ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 70

2019

1–4

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
În ţară revista se poate procura prin poştă, pe bază de abonament la: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, Bucureşti, România, Tel. 021-3188146, 021-3188106, Fax: 021-3182444, E-mail: edacad@ear.ro, web: www.ear.ro; **ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L.**, P.O. Box 77-19, sector 3, Tel./Fax: 021-6106765; 021-2106787, Tel.: 031-1044668, Bucureşti, România, E-mail: office@orionpress.ro; **S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L.**, Piaţa Presei Libere, nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301–302, sector 1, Bucureşti, Tel.: 021-3146339, Fax: 02131463 39, E-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.manpres.ro; **DEREX COM S.R.L.**, E-mail: derex_com@yahoo.com; **SORIRORI SOLUTIONS**, Tel.: 0765262077, 0765166433; E-mail: sorin.costreie@sorirori.ro, rosana.guta@sorirori.ro, www.sorirori.ro

Redactor: Adrian Mircea DOBRE
Redactor limba engleză: Monica STANCIU
Tehnoredactor: Luiza STAN, Ofelia COŞMAN
Coperta: Mariana MOCANU

Manuscrisele, precum şi orice corespondenţă referitoare la ele, se vor trimite pe adresa redactorului-şef: oanadamian63@gmail.com sau pe adresa Redacţiei: Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, str. Henri Coandă nr. 11, 010667, Bucureşti, România, Tel./Fax: 021-2128862, E-mail: iab.redacţie@gmail.com.

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, Bucureşti
www.ear.ro

STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 70 – 2019 **1–4**

SUMAR

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 1–430

ÉTUDES ET RECHERCHES
D'HISTOIRE ANCIENNE
ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 70 – 2019 1–4

SOMMAIRE

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, București, 2019, p. 1–430

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE LA ȘAPTE DECENII DE ACTIVITATE (1948–2018)

Editura Academiei Române a marcat recent împlinirea a 70 de ani de activitate, reflectată şi în apariţa unui volum menit să evidenţieze dimensiunea ştiinţifică şi culturală, dar şi de frumoasă tradiţie, a evenimentului.

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" se alătură acestui moment aniversar, prezentând în cele ce urmează un bilanţ al colaborării cu prestigioasa editură, extins pe alocuri asupra unor întregi direcţii de dezvoltare a planului editorial, pentru a oferi un tablou cât mai sugestiv asupra literaturii arheologice apărute sub egida sa.

Una dintre importantele direcţii ale acestei colaborări este cea legată de **publicaţiile periodice**. Reconstituirea parcursului instituţiei noastre datorează mult publicaţiilor periodice conduse de cei doi mari înaintaşi şi întemeietori ai şcolii de arheologie româneşti: *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie* – editată de către Grigore Tocilescu între anii 1882 şi 1909 – şi, la un nivel superior, apărând integral în limbi de circulaţie internaţională, *Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie* – iniţiată de către Vasile Pârvan în anul 1924. Publicaţia era, în viziunea Magistrului, parte a unui proiect instituţional, Muzeul Naţional de Antichităţi fiind

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 5–48

„singura instituţie superioară de cercetări ştiinţifice în domeniul arheologiei în România” – „ce périodique annuel est l'organe d'un Institut qui n'existe pas encore”.

Declanşarea, în anul 1949, a unui amplu program naţional de cercetare arheologică a reprezentat, totodată, şi începutul unor proiecte editoriale pe termen lung, în cadrul cărora sunt iniţiate revistele în limba română *Studii şi Cercetări de Istorie Veche/SCIV* (1950) şi *Materiale şi Cercetări Arheologice/MCA* (1953). Se reia, în anul 1957, la 10 ani după întrerupere (ultimul volum fusese tomul XI–XII/ 1945–1947), *Dacia. Nouvelle Serie. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne*, ca o publicaţie realizată exclusiv în limbi de circulaţie internaţională. Revistele, apărute succesiv şi într-un regim oarecum complementar, subliniat chiar în primul volum al noii serii a publicaţiei *Dacia*[1], doreau să răspundă nevoii de difuzare a rezultatelor cercetării româneşti din domeniile istoriei vechi, epigrafiei şi numismaticii în mediul academic intern şi internaţional, urmărind, prin conţinutul ştiinţific, să contribuie, de-a lungul anilor, atât la clarificarea anumitor aspecte ale istoriei vechi a României, cât şi la integrarea acesteia în istoria europeană şi eurasiatică. Treptat, cele trei reviste ale Institutului îşi definesc personalitatea – *Dacia N.S.* publică doar studii în limbi străine, sinteze sau descoperiri excepţionale, analizate însă într-un context mai larg; *SCIV* începe, în special din anul 1958, să publice studii în limba română, iar *MCA* se axează pe rapoarte de săpătură, cu precădere anuale. Publicaţiilor menţionate, cu evoluţii particulare de-a lungul timpului, li se adaugă reviste acoperind domenii cu specific aparte, precum *Studii şi Cercetări de Numismatică/SCN* (1957) şi *Thraco-Dacica* (1976).

Revistele Institutului de Arheologie reprezintă realizări de tradiţie şi ţinută ştiinţifică, deschizătoare de drumuri în domeniul arheologiei, istoriei vechi, epigrafiei, numismaticii, găzduind actualmente şi contribuţii legate de arhitectură şi urbanism, istoria artelor, istoria arheologiei, metodologia cercetării, precum şi cercetări complementare, realizate prin metode ale ştiinţelor naturale sau tehnice (antropologie, zoologie, palinologie, geologie, metalografie, analize chimice etc.). Prin tematică, acoperă nu numai spaţiul românesc, ci şi cel central şi sud-est european, pe un palier cronologic larg, de la Paleolitic la Evul Mediu târziu. Multă vreme, ele au fost singurele foruri de prezentare şi dezbatere a realităţilor domeniului, care au publicat contribuţii în formula evaluării colegiale de specialitate (*peer review*) înainte de impunerea expresă a acestei condiţii şi au constituit, în ciuda imixtiunilor ideologice, a presiunilor politice şi a dificultăţilor financiare, forme de expresie a ştiinţei româneşti pe plan intern şi internaţional. Revistele sunt difuzate în ţară prin sistemul abonamentelor şi al schimburilor, iar în străinătate pe bază de schimb direct al Institutului de Arheologie sau mediat de Biblioteca Academiei Române cu câteva sute de parteneri (universităţi, institute, societăţi savante). Recunoaşterea internaţională a calităţii revistelor permite distribuirea, prin schimb, către sute de parteneri din Europa şi de peste ocean, precum şi includerea în biblioteci prestigioase şi în baze de date de mare impact (Scopus, ERIH PLUS, CEEOL, index Copernicus).

[1] *Avant-propos*, p. 7–8.

Revista ***Dacia*** a fost fondată în anul **1924** de către arheologul și istoricul Vasile Pârvan. Prima serie, constând în 12 volume, a apărut în perioada 1924–1947 (***Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie***), ca revistă a Muzeului Naţional de Antichităţi, fiind apoi suspendată de autorităţile comuniste. Primele două numere ale primei serii a revistei *Dacia* (I/1924 și II/1925) apar consecutiv. Apariția cu mare întârziere a numărului III–IV/1927–1932 (în anul 1933) reflectă deruta produsă de dispariția personalității Magistrului (Vasile Pârvan), derută vizibilă pe mai multe planuri, între care și diminuarea drastică a fondurilor de săpătură și încetarea apariției revistei. După insistențe, Ioan Andrieșescu reușește să predea la tipar volumul III–IV, proiectat să apară în două părți, dintre care a apărut doar prima. Numit la conducerea Muzeului Național de Antichități, Vladimir Dumitrescu reușește nu numai să reia publicarea anuarului *Dacia* (prin numărul V–VI/1935–1936, care apare în 1938), ci și să organizeze un schimb de publicații, trimițând revista în străinătate[2]. Cu prețul unor mari eforturi, ***Dacia*** continuă să apară chiar și în anii războiului, când este publicată exclusiv în limba franceză. Sfârșitul epocii staliniste și crearea, în 1956, a Institutului de Arheologie din București au permis reapariția publicației, în serie nouă, în **1957** (***Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne***), ca revistă a noului institut al Academiei Române. Din colegiul de redacţie al revistei au făcut parte, de-a lungul timpului, academicienii Emil Condurachi, Constantin Daicoviciu, Ion Nestor, Gheorghe Ştefan, Alexandru Vulpe. Chiar și în anii a ceea ce, în istoria literaturii românești, este cunoscut drept „obsedantul deceniu" (aproximativ perioada anilor 1950–1960), revista *Dacia* publică puține articole în limba rusă (a căror pondere nu depășește, de cele mai multe ori, un sfert din totalul contribuțiilor), limbile în care se redactau articolele rămânând, cu precădere, franceza, germana, uneori italiana, cărora li se adaugă, în ultima vreme, engleza. Un indice al publicației pentru perioada 1924–1998 a fost publicat în numărul XLIII–XLV/1999–2001, p. 243–343. Ultima apariție care a văzut lumina tiparului este numărul LXI/2017. Încă din primii ani de apariție, seria nouă a revistei *Dacia* și-a definit domeniile de interes, rămase aproape neschimbate până astăzi: studii, articole, note şi recenzii de arheologie, istorie veche și medievală, istoria artei și a arhitecturii, antropologie, arheo-zoologie, arheo-botanică, filologie, cu referire nu numai la spațiul carpato-dunărean, ci și la zona sud-est și est-europeană sau Asia Mică. Departe de a însemna închistare și stagnare, o astfel de tematică, devenită deja tradiție, reflectă dorința, constant urmărită, a ancorării anuarului *Dacia N.S.* în rândul publicațiilor cu impact în arheologia europeană.

Apărută în anul **1950**, revista ***Studii și Cercetări de Istorie Veche*** (***SCIV***), devenită, în anul **1974**, ***Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie*** (***SCIVA***), profilul revistei fiind mai clar conturat, prin adăugarea explicită a domeniului arheologiei la vechiul său nume, a fost, de-a lungul a șapte decenii, un loc favorit al publicării celor mai importante descoperiri și cercetări arheologice din România, un for de dezbatere a problemelor majore și actuale ale arheologiei pre- și protoistorice,

[2] Vladimir Dumitrescu, *Oameni și cioburi. Contribuții la istoria contemporană a arheologiei românești* (= CCDJ 11), Călăraşi, 1993, p. 100, 106, 126, 133–134, 141–142.

antice și medievale, un mijloc de informare curentă, critică, asupra aparițiilor editoriale și asupra evenimentelor vieții științifice, în Institut și în domeniu. Inaugurată în plină epocă stalinistă, revista a reluat și dezvoltat programul valoroasei serii interbelice *Cronica Numismatică și Arheologică*, suspendată definitiv după al Doilea Război Mondial (ultima apariție fiind în anul 1945). Supusă presiunilor regimului ceaușist, revista a încercat, după anul 1989, să lanseze un set de propuneri menite „să asigure recuperarea celor pierdute, îndreptarea stărilor negative şi, mai ales, pregătirea activităţii viitoare"[3]. Actualmente, contribuțiile au fost grupate pe rubrici, precum: *Studii, Note și discuții, Mici descoperiri, Cronica, Teze de doctorat, Personalia*, *Recenzii și note bibliografice.* Alături de arheologie, revista găzduieşte contribuții referitoare la istoria antică şi medievală a spațiului nostru, întemeiate pe izvoarele literare, epigrafice şi numismatice, istoria artelor, istoria religiilor. Apărând în două fascicule semestriale (1950–1963) sau în patru fascicule trimestriale (din 1963 până în 2000), revista a traversat și perioade dificile, care au afectat apariţia sa regulată (fascicule grupate câte două sau tomuri unificate, cu întârzieri regretabile). Întârzierea a fost recuperată și – în perioada 2010–2016 – revista a cunoscut o apariţie anuală, împărţită, în general, în două fascicule (1–2) şi (3–4). Ultimul tom publicat este 69, 1–4, 2018. În SCIVA 36, 1–2, 1985 și 46, 3–4, 1995, au fost publicaţi indicii revistei pentru anii 1950–1984, respectiv 1985–1994, creionându-se și o imagine concentrată, actuală, corectă, a câştigurilor arheologiei româneşti din deceniile precedente şi oferindu-se cititorilor un preţios instrument de lucru rezultat din indexarea miilor de titluri ale contribuțiilor publicate în revistă până la acea dată. În 1995, *SCIVA* a fost prima publicație de arheologie din România care a publicat în detaliu normele de întocmire a manuscriselor, împreună cu lista titlurilor prescurtate (reviste, serii, *corpora*) și a abrevierilor curente, conținutul acesteia fiind asumat de cea mai mare parte a publicațiilor de profil românești. Revista apare, prin tradiție, mai ales în limba română. După anul 1989, au fost publicate și articole ale unor autori străini, în limbile franceză și engleză sau în traducere din limbile germană sau rusă. Actualmente, revista include ocazional contribuții în limbi străine, dar își propune să rămână o publicație redactată în limba română, din preocuparea pentru dezvoltarea limbajului românesc de specialitate și pentru formarea tinerilor specialişti, ca și pentru promovarea unor realități arheologice identificabile la nivel național sau local. Publicând, alături de studii și note, şi cronici anuale pe domenii de cercetare ori legate de derularea vieții științifice, rezumate ale tezelor de doctorat recent susţinute, precum şi recenzii critice şi evocări ale personalităţilor care au influenţat semnificativ dezvoltarea cunoaşterii lumii antice şi medievale pe teritoriul României, revista *SCIVA* constituie unul dintre principalii comunicatori ai realizărilor şi evenimentelor din domeniile pe care le reprezintă.

Revista ***Materiale şi Cercetări Arheologice* (*MCA*)** – denumire care amintește de cunoscuta serie *Materialy i Issledovanija po Arheologii SSSR*, a apărut spre finalul

[3] *Editorial*, SCIVA 41, 1, 1990, p. 3.

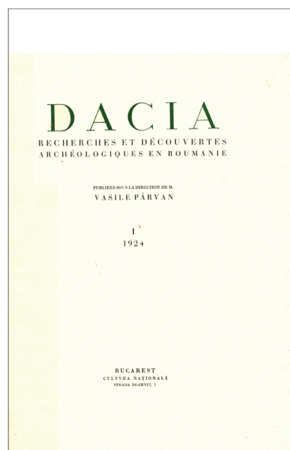
epocii staliniste, în anul **1953**[4], sub egida viitorului Institut de Arheologie din București. Anuarul a răspuns unei nevoi clare şi stringente a cercetării arheologice din România, scopul său principal fiind acela de a publica rezultatele cercetărilor arheologice de teren din întreaga ţară, foarte bine finanțate în acea vreme și concentrate pe situri de cea mai mare importanță, respectiv rapoarte ample de săpătură. Prin aceasta, revista a devenit în foarte scurt timp unul dintre cele mai căutate şi apreciate instrumente de lucru, atât în ţară, cât şi în străinătate, fiind trimisă prin schimb în majoritatea centrelor de cercetare din Europa şi America. Revista a avut un ritm constant de apariţie până în anul 1962, volumul 10 apărând abia în anul 1970. Reducerea finanțării săpăturilor arheologice a afectat dimensiunile, aspectul și ritmicitatea apariției revistei. La începutul anilor ’80 a fost reluată publicarea, prin includerea în paginile sale a rapoartelor de săpături arheologice prezentate la Sesiunile Naţionale de Rapoarte, din colegiul de redacţie făcând parte cercetători de la mai multe instituții de profil din România. În acest fel, revista a răspuns scopului iniţial pentru care a fost creată, de oglindă a cercetării arheologice din România, numărul volumelor apărute ajungând la 17 până în anul 1993. La iniţiativa Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", în anul 1999, s-a stabilit apariţia unei noi serii a revistei ***Materiale şi Cercetări Arheologice (Serie Nouă)***, în anul respectiv apărând şi primul volum, iar, începând chiar cu volumul al II-lea (care recupera golul de publicare din anii 2000–2006), *MCA* și-a definit obiectivele: nu doar simple rapoarte anuale de săpătură, ci studii care să sintetizeze rezultatele mai multor ani de cercetare, nu discuții ale unor descoperiri singulare (căci sumarul revistei *SCIVA* conținea o astfel de rubrică), ci analize ale unor artefacte semnificative pentru o anumită problematică, nu numai rapoarte tehnice sau prezentări aride, necomentate, ale unor cercetări mai vechi rămase inedite, ci restituiri actualizate nu numai ca metodă de descriere, ci și ca interpretări. Putem remarca diversificarea continuă a tipurilor de contribuții publicate în *MCA*, prezența studiilor de sinteză, odată cu volumul IV/2008, precum și introducerea în sumarul revistei a unei rubrici de note, recenzii și discuții. Actualmente, pe lângă rapoartele de săpături arheologice, revista îşi propune, de asemenea, să oglindească, în paginile sale, şi cele mai noi metodologii şi tendinţe din cercetarea arheologică actuală. În acest sens, o serie de cercetători de prestigiu din străinătate au publicat deja în paginile revistei, fiind bine primite articole şi studii în toate limbile de circulaţie internaţională. Cel de-al zecelea număr al revistei a găzduit în paginile sale contribuțiile dedicate unui moment aniversar deosebit – 100 de ani de cercetări arheologice la Histria. Ritmul constant și eforturile colectivului redacțional au permis apariţia, ca ultim volum publicat al noii serii, a numărului XV/2019. Colectivul de redacţie actual s-a străduit în mod special să asigure nu numai o înaltă ținută științifică și grafică revistei, ci și un ritm constant și difuzarea sa atât în țară, cât, mai ales, în străinătate, recuperând relaţiile tradiţionale de schimb și regăsindu-se atât în mari biblioteci, cât și în numeroase baze de date internaționale de impact.

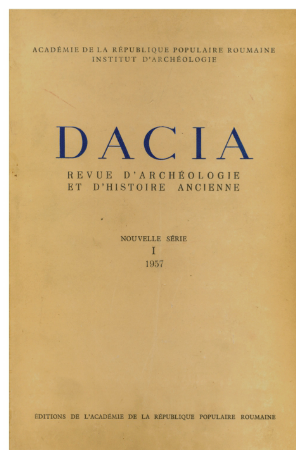
[4] Primul volum a purtat numele de *Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.*

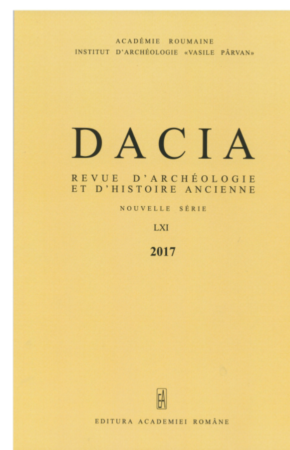
Studii şi Cercetări de Numismatică este singura publicație de numismatică și științe speciale care apare în rețeaua Academiei Române. Ca și în cazul revistei *Dacia*, sfârșitul epocii staliniste și crearea, în 1956, a Institutului de Arheologie din București au permis, la inițiativa academicienilor Constantin Moisil şi Emil Condurachi, a se prelua și dezvolta astfel, în anul **1957**, partea de cercetare din programul celei mai vechi serii românești de specialitate, *Buletinul Societății Numismatice Române*, suspendat după instaurarea regimului comunist (până în 1973; reluat apoi cu intermitențe, cu ultima apariție 2009). După primele apariții, revista s-a impus printre cele mai importante publicații de numismatică, în paginile sale fiind cuprinse și studii semnate de mari specialişti străini din domeniu. Cel mai elocvent exemplu îl constituie volumul XI, lansat la Congresul Internațional de Numismatică de la Berlin, din anul 1997. Revista găzduieşte în paginile sale studii de anvergură, note şi discuții privind în special moneda în Antichitate şi Evul Mediu, precum și lucrări ale altor discipline speciale (metrologie, sigilografie, heraldică, medalistică, arte minore). Accentul cade pe studiul descoperirilor monetare și pe temele care au legătură cu zona carpato-danubiano-pontică, așa cum este cazul monetăriei geto-dacice, grecești, romane, bizantine, islamice şi medievale locale. Ultimul număr al revistei *Studii și Cercetări de Numismatică*, Serie Nouă, V–VIII (XVII–XX), 2014–2017, a apărut în anul 2018.

Revista ***Thraco-Dacica*** apare începând din anul **1976** și cuprinde în volumele sale contribuții realizate de autori români și din străinătate, bună parte dintre ei specialişti cu recunoaştere şi prestigiu internaționale. Temele cele mai numeroase și frecvent tratate în cadrul revistei se referă la problematica legată de „arheologia tracică" de pe teritoriul actual al României, dar și de pe cuprinsul mult mai extinsei lumi tracice – din centrul Europei, Europa răsăriteană, până în Asia Mică – așa cum rezultă din izvoarele antice. Desigur, alte numeroase contribuții abordează definirea și descrierea unor monumente sau secvențe cronologice ale spațiului tracic (traco-geto-dacic), precum și relațiile cu regiuni și populații învecinate de-a lungul veacurilor, începând cu epoca mijlocie a bronzului și până la perioada formării poporului român. Sumarele volumelor publicate până în prezent conțin articole/studii de fond, rapoarte de săpătură comentate și integrate în problematica amintită, precum și studii interdisciplinare, cea mai mare parte a acestora legate de bioarheologie sau de arheologia peisajului, alături de recenzii, comentarii sau note privind lucrări recent apărute ori dezbateri pe teme de actualitate. Începând cu anul 2009, revista cunoaşte o serie nouă, I (XXIV), al cărei ultim volum apărut este VI–VII (XXIX–XXX)/2014–2015.

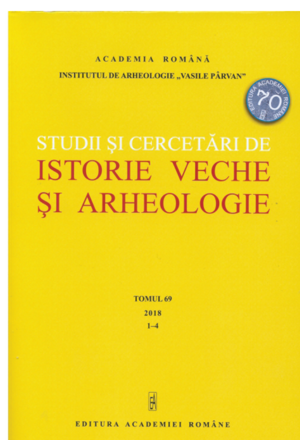
Publicațiile periodice ale Institutului au intrat în circuitul științific internațional prin relațiile de schimb, devenind unele dintre cele mai importante surse de informații științifice despre cercetările în curs. Beneficiul a fost şi continuă să fie bilateral, biblioteca Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", multă vreme una dintre cele mai bogate și diversificate din sud-estul Europei, putând astfel să își îmbogățească fondul de literatură de specialitate, constituind un instrument de lucru vital pentru cercetătorii din România.

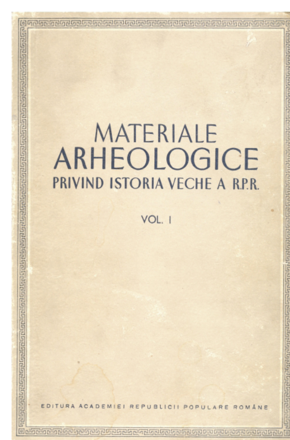

DACIA
RECHERCHES ET DÉCOUVERTES
ARCHÉOLOGIQUES EN ROUMANIE
PUBLIÉES SOUS LA DIRECTION DE M.
VASILE PÂRVAN
I
1924
BUCAREST
CVLTVRA NAŢIONALĂ
STRADA DOAMNEI, 1

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE
DACIA
REVUE D'ARCHÉOLOGIE
ET D'HISTOIRE ANCIENNE
NOUVELLE SÉRIE
I
1957
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

ACADÉMIE ROUMAINE
INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE «VASILE PÂRVAN»
DACIA
REVUE D'ARCHÉOLOGIE
ET D'HISTOIRE ANCIENNE
NOUVELLE SÉRIE
LXI
2017
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

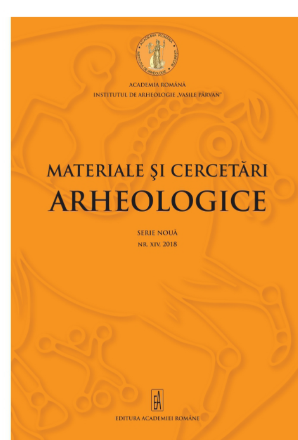

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI FILOSOFIE
STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE
I
IANUARIE-IUNIE
ANUL I
1950
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

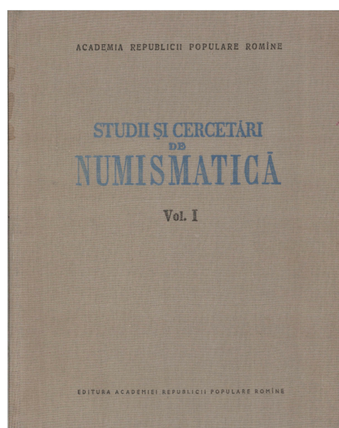

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"
70
STUDII ŞI CERCETĂRI DE
ISTORIE VECHE
ŞI ARHEOLOGIE
TOMUL 69
2018
1–4
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

MATERIALE
ARHEOLOGICE
PRIVIND ISTORIA VECHE A R.P.R.
VOL. I
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

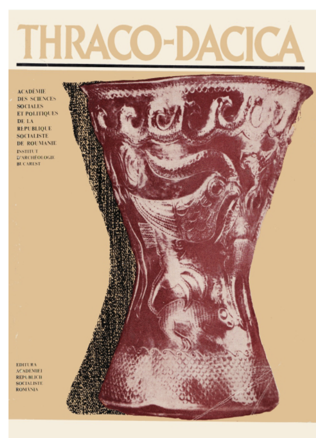

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE
MATERIALE
ŞI
CERCETĂRI
ARHEOLOGICE
VOL. IX
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

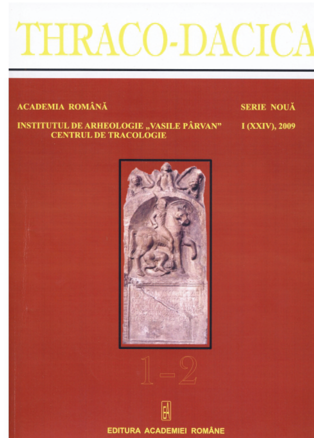

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"
MATERIALE
ŞI
CERCETĂRI
ARHEOLOGICE
(Serie nouă)
I
1999
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

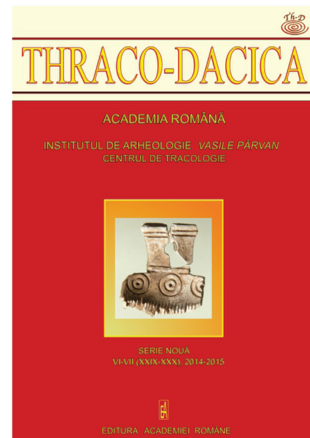

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"
MATERIALE ŞI CERCETĂRI
ARHEOLOGICE
SERIE NOUĂ
NR. XIV, 2018
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

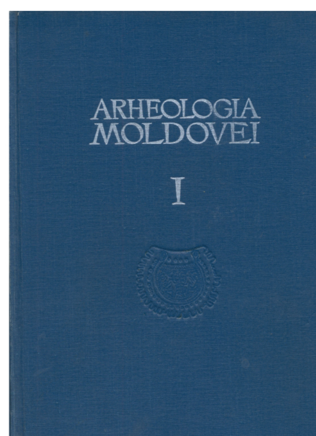

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ
Vol. I
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

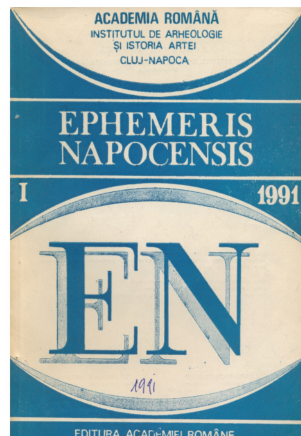

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"
STUDII ŞI CERCETĂRI DE
NUMISMATICĂ
SERIE NOUĂ
2014-2017
70
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

THRACO-DACICA

THRACO-DACICA
ACADEMIA ROMÂNĂ
SERIE NOUĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"
CENTRUL DE TRACOLOGIE
I (XXIV), 2009
1–2
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

THRACO-DACICA
ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE VASILE PARVAN
CENTRUL DE TRACOLOGIE
SERIE NOUĂ
VI-VII (XXIX-XXX) 2014-2015
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ARHEOLOGIA MOLDOVEI
I

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE ŞI ISTORIA ARTEI
CLUJ-NAPOCA
EPHEMERIS NAPOCENSIS
I 1991
EN
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Se cuvine să amintim și faptul că, la Editura Academiei Române, au apărut și valoroasele serii *Arheologia Moldovei*, începând din anul 1961, sub egida Institutului de Arheologie din Iași, precum și *Ephemeris Napocensis*, începând din anul 1991, anuarul Institutului de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca.

***

În aceeași perioadă de început a Institutului de Arheologie, după publicarea unor prime **monografii arheologice**, legate de un important sit neolitic (Vladimir Dumitrescu, în colaborare cu Hortensia Dumitrescu, Mircea Petrescu-Dîmboviţa, Nicolae Gostar, *Hăbăşeşti*, Bucureşti, 1954, 612 p.) sau de o categorie specială de artefacte (Octavian Floca, *Contribuţii la cunoaşterea tezaurelor de argint dacice. Tezaurele de la Sărăcsău şi Şeica Mică*, Bucureşti, 1956, 36 p., 32 pl.), se inițiază, în cadrul programului editorial, și seriile de publicații monografice și *corpora* de materiale arheologice, în cadrul cărora vor apărea volume ale tuturor instituțiilor de profil din cadrul Academiei Române.

Cele mai importante **colecții**[5] sunt inaugurate în anul 1957: ***Biblioteca de arheologie*** (prin volumul lui Radu Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936–1948,* BiblArh 1, 1957, 397 p.) și ***Biblioteca istorică*** (prin volumul lui Vasile Canarache, *Importul amforelor ştampilate la Istria*, BiblIst 1, 1957, 446 p.).

Colecția *Biblioteca de arheologie*, odată inaugurată printr-o contribuție în domeniul arheologiei preistorice, va continua prin deschiderea seriei arheologiei clasice (Grigore Florescu, Radu Florescu, Petre Diaconu, *Capidava: monografie arheologică*, vol. 1, BiblArh 2, 1958, 171 p., 6 pl.) și a celei medievale (Gheorghe Diaconu, Nicolae Constantinescu, *Cetatea Şcheia,* BiblArh 3, 1959, 170 p.).

Scopul valorificării cercetărilor arheologice sistematice prin monografii, apărute cu precădere în colecția *Biblioteca de arheologie*, se arată a fi fost intens urmărit în perioada anilor ’50–’80, materializându-se în volume „cap de serie”, nu toate beneficiind însă, în deceniile următoare, de continuările plănuite inițial.

În domeniul **arheologiei preistorice**, se publică mult și variat, acoperindu-se o gamă largă de aspecte: caracterizarea diverselor culturi arheologice, aspecte ale habitatului, lumea funerară, categorii de artefacte ș.a.:

[5] Contribuțiile enumerate mai jos aparțin, în marea majoritate, membrilor Institutului de Arheologie, dar includ și alte nume ale arheologiei românești care au colaborat cu Editura Academiei. Totodată, vor fi amintite, în cele ce urmează, și multe alte volume monografice care au mai văzut lumina tiparului la această editură, fără a fi incluse în mod expres în colecțiile amintite.

Vladimir Dumitrescu, *Necropola de incinerație din epoca bronzului de la Cîrna*, BiblArh 4, 1961, 386 p., CLXIII pl.

Dumitru Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina ultimelor cercetări*, BiblArh 5, 1961, 594 p., 15 pl.

Dumitru Berciu, *Cultura Hamangia. Noi contribuții*, 1966, 324 p.

Alexandru Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, BiblArh 15, 1970, 359 p.

Maria Bitiri, *Paleoliticul în Ţara Oaşului*, BiblArh, Serie complementară 1, 1972, 196 p.

Mihalache Brudiu, *Paleoliticul superior şi epipaleoliticul din Moldova*, BiblArh, Serie complementară 2, 1974, 280 p.

Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, BiblArh 22, 1974, 272 p., 34 pl.

Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, BiblArh 23, 1974, 272 p.

Petre Roman, *Cultura Coțofeni*, BiblArh 26, 1976, 216 p., 118 pl.

Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, BiblArh 30, 1977, 391 p.

Petre I. Roman, Ioan Nemeti, *Cultura Baden în România*, BiblArh 31, 1978, 159 p.

Sebastian Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii, I, Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, BiblArh 34, 1978, 216 p.

Florea Mogoşanu, *Paleoliticul din Banat*, 1978, 152 p., 2 pl.

Marin Cârciumaru, *Mediul geografic în Pleistocenul superior și culturile paleolitice din România*, 1980, 268 p., 88 fig.

Ion T. Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, 1984, 184 p.

Eugen Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României, Considerații*, BiblArh 48, 1987, 198 p.

Alexandru Păunescu, *Ripiceni-Izvor. Paleolitic și mezolitic*, BiblArh 52, 1993, 228 p.

Eugen Comșa, *Figurinele antropomorfe din epoca neolitică pe teritoriul României*, 1995, 224 p.

Mircea Petrescu-Dîmbovița, Marilena Florescu, Adrian C. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, 1999, 842 p.

Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Realizări și perspective în cercetarea culturii Cucuteni (Discurs de recepție)*, 2001, 40 p.

Eugen Comșa, Gheorghe Cantacuzino, *Necropola neolitică de la Cernica*, 2001, 254 p.

Petre Roman, Ann Dodd-Oprițescu, *Ostrovul Corbului între km fluviali 911–912. Morminte și așezări preistorice*, 2008, 182 p.

Ion Motzoi-Chicideanu, *Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară*, vol. I–II, 2011, 900 p., 472 pl.

Radu-Alexandru Dragoman, *O biografie a ceramicii neolitice de la Vădastra*, 2013, 168 p., 6 fig.

În domeniul **arheologiei protoistorice**, studiile monografice ilustrează aspecte ale habitatului, lumea funerară, categorii de artefacte, descoperiri numismatice ș.a.:

Alexandru Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, BiblArh 11, 1967, 208 p., XII pl., o hartă.

Dumitru Berciu, *Arta traco-getică*, BiblArh 14, 1969, 234 p.

Constantin Preda, *Monedele geto-dacilor*, BiblArh 19, 1973, 564 p.

Dumitru Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie*, BiblArh 27, 1976, 115 p., 24 pl.

Mircea Macrea, Ioan Glodariu, *Așezarea dacică de la Arpașu de Sus*, 1976, 112 p.

Ioan I. Russu, *Elemente traco-getice în Imperiul roman și în Byzantium*, 1976, 182 p.

Radu Vulpe, *Studia thracologica*, 1976, 336 p.

Ion Horațiu Crișan, *Burebista and his time*, 1978, 253 p.

Dumitru Berciu, *Buridava dacică*, BiblArh 40, 1981, 289 p.

Constantin Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului Inferior. Dava de la Sprâncenata*, BiblArh 47, 1986, 200 p.

Constantin C. Petolescu, *Decebal, regele Daciei*, 1991, 112 p.

Carmen Maria Petolescu, *Monedele regelui Coson*, 2011, 128 p., 20 pl.

Radu Vulpe, *Studii privind protoistoria Daciei*, ediţie îngrijită de dr. Doina Olariu, 2013, 406 p.

Alexandru Vulpe, *Istorie și arheologie sau arheologie și istorie: Prima Epocă a Fierului în România (Discurs de recepție)*, 2013, 48 p.

În ceea ce privește **arheologia epocii clasice**, pot fi remarcate numeroase contribuții de tip monografic, fie referitoare la situri esenţiale pentru arheologia românească (*Tropaeum Traiani*, *Tomis*) sau la anumite populații, personalități, epoci ori manifestări arheologico-istorice, fie culegeri de studii acoperind o gamă variată de aspecte ale antichității clasice, incluzând aspecte epigrafice și numismatice:

Florea Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamklissi – Tropaeum Traiani*, Bucureşti, 1961[2], 751 p.

Iorgu Stoian, *Tomitana, Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, BiblArh 6, 1962, 384 p.

Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, 1968[1], 605 p., 6 pl.; 1978[2], 520 p., 5 pl.

Dumitru Tudor, *Podurile romane de la Dunărea de Jos*, 1971, 211 p., 3 pl.

Dumitru Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, BiblArh 16, 1971, 221 p.

Ioan I. Russu, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123*, 1973, 270 p.

Alexandru Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană*, BiblArh 28, 1977, 179 p.

Alexandru Barnea, Ion Barnea (coordonator), Ioana Bogdan Cătăniciu, arhitect Monica Mărgineanu Cârstoiu, Gheorghe Papuc, *Tropaeum Traiani, I, Cetatea*, BiblArh 35, 1979, 258 p., 176 fig.

Constantin Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, BiblArh 38, 1980, 224 p., 3 pl. color, 3 pl. alb-negru, 1 pliant

Ioan I. Russu, *Daco-geții în Imperiul roman*, 1980, 116 p.

Ioan Glodariu, *Așezări dacice și daco-romane la Slimnic. Contribuții la continuitatea dacilor în Dacia romană*, 1981, 191 p., 85 fig.

Gheorghe Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, BiblArh 43, 1984, 188 p.

Mihai Sâmpetru, *Tropaeum Traiani. II, Monumentele romane*, BiblArh 45, 1984, 197 p.

Mihail Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitatum*, BiblArh 49, 1988, 200 p.

Dionisie M. Pippidi, *Studii de istorie şi epigrafie*, 1988, 278 p.

Gheorghe Săulescu, *Descrierea istorico-geografică a cetăței caput Bovis (Capul Boului seau Ghertina)*, 1991, 128 p.

Mihail Macrea, Nicolae Gudea, Ioan Moțu, *Praetorium. Castrul și așezarea romană de la Mehadia*, 1993, 214 p.

Alexandru Suceveanu, *Alexandru cel Mare*, 1993, 240 p.

Emilian Popescu, *Christianitas Daco-Romana: florilegium studiorum*, 1994, 496 p.

Mihai Popescu, *La religion dans l'armée romaine de Dacie*, 2004, 368 p., 35 pl.

Ioan Piso, *Colonia Dacica Sarmizegetusa. I. Le Forum Vetus de Sarmizegetusa,* 2006, 332 p.

Raymund Netzhammer, *Antichităţile creştine din Dobrogea*, ediție îngrijită de Alexandru Barnea, 2005[1], 209 p., 2006[2], 226 p.

Constantin C. Petolescu, *Contribuții la istoria Daciei romane (I)*, 2007[1], 2014[2], 352 p.

Mihail Macrea, *Viaţa în Dacia romană*, 2007[2], 416 p.

Mihai Bărbulescu*, Signum originis (Religie, artă și societate în Dacia romană)*, 2009, 302 p.

Alexandru Suceveanu, *Opuscula Scythica. Grecs et Romans au Bas Danube*, 2009, 410 p.

Vasile Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, C. Christescu, C.C. Petolescu (eds.), 2010, 303 p., 1 pl.

Constantin C. Petolescu, *Dacia. Un mileniu de istorie*, 2010[1], 2014[2], 384 p.

Alexandru Barnea, *Tropaeum Traiani. III*, *Tezaurul de denari romani republicani,* 2011, 56 p., 67 pl.

Antidoron – centenarul acad. Emil Condurachi (1912–2012), ediție îngrijită de Zoe Petre, 2012, 78 p.

Carmen Maria Petolescu, *Daco-Moesica. Studii de numismatică și gliptică*, C.C. Petolescu, Ș. Vasiliță (eds.), 2017, 364 p.

Constantin C. Petolescu, *La romanité daco-mésienne et l'ethnogenèse des roumains*, 2018, 228 p. și o hartă.

La Dacie et l'Empire Romain. *Mélanges d'épigraphie et d'archéologie offerts à Constantin C. Petolescu*. Edités par Mihai Popescu, Irina Achim et Florian Matei-Popescu, Bucureşti, 2018, 354 p.

Domeniul **arheologiei epocilor post-romană, a migrațiilor și medievală** înregistrează atât contribuții monografice despre situri arheologice și categorii de artefacte cercetate pe teritoriul românesc, cât și culegeri de studii referitoare la probleme diverse implicând spațiul european în aceleași perioade.

Mircea D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, BiblArh 6, 1963, 184 p., 1 pl.

Gheorghe Diaconu, *Tîrgșor, necropola din secolele III–IV e.n.*, BiblArh 8, 1965, 331 p.

Dumitru Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, BiblArh 9, 1966, 251 p.

Bucur Mitrea, Constantin Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, BiblArh 10, 1966, 403 p.

Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului roman*, BiblArh 12, 1967, 270 p.

Gheorghe Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia, I, Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn*, BiblArh 13, 1967, 411 p., 7 pl.

Nicolae Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, BiblArh 17, 1972, 311 p.

Petre Diaconu, Dumitru Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, vol. I, BiblArh 18, 1972, 279 p.

Gheorghe Bichir, *Cultura carpică*, BiblArh 20, 1973, 412 p.

Ligia Bârzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV–V (Cimitirul 1 de la Bratei)*, BiblArh 21, 1973, 308 p.

Suzana Dolinescu-Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, BiblArh 24, 1974, 157 p.

Elena Busuioc, *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova*, BiblArh 25, 1975, 90 p., 24 pl.

Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII–VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, 1977, 140 p.

Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare, Așezarea medievală*, vol. II, BiblArh 29, 1977, 219 p., 10 pl.

Maria Comșa, *Cultura materială veche românească (Așezările de la Bucov Ploiești)*, BiblArh 33, 1978, 181 p., 1 pl., 3 pliante

Ligia Bârzu, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, BiblArh 37, 1979, 111 p., 19 pl.

Radu Popa, Monica Mărgineanu Cârstoiu, *Mărturii de civilizație medievală românească*, 1979, 163 p., 94 fig., 3 pl.

Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Habitatul medieval rural din valea Moldovei și din Bazinul Șoimuzului Mare. Secolele XI–XVII*, 1982, 195 p.

Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200–1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, BiblArh 44, 1984, 170 p.

Dan Gh. Teodor, *Civilizația romană la est de Carpați în secolele V–VII e.n. Așezarea de la Botoșana – Suceava*, BiblArh 46, 1984, 132 p.

Mircea D. Matei, *Civilizația urbană românească. Contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, BiblArh 50, 1989, 222 p.

Adrian Ioniță, Dan Căpățână, Nikolaus Boroffka, Rodica Boroffka, Adrian Popescu, *Feldioara–Marienburg, Contribuții arheologice la istoria Țării Bârsei /Archäologische Beitrage zur Geschichte der Burzenlandes*, 2004, 250 p.

Adrian Ioniță, *Spațiul dintre Carpații meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI–XIII*, 2005, 228 p.

Gheorghe Postică, *Civilizaţia medievală timpurie din spaţiul pruto-nistrean (secolele V–XIII)*, 2007, 488 p.

Gheorghe Diaconu, *Dacia în epoca primelor migrații (secolele al II-lea – al IV-lea d.Hr.)*, ediție îngrijită și prefațată de Radu Harhoiu, 2009, 162 p., 32 pl.

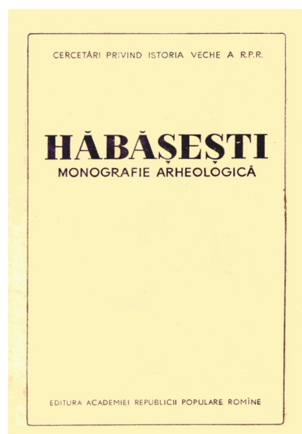
Gheorghe I. Cantacuzino, *Începuturile orașului Cîmpulung și Curtea domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, 2011, 237 p.

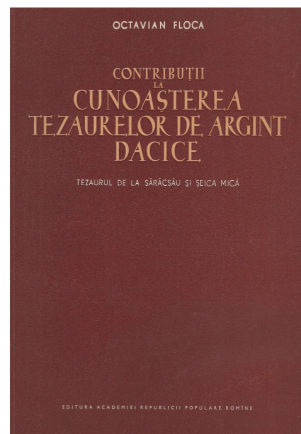
Maria Crîngaci Țiplic, *„Oaspeți germani" în sudul Transilvaniei. Istorie, arheologie și arhitectură (sec. XII–XIII)*, 2011, 396 p., 60 pl., 7 hărți

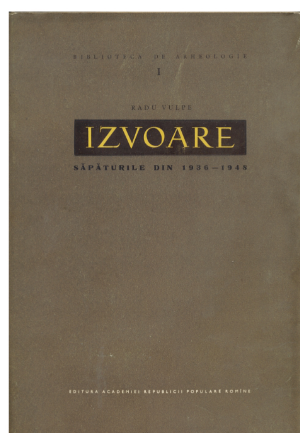
Paraschiva-Victoria Batariuc, *Civilizație medieval românească. Ceramica monumentală din Moldova*, 2012, 656 p.

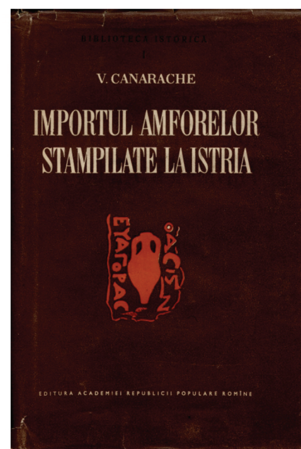
Ștefan Olteanu, Nina Grigore, *Orașul medieval Gherghița, județul Prahova (secolele XIV–XVII) în lumina cercetărilor istorice și arheologice*, 2016, 70 p., 67 fig.

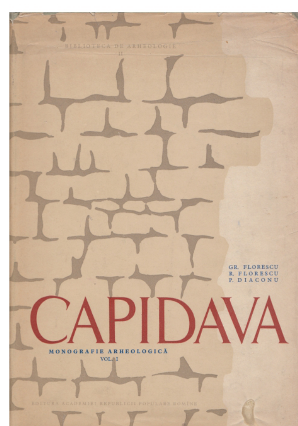
Ștefan Olteanu, *De la comunitatea obștească teritorială la constituirea statelor medievale românești de la mijlocul secolului al XIV-lea*, 2017, 115 p.

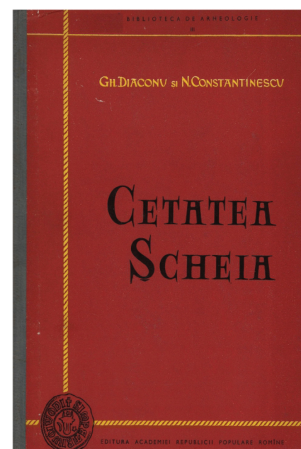

CERCETĂRI PRIVIND ISTORIA VECHE A R.P.R.
HĂBĂȘEȘTI
MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

OCTAVIAN FLOCA
CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA TEZAURELOR DE ARGINT DACICE
TEZAURUL DE LA ȘĂRĂCSĂU ȘI ȘEICA MICĂ

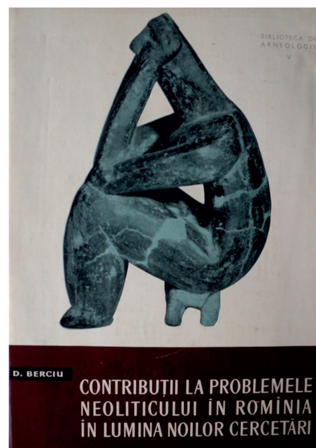

IZVOARE

V. CANARACHE
IMPORTUL AMFORELOR STAMPILATE LA ISTRIA

GR. FLORESCU
R. FLORESCU
P. DIACONU
CAPIDAVA
MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ

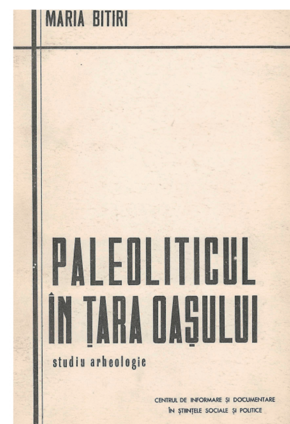

GH. DIACONU și N. CONSTANTINESCU
CETATEA ȘCHEIA

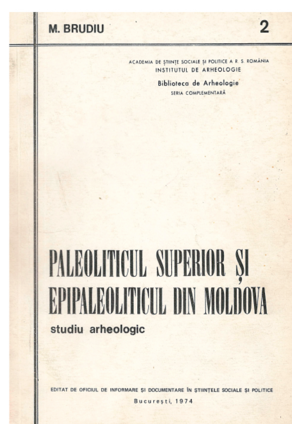

BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE
IV
VLADIMIR DUMITRESCU
NECROPOLA DE INCINERAȚIE
DIN EPOCA BRONZULUI
DE LA
CÎRNA

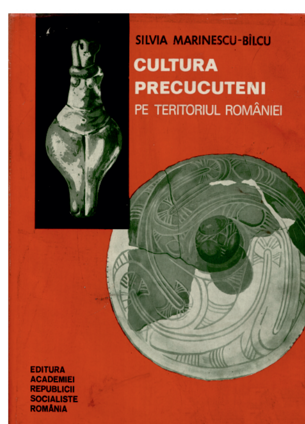

D. BERCIU
CONTRIBUȚII LA PROBLEMELE
NEOLITICULUI ÎN ROMÎNIA
ÎN LUMINA NOILOR CERCETĂRI

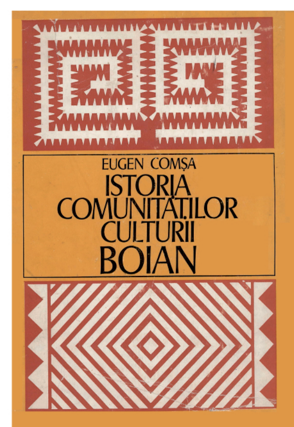

D. BERCIU
CULTURA
HAMANGIA

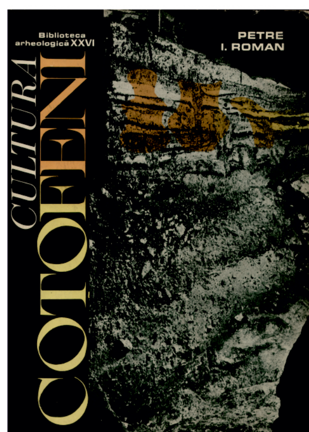

Al. Păunescu
EVOLUȚIA
UNELTELOR ȘI ARMELOR
DE PIATRĂ CIOPLITĂ
DESCOPERITE
PE TERITORIUL ROMÂNIEI
BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE XV

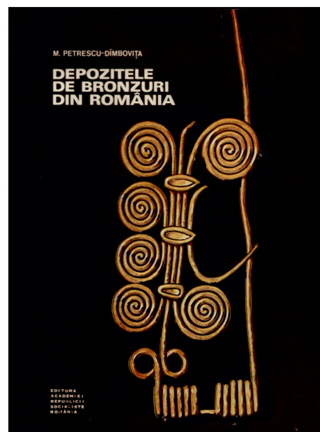

MARIA BITIRI
PALEOLITICUL
ÎN ȚARA OAȘULUI
studiu arheologic
CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE
ÎN ȘTIINȚELE SOCIALE ȘI POLITICE

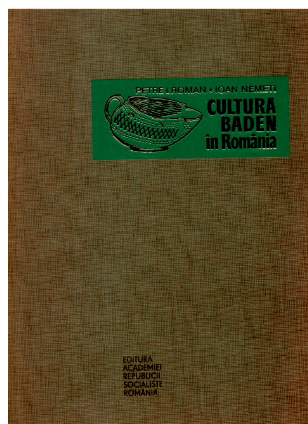

M. BRUDIU
2
PALEOLITICUL SUPERIOR ȘI
EPIPALEOLITICUL DIN MOLDOVA
studiu arheologic
București, 1974

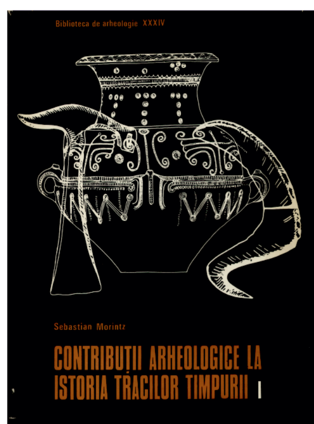

SILVIA MARINESCU-BÎLCU
CULTURA
PRECUCUTENI
PE TERITORIUL ROMÂNIEI
EDITURA
ACADEMIEI
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

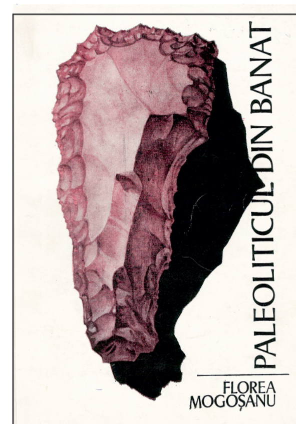

EUGEN COMȘA
ISTORIA
COMUNITĂȚILOR
CULTURII
BOIAN

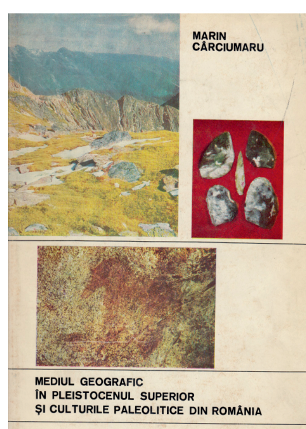

Biblioteca arheologică XXVI
PETRE I. ROMAN
CULTURA COŢOFENI

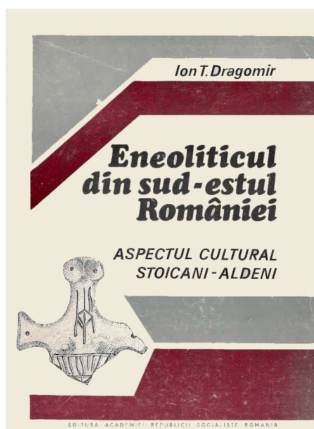

M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
DEPOZITELE DE BRONZURI DIN ROMÂNIA

PETRE I. ROMAN • IOAN NEMETI
CULTURA BADEN în România
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Biblioteca de arheologie XXXIV
Sebastian Morintz
CONTRIBUŢII ARHEOLOGICE LA ISTORIA TRACILOR TIMPURII I

PALEOLITICUL DIN BANAT
FLOREA MOGOŞANU

MARIN CÂRCIUMARU
MEDIUL GEOGRAFIC ÎN PLEISTOCENUL SUPERIOR ŞI CULTURILE PALEOLITICE DIN ROMÂNIA

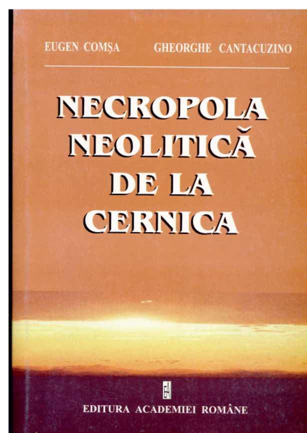

Ion T. Dragomir
Eneoliticul din sud-estul României
ASPECTUL CULTURAL STOICANI-ALDENI

Eugen Comşa
NEOLITICUL PE TERITORIUL ROMÂNIEI -consideraţii

ALEXANDRU PĂUNESCU
RIPICENI–IZVOR
paleolitic
şi mezolitic
studiu monografic
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

EUGEN COMŞA
FIGURINELE ANTROPOMORFE DIN EPOCA NEOLITICĂ PE TERITORIUL ROMÂNIEI
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

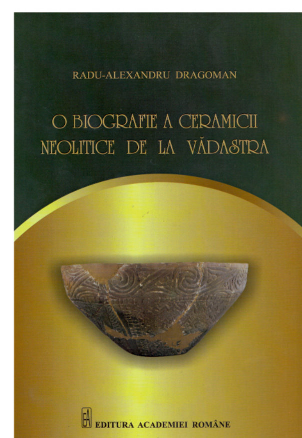

MIRCEA PETRESCU DÎMBOVIŢA
MARILENA FLORESCU
ADRIAN C. FLORESCU
TRUŞEŞTI
MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ

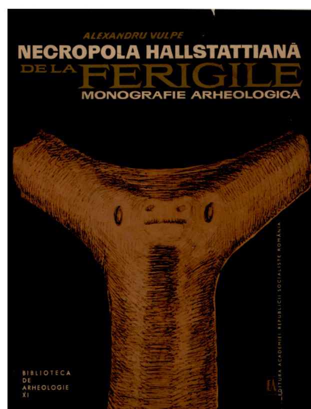

EUGEN COMŞA
GHEORGHE CANTACUZINO
NECROPOLA NEOLITICĂ DE LA CERNICA
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

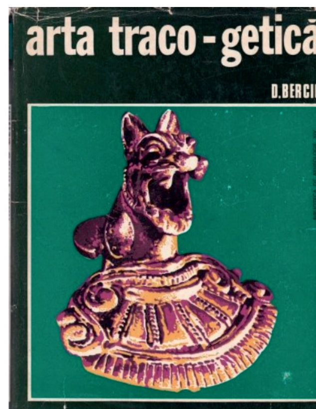

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „V. PÂRVAN"
FUNDAŢIA „RĂDĂCINILE EUROPEI"
Dunărea - axă a vechilor civilizaţii europene
Regiunea Porţilor de Fier
Seria monografii
I
Petre Roman
Ann Dodd-Opriţescu
Ostrovul Corbului între km. fluviali 911-912
Morminte şi unele aşezări preistorice
Editura Academiei Române

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"
ION MOTZOI-CHICIDEANU
OBICEIURI FUNERARE ÎN EPOCA BRONZULUI LA DUNĂREA MIJLOCIE ŞI INFERIOARĂ
Volumul I
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"
ION MOTZOI-CHICIDEANU
OBICEIURI FUNERARE ÎN EPOCA BRONZULUI LA DUNĂREA MIJLOCIE ŞI INFERIOARĂ
Volumul II
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

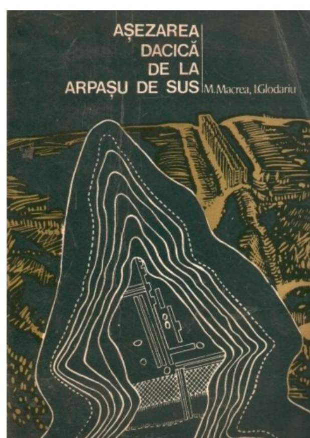

RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN
O BIOGRAFIE A CERAMICII NEOLITICE DE LA VĂDASTRA
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

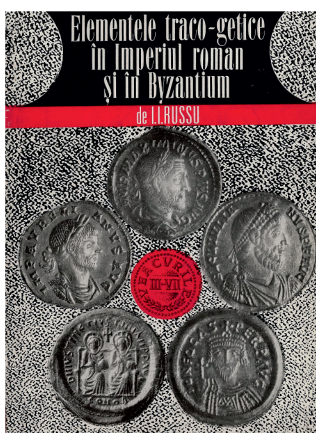

ALEXANDRU VULPE
NECROPOLA HALLSTATTIANĂ
DE LA FERIGILE
MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ
BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE XI

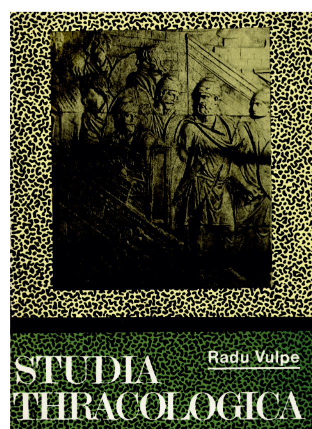

arta traco-getică
D. BERCIU

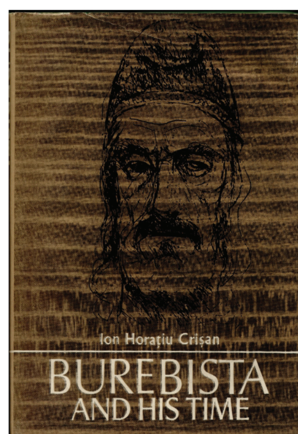

CONSTANTIN PREDA MONEDELE GETO-DACILOR

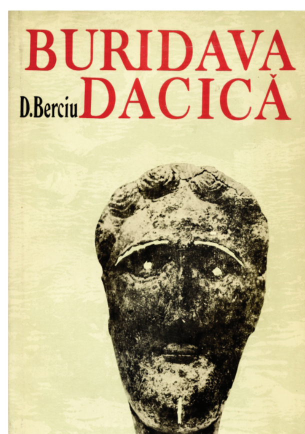

D. Protase
UN CIMITIR DACIC DIN EPOCA ROMANA LA SOPORU DE CÎMPIE
Contribuție la problema continuității în Dacia
Editura Academiei Republicii Socialiste România

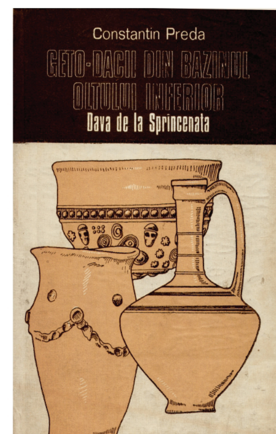

AŞEZAREA DACICĂ DE LA ARPAŞU DE SUS
M.Macrea, I.Glodariu

Elementele traco-getice în Imperiul roman şi în Byzantium
de I.I.RUSSU

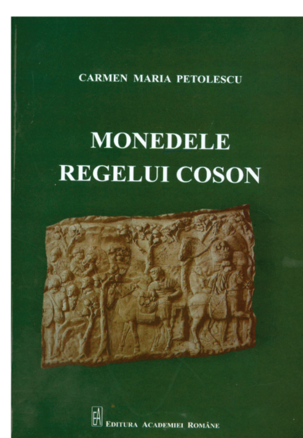

Radu Vulpe
STUDIA THRACOLOGICA

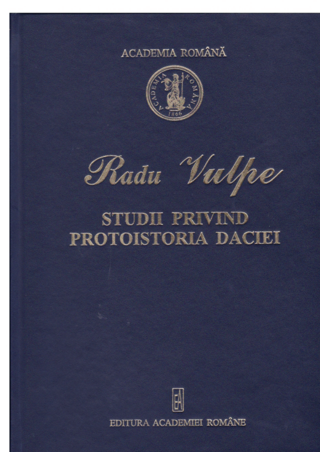

Ion Horaţiu Crişan
BUREBISTA
AND HIS TIME

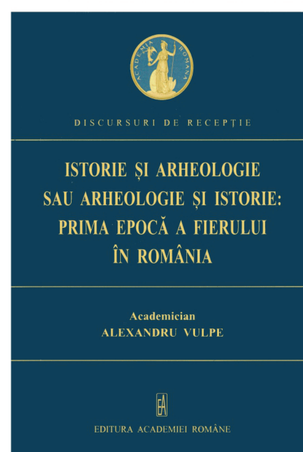

BURIDAVA
D.Berciu DACICĂ

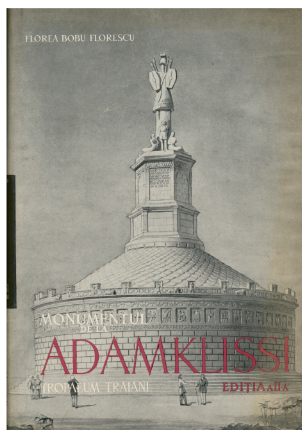

Constantin Preda
GETO-DACII DIN BAZINUL
OLTULUI INFERIOR
Dava de la Sprincenata

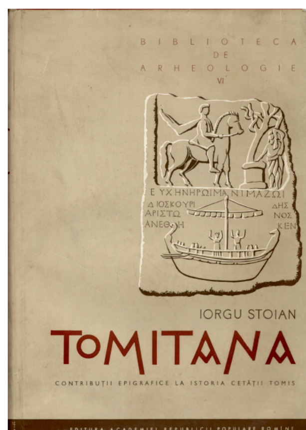

DECEBAL
REGELE DACILOR

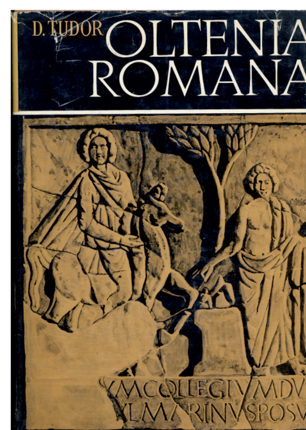

CARMEN MARIA PETOLESCU
MONEDELE
REGELUI COSON
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

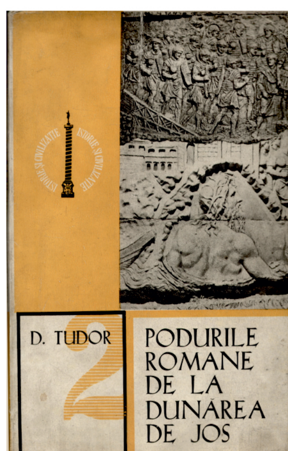

ACADEMIA ROMÂNĂ
Radu Vulpe
STUDII PRIVIND
PROTOISTORIA DACIEI
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

DISCURSURI DE RECEPŢIE
ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE
SAU ARHEOLOGIE ŞI ISTORIE:
PRIMA EPOCĂ A FIERULUI
ÎN ROMÂNIA
Academician
ALEXANDRU VULPE
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

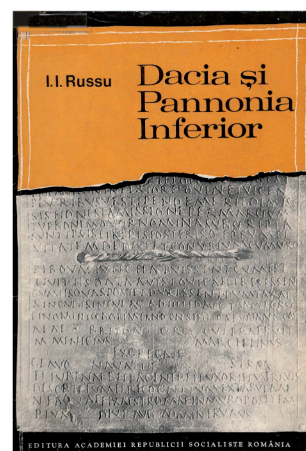

FLOREA BOBU FLORESCU
MONUMENTUL
DE LA
ADAMKLISSI
TROPAEUM TRAIANI

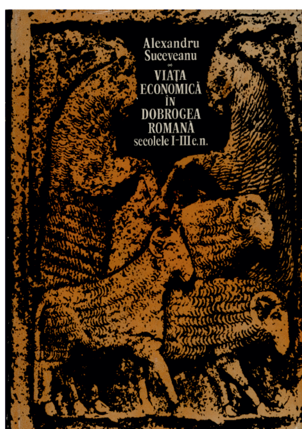

BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE
VI
IORGU STOIAN
TOMITANA
CONTRIBUȚII EPIGRAFICE LA ISTORIA CETĂȚII TOMIS

D. TUDOR
OLTENIA ROMANA

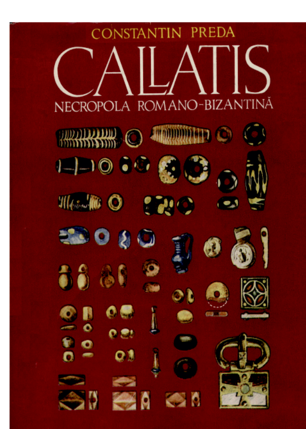

D. TUDOR
2
PODURILE ROMANE DE LA DUNAREA DE JOS

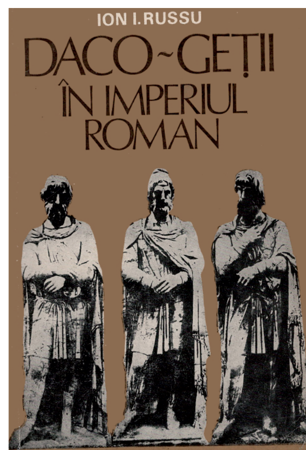

D. PROTASE
RITURILE FUNERARE LA DACI ŞI DACO-ROMANI

I. I. Russu
Dacia şi Pannonia Inferior
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

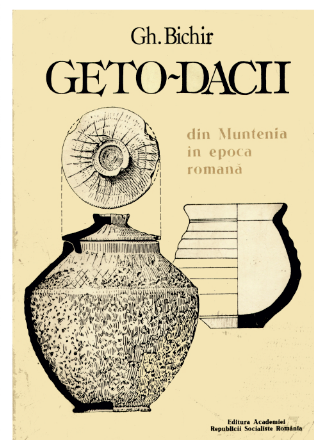

Alexandru Suceveanu
VIAȚA ECONOMICĂ ÎN DOBROGEA ROMANĂ
secolele I-III e.n.

TROPAEUM TRAIANI
I. cetatea

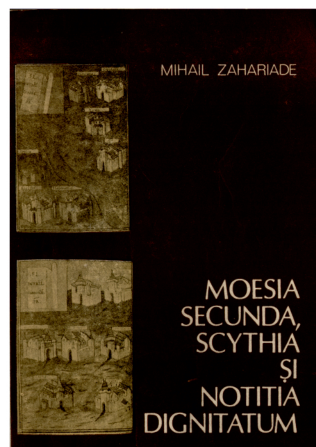

CONSTANTIN PREDA
CALLATIS
NECROPOLA ROMANO-BIZANTINĂ

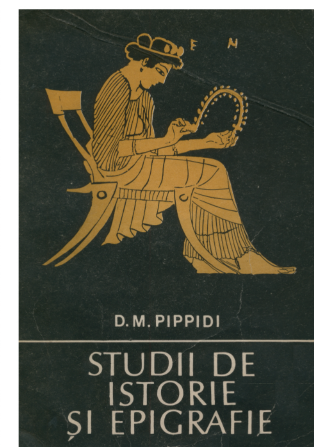

ION I. RUSSU
DACO-GEŢII ÎN IMPERIUL ROMAN

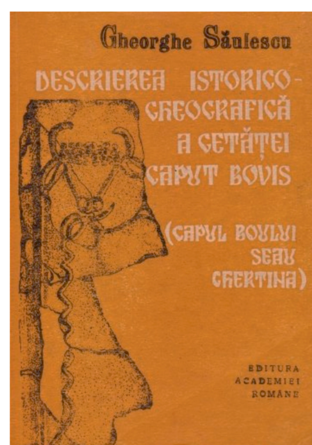

IOAN GLODARIU
AŞEZĂRI DACICE ŞI DACO-ROMANE LA SLIMNIC
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Gh. Bichir
GETO-DACII
din Muntenia in epoca romană
Editura Academiei Republicii Socialiste România

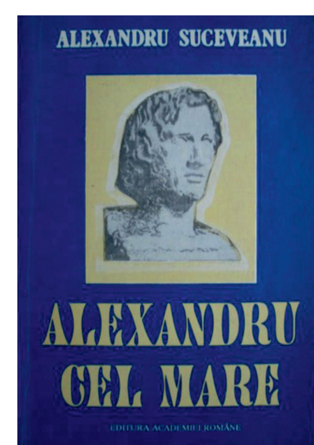

TROPAEUM TRAIANI
II. monumentele romane
Mihai Sâmpetru
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

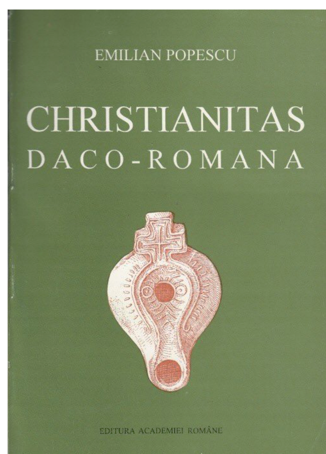

MIHAIL ZAHARIADE
MOESIA SECUNDA, SCYTHIA ŞI NOTITIA DIGNITATUM

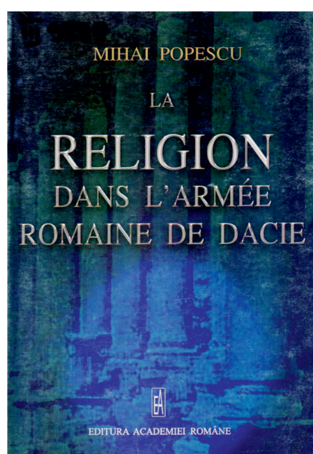

D. M. PIPPIDI
STUDII DE ISTORIE ŞI EPIGRAFIE

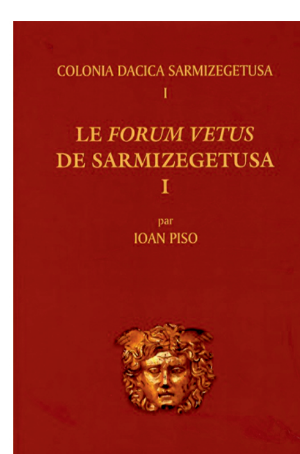

Gheorghe Săulescu
DESCRIEREA ISTORICO-GEOGRAFICĂ A CETĂŢEI CAPUT BOVIS
(CAPUL BOULUI SEAU GHERTINA)
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

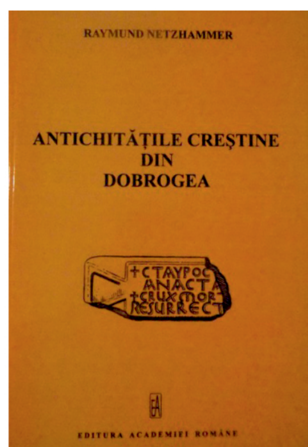

MIHAIL MACREA
NICOLAE GUDEA
IANCU MOŢU
PRAETORIVM
CASTRVL ŞI AŞEZAREA ROMANĂ DE LA MEHADIA
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ALEXANDRU SUCEVEANU
ALEXANDRU CEL MARE
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

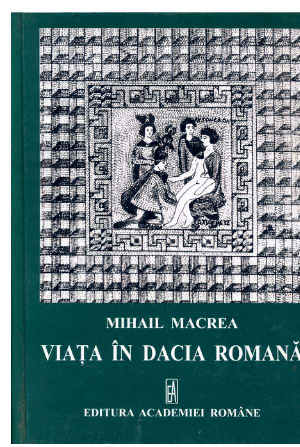

EMILIAN POPESCU
CHRISTIANITAS
DACO-ROMANA

MIHAI POPESCU
LA
RELIGION
DANS L'ARMÉE
ROMAINE DE DACIE
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

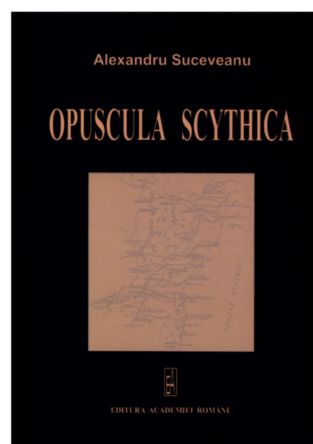

COLONIA DACICA SARMIZEGETUSA
I
LE FORUM VETUS
DE SARMIZEGETUSA
I
par
IOAN PISO

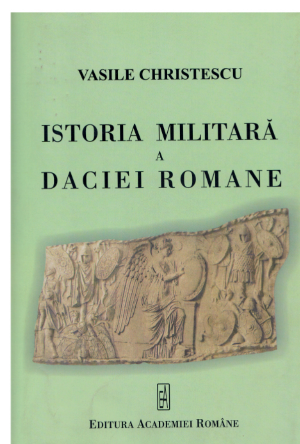

RAYMUND NETZHAMMER
ANTICHITĂŢILE CREŞTINE
DIN
DOBROGEA

CONSTANTIN C. PETOLESCU
CONTRIBUŢII LA ISTORIA
DACIEI ROMANE
I

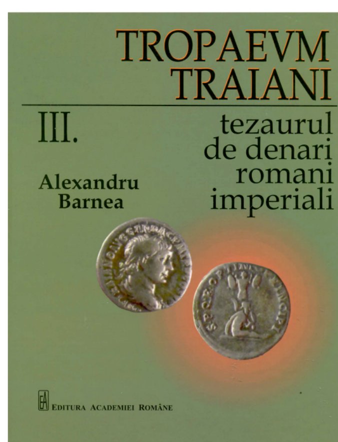

MIHAIL MACREA
VIAŢA ÎN DACIA ROMANĂ
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

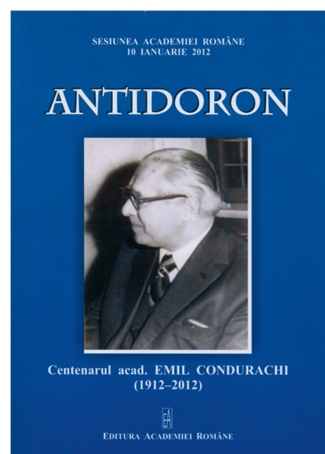

MIHAI BĂRBULESCU
SIGNUM ORIGINIS
RELIGIE, ARTĂ ŞI SOCIETATE
ÎN DACIA ROMANĂ
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Alexandru Suceveanu
OPUSCULA SCYTHICA

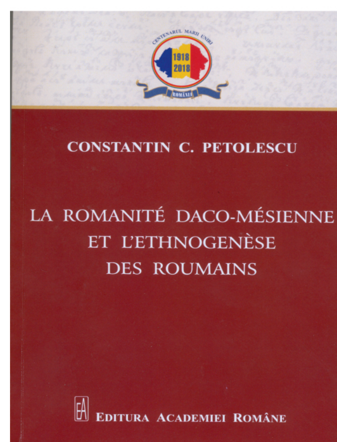

VASILE CHRISTESCU
ISTORIA MILITARĂ
A
DACIEI ROMANE
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

CONSTANTIN C. PETOLESCU
DACIA
UN MILENIU DE ISTORIE
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

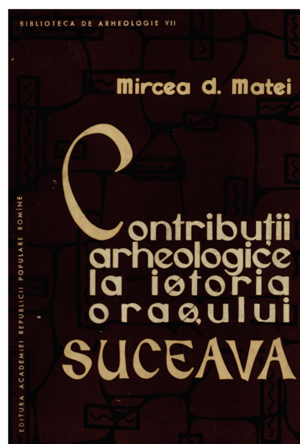

TROPAEVM TRAIANI
III.
tezaurul de denari romani imperiali
Alexandru Barnea
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

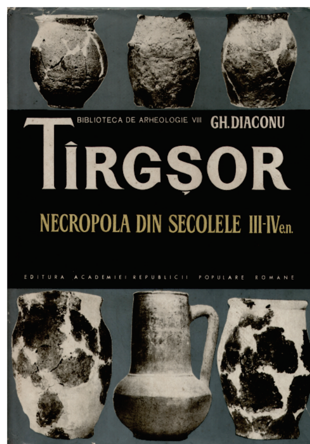

SESIUNEA ACADEMIEI ROMÂNE
10 IANUARIE 2012
ANTIDORON
Centenarul acad. EMIL CONDURACHI
(1912–2012)
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

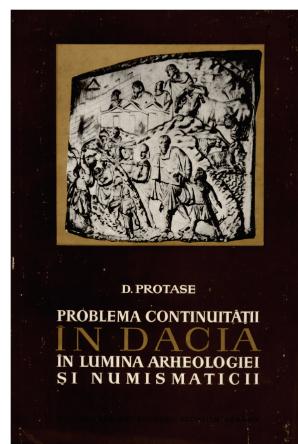

CARMEN MARIA PETOLESCU
DACO-MOESICA
Studii de numismatică şi gliptică
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

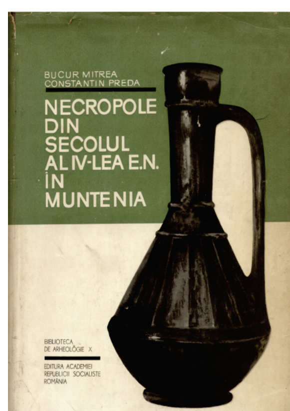

1918
2018
CONSTANTIN C. PETOLESCU
LA ROMANITÉ DACO-MÉSIENNE
ET L'ETHNOGENÈSE
DES ROUMAINS
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

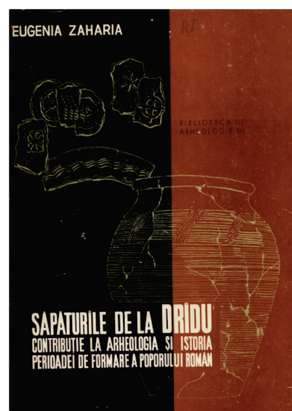

ACADÉMIE ROUMAINE
INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE « VASILE PÂRVAN »
LA DACIE ET L'EMPIRE ROMAIN
MÉLANGES D'ÉPIGRAPHIE ET D'ARCHÉOLOGIE
OFFERTS À CONSTANTIN C. PETOLESCU
Edités par Mihai Popescu, Irina Achim et Florian Matei-Popescu

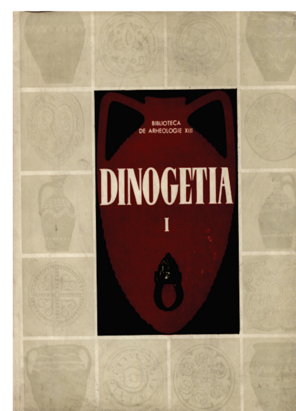

BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE VII
Mircea d. Matei
Contribuţii arheologice la istoria oraşului
SUCEAVA

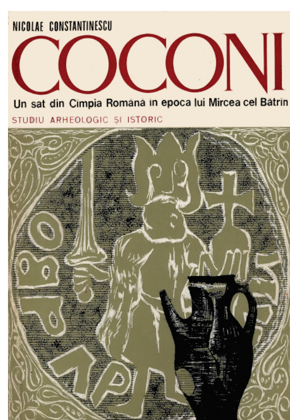

BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE VIII GH. DIACONU
TÎRGŞOR
NECROPOLA DIN SECOLELE III-IV e.n.

D. PROTASE
PROBLEMA CONTINUITĂŢII
ÎN DACIA
ÎN LUMINA ARHEOLOGIEI
ŞI NUMISMATICII

BUCUR MITREA
CONSTANTIN PREDA
NECROPOLE DIN SECOLUL AL IV-LEA E.N. ÎN MUNTENIA

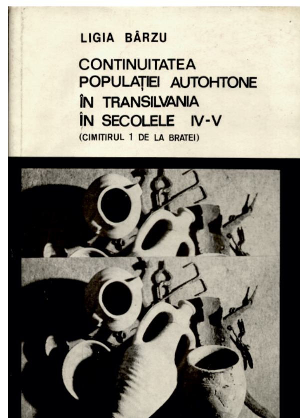

EUGENIA ZAHARIA
SĂPĂTURILE DE LA DRIDU
CONTRIBUŢIE LA ARHEOLOGIA ŞI ISTORIA PERIOADEI DE FORMARE A POPORULUI ROMÂN

DINOGETIA
I

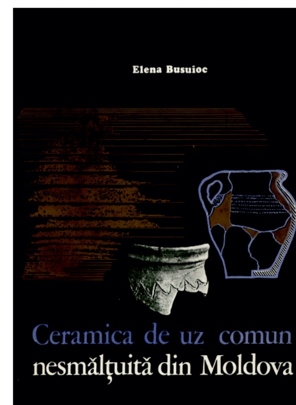

NICOLAE CONSTANTINESCU
COCONI
Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn
STUDIU ARHEOLOGIC ŞI ISTORIC

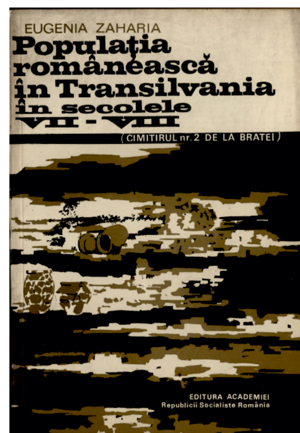

PETRE DIACONU • DUMITRU VÎLCEANU
PĂCUIUL LUI SOARE

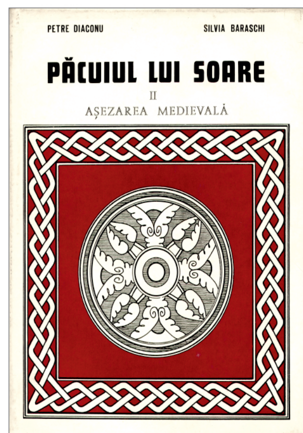

Gh. Bichir
cultura carpică
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

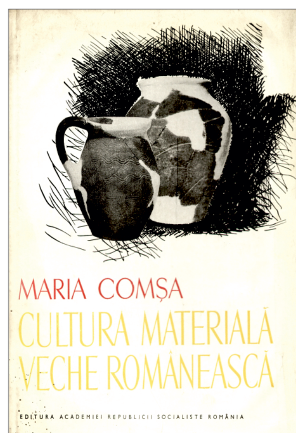

LIGIA BÂRZU
CONTINUITATEA POPULAȚIEI AUTOHTONE ÎN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE IV-V
(CIMITIRUL 1 DE LA BRATEI)

Suzana Dolinescu-Ferche
AȘEZĂRI DIN SECOLELE III și VI e.n. ÎN SUD-VESTUL MUNTENIEI
·Cercetările de la Dulceanca·

Elena Busuioc
Ceramica de uz comun nesmălţuită din Moldova

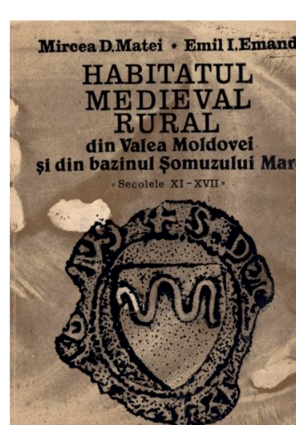

EUGENIA ZAHARIA
Populația românească în Transilvania în secolele VII - VIII
(CIMITIRUL nr. 2 DE LA BRATEI)
EDITURA ACADEMIEI Republicii Socialiste România

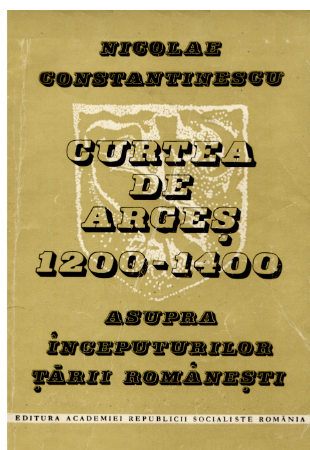

PETRE DIACONU
SILVIA BARASCHI
PĂCUIUL LUI SOARE
II
AȘEZAREA MEDIEVALĂ

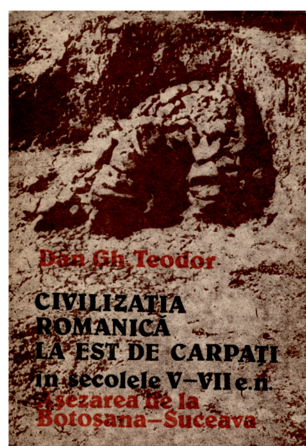

MARIA COMȘA
CULTURA MATERIALĂ VECHE ROMÂNEASCĂ

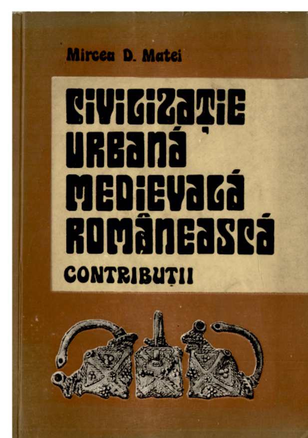

Ligia Bârzu
Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii

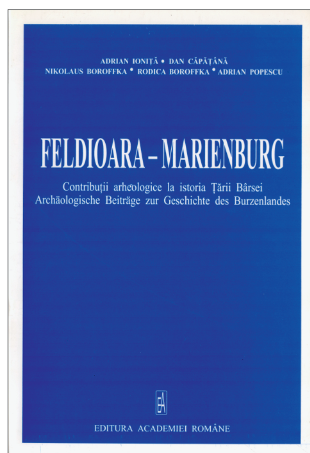

Radu Popa • Monica Mărgineanu-Cârstoiu
MARTURII DE CIVILIZAȚIE MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ

Mircea D. Matei • Emil I. Emandi
HABITATUL MEDIEVAL RURAL
din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare
·Secolele XI - XVII·

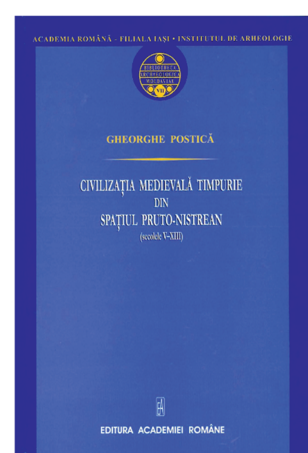

NICOLAE
CONSTANTINESCU
CURTEA
DE
ARGEŞ
1200-1400
ASUPRA
ÎNCEPUTURILOR
ŢĂRII ROMÂNEŞTI
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

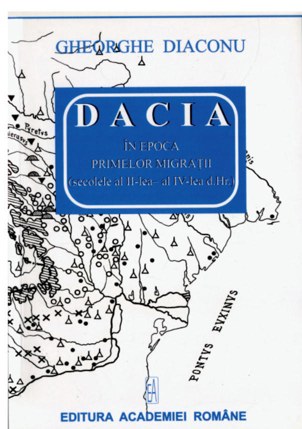

Dan Gh. Teodor
CIVILIZAŢIA
ROMANICĂ
LA EST DE CARPAŢI
în secolele V–VII e.n.
Aşezarea de la
Botoşana–Suceava

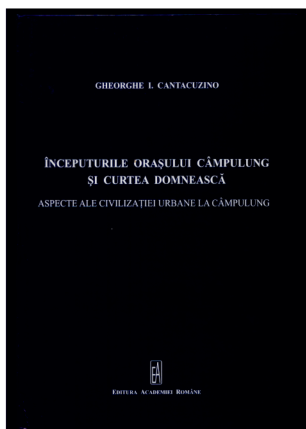

Mircea D. Matei
CIVILIZAŢIE
URBANĂ
MEDIEVALĂ
ROMÂNEASCĂ
CONTRIBUŢII

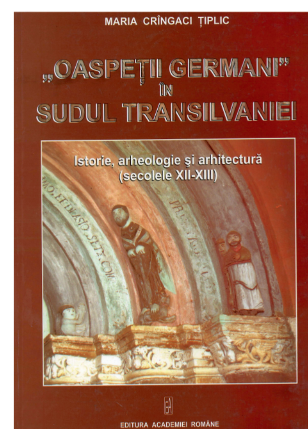

ADRIAN IONIŢĂ • DAN CĂPĂŢÂNĂ
NIKOLAUS BOROFFKA • RODICA BOROFFKA • ADRIAN POPESCU
FELDIOARA - MARIENBURG
Contribuţii arheologice la istoria Ţării Bârsei
Archäologische Beiträge zur Geschichte des Burzenlandes
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ADRIAN IONIŢĂ
SPAŢIUL DINTRE
CARPAŢII MERIDIONALI
ŞI DUNĂREA INFERIOARĂ
ÎN SECOLELE XI - XIII
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ - FILIALA IAŞI • INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE
GHEORGHE POSTICĂ
CIVILIZAŢIA MEDIEVALĂ TIMPURIE
DIN
SPAŢIUL PRUTO-NISTREAN
(secolele V-XIII)
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

GHEORGHE DIACONU
DACIA
ÎN EPOCA
PRIMELOR MIGRAŢII
(secolele al II-lea - al IV-lea d.Hr.)
PONTVS EVXINVS
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

GHEORGHE I. CANTACUZINO
ÎNCEPUTURILE ORAŞULUI CÂMPULUNG
ŞI CURTEA DOMNEASCĂ
ASPECTE ALE CIVILIZAŢIEI URBANE LA CÂMPULUNG

MARIA CRÎNGACI ŢIPLIC
„OASPEŢII GERMANI"
ÎN
SUDUL TRANSILVANIEI
Istorie, arheologie şi arhitectură
(secolele XII-XIII)
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Prin natura activității lor și a misiunii Academiei Române, căreia Institutul îi este subordonat, cercetătorii Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" au participat la realizarea unor **publicații sintetice** dedicate istoriei naționale (tratate, enciclopedii), precum *Istoria României* (vol. I, 1960, 891 p., 190 fig., 16 pl.; II, 1962, 159 p., 20 pl.; III, 1964, 1259 p., 11 pl.; IV, 1964, 864 p., 16 pl.) sau volume apărute în seria *Biblioteca Historica Romaniae* (Constantin Daicoviciu, Emil Petrovici, Gheorghe Ştefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, BHR 1, 1963, 67 p., 1 pl. și Emil Condurachi, *L'archéologie roumaine au XXe siècle*, BHR 3, 1963, 104 p., 18 pl.). Amintim aici și seria *Din istoria Dobrogei*, dedicată provinciei istorice în care aceștia au fost în mod special activi (Dionisie M. Pippidi, Dumitru Berciu, *Din istoria Dobrogei I. Geţi şi greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, BHR 2, 1965, 344 p., 13 pl.; Radu Vulpe, Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei II. Romanii la Dunărea de Jos*, BHR 4, 1968, 591 p.; Ion Barnea, Ştefan Ştefănescu, *Din istoria Dobrogei III. Bizantini, Români şi Bulgari la Dunărea de Jos*, BHR 9, 1971, 441 p.).

***

Șantierul arheologic inițiat de către Vasile Pârvan la Histria în anul 1914 devine unul dintre cele mai importante șantiere-școală, continuând colaborarea cu Universitatea din București (și aceasta transformată și reorganizată). **Seria monografică *Histria. Rezultatele cercetărilor*** *(Les résultats des fouilles)* începe în anul 1954 și s-a dovedit una dintre cele mai longevive, chiar dacă, din varii motive, nu toate volumele au apărut la Editura Academiei Române, unele dintre ele beneficiind de acordul dintre Academia Română și l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (Paris):

Histria. Monografie arheologică, vol. I, *Histria I*, Editura Academiei R.P.R., București, 1954, 590 p.

Histria. Monografie arheologică, vol. II, *Histria II*, Editura Academiei R.S.R., București, 1966, sub îngrijirea acad. Emil Condurachi, 560 p. și planșe

Constantin Preda, Nubar Hamparțumian, *Histria III. Descoperirile monetare 1914–1970,* Editura Academiei R.S.R. – Diffusion de Boccard, București – Paris, 1973, sub redacția D.M. Pippidi, 258 p.

Petre Alexandrescu, *Histria IV. La céramique d'époque archaique et classique*, *VIIe–IVe s.,* Editura Academiei R.S.R., București,1978, sous la rédaction de D.M. Pippidi, 144p., 71 pl.

Maria Coja, Pierre Dupont, *Histria V. Ateliers céramiques*, Editura Academiei R.S.R. și Editions du C.N.R.S., București – Paris, 1979, sous la rédaction de D.M. Pippidi, 170 p., 20 pl.

Alexandru Suceveanu, Anișoara Sion, Gheorghe Poenaru-Bordea, Gheorghe Vecerdea, *Histria VI. Les thermes romains*, Editura Academiei R.S.R., București, 1982, sous la rédaction de D.M. Pippidi, 256 p., 91 pl.

Petre Alexandrescu, avec le concours de l'architecte Anișoara Sion et d'Alexandru Avram et la collaboration de Maria Alexandrescu-Vianu, Albert Baltres, Iulian Bîrzescu, Niculae Conovici, Pierre Dupont, Cristina Georgescu, Mihai Măcărescu et Konrad Zimmermann, *Histria VII. La zone sacrée d'époque grecque (fouilles 1915–1989)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, 551 p., 124 pl., 17 fig., 15 pliante

Alexandru Avram, *Histria VIII. Les timbres amphoriques. 1. Thasos*, Editura Enciclopedică – Diffusion de Boccard, București – Paris, 1996, sous la rédaction de Petre Alexandrescu, 176 p., 44 pl.

Niculae Conovici, *Histria VIII. Les timbres amphoriques. 2. Sinope (Touiles timbrées comprises)*, Editura Enciclopedică – Diffusion de Boccard, Bucureşti – Paris, 1998, sous la rédaction de Petre Alexandrescu, 206 p., 47 pl.

Maria Alexandrescu Vianu, *Histria IX. Les statues et les reliefs en pierre*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2000, sous la rédaction de Petre Alexandrescu, 178 p., 102 pl.

Alexandru Suceveanu, Histria X. *La céramique romaine des I-er – III-e siècles ap. J.C.*, CIMEC, Bucureşti, 2000, 192 p., 84 pl.

Catrinel Domăneanţu, Histria XI. *Le bols hellénistiques à décor en relief*, CIMEC, Bucureşti, 2000, 146 p., 53 pl. 21 hărţi.

Monica Mărgineanu Cârstoiu, *Histria XII. Architecture greque et romaine. Membra disiecta*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, 490 p., 7 anexe, 144 pl**.** (relevee) şi 87 pl. (fotografii).

Alexandru Suceveanu, *Histria XIII. La Basilique épiscopale (les résultats des fouilles)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, 236 p., 82 pl.

Vasilica Lungu, *Histria XIV. La céramique de style West Slope*, avec la collaboration de Pierre Dupont, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2013, 307 p., 33 pl.

Iulian Bîrzescu, *Histria XV. Die archaischen und frühklassischen Transportamphoren*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2012, 356 p., 120 fig.

***

Conectarea la cercetarea internaţională, deosebit de importantă pentru specificul activităţii de cercetare în sine, s-a materializat prin publicarea, sub egida Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, a seriei ***Inventaria Archaeologica****, Corpus des ensembles archéologiques*, sous la direction de M.-E. Mariën, Roumanie, publié par la Section d'histoire de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie sous la rédaction de Ion Nestor, în care au apărut nouă fascicule:

Dépôts de l'âge du bronze moyen, par Dorin Popescu et Mircea Russu, Fascicule 1 (R 1 – R 4, 17 feuilles), 1966.

Dépôts de l'âge du bronze tardif, par Alexandrina D. Alexandrescu, Fascicule 2 (R 15 – R 16, 10 feuilles), 1966.

Le trésor dace en argent de Sîncrăieni, par Dorin Popescu, Fascicule 3 (R 17, 11 feuilles), 1967.

Dépôts de l'âge du bronze tardif de Băleni, par Dorin Popescu, Fascicule 4 (R 18, 14 feuilles), 1967.

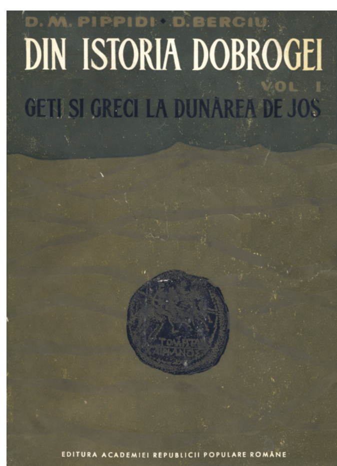
Trésors daces en argent des collections de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, par Dorin Popescu, Fascicule 5 (R 19 – R 23, 15 feuilles), 1968.

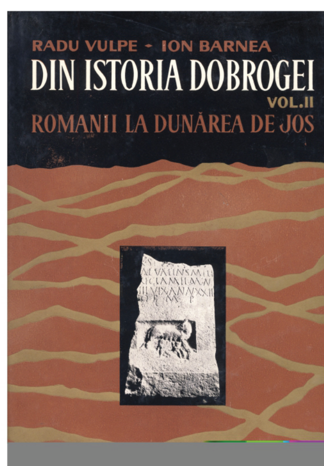
Dépôts de l'âge du bronze tardif du nord-ouest de la Transylvanie, par Tiberiu Bader, Fascicule 6 (R 24 – R 30, 17 feuilles), 1971.

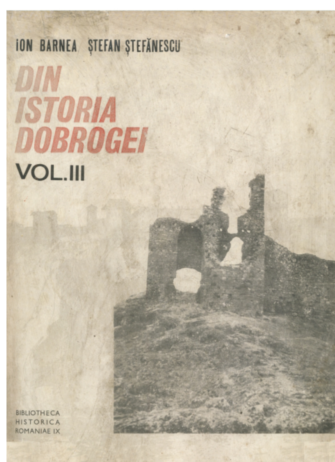
Dépôts de l'âge du bronze tardif, par Mircea Petrescu-Dîmboviţa et Marilena Florescu, Fascicule 7 (R 31 – R 41, 13 feuilles), 1971.

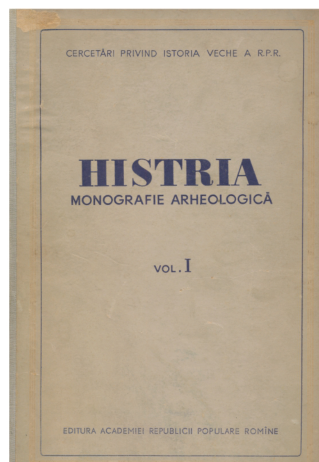
La nécropole du IVe siècle de n. é. à Miorcani, par Ion Ioniţă, Fascicule 8 (R 42 – R 51, 15 feuilles), 1977.

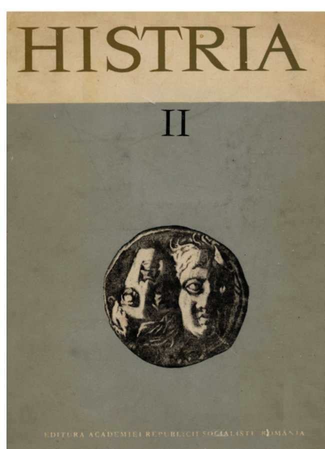
La nécropole carpe des IIe–IIIe siècles de n. é. à Văleni, par Ion Ioniţă et Vasile Ursache, Fascicule 9 (R 52 – R 63, 14 feuilles), 1977.

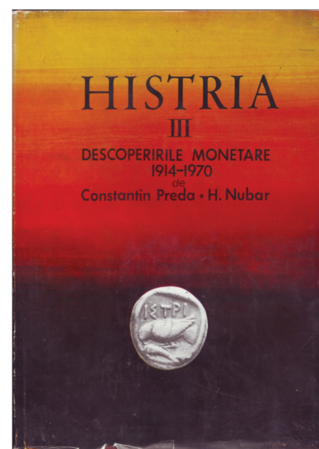

D. M. PIPPIDI · D. BERCIU
DIN ISTORIA DOBROGEI
VOL. I
GEŢI ŞI GRECI LA DUNĂREA DE JOS
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

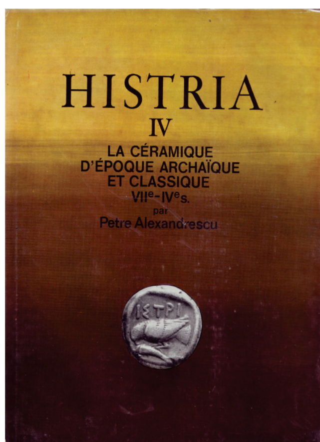

RADU VULPE - ION BARNEA
DIN ISTORIA DOBROGEI
VOL. II
ROMANII LA DUNĂREA DE JOS

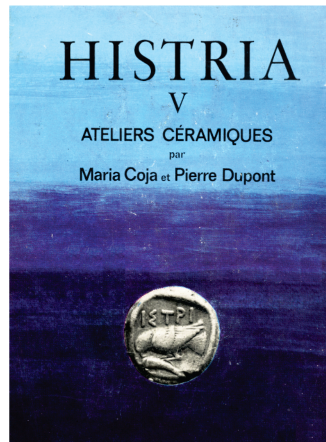

ION BARNEA ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU
DIN ISTORIA DOBROGEI
VOL. III
BIBLIOTHECA HISTORICA ROMANIAE IX

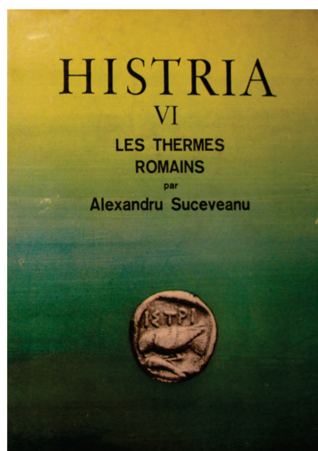

CERCETĂRI PRIVIND ISTORIA VECHE A R.P.R.
HISTRIA
MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ
VOL. I
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

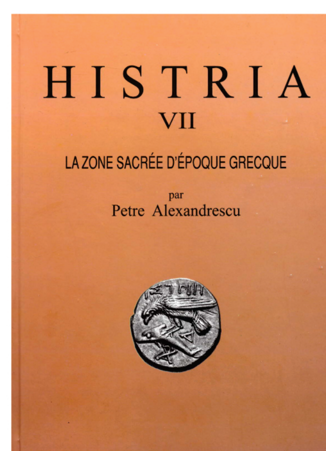

HISTRIA
II

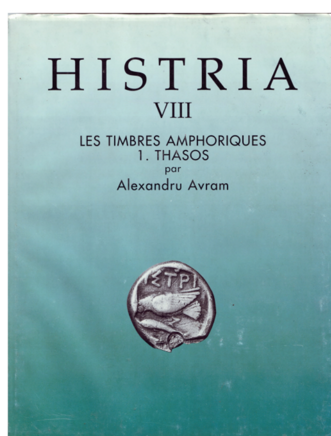

HISTRIA
III
DESCOPERIRILE MONETARE
1914–1970
de
Constantin Preda · H. Nubar

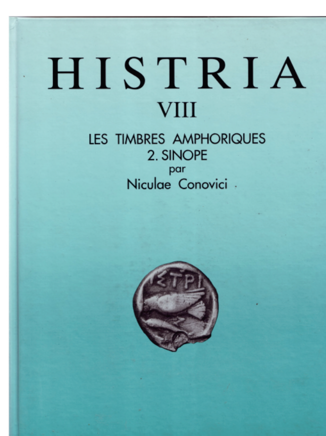

HISTRIA
IV
LA CÉRAMIQUE
D'ÉPOQUE ARCHAÏQUE
ET CLASSIQUE
par
Petre Alexandrescu

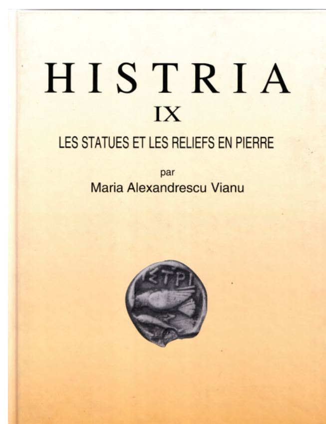

HISTRIA
V
ATELIERS CÉRAMIQUES
par
Maria Coja et Pierre Dupont

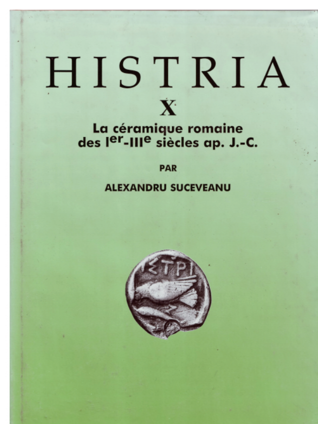

HISTRIA
VI
LES THERMES
ROMAINS
par
Alexandru Suceveanu

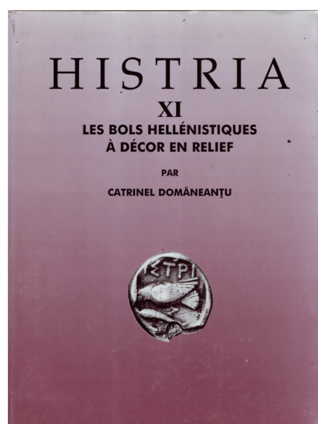

HISTRIA
VII
LA ZONE SACRÉE D'ÉPOQUE GRECQUE
par
Petre Alexandrescu

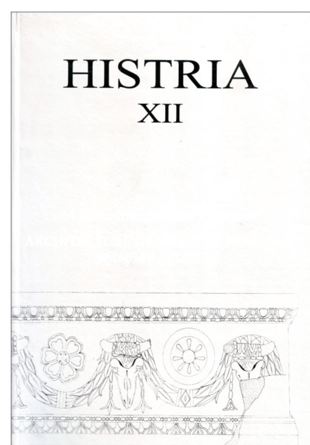

HISTRIA
VIII
LES TIMBRES AMPHORIQUES
1. THASOS
par
Alexandru Avram

HISTRIA
VIII
LES TIMBRES AMPHORIQUES
2. SINOPE
par
Niculae Conovici

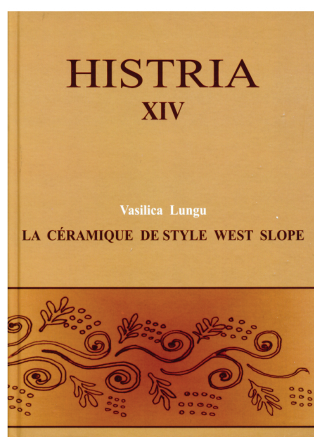

HISTRIA
IX
LES STATUES ET LES RELIEFS EN PIERRE
par
Maria Alexandrescu Vianu

HISTRIA
X
La céramique romaine
des Ier-IIIe siècles ap. J.-C.
PAR
ALEXANDRU SUCEVEANU

HISTRIA
XI
LES BOLS HELLÉNISTIQUES
À DÉCOR EN RELIEF
PAR
CATRINEL DOMĂNEANŢU

HISTRIA
XII

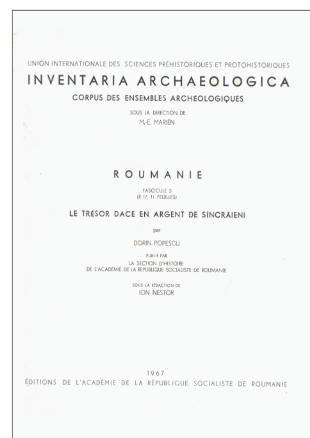

HISTRIA
XIII
LA BASILIQUE ÉPISCOPALE
par
Alexandru Suceveanu

HISTRIA
XIV
Vasilica Lungu
LA CÉRAMIQUE DE STYLE WEST SLOPE

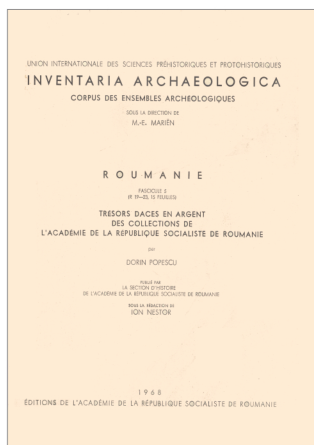

HISTRIA
XV
DIE ARCHAISCHEN UND FRÜHKLASSISCHEN
TRANSPORTAMPHOREN
Iulian Bîrzescu

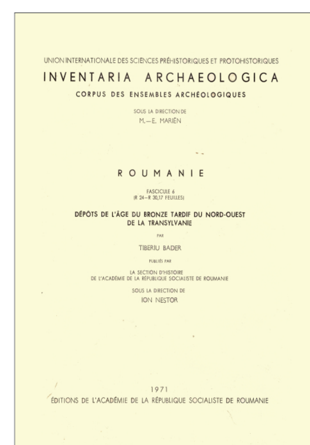

UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
INVENTARIA ARCHAEOLOGICA
CORPUS DES ENSEMBLES ARCHÉOLOGIQUES
SOUS LA DIRECTION DE
M.-E. MARIËN
ROUMANIE
FASCICULE 1
(R 1 — R 14, 17 FEUILLES)
DÉPÔTS DE L'ÂGE DU BRONZE MOYEN
par
DORIN POPESCU
ET
MIRCEA RUSU
PUBLIÉ PAR
LA SECTION D'HISTOIRE
DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
SOUS LA RÉDACTION DE
ION NESTOR
1966
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

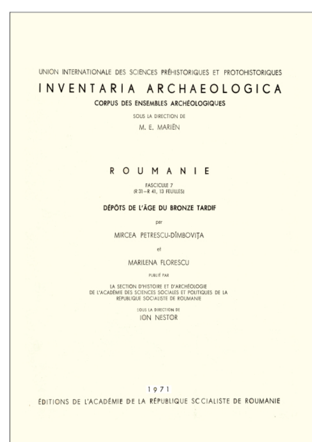

UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
INVENTARIA ARCHAEOLOGICA
CORPUS DES ENSEMBLES ARCHÉOLOGIQUES
SOUS LA DIRECTION DE
M.-E. MARIËN
ROUMANIE
FASCICULE 2
(R 15 — R 16, 10 FEUILLES)
DÉPÔTS DE L'ÂGE DU BRONZE TARDIF
par
ALEXANDRINA D. ALEXANDRESCU
PUBLIÉ PAR
LA SECTION D'HISTOIRE
DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
SOUS LA RÉDACTION DE
ION NESTOR
1966
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

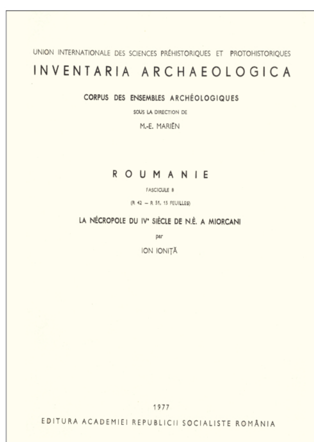

UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
INVENTARIA ARCHAEOLOGICA
CORPUS DES ENSEMBLES ARCHÉOLOGIQUES
SOUS LA DIRECTION DE
M.-E. MARIËN
ROUMANIE
FASCICULE 3
(R 17, 11 FEUILLES)
LE TRÉSOR DACE EN ARGENT DE SÎNCRĂIENI
par
DORIN POPESCU
PUBLIÉ PAR
LA SECTION D'HISTOIRE
DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
SOUS LA RÉDACTION DE
ION NESTOR
1967
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

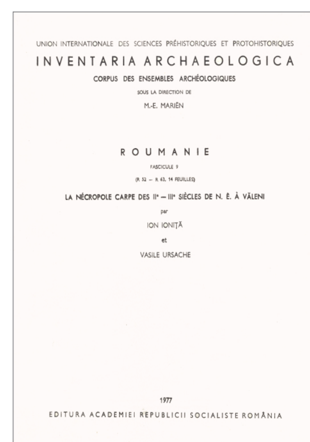

UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
INVENTARIA ARCHAEOLOGICA
CORPUS DES ENSEMBLES ARCHÉOLOGIQUES
SOUS LA DIRECTION DE
M.-E. MARIËN
ROUMANIE
FASCICULE 4
(R 18, 14 FEUILLES)
LE DÉPÔT DE L'ÂGE DU BRONZE TARDIF DE BĂLENI
par
ION T. DRAGOMIR
PUBLIÉ PAR
LA SECTION D'HISTOIRE
DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
SOUS LA RÉDACTION DE
ION NESTOR
1967
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
INVENTARIA ARCHAEOLOGICA
CORPUS DES ENSEMBLES ARCHÉOLOGIQUES
SOUS LA DIRECTION DE
M.-E. MARIËN
ROUMANIE
FASCICULE 5
(R 19—23, 15 FEUILLES)
TRÉSORS DACES EN ARGENT
DES COLLECTIONS DE
L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
par
DORIN POPESCU
PUBLIÉ PAR
LA SECTION D'HISTOIRE
DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
SOUS LA RÉDACTION DE
ION NESTOR
1968
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
INVENTARIA ARCHAEOLOGICA
CORPUS DES ENSEMBLES ARCHÉOLOGIQUES
SOUS LA DIRECTION DE
M.—E. MARIËN
ROUMANIE
FASCICULE 6
(R 24—R 30,17 FEUILLES)
DÉPÔTS DE L'ÂGE DU BRONZE TARDIF DU NORD-OUEST
DE LA TRANSYLVANIE
PAR
TIBERIU BADER
PUBLIÉS PAR
LA SECTION D'HISTOIRE
DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
SOUS LA DIRECTION DE
ION NESTOR
1971
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
INVENTARIA ARCHAEOLOGICA
CORPUS DES ENSEMBLES ARCHÉOLOGIQUES
SOUS LA DIRECTION DE
M. E. MARIËN
ROUMANIE
FASCICULE 7
(R 31—R 41, 13 FEUILLES)
DÉPÔTS DE L'ÂGE DU BRONZE TARDIF
par
MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIŢA
et
MARILENA FLORESCU
PUBLIÉ PAR
LA SECTION D'HISTOIRE ET D'ARCHÉOLOGIE
DE L'ACADÉMIE DES SCIENCES SOCIALES ET POLITIQUES DE LA
RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
SOUS LA DIRECTION DE
ION NESTOR
1971
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
INVENTARIA ARCHAEOLOGICA
CORPUS DES ENSEMBLES ARCHÉOLOGIQUES
SOUS LA DIRECTION DE
M.-E. MARIËN
ROUMANIE
FASCICULE 8
(R 42 — R 51, 15 FEUILLES)
LA NÉCROPOLE DU IVe SIÈCLE DE N.È. A MIORCANI
par
ION IONIŢĂ
1977
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

UNION INTERNATIONALE DES SCIENCES PRÉHISTORIQUES ET PROTOHISTORIQUES
INVENTARIA ARCHAEOLOGICA
CORPUS DES ENSEMBLES ARCHÉOLOGIQUES
SOUS LA DIRECTION DE
M.-E. MARIËN
ROUMANIE
FASCICULE 9
(R 52 — R 63, 14 FEUILLES)
LA NÉCROPOLE CARPE DES IIe — IIIe SIÈCLES DE N. È. À VĂLENI
par
ION IONIŢĂ
et
VASILE URSACHE
1977
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

***

În ceea ce priveşte domeniul arheologiei clasice şi epigrafiei, conectarea la cercetarea internaţională s-a materializat treptat în iniţierea şi realizarea de către cercetători de la institutele Academiei a seriilor de ***corpora*** **de inscripții și cataloage de colecții**, unele dintre ele beneficiind, în ciuda unui regim politic închistat, de colaborarea cu Academie des Inscriptions et Belles-Lettres de la Paris, Union Académique Internationale, Associazione Internazionale di Archeologia Classica, Deutsches Archäologisches Institut, precum:

Petre Alexandrescu, Suzana Dimitriu, *Corpus vasorum antiquorum* : Roumanie. 1. : Bucarest : Fascicule 1 : Institut d'Archéologie, Musée National des Antiquités, 1965, 54 p., 45 pl.

Petre Alexandrescu, Suzana Dimitriu, *Corpus vasorum antiquorum* : Roumanie. 2. : Bucarest : Fascicule 2 : Collection Dr. Georges et Maria Severeanu (Musée de la Ville de Bucarest) et collections privées, Union Académique Internationale, 1968, 44 p., 43 pl.

Dionisie M. Pippidi, *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, Editura Academiei R.S.R. – Adolf M. Hakkert BV, Bucureşti – Amsterdam, 1975, 314 p., 24 pl.

Dionisie M. Pippidi, *Parerga, Écrits de Philologie, d'Epigraphie et d'Histoire ancienne*, Editura Academiei – Société d'Edition Les Belles Lettres, București – Paris, 1984, 296 p.

***

Existența unui bogat patrimoniu din categoria *lapidarium* a impus un ritm impresionant publicării pieselor. Astfel, o parte a sculpturilor antice a fost publicată de către Gabriella Bordenache, *Sculture greche e romane del Museo Nazionale di Antichità di Bucarest. I. Statue e rilievi di culto, elementi architettonici e decorativi*, Bucureşti, 1969, iar inscripţiile[6] au intrat în diversele *corpora* publicate în **colecția *Inscripții antice din Dacia și Scythia Minor (Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae*)**, sub îngrijirea a doi iluștri reprezentanți ai epigrafiei din România, Dinonisie M. Pippidi (București) și Ioan Iosif Russu (Cluj-Napoca). Această colecție a fost concepută în două serii: *Inscripțiile Daciei romane / Inscriptiones Daciae Romanae*, abreviere IDR (din care au apărut până acum opt volume) și *Inscripțiile din Scythia Minor / Inscriptiones Scythiae Minoris*, abreviere ISM (cu șase volume apărute). La acestea se adaugă un volum cuprinzând inscripțiile grecești și latine târzii, deopotrivă din Dacia și Dobrogea antică (Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România*, Collectiones Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris Antiquae, 1976, 440 p., 84 pl.). Volumele au apărut în limba română, cu excepția a trei tomuri publicate în limba franceză[7].

[6] Vezi, în acest sens, Constantin C. Petolescu, Mihai Popescu, *Culegerea de inscripții grecești și latine din România*, în volumul *Editura Academiei Române 70*, București, 2018, p. 54–60.

[7] Vezi și Constantin C. Petolescu, *Noi izvoare privind istoria veche a României*, Academica, nr. 3, martie 2019, anul XXIX, 341, p. 48 și notele 1–3.

1. Inscriptiones Daciae Romanae / Inscripțiile Daciei Romane (IDR), colecție coordonată de Dionisie M. Pippidi și Ioan Iosif Russu, București
IDR I: Ioan I. Russu, *I. Introducere istorică și epigrafică. Diplomele militare. Tăblițele cerate (Prolegomena historica et epigraphica. Diplomata militaria, tabulae ceratae)*, 1975, 285 p., 2 pl.
IDR II: Ioan I. Russu, Grigore Florescu, Constantin C. Petolescu, *Oltenia și Muntenia, Pars meridionalis, inter Danuvium et Carpatos montes*, 1977, 276 p., 46 pl.
IDR III.1: Ioan I. Russu, în colaborare cu Nicolae Gudea, Volker Wollmann și Milena Dušanić, III/1, *Dacia Superior 1, zona de sud-vest (teritoriul dintre Dunăre, Tisa și Mureș), Dacia superior 1: Pars occidentalis*, 1977, 287 p., 2 pl.
IDR III.2: Ioan I. Russu, în colaborare cu Ioan Piso și Volker Wollmann, III/2, *Dacia Superior, 2, Ulpia Traiana Dacica (Sarmizegetusa)*, 1980, 484 p.
IDR III.3: Ioan I. Russu, în colaborare cu Octavian Floca și Volker Wollmann, *III/3, Dacia Superior, 3, Pars media, zona centrală (teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior, Valea Crișului)*, 1984, 469 p.
IDR III.4: Ioan I. Russu, *Dacia Superior, 4, Pars orientalis/zona răsăriteană*, 1988, 302 p.
IDR III.5. Ioan Piso, *Inscriptions d'Apulum* (deux fascicules), Paris, 2001 (Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, XXIV), 580 p.
IDR III.6: Cloșca L. Băluţă, *Apulum. Instrumentum domesticum*, 1999, 276 p.

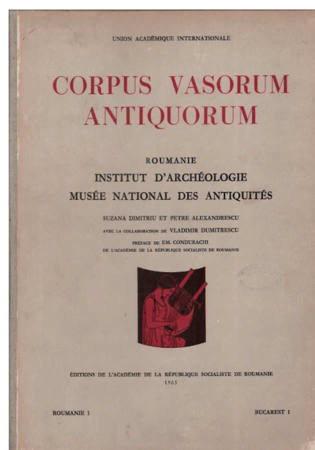
2. Inscriptiones Scythiae Minoris Graecae et Latinae / Inscripțiile din Scythia Minor (ISM)
ISM I: Dionisie M. Pippidi, *Inscriptiones Histriae et viciniae / Histria și împrejurimile*, 1983, 544 p., 427 fig., 94 pl.
ISM II: Iorgu Stoian, *Inscriptiones Scythiae Minoris, Tomis et territorium / Tomis și teritoriul său*, 1987, 436 p., 95 pl.
ISM III: Alexandru Avram, *Inscriptions grecques et latines de Scythie Mineure, vol. III. Callatis et son territoire*, Editura Enciclopedică – Diffusion De Boccard, București – Paris, 1999, 638 p., 171 pl.
ISM IV: Emilian Popescu, *Inscriptions de Scythie Mineure. Tropaeum – Durostorum – Axiopolis*, Editura Academiei Române – Editura Basilica – Diffusion De Boccard, Bucureşti – Paris, 2015, 412 p., 246 fig.
ISM V: Emilia Doruţiu-Boilă, *Inscriptiones Scythiae Minoris. Capidava – Troesmis – Noviodunum*, 1980, 351 p., 63 pl.
ISM VI.2: Alexandru Avram, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu, *Inscriptions de Scythie Mineure. Tomis et son territoire*, Editura Academiei Române – Diffusion De Boccard, Bucarest – Paris, 2018, 708 p., 127 pl.

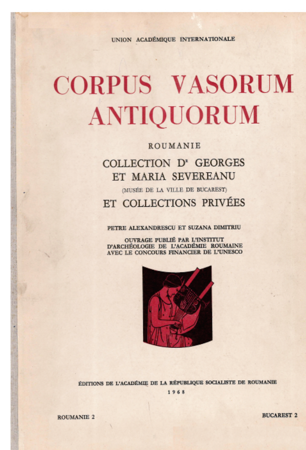
În același sens, pot fi amintite contribuțiile mai recente:

Constantin C. Petolescu, *Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (Ier–IIIe siècles) (IDRE)*, I–II, 1996–2000, 238 p., 8 pl. și 526 p.

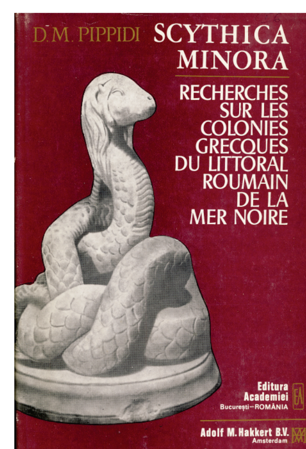
Constantin C. Petolescu, *Inscripții latine din Dacia (ILD)*, vol. I–II, 2005–2016, 332 și 213 p.

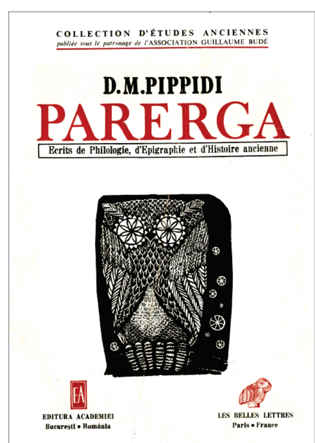
precum și cele 37 de serii ale *Cronicii epigrafice a României*, publicată anual, începând din 1981, în revista SCIVA, de același autor.

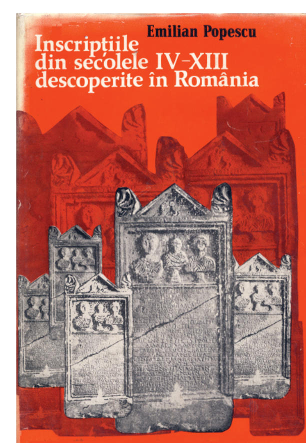

UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE
CORPUS VASORUM ANTIQUORUM
ROUMANIE
INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE
MUSÉE NATIONAL DES ANTIQUITÉS
SUZANA DIMITRIU ET PETRE ALEXANDRESCU
AVEC LA COLLABORATION DE VLADIMIR DUMITRESCU
PRÉFACE DE EM. CONDURACHI
DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
1965
ROUMANIE 1
BUCAREST 1

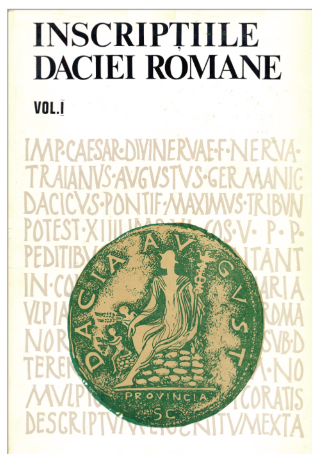

UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE
CORPUS VASORUM ANTIQUORUM
ROUMANIE
COLLECTION Dr GEORGES ET MARIA SEVEREANU
(MUSÉE DE LA VILLE DE BUCAREST)
ET COLLECTIONS PRIVÉES
PETRE ALEXANDRESCU ET SUZANA DIMITRIU
OUVRAGE PUBLIÉ PAR L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE DE L'ACADÉMIE ROUMAINE AVEC LE CONCOURS FINANCIER DE L'UNESCO
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
1968
ROUMANIE 2
BUCAREST 2

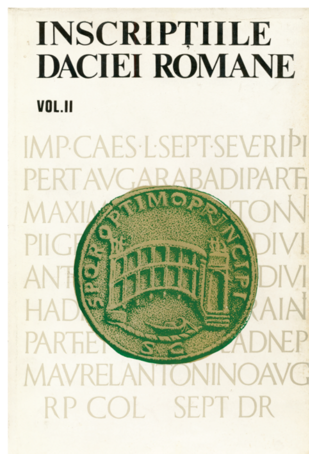

GABRIELLA BORDENACHE
SCULTURE GRECHE E ROMANE

D.M. PIPPIDI
SCYTHICA MINORA
RECHERCHES SUR LES COLONIES GRECQUES DU LITTORAL ROUMAIN DE LA MER NOIRE
Editura Academiei
Bucureşti–ROMÂNIA
Adolf M. Hakkert B.V.
Amsterdam

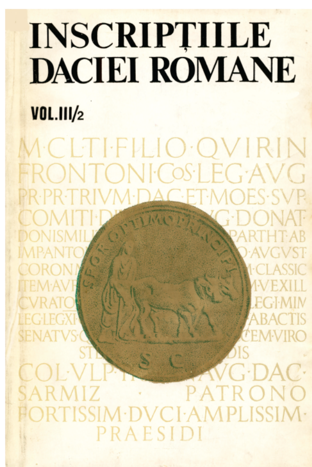

COLLECTION D'ÉTUDES ANCIENNES
publiée sous le patronage de l'ASSOCIATION GUILLAUME BUDÉ
D.M.PIPPIDI
PARERGA
Ecrits de Philologie, d'Epigraphie et d'Histoire ancienne
EDITURA ACADEMIEI
Bucureşti • România
LES BELLES LETTRES
Paris • France

Emilian Popescu
Inscripţiile din secolele IV–XIII descoperite în România

INSCRIPŢIILE
DACIEI ROMANE
VOL.I

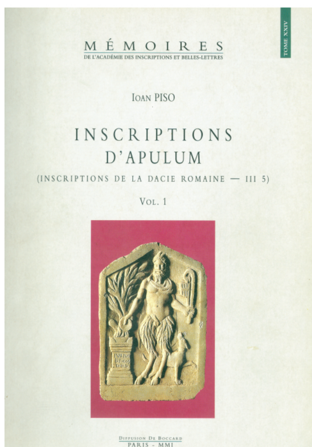

INSCRIPŢIILE
DACIEI ROMANE
VOL.II

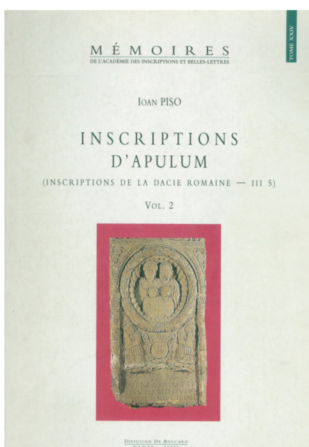

INSCRIPŢIILE
DACIEI ROMANE
VOL.III

INSCRIPŢIILE
DACIEI ROMANE
VOL.III/2

INSCRIPŢIILE
DACIEI ROMANE
VOL.III/3

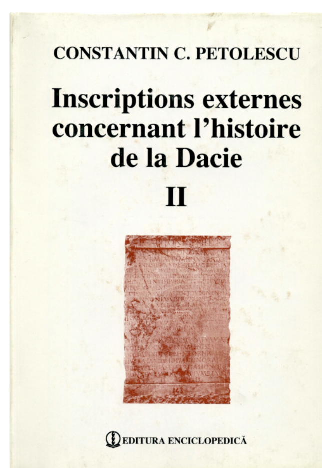

INSCRIPŢIILE
DACIEI ROMANE
VOL.III/4

MÉMOIRES
IOAN PISO
INSCRIPTIONS
D'APULUM
(INSCRIPTIONS DE LA DACIE ROMAINE — III 5)
VOL. 1

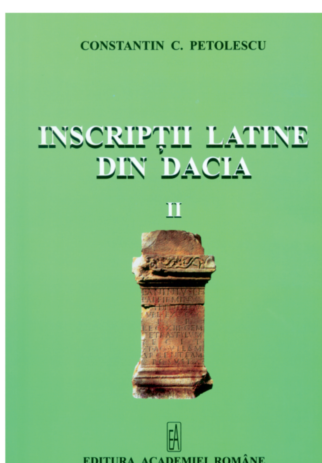

MÉMOIRES
IOAN PISO
INSCRIPTIONS
D'APULUM
(INSCRIPTIONS DE LA DACIE ROMAINE — III 5)
VOL. 2

INSCRIPŢIILE
DACIEI ROMANE
VOL. III/6

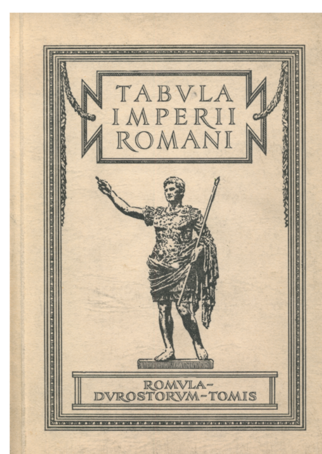

CONSTANTIN C. PETOLESCU
Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie
I
EDITURA ENCICLOPEDICĂ

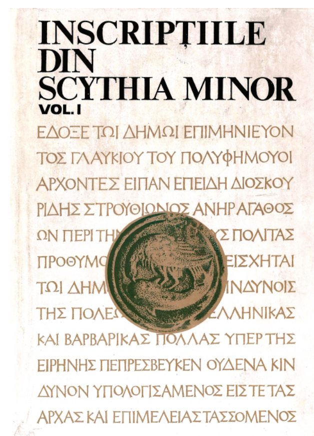

CONSTANTIN C. PETOLESCU
Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie
II
EDITURA ENCICLOPEDICĂ

CONSTANTIN C. PETOLESCU
INSCRIPŢII LATINE DIN DACIA
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

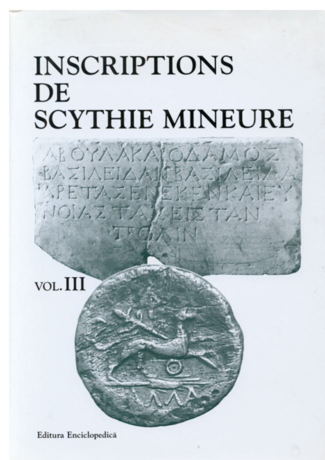

CONSTANTIN C. PETOLESCU
INSCRIPŢII LATINE DIN DACIA
II
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

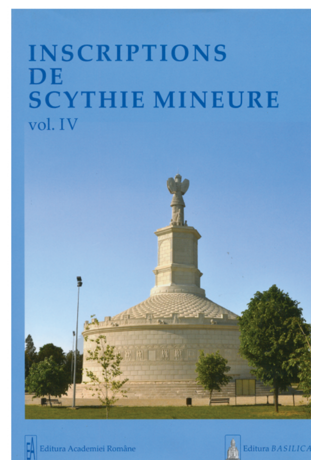

TABVLA IMPERII ROMANI
DROBETA
ROMVLA
SVCIDAVA

TABVLA IMPERII ROMANI
ROMVLA-DVROSTORVM-TOMIS

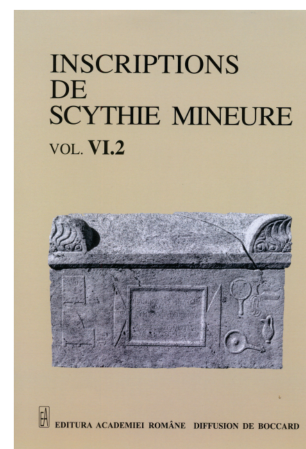

INSCRIPŢIILE
DIN
SCYTHIA MINOR
VOL. I

INSCRIPŢIILE
DIN
SCYTHIA MINOR
VOL. II
ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ

INSCRIPTIONS
DE
SCYTHIE MINEURE
VOL. III
Editura Enciclopedică

INSCRIPTIONS
DE
SCYTHIE MINEURE
vol. IV
Editura Academiei Române
Editura BASILICA

INSCRIPŢIILE
DIN
SCYTHIA MINOR
VOL. V

INSCRIPTIONS
DE
SCYTHIE MINEURE
VOL. VI.2
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE DIFFUSION DE BOCCARD

Tot în context internațional sunt întocmite și publicate fascicole pentru teritoriul României din harta Imperiului Roman *Tabula Imperii Romani*, sub coordonarea lui Dumitru Tudor și Ioan I. Russu:

Dumitru Tudor, *Tabula Imperii Romani*: [L-35,1] *Drobeta, Romula, Sucidava*, 1965, 25 p., o hartă (cuprinde și părți din foile K-34, K-35, L-34, L-35).

Nicolae Gostar, Constantin Daicoviciu, Emil Condurachi, *Tabula Imperii Romani*: *Romula, Durostorum, Tomis*: sur la base de la Carte internationale du monde à l'échelle de 1: 1000000. L 35, 1969, 80 p.

Institutul de Arheologie organizează, singur sau în colaborare cu alte instituții, **congrese internaționale**, pentru care Editura Academiei Române publică, în condiții grafice competitive în epocă, volumele cu actele manifestărilor. Această activitate a fost ocazional continuată și după 1990. Exemple în acest sens sunt volumele:

Actes du IXe *Congrès international d'études sur les frontières romaines* (Mamaia, 6–13 septembre 1972), édités par Dionisie M. Pippidi, en collaboration avec les Editions Böhlau, Köln, Wien, 1974, 557 p., 74 pl.

Actes de la XIIe *Conférence internationale d'études classiques* EIRENE, (Cluj, 2–7 octobre 1972), Bucureşti, 1975, 767 p.

Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien, Travaux du VIe Congrès International d'études classiques (Madrid, septembre 1974), réunis et présentés par Dionisie M. Pippidi, en collaboration avec les Editions Les Belles Lettres, Bucureşti – Paris, 1976, 551 p.

Dionisie M. Pippidi, Emilian Popescu (éds.), *Epigraphica*, Travaux dédiés au VIIe Congrès International d'Épigraphie Grecque et Latine (Constantza, 9–15 septembre 1977), Bucureşti, 1977, 287 p.

Actes du IIe Congrès International de Thracologie (Bucarest, *4–10 sept. 1976)*, vol. I–II. *Histoire et archéologie*, edités par Radu Vulpe, président du Congrès, avec la collaboration de Contantin Preda, Alexandru Vulpe et Adriana Stoia; vol. III. *Linguistique, ethnologie (ethnographie, folkloristique et art populaire), anthropologie*, edités par Radu Vulpe, président du Congrès, avec la collaboration de Gheorghe Mihăilă, Romulus Vulcănescu et Dan Slușanschi, 1980, 470 p., 462 p., 461 p.

Colonne Trajane et Trophées romaines. *Actes du Colloque franco-roumain « Études sur la Colonne Trajane. 1900 ans depuis l'inauguration (113–2013) », Bucarest, 28–29 octobre 2013*. Recueillis et publiés par Constantin C. Petolescu, Martin Galinier et Florian Matei-Popescu, 2015, 289 p.

Divus Traianus. Travaux du Colloque International de Drobeta-Turnu Severin, 16–17 juin 2017, Recueillis et publiés par Constantin C. Petolescu, Martin Galinier et Florian Matei-Popescu, 2018, 228 p.

***

Nu trebuie uitate nici contribuțiile, cu mare încărcătură și valoare arheologice, publicate în **colecțiile *Biblioteca istorică*** sau ***Bibliotheca Historica Romaniae***. Inaugurată prin lucrarea lui Vasile Canarache, *Importul amforelor stampilate la Istria*,

BiblIst 1, 1957, 446 p., seria va continua prin lucrări diverse, de autor sau culegeri de studii, acoperind Antichitatea și Evul Mediu:

Dumitru Tudor, *Istoria sclavajului din Dacia romană*, BiblIst 2, 1957, 311 p., 3 pl.

Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV–XIII*, BiblIst 7, 1958, 195 p.

Ioan I. Russu, *Illirii. Istoria, limba și onomastica, romanizarea,* BiblIst 17, 1969, 302 p.

Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în sec. X–XVII*, BiblIst 20, 1969, 243 p.

Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, BiblIst 25, 1970, 301 p.

Petre Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, BiblIst 27, 1970, 158 p.

Dumitru Berciu, *Contributions à l'étude de l'art thraco-gète*, BHR 13, 1974, 240 p.

Dumitru Tudor, *Les ponts romains du Bas-Danube*, BiblIst 51, 1974, 176 p.

Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations of the Territory of Romania. A Collection of Studies, editors Miron Constantinescu, Ștefan Pascu and Petre Diaconu, BiblIst 16, 1975, 323 p.

Vasile Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIIIe siècle*, BiblIst 52, 1975, 269 p.

Petre Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube*, BiblIst 56, Bucarest, 1978, 158 p.

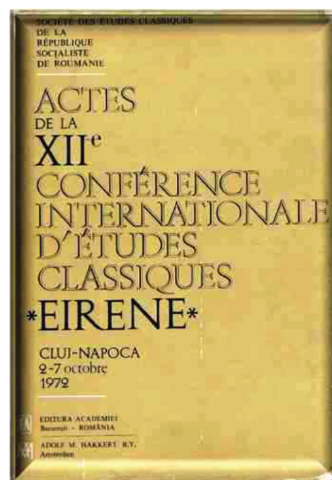
Virgil Mihăilescu Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, BHR 23, 1980, 321 p.

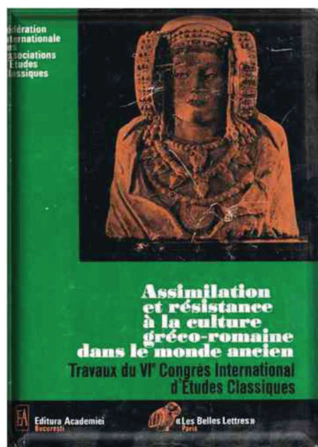
Se pot adăuga, pentru sfera relației cu domeniul arheologiei, și colecții precum ***Bibliotheca Anthropologica et Ethnologica Romaniae*** (de ex., Dardu Nicolăescu-Plopșor, Wanda Wolski, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975, 292 p.)

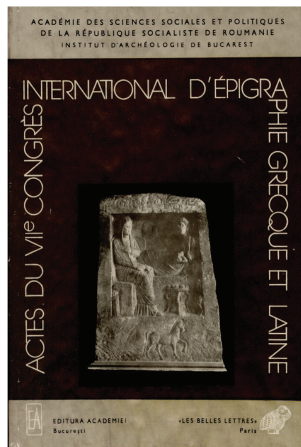
Remarcăm și prezența contribuțiilor de natură arheologică în diverse culegeri de studii, precum volumul ***Elenchus fontium historiae urbanae***, îngrijit de Paul Niedermaier (vol. 3, partea a treia, 2006, 256 p., cu Gheorghe I. Cantacuzino, Stela Cheptea, Oana Damian, Mircea D. Matei, Zeno-Karl Pinter drept editori) sau seria ***Etudes byzantines et post-byzantines***, inițiată în anul 1979 și ajunsă la volumul VII, 2016 (de care s-au ocupat, alternativ, Eugen Stănescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Emilian Popescu, Tudor Teoteoi, Mihai Cățoi și Alexandru Madgearu).

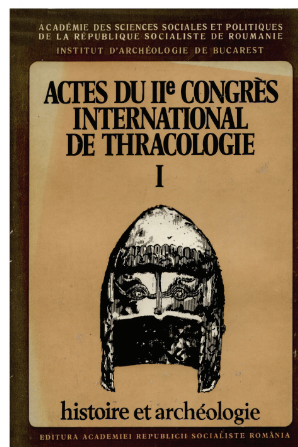
În acest context aniversar, se cuvin amintite și seria ***Honoraria*** (*redigit Victor Spinei*), inaugurată în anul 2005, dedicată unor valoroși arheologi ai institutului ieșean (Mircea Petrescu Dîmbovița, Ion Ioniță, Silviu Sanie, Vigil Mihăilescu-Bîrliba, Dan Gh. Teodor), precum și seria ***Florilegium Magistrorum Historiae Archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevii*** (*curatores seriei Victor Spinei et Ionel Cândea*), aceasta din urmă, inaugurată în anul 2007, fiind rodul unei fructuoase colaborări între Editura Academiei Române și Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I".

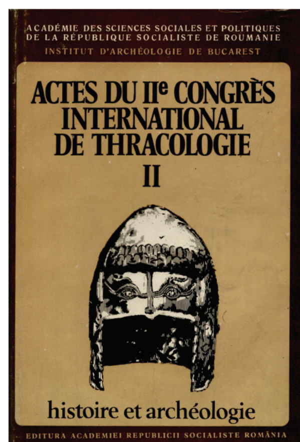

Actes du
IXe
congrès
international
D'ÉTUDES
SUR LES
FRONTIÈRES
ROMAINES
MAMAIA
6 — 13 septembre 1972

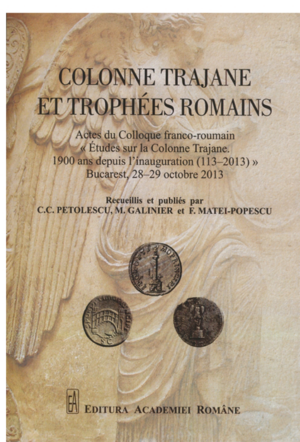

SOCIÉTÉ DES ÉTUDES CLASSIQUES DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
ACTES
DE LA
XIIe
CONFÉRENCE
INTERNATIONALE
D'ÉTUDES
CLASSIQUES
EIRENE
CLUJ-NAPOCA
2-7 octobre
1972
EDITURA ACADEMIEI
București – ROMÂNIA
ADOLF M. HAKKERT B.V.
Amsterdam

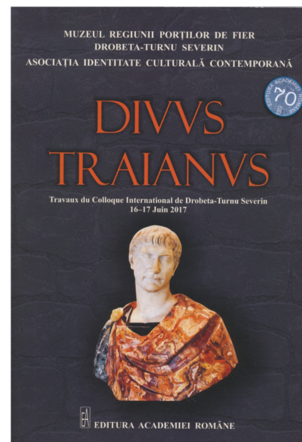

Assimilation
et résistance
à la culture
gréco-romaine
dans le monde ancien
Travaux du VIe Congrès International
d'Études Classiques
Editura Academiei
București
«Les Belles Lettres»
Paris

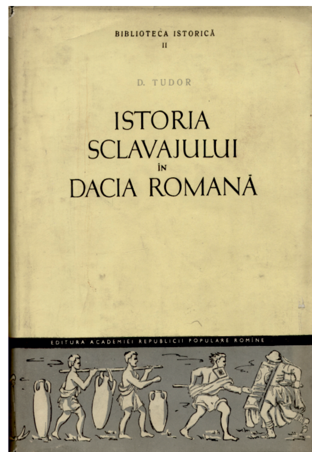

ACADÉMIE DES SCIENCES SOCIALES ET POLITIQUES
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE DE BUCAREST
ACTES DU VIIe CONGRÈS
INTERNATIONAL D'ÉPIGRAPHIE GRECQUE ET LATINE
EDITURA ACADEMIEI
București
«LES BELLES LETTRES»
Paris

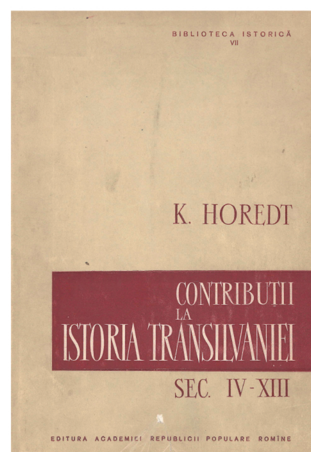

ACADÉMIE DES SCIENCES SOCIALES ET POLITIQUES
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE DE BUCAREST
ACTES DU IIe CONGRÈS
INTERNATIONAL
DE THRACOLOGIE
I
histoire et archéologie
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

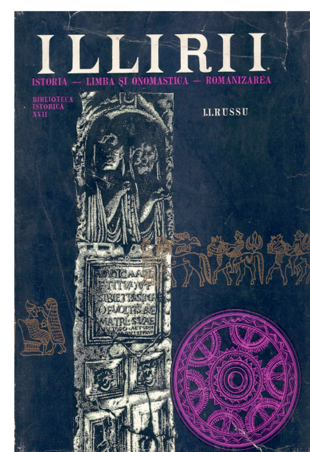

ACADÉMIE DES SCIENCES SOCIALES ET POLITIQUES
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE DE BUCAREST
ACTES DU IIe CONGRÈS
INTERNATIONAL
DE THRACOLOGIE
II
histoire et archéologie
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

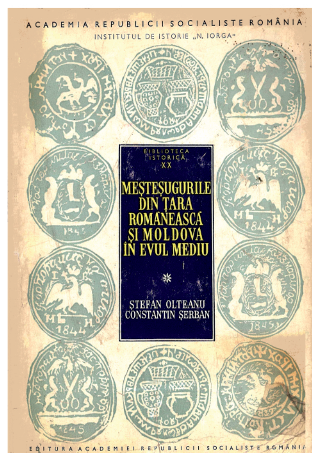

COLONNE TRAJANE
ET TROPHÉES ROMAINS
Actes du Colloque franco-roumain
« Études sur la Colonne Trajane.
1900 ans depuis l'inauguration (113–2013) »
Bucarest, 28–29 octobre 2013
Recueillis et publiés par
C.C. PETOLESCU, M. GALINIER et F. MATEI-POPESCU
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

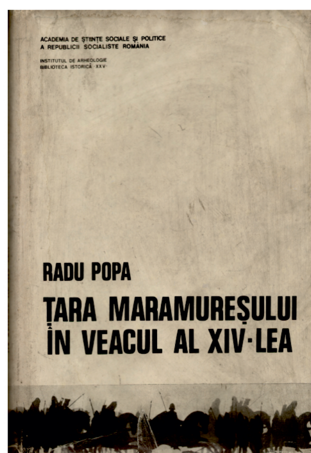

MUZEUL REGIUNII PORȚILOR DE FIER
DROBETA-TURNU SEVERIN
ASOCIAȚIA IDENTITATE CULTURALĂ CONTEMPORANĂ
70
DIVVS
TRAIANVS
Travaux du Colloque International de Drobeta-Turnu Severin
16–17 Juin 2017
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

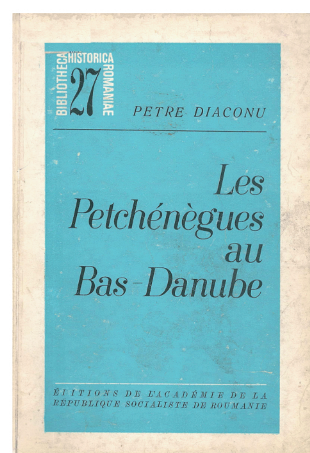

BIBLIOTECA ISTORICĂ
II
D. TUDOR
ISTORIA
SCLAVAJULUI
ÎN
DACIA ROMANĂ
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

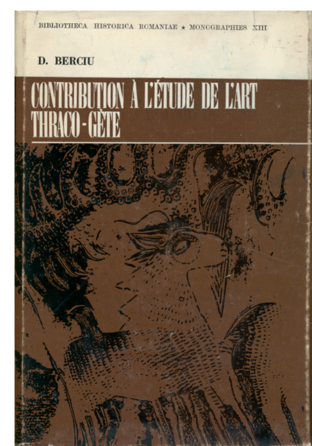

BIBLIOTECA ISTORICĂ
VII
K. HOREDT
CONTRIBUŢII
LA
ISTORIA TRANSILVANIEI
SEC. IV-XIII
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

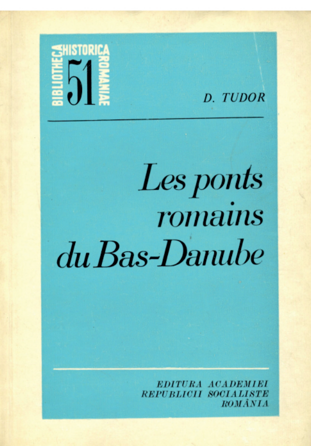

ILLIRII
ISTORIA — LIMBA ŞI ONOMASTICA — ROMANIZAREA
BIBLIOTECA ISTORICA XVII
I.I.RUSSU

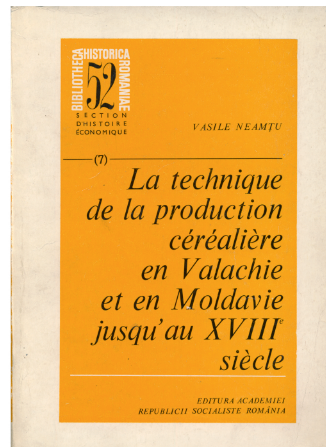

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA"
BIBLIOTECA ISTORICĂ
XX
MEŞTEŞUGURILE
DIN ŢARA
ROMÂNEASCĂ
ŞI MOLDOVA
ÎN EVUL MEDIU
ŞTEFAN OLTEANU
CONSTANTIN ŞERBAN
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

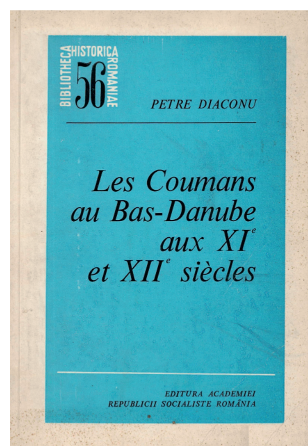

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
RADU POPA
ŢARA MARAMUREŞULUI
ÎN VEACUL AL XIV-LEA

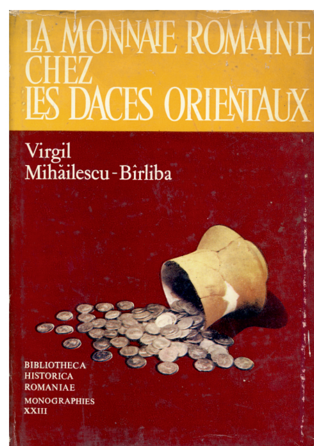

BIBLIOTHECA HISTORICA ROMANIAE
27
PETRE DIACONU
Les
Petchénègues
au
Bas-Danube
ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA
RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

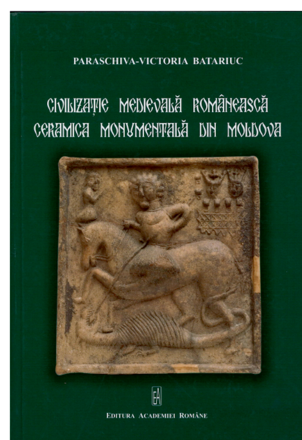

BIBLIOTHECA HISTORICA ROMANIAE • MONOGRAPHIES XIII
D. BERCIU
CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DE L'ART
THRACO-GÈTE

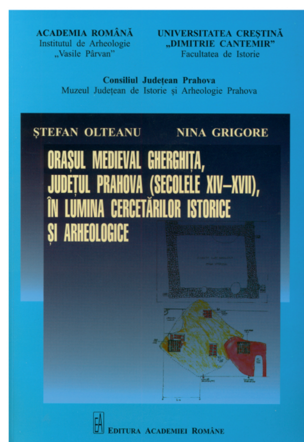

BIBLIOTHECA HISTORICA ROMANIAE
51
D. TUDOR
Les ponts
romains
du Bas-Danube
EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE
ROMÂNIA

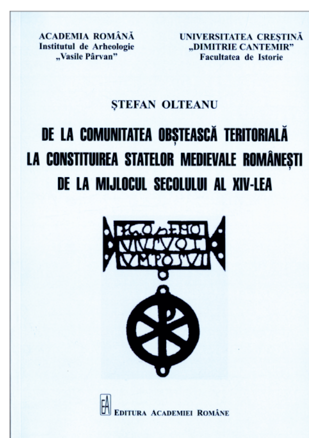

BIBLIOTHECA HISTORICA ROMANIAE
52
SECTION D'HISTOIRE ÉCONOMIQUE
VASILE NEAMŢU
(7)
La technique
de la production
céréalière
en Valachie
et en Moldavie
jusqu'au XVIIIe
siècle
EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

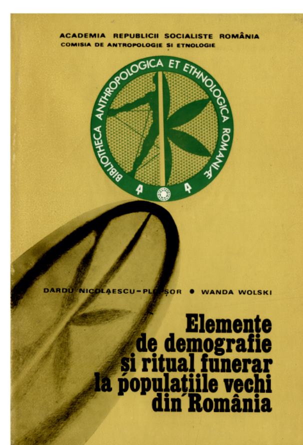

BIBLIOTHECA HISTORICA ROMANIAE
56
PETRE DIACONU
Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

LA MONNAIE ROMAINE CHEZ LES DACES ORIENTAUX
Virgil Mihăilescu-Bîrliba
BIBLIOTHECA HISTORICA ROMANIAE
MONOGRAPHIES XXIII

PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC
CIVILIZAȚIE MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ
CERAMICA MONUMENTALĂ DIN MOLDOVA
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan"
UNIVERSITATEA CREȘTINĂ „DIMITRIE CANTEMIR"
Facultatea de Istorie
Consiliul Județean Prahova
Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova
ȘTEFAN OLTEANU
NINA GRIGORE
ORAȘUL MEDIEVAL GHERGHIȚA, JUDEȚUL PRAHOVA (SECOLELE XIV–XVII), ÎN LUMINA CERCETĂRILOR ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan"
UNIVERSITATEA CREȘTINĂ „DIMITRIE CANTEMIR"
Facultatea de Istorie
ȘTEFAN OLTEANU
DE LA COMUNITATEA OBȘTEASCĂ TERITORIALĂ LA CONSTITUIREA STATELOR MEDIEVALE ROMÂNEȘTI DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIV-LEA
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
COMISIA DE ANTROPOLOGIE ȘI ETNOLOGIE
BIBLIOTHECA ANTHROPOLOGICA ET ETHNOLOGICA ROMANIAE
4
DARDU NICOLĂESCU-PLOPȘOR • WANDA WOLSKI
Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România

***

Mare parte din publicaţiile Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" apărute la Editura Academiei nu mai există decât în biblioteci. În ultimele decenii, iniţiative private sau instituţionalizate, dar fără apartenenţă ori participare a Institutului sau a Editurii, au trecut la digitizarea acestora şi postarea pe internet. Ar fi deosebit de utilă o sistematizare a acestei activităţi, după modelul practicat la nivel internaţional, la iniţiativa şi sub coordonarea Editurii, astfel încât să fie asigurate atât corectitudinea şi legalitatea demersului, cât şi păstrarea şi continuitatea activităţii ştiinţifice şi editoriale.

Bilanţul de mai sus exprimă prodigioasa producţie în domeniul arheologiei a Editurii Academiei Române pe parcursul celor şapte decenii de la crearea sa, iar o asemenea tradiţie oferă – pentru perioada următoare – garanţia şi a altor realizări de cel mai înalt nivel, la care institutul nostru este pregătit, interesat şi onorat să colaboreze[8].

[8] La întocmirea acestui material, au contribuit mai mulţi membri ai Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan": Cristina-Georgeta Alexandrescu, Mircea Babeş, Ancuţa Boca, Oana Damian, Roxana Dobrescu, Raluca Kogălniceanu, Florian Matei-Popescu, Mihaela Mănucu-Adameşteanu, Eugen Nicolae, Liana Oţa, Adriana Panaite, Constantin C. Petolescu, Anca-Diana Popescu, Cristian Schuster, Tiberiu Vasilescu, Aurel Vîlcu, Vlad V. Zirra. Mulţumiri speciale lui Tiberiu Vasilescu, din partea redacţiei revistei SCIVA, pentru realizarea ilustraţiei.

ADAMCLISI–*TROPAEUM TRAIANI* (1968–2018)

ADRIANA PANAITE*

Rezumat: În anul 2018 s-a împlinit o jumătate de secol de la începutul săpăturilor sistematice în oraşul roman *Tropaeum Traiani* (Adamclisi, jud. Constanţa), cercetări coordonate din 1975 de către profesorul Alexandru Barnea, care, în anul 2019, a împlinit 75 de ani. Articolul de față prezintă, într-o formă sintetică, istoria cercetărilor arheologice de la Adamclisi, începând din 1968 până în prezent.

Cuvinte-cheie: *Tropaeum Traiani*, Adamclisi, aniversare, săpături arheologice sistematice

Pentru orice arheolog sau istoric al Antichităţii, din România – cu siguranţă, dar chiar şi din afara ei, *Tropaeum Traiani*–Adamclisi este sinonim cu numele profesorului Alexandru Barnea, care în anul 2019 a împlinit 75 de ani. O mare parte din aceşti ani a fost consacrată cercetărilor arheologice de la Adamclisi şi *Dinogetia*–Garvăn şi, din 1992, muncii la catedră, la care s-a adăugat, din anul următor, îndrumarea practicii arheologice a studenţilor interesaţi de acest şantier de la Facultatea de Istorie a Universităţii Bucureşti.

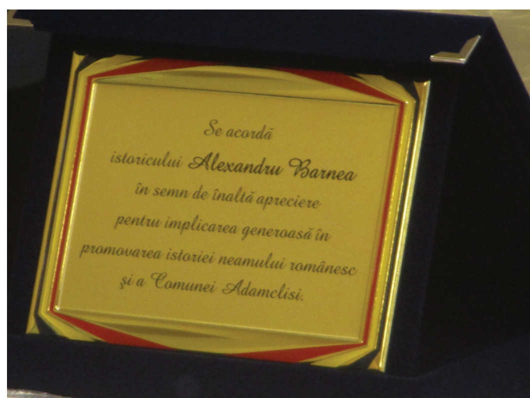
În anul 2018 s-a împlinit o jumătate de secol de la începutul săpăturilor sistematice în oraşul roman *Tropaeum Traiani* (Adamclisi, jud. Constanţa) şi tot atâţia de când Alexandru Barnea, tânăr cercetător angajat la Institutul de Arheologie al Academiei Române (devenit între timp Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan"), începea să lucreze aici, alături de Ion Barnea şi de alţi colaboratori, din Bucureşti, Constanţa, Cluj, Iaşi etc.

Momentul a fost marcat discret de către Primăria comunei Adamclisi, care, la sugestia lui Robert Constantin, vechi colaborator al şantierului, şi în urma hotărârii adoptate de Consiliul Local, a decis să-i acorde titlul de „cetăţean de onoare". Alături de Alexandru Barnea, acelaşi titlu i-a fost acordat şi lui Ghiorghe Papuc, de la Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie din Constanţa. Asocierea nu este deloc întâmplătoare, cei doi colaborând de-a lungul timpului la cercetările de aici sau din alte părţi dobrogene şi contribuind – în perioada comunistă – la salvarea unor monumente antice importante, inclusiv în oraşul Constanţa.

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; e-mail: panaite_adriana92@yahoo.com.

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 49–57

Reluarea cercetărilor arheologice la Adamclisi este strâns legată de lucrările de restaurare a Monumentului Triumfal, care trebuiau încheiate în 1977, la un secol de la alipirea Dobrogei şi câştigarea Independenţei (1877–1878). S-a decis atunci formarea unei echipe de cercetători, de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, care să scoată la lumină şi să cerceteze ruinele oraşului antic. Săpăturile ample începute în 1968, acoperind suprafeţe importante ale oraşului roman, au fost valorificate într-un prim volum monografic publicat în 1979, de la a cărui apariţie se împlinesc – iată – 40 de ani!

Cu ocazia lucrărilor de restaurare a Monumentului Triumfal au fost reluate în paralel şi cercetările arheologice la celelalte două monumente aflate în imediata vecinătate şi într-o poziţie semnificativă, mai exact mormântul tumular al unui comandant militar neidentificat şi altarul funerar dedicat celor câteva mii de oşteni romani căzuţi în lupte. Acestea au fost întreprinse de către Mihai Sâmpetru, iar rezultatele lor prezentate în volumul al II-lea din seria monografică *Tropaeum Traiani*, publicat în anul 1984.

Anul 1975 este ultimul documentat în preambulul fixând istoricul cercetărilor din volumul dedicat săpăturilor întreprinse în oraşul roman *Tropaeum Traiani*, volum care avea să primească premiul „Vasile Pârvan" al Academiei pentru acel an. Aşadar, în 1975–1976, volumul era deja încheiat, dar avea să fie drastic redus pentru economie de hârtie, cum s-a spus atunci. Una dintre reduceri a fost aceea a studiului basilicii A (numită anterior „simplă"), unde Ion Barnea descoperise în 1971 o criptă cu osemintele a cinci martiri creştini. Împreună cu analizele antropologice, studiul a apărut doar în revista Pontica (XI, 1978, p. 181–210). Aceeaşi motivaţie – a economiei de hârtie – a făcut să nu mai apară tot atunci volumul remarcabil, cuprinzând descoperirile monetare, datorat regretatului Radu Ocheşeanu, unde era inclus tezaurul de 1548 de denari romani imperiali descoperit în săpăturile din 1969. Într-o formă sintetică, acesta a fost publicat în revista Studii şi Cercetări Numismatice (VII, 1980, p. 95–98) şi, pe larg, în volumul al III-lea al seriei monografice *Tropaeum Traiani*, apărut în 2011, la Editura Academiei Române.

În afară de alte studii şi articole de specialitate, datorate de-a lungul anilor mai multor membri ai grupului de cercetare de la Adamclisi, trebuie spus că, fie şi sumar, informaţia ca şi completă privind cercetările de acolo se găseşte în cronicile anuale ale săpăturilor arheologice. Acestea, indiferent de vicisitudini ca acelea amintite mai sus ori altele, au continuat să apară în publicaţiile de specialitate. Aşadar, începând din 1957 până în 1981, revista Dacia a publicat sistematic rubrica *Les fouilles archéologiques... en Roumanie*, iar situl de la Adamclisi a fost prezent acolo an de an. Economiile drastice de la începutul anilor '80 au forţat micşorarea revistei, renunţându-se în consecinţă la această secţiune. Rubrica a fost reluată de către Alexandru Barnea, pentru Institut şi colaboratorii săi (lărgind astfel pe cât se putea sfera la nivel naţional şi recuperând anii pierduţi), în revista Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie (40, 3, 1989, p. 295–313). După anul 2000, când apariţia anuală la CIMEC, sub egida Ministerului Culturii (ulterior şi Cultelor sau şi Patrimoniului Naţional), a Cronicii

cercetărilor arheologice a devenit sistematică şi certă, redacţia revistei SCIVA a renunţat la seria pe care o începuse în 1989.

Au existat câteva momente dramatice pentru soarta cercetărilor de la Adamclisi. Primul, în ordine cronologică, a fost pensionarea, în mai 1975, înainte de vârsta legală şi odată cu aşa-numita integrare a învăţământului superior cu cercetarea, a responsabilului cercetărilor de la Adamclisi, prof. Ion Barnea. A continuat să coordoneze ştiinţific cercetările de acolo, ca şi de la *Dinogetia*-Garvăn, dar a pierdut prin forţa lucrurilor autoritatea administrativă. Oricum, fondurile pentru cercetare veneau diminuat prin Direcţia Monumentelor Istorice (DMI), cea mai mare parte a acestora îndreptându-se către restaurare parţială în oraşul antic, dar mai ales pentru restaurarea Monumentului Triumfal al lui Traian. Situaţia s-a agravat din toamna anului 1977, când DMI a fost desfiinţată şi redusă la un oficiu de cca 15 specialişti şi funcţionari. Toate echipele de lucru (pietrari, tehnicieni, ingineri, proiectanţi, restauratori etc.) au dispărut şi, odată cu ele, operaţiunile pe care le făceau până atunci. De fapt, după inaugurarea oficială a monumentului şi a muzeului în luna mai 1977, ceea ce azi am numi „proiectul de cercetare Adamclisi” – finanţat de guvernul comunist – a fost considerat ca şi încheiat. Din anul următor, fondurile submodice asigurate de Institutul de Arheologie au dus la o stagnare şi limitare a cercetării. Limitarea a fost dublată negativ de faptul că, în absenţa unui program de restaurare sau consolidare, unităţile de săpătură cercetate trebuiau acoperite la sfârşitul fiecărei campanii.

De fapt, din 1978 şi până prin 1992, cercetarea arheologică de la Adamclisi a însemnat renunţarea sistematică la a mai descoperi suprafeţe noi din oraşul antic pentru că nu puteau fi restaurate sau consolidate. S-au efectuat mai ales sondaje în ariile anterior cercetate, aproape de fiecare dată măcar parţial acoperite pentru iarnă, studiul concentrându-se pe cunoaşterea mai atentă a premiselor oraşului antic târziu. Abia în ultimii cca 20 de ani cercetările sistematice au crescut din nou din punctul de vedere al suprafeţelor cercetate şi, acolo unde se cuvenea, s-a intervenit cu operaţiuni de conservare primară, potrivit legislaţiei în vigoare.

Cercetările arheologice de la Adamclisi au avut în vedere următoarele puncte de interes: o parte a ariei fostului forum al oraşului roman, cuprinzând aşa-numita *basilica forensis* şi basilica paleocreştină D (cu transept), inclusiv relaţia dintre acestea, iniţiate de Alexandru Barnea şi continuate împreună cu arh. Monica Mărgineanu-Cârstoiu, dar şi cu alţi colaboratori, arhitecţii Ştefan Bâlici şi Virgil Apostol fiind adesea prezenţi pe şantierul Adamclisi; de altfel, relativ recent, un studiu dedicat zidului de incintă a fost publicat de Monica Mărgineanu-Cârstoiu şi Virgil Apostol (*La fortification romaine de Tropaeum Traiani*, Caiete ARA 7, 2016, p. 33–94); cercetarea cartierului de la sud de basilica D, de care s-a ocupat în special Cristian Olariu (*Tropaeum Traiani: The Basilica D Sector (With Transept) and the Surrounding Area (Archaeological Researches, 2000–2006*), în M. Rakocija, *Misa, Niš and Byzantium*. Seventh Symposium. Niš, 3–5 June 2008. The Collection of Scientific Works VII, Niš, 2009, p. 163–177); extinderea spre nord a cercetării cartierului din sectorul A (din care o parte a fost deja publicat de Alexandru Barnea), începută de Liana Oţa, dar întreruptă şi continuată din 2005 încoace de semnatara rândurilor de faţă; cartierul de la sud

de poarta de est, în completarea spre sud a celui identificat şi publicat de Ioana Bogdan Cătăniciu în volumul I al monografiei, cercetare realizată de Mihai Sâmpetru şi publicată de acelaşi în volumul *Oraşe şi cetăţi romane târzii la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1994, p. 18–53; aria basilicii B (episcopale) şi poarta de nord, cercetate de Ioana Bogdan Cătăniciu (*The Marble Basilica (B) in Tropaeum Traiani*, Dacia N.S. 50, 2006, p. 235–254; *Tropaeum Traiani, poarta de nord*, Pontica 33–34, 2000–2001, p. 415–424); anexa fortificată de la sud-estul oraşului antic, colaborare iniţiată cu Mihai Sâmpetru şi Mihai Ionescu şi reluată ulterior (după decesul din 1996 al lui Mihail Sâmpetru), de acesta din urmă împreună cu Robert Constantin; *basilica coemeterialis*, colaborare cu Nelu Zugravu (de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi) şi întreruptă din motive financiare; basilica extramurană cu transept (vest de incintă), cercetare de salvare datorată lui Ghiorghe Papuc; sondaje pe platoul de la est de cetate, începute cu Margareta Arsenescu şi continuate apoi cu Carol Căpiţă, ducând la obţinerea unor informaţii extrem de importante privind locuirea preromană; sondaje la vest de oraşul antic, în apropierea fostei fabrici de diatomită: arie de necropolă romană timpurie şi parţial aşezare probabil sezonieră din aceeaşi epocă; cercetări de teren în zonă, urmărind verificarea informaţiilor de arhivă, având ca subiect teritoriul care aparţinea din punct de vedere administrativ de oraşul roman: aşezări, cariere, cuptoare, drumuri etc. Celor de mai sus li se adaugă investigaţiile geofizice şi geomagnetice întreprinse de ing. Florin Scurtu, cărora le-au urmat verificări arheologice în sectoarele A şi B, precum şi colaborarea cu Centrul *Terra Europea* de la Universitatea de Stat din San Francisco, în special pentru cercetarea teritoriului oraşului antic. În toate aceste puncte au lucrat de-a lungul anilor, cu începere din 1994, generaţii întregi de studenţi, care, prin efectuarea practicii arheologice, luau pentru prima dată contact cu munca de teren, mulţi dintre ei alegând în final această meserie. Fără îndoială, Adamclisi a fost un şantier-şcoală, iar studenţii de atunci sunt îndrumătorii de astăzi, indiferent unde îşi desfăşoară activitatea: muzee, institute sau facultăţi.

Lipseşte din această enumerare succintă orice referire la necropola oraşului. Aceasta, aparţinând zonei protejate din jurul fortificaţiei şi inclusă încă din 1906, prin decret regal, în suprafaţa prevăzută ca rezervaţie, a fost deliberat ignorată în 1984, când, fără a se da de ştire Institutului de Arheologie, s-a procedat la terasarea ariei înconjurătoare oraşului roman (destinată – prin lege – exclusiv păşunatului) pentru plantarea de vii, astăzi terminate prin abandonare după 1989. S-a distrus astfel atunci, în ciuda eforturilor deosebite ale arheologilor constănţeni, cea mai mare parte a necropolei unuia dintre cele mai importante oraşe romane din provincia Moesia Inferior şi apoi Scythia.

Cercetarea arheologică desfăşurată în situl *Tropaeum Traiani* (Adamclisi) are ca obiectiv major cunoaşterea monumentelor, topografiei şi tramei stradale aparţinând oraşului roman târziu. Alături de cercetarea basilicilor creştine, în ultimii ani au început să fie săpate cartiere din diferite sectoare ale cetăţii.

În prezent, sunt în curs de cercetare mai multe puncte din interiorul oraşului, aşa cum se poate observa şi pe planul general al acestuia, actualizat de Robert Constantin şi unde sunt marcate principalele edificii cercetate până în prezent. În Sectorul A,

investigaţiile se concentrează în două zone: prima, imediat la nord de Basilica A – unde se verifică ipoteza existenţei unor anexe ale Basilicii A, iar cel de-al doilea, pe strada AV 1 şi construcţiile adiacente – pentru verificarea traseului străzii şi a tramei stradale, în ultima fază de funcţionare a cetăţii, o parte dintre acestea fiind identificate anterior prin cercetări geomagnetice. Scopul principal al săpăturilor arheologice din această zonă a cetăţii este dezvelirea în întregime şi analizarea unei *insula* din oraşul roman târziu. Totodată, acolo unde este posibil sunt realizate sondaje pentru identificarea structurilor construite aparţinând oraşului roman timpuriu. În sectorul C, săpăturile arheologice se desfăşoară în trei puncte. Primul dintre acestea este reprezentat de zona aflată la vest şi la sud de Basilica C, unde au fost reluate săpături mai vechi, care au ca scop verificarea relaţiilor stratigrafice şi topografice între cisternă, basilică şi cartierul roman târziu, precum şi relaţia dintre toate acestea şi zidul de incintă. Cercetările din sectoarele C I şi C II urmăresc lămurirea mai multor aspecte privind situaţia stratigrafică şi planimetria edificiilor cercetate, cu precădere a construcţiei de tip *domus*, ca şi alte date privind structura şi traseul străzii *cardo*, care coboară spre poarta de sud a oraşului. Se urmăreşte totodată decopertarea, curăţarea şi consolidarea unor secţiuni, din anii '70–'80 ai secolului trecut, practicate pe parcursul cercetărilor anterioare ale echipelor de la Muzeul din Constanţa, pentru care informaţiile arheologice păstrate sunt extrem de reduse, urmărindu-se o mai bună înţelegere a legăturii dintre marele edificiu amintit mai sus cu celelalte din apropiere, dar şi a modului în care se putea avea acces către *cardo* pentru întreg acest ansamblu de clădiri din cartier.

Alături de cercetarea propriu-zisă din interiorul cetăţii, un alt punct de interes este reprezentat de teritoriul din jur, care va fi aparţinut de acesta din punct de vedere juridico-administrativ. Pentru completarea datelor privind teritoriul care depindea în Antichitate de oraşul roman, se organizează, anual, pe perioada săpăturilor, periegheze şi alte cercetări de suprafaţă. De altfel, grupajul de articole care urmează se referă la cercetări mai vechi, ale căror rezultate nu au fost publicate, privind apeductele şi aprovizionarea cu apă a oraşului, precum şi aşezarea autohtonă anterioară, de pe dealul din faţa porţii de est a cetăţii.

Rezultatele cercetărilor din ultimii ani au fost publicate parţial, în special în revista Pontica (Ghiorghe Papuc, Mihai Ionescu, Robert Constantin, *Les aqueducs de la cité romaine de Tropaeum Traiani*, Pontica 44, 2011, p. 323–341; Mihai Ionescu, Ghiorghe Papuc, Mihail Sâmpetru, *Recherches archéologiques de la fortification annexe de la cité Tropaeum Traiani* (1990–2006), Pontica 44, 2011, p. 343–365; Emilian Gămureac, *Edificiul B1 din sectorul B al cetăţii Tropaeum Traiani. Consideraţii preliminare privind cercetările din 2005–2008*, Pontica 42, 2009, p. 243–300; Mihai Severus Ionescu, Ştefan Emilian Gămureac, Filica Drăghici, *The A9 Edifice from the Roman-Byzantine town Tropaeum Traiani*, Pontica 46, 2013, p. 173–215; Ştefan Emilian Gămureac, Mihai Severus Ionescu, Filica Drăghici, *The A9 Edifice from Tropaeum Traiani (II). A Late Roman house in Scythia Minor (5th – 6th century AD)*, Pontica 48–49, 2015–2016, p. 209–239; Gabriel Talmaţchi, Constantin Şova, *Despre cercetările arheologice din cartierul romano-bizantin (sector sud-C1)*

de la Tropaeum Traiani, în *Moesica et Christiana: studies in honour of professor Alexandru Barnea*, red. Adriana Panaite, Romeo Cîrjan, Carol Căpiţă, Brăila, 2016, p. 173–193), dar – aduse la zi şi completate cu un bogat material ilustrativ –, vor fi incluse într-un viitor volum din seria monografică *Tropaeum Traiani*.

ADAMCLISI – *TROPAEUM TRAIANI* (1968–2018)

ABSTRACT

In 2018, we celebrated half of a century since the beginning of the systematic excavations in the Roman city of *Tropaeum Traiani* (Adamclisi, Constanța County), coordinated since 1975 by Professor Alexandru Barnea, who in 2019 reached 75 years old. The present article presents in a synthetic form the history of the archaeological research at Adamclisi from 1968 to the present.

Keywords: *Tropaeum Traiani*, Adamclisi, anniversary, systematic archaeological excavations

LIST OF CAPTIONS

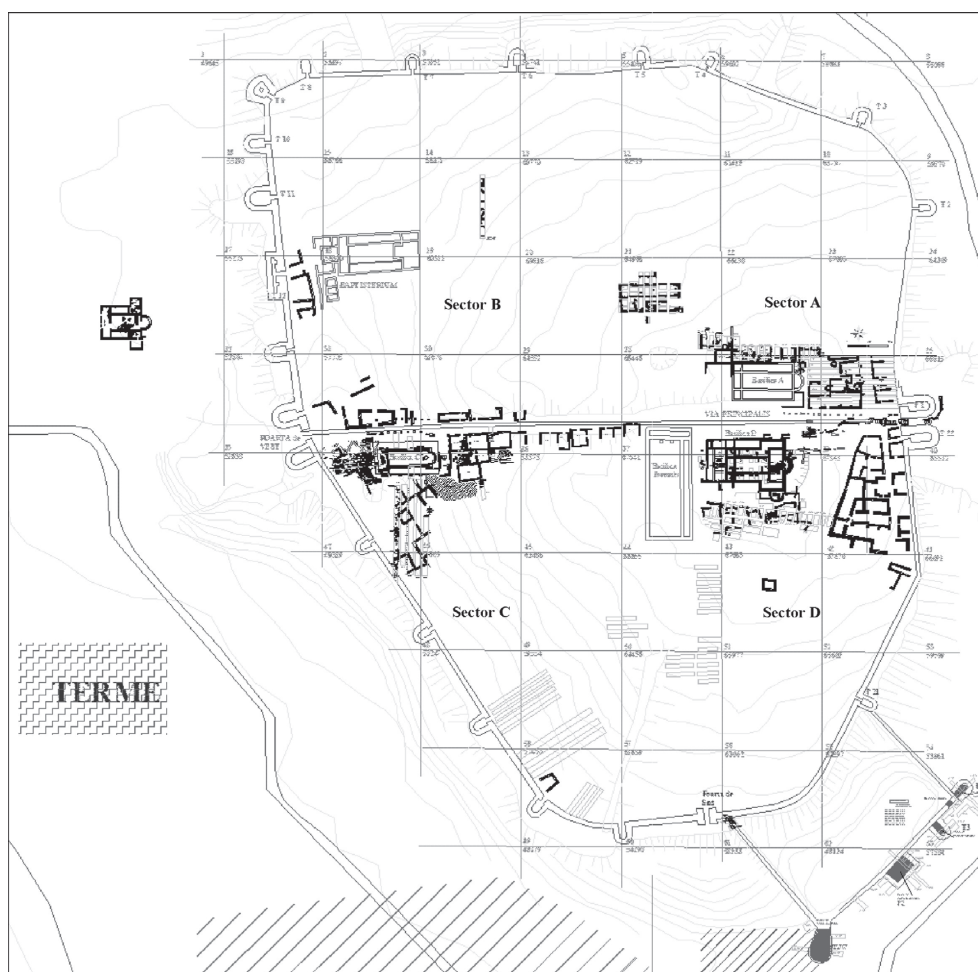
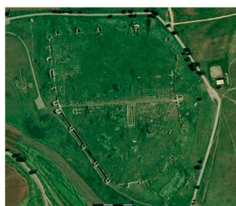

Fig. 1. Planul general al orașului roman *Tropaeum Traiani*.

Fig. 2. Poster referitor la Monumentul Triumfal de la *Tropaeum Traiani*–Adamclisi, prezentate în expoziția *140 de ani de arheologie dobrogeană*, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 2018.

Tropaeum Traiani

Adamclisi CT

Cetatea romană Tropaeum Traiani

Localizare: Adamclisi, jud. Constanţa

Monument istoric: CT-I-m-A-02567.01 în LMI

Cercetări arheologice iniţiate în 1891

Colectivul de cercetare: Ion Barnea, Alexandru Barnea, Ioana Bogdan-Cătăniciu, Gheorghe Papuc, Mihai Irimia, Maria Bărbulescu, Mihai Sâmpetru, Alexandru S. Ştefan, A. Panaitescu, Catrinel Domăneanţu, Petre Diaconu, Radu Ocheşanu, Constantin Scorpan, Nicolae Gostar, Constantin Iconomu, Mihai Ionescu, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Nelu Zugravu, Margareta Arsenescu, Carol Căpiţă, Emilian Gămureac, Robert Constantin, Alexandru Nicolae, Alexandru Alexiu, Severus Ionescu, Cristian Olariu, Adriana Panaite, Gabriel Talmaţchi, Liviu Lungu, Constantin Şova, Marius Lascu.

Încadrare cronologică: sec.: I–VI.

Oraşul roman Tropaeum Traiani se află în sud-vestul Dobrogei, la jumătatea drumului dintre Dunăre şi Marea Neagră. Numele lui este legat de Monumentul Triumfal ce se găseşte în apropiere, la 2 km spre est, inaugurat de romani în anul 109 p.Chr. Ruinele aşezării se găsesc ca într-un amfiteatru pe o colină mai joasă, apărată de dealuri de jur împrejur şi protejată spre sud de valea unui mic pârâu, numită de localnici „valea Urluii". Oraşul se afla la o importantă răscruce de drumuri ce duceau de la Dunăre spre Marea Neagră şi de la sud spre nord, prin mijlocul Dobrogei.

De la sfârşitul antichităţii până la începutul secolului al XIX-lea despre ruinele din zonă nu apar nici un fel de informaţii. Cu începere de la aceea dată mai mulţi călători străini dau informaţii sumare, iar în 1882 Grigore Tocilescu ajunge într-o vizită la Adamclisi, însoţit de Mihail C. Sutzu. Este momentul începutului cercetărilor la Monumentul Triumfal, urmate din 1891, de primele şi cele mai consistente cercetări arheologice în oraşul roman Tropaeum Traiani, cel mai vechi şantier arheologic din România. Săpăturile au fost efectuate de-a lungul a 12 campanii, în anii: 1891–1893, 1895–1897, 1904–1909. În cei 18 ani de cercetări arheologice a fost stabilit conturul incintei oraşului, au fost dezvelite trei porţi (cea de Nord a fost identificată în anii '990) şi 8 din cele 22 de turnuri ale zidului oraşului identificate parţial, *basilica forensis*, patru basilici creştine în oraş şi una cimiterială, pe dealul dinspre nord de oraş.

Tocilescu a reuşit înfiinţarea unui muzeu local, ca şi în alte locuri unde a desfăşurat săpături, precum şi a unei rezervaţii arheologice. Pentru Adamclisi, actul regal de constituire a acesteia datează din anul 1906, prin Adresa Ministerului Agriculturei, Industriei, Comerţului şi Domeniilor, Direcţiunea Domeniilor, nr. 53022/iulie 1906, document regăsit la Arhivele Naţionale, în 1992, de către Alexandru Barnea.

După decesul prematur al lui Tocilescu, în 1909, cercetările au fost continuate printr-o singură campanie de către George Murnu şi au fost întrerupte în 1911 de Vasile Pârvan, care va scrie, pe baza manuscriselor rămase de la Tocilescu şi colaboratorii săi, precum şi a inscripţiilor deja publicate, un studiu sintetic valabil până astăzi, *Cetatea Tropaeum*, apărut în 1911, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (numărul IV) şi ca volum separat, în acelaşi an.

Între 1935–1945, Paul Nicorescu reia, cu întreruperi, cercetările, iar în 1947 Gh. Ştefan şi Ion Barnea au întreprins o campanie de scurtă durată.

Săpăturile sistematice au fost reluate în 1968, de un colectiv de cercetători de la institutele de arheologie din Bucureşti, Iaşi şi Cluj, Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie din Constanţa, Muzeul din Mangalia, Universitatea Bucureşti, Universitatea Al. I. Cuza din Iaşi, coordonat de Ion Barnea, şi din 1980 de Alexandru Barnea, şi se desfăşoară fără întrerupere până în prezent.

Cercetările cele mai recente arată că oraşul a fost refăcut de Traian, după primul război daco-roman, când capătă şi statutul juridic de *municipium*. Numele autohton anterior al aşezării de aici (localizată probabil pe platoul din faţa Porţii de Est şi cercetată între anii 1994–2009) rămâne încă necunoscut. Ocupând o suprafaţă de cca. 10 ha, oraşul va trece prin mai multe etape de evoluţie, fiind refăcut masiv la începutul epocii romane târzii. Pe parcursul a şase secole de existenţă aşezarea va evolua de la o comunitate urbană romană tradiţională la cea creştină din secolele V-VI p.Chr. Ruinele astăzi vizibile aparţin mai ales acestei perioade. Două străzi monumentale, flancate de portice, basilici creştine, patru în interior (A, B, C, D – dintre care una episcopală, având în imediata apropiere un *baptisterium* - construcţie pentru botez la primii creştini, şi toate prevăzute cu cripte pentru martiri sau moaşte de martiri, foarte numeroşi în regiune la începuturile creştinismului) şi două în exterior (dintre care una aparţinând necropolei care se întindea pe dealul de la nord de cetate), o basilică civilă şi alte construcţii, toate apărate de masivul zid de incintă. Oraşul dispunea de aducţiuni de apă curentă şi de canalizare, precum şi de băi publice, amplasate la circa 100 m sud-vest de cetate. I s-a adăugat, în a doua jumătate a secolului al IV-lea, o anexă fortificată pe latura de sud-est, care a funcţionat circa un secol.

Cercetarea arheologică de la Tropaeum Traiani face parte din categoria cercetărilor sistematice care au au ca scop cunoaşterea evoluţiei unui oraş fondat de romani *ab initio*. Săpăturile arheologice din ultimii ani se desfăşoară în Sectoarele A şi C, unde se are în vedere ccercetarea monumentelor din aceste zone, a evoluţiei lor în perioada romană târzie, a tramei stradale şi a relaţiei dintre acestea şi monumentele anterioare, precum şi relaţia lor cu zidul de incintă. Sunt documentate nivelele datate în epocă romană târzie şi acolo unde topografia locului o permite, cele romane timpurii prin sondaje arheologice, cu protejarea monumentelor existente. Se pot astfel formula observaţii şi ipoteze de lucru privind organizarea spaţiului urban, alcătuirea şi evoluţia unei *insula* de locuire, traseele de circulaţie în interiorul acesteia şi legătura cu restul ţesutului urban, precum şi, acolo unde este posibil destinaţia clădirilor, în special a celor aflate în imediata apropiere a edificiilor de cult creştine.

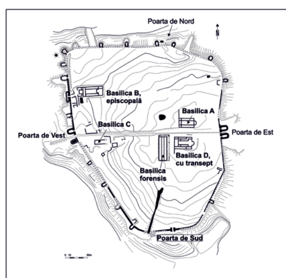
Pentru completarea datelor privind teritoriul care depindea din punct de vedere juridic de oraşul roman sunt organizate anual cercetări de suprafaţă.

Adresă, din 23 iunie 1894, a prefectului judeţului Constanţa, E. Andreian, înaintată primarului Mihail Koiciu, prin care se solicită dispunerea măsurilor necesare găzduirii la Constanţa în condiţii bune a profesorului universitar Grigore Tocilescu şi a unui grup de studenţi ce urmau a efectua o serie de cercetări la valurile de apărare până la Medgidia şi Cernavodă, precum şi la vestigiile de la Adamclisi (după Virgil Coman, Carmen Dobrotă, Claudiu Turcitu, *Dobrogea între medieval şi modern. 1406-1918*, Constanţa, 1908, p. 164-165)

Imagini obţinute cu drona, 2017

Tropaeum Traiani

Adamclisi CT

Fig. 3. Poster referitor la cetatea de la *Tropaeum Traiani*–Adamclisi, prezentat în expoziţia *140 de ani de arheologie dobrogeană*, Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa, 2018.

SĂPĂTURILE DE LA ADAMCLISI – *PLATOU EST*

MARGARETA ARSENESCU*, CAROL CĂPIȚĂ*,
MARIA MAGDALENA DUȚESCU ȘTEFAN**, DAN ȘTEFAN**

Rezumat: Săpăturile arheologice de pe platoul situat la 460 m de poarta de est a oraşului roman *Tropaeum Traiani* au început în anul 1994, cu scopul de a oferi date privind populaţia autohtonă, pe baza indiciilor existenţei în zonă a unei aşezări getice.

Complexul arheologic cercetat între anii 2000–2003 confirmă faptul că aşezarea getică, având o suprafaţă de aproximativ 1 ha, suprapune o altă aşezare, aparţinând epocii bronzului târziu (cultura Coslogeni).

Cuvinte-cheie: *Tropaeum Traiani*, *Platou Est*, aşezare getică, epoca bronzului, cultura Coslogeni

Săpăturile de pe platoul aflat la 460 m de intrarea estică a oraşului romano-bizantin *Tropaeum Traiani* au fost demarate în anul 1994, din dorinţa de a completa, pe cât posibil, istoria locuirii umane din această zonă. Situaţia din perimetrul cetăţii nu a permis studierea, în detaliu, a istoriei populaţiei autohtone din regiune, ca şi a primelor secole de existenţă a cetăţii, aşa încât colectivul de cercetare a decis să înceapă o serie de investigaţii sistematice în afara acesteia. Din cercetările anterioare efectuate în cetate (prin sondaje) şi în perimetrul înconjurător (periegheze şi sondaje arheologice), se ştia că există o posibilă aşezare getică, aflată, judecând după o serie de fragmente ceramice găsite la suprafaţă, în contact cu cetăţile elenistice din zonă.

Prima secţiune a fost realizată în anul 1994, fiind urmată de cercetări sistematice extinse, desfăşurate, cu scurte întreruperi, până în anul 2005[1] (fig. 1).

Chiar dacă, în primii ani, rezultatele s-au lăsat aşteptate, odată cu anul 1998 s-a clarificat faptul că săpătura era realizată la limita unei aşezări notabile, elementele de datare relativă fiind cu deosebire fragmentele ceramice (lucrate cu mâna sau la roată, acestea din urmă fiind de factură elenistică sau din epoca romană) şi elementele de construcţie de factură romană, ca şi fragmente ale unor vase mici din sticlă, aparținând epocii romane.

* Universitatea Bucureşti, Facultatea de Istorie; e-mails: m_arsenescu@yahoo.com; carol.capita@istorie.unibuc.ro.

** Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; madi_burton@yahoo.com; danstefan00@gmail.com.

[1] Arsenescu, Căpiță, Olariu 2001; Arsenescu, Căpiță 2002; Arsenescu, Căpiță 2003; Arsenescu, Căpiță 2004; Căpiță 2005; Căpiță, Ene 2006.

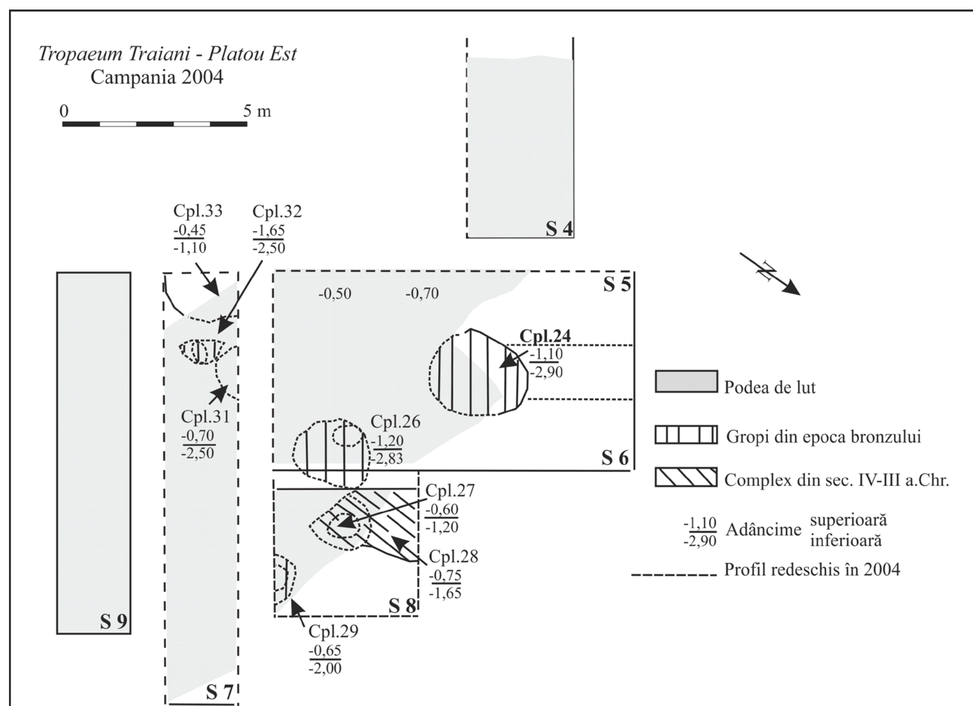

Fig. 1. Adamclisi – *Platou Est*. Planul general al săpăturilor.

În campania din anul 2000, a devenit evident faptul că locuirea getică, căreia îi aparţin structuri de locuire diferite (locuire de suprafaţă cu nivel de călcare definit de urme de lutuire a podelei pe care s-au găsit vetre de foc sau vase ceramice caracteristice populaţiei locale, getice, precum şi importuri de factură elenistică, cu firnis negru; locuinţe de tip bordei, săpate în bloc de lut; gropi de provizii sau gropi menajere), suprapune, pe alocuri, o aşezare care aparţine epocii bronzului târziu în sud-estul României, respectiv culturii Coslogeni[2].

Astfel, în secţiunea 5/2000 cu prelungire în secţiunea 6/2001 şi, în final, prin demontarea martorului stratigrafic dintre cele două secţiuni paralele (în anul 2002) a fost cercetată o groapă (complexul 24/2002)[3] în formă de clopot, care a fost surprinsă în profilul celor două secţiuni la adâncimea de cca 0,90 m şi care, la adâncimea de cca 2,20 m, conţinea o cantitate impresionantă de vase ceramice, unele parţial întregibile, sparte intenţionat sau sub presiunea pământului şi aproximativ 688 de

[2] Pentru definirea şi datarea culturii Coslogeni, vezi Morintz, Anghelescu 1970; Irimia 2010; Bolohan 2016, p. 105–159.

[3] Arsenescu, Căpiţă 2003.

resturi osteologice de mamifere (porc domestic, vită domestică, ovicaprine, cal domestic) cu urme de descărnare, dezarticulare, ardere sau prelucrare[4].

Descoperirea, în profilul secţiunii S5/2000, a unui cap de cal (fără alte elemente ale scheletului), asociat cu 12 obiecte cu formă aproximativ circulară (cu diametre cuprinse între 6,5 şi 7,5 cm), cu o impresiune alveolată pe una dintre feţe, confecţionate dintr-un lut de proastă calitate, ars pe o parte, toate aparţinând complexului 24/2002, a fost completată în anii următori (2001–2002) prin dezvelirea întregului complex arheologic menţionat mai sus, care conţinea şi o cantitate mare de resturi cinerare – cenuşă, cărbune, pământ ars (fig. 2).

Fig. 2. Adamclisi – *Platou Est*. Complex descoperit în 2001.

Materialul arheologic identificat în complexul 24/2002 este alcătuit din vase de dimensiuni mari, a căror funcţie iniţială a fost, cu siguranţă, cea de depozitare a unor bunuri alimentare. Unele dintre acestea au putut fi reconstituite din loturi ceramice identificate la distanță unele față de altele, în cadrul respectivului complex arheologic. Vasele au urme de ardere secundară (toate aveau urme puternice de arsură pe exterior şi în interior), sunt lucrate din pastă grosieră, poroasă, ornamentate cu bandă dublă sub buză sau cu bandă alveolată pe buză (fig. 3–4).

4 Stavrescu-Bedivan 2019.

În cadrul săpăturilor efectuate în anul 2003, la câţiva metri de complexul 24/2002, la o adâncime de cca 0,80 m, a fost identificat un alt complex care conţinea cinci capete de cai poziţionaţi în formă de stea, cu occipitalele lipite, fără a conţine alt inventar, atribuit cu mare probabilitate culturii Coslogeni prin mici fragmente de ceramică grosieră, unele decorate cu brâu alveolar, găsite în imediata sa vecinătate.

Fig. 3. Adamclisi – *Platou Est*. Vas de provizii.

Fig. 4. Adamclisi – *Platou Est*. Vas de provizii.

Stratigrafia, evidenţiată pe parcursul săpăturilor efectuate în perioada 2000–2005 de la Adamclisi – *Platou Est* şi care au ocupat o parte a platoului locuit, ridică o serie de probleme. În linii mari, există următoarea succesiune de straturi: după un strat vegetal (0–0,25 m), urmează un strat cenuşiu-granulat, cu material amestecat – fragmente izolate de chirpici şi ceramică (romană timpurie, dar şi getică şi elenistică, puţină ceramică romană târzie şi romano-bizantină), antrenată probabil şi din zone diferite. Acest strat ajunge până la adâncimea de 0,65 m. Urmează un strat relativ uniform de băltire (între -0,65 şi 0,75 m), de consistenţă dură şi care se întinde pe o suprafaţă mare (apare uniform în secţiunile S5/2000, S6/2001, S7/2003 şi, fragmentar, în S8/2003 şi S9/2003). Acest strat izolează cea mai mare parte a orizontului din epocile getică şi de sfârşit a epocii bronzului. Între -0,70 m şi -1,30 m se află un strat gălbui, cu urme de vetre şi material ceramic getic (din secolele IV–III a.Chr. şi mai puţin din secolele III–I a.Chr.). Stratul este discontinuu şi se amestecă, în unele părţi, cu ultimul strat, aflat la o adâncime cuprinsă între 0,90 m şi aproximativ 2 m (fig. 5). Situaţia stratigrafică confirmă faptul că pe platoul de la est de cetate se află o aşezare getică, care se întinde pe o suprafaţă de aproximativ 1 ha şi care suprapune parţial o aşezare mai veche, caracterizată prin ceramică de tip Coslogeni, ale cărei limite topografice şi caracterisici nu au putut fi stabilite în acest stadiu al cercetărilor.

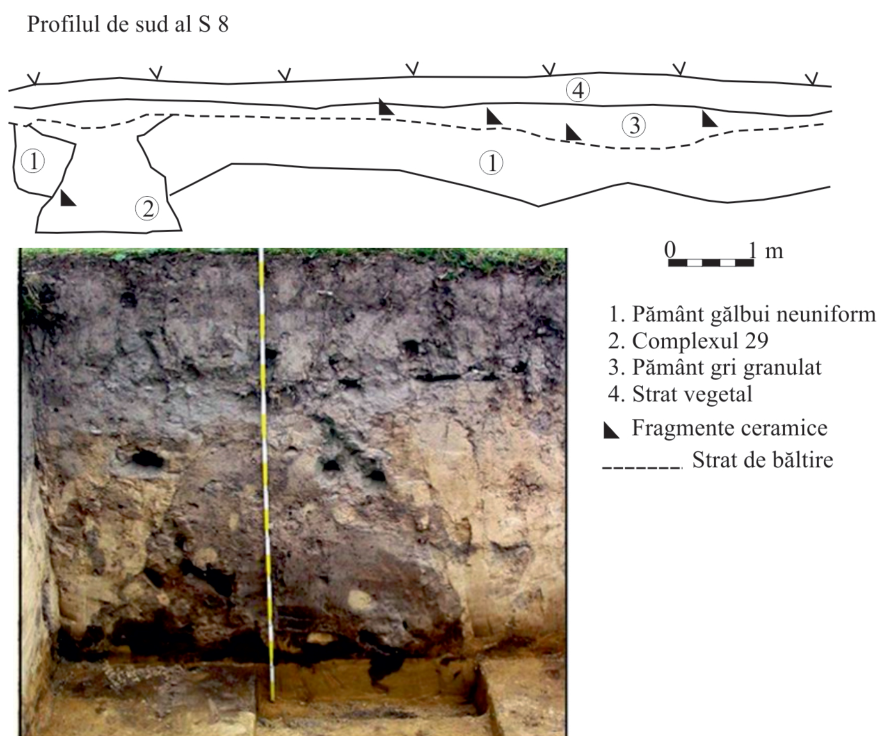

Fig. 5. Adamclisi – *Platou Est*. Complex descoperit în 2003.

BIBLIOGRAFIE

Arsenescu, Căpiţă, Olariu 2001 — M. Arsenescu, C. Căpiţă, C. Olariu, *Adamclisi, Platou Est*, CCA, campania 2000, Suceava, 2001, p. 22–23.

Arsenescu, Căpiţă 2002 — M. Arsenescu, C. Căpiţă, *Adamclisi, Platou Est*, CCA, campania 2001, Buziaş, 2002, p. 25.

Arsenescu, Căpiţă 2003 — M. Arsenescu, C. Căpiţă, *Adamclisi, Platou Est*, CCA, campania 2002, Covasna, 2003, p. 27.

Arsenescu, Căpiţă 2004 — M. Arsenescu, C. Căpiţă, *Adamclisi, Platou Est*, CCA, campania 2003, Cluj-Napoca, 2004, p. 17.

Bolohan 2016 — N. Bolohan, *Bronzul târziu la Dunărea de Jos. Componente şi relaţii interculturale*, Cluj-Napoca, 2016.

Căpiţă 2005 — C. Căpiţă, *Adamclisi, Platou Est*, CCA, campania 2004, Jupiter – Mangalia, 2005, p. 18–19.

Căpiţă, Ene 2006 — C. Căpiţă, D. Ene, *Adamclisi, Platou Est*, CCA, campania 2005, Constanţa, 2006, p. 38.

Irimia 2010 — M. Irimia, *Considérations concernant la fin de la culture Coslogeni*, SCIVA 61, 1–2, 2010, p. 31–48.

Morintz, Anghelescu 1970 — S. Morintz, N. Anghelescu, *O nouă cultură a epocii bronzului în România. Cultura de tip Coslogeni*, SCIV 21, 3, 1970, p. 373–415.

Stavrescu-Bedivan 2019 — M.-M. Stavrescu-Bedivan, *Resturile osteologice de mamifere descoperite la Adamclisi – Platou Est (2002)*, SCIVA 70, 1–4, 2019, p. 65–71.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT ADAMCLISI – EASTERN PLATEAU

ABSTRACT

Archaeological excavations on the eastern plateau from *Tropaeum Traiani* started in 1994 in order to fulfill a gap about the data concerning the native population being known that in the area could be a Getic settlement.

Archaeological features discovered between 2000–2005 confirm the fact that in the area it was a Getic settlement with an area of about 1 ha, which is overlaping another settlement with Coslogeni pottery.

Keywords: *Tropaeum Traiani*, Eastern Plateau, Getic settlement, Bronze Age, Coslogeni culture

LIST OF CAPTIONS

RESTURILE OSTEOLOGICE DE MAMIFERE DESCOPERITE LA ADAMCLISI – *PLATOU EST* (2002)

MALA-MARIA STAVRESCU-BEDIVAN*

Rezumat: În timpul campaniei de săpături arheologice de la Adamclisi – *Platou Est*, din vara anului 2002, 688 de resturi osteologice de mamifere au fost descoperite într-o groapă atribuită culturii Coslogeni. Au fost identificate șapte specii: *Equus caballus* (cal), *Bos taurus* (vită domestică), *Ovis aries* (oaie), *Capra hircus* (capră), *Sus domesticus* (porc), *Canis familiaris* (câine), *Cervus elaphus* (cerb), la care se adaugă categoria *Ovis/Capra* (ovicaprine). Numărul minim de indivizi este de 21; doar unul dintre ei este sălbatic. Materialul osteologic este foarte fragmentat și prezintă urme de intervenție naturală (impresiuni dentare animale, acţiune fizică a rădăcinilor plantelor) și antropică (urme de îndepărtare a cărnii, dezarticulare, ardere, prelucrare). Un singur os are elemente de patologie.

Cuvinte-cheie: *Tropaeum Traiani*, *Platou Est*, groapă, cultura Coslogeni, oase de animal

În cursul campaniei de săpături din vara anului 2002, desfășurate pe şantierul arheologic de la Adamclisi – *Platou Est*, dintr-o groapă (complexul 24)[1] aparţinând culturii Coslogeni[2], care cuprindea material arheobotanic şi vase mari de provizii, au fost recuperate 688 de resturi osteologice de mamifere, dintre care determinabile au fost doar 202 (tabel 1; grafic 1/a). S-au identificat şapte specii (cal, vită domestică, oaie, capră, porc, câine şi cerb), totalizand un număr minim de 21 indivizi (tabel 1; grafic 1/b).

Lotul osteologic este foarte fragmentat şi prezintă atât urme de intervenţie naturală (impresiuni dentare – câini/rozătoare, acţiunea fizică a rădăcinilor plantelor), cât și antropică (descărnare, dezarticulare, ardere, prelucrare). Un singur os are elemente de patologie.

DETERMINAREA SPECIILOR

202 oase şi fragmente de oase au fost determinate ca aparţinând unui număr de şapte specii: 197 provin de la şase specii domestice şi cinci de la una sălbatică (*Cervus elaphus)*.

* Universitatea de Ştiinţe Agronomice şi Medicină Veterinară, Bucureşti; e-mail: mala_stavrescu@yahoo.com.

[1] Arsenescu, Căpiţă 2003; Arsenescu, Căpiţă 2004; Arsenescu *et alii* 2019.

[2] Pentru definirea şi datarea culturii Coslogeni, vezi Morintz, Anghelescu 1970; Irimia 2010; Bolohan 2016, p. 105–159.

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 65–71

Restul de 486 este reprezentat de aşchii şi fragmente osoase indeterminabile (296), precum şi de coaste (190), care nu prezintă semnificaţie în ceea ce priveşte determinarea specifică şi estimarea numărului minim de indivizi.

Cele şase specii[3] de mamifere domestice sunt: *Equus caballus* (81), *Bos taurus* (59), *Ovis aries* (1), *Capra hircus* (1), *Sus domesticus* (23), *Canis familiaris* (1). Se adaugă 31 de fragmente osoase grupate sub termenul de ovicaprine (*Ovis/Capra*).

Equus caballus (calul) reprezintă 20% din totalul de 20 indivizi domestici. Prezenţa unor oase întregi (patru metatarsiene, un metacarp, o tibie) a făcut posibilă calcularea taliei la greabăn[4] a speciei: o valoare medie de 135,7 cm, cu o variaţie între 119,4 şi 143,4 cm.

Urmele de descărnare şi dezarticulare de pe oasele aparţinând lui *Equus caballus* indică folosirea acestui mamifer în scopuri alimentare.

Bos taurus (vita domestică) este reprezentat în sit prin patru indivizi, cu următoarele vârste de sacrificare, identificate pe baza dentiţiei[5]:

– un individ de 1–2,5 ani;
– doi indivizi de 4–6 ani;
– un individ foarte bătrân (8–10 ani).

Datorită prezenţei unui metatarsian întreg (provenit de la o femelă de *Bos taurus*), am putut calcula[6] talia la greabăn a acestui animal: 109,6 cm.

Bovinele erau crescute probabil pentru produsele lor secundare (lapte), fără a exclude posibilitatea utilizării lor în tracţiune.

Ovicaprinele (*Ovis/Capra*) identificate au următoarele vârste de sacrificare, stabilite pe baza dentiţiei[7]:

– un individ de 9–12 luni;
– un individ de 2–3 ani;
– doi indivizi de 4–6 ani;
– un individ de 8–10 ani.

Gradul mare de fragmentaritate a oaselor nu permite calcularea taliei.

Sus scrofa domesticus (porcul domestic), ca număr de resturi, se situează pe locul patru după cal, vită domestică şi ovicaprine: 23 de fragmente osteologice provenind de la patru indivizi; vârstele de sacrificare ale acestora, stabilite pe baza dentiţiei[8], sunt:

– un individ de 16–20 luni;

[3] În ordinea veterinară a speciilor – Gheţie, Paştea, Riga 1954.
[4] Conform coeficienţilor Kiessewalter – Udrescu, Bejenaru, Hrişcu 1999, p. 102.
[5] Schmid 1972; Lepetz 1996.
[6] Conform indicelui Matolcsi, vezi Udrescu, Bejenaru, Hrişcu, 1999, p. 79.
[7] Payne 1973.
[8] Schmid 1972; Horard Herbin 1997.

– un individ de 18–22 luni;
– un individ de 22–24 luni;
– un mascul de 30–36 luni.

Pe baza unor piese osteologice întregi (un metacarp III şi un metatars III), am obţinut[9] valori ale taliei la greabăn de 76,1 cm, respectiv 79 cm. Media taliei rezultată în urma măsurării celor două metapodii este de 77,6 cm.

TAFONOMIE

Tot materialul osteologic care aparţine mamiferelor descoperite este foarte fragmentat. Există puţine fragmente osteologice întregi.

Proporţia de oase lungi întregi care provin din regiunile scheletului acoperite de carne (humerus, radius, femur, tibie etc.) este foarte mică în comparaţie cu proporţia de oase lungi întregi situate în regiunile scheletului care nu sunt acoperite de carne, cum este cazul metapodiilor (metacarpiene şi metatarsiene).

Majoritatea acestor resturi prezintă urme de **descărnare** sub formă de tăieturi fine; acestea sunt prezente mai ales la nivelul mandibulelor (de *Bos taurus*) şi scapulelor (la ovicaprine, *Equus caballus*, *Sus domesticus* şi *Cervus elaphus*), dar se întâlnesc şi pe unele oase lungi de tipul tibiei, ulnei (la *Bos taurus*), femurului (la *Sus domesticus*), humerusului şi radiusului (la ovicaprine).

O a doua categorie de urme, acelea de **dezarticulare**, a fost identificată la nivelul epifizelor distale şi proximale ale metatarsienelor de *Equus caballus* (fig. 1/1) şi *Bos taurus*, atlasului (la *Bos taurus*), epifizei proximale a unui metacarpian aparţinând speciei *Sus domesticus*.

De asemenea, a fost descoperit un fragment de scapulă de bovină cu urme de **arsură**, osul respectiv având culoarea neagră (datorită colagenului carbonizat).

Unele dintre fragmentele osoase prezintă evidente urme de **roadere**. Urmele provin de la carnivore (*câini*), ale căror amprente dentare au putut fi identificate la nivelul epifizelor proximale (ale unui humerus de ovicaprine, unei ulne şi respectiv unui metatarsian de *Bos taurus* – fig. 1/2), al epifizelor distale (ale unui metatarsian de *Equus caballus*) sau pe diafiză (la două radiusuri de ovicaprine). Există şi urme aparţinând dinţilor de rozătoare (fig. 1/3), cum este în cazul epifizei distale a unui metatarsian de *Equus caballus*.

Unele oase prezintă pe suprafaţa lor urme datorate **acţiunii rădăcinilor plantelor** (o scapulă de *Bos taurus* şi un metatarsian de *Equus caballus*).

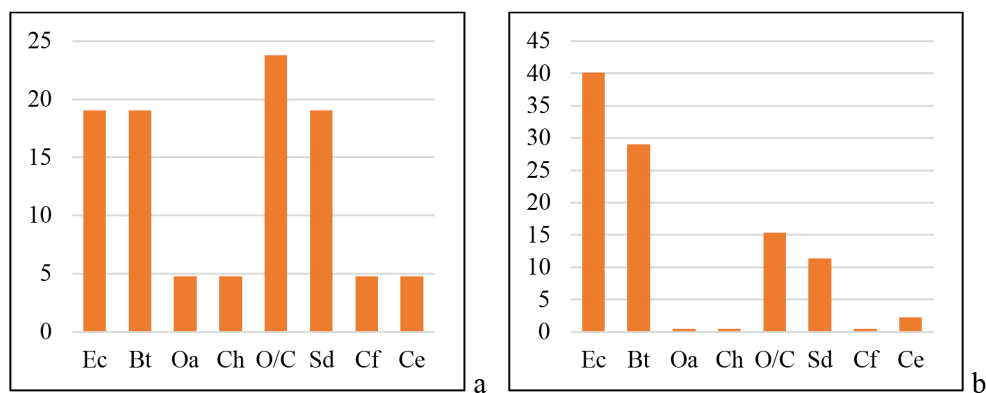
În material am găsit şi o mandibulă de ovicaprină, care poate fi încadrată în categoria pieselor anatomo-**patologice** (fig. 1/4), întrucât la nivelul ei s-a constatat absenţa premolarului P_4 (probabil căzut în cursul vieţii), P_2 şi P_3 fiind curbaţi posterior.

Urmele de prelucrare se observă la nivelul epifizei distale a unui metatarsian de *Equus caballus* (fig. 1/5) şi pe coarnele lui *Cervus elaphus*.

[9] Conform indicilor Teichert; vezi Udrescu, Bejenaru, Hrişcu 1999, p. 86.

Specie	NrR	%	NMI	%
Equus caballus	81	40,09	4	19,04
Bos taurus	59	29,20	4	19,04
Ovis aries	1	0,49	1	4,76
Capra hircus	1	0,49	1	4,76
Ovicaprine	31	15,34	5	23,80
Sus domesticus	23	11,38	4	19,04
Canis familiaris	1	0,49	1	4,76
Cervus elaphus	5	2,47	1	4,76
Total	202	100	21	100

Tabel 1. Repartiţia numerică şi procentuală pe specii a resturilor osteologice şi a numărului minim de indivizi estimat. NrR = numărul de resturi osoase; NMI = numărul minim de indivizi.

Grafic 1. a. Repartiţia procentuală pe specii raportată la numărul de resturi osoase (NrR); b. Repartiţia procentuală pe specii raportată la numărul minim de indivizi (NMI).
Ec = *Equus caballus*; Bt = *Bos taurus*; Oa = *Ovis aries*; Ch = *Capra hircus*;
O/C = ovicaprine; Sd = *Sus domesticus*; Cf = *Canis familiaris*; Ce = *Cervus elaphus*.

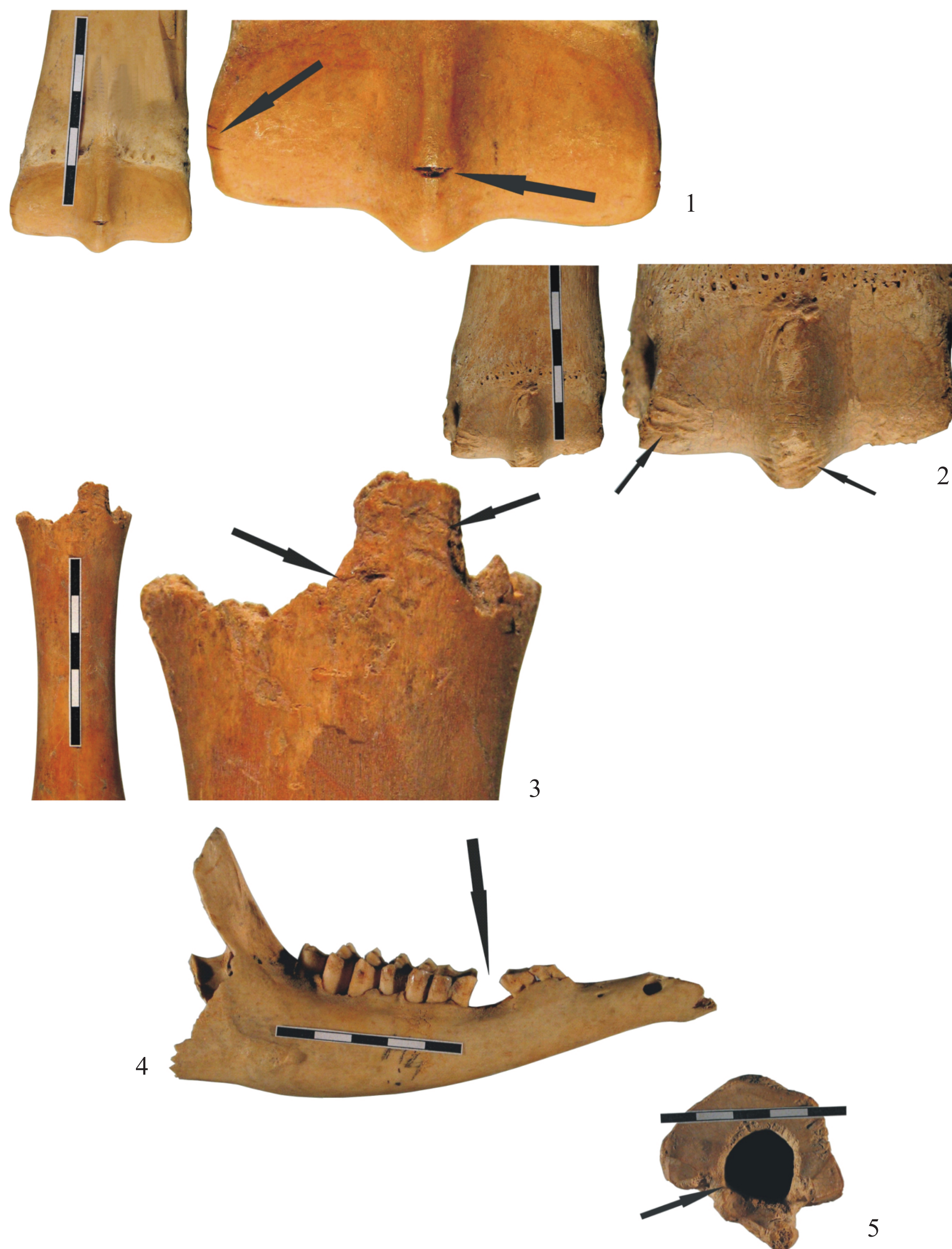

Fig. 1. Adamclisi – *Platou Est*. 1. metacarpian de *Equus caballus*, cu urme de dezarticulare la nivelul epifizelor distale (vedere palmară); 2. metatarsian de *Equus caballus*, cu urme de dinți de rozătoare pe epifiza distală (vedere dorsală); 3. metacarpian de *Bos taurus*, cu urme de dinți pe epifiza proximală, foarte probabil de la câini (vedere dorsală); 4. mandibulă de *Ovis/Capra*, cu urme de patologie (vedere laterală); 5. metatarsian de *Equus caballus*, cu urme de prelucrare (vedere proximală).

BIBLIOGRAFIE

Arsenescu, Căpiţă 2003	M. Arsenescu, C. Căpiţă, *Adamclisi, Platou Est*, CCA, campania 2002, Covasna, 2003, p. 27.
Arsenescu, Căpiţă 2004	M. Arsenescu, C. Căpiţă, *Adamclisi, Platou Est*, CCA, campania 2003, Cluj-Napoca, 2004, p. 17.
Arsenescu *et alii* 2019	M. Arsenescu, C. Căpiță, M. Duțescu Ștefan, D, Ștefan, *Săpăturile de la Adamclisi – Platou Est*, SCIVA 70, 1–4, 2019, p. 59–64.
Bolohan 2016	N. Bolohan, *Bronzul târziu la Dunărea de Jos. Componente şi relaţii interculturale*, Cluj-Napoca, 2016.
Gheţie, Paştea, Riga 1954	V. Gheţie, E. Paştea, I. Riga, *Atlas de anatomie comparativă*, vol. I, Bucureşti, 1954.
Horard Herbin 1997	M.-P. Horard Herbin, *Levroux 4: L'élevage et les productions animales dans l'économie de la fin du second Age du Fer*, Revue Archéologique du Centre de la France, Supplement 12, 1997.
Irimia 2010	M. Irimia, *Considérations concernant la fin de la culture Coslogeni*, SCIVA 61, 1–2, 2010, p. 31–48.
Lepetz 1996	S. Lepetz, *L'animal dans la société gallo-romaine de la France du Nord*, I, Revue Archéologique de Picardie, nr. special, 12, Amiens, 1996.
Morintz, Anghelescu 1970	S. Morintz, N. Anghelescu, *O nouă cultură a epocii bronzului în România. Cultura de tip Coslogeni*, SCIV 21, 3, 1970, p. 373–415.
Payne 1973	S. Payne, *Kill-off Patterns in Sheep and Goats: the Mandibles from Aşvan Kale*, AnSt 23, 1973, p. 281–303.
Schmid 1972	E. Schmid, *Atlas of Animal Bones. For Prehistorians, Archaeologists and Quaternary Geologists*, New York, 1972.
Udrescu, Bejenaru, Hrişcu 1999	M. Udrescu, L Bejenaru, C. Hrişcu, *Introducere în arheozoologie*, Iaşi, 1999.

THE STUDY OF THE MAMMALS OSTEOLOGICAL REMAINS DISCOVERED IN THE ARCHAEOLOGICAL SITE ADAMCLISI – *EASTERN PLATEAU* (2002)

ABSTRACT

During the archaeological digging campaign from Adamclisi – *Eastern Plateau*, in the summer of 2002, there were discovered 688 osteological remains of mammals, into a pit attributed to the Coslogeni culture. There were identified seven species: *Equus caballus* (horse), *Bos taurus* (cattle), *Ovis aries* (sheep), *Capra hircus* (goat), *Sus domesticus* (pig), *Canis familiaris* (dog), *Cervus elaphus* (red deer). It was also added the category of ovicaprines (*Ovis/Capra*). The minimum number of individuals is 21; only one of them is wild. The osteological material is very fragmented and presents anthropic intervention marks (flesh removal traces, disjointing, burning, working/processing) and non anthropic traces (rodent / carnivorous teeth impressions, physical action of plants roots). A single bone has elements of pathology.

Keywords: *Tropaeum Traiani*, Eastern Plateau, pit, Coslogeni culture, animal bones

LIST OF CAPTIONS

Table 1. Numeric and percentual repartition per species of the osteological remains and of the estimated minimal number of individuals. NrR = number of remains; NMI = minimum number of individuals.

Graphic 1. a. The percentual repartition per species according to the number of osteological remains (NrR); b. The percentual repartition per species according to the minimal number of individuals (NMI). Ec = *Equus caballus*; Bt = *Bos taurus*; Oa = *Ovis aries*; Ch = *Capra hircus*; O/C = ovicaprine; Sd = *Sus domesticus*; Cf = *Canis familiaris*; Ce = *Cervus elaphus*.

Fig. 1. Adamclisi – *Eastern Plateau*. 1. *Equus caballus* metacarpal with disjointing marks on distal epiphysis (palmar view); 2. *Equus caballus* metatarsal with rodent teeth impressions on the distal epiphysis (dorsal view); 3. *Bos taurus* metacarpal with the proximal epiphysis gnawed by carnivores – most probably dogs (dorsal view); 4. *Ovis/Capra* mandible with elements of pathology (lateral view); 5. *Equus caballus* metatarsal with anthropic modifications (proximal view).

HYDROARCHAEOLOGY PROGRAM IN THE *TERRITORIUM* OF *TROPAEUM TRAIANI*–ADAMCLISI. RESULTS OF MICROSCOPIC AND X-RAY DIFFRACTION ANALYSES OF CONSTRUCTION MATERIAL FROM THE ROMAN AQUEDUCT

LINDA ELLIS*, JOHN MARSHALL**, DON L. WILLIAMSON***

Abstract: The purpose of our research is, on the one hand, to continue the study of Roman aqueducts in the area of the city of *Tropaeum Traiani*, started by Alexandru Simion Ştefan, and, on the other hand, to document, within a radius of 25 km around the city, all known points (or not) containing traces of the Roman and Roman-Byzantine period. The methods used are varied: drilling, GPS data collection, archaeological surveys, soil analysis, water, using satellite photos. Most of the archaeological points of interest in the territory of the city of *Tropaeum Traiani*, as well as the watercourses or the surrounding settlements are already known. Dr. Linda Ellis (San Francisco State University) coordinates field research, including conducting archaeological surveys. Dr. John Marshall, a geologist at SETI Institute (NASA) in Palo Alto, California, deals with microscopic analysis and interpretation of their results. Dr. Don L. Williamson of the Colorado School of Mines analyzes X-ray samples of construction materials used for aqueducts. In 2004 and 2005 two aqueducts were investigated, the first on a length of 1 m and the second on 5 m. The archaeological surveys aimed to establish the construction technique, the depth and the direction of aqueducts. Three samples from the walls of the canal, the size of a fist, were taken to the USA for analysis. The results of the microscopic and X-ray analyses correspond to the already published results of the analyses of the Quaternary deposits from SE Romania.

Keywords: *Tropaeum Traiani*, *territorium*, aqueducts, microscopic analyses, X-ray analyses

ROMAN AQUEDUCTS

In AD 97, Julius Frontinus was appointed by Emperor Nerva to the post of water commissioner (*curator aquarum*) for the City of Rome and continued in this post when Emperor Trajan assumed power that same year. We are indeed fortunate that Frontinus left behind his substantial treatise, *De aquaeductu urbis Romae*[1], in which he not only outlines his duties as water commissioner, but also provides a history of aqueducts, technical details (*e.g.*, dimensions of aqueducts,

* San Francisco State University, USA; e-mail: lindaellisphd@gmail.com.
** SETI Institute (NASA), Palo Alto, California, USA.
*** Colorado School of Mines, USA.
[1] Rodgers 2004.

capacity), construction methods, hydraulics, water distribution systems, and even water quality. While this valuable work focuses exclusively on water engineering for ancient Rome, the Romans had constructed extensive aqueduct systems for many of their cities established throughout the Empire, on three continents. Spectacular Roman-era bridges, constructed exclusively to support aqueduct channels, are still remarkably intact in North Africa, Spain and France. And, while surviving feats of engineering, such as the bridge aqueducts at Segovia and Pont du Gard, capture most of the public awe and archaeological research interest, approximately 80% of known Roman aqueducts were constructed underground and thus not visible today. Roman subterranean aqueducts are critically important for two reasons. First, their enormous and collective extent means that these water diversion and control systems would have the greatest ecological and geomorphological implications and represent the most significant human alteration of the landscape since the beginnings of agriculture 10.000 years ago. Secondly, with the advent of 20th-century industrialized crop production, many if not most of these near-surface and subterranean aqueducts are at risk for damage or already have been destroyed.

ARCHAEOLOGICAL BACKGROUND AND HISTORICAL SIGNIFICANCE OF *TROPAEUM TRAIANI*

The Roman city of *Tropaeum Traiani*[2] is located 600 m from the modern village of Adamclisi in the region of southern Dobrudja (ancient late Roman province of Scythia), SE Romania. The city was occupied for five centuries (2nd–6th centuries AD) and covers an area of more than 10 ha. *Tropaeum Traiani* was a city founded together with a Roman military memorial complex (consisting of a 40-meter high triumphal monument, a mausoleum and altar) as a result of the battle, led by Emperor Trajan against the Dacians and their allies, who invaded the North the Roman province of Moesia Inferior after the first Daco-Roman war (101–102 AD).

Emperor Trajan founded this major city in a good agricultural zone, but unnecessarily distant from a drinking source of water, distant from river transportation, distant from sea transportation – in other words, in the middle of nowhere. There are Roman cities along the Danube and along the Black Sea coastline, as well as inland cities with easy access to water and trade routes. The city of *Tropaeum Traiani* was not necessary from an economic, military or geographic point of view. Furthermore, when the Romans took over an area, they normally placed their cities on or near the foundations of other cities or other major settlements because there is usually a logical reason for that indigenous settlement being there – the Romans were pragmatists first and foremost.

However, since the battle between the Roman legions and the Dacian-Sarmatian-Germanic coalition on the Adamclisi plain was perhaps one of the Empire's

[2] Tocilescu, Benndorf, Niemann 1895; Barnea *et alii* 1979; Sâmpetru 1984.

bloodiest battles with the loss of thousands of lives, Emperor Trajan wanted to make sure that this place would be remembered. Hence, not only were a mausoleum, an altar, and a trophy monument constructed (the latter of which could be seen from the Danube), but a city was also founded, 1500 m from the military memorial. The city of *Tropaeum Traiani*, therefore, was Trajan's political statement to immigrants (barbarians) entering the empire via the Danube.

What is significant from an anthropological point of view is that this city, by being established on new land, was inadvertently a social and economic experiment that succeeded for five centuries. Most who built, lived, and worked in the city had to have come from somewhere else – first the multi-ethnic Roman army and war veterans, then the architects, engineers, political and religious leaders, business people, craftsmen, farmers, and slaves. *Tropaeum Traiani* was also a walled, heavily fortified city, which means that many people who provided the economic infrastructure actually lived outside the city. Obviously, the Romans recognized that the founding of cities, towns, and military bases needed a support zone surrounding a population center, which they themselves termed the *territorium*. Significantly then, both a new city and a new *territorium* were being created, from no pre-existing ecological support system.

The city itself was first investigated by the Romanian archaeologist and historian Grigore Tocilescu between 1891 and 1909. Tocilescu's monograph in 1895 for the first time revealed the identification and purpose of the monument to commemorate Emperor Trajan's wars against the Dacians and their allies in AD 101–102. Excavations continued by George Murnu, Paul Nicorescu and other Romanian archaeologists produced significant results on the architectural shape of the monument, the placement and historical significance of the figurative sculptures (metopes), and the dating of the construction. Later excavations would reveal that the trophy monument was actually part of a larger military memorial complex which also included a mausoleum for the incinerated remains of Roman officers and an altar dedicated to the soldiers[3]. More intense excavations of the nearby city of *Tropaeum Traiani* were conducted since the 1968 by Dr. Ion Barnea (d. 2004) and since the late 1980s by Dr. Alexandru Barnea and colleagues[4].

HYDROARCHAEOLOGY PROGRAM

Initial research and test pits on the subterranean aqueducts at Şipote, 7 km from Adamclisi, were published by Alexandru Simion Ştefan in 1972[5]. He had proposed that these aqueducts had supplied water to the Roman city of *Tropaeum Traiani*. This research was very important because Emperor Trajan emplaced a major city, purely for post-war political purposes, in an unlikely geomorphological zone, too distant

[3] Sâmpetru 1984.
[4] Barnea *et alii* 1979.
[5] Ştefan 1972.

from safe drinking water. Unfortunately, Ştefan's important research on the aqueducts never continued beyond his 1972 publication.

The aim of this research is to continue where Ştefan's work concluded by further investigating Roman-period aqueduct lines surrounding *Tropaeum Traiani* and documenting all known or suspected sites within a 25-km radius of this Roman city, for the period during which *Tropaeum Traiani* was occupied (2nd–6th centuries AD). We are utilizing a range of remote sensing and surveying techniques: archaeological field surveying, GPS data collection, test excavations, soil phosphate analyses, water chemistry, and satellite remote sensing, within the *territorium* of the Roman city. Currently, rural settlements, natural water sources, and remains of buried aqueduct lines surrounding *Tropaeum Traiani* are being mapped.

Our research program, which also serves as an archaeological field school for university students from the US, UK, and Australia, extends outside of the boundaries of *Tropaeum Traiani* to examine the rural support network, the "economic catchment zone", and attendant cultural landscape surrounding the Roman city. The long-term research goals include understanding the ecological and economic roles of rural communities that supported this city for five centuries; study of the urban-rural interdependency during both the apex and decline of Roman imperial hegemony; and tracking of underground aqueduct systems which not only supplied water to *Tropaeum Traiani* but possibly to Roman plantation-style farms.

In 2004, Mr. Ion Dan (Cadastral Supervisor for southern Constanţa County, Adamclisi Mayoral Office) provided valuable locational information on a subterranean Roman aqueduct in the middle of a fallow wheat field near Adamclisi. A small portion of the aqueduct had been exposed through erosion, but this archaeological feature had never before been documented cartographically or archaeologically. In 2004, the area was cleared and eroded soil excavated to uncover approximately one meter of the aqueduct. In 2005, our team excavated five meters of the aqueduct channel to evaluate its construction, depth, and direction. The aqueduct construction is 41 cm high; the U-shaped water channel is 26 cm high and 21 cm in width at the top; both sides of the channel measure 30–31 cm in top width (fig. 1 and 3). The aqueduct was covered with capstones that had been severely damaged by mechanized combines used in socialist-era agriculture. Therefore, this was also a rescue excavation of the exposed portion of the aqueduct.

Dr. Linda Ellis (San Francisco State University) is conducting the surveying program and test excavations of the aqueducts and territory surrounding *Tropaeum Traiani*. Three hand-sized samples of the aqueduct construction were brought to the US for analysis. Dr. John Marshall, a planetary geologist at the SETI Institute (NASA), in Palo Alto, California, conducted microscopic analysis and interpretation of the construction material. Dr. Don L. Williamson, Colorado School of Mines, identified the mineralogical (crystallographic) composition of the construction materials by means of X-ray diffraction.

Microscopic analysis of aqueduct construction materials

Preparatory to X-ray diffraction analysis, samples were cleaned with water only, and observed in a wet state to enhance color differences. General observations:

1. The large stone examined is natural. It is a large piece of fossiliferous limestone as evident from: a) uniform calcite matrix, b) whole unfragmented fossils, c) classic arc-shaped cavities above each scallop. These were not loose shells or pieces of rock cemented together by human hand.

2. Attached to the limestone clast are thin patches of true man-made "cement" or "concrete" composed of a mixture of grit, a binding agent, and tiny red sandstone pebbles. This material is only millimeters thick and is superficially attached to the limestone and does not penetrate it (*i.e.*, the limestone is all one lump). The cement is very well bonded to the limestone.

3. The scale of the limestone clast, being 15 cm across, compared to the thickness of the aqueduct walls suggests, as in the accompanying figure, that the walls might have been made of stones cemented in place, rather like building a stone wall, then smoothing off the surface. This assumption rests on the caveat that the clast size is typical of materials at the site. Can the structure be defined as concrete or should it be defined as a cemented wall? Concrete might be defined as a 'matrix-supported' material where the stones are technically "embedded" and do not touch each other in general. The corollary definition of a "cemented wall" would be a "clast-supported" material where the stones support each other and the cavities between them are filled in with cement.

4. The small flakes of material examined are different again. These were from the inner wall face of the aqueduct. They appear similar in grain size to the cement, but they are more friable, they have no red pebbles, but they have white inclusions. This is not the same as the cement. In bulk, it has a vague pinkish color in certain light, but there is no evidence from microscopy that it has a separate top layer comprising the flat surface. The accompanying image shows an edge-on view. Various grain sizes and compositions are evident, but the composition is unknown at this time. This material may have been a capping on the cement, although it is extremely friable and appears unsuitable for the application. Presumably its chemical composition rendered it more susceptible to weathering than the cement.

5. There appears to be at least five types/sources of material: 1) fossiliferous limestone cobbles, 2) loose red sandstone fine gravel from a low-energy immature stream deposit (clasts indicate rudimentary rounding), 3) loose greywacke sandstone used in the cement, 4) similar material with white inclusions used in the capping, 5) binding materials, possibly calcareous/siliceous, used for cement and capping.

X-ray diffraction analysis of Roman aqueduct cement

The same samples examined microscopically (fig. 2) were also analyzed for their mineralogical composition with X-ray diffraction using a Siemens powder diffractometer. The four graphs show the XRD data. Figure 2/1 shows the entire

data set while figures 2/2–4 show the data on expanded horizontal scales over three ranges: figure 2/2 from 7 to 33 degrees, figure 2/3 from 33 to 53 degrees, and figure 2/4 from 53 to 90 degrees.

All of the strongest peaks were identified with calcite > quartz > ankerite in intensity. The peaks labeled ankerite do not match the JCPDS file data exactly, but they lie closer to ankerite than dolomite so it is likely an intermediate solid solution closer to the ankerite composition used for the JCPDS file.

The weak phases are muscovite/illite (few %) and kaolinite (~1%) and perhaps anorthoclase (disordered) (~1%). There remain a few very small peaks (~1%) unidentified (*e.g.* at 9.8 degrees and at 11.4 degrees [likely some type of clay due to large d-spacings]).

CONCLUSIONS

The results of both microscopy and X-ray diffractometry correspond very well with published geological research on the Quaternary deposits in SE Romania. Southern Dobrudja, which includes all of the *territorium* surrounding *Tropaeum Traiani* (Adamclisi) has extensive eolian loess horizons, as well as outcrops of fossiliferous limestone and other fossiliferous deposits from incursions of the Black Sea. The uppermost loess layer in the region of Adamclisi has a very high content (20–27%) of lime (CaO)[6]. Analyzed profiles of the loess horizon also contain clay fractions which are predominantly illite and mica (muscovite) with lesser percentages of kaolinite and montmorillonite[7].

This geological history has implications on the safety of drinking water in the *territorium* of *Tropaeum Traiani* and will appear in a separate publication (L. Ellis) with chemical analyses of the water sources in use today and flowing water sources archaeologically attested to have been exploited during the Roman period.

Acknowledgements

We are grateful to Prof. Dr. Alexandru Barnea (University of Bucharest), the Archaeological Commission, and the Ministry of Culture in Romania for permission to conduct a field school and research at *Tropaeum Traiani* and its *territorium*. We are indebted to cartographer Mr. Ion Dan (Cadastral Supervisor for southern Constanța County, Adamclisi Mayoral Office) for valuable locational information on buried Roman aqueducts near Adamclisi, cartographic expertise, and for providing regional maps. We would like to thank historian Dr. Ionel Matei (Adamclisi School Director) for his extensive expertise on local history, water sources, and historical Turkish fountains. Dr. Marius Tiberius Alexianu ("Alexandru Ioan Cuza" University, Iași) conducted ethnographic interviews of local citizens on natural water sources. Mr. Gil Zilberstein (San Francisco) is our archaeological site photographer. Funding for this project was provided through the non-profit organization, Terra Europaea, Inc.

[6] Conea 1970, p. 56.
[7] Conea 1970, p. 58.

BIBLIOGRAPHY

Barnea *et alii* 1979 — A. Barnea, I. Barnea (coordonator), I. Bogdan Cătăniciu, arhitect M. Mărgineanu Cârstoiu, Gh. Papuc, *Tropaeum Traiani, I, Cetatea*, BiblArh 35, Bucureşti, 1979.

Conea 1970 — A. Conea, *Formaţiuni cuaternare în Dobrogea (Loessuri şi paleosoluri)*, Bucureşti, 1970.

Rodgers 2004 — R.H. Rodgers (ed.), *Frontinus: De aquaeductu urbis Romae*, Cambridge Classical Texts and Commentaries 42, Cambridge University Press, Cammbridge, 2004.

Sâmpetru 1984 — M. Sâmpetru, *Tropaeum Traiani II. Monumentele romane*, Bucureşti, 1984.

Ştefan 1972 — A.S. Ştefan, *Apeductele cetăţii Tropaeum Traiani*, BMI 41, 3, 1972, p. 43–53.

Tocilescu, Benndorf, Niemann 1895 — G. Tocilescu, O. Benndorf, G. Niemann, *Monumentul dela Adamklissi. Tropaeum Traiani,* Viena, 1895.

REZULTATELE ANALIZELOR MICROSCOPICE ŞI CU RAZE X ALE MATERIALELOR DE CONSTRUCŢIE FOLOSITE LA APEDUCTELE DIN *TERRITORIUM*-UL ORAŞULUI ROMAN *TROPAEUM TRAIANI* (ADAMCLISI, JUD. CONSTANŢA)

REZUMAT

Scopul cercetării este, pe de o parte, acela de a continua studiul apeductelor romane din zona oraşului *Tropaeum Traiani*, început de Alexandru Simion Ştefan şi, pe de altă parte, de a documenta, pe o rază de 25 km, în jurul oraşului, toate punctele cunoscute (sau încă nu) conţinând urme din perioada romană şi romano-bizantină. Metodele utilizate sunt variate: periegheză, adunarea de date pentru o bază GPS, sondaje arheologice, analize de sol şi apă, folosirea fotografiilor satelitare. Cele mai multe puncte de interes arheologic din teritoriul oraşului *Tropaeum Traiani*, precum şi cursurile de apă sau aşezările din jur sunt deja cunoscute.

Dr. Linda Ellis (San Francisco State University) a coordonat cercetarea de teren, inclusiv efectuarea sondajelor arheologice. Dr. John Marshall, geolog de la Institutul SETI (NASA), din Palo Alto, California, s-a ocupat de analizele microscopice şi de interpretarea rezultatelor acestora. Dr. Don L. Williamson, de la Colorado School of Mines, a analizat cu raze X probele din materialele de construcţie folosite pentru apeducte.

În anii 2004–2005 au fost cercetate două apeducte, primul pe o lungime de 1 m, iar al doilea pe 5 m. Sondajele arheologice au avut ca scop stabilirea tehnicii constructive, adâncimea şi direcţia. Trei probe din pereţii canalului apeductelor, de mărimea unui pumn, au fost duse în SUA pentru analize.

Rezultatele analizelor microscopice şi cu raze X corespund rezultatelor deja publicate ale analizelor depozitelor din Quaternar din sud-estul României.

Cuvinte-cheie: *Tropaeum Traiani*, *territorium*, apeducte, analize microscopice, analize cu raze X

EXPLICAŢIA FIGURILOR

Fig. 1. Adamclisi. Apeduct cercetat în 2005.
Fig. 2. Adamclisi. Probe din canalul apeductului.
Fig. 3. Adamclisi. Probele analizate la microscop.

Fig. 1. Adamclisi. Aqueduct excavated in 2005.

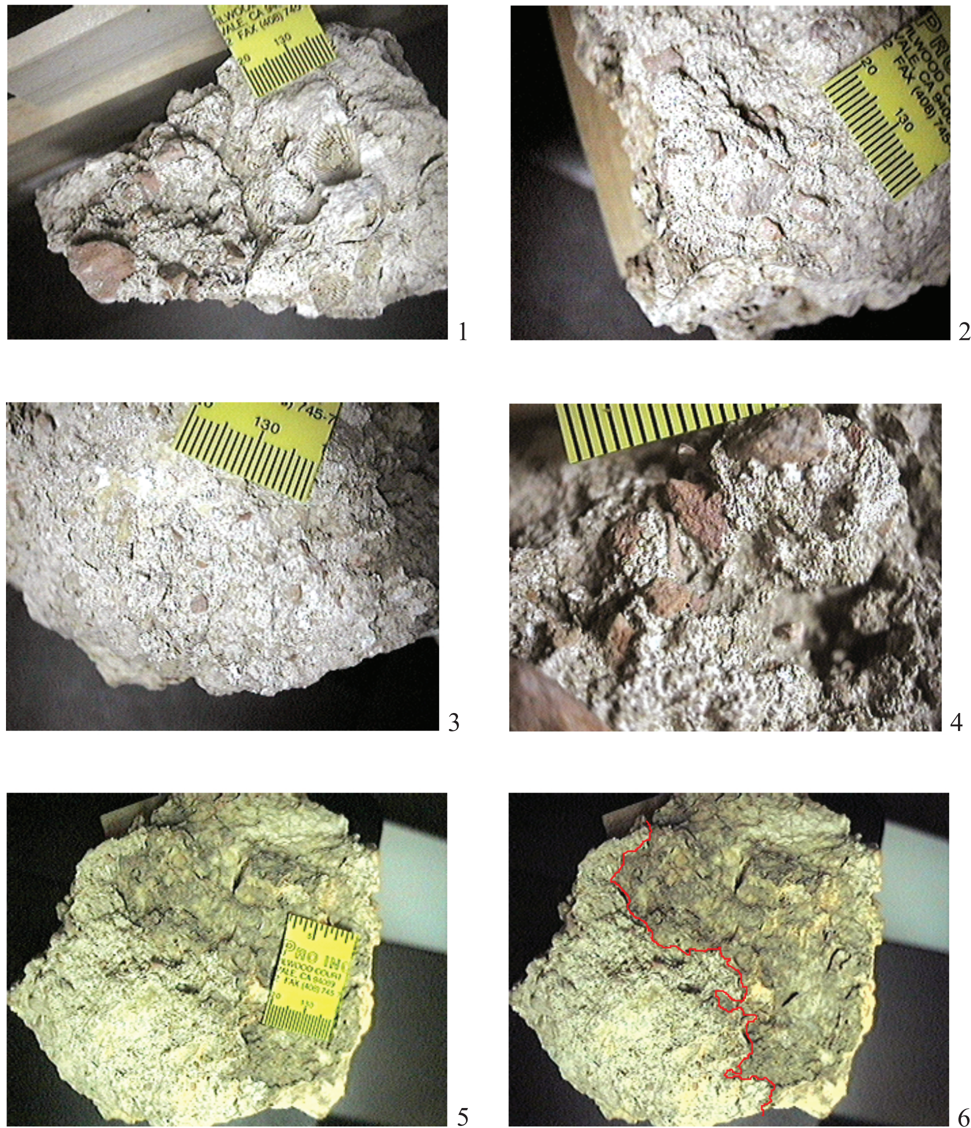

Fig. 2. Adamclisi. Samples of the aqueduct construction.

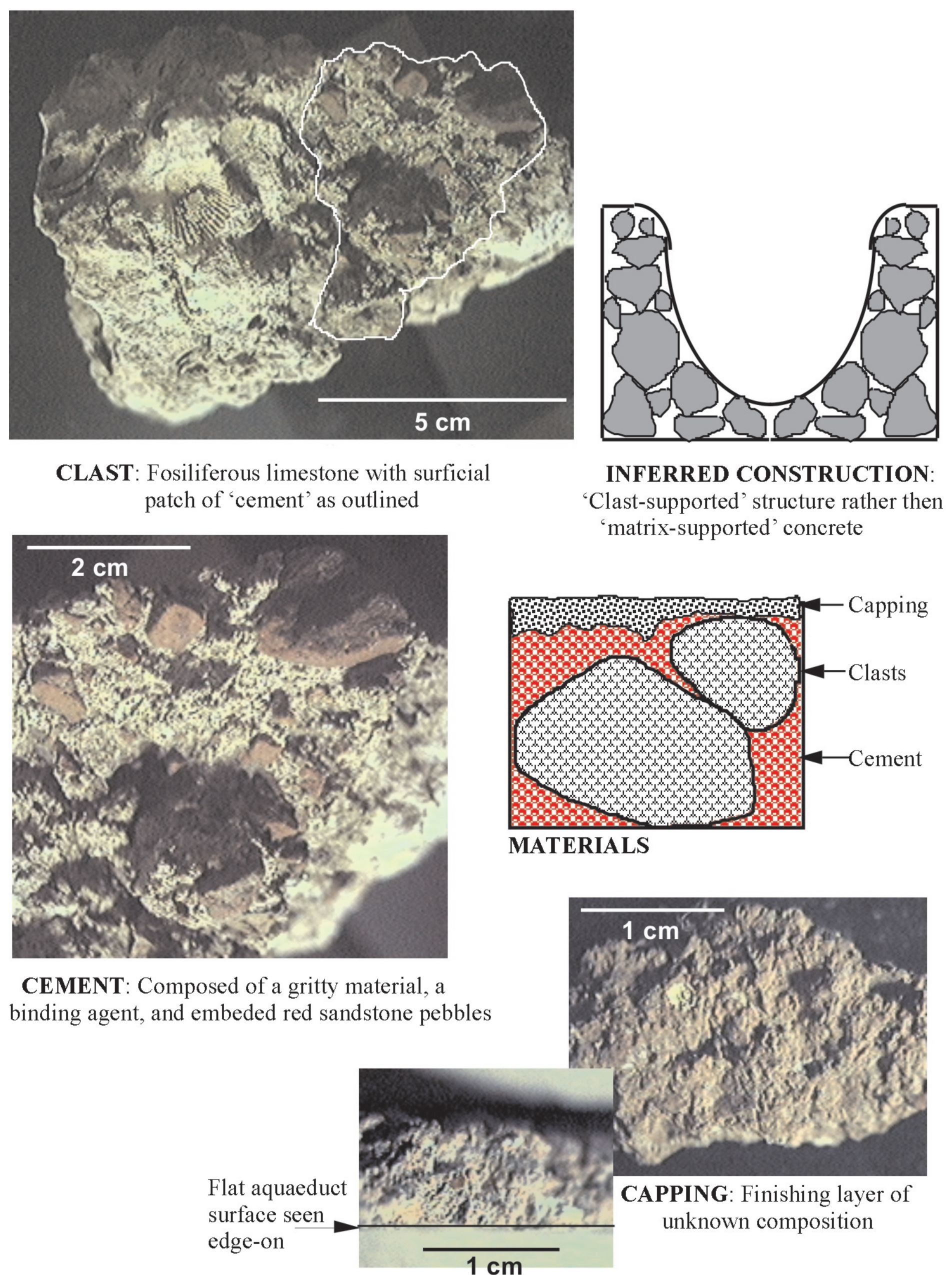

Fig. 3. Adamclisi. Samples on microscop.

HYDROARCHAEOLOGY AND PUBLIC HEALTH: RESULTS OF CHEMICAL TESTING OF WATER SOURCES IN THE *TERRITORIUM* OF *TROPAEUM TRAIANI*–ADAMCLISI

LINDA ELLIS*

Abstract: As part of the research program of the territory of the roman city of *Tropaeum Traiani*, in 2005, water samples were taken from Abrud, Adamclisi, Cucuruz, Şipotele and Zorile, but only the first two mentioned were subjected to the analyzes. The sample from Abrud comes from the Roman aqueduct, and the one from Adamclisi from the Turkish well, where, around the surface of the place, Roman pottery appears. Water from other sources, about which there was no information that would have been used in Roman times, was not analyzed.

The results of the tests performed both on site and in the laboratory, indicate very high values for water hardness, for all analyzed samples. Indeed, the area of Adamclisi, like the western Dobrudja, up to the Danube, is located on a loess level with a high percentage of carbonates (20–27%), compared to the rest of the area.

The chemical analysis clearly shows that the water in the Turkish well from Adamclisi is carbonated. The water from Zorile, Abrud and Şipotele contains a relatively high level of carbonates, which is close to that admitted for consumption and household needs. It is quite possible that the relatively low level of mineral carbonates in the water sources from Şipotele and Abrud made the Romans build the aqueducts, the one from Şipotele to *Tropaeum Traiani* and the one from Abrud, which was going in an unknown direction.

The most interesting sources of water are Zorile and Cucuruz. The latter is a village, currently abandoned, because the population was forced to move during communism, where water has the lowest level of nitrates in the chemical composition. This is due to the abandonment of the village and the lack of mechanized agriculture.

The water from Zorile and Cucuruz contains the lowest level of dissolved minerals, which makes these springs the safest source in the area for drinking water.

Keywords: *Tropaeum Traiani*, *territorium*, water sources, chemical analyzes, aqueducts

HYDROARCHAEOLOGY PROGRAM

Hydro-archaeological surveys, conducted between 2004 and 2006, have been investigating Roman-period aqueduct lines surrounding *Tropaeum Traiani* within a 25-km radius of this Roman city. A major aim of this research is to

* San Francisco State University, USA; e-mail: lindaellisphd@gmail.com.

identify remains of aqueducts in the *territorium* of *Tropaeum Traiani*, as well as to document Turkish-period water pipes and fountains, abandoned fountains, and fountains in use during the 20th-century to the present time. The long-term research goals include understanding the ecological and economic roles of rural communities that supported *Tropaeum Traiani* during its five-century occupation (2nd–6th centuries AD); study of the urban-rural interdependency during both the apex and decline of Roman imperial hegemony; and tracking of underground aqueduct systems which not only supplied water to *Tropaeum Traiani* but possibly to Roman plantation-style farms.

Within the *territorium* of *Tropaeum Traiani*, there are numerous locations where subterranean aquifers (water-bearing formations) rise close enough to the surface that they were easily recognized and exploited in antiquity. In both the 2004 and 2005 seasons, we solicited information on communal wells and fountains known to have been used by local inhabitants and conducted surface surveys at each of these locations for any signs of archaeological remains. At the sites of Abrud, Adamclisi-well, Cucuruz, Şipotele, and Zorile[1] (fig. 1), substantial Roman-period remains have been found through surface surveys and/or prior excavations. Remains of Roman aqueducts have been found at Adamclisi-well, Şipotele[2] and Abrud. At Abrud, water still flows through the Roman aqueduct and is used today by local herdsmen for their animals. Most of these sources were also exploited during the Ottoman period, at which time communal fountains were built under Turkish administration of Dobrudja.

In 2005, water samples from Abrud, Adamclisi-well, Cucuruz, Şipotele, and Zorile were collected for chemical analysis. Only water flowing from 1) Roman aqueducts and 2) Turkish fountains with Roman pottery found in surface surveys were tested. Water from 20th-century piping and pumping systems and from historical fountains with no evidence of Roman-era exploitation were not tested because it could not be readily verified whether these water sources were used in antiquity.

[1] All villages are part of the Constanţa County: Abrud (comm. Adamclisi), Cucuruz (village that no longer exists, being integrated into Urluia village, comm. Adamclisi), Şipotele (comm. Deleni), Zorile (comm. Adamclisi).

[2] Ștefan 1972.

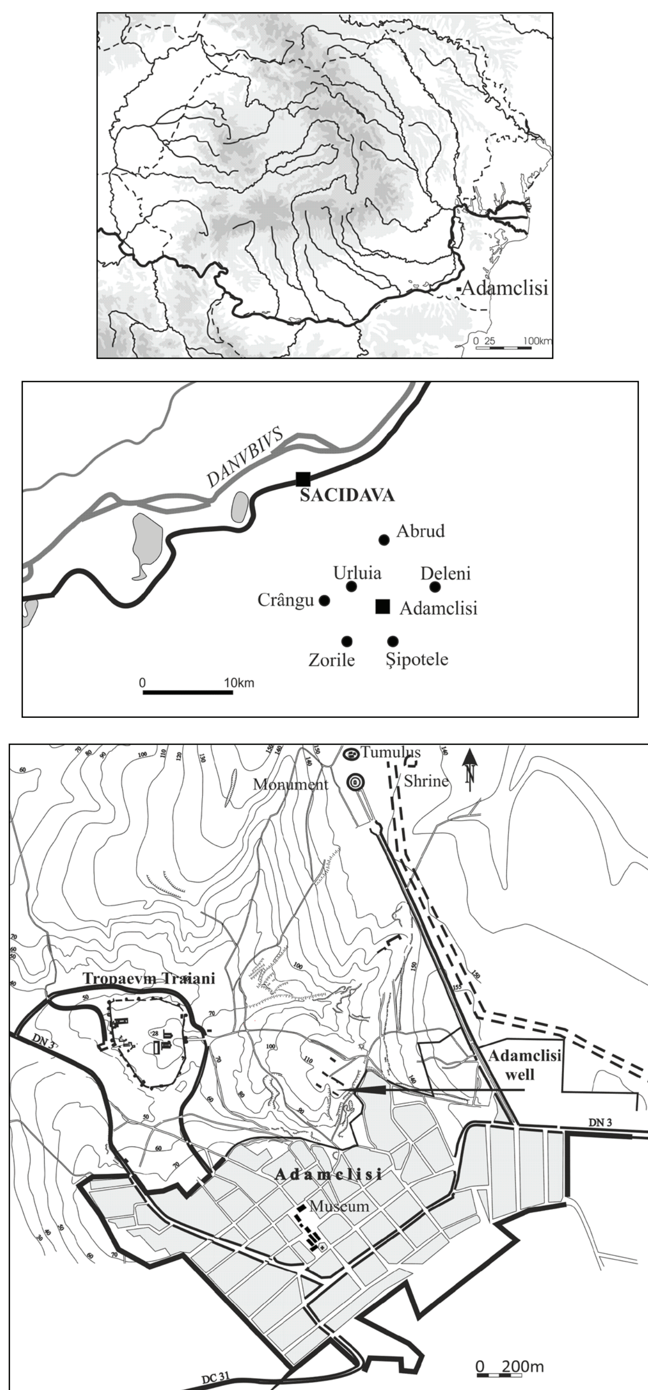

Fig. 1. Location of sampling sites related to *Tropaeum Traiani*–Adamclisi.

CHEMICAL ANALYSIS OF WATER SOURCES EXPLOITED IN ANTIQUITY

Specifications of chemical testing procedures in the field

Six, *preliminary* chemical tests were performed in the field: pH, total hardness, nitrite, total nitrate, chloride, and total alkalinity. The tests were done with colorimetric water-quality test strips manufactured by Industrial Test Systems (US) and WaterWorks (US). Chemical strips are easily transported and excellent for field testing directly at the water source. However, these results were *semi-quantitative only*, giving range values for each color on the test strip.

Chemical Test	Abrud	Adamclisi – well (west basin)	Adamclisi – well (east basin)	Adamclisi – well (Turkish pipe)	Cucuruz	Şipotele	Zorile
pH	8.0	8.5	8.5	8.5	8.0	8.5	8.5
Total Hardness as $CaCO_3$ (ppm)*	250	425+	425+	425+	120	250	250
Nitrite as N (ppm)	0	0.15	0.15	0	0	0	0
Total Nitrate as N (ppm)	5	50+	50+	50+	0.5	50	5
Chloride (ppm)	100	500	500	500	250	250	250
Total Alkalinity (ppm)	240	240	240	360	360	360	360

Table 1. Results of field tests of water sources in the *territorium* of *Tropaeum Traiani* (*One part per million (ppm) is equal to one milligram per litre (mg/L)).

For the initial, field testing, six of the most common water tests were performed in order to obtain a base-line chemical profile of each source, even though some of the tests are not relevant to the ecosystem of the Roman period (Table 1). Total nitrate level, for instance, is the result of mechanized agricultural practices in communist-era Romania. Nitrates, from continuous use of industrial fertilizers, migrate through the soils and contaminate subterranean aquifers. In the Adamclisi area, the nitrate content of the historical water sources was so high that it was beyond the colorimetric scale of our tests (indicated with + after the highest reading). However, total hardness and total alkalinity are indeed relevant to ancient hydrology, independent of modern interference with the landscape, and result from groundwater in contact with the carbonate rock formations. Although the results in Table 1 are semi-quantitative only, these quick and efficient field tests were valuable for determining that more precise testing in a laboratory would have significant merit (Table 2).

Specifications of chemical testing procedures in the laboratory: Water samples were collected from the same, above-named sources in the *territorium* of *Tropaeum Traiani* for more precise analyses in the laboratory. Samples of 500 ml were taken

directly from flowing water (not collecting basins, nor still water) into new, previously unopened plastic bottles (received sterilized and sealed from the manufacturer). Water samples were maintained in the same collecting bottles, couriered in person, and never opened during transportation. Glass laboratory equipment was sterilized and hot air dried after each test to avoid cross-contamination of water samples. Samples were assigned random numbers for blind testing. All tests were conducted by the author in the Archaeometry Laboratory of the Museum Studies Program, San Francisco State University.

Three chemical assays were performed for chlorides, alkalinity, and total hardness - the most relevant for ancient water systems for the region and time period under study. A series of water quality testing chemicals and equipment developed by the Hach Company (US) for the aquaculture industry was used for this hydro-archaeology program:

1) Reagents used to measure chlorides present in the water samples: chloride indicator powder (potassium chromate); silver nitrate solution.

2) Reagents used to measure alkalinity: bromcresol green-methyl red indicator powder; phenolphthalein indicator solution; sulfuric acid standard solution. Both phenolphthalein alkalinity and total alkalinity (methyl orange) were measured. Total alkalinity includes all carbonates, bicarbonates, and hydroxides.

3) Reagents used to measure total hardness: hardness buffer solution (aminomethylpropanid, acetic acid); hardness test solution (calmagite, hydroxylamine hydrochloride, isopropanol, propylene glycol); hardness titrant reagent (EDTA).

Chemical Test	Abrud	Adamclisi-well (west basin)	Adamclisi-well (east basin)	Adamclisi-well (Turkish pipe)	Cucuruz	Şipotele	Zorile
Total Hardness as $CaCO_3$ (mg//L)	256	1060	957	1094	222	376	222
Chloride (mg/L)	150	330	330	330	120	240	180
Total Alkalinity (mg/L)	171	239	239	239	273	273	324

Table 2. Results of laboratory tests of water samples from the *territorium* of *Tropaeum Traiani* (All results have an error factor: ± 17 mg/L (1 gpg)).

Explanation of general water chemistry

Total Hardness: Calcium and magnesium, from dissolved limestone and dolomite rock minerals, are the most abundant alkaline earth metals found in natural waters. Hardness is defined as the characteristic of water that represents the total concentration of calcium and magnesium expressed as their calcium carbonate equivalent. Other divalent ions also contribute to hardness, but their effects are usually negligible in natural waters. The ideal range for domestic purposes is 150-200 ppm. If total hardness is very high, then the groundwater source is a carbonate aquifer.

Total Alkalinity: Alkalinity is the capacity to neutralize acid and refers to the amount of bases in water. The presence of carbonates, bicarbonates, and hydroxides is the most common cause of alkalinity in natural waters. Sources producing alkalinity are primarily dissolved limestone or dolomite minerals (carbonates and bicarbonates) from soil or rock minerals. Alkalinity and hardness are usually similar in values because they derive from the same dissolved minerals. If alkalinity is much higher than total hardness, then the water is also naturally high in sodium. If alkalinity is much lower than total hardness, then the water may be contaminated with chlorides, nitrates, and sulfates.

Chloride: Chloride is a salt compound resulting from the combination of chlorine and a metal. Some common chlorides include sodium chloride (NaCl), potassium chloride (KCl), calcium chloride ($CaCl_2$), and magnesium chloride ($MgCl_2$). Sodium chloride may impart a salty taste in water at 250 ppm; however, calcium or magnesium chlorides are not usually detected by taste until levels of 1000 ppm are reached. The US Environmental Protection Agency (EPA) recommends a maximum chloride level of 250 ppm. Chlorides present in water may result from agricultural runoff or rocks containing chlorides that have dissolved in the aquifer.

pH: The pH of water is a measure of the hydrogen ion (acid) concentration on a scale of 0 (very acidic) to 14 (very basic), with pH 7 being the neutral point. The pH value represents the instantaneous hydrogen ion activity rather than the buffering capacity or total reserve as in acidity or alkalinity tests. The pH of most natural waters ranges from 4 to 9 and is greatly influenced by the present of carbon dioxide, carbonates, bicarbonates, or acid rain.

Nitrite: Nitrite (NO_2) occurs as an intermediate stage in the biological decomposition of compounds containing organic nitrogen. Nitrite is an unstable form of nitrogen and is not often found in surface waters because in aerobic conditions they are readily oxidized to nitrates. Levels of nitrites greater than natural residual amounts can be acutely toxic to humans and animals and water supplies containing more than 0.5 ppm require treatment. Sources of nitrites in rural areas are typically fertilizers and animal waste.

Nitrate: Nitrate refers to the univalent radical NO_3 or a compound containing it, especially calcium nitrate, sodium nitrate or potassium nitrate in fertilizer. Nearly all metal nitrates are soluble in water. Therefore, nitrates are the most frequent groundwater pollutants in rural areas. The origin of nitrate in groundwater is primarily from fertilizers

and manure spreading operations. Fertilizer nitrogen not taken up by plants, volatilized, or carried away by surface, runoff ends up in the groundwater in the form of nitrate.

PUBLIC HEALTH ISSUES AND FUTURE RESEARCH

Of particular concern to this research were the levels (bi-)carbonates and dissolved minerals in the water sources during antiquity. Therefore, the results for total hardness and total alkalinity are the most significant for our archaeological research. Of all the chemical contaminants in water, only the (bi-)carbonates could have been easily recognized by ancient peoples.

Adamclisi – well, the water source closest to the ancient city of *Tropaeum Traiani*, has two Turkish fountain basins and an exposed pipe, all of which have water flowing and today still used by herds of livestock. In times of need, this water source has also been used for consumption, irrigation, and hygiene by the present-day village population, who are aware of the water-quality problems. High levels of carbonates and minerals make it very difficult to wash oneself and one's clothing, stunt the growth of chemically-sensitive fruits and vegetables, and in very high quantities cause human and animal sickness.

Test results show extraordinarily high values for total hardness of all the sources tested. The zone surrounding Adamclisi and indeed all of western Dobrudja, flanking the right bank of the Danube, is situated on a loess horizon with the highest percentage of carbonates (20–27%) in comparison with the rest of the province[3]. Based on the chemical analyses, it is clear that the water source at Adamclisi – well is a carbonate (limestone, karst) aquifer[4]. It is for this reason that we believe that the Roman administration created extensive aqueducts throughout the *territorium*. Building the city of *Tropaeum Traiani* next to this source of water, with toxicity recognizable in ancient times, is confounding and contrary to all reason, especially since the Romans were astute managers of water supplies. It is therefore all the more likely that this city was emplaced by Trajan purely for commemorative and military motives, and the landscape hydrology was engineered (at great expense!) to meet the emperor's objectives.

Zorile, Abrud, and Şipotele show moderately high levels of dissolved carbonate minerals, just above the ideal range for human consumption and domestic uses. The lower level of dissolved carbonate minerals at Abrud and Şipotele most likely induced the Romans to construct an extensive aqueduct from Şipotele to *Tropaeum Traiani*[5] and another aqueduct at Abrud (to a currently unknown destination).

However, the most interesting water sources are at Zorile and Cucuruz – both geographically the closest communities to Adamclisi. Cucuruz, a village whose population was forcibly removed and relocated during the early years of the communist

[3] Conea 1970, p. 56.
[4] Hanshaw, Back 1979.
[5] Ştefan 1972.

era, has the lowest level of nitrates in the water as a result of village abandonment and lack of 20th-century industrialized farming. For both Zorile and Cucuruz, the most important natural characteristic of the water is the lowest level of dissolved minerals (total hardness), which makes these sources the safest drinking water (of those tested) in the region. Since Roman-period remains were found during a surface survey in 2004, it is surmised that these water sources were exploited heavily in antiquity. It is for this reason that these areas will be more intensely surveyed in future field campaigns.

BIBLIOGRAPHY

Conea 1972 — A. Conea, *Formaţiuni cuaternare în Dobrogea (Loessuri şi paleosoluri),* Bucureşti, 1970.

Hanshaw, Back 1979 — B.B. Hanshaw, B. Back, *Major geochemical processes in the evolution of carbonate-aquifer systems*, Journal of Hydrology 43, 1/4, 1979, p. 287–312.

Ştefan 1972 — A.S. Ştefan, *Apeductele cetăţii Tropaeum Traiani*, BMI 41, 3, 1972, p. 43–53.

CALITATEA APEI ŞI SĂNĂTATEA PUBLICĂ. REZULTATELE ANALIZELOR CHIMICE ALE APELOR DIN *TERRITORIUM*-UL ORAŞULUI ROMAN *TROPAEUM TRAIANI*–ADAMCLISI

REZUMAT

În cadrul programului de cercetare a teritoriului oraşului roman *Tropaeum Traiani*, în anul 2005 au fost luate probe de apă de la Abrud, Adamclisi – Cişmeaua turcească, Cucuruz, Şipotele şi Zorile, dar au fost supuse analizelor doar primele două menţionate. Proba de la Abrud provine de la apeductul roman, iar cea de la Adamclisi din cişmeaua turcească unde, în jur, chiar la suprafaţa locului, apare ceramică romană. Apa din alte surse, despre care nu existau informaţii că ar fi fost folosite în epocă romană, nu a fost analizată.

Rezultatele testelor, efectuate atât la faţa locului, cât şi în laborator, indică valori foarte ridicate pentru duritatea apei, pentru toate probele analizate. Într-adevăr, zona comunei Adamclisi, ca şi toată Dobrogea vestică, până la Dunăre, se află situată pe un nivel de loess cu un procent ridicat de carbonaţi (20–27%), în comparaţie cu restul zonei.

Analiza chimică demonstrează clar că apa din cişmeaua turcească de la Adamclisi este una carbonatată. Apa de la Zorile, Abrud şi Şipote conţine un nivel relativ ridicat de carbonaţi, dar care se apropie de cel admis pentru consum şi nevoi casnice. Este foarte posibil ca nivelul relativ coborât de carbonaţi minerali în sursele de apă de la Şipote şi Abrud să-i fi făcut pe romani să construiască apeductele, cel de la Şipote, spre *Tropaeum Traiani* şi pe cel de la Abrud, orientat spre o direcţie încă necunoscută.

Cele mai interesante surse de apă sunt cele de la Zorile şi Cucuruz. Aceasta din urmă provine dintr-un sat, în prezent părăsit (deoarece populaţia a fost mutată forţat în timpul epocii comuniste), unde apa prezintă cel mai scăzut nivel de nitraţi în compoziţia chimică. Aceasta se datorează abandonării satului şi lipsei agriculturii mecanizate.

Apa de la Zorile şi Cucuruz conţine cel mai scăzut nivel de minerale dizolvate, ceea ce face ca aceste izvoare să fie cele mai sigure din zonă în privinţa apei de băut.

Cuvinte-cheie: *Tropaeum Traiani*, *territorium*, surse de apă, analize chimice, apeducte

EXPLICAȚIA FIGURILOR

Fig. 1. Localizarea punctelor de eşantionare raportate la *Tropaeum Traiani*–Adamclisi.

Table 1. Rezultatele testărilor pe teren a surselor de apă din teritoriul *Tropaeum Traiani* (*O parte la milion (ppm) este egală cu un miligram pe litru (mg/L)).

Table 2. Rezultatele testărilor de laborator a surselor de apă din teritoriul *Tropaeum Traiani* (toate rezultatele au o marjă de eroare de ± 17 mg/L (1 gpg)).

DESPRE FONDUL DE OBIECTE EGIPTENE AL INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN” DIN BUCUREȘTI

OANA DAMIAN*, RENATA TATOMIR**

Rezumat: Contribuția de față își propune o prezentare a stadiului actual al cunoașterii (proveniență, evidență, cercetare și punere în valoare) a unei categorii de obiecte arheologice insolite pentru spațiul românesc, artefactele provenite din Egipt, intrate în patrimoniul Muzeului Național de Antichități, antecesorul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, prin eforturile unor pasionați colecționari din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului XX.

Cuvinte-cheie: colecții, colecționari, Muzeul Național de Antichități, antichități egiptene, arhive

I. DESPRE MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI / INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN” ȘI COLECȚIILE SALE „ANTICARICE”

Avându-și începuturile în epoca de formare a culturii noastre moderne, care se confundă cu acelea ale înseși disciplinei pe care o cultivă, Institutul de Arheologie din București (numit, începând cu anul 1992, „Vasile Pârvan”) este continuatorul Muzeului Național de Antichități, întemeiat prin decretul nr. 1648 din 25 noiembrie 1864, emis de domnitorul Alexandru Ioan Cuza[1], pe baza nucleului reprezentat de Muzeul de Istorie Naturală și Antichități, datând din anul 1834[2]. Din pasiunea inițială a unor

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: oanadamian63@gmail.com.

** Universitatea „Hyperion”, București / Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: renatatatomir@gmail.com.

[1] Vezi, în acest sens, Cristache-Panait, Panait 1968. Broșura *Ministeriul Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice. Regulamentul pentru Museul de Antichități*, Bucuresci, 1864, p. 7, a fost reeditată în 1982 (Pippidi 1982) și reluată ulterior (Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 24–29; Păunescu 2003, p. 30–35).

[2] Donația către stat a colecției de antichități a banului Mihalache Ghica a constituit nucleul Muzeului de Istorie Naturală și Antichități, recunoscut ca atare printr-un document oficial, semnat la 3 noiembrie 1834, de către domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica. Vezi, în acest sens, Cristache-Panait, Panait 1966; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 3–19 și nota 1 pentru bibliografia anterioară; Păunescu 2003, p. 13–28 și nota 1; Ioniță 1997; Ioniță 2004. Primul așezământ muzeal românesc, constituit asemenea unor modele europene și menit a contribui la „luminarea neamului nostru”, a funcționat pe lângă Eforia Școalelor Naționale, cu sediul în cadrul Colegiului Sf. Sava, situat pe locul ocupat astăzi de universitatea bucureșteană, pe baza unui proiect redactat de banul Mihalache Ghica și

anticari[3], care și-au donat către stat colecțiile de monede, inscripții, artefacte diverse, precum banul Mihalache Ghica (a cărui donație a stat la baza creației instituționale din 1834[4]) și generalul Nicolae Mavros (a cărui colecție oferită statului în 1862 a permis dezvoltarea acesteia[5]), s-a născut în secolul al XIX-lea o entitate[6], a cărei evoluție

a unor colecţii cuprinzând atât piese geologice şi faunistice, cât şi obiecte arheologice – peste 1000 de monede, sculpturi şi reliefuri antice (Păunescu 2003, p. 13–15 şi notele 1–7).

[3] Pentru o privire asupra istoriei arheologiei în România, vezi Babeş 1981. Pentru „rolul colecționarilor pasionați în întreprinderea primelor căutări în teren, în inițierea primelor organizări științifice și muzeale, precum și a primelor legiferări protejând monumentele și obiectele antice", vezi Babeş 1981, p. 320.

[4] Despre banul Mihalache Ghica (1792–1850), fiul banului Dumitrache Ghica şi frate al domnitorilor Grigore Ghica şi Alexandru Ghica, fost „vornic al treburilor din lăuntru", membru al Societăţii de Istorie şi Antichităţi din Odesa, un pasionat de monede, inscripţii şi artefacte de origine romană, ctitor al Muzeului de Istorie Naturală şi Antichităţi, vezi Dumitrescu 1968, p. 5; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 3–5; Păunescu 2003, p. 13–14.

[5] Despre personalitatea lui Nicolae Mavros (1786–1868), postelnic şi secretar pentru Afacerile Străine al lui Alexandru-Vodă Suțu, arendaş al vămilor din Ţara Românească, în perioada 1829–1859, inspector general al carantinelor Dunării, funcție în care l-a numit, începând cu anul 1830, guvernul rus, la recomandarea lui Pavel Kiselev, al cărui colaborator fusese, numit general prin echivalarea rangului său de înalt funcționar în birocrația țaristă cu demnitatea militară, unul dintre ctitorii Muzeului Naţional de Antichităţi şi preşedinte al Comitetului Arheologic Român între 1864 şi 1868, vezi Moisil 1936a; Pippidi 1992; Păunescu 2003, p. 28 și nota 62. Colecţia sa, donată Adunării Elective la 22 ianuarie 1862 şi care făcea din Nicolae Mavros „primul şi cel mai mare donatore şi fondatore al Muzeului de Antichităţi" (Pippidi 1982, p. 243), cuprindea 4000 de monede şi medalii şi un mare număr de sculpturi, basoreliefuri, vase pictate greceşti, obiecte egiptene ş.a. Vezi Tocilescu 1906, p. 41, nota 1; memoriul Mavros amintit în Moisil 1936b, p. 194–195; Cristache-Panait, Panait 1966, p. 42; Dumitrescu 1968, p. 7; Pippidi 1982, p. 241; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 21, nota 65; Pippidi 1992, p. 108, 113; Păunescu 2003, p. 29, nota 65; vezi şi Cihó 1998–1999, p. 19–22.

[6] În urma Decretului lui Alexandru Ioan Cuza din 25 noiembrie 1864 privind aprobarea „Regulamentului pentru administrarea şi organizarea Muzeului de Antichităţi din Bucureşti", instituţia funcționează sub tutela Ministerului Justiției, Cultelor şi Instrucţiunii Publice, ulterior Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, avându-l drept conservator pe Alecsandru Russo (până în 1876) şi fiind coordonată de Comitetul Arheologic, compus din Nicolae Mavros, Alexandru Odobescu, Vasile Alexandrescu-Urechia, August Treboniu Laurian, cărora li se vor adăuga Cesar Bolliac, Dimitrie Berindei, Dimitrie A. Sturdza (al doilea donator al muzeului după generalul Mavros) şi Mihail C. Sutzu. Colecţiile sunt mutate în aripa stângă a vechiului local al Universităţii. Inventarul Muzeului alcătuit în anul 1870 ilustra existenţa a patru categorii de piese, incluse în colecţiile: „antică, eclesiastică, numismatică şi de rarităţi şi curiozităţi", iar, la finele anului 1871, muzeul îşi informa forul tutelar despre numărul şi provenienţa colecţiilor, medaliilor şi monedelor aflate în custodia sa: colecţia statului, primită de la fosta Eforie a Şcoalelor, colecţia generalului Mavros, colecţiile donate de către Dimitrie A. Sturdza, Scarlat Rosetti, Cesar Bolliac, precum și cele cumpărate de la diverși particulari (Arhiva MNA, dosar 8/1971, fila 93). Ca urmare a decretului nr. 736, semnat de Victor Boerescu, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, privind „Regulamentul asupra explorărilor și cumpărărilor de obiecte antice" (Arhiva MNA, dosar 11/1874, fila 49), erau reglementate modul de executare a săpăturilor arheologice și modalitățile de îmbogățire a colecțiilor muzeului. Vezi Dumitrescu 1968, p. 7; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 37–41, notele 137–138; Păunescu 2003, p. 43–50 și notele 144–145.

a condus, prin specificul activităţii, preocupări, patrimoniu, sediu şi nu numai, la instituţia de cercetare actuală[7], cu trecutul ei muzeografic asumat[8].

Îmbogăţit prin numeroase colecţii particulare şi investigaţii de teren, Muzeul Naţional de Antichităţi, ctitorit de primul domnitor al Principatelor Unite[9], evoluează ca o importantă instituţie de profil arheologic[10], la conducerea căreia s-au succedat mari personalităţi. În anul 1949, instituţia devine o secţie a Institutului de Istorie al

[7] Pentru evoluţia instituţiei, vezi Vulpe 1930, p. 3–9; Vulpe 1964; Popescu 1964; Dumitrescu 1968, p. 5–11; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, cu completări în volumul Păunescu 2003, p. 13–50; Ştefan 1984; Petolescu 1984; Comşa 1984; Preda 1984, cu completări în contribuţia Constantinescu 2001–2002; Alexandrescu 1995; Babeş 2003–2005; Vulpe 2004–2005; Suceveanu 2004–2005. Se impune, totodată, precizarea că, prin hotărârea Biroului Prezidiului Academiei din 22 mai 1990, se producea reînfiinţarea Muzeului Naţional de Antichităţi ca unitate integrată în Institutul de Arheologie (ceea ce actualmente funcţionează drept „Sectorul Muzeul Naţional de Antichităţi”).

[8] Pentru colecţiile Muzeului Naţional de Antichităţi / Institutului de Arheologie (mai departe MNA/IAB), cu ambianţa expoziţiilor în cele două sedii ale instituţiei, aripa Universităţii din Bucureşti şi, începând din 1932, Casa Macca, vezi Vulpe 1930, p. 9–16; Ionescu 1938, p. 72–77; Dumitrescu 1968, p. 12–102. Iniţial, în sediul din cadrul Universităţii, muzeul îşi expunea patrimoniul pentru vizitatori în mai multe spaţii: 1. sala cu colecţiuni preistorice şi greco-romane, în cea mai mare parte din ţară, cu o reproducere a Monumentului triumfal de la Adamclisi; 2. sala coridor cu statui, pietre şi inscripţii, fragmente arhitectonice greco-romane; 3. sala colecţiilor preistorice şi greco-romane din ţară, incluzând şi colecţia de vase greceşti a generalului Mavros şi reproducerea tezaurului de la Pietroasa; 4. sala colecţiilor variate, cu câteva tablouri de şcoală germană, din secolul al XVI-lea; 5–7. sălile colecţiilor de artă şi obiecte bisericeşti, printre care frescele originale de la Curtea de Argeş (Arhiva MNA, dosar 1930, fila 218; Petolescu 1984, p. 146 şi nota 21). Spaţiul ocupat în clădirea Universităţii fiind insuficient pentru atâtea colecţii valoroase de materiale, Nicole Iorga, în calitatea sa de prim-ministru a aprobat, începând din 1931, ca sediu al muzeului, Casa Macca, fosta proprietate a fundaţiei „Elena Colonel Macca” (Arhiva MNA, dosar 1931, fila 455; Petolescu 1984, p. 146, notele 15–17). Noul spaţiu (imobilul din strada denumită „Victor Emanuel”, „I.C. Frimu” şi actualmente „Henri Coandă”, la nr. 11), sediul MNA şi ulterior al IAB, a permis reorganizarea instituţiei, datorată în principal lui Vladimir Dumitrescu. Expoziţia din Casa Macca, în cadrul căreia se regăseau piese din secţiunile de preistorie, greco-romană şi medievală şi aparţinând cabinetului numismatic, era compusă din 12 săli, conţinând 86 de vitrine, şi un important depozit de inscripţii amplasat în curtea clădirii, în vederea amenajării unui lapidariu (Dumitrescu 1968, p. 99–100; Petolescu 1984, p. 146; Preda 1984, p. 223). Odată cu crearea, în anul 1971, a instituţiei numite actualmente Muzeul Naţional de Istorie a României, au fost transferate acesteia, în vederea constituirii fondului şi a expunerii, obiecte şi colecţii întregi de piese semnificative pentru anumite epoci sau culturi; alte colecţii, prin transfer, au contribuit hotărâtor la creşterea valorii patrimoniului diverselor muzee din ţară (Preda 1984, p. 225). Colecţiile de materiale arheologice destinate studiului (şi ocazional unor expoziţii) ale Institutului au fost găzduite, în afara Casei Macca, în diverse alte sedii, pentru ca, începând din anul 1999, să fie adăpostite în depozite amenajate în Casa Oamenilor de Ştiinţă / Casa Academiei, Calea 13 Septembrie nr. 13.

[9] Pentru descrierea evoluţiei instituţiei în secolul al XIX-lea (până în 1880), bazată pe documente din Arhivele Naţionale ale României, Biblioteca Academiei Române – Secţia Manuscrise şi, mai ales, din arhiva Muzeului Naţional de Antichităţi / Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, vezi Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 31–44; Păunescu 2003, p. 35–50.

[10] Vezi, în acest sens, Ştefan 1984, pentru perioada 1881–1927; Petolescu 1984, pentru perioada 1927–1943, Comşa 1984, pentru perioada 1944–1956.

Academiei Române, iar, prin hotărârea nr. 1048 a Consiliului de Miniştri, la 1 iulie 1956, este transformat în Institut de Arheologie[11].

În prezent, potrivit Hotărârii de Guvern nr. 116 din 7 februarie 1990, face parte dintre unităţile de cercetare fundamentală, în domeniul ştiinţelor sociale şi umaniste, subordonate Academiei Române[12]. Continuator al uneia dintre cele mai vechi instituţii culturale şi ştiinţifice din România, Institutul de Arheologie a dus mai departe activitatea marilor săi înaintaşi, impunându-se drept cea mai importantă instituţie de profil din ţară, recunoscută ca atare în mediile arheologice internaţionale.

***

În privinţa începuturilor acestei instituţii, cuvintele lui Radu Vulpe îşi păstrează mereu încărcătura: „Trecutul Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti se confundă cu acela al întregii activităţi arheologice din ţara noastră. Dacă data oficială a întemeierii sale e anul 1864, elementele din care s'a alcătuit la început se referă la o **activitate anticvarică mult mai veche, dintr'o vreme caracterizată printr'o stare de spirit anumită. E vorba de entusiasmul pentru antichitate** […], care în prima jumătate a veacului trecut însufleţia cercurile intelectuale din toată Europa […]. Acest entusiasm, departe de a se mărgini la o contemporaneitate poetică sau la o exegeză scolastică a cărţilor păstrate din vechime, se manifesta cele mai adeseori printr'o generală şi activă curiozitate de a scoate la lumina zilei înseşi vestigiile materiale ale vechimii, cu tot ce puteau evoca din acel trecut plin de bucuria formelor şi a armoniei. De aci formidabila activitate de săpături arheologice, de adunări de inscripţii, de sculpturi, de vase, de podoabe şi de unelte antice, activitate intensă care era în acel timp a întregii lumi culte, indiferent de profesia obişnuită a fiecăruia. Diplomaţi, militari, politicieni, ingineri, medici, fără a mai vorbi de scriitori şi de publicişti, se întreceau în a-şi manifesta interesul cel mai viu pentru asemenea obiecte, atât de preţioase prin pecetia originii lor. Era o modă universală care şi-a avut răsunetul şi la noi. La mulţi dintre intelectualii din ţările române din acea vreme, întâlnim preocupări arheologice şi anticvarice, care la unii dintre ei s'au concretizat în frumoase colecţii de obiecte procurate fie din Grecia şi din Turcia, fie mai ales din regiunile noastre. **Această stare de spirit prielnică antichităţilor, în evidentă legătură cu cea din Apus, venia la noi în primul rând prin influenţa franceză adusă de tinerii care studiaseră la Paris, apoi prin strânsele legături cu Rusia, unde se începuse o activitate arheologică în regiunile Mării Negre, şi în sfârşit prin relaţiile cu Grecia şi cu celelalte ţări special căutate de cercetătorii şi de negustorii de obiecte vechi din Apus**. Printre aceste ţări era şi Dobrogea noastră, ale cărei remarcabile antichităţi erau recomandate Europei încă din veacul a XVIII-lea […]."[13]

---

[11] Preda 1984; Constantinescu 2001–2002. Începând din perioada 1970–1975, Institutul intră în subordinea fostei Academii de Ştiinţe Sociale şi Politice, apoi a Ministerului Educaţiei şi Învăţământului, prin Universitatea din Bucureşti (Preda 1984, p. 227).

[12] Alexandrescu 1995, p. 15.

[13] Vulpe 1930, p. 3.

Potrivit concepției secolului al XIX-lea, mult mai cuprinzătoare decât cea actuală asupra „antichităților”, colecțiile Muzeului Național din București, asemeni tuturor celor ale instituțiilor europene similare, erau deschise atunci tuturor categoriilor de documente istorice: arheologice, epigrafice, numismatice, medalistice, de arhitectură și artă, începând din preistorie și ajungând până în secolul al XIX-lea, manuscriselor și cărților vechi, picturilor, documentelor etnografice, curiozităților, pieselor cu valoare istorică sau artistică provenind din alte țări, mulajelor și reproducerilor de altă natură[14], îmbogățirea colecțiilor fiind asigurată atât de donațiile particulare[15], cât și de achizițiile unor importante fonduri[16]. Acestor piese, aparţinând vechilor colecţii constituite în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX, provenind din diferite ţări şi intrate în patrimoniul muzeului fie prin donaţii şi achiziţii, fie prin schimburi cu unele instituţii din alte ţări, li s-a adăugat patrimoniul provenind din cercetările arheologice desfăşurate pe parcursul îndelungatei existenţe a instituţiei. Pe lângă colecţiile de antichităţi neolitice nordice sau egiptene, de vase cipriote, miceniene, geometrice, corintiene, beotiene, atice cu figuri negre şi cu figuri roşii, italiote, de amfore, opaiţe şi sticlărie greco-romane, de inscripţii şi monede, instituţia adăposteşte importante descoperiri de piese arheologice, păstrând organizarea în colecţii de studiu, pe criterii topografice şi cronologice, de la artefactele paleolitice până la cele medievale târzii, precum şi piese epigrafice, arhitecturale, sculpturale, numismatice și medalistice.

Revenind la fondurile de tip „anticaric”, dincolo de „momentele Ghica și Mavros”, Muzeul Naţional de Antichităţi a acumulat în timp, prin donaţii sau achiziţii, o serie de colecţii particulare prestigioase (Scarlat Rosetti, Procopie Casotti, Cesar Bolliac, Dimitrie Sturza, Mihail Kogălniceanu, Petre Enciulescu, Nicolae Beldiceanu – în veacul al XIX-lea, Dimitrie Papazoglu, Duiliu Zamfirescu, Alexandru Lenş, Dimitrie C. Butculescu, Barbu Solacolu, Iosif Vendelin, Friedrich Ardos – în secolul trecut), la care s-au adăugat colecţia de vase greceşti de la Muzeul Ioan Kalinderu, unele piese din colecţia Mihail C. Sutzu preluate de la Academia Română, obiecte din vechile colecţii ale Universităţii şi din colecţia Muzeului Alexandru Saint Georges[17]. Fiind vorba de colecţii private, constituite de-a lungul timpului, potrivit gustului şi împrejurărilor vieţii celor ce le adunau, acestea reuneau piese diferite ca

[14] Ștefan 1984, p. 115.

[15] Printre colecțiile pe baza cărora Muzeul Național de Antichități s-a format și și-a mărit necontenit patrimoniul, amintim pe cele ale lui: Nicolae Mavros, graful (contele) Scarlat Rosetti, Procopie Casotti, Dimitrie Sturza, Petre Enciulescu, Duiliu Zamfirescu, Dimitrie C. Butculescu, Mihail C. Sutzu (Dumitrescu 1968, p. 7; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 34–37; Ștefan 1984, p. 116–117; Păunescu 2003, p. 42).

[16] Printre acestea, amintim colecțiile lui Mihail Kogălniceanu și Dimitrie Papazoglu, prima oferită statului spre cumpărare încă din 1884 și achiziționată până în anul 1889, cea de-a doua intrată în colecțiile MNA abia în aprilie 1909, în ciuda faptului că demersul fusese inițiat de către Gr.G. Tocilescu în 1881 (Ștefan 1984, p. 117, notele 50–52).

[17] Dumitrescu 1968, p. 7.

gen (obiecte preistorice variate, monede din toate epocile, medalii, obiecte de artă şi de uz cotidian din antichitate până în timpurile moderne) şi cu provenienţe deseori incerte, unele din afara spațiului românesc.

II. DATE DESPRE FONDUL DE ANTICHITĂȚI EGIPTENE

Varietatea de artefacte invocate include și o categorie aparte, cea a antichităților egiptene, reunind piese diferite, care acoperă un arc cronologic cuprins între mileniul al III-lea a.Chr. şi începutul epocii elenistice, intrate în Țările Române atât prin integrarea în moda timpului a unor colecționari, cât și, probabil, prin conjunctura politică implicând relația dintre spațiul de la nord de Dunăre și Imperiul otoman, implicat deopotrivă în relația cu pământurile considerate „un dar al Nilului", ca și prin influența exercitată de Imperiul țarist în Principate.

În ceea ce privește fondul de antichități egiptene din România, o primă abordare i se datorează lui Miron Cihó[18]: o caracterizare a categoriilor de artefacte[19], o trecere în revistă a principalelor date privind colecțiile particulare care conţin obiecte provenind din Egipt sau de factură egipteană[20], din Transilvania, Crișana, Moldova și Muntenia[21], menționarea principalelor instituții (cu precădere muzeale) deținătoare ale acestor colecții[22], cu date privind constituirea acestora[23], precizarea valorificării științifice a unei părți din acest fond, prin articole vizând anumite categorii de artefacte[24], asigurarea bazei documentare pentru două manifestări expoziționale[25], precum și

[18] Cihó 1983a, p. 17; Cihó 1987–1988, p. 459–460; Cihó 1989, p. 401–403; Cihó 1990; Cihó 1998–1999, p. 19–24, pentru referiri la colecțiile de antichități egiptene din România și p. 19–22 pentru cele din București.

[19] Pentru conținutul fondului de antichități egiptene din România, estimat la circa 500 de artefacte (Cihó 1989, p. 402), reprezentate „de câteva sarcofage, un cartonaj și piese de dimensiuni reduse, de diferite categorii tematice", incluzând cu precădere amulete (cele mai numeroase – circa 300, Cihó 1990, p. 693) şi figurine funerare (*şabti, şavabti, uşebti*), precum și statui, stele și reliefuri funerare, vezi Cihó 1987–1988, p. 459–460; Cihó 1990, p. 693; Cihó 1998–1999, p. 19–21, notele 4, 10.

[20] Cihó 1983a, p. 17; Cihó 1987–1988, p. 459–460; Cihó 1990; Cihó 1998–1999, p. 19–24.

[21] Cihó 1987–1988, p. 459–460; Cihó 1988; Cihó 1990; Cihó 1998–1999.

[22] Cihó 1987–1988, p. 459–460 și notele 4–8; Cihó 1990; Cihó 1998–1999.

[23] Cihó 1990, p. 688–690.

[24] Cihó 1983a; Cihó 1983b; Cihó 1987–1988, p. 459–460, notele 4, 6; Cihó 1998–1999.

[25] Miron Cihó a fost consultantul ştiinţific a două expoziţii. Prima dintre ele şi cea mai cuprinzătoare, *Antichități egiptene în colecțiile din România*, Cluj-Napoca, 1988, cu un catalog cu 36 p. şi 12 pl. (Cihó 1988), reunea artefacte egiptene din colecțiile a 11 instituții – muzeele din Cluj-Napoca, Oradea, Sibiu, Timişoara, Târgu Mureş, Deva, București, Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol", Iași (în anii '80 ai secolului trecut, ulterior Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" și Institutul de Arheologie, ambele în Iaşi), Universitatea Bucureşti – Facultatea de Istorie, Biblioteca Academiei Române – Secția Manuscrise și Cărți Rare și Institutul de Arheologie, București (436 de piese, la care se adăugau trei descrise, dar neexpuse). O contribuţie ulterioară acestei manifestări (Cihó 1990) o completa prin introducerea în circuitul științific, pe baza unor descrieri sumare, a acelor obiecte egiptene care nu figuraseră nici în expoziția de la Cluj-Napoca, nici în catalogul acesteia. Cealaltă manifestare, *Antichități*

exprimarea unui punct de vedere – pe care îl împărtășim –, respectiv pledoaria pentru publicarea colecțiilor de obiecte egiptene antice din diversele instituții românești sub forma unor cataloage aparte și chiar unificarea pieselor, într-o singură expoziție, cu volumul aferent[26].

Revenind la instituțiile din România[27] deținătoare ale unor obiecte egiptene antice, acestea se află cu precădere în Transilvania, Banat și Crișana (Muzeul Bruckenthal, Sibiu, Muzeul Național de Istorie al Banatului, Timișoara, Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, Muzeul Județean Satu Mare). Pentru zona extracarpatică, trebuie amintite următoarele: Institutul din Iași[28], Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București (mai departe IAB), Facultatea de Istorie[29] a Universității din București (mai departe FIB), Muzeul Național de Istorie a României (mai departe MNIR), Biblioteca Academiei Române, Muzeul Colecțiilor de Artă, București, Muzeul Municipiului București, precum și Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța (mai departe MINAC).

Este locul să amintim aici că demersurile instituției noastre, de după anul 2000, în vederea reconstituirii informației de tip „evidența patrimoniului”, datorează mult, în ceea ce privește artefactele egiptene, activității de cercetare desfășurate de către Miron Cihó, cu precădere în anii ’80 ai secolului trecut[30]. Descrierile artefactelor conținute în cataloagele expozițiilor al căror consultant științific a fost[31], informațiile legate de arhiva de fișe a colecției de antichități egiptene din fondul Academiei Române, transferate institutului în 1957, documentație, din păcate, actualmente parțial dispărută[32], chiar și unele inadvertențe legate de identitatea pieselor sau a instituțiilor

egiptene în muzee și colecții, Călărași, 1999, cu pliant, prezenta artefacte de la Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, Muzeul Național de Istorie a României, București și Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București. Cea mai recentă manifestare de amploare în domeniu (2015), *Egiptul faraonilor. Antichități egiptene în muzee din România*, nu a inclus decât piese din patrimoniul a nouă instituții transilvănene (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, Muzeul Național „Samuel Brukenthal” și Complexul Național Muzeal „Astra”, Sibiu, Muzeul de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Zalău, Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva, Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș, Muzeul de Istorie Turda).

[26] Cihó 1987–1988, p. 460, 464; Cihó 1990 p. 708; Cihó 1998–1999, p. 24.

[27] Cihó 1987–1988, p. 459–460; Cihó 1990; Cihó 1998–1999, p. 22–23 și nota 12 despre colecții și, mai ales, despre colecționari.

[28] Vezi *supra*, nota 25.

[29] Facultatea de istorie-filosofie în anii ’80 ai secolului trecut.

[30] Cihó 1983a; Cihó 1983b; Cihó 1983c; Cihó 1984a; Cihó 1984b; Cihó 1988; Cihó 1990; Cihó 1998–1999; Cihó 1999.

[31] Cihó 1988; Cihó 1990.

[32] Fișele redactate de către cercetătoarele IAB, Ecaterina Vulpe, Suzana Dimitriu și Ersilia Tudor, inclusiv pe baza identificărilor propuse de către Hellmut Müller-Feldmann (după afirmațiile din Cihó 1990, p. 689–690 și notele 23–24), au fost găsite în arhiva Sectorului MNA pentru 61 de piese (E: 8, 56–66, 68–86, 92, 97, 100, 132–136, 139, 144, 149, 151–157, 192–200, 209–210, 212 [= 199]). Fototeca, deși în curs de reorganizare, a putut furniza de asemenea informații utile.

deținătoare ale acestora[33] ori mențiunile privind o serie de artefacte considerate „pierdute" prin depozite[34], au fost utile efortului de actualizare a evidențelor fondului de antichități egiptene al instituției noastre.

Din rațiuni de orientare în evidențele patrimoniului IAB, precizăm că piesele fondului de obiecte egiptene ale institutului au numere de inventar de tipul E [...]. Toate piesele neinventariate sau care, mai precis, și-au pierdut în timp identitatea au primit, în vederea prelucrării colecției, numere de inventar de tipul IAB [...]/2019, după modelul din anul 1999, când, spre a putea face parte dintr-o expoziție organizată la Călărași, piesele cu identitatea neclară sau fără numere de inventar vizibile au primit numere de tipul IAB [...]/(19)99[35].

Actualmente, în **colecțiile IAB** se află un **fond de 151 de obiecte egiptene**[36], alcătuit prin reunirea pieselor provenind din diverse colecții particulare de tip anticaric (Mavros, Bolliac[37], Scarlat Rosetti, Kretzulescu, Papazoglu[38]), Lenș[39], Butculescu[40], Solacolu[41], Sutzu[42], acoperind diverse segmente: **lapidariu** (E 134, E 140 b, E 141, E 142, E 157, E 159, E 196 = 250); **vase** din ceramică și alabastru (E 92, E 132, E 133, E 151, E 152, E 218, IAB 18/99, IAB 29/99, IAB 30/99); **plastică** (statuete de servitori funerari, mumiforme sau preponderent mumiforme, de tip *shabti/shawabti/ushebti*[43] și fragmente de picioare mumiforme: E 23, E 38x, E 41, E 43 a–b–c, E 45, E 46, E 47, E 52, E 54, E 55, E 66, E 97, E 135, IAB 1/99, IAB 2/99, IAB 3/99, IAB 4/99, IAB 5/99, IAB 6/99, IAB 7/99, IAB 8/99, IAB 9/99, IAB 10/99, IAB 11/99, IAB 19/99, IAB 20/99, IAB 21/99, IAB 22/99, IAB 23/99, IAB 24/99, IAB 25/99, IAB 26/99, IAB 27/99, IAB 28/99, IAB 3/2019, IAB 4/2019); statuete de bronz: 04314, 04315, IAB 12/99, IAB 13/99, IAB 14/99, IAB 15/99, IAB 1/2019, IAB 2/2019, IAB 9/2019; statuete, integrale sau fragmentare, antropomorfe și zoomorfe, cu destinație preponderent funerară, dar și magică și religioasă (divinități): E 4, E 5, E 6, E 7, E 22, E 44, E 68, E 69, E 70, E 213, IAB 16/99, IAB 17/99, IAB 39/2019; scarabei: E 9, E 10, E 11, E 12, E 13, E 14, E 15, E 16, E 17, E 18, E 21, IAB 7/2019, IAB 8/2019; amulete cu destinație funerară, în context mumiform: E 26, E 27, E 28, E 29, E 30, E 31, E 33,

[33] Vezi, de exemplu, introducerea în cataloage a unor numere de inventar greșite pentru unele piese ori prezentarea, în mod eronat, a apartenenței instituționale a unor artefacte. Pentru eliminarea posibilelor confuzii, vom reveni punctual în cele ce urmează.

[34] Cihó 1990, p. 688, 699, 704–708. În privința „pierderii" anumitor piese, vom reveni cu precizări pe parcursul contribuției noastre.

[35] Vezi Cihó 1999.

[36] Pentru detalierea informației despre categoriile de artefacte menționate, vezi Tatomir 2019.

[37] Registru-inventar general IAB, poziția 1737, dar fără menționarea mumiilor.

[38] Registru-inventar general IAB, poziția 1732.

[39] Registru-inventar general IAB, poziția 94.

[40] Registru-inventar general IAB, poziția 122.

[41] Registru-inventar general IAB, poziția 237.

[42] Registru-inventar general IAB, poziția 789.

[43] Pentru această categorie de artefacte din colecția MNA/IAB, vezi studiul Tatomir 2018–2019, sub tipar.

E 34, E 38, E 39, E 42, E 48, E 50, E 53, E 57, E 215, IAB 5/2019, IAB 6/2019, IAB 10/2019, IAB 13/2019, IAB 14/2019, IAB 15/2019, IAB 16/2019, IAB 17/2019, IAB 18/2019, IAB 19/2019, IAB 22/2019, IAB 23/2019, IAB 24/2019, IAB 25/2019, IAB 26/2019, IAB 27/2019, IAB 28/2019, IAB 29/2019, IAB 30/2019); **de tip context mumiform** (E 65, E 199, IAB 40/2019) și **cultic** (E 1, E 67, IAB 11/2019, IAB 12/2019, IAB 20/2019, IAB 21/2019, IAB 31/2019); **obiecte de podoabă** (coliere: E 206, E 207, E 208; mărgea/fusaiolă: E 32); **piese de silex** (E 201, E 202, E 203, E 204, E 205); **mumii** – de păsări și un fragment de mumie umană (IAB 33/2019, IAB 34/2019, IAB 35/2019, IAB 36/2019, IAB 37/2019, IAB 38/2019), precum și **ecofacte** (o formațiune geologică sferoidală septariană sau un nodul septarian, foarte asemănătoare cu un scarabeu – E 25, carcase de curmale – IAB 32 a–b/2019).

Revenind la apartenența la diversele colecții particulare a pieselor constituind fondul de antichități egiptene al IAB, vom proceda la o **trecere în revistă a surselor documentare, ordonate cronologic**.

Se cunoaște faptul că **donația lui Nicolae Mavros**[44] din **1862**, cea care a stat la baza constituirii Muzeului Național de Antichități, includea o colecție mică de „antichități egipțiane”[45]. Existența acestei colecții, conținând un fragment de sarcofag cu inscripție[46], precum și scarabei, sistre[47], statuete, amulete, o mână mumificată și obiecte de cult[48] poate fi explicată printr-o călătorie în Egipt, făcută la o dată

44 Despre personalitatea sa culturală, vezi *supra*, nota 5 și, în special, Pippidi 1992.

45 Moisil 1936b, p. 194; Pippidi 1982, p. 241; Pippidi 1992, p. 108, 113; Păunescu 2003, p. 28 și nota 62.

46 Considerat ca aparținând unui demnitar, Pediatum/Petiatum/Padiatum/Paditem. Inscripția conține textul unui imn dedicat Soarelui (Tocilescu 1902, p. 485–488, nr. 95; vezi și Tocilescu 1906, p. 20, poziția 44). Este vorba despre textul funerar (din Regatul Nou, cu variante până în Perioada Târzie) *Litania lui Ra*, în care suveranul decedat sau un înalt demnitar favorit al suveranului era identificat cu diverse divinități și se unea cu Ra de la Occident. Pe baza stilului și a caligrafiei, fragmentul poate fi datat, în general, în secolul al IV-lea a.Chr. Defunctul proprietar este numitul Paditem, probabil un oficial important al clerului egiptean. O parte importantă a textului o reprezintă *Litania lui Ra*, dar există și un fragment din *Cartea Morților*.

47 Sistră – instrument muzical de percuție, specific în principal Egiptului antic (dar și Sumerului), preluat ulterior și de către romani. Era alcătuit dintr-un cadru metalic sub formă de buclă (sau în forma literei U) fixat într-un mâner și prevăzut cu bare transversale, care zornăie atunci când sunt agitate. Termenul vine, pe filieră latină, din grecescul σεῖστρον, din σείειν, „a scutura”. În egipteana antică, existau doi termeni pentru sistră, *sekhem* (*sḫm*) și *sesheshet* (*sššt*). *Sekhem* corespunde instrumentului sistră mai simplu, în formă de buclă, iar *sesheshet* (un cuvânt onomatopeic) este instrumentul în formă de naos. Sistra era un instrument cu atribuțiuni sacre, utilizat în ceremoniile religioase de venerare a unor divinități feminine, în special a lui Hathor, datorită chiar formei instrumentului, care aminteau de chipul și coarnele zeiței reprezentată și sub forma unei vaci (Hart 2005, p. 65), dar și în venerarea zeiței cu chip de pisică Bast/Bastet (Hart 2005, p. 47). Din păcate, aceste piese nu au fost identificate în colecțiile IAB.

48 Cihó 1990, p. 704, notele 78–81; Cihó 1998–1999, p. 21, nota 10, pe baza mențiunilor lui Gr.G. Tocilescu din 1902 și 1906.

necunoscută[49], deși nu este exclusă ideea achiziționării obiectelor de la Viena, într-o călătorie din 1855–1856[50].

Arhiva IAB și cea a Sectorului MNA conțin o serie de documente utile în privința evidenței antichităților egiptene intrate în patrimoniul instituției în secolul al XIX-lea: inventare (originale), reprezentând echivalentul unor procese-verbale de predare-primire, între conservatorii/directorii muzeului (cu semnături olografe), a pieselor intrate în patrimoniul MNA până în anul 1865[51], respectiv până în anul 1876[52]; un registru conținând copii ale inventarelor MNA din perioada 1865–1876[53], grupate în: „secțiunea antică" (p. 1–39), „archeologia" (p. 71–75), „obiecte antice" (p. 76–93), „secțiunea eclessiastică" (p. 41–66, 97–116), „secțiunea rarități și curiozități" (p. 121–129), reprezentând echivalentul unora dintre documentele amintite anterior; cele două cataloage/inventare ale MNA, alcătuite de către Alecsandru Russo, în anul 1868[54], respectiv 1870[55]; inventare ale obiectelor aflate la MNA[56] pentru anii 1865–1866[57], 1871[58], 1876–1879[59], 1878[60]; echivalentul Registrului-inventar al MNA pentru perioada 1865–1911[61].

49 Moisil 1936b, p. 193; Pippidi 1992, p. 113.

50 Pippidi 1992, p. 113, nota 37.

51 Arhiva Sectorului MNA, *Inventar 1865. Archeologia, pozițiile 1–97*; vezi și *Registrul conținând copii ale inventarelor MNA din perioada 1865–1876. Archeologia*, p. 71–75.

52 Arhiva Sectorului MNA, *Inventar 1865–1876. Archeologia, pozițiile 1–519*; vezi și *Registrul conținând copii ale inventarelor MNA din perioada 1865–1876. Secțiunea antică* (p. 1–39); *obiecte antice* (p. 76–93).

53 Arhiva Sectorului MNA, *Registrul conținând copii ale inventarelor MNA din perioada 1865–1876.* Autenticitatea informațiilor conținute de acest registru prin raportare la inventarele originale aflate în păstrarea muzeului este confirmată la p. 129 de către Nicolae Burghele, în data de 5 august 1876, cu semnătură olografă.

54 Arhiva MNA, dosar 3.II/1867, filele 101/144–129/191; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 32 și nota 87; Păunescu 2003, p. 40, nota 113; Arhiva MNA, *Catalogul Muzeului de Antichități pe anul 1868*.

55 Arhiva MNA, dosar 7/1870; Păunescu 2003, p. 41; *Inventarulu de obiectele ce posedă Museulu de Anticități, 22 iunie 1870, collecțiunea antică, filele 1–17, eclessiastică filele 21–32, numismatică, filele 33–35, de rarități și curiozități, filele 35–39.*

56 *Inventarulu de obiectele ce posedă Museulu de Antichități...*

57 Arhiva MNA, mapa 6, dosar XI.

58 Arhiva MNA, mapa 6, dosar XII.

59 Arhiva MNA, mapa 6, dosar XIII.

60 Arhiva MNA, mapa 6, dosar XIV.

61 Arhiva Sectorului MNA, *Inventarul tuturor obiectelor archeologice trimise de onor. Minister și alte autorități sau chiar d'a dreptul de particulari spre a fi depuse spre conservare în Muzeu în cursul anilor* (pentru perioada 1865–1911).

Inventarul, cu numele generic *Archeologia*, încheiat între Carlo Ferreratti[62] și Alecsandru Russo[63], la 22 ianuarie **1865**[64], cuprindea 97 de poziții, incluzând, la nr. 30, trei idoli egipteni.

La 23 septembrie **1866**, **Scarlat Rosetti** donează MNA o serie de obiecte, printre care statuete, amulete și vase egiptene[65]. Documentul de donație se bazează pe actul 8928 din 6 septembrie 1866[66], în care sunt enumerate: „șase momii sau statuete; 35 de divinități egiptene; șase scarabei; cinci busturi de femei; doi crocodili mici, pescuiți de către colecționar; două capace de urnă, cu portretul defuncților pe ele; pânza care a servit la înfășurarea unei mumii; mărgele și alte ornamente [probabil amulete] în coșciug; două fragmente de coșciug cu hieroglife”.

Un **catalog/inventar al Muzeului de antichități**, datând din **1868**[67], conținea o descriere[68] foarte sumară, dar corectă din punct de vedere științific pentru acea vreme, a întregului patrimoniu muzeistic al instituției, incluzând 519 obiecte aparținând secțiunii de arheologie, reprezentate de statui, vase, monede, provenind din colecțiile Mavros, Papazoglu, Scarlat Rosetti, Bolliac și din colecția statului preluată de la fosta Eforie a Școalelor. Printre acestea, sunt amintite piese de factură egipteană la pozițiile 434–496, 498–501, 507[69]:

„nouă statuete egiptene cu hieroglife, de diferite mărimi, cele trei mai mari de culoare verde”, colecția Mavros, poziția 434;

„patru statuete, una mai mare și trei mai mici, cu inscripțiuni hieroglifice”, colecția Bolliac, poziția 435;

„douăsprezece statuete de diverse mărimi și culori, egiptene, unele cu hieroglife în culoare neagră”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 436;

---

[62] Director al Muzeului de istorie naturală și antichități în momentul donării colecției Mavros, devenit directorul noii instituții, create tot printr-un decret al lui Alexandru Ioan Cuza, din 7 decembrie 1864, Muzeul de științe naturale (Păunescu 2003, p. 30, 35), actualmente Muzeul Național de Științele Naturii „Grigore Antipa”.

[63] Conservator (director) al Muzeului Național de Antichități în perioada 1864–1876 (Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 31–32, 41, notele 79–80; Păunescu 2003, p. 35–36, 48 și notele 79–80).

[64] Arhiva Sectorului MNA, *Inventar 1865–1876. Archeologia, pozițiile 1–97*; vezi și *Registrul conținând copii ale inventarelor MNA din perioada 1865–1876. Archeologia*, p. 71–75.

[65] Arhiva MNA, dosar 2/1866, fila 61; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 34, nota 100; Păunescu 2003, p. 40 și nota 102.

[66] Arhiva MNA, mapa 6, dosar XI, *Inventarul obiectelor aflate la MNA*, 1865–1866, p. 28–29, 32.

[67] Arhiva MNA, *Catalogul Muzeului de Antichități pe anul 1868*. Vezi și *supra*, nota 54.

[68] Precizăm că grafia documentelor de arhivă care vor fi prezentate în continuare a fost adaptată limbajului actual.

[69] Poziția 497 se referă la un fragment litic cu inscripție cuneiformă din colecția Bolliac, iar pozițiile 502–506 se referă la piese de sticlă, de asemenea din colecția Bolliac, care nu pot fi puse neapărat în relație cu artefactele de factură egipteană (vezi și *infra*, nota 95).

„două statuete de lemn, una a fost îmbrăcată cu smalț negru”, colecția Mavros, poziția 437;
„un medalion în relief, o deitate pe tron, piatră azură”, colecția Mavros, poziția 438;
„o piatră reprezentând o figură cu mâinile la picioare”, colecția Mavros, poziția 439;
„un sfinx de lut negru”, colecția Mavros, poziția 440;
„o mână de mumie cu un inel antic în formă de gândac”, colecția Mavros, poziția 441;
„patru figurine de lemn egiptene, cu hieroglife incolore”, colecția Mavros, poziția 442;
„o statuetă de smalț verde”, colecția Mavros, poziția 443;
„fragment de piatră cu inscripțiune cu hieroglife”, colecția Mavros, poziția 444;
„două statuete egiptene, idoli”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 445;
„una idem, mai mică”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 446;
„un idol ținând un prunc în brațe”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 447;
„patru idoli”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 448;
„alt idol albastru, cu mâinile rezemate pe picioare, cu penaj de pene în cap”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 449;
„un grup de trei idoli reprezentând cele trei Genii”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 450;
„doi idoli cu cap de animal, unul din piatră verde, unul din piatră neagră”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 451;
„doi idem, piatră verde, una închisă și alta deschisă”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 452;
„cinci idem, mai mici, trei piatră închisă și două piatră deschisă”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 453;
„trei idem, din care un leu și două păsări”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 454;
„cinci piese reprezentând pomi”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 455;
„un idol de piatră albastră în formă de picior”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 456;
„doi idoli în formă de cap de pește”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 457;
„o piesă reprezentând un fragment de parură”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 458;
„trei piese fragmente de parură albastră”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 459;
„un obiect în forma unui idol albastru deschis”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 460;
„doi idoli mici, unul albastru și unul negru”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 461;
„o piesă în forma unei catarame, fața neagră”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 462;
„un idolaș mic, verde”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 463;
„o scarabee găurită ca mărgea, cu inscripții hieroglifice”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 464;
„altă scarabee, fără inscripțiune”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 465;
„o scarabee verde deschis, cu o tortiță dedesubt”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 466;
„una idem, cu gaură de mărgea și hieroglife dedesubt”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 467;
„o scarabee idem”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 468;
„idem, idem”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 469;
„o piesă în forma unei rezemătoare”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 470;
„trei idoli albaștri”, colecția Mavros, poziția 471;
„cinci idem, de diferite mărimi”, colecția Mavros, poziția 472;
„o piesă rotundă, găurită ca mărgea, având sculptată o pasăre”, colecția Mavros, poziția 473;
„una idem, cu hieroglife”, colecția Mavros, poziția 474;
„o mărgea în forma unei mături găurite și hieroglife”, colecția Mavros, poziția 475;
„șase capete de cai”, colecția Mavros, poziția 476;
„o vinetă mutilată, reprezentând cele trei Genii”, colecția Mavros, poziția 477;
„un idol mic, găurit spre a fi înșirat”, colecția Mavros, poziția 478;
„alt idolaș mic, tot cu gaură spre a fi înșirat”, colecția Mavros, poziția 479;
„un idol animal”, colecția Mavros, poziția 480;
„doi idoli alipiți unul de altul, păsărele”, colecția Mavros, poziția 481;
„o scarabee, cu hieroglife”, colecția Mavros, poziția 482;
„idem”, colecția Mavros, poziția 483;

„idem”, colecția Mavros, poziția 484;
„una idem, piatră roșie cornalin”, colecția Mavros, poziția 485;
„un căpăcel de brad, de înșirat la gât”, colecția Mavros, poziția 486;
„idem, de lemn”, colecția Mavros, poziția 487;
„o scarabee mare”, colecția Mavros, poziția 488;
„una idem, mai mică”, colecția Mavros, poziția 489;
„cinci fragmente de piatră de găteli”, colecția Mavros, poziția 490;
„un inel de piatră”, colecția Mavros, poziția 491;
„cinci fragmente de găteli”, colecția Mavros, poziția 492;
„idem, în formă de dublu deget”, colecția Mavros, poziția 493;
„două idem, idem”, colecția Mavros, poziția 494;
„două idem, mai mari”, colecția Mavros, poziția 495;
„două idem, idem”, colecția Mavros, poziția 496;
„obiect de piatră, în formă de brad”, colecția Mavros, poziția 498;
„o broască de piatră, găurită ca mărgea”, colecția Bolliac, poziția 499;
„o mumie [o statuetă mumiformă, *n.n.*] de lut”, colecția statului, poziția 500;
„două idem, din care una verde”, colecția statului, poziția 501;
„un fragment piatră cu inscripțiune hieroglifică”, colecția Mavros, poziția 507.

În anul 1869, **Nicolae Kretzulescu**[70] dăruiește MNA o mumie egipteană în sarcofag[71], primită din partea *kediv*-ului Egiptului[72], Ismail Pașa, cu ocazia croazierei pe Nil efectuate la sfârșitul anului 1868 și începutul celui următor[73]. Reținem deschiderea spre marile civilizații ale umanității, ca și dorința de consonanță a societății românești cu modernitatea lumii contemporane, așa cum transpare din scrisoarea lui Nicolae Kretzulescu, adresată, la 12 iulie 1869, către ministrul Culturii de atunci: „În călătoria mea în Egipt, am putut face achizițiunea unei momii, obiect foarte rar de dobândit astăzi și care, după cum cunoașteți, nu se află decât prin museele capitalelor cele mari. Museele noastre ne posedând până acum un astfel de obiect demn

[70] Nicolae A. Kretzulescu (1812–1900), medic, diplomat și politician liberal român, membru fondator al Academiei Române, deținător în trei rânduri al funcției de prim-ministru, fondator al școlii medicale românești. Despre personalitatea sa, vezi și Opaschi 1999–2000, p. 468; Opaschi 2008, p. 117–118. În calitatea sa de ministru al Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice în 1864, a fost și unul dintre ctitorii Muzeului Național de Antichități (Pippidi 1982, p. 241).

[71] Arhiva MNA, dosar 6/1869, fila 69; Vulpe 1930, p. 5; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 34, nota 101; Păunescu 2003, p. 40 și nota 103. Vezi, în acest sens și Cihó 1998–1999, p. 20; Arhivele Naționale ale României, dosar 292, filele 91–92, *apud* Opaschi 1999–2000, p. 468, 471, notele 13–14; Opaschi 2008, p. 139, nota 58, p. 153–154.

[72] Titlu purtat de viceregii Egiptului între 1867 și 1914.

[73] Pentru excursia lui Nicolae Kretzulescu în Egipt, vezi Arhivele Naționale ale României, *Kretzulescu-Lahovary*, dosar 292, filele 23, 25, 30, 37, 40, 42, 45–46, 48, 50–51, *apud* Opaschi 1999–2000, p. 466–468, 470, notele 2–12, precum și Opaschi 2008, p. 119–152. Pentru date despre mumie, vezi Opaschi 2008, p. 139, nota 58, p. 153–154. În cursul călătoriei, Nicolae Kretzulescu a mai primit în dar și un mic crocodil împăiat (Opaschi 1999–2000, p. 466) și, se pare, că a mai achiziționat și câteva obiecte: „un scarabeu mic și un talisman, […], șase ibiși îmbălsămați, o bucată de țesătură și câteva obiecte mici, […], doi scarabei, două monede vechi și un inel de aramă fasonată, care făcuse parte dintr-un obiect”, Opaschi 1999–2000, p. 466–467; Opaschi 2008, p. 139 (pentru ibiși).

de toată curiozitatea sub mai multe punte de vedere, me simt fericit a'l oferi Museului nostru Național din București"[74]. De călătoria în Egipt se leagă și primele date științifice despre mumia și sarcofagul lui Bes-An[75], primite de Nicolae Kretzulescu, într-o scrisoare în limba franceză[76], din partea lui Mariette-Bey, directorul Muzeului de Antichități din Cairo[77], și date publicității în *Trompeta Carpaților* nr. 475/1869[78]; informația va fi reluată și nuanțată, în prima jumătate a secolului următor, de către Jean Capart, directorul Fundației Egiptologice „Regina Elisabeta" a Muzeului Regal din Bruxelles[79].

Atribuită lui Bes-An[80], mumia și cartonajul ei au fost menționate ca fiind expuse în sediile succesive ale muzeului, atât la universitate[81], cât și în Casa Macca[82]. În 1972, au fost împrumutate, în vitrinele aferente, Facultății de istorie a Universității din București[83]. În împrejurări necunoscute[84], mumia a ajuns, probabil în anii '80[85], la MNIR, unde se află actualmente[86].

---

[74] Arhivele Naționale ale României, *Kretzulescu-Lahovary*, dosar 292, fila 91, *apud* Opaschi 1999–2000, p. 468, 471, nota 13.

[75] Sarcofagul a fost deschis în 1869 și mumia extrasă (Arhivele Naționale ale României, *Kretzulescu-Lahovary*, dosar 292, fila 92, *apud* Opaschi 1999–2000, p. 468, 471, nota 14). Acest lucru nu a fost, se pare, de bun augur, pentru ansamblul artefactului, după anul 1972, momentul împrumutului de la IAB către FIB, piesele ajungând să fie nu numai expuse separat, ci, de la un moment dat încolo, chiar și locate separat, în instituții diferite. Vezi și *infra*, notele 83–86, 175–182, 191–193, 255, 283–285.

[76] Arhivele Naționale ale României, *Kretzulescu-Lahovary*, dosar 292, fila 91, *apud* Opaschi 1999–2000, p. 468, 471, nota 13.

[77] Numit în scrisoare Marietty-Bey, este vorba despre François Auguste Ferdinand Mariette (11.02.1821 – 18.01.1881), pe scurt Auguste Mariette, egiptolog, Director al Serviciului de Antichități, fondatorul Departamentului Egiptean de Antichități, viitorul Consiliu Suprem al Antichităților. Pentru implicarea, eforturile și succesele sale în dezvoltarea egiptologiei în Egipt, Mariette a fost înălțat succesiv de către autoritățile egiptene la rangurile de bey și pașă.

[78] Opaschi 1999–2000, p. 468, 471, nota 16.

[79] Arhivele Naționale ale României, *Kretzulescu-Lahovary*, dosar 292, fila 97, *apud* Opaschi 1999–2000, p. 469–471, notele 18–19.

[80] Vezi *supra*, nota 75.

[81] Vulpe 1930, p. 11.

[82] Dumitrescu 1968, p. 99–100, poziția 82 pentru imaginea sarcofagului mumiei lui Bes-An.

[83] Sarcofagul/cartonajul lui Bes-An, sub numere de inventar diferite, a făcut parte din expozițiile organizate la Cluj-Napoca, doar prin includerea în catalog (ca E 40 UB, Cihó 1988, poziția 94; Cihó 1990, p. 690) și la Călărași, în mod efectiv (ca E 192 [IAB, *n. n.*], Cihó 1999, poziția 78).

[84] A se vedea în continuare relațiile dintre instituțiile bucureștene în privința mișcării obiectelor de factură egipteană.

[85] Vezi mențiunea la Cihó 1984a, p. 84.

[86] „În momentul de față, [mumia] este expusă într-o expoziție temporară" (Opaschi 1999–2000, p. 470). Afirmația pare să se refere la expoziția organizată în 1999 la Călărași, doar că nu există indicii că și mumia ar fi fost expusă cu acea ocazie, ci doar cartonajul, beneficiind de o amplă descriere în pliant, cu mențiunea finală a existenței mumiei la MNIR (Cihó 1999, poziția 78). Referitor la aceeași mumie, vezi și Opaschi 2008, p. 154. Vezi ilustrarea mumiei, cu mențiunea – eronată – că făcea parte din colecția Bolliac, la Kuhn 2010, pl. 3.3. Vezi și *infra*, notele 175–182.

Cu prilejul donării mumiei și sarcofagului lui Ben-An, Nicolae Kretzulescu a dăruit MNA și crocodilul și trei ibiși[87].

Tot în 1869, ca și în anul următor, **Cesar Bolliac**[88] înzestrează muzeul cu o serie de obiecte (piese de silex și bronz, ceramică, monede de bronz, argint și aur)[89]. Din lista publicată în *Trompeta Carpaților*, reiese că donația sa conținea, printre altele, și trei mumii[90].

Al doilea catalog/inventar al pieselor de patrimoniu, alcătuit de Alecsandru Ruso în anul **1870**[91], cuprindea artefacte din colecțiile Mavros, a Statului, Bolliac, Papazoglu, Scarlat Rosetti, minimum 8390, grupate în patru categorii: „antică, eclesiastică, numismatică și de rarități și curiozități”[92]. Colecția antică, cu un număr minim de 1042 de piese, includea tezaurul de la Pietroasa, piese sculpturale de marmură și din alte pietre, piese mari de piatră gen sarcofage, piese de bronz și fier, piese de lut (ceramice), piese din lemn, mumii, silexuri și alte obiecte de piatră, bijuterii de aur, argint, pietre scumpe, ivoriu, chihlimbar[93]. Informații despre fondul de artefacte de factură egipteană, îmbogățit și reordonat față de documentul similar anterior[94], pot fi găsite atât în secțiunea antică, la pozițiile 378–411, 413–416, 422[95], cât și în cea de rarități și curiozități, la pozițiile 92–94[96]:

[87] Opaschi 1999–2000, p. 468.

[88] Cesar Bolliac (1813–1881), unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai generației pașoptiste, inclusiv în domeniul arheologiei în etapa romantică de evoluție a acesteia, activ căutător și colecționar de antichități și un neobosit popularizator al cunoștințelor arheologice și numismatice la noi, președinte al Comitetului arheologic până la 1877. Vezi Potra 1944; Babeș 1981, p. 320–321; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 32, 34–35, 37 și notele 92, 102, 107; Păunescu 2003, p. 36, 40–42, notele 94, 100, 109.

[89] Arhiva MNA, dosar 6/1869, fila 80; 7/1870, fila 36; Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 34, nota 102.

[90] *Trompeta Carpaților*, 1872, p. 215; Potra 1944, p. 243. Vezi și Cihó 1998–1999, p. 20 și nota 3.

[91] Arhiva MNA, dosar 7/1870; Păunescu 2003, p. 41. Vezi *Inventarulu de obiectele ce posedă Museulu de Anticități, 22 iunie 1870, collecțiunea antică, filele 1–17, eclesiastică filele 21–32, numismatică, filele 33–35, de rarități și curiozități, filele 35–39.* Vezi și *supra*, nota 55.

[92] Obiectele egiptene nu erau incluse în această secțiune (cum s-a considerat, vezi Cihó 1990, p. 20, nota 6), ci în cea a obiectelor antice, așa cum reiese din toate evidențele aflate în arhiva Sectorului MNA referitoare la piesele inventariate în perioada 1865–1911. Cu titlu de excepție, apar în această secțiune, la pozițiile 92–94, piese din colecția Scarlat Rosetti: „două capace de urnă cu portretele morților, un fragment de la un coșciug cu hieroglife, două amulete”.

[93] Păunescu 2003, p. 41.

[94] Vezi, *supra*, notele 54 și 67.

[95] Poziția 412 se referă la un fragment litic cu inscripție cuneiformă din colecția Bolliac, iar pozițiile 417–421 se referă la piese de sticlă, de asemenea din colecția Bolliac, care nu pot fi puse în relație cu artefactele de factură egipteană. Vezi și *supra*, nota 69.

[96] Arhiva MNA, *Inventarulu de obiectele ce posedă Museulu de Anticități, 22 iunie 1870.* Vezi și *supra*, notele 55 și 91.

„nouă statuete sau mumii egiptene de lut verde”, colecția Mavros, poziția 378;
„patru idem”, colecția Bolliac, poziția 379;
„douăsprezece idem”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 380;
„două statuete de lemn”, colecția Mavros, poziția 381;
„un medalion în relief, o deitate pe tron, piatră azură”, colecția Mavros, poziția 382;
„o piatră reprezentând o figură cu mâinile la picioare”, colecția Mavros, poziția 383;
„un sfinx de pământ”, colecția Mavros, poziția 384;
„o mână de mumie cu un inel cu scarabeu”, colecția Mavros, poziția 385;
„o mumie naturală perfect conservată cu coșciug cu hieroglife, oferite muzeului de N. Kretzulescu”, poziția 386;
„patru figurine de lemn egiptene”, colecția Mavros, poziția 387;
„o statuetă de smalț”, colecția Mavros, poziția 388;
„fragment de piatră cu inscripțiune cu hieroglife”, colecția Mavros, poziția 389;
„două statuete de idoli”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 390;
„idem, una mai mică”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 391;
„un idol ținând un prunc în brațe”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 392;
„douăzeci și unu de idoli de diferite mărimi”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 393;
„un fragment de parură”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 394;
„trei idem”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 395;
„o piesă în forma unui cui”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 396;
„trei idolași mici”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 397;
„o piesă în forma unei catarame”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 398;
„șase scarabei”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 399;
„o piesă în forma unei rezemători”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 400;
„treisprezece idolași de diferite mărimi”, colecția Mavros, poziția 401;
„o păsărică”, colecția Mavros, poziția 402;
„idem, cu hieroglife”, colecția Mavros, poziția 403;
„o mărgea găurită”, colecția Mavros, poziția 404;
„șase capete de cai”, colecția Mavros, poziția 405;
„o vinetă reprezentând cele trei Genii”, colecția Mavros, poziția 406;
„opt scarabei”, colecția Mavros, poziția 407;
„cinci fragmente de piatră de găteală”, colecția Mavros, poziția 408;
„un idol de piatră”, colecția Mavros, poziția 409;
„cinci fragmente de găteli”, Mavros, poziția 410;
„șapte idem”, Mavros, poziția 411;
„obiect de piatră în formă de brad”, colecția Mavros, poziția 413;
„o broască de piatră, găurită ca mărgea”, colecția Bolliac, poziția 414;
„o mumie [o statuetă mumiformă, *n.n.*] de pământ”, colecția statului, poziția 415;
„două idem”, colecția statului”, poziția 416;
„un fragment de piatră cu inscripțiune cu hieroglife”, colecția Mavros, poziția 422;
„două capace de urnă cu portretele morților”[97], colecția Scarlat Rosetti, poziția 92;
„fragment de lemn de coșciug cu hieroglife”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 93;
„două amulete”, colecția Scarlat Rosetti, poziția 94.

Un **inventar** (echivalentul unui proces-verbal de predare-primire), nedatat, dar încheiat între Alecsandru Russo și Nicolae Burghele[98], ceea ce îl face încadrabil până

[97] Reprezentând, poate, cele două capace de vase *canope*, IAB 29–30/99.
[98] Conservator (director) al Muzeului Național de Antichități în perioada 1876–1877 (Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984, p. 41 și nota 140; Păunescu 2003, p. 48 și nota 147). Potrivit Arhivei MNA, dosar 13/1876, filele 39, 84, la data menționată se încheie predarea gestiunii MNA.

în 21 iunie **1876**[99], cuprindea două rânduri de liste: una cu 519 poziții, reprezentând secțiunea antică, dintre care pozițiile 434–507 par să conțină, după descrieri, artefacte egiptene[100] și una cu 324 de poziții, incluzând obiecte antice primite de la minister și depuse în secțiunea de antichități a muzeului, în care erau menționate piese egiptene la pozițiile 119–121, 165, 313, 317[101]. Subliniem, ca date suplimentare referitoare la apartenența artefactelor la diversele colecții, următoarele: printre obiectele oferite de către Scarlat Rosetti, apar „16 mumii sau statuete mici, 35 de divinități egiptene mici, șase scarabei”, pozițiile 119–121; printre obiectele cumpărate de minister de la Cesar Bolliac, sunt menționate „trei mumii”, poziția 165; fără trimitere la vreun donator, apare „o piatră negra cu eroglife”, poziția 313; ca fiind cumpărate de la Iosif Mandelman, în 1875, apar „două mumii [probabil două statuete mumiforme, *n.n.*], una de piatră și una de bronz”, poziția 317.

Donația făcută de către **Procopie Casotti**[102] în anul **1890**[103] conținea 12 obiecte egiptene, expuse în muzeu, pe „planșeta II” după cum reiese din catalogul întocmit de către Gr.G. Tocilescu[104]: „statueta de calcar a unei femei” (nr. 29); „scarabeu de calcar cu numele lui Ramses al VI-lea” (nr. 30); „scarabeu de calcar cu numele Bes” (nr. 31), „un uleu [șoim] de calcar” (nr. 32), „un instrument de alabastru, pentru așezat capul, compus din trei bucăți” (nr. 33), „statueta de bronz a zeiței Isis, cu Horus” (nr. 34); „statueta lui Ahmes-nefer-sekhet, de smalț verde, clar” (nr. 35); „statueta lui Kha-si-smeht, de smalț verde” (nr. 36); „statueta de bronz a lui Osiris” (nr. 37); „statueta de bronz a lui Tomu” (nr. 38); „statueta de bronz a lui Bast” (nr. 39); „statueta de bronz a lui Osiris” (nr. 40).

La 5 septembrie **1897**, în colecțiile muzeului intră 1100 de monede antice egiptene din Alexandria Egiptului, donate de către Ladislas Lucaci[105].

[99] Arhiva Sectorului MNA, *Inventar 1865–1876. Obiecte antice... secțiunea antichități*, pozițiile 1–324; *secțiunea eclesiastică*, pozițiile 1–223; *secțiunea rarități și curiozități*, pozițiile 1–144; vezi și *Registrul conținând copii ale inventarelor MNA din perioada 1865–1876. Secțiunea antică* (p. 1–39); *obiecte antice* (p. 76–93); *secțiunea eclessiastică* (p. 41–66, 97–116); *secțiunea rarități și curiozități* (p. 121–129).

[100] Arhiva Sectorului MNA, *Registrul conținând copii ale inventarelor MNA din perioada 1865–1876*, p. 35–38

[101] Arhiva Sectorului MNA, *Registrul conținând copii ale inventarelor MNA din perioada 1865–1876*, p. 81, 83, 92–93.

[102] Procopie Cassoti (1852–1910), fiul serdarului cu origini aromâne Athanasie Casotta, membru al Partidului Liberal, parlamentar și mare filantrop, donatorul întregii sale moșii Prefecturii Buzău și Eforiei Spitalelor Civile din București.

[103] Arhiva MNA, dosar 8/1891, filele 60–62, 130–134; Ștefan 1984, p. 116, nota 43.

[104] Tocilescu 1906, p. 49.

[105] Vezi Arhiva Sectorului MNA, *Inventarul tuturor obiectelor archeologice trimise de onor. Minister și alte autorități sau chiar d'a dreptul de particulari spre a fi depuse spre conservare în Muzeu în cursul anilor* (pentru perioada 1865–1911), p. 87; Vulpe 1930, p. 5.

În afara mumiilor menționate, expuse împreună cu cea a lui Bes-An, în colecțiile muzeului mai existau și mumii mai mici, de copii și de animale[106], care au făcut obiectul donației din **1901** a căpitanului **Horovitz** sau **Orovetz**, din Cairo[107].

Catalogul Muzeului Național de Antichități din București, operă a lui Grigore G. Tocilescu datând din **1906**[108] (fig. 1), conținând date deopotrivă științifice și muzeografice, dezvăluia, în spațiul reprezentat de aripa stângă a clădirii Universității, o expunere a patrimoniului instituției în două segmente, reprezentate de șase spații închise, printre care „sala Mavros”, „sala eclesiastică”, încăperea numită „Curtea de Argeș”, precum și de lungul și spațiosul coridor adăpostind lapidariul[109].

În privința patrimoniului din categoria de interes pentru actuala contribuție, acesta se compunea din 151 de piese[110], adăpostite în „galeria dinspre bulevard” – o piesă din categoria *lapidarium*[111], precum și în Sala nr. I, numită și „sala Mavros”, în care erau expuse „obiecte de cult ale egiptenilor”[112], în dulapul nr. III, pe planșetele I (piesele nr. 1–26) și II (piesele nr. 27–151), dedicate cultului egiptean, descrise grupat pe categorii de artefacte[113], precum și în dulapul nr. VII, planșeta I, piesa cu nr. 48[114]. Se menționează că dulapul III conținea, pe șapte planșete, „obiecte de cult provenite din colecțiunile generalului Mavros, grafului Scarlat Rosetti, Bolliac, Kogălniceanu[115] și Procopie Casotti”, dar fără a se face precizări asupra apartenenenței

[106] Vezi *supra*, notele 73–90.

[107] Arhiva MNA, dosar 12/1901, filele 9, 119, 189; Vulpe 1930, p. 5; Ștefan 1984, p. 116, nota 45; în *Inventarul tuturor obiectelor archeologice trimise de onor. Minister și alte autorități sau chiar d'a dreptul de particulari spre a fi depuse spre conservare în Muzeu în cursul anilor*, acoperind perioada 1865–1911, la p. 93, la 1 februarie 1901, este menționată intrarea următoarelor obiecte: „un vultur găsit în Egiptul de Sus, o pasăre ibis, găsită la Luxor, patru papagali găsiți la Luxor, precum și un pergament și patru fragmente cu scriere ebraică și o sticlă mică, cumpărate/găsite în Cairo-ul vechi”. Vezi și lista din arhiva Sectorului MNA, cu menționarea mumiilor de păsări.

[108] Edițiune prescurtată cu 15 figuri, 164 p. Considerat un ghid „pentru ca publicul vizitator al sălilor muzeului să poată avea la dispozițiune un catalog imprimat, care să suplinească explicațiunile verbale ce li se da până acum” (Arhiva MNA, dosar 14/1906, fila 145; Ștefan 1984, p. 115, nota 30), avea la bază evidența riguroasă a obiectelor preexistente și a celor nou intrate („inventariul de averea Muzeului Național de Antichități”, Arhiva MNA, dosar 5/1881, fila 124; 5/1883, fila 93; 6/1887, filele 6–8; 7/1889, filele 19–21; 8/1891, fila 119; vezi Ștefan 1984, p. 115, nota 33).

[109] Tocilescu 1906.

[110] Tocilescu 1906, p. 20, 48–49, 67, 158–159.

[111] Tocilescu 1906, p. 20, poziția 44, „fragment dintr-o inscripție egipteană pe sarcofagul unui demnitar, Petiatum, conține rugăciuni ale zeului Ra (litania Soarelui)”.

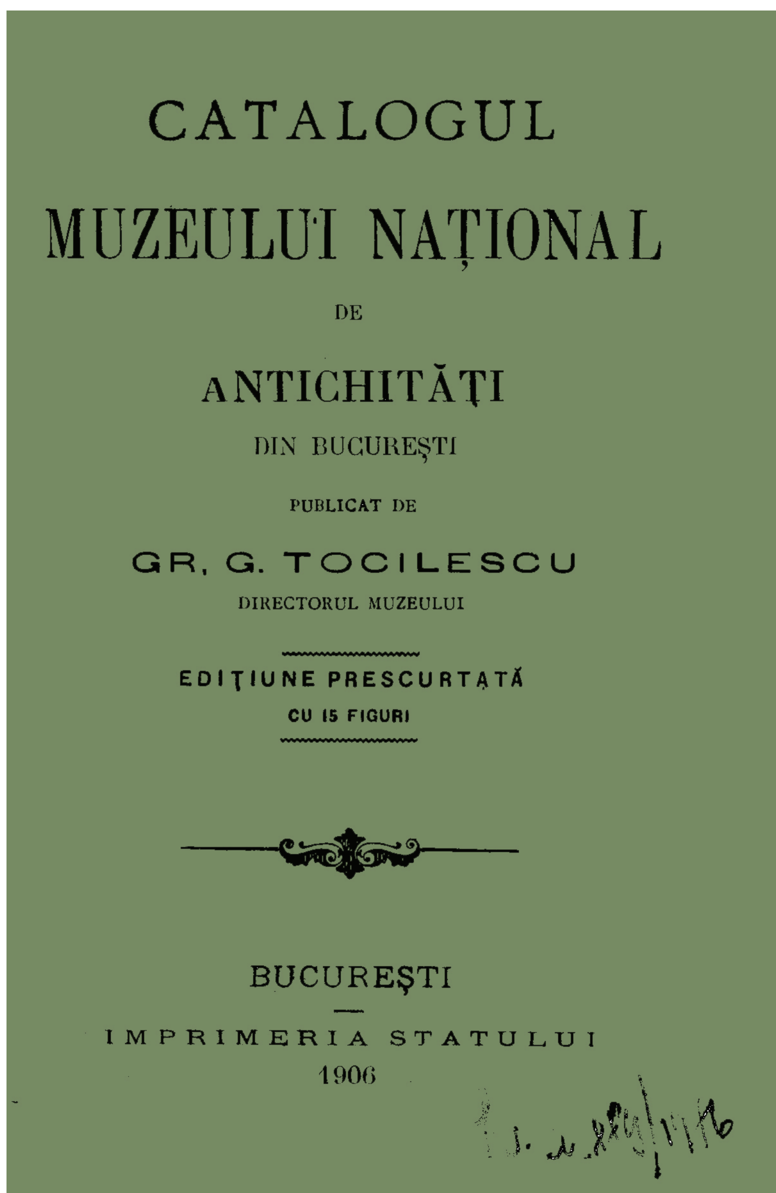
[112] Tocilescu 1906, p. 41.

[113] Tocilescu 1906, p. 48–49.

[114] Tocilescu 1906, p. 67, poziția 48, „statueta unui egiptean”.

[115] Colecția Mihail Kogălniceanu, oferită statului spre cumpărare încă din 1884, includea, în 1886–1889, 95 de inscripții grecești și latine din Dobrogea (*Tomis* și *Callatis*) și Bulgaria, sculpturi antice din Dobrogea, Vlașca sau cumpărate la Roma, ceramică, sticlărie și obiecte de metal, între care 40 de vase atice cu figuri negre, icoane și triptice, sculpturi în lemn și os medievale și moderne, nouă tablouri, biblioteca (Arhiva MNA, dosar 6/1886, filele 44–50, 60–65; dosar 6/1887, filele 54–57, 68; 7/1888, filele 6–8; 7/1889, filele 87–88, 122; Ștefan 1984, p. 117 și notele 50–51). Nu există însă mențiuni privind artefactele egiptene.

pieselor egiptene la colecțiile respective, cu excepția artefactelor menționate la pozițiile 29–40, aparținând colecției Casotti[116], probabil ultima intrată în patrimoniul instituției până la data întocmirii catalogului.

CATALOGUL

MUZEULUI NAȚIONAL

DE

ANTICHITĂȚI

DIN BUCUREȘTI

PUBLICAT DE

GR. G. TOCILESCU

DIRECTORUL MUZEULUI

EDIȚIUNE PRESCURTATĂ

CU 15 FIGURI

BUCUREȘTI

IMPRIMERIA STATULUI

1906

Fig. 1. Muzeul Național de Antichități. Catalogul din 1906.

[116] Tocilescu 1906, p. 48–49.

În ceea ce privește componența fondului de obiecte egiptene, Gr.G. Tocilescu amintește în 1906 următoarele grupări de artefacte[117]:

„26 de idoli egipteni de lut ars, reprezentând pe zeița Isis (planșeta I, nr. 1–26);
două statuete de piatră cu chipul zeiței Isis (planșeta II, nr. 27–28);
statueta de calcar a unei femei (planșeta II, nr. 29)[118];
scarabeu de calcar cu numele lui Ramses al VI-lea (planșeta II, nr. 30);
scarabeu de calcar cu numele Bes (planșeta II, nr. 31);
un uleu [șoim] de calcar (planșeta II, nr. 32);
un instrument de alabastru, pentru așezat capul, compus din trei bucăți (planșeta II, nr. 33)[119];
statueta de bronz a zeiței Isis, cu Horus (planșeta II, nr. 34);
statueta lui Ahmes-nefer-sekhet, de smalț verde, clar (planșeta II, nr. 35);
statueta lui Kha-si-smeht, de smalț verde (planșeta II, nr. 36);
statueta de bronz a lui Osiris (planșeta II, nr. 37);
statueta de bronz a lui Tomu (planșeta II, nr. 38);
statueta de bronz a lui Bast (planșeta II, nr. 39)[120];
statueta de bronz a lui Osiris (planșeta II, nr. 40);
două statuete de lut ars, vopsite în albastru, reprezentând pe Isis (planșeta II, nr. 41–42);
opt statuete de teracotă ale zeiței Isis (planșeta II, nr. 43–50);
șapte statuete de bronz cu chipul zeului Ptah (planșeta II, nr. 51–57);
camee de bronz reprezentând în alto-relief un zeu egiptean (planșeta II, nr. 58);
36 de amulete în chip de idoli mici (planșeta II, nr. 59–94), cu precizări: două plăci cu câte trei zeități (nr. 68–69); două cu chipul păsării Phoenix (nr. 89, 94);
amuletă în chip de sfinx (planșeta II, nr. 95);
amuletă cu chipul păsării Phoenix (planșeta II, nr. 96);
19 amulete de forme fantastice (planșeta II, nr. 97–115);
șase scistre [sistre] (planșeta II, nr. 116–122);
13 obiecte de cult (planșeta II, nr. 123–135);
patru amulete (planșeta II, nr. 136–139);
11 scarabei – amulete de lut și bronz (planșeta II, nr. 140–150);
o mână (dreapta) mumificată (planșeta II, nr. 151)”[121].

Același Gr.G. Tocilescu, cu susținerea egiptologului vienez J. Krall[122], menționează și un fragment de sarcofag[123] din bazalt[124], aparținând unui demnitar,

[117] Pe măsura studiului aprofundat al fiecărui artefact, considerăm că nu este exclus să se poată stabili corelații între piesele respective și informațiile din documentele de arhivă aparținând secolului al XIX-lea.

[118] Piesă identificată în colecția IAB, număr de inventar (atribuit) IAB 16/99.

[119] Piesă identificată în colecția IAB, număr de inventar (atribuit) IAB 40/2019. Se impune precizarea că în documentele de arhivă mai apare mențiunea unei piese, „în forma unei rezemătoare”, ca aparținând colecției Scarlat Rosetti (vezi catalogul/inventarul Muzeului de antichități din 1868, poziția 470, precum și al doilea inventar al pieselor de patrimoniu, alcătuit în anul 1870, poziția 400).

[120] Posibil E 57 în colecția IAB.

[121] Piesă identificată în colecția IAB, număr de inventar (atribuit) IAB 39/2019.

[122] Tocilescu 1902, p. 485–488, nr. 95; vezi și Tocilescu 1906, p. 20, poziția 44; vezi și Cihó 1990, p. 704 și notele 78–81.

[123] Piesă identificată în colecția IAB, număr de inventar E 196 (dublat cu E 250), aparținând, după toate probabilitățile, colecției Mavros. S-a considerat a fi fost publicată de o manieră discutabilă și pierdută/dispărută (?), alături de toate piesele amintite de Tocilescu (vezi, în acest sens, Cihó 1989, p. 402–403 și nota 18; Cihó 1990, p. 703–704; Cihó 1998–1999, p. 23 și nota 20).

[124] Fragmentul de sarcofag a fost prezentat ca fiind fie din granit negru (Cihó 1998–1999, p. 19–20), fie din bazalt (Cihó 1998–1999, p. 21, nota 10). Pe baza identificării datorate geologului Albert Baltres, căruia îi mulțumim pe această cale, se poate preciza că piesa respectivă este din bazalt.

probabil un membru al clerului egiptean, Pediatum/Petiatum/Padiatum/Paditem, cu inscripție hieroglifică, conținând o variantă târzie a textului funerar din Regatul Nou intitulat *Litania lui Ra* (sau, mai pe larg, „Cartea Rugăciunii adresată lui Ra de la Occident, Rugăciunea către Cel Unit de la Occident”), text destinat fie defuncților faraoni, fie nobililor decedați, dăruiți cu favoruri de către suverani[125].

După exemplul generalului Mavros, maiorul **Dimitrie Papazoglu**[126] colecționează un bogat material arheologic, conținând, printre altele, și piese egiptene[127]. Artefactele, achiziționate, probabil, în jurul anului 1852, de la un înalt personaj public al vremii[128], constând în „vase antice, inele și monede și antichități egiptene”, expuse, sub denumirea „Rarități orientale din Asia, Egipt și Persia”, în încăperea nr. XVI a muzeului personal din București, deschis încă din 1855 în casele de pe str. Văcărești nr. 151[129], constituie parte din colecția intrată, după moartea deținătorului ei, în patrimoniul MNA și înregistrată în anul **1909**[130].

[125] Hornung 1999.

[126] Despre personalitatea lui Dimitrie Papazoglu, vezi Opaschi 2001, cu bibliografia anterioară.

[127] Potrivit inventarului obiectelor donate, aflat în Arhiva MNA, dosar 1/1865; Păunescu 2003, p. 38, nota 98; vezi și Cihó 1983c; 1998–1999, p. 20–21.

[128] Numit I.A. Kheun sau J.A. Khneum, după o serie de mențiuni (Cihó 1983c, p. 23, 25, nota 2; Cihó 1998–1999, p. 20–21 și nota 7).

[129] Vezi catalogul *Muzeul Pappazoglu*, București, 1861, *apud* Cihó 1983c, p. 23, 25, nota 1; de asemenea, vezi Opaschi 2001, p. 55 și Ioniță 2004, p. 202 și nota 44, despre evoluția și conținutul colecțiilor muzeului Papazoglu: piese epigrafice, numismatice, documente, manuscrise, cărți, piese arheologice, arme. O prezentare a colecției aparținând însuși colecționarului în cele ce urmează: „Dacă voiajorii vor avea plăcere a vizita și modesta mea colecțiune de antichități și rarități găsite în toată România, în curgere de 40 de ani, voi simți cea mai mare onoare a-i primi la locuința mea, calea Văcărești, nr. 151, culoarea de albastru, și voi fi mulțumit a le arăta și explica toate antichitățile conținute în ea și care sunt aranjate în deosebit cabinet pe despărțiri. Monede, aur, argint și aramă. Vase – de aramă și de pământ ars –, instrumente române, statui de piatră, de bronz și de pământ. Pietre mari și mici sculptate cu inscripțiuni. Arme vechi, diferite bijuterii de aur, argint și pietre mici sculptate, arme de piatră, cărămizi mari romane și dace, **o despărțire de antichități eghiptene** și o colecție de mai multe rarități, manufacturi orientale, diferite alte pietrificațiuni de animale, diferite obiecte brute lucrate în România, o colecțiune de antichități bisericești, mai multe pietre mari monumentale și sarcofage romane, olării mari și statui mari, diferite arme vechi românești și turcești”. (Lt.-col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București. Istoria începutului orașului București. Călăuza sau conducătorul Bucureștiului*, București, 2000, p. 271–272; extras din galeria portretelor.ro/item/maiorul-dimitrie-papazoglu).

[130] Vezi și Cihó 1990, p. 689, notele 19–20; Cihó 1998–1999, p. 20–21, notele 7–10. Cumpărarea colecției lui Dimitrie Papazoglu, demers inițiat de către Gr.G. Tocilescu în 1881 (Arhiva MNA, dosar 5/1881, fila 33 și 50; 5/1882, fila 98, 7/1890, fila 161–168, 8/1891, fila 121, 9/1984, fila 20–21, 11/1898, fila 175–176 și 206, 14/1906, fila 126, 15/1909, fila 34) a fost o întreprindere destul de dificilă, formalitățile continuând după decesul colecționarului, reluându-se cu moștenitorii acestuia, astfel că achiziționarea și transportarea obiectelor la muzeu s-a produs de-abia în aprilie 1909 (Ștefan 1984, p. 117 și nota 52). Se impune precizarea că, în afara părții intrate în patrimoniul MNA, a mai existat un segment intrat în colecțiile Muzeului Saint Georges și, ulterior, în cele ale MNIR (Opaschi 2001, p. 56).

Conform *Inventarului Muzeului Național de Antichități pe săli și pe dulapuri, așa cum se găsește la 1 ianuarie 1911*[131], în „sala Mavros", în dulapul IX, destinat obiectelor de cult, existau următoarele artefacte care pot fi puse în relație cu colecția de antichități egiptene: „26 de statuete de lut ale zeiței Isis", pozițiile 3019–3044; „31 de statuete de lut și bronz [reprezentând] diferite divinități egiptene", pozițiile 3045–3075; „58 de amulete egiptene", pozițiile 3076–3133; „24 de obiecte de cult egiptene", pozițiile 3134–3157; „11 scarabei", pozițiile 3158–3168.

Descriind **Muzeul Național de Antichități** în **1930**, în localul de pe Bulevardul Academiei, constituit din parterul aripii stângi a vechii Universități (fig. 2/1), coridor și șase săli[132], Radu Vulpe amintește „sala Mavros", ca adăpostind, printre altele, „o vitrină arhiplină cu bronzuri, obiecte de origini romană, greacă, scitică și chiar egipteană", ca și „vitrinele de pe peretele din dreapta, [cu] antichități toate variate, cele mai multe din colecțiile Mavros, Sturdza, Kogălniceanu, Bolliac, Graful Scarlat Rosetti și Casotti [...], inclusiv statuete egiptene"[133]. Radu Vulpe chiar numea una dintre săli („cea din față"), în mod convențional, „sala mumiilor" (fig. 2/2), amintind sarcofagul și mumiile provenite din Egipt printre punctele de atracție pentru publicul bucureștean[134].

Se poate deduce că fondul obiectelor egiptene, cunoscut din catalogul întocmit de către Gr.G. Tocilescu, a crescut ulterior anului 1906, prin adăugirile datorate colecțiilor **Alexandru Lenș**[135] **(1939)**[136], **Dimitrie C. Butculescu (1941)**[137], **Barbu**

[131] Arhiva Sectorului MNA.

[132] „1. sala cu colecțiuni preistorice și greco-romane, [provenind în cea mai mare parte din țară], cu mulaj (la scară) al Monumentului triumfal [de la Adamclisi]; 2. sala-coridor cu statui, pietre și inscripții, fragmente arhitectonice greco-romane; 3. sala colecțiilor preistorice și greco-romane din țară, [cu] colecția de vase grecești a generalului Mavros, reproducerea tezaurului de la Pietroasa; 4. sala cu colecțiil variate, cu câteva tablouri de școală germană din sec. XVI-lea; 5–7. sălile cu colecții de artă și obiecte bisericești, cum ar fi frescele originale de la Curtea de Argeș" (Vulpe 1930, p. 9–16).

[133] Vulpe 1930, p. 5 – imaginea vestibulului, p. 10. Pentru aceeași perioadă, vezi și Olga Greceanu, *Bucureștii*, București, 1929, p. 1717, *apud* Pippidi 1992, p. 113, nota 37.

[134] Vulpe 1930, p. 11. Actualmente, în colecțiile IAB se mai află cinci mumii de păsări și o mână umană mumificată (ultima aparținând colecției Mavros, amintită în: catalogul/inventar al Muzeului de antichități, datând din 1868, poziția 441; al doilea catalog/inventar al pieselor de patrimoniu, alcătuit în anul 1870, poziția 385; catalogul MNA din 1906 = Tocilescu 1906, p. 49, nr. 151).

[135] Alexandru Lenș/Alexandre de Linche, probabil unul dintre cei trei fii ai lui Filip Lenș/Philippe Linche (1779–1853), boier care a ocupat diferite funcții în administrația Țării Românești și al cărui tată a ridicat în București un palat, cunoscut în prezent sub denumirea de Casa Lenș-Vernescu, pentru a-l oferi ca dar de nuntă miresei sale (https://ro.wikipedia.org > wiki > Filip_Lenș).

[136] Donația a fost înregistrată la MNA la 30 decembrie 1939, Registrul-inventar general, poziția 414, printre piese fiind menționată „o statuetă egipteană reprezentând o divinitate ținând în brațe un copil", poziția 20 în procesul-verbal.

[137] Despre personalitatea lui Dimitrie C. Butculescu (1846–1916), considerat unul dintre precursorii studiilor arheologice din România, preocupat de antichitățile Olteniei, Munteniei, Dobrogei și Moldovei, alături de Cesar Bolliac și Dimitrie Papazoglu, vezi Păunescu 2003, p. 58–61. Colecția sa arheologică includea circa 1100 de piese, provenind atât din „esplorațiunile" în numeroase așezări din țară, cât și din achizițiile făcute cu ocazia vizitelor întreprinse în Grecia, Elveția, Macedonia, Albania, Rusia și Basarabia (Păunescu 2003, p. 61–63 și nota 18), fiind achiziționată de MNA (prin actul nr. 320/27 iunie 1941; Registrul-inventar general, poziția 122). Printre aceste artefacte, au fost identificate și 15 artefacte considerate „egiptene", fără a se putea face, însă, precizări suplimentare.

Fig. 2. Muzeul Național de Antichități. 1. Sediul de la Universitatea din București; 2. „sala mumiilor” (imagini din Arhiva IAB).

Solacolu[138] **(1948)**[139], **Mihail C. Sutzu**[140] **(**donată Academiei Române, care a cedat-o către IAB în anul **1957**[141], spre a fi transferată parțial către MNIR în 1976)[142]. În privința colecției lui Mihail C. Sutzu[143] și a componentei sale referitoare la fondul de antichități egiptene, se cunoaște faptul că voiajul acestuia în Egipt, în anul 1870, a avut drept rezultat studii de numismatică și metrologie ptolemaică, precum și achiziționarea fie a unor piese aparținând epocii romane, fie a unor piese egiptene propriu-zise[144].

Vladimir Dumitrescu, în volumul ***Muzeul Național de Antichități*** (**1968**)[145] (fig. 3–4), oferă date despre colecția de antichități egiptene în context muzeografic în secțiunea IV, *Colecțiile din țări străine* (sălile 5 și 6) [146]:

„ [...] cele câteva colecții de antichități provenind din diferite țări și intrate în patrimoniul Muzeului, fie prin donații și achiziții, fie prin schimburi cu unele instituții din acele țări....Din colecția

[138] Barbu Solacolu (1897–1976), descendent direct din Dimitrie Hagi-Anghel Solacolu, participant la revoluția de la 1848, poet, dramaturg, memorialist și traducător român, conferențiar onorific în București la Academia de înalte studii economice și la catedra de istoria doctrinelor economice și sociale, a desfășurat activități sociologice în cadrul Institutului Social Român, al cărui director era Dimitrie Gusti, a ocupat diferite funcții cu caracter economico-industrial după 1944 (https:// wwwpoezie.ro > index.php. > author > Barbu_Solacolu.

[139] Donația, autentificată de către colecționar la 15 noiembrie 1948, a fost înregistrată la MNA în Registrul-inventar general, poziția 237, 12 februarie 1949, printre piese fiind menționate în procesul-verbal aferent: „trei statuete de teracotă, egiptene, înalte de 14–16 cm, poziția 24; partea inferioară a unei statuete de teracotă, probabil egipteană; o statuetă feminină de teracotă, egipteană, întregită din trei bucăți, înaltă de 18 cm, poziția 26”.

[140] Pentru personalitatea lui Mihail C. Sutzu (1841–1933), vezi Alexandrescu Vianu 1992, inclusiv nota 1 pentru bibliografia esențială.

[141] În baza deciziei nr. 100 din 4 mai 1957 a președintelui Academiei (vezi și Arhiva MNA, dosar 13/1957), au intrat în posesia Institutului de Arheologie o serie de piese arheologice aparținând colecției Mihail C. Sutzu, aflate la Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei (vezi procesul-verbal încheiat în 18 iunie 1957 între academicianul Constantin Moisil și Octavian Iliescu, din partea Cabinetului, și Ecaterina Vulpe, din partea IAB, în care sunt menționate „obiecte de proveniență egipteană”, pozițiile 154–179 și „sculptură egipteană”, pozițiile 180–188). Menționăm faptul că, dintr-o notă de inventar a IAB, datată 19 iunie 1953, reiese că în colecțiile MNA au intrat 19 piese din colecția Sutzu, predate de către Academia Română cu procesul-verbal înregistrat sub numărul 3990/16 iunie 1953, între care patru conțin mențiunea „egiptene”: poziția 3 – basorelief egiptean, poziția 9 – o piatră tumulară egipteană, pozițiile 13–14 – fragmente de basoreliefuri egiptene. Aceste elemente explică existența notei de inventar, purtând semnătura Ecaterinei Vulpe, care conține mențiunea: „44 obiecte de proveniență egipteană și 17 sculpturi egiptene”.

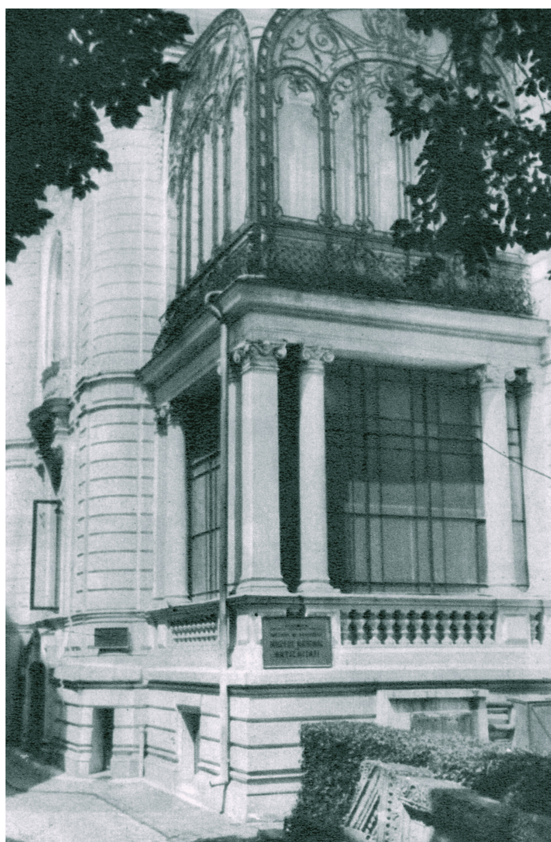
[142] Procesul-verbal nr. 51 din 8 septembrie 1971, încheiat între IAB și MNIR; actul cu nr. 1541/22 noiembrie 1976, conținând anexa nr. 5. Vezi și Alexandrescu Vianu 1992, p. 137, notele 27–28. Trebuie precizat că fondul cedat către IAB de Academia Română includea și piese aparținând colecției Constantin Orghidan, transferate în cea mai mare parte către MNIR.

[143] Alexandrescu Vianu 1992, p. 128–137.

[144] Alexandrescu Vianu 1992, p. 131; vezi și Cihó 1998–1999, p. 20 și nota 4.

[145] Dumitrescu 1968. Volumul constituie una dintre cele mai documentate atât prezentări asupra evoluției unei instituții de cercetare și muzeale, cât și mărturii referitoare la patrimoniul acesteia.

[146] Dumitrescu 1968, p. 99–100.

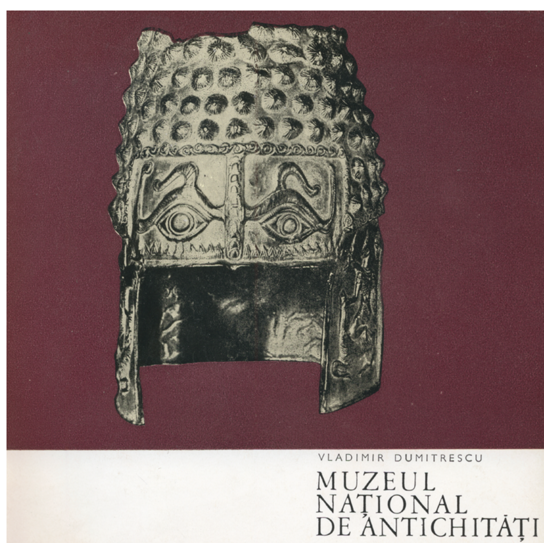

Fig. 3. Muzeul Național de Antichități. 1. Sediul din Casa Macca; 2. catalogul din 1968.

Fig. 4. Muzeul Național de Antichități. Sarcofagul mumiei lui Bes-An. 1. imagine din fototeca IAB; 2. după Dumitrescu 1968; 3. după Cihó 1999.

de antichități egiptene[147], alături de vasele de lut din perioada predinastică (deci anterioară anului 3000 î.e.n.), de culoare roșie-închisă, cu excepția zonei de la gură care este neagră, pot fi văzute în expoziția permanentă (vitrina nr. 28): statuete de alabastru, de bronz și de piatră, reprezentând diferite divinități egiptene și faraoni-divinități; altele, de argilă și de caolină cu smalț colorat albastru și cu inscripții hieroglife – una dintre ele reprezentând-o pe zeița Isis stând pe tron și ținându-l în brațe pe zeul Horus; un relief rectangular de piatră reprezentând două persoane mergând în procesiune, datează probabil de la începutul mileniului III î.e.n.[148], un fragment de *cippus* al lui Horus cu basorelief

[147] În sala 5 a expoziției MNA, la parterul Casei Macca, în conformitate cu planul din catalog (Dumitrescu 1968). Încăperea găzduiește actualmente secretariatul IAB.

[148] Piesă identificată în colecția IAB ca E 142, colecția Sutzu, Sakkara, placă de calcar, reprezentând figuri umane.

reprezentând crocodili și cu inscripție hieroglifică[149], o stelă funerară de calcar etc.; apoi, din vremuri mult mai recente, două vase *canope* de alabastru cu capac în formă de cap omenesc de pe la mijlocul mileniului I î.e.n.[150], o mască mortuară de calcar din epoca romană etc. Mumia lui Bes-An, fiul lui Petisis, nepot al lui Anh-Ef-En-Hus, preot al zeului Amon din Teba (sec. XVI a.Chr.), expusă în vitrina nr. 27[151], împreună cu două mumii de copii, stau mărturie – după trei mii cinci sute de ani – a desăvârșitei tehnici de îmbălsămare practicate de către egipteni. Alături (vitrina nr. 26) este expus sarcofagul de lemn în formă umană stilizată al mumiei lui Ben-An, pictat cu scene hieratice și cu hieroglife: în dreapta și în stânga genii, jos Isis și Nephtis, iar în spate Osiris.”

***

Diversele forme de evidență reunite în Arhiva Sectorului Muzeul Național de Antichități din cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” ne-au permis obținerea unor date utile în privința reconstituirii fondului de antichități egiptene. Amintim în acest sens caietele de depozit nr. 132, 142, 157 și 170, Registrele-inventar de depozit nr. 1, p. 65–72, pentru colecția Papazoglu și nr. 3, p. 38–39, 43–47, pentru colecția Sutzu, precum și Registrul-inventar de expoziție nr. 16.

Din **caietele de depozit nr. 132** și, mai ales, **142** (cu obiecte cedate către IAB de Academia Română, în 1957)[152], combinate cu lista din procesul verbal de cedare către MNIR, din 1976, reiese că ar trebui să fi rămas la IAB următoarele piese, provenind din colecția Sutzu:

E 140 a–b, fragment de gresie cu reprezentarea de șerpi sacri, un fragment cu înălțimea de 0,285 m și un altul cu lungimea de 0,163 m, Karnak, inventar Academie 139;

E 141, colțul unei plăci de gresie cu relief în forma unei flori de lotus, înălțimea = 0,125 m, Karnak, inventar Academie 140;

E 142, placă rectangulară de calcar;

E 143, mică stelă de calcar cu reprezentarea unui ospăț funebru, înălțimea = 0,30 m, inventar Academie 276;

E 144, fragment de stelă de gresie cu marginea superioară rotunjită, relief cu două registre, înălțimea = 0,32 m, insula Philae, inventar Academie 142;

E 146, fragment de piatră calcaroasă cu desen incizat și pictat, reprezentând un bărbat cu figura la stânga, lățimea = 0,23 m, inventar Academie 134;

E 154, fragment de granit cu hieroglife, lățimea = 0,13 m; E 155–156, două fragmente calcar, împărțite în registre cu hieroglife, pictate cu albastru, dimensiuni: 0,38 m, 0,13 × 0,12 m, inventar Academie 135–136;

E 157, fragment de calcar cu hieroglife dimensiuni: 15 × 12 × 5 cm;

---

[149] Piesă identificată în colecția IAB ca E 134.

[150] Piese identificate în colecția IAB ca E 151 și 152, colecția Sutzu, actualmente împrumutate către MINAC.

[151] Dumitrescu 1968, poziția 82, pentru imaginea sarcofagului mumiei lui Bes-An.

[152] Sunt menționate ca făcând parte din colecția Institutului piesele cu numerele de inventar E 134, 135, 136, 139, 144, 149, 151 a–b, 155, 156, 157, 209, 210, 212 (Alexandrescu Vianu 1992, p. 131, nota 11). Actualmente se cunoaște faptul că E 134, E 135 și E 157 se află în colecțiile IAB, iar E 136, E 139 și E 149 în colecțiile MNIR (vezi *infra*, pentru echivalențele dintre numerele de inventar ale celor două instituții).

E 158, fragment de calcar cu hieroglife, înălțimea = 0,095 m; E 159, fragment de calcar cu hieroglife, dimensiuni: 15 × 10 × 5,5 cm; E 160, stelă de calcar cu partea superioară rotunjită, hieroglife, înălțimea = 0,43 m.

Au fost identificate până în prezent în colecțiile IAB piesele cu numerele de inventar E 140 b, E 141, E 142, E 157 și E 159.

Din **caietul de depozit nr. 157**, reiese existența unor piese de silex, lame fragmentare, unele cu urmă de uzură (E 201–205), aparținând, probabil, colecției Sutzu, precum și a unor statuete (E 213–216), a unui scarabeu (E 217) și a unui vas (E 218), aparținând colecției Butculescu, dintre care au fost identificate, în colecțiile IAB, doar E 201–205, E 213 și E 218.

Din **caietul de depozit nr. 170**, reiese o evidență a pieselor egiptene provenind din colecțiile Lenș (E 1), Solacolu (E 2–8)[153] și Papazoglu (E 9–75, E 206–208)[154]. Din colecția cedată de Academie (cuprinzând piesele cu numerele de inventar E 76–205, E 209–250), incluzând colecțiile Sutzu și Orghidan, colecția Sutzu pare să fie sursa pieselor E 76–89, 97–100, 133–205, 209–212, iar colecția Orghidan a pieselor E 90–96, 129–132[155].

Din **Registrul-inventar de expoziție nr. 16**[156], detaliind prezentarea lui Vladimir Dumitrescu[157], reiese că piesele egiptene se aflau în vitrinele 26–28 și în expunere liberă. Astfel, vitrina 26 conținea sarcofagul lui Bes-An (E 192 = 254) și trei păsări mumificate (E 255, E 256, E 257), vitrina 27 conținea mumia lui Bes An (E 195 = 253) și mumiile a doi copii (E 193 = 251 și E 194 = 252), iar vitrina 28 vase și obiecte egiptene (E 82, E 85, E 79, E 81, E 76, E 8, E 83, E 92, E 73, E 71, E 72, E 136, E 135, E 134, E 74, E 199 = 212, E 75, E 198, E 64, E 57, E 56, E 59, E 63, E 60, E 62, E 61, E 58, E 97, E 137, E 65, E 66, E 200, E 197, E 68, E 70, E 69, E 86, E 67, E 132, E 133). În aceeași sală mai puteau fi admirate: o piatră neagră cu hieroglife (E 196 = 250)[158]; partea de jos a unui personaj îngenuncheat (E 148)[159]; un fragment de relief (E 142)[160], un fragment arhitectonic (E 160)[161].

În ceea ce privește **raportarea științifică la colecția de antichități egiptene**, o primă evaluare a pieselor de acest gen aflate în colecția Academiei Române, anterior

[153] Din colecția Solacolu, au fost identificate E 4, E 5, E 6, E 7, precum și o statuetă de sfinx, cu număr de inventar atribuit IAB 39/2019, care ar putea fi asociată tot acestei colecții. În privința pieselor de tip osirian (din colecția Solacolu), acestea pot fi încadrate, după unele studii recente, în categoria mai largă a statuetelor egiptizate din epoca romană, larg răspândite pe tot cuprinsul imperiului (Tomorad 2006).

[154] Deoarece, în timp, piesele și-au pierdut identitatea muzeală, au putut fi identificate cu precizie doar E 9–18, E 21–23, E 25–31, E 33–34, E 38–39, E 41–50, E 52–55, E 57, E 65–70, în cazul celorlalte, deși piesele există, procedându-se la atribuirea de numere de inventar în anii 1999 și 2019. Posibile echivalențe ar fi: E 24 = 12 IAB/99, E 37 = 17 IAB/99, E 47 = 3 sau 7 IAB/99, E 51 = 2/10/20/25/26/27/ IAB (19)99.

[155] Pentru colecțiile Sutzu și Orghidan, datele sunt confirmate de lista din procesul-verbal de cedare către MNIR din 1976.

[156] Menționăm că în acest registru apar numere duble de inventar pentru aceeași piesă, fiind vorba așadar despre aceleași obiecte din colecțiile MNA.

[157] Vezi *supra*, descriere și nota 146.

[158] În colecțiile IAB.

[159] Actualmente la MNIR, cu numărul de inventar 121595.

[160] În colecțiile IAB.

[161] Încă neidentificat.

predării ei către IAB, mai precis în anul 1938, se datorează egiptologului german Hellmut Müller-Feldmann[162].

Un punct de vedere avizat asupra câtorva dintre piesele egiptene din colecțiile IAB este solicitat printr-o scrisoare, adresată la 21 octombrie 1958, de către Emil Condurachi, directorul de atunci al instituției, lui Bernard V. Bothmer, Associate Curator, Dept. of Ancient Art, Brooklyn Museum, New York. Scrisoarea de răspuns, datată 29 ianuarie 1959, conține o expertiză a cercetătorului american, făcută pe baza fotografiilor, asupra a 21 de piese egiptene, provenind din colecția Sutzu. Redăm în continuare extrase (comentate) din documentul invocat[163]:

E 200, clișee 1607, 1613 – „is a statuette of the goddess Isis with her son Horus on the lap. Ptolemaic, third to second century B.C.” (piesă împumutată către FIB în 1972, revenită la IAB pentru a fi expusă la Cluj-Napoca în 1988; neexpusă la Călărași în 1999, neregăsită în colecțiile IAB; posibil la FIB?);

E 153 – „appears to be a mummy mask in plaster, presumably of the Roman Period, third century A.D.” (piesă transferată în 1976 la MNIR, unde se află actualmente, cu numărul de inventar 121598);

E 151 – „is a canopic jar with the lid in form of the human-headed Amset, one of the four canopic deities. Late Period, 600–300 B.C.” (piesă împumutată în 1972 către MINAC, unde a fost identificată actualmente, urmând a fi restituită către IAB);

E 152 – „is a canopic jar with the lid in form of the hawk-headed Kebech-Senuf. Late Period, 600–300 B.C.” (piesă împumutată în 1972 către MINAC, unde a fost identificată actualmente, urmând a fi restituită IAB)[164];

E 134, clișeu 1608 – „is a fragment of a so-called Horus *cippus*, a magical stela or amulet inscriped with a text for protection against evil. Fourth century B.C.” (piesă aflată la IAB);

E 135, clișeu 1611 – „is a fragment of a shawabti. I cannot read the entire text on the photograph and therefore the date is hard to establish. Probably about 1000 B.C.” (piesă aflată la IAB);

E 136, clișeu 1611 – „is a fragment from another shawabti, about 600–500 B.C.” (piesă transferată în 1976 la MNIR, unde se află actualmente, cu numărul de inventar 121589);

E 149, clișeu 1605, „is the hand of a statue, probably of a god or a goddess, holding the ankh sign, the ancient Egyptian sign of life” (piesă transferată în 1976 la MNIR, unde se află actualmente, cu numărul de inventar 121596);

E 150, clișeu 1606 – „the fragment of a head, can be dated to Dynasty XVIII, about 1400 B.C.” (piesă transferată în 1976 la MNIR, unde se află actualmente, cu numărul de inventar 121597);

[162] Müller-Feldmann 1938; vezi și Cihó 1990, p. 689–690 și notele 23–24.

[163] Fișele redactate de către Ecaterina Vulpe, invocate anterior (vezi *supra*, nota 32), datorează mult, probabil, și punctelor de vedere exprimate cu această ocazie.

[164] În privința vaselor *canope* (E 151, cu cap de femeie, înălțimea = 0,35 m, colecția Sutzu, piesă achiziționtă din împrejurimile orașului Cairo; E 152, cu cap de pasăre, înălțimea = 0,32 m, colecția Sutzu), trebuie precizat că au fost împrumutate în anii ’70 ai secolului trecut pentru o expoziție „de curiozități”. Îi mulțumim și pe această cale colegului nostru, Aurel Mototolea, pentru confirmarea, în mod verbal și fotografic, a prezenței acestor piese la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, urmând a fi restituite către IAB în viitorul apropiat. În colecția IAB mai există două capace aparținând tot unor vase de tip *canope* (IAB 29–30/99), împrumutate pentru expoziția de la Cluj-Napoca, dar neexpuse, prezente, în schimb, în expoziția de la Călărași (vezi Cihó 1999, pozițiile 74–75).

E 137, clișeu 1612 – „seems to have had a beard and therefore must represent a male person, perhaps a god. Probably after the New Kingdom, around 1000 B.C." (piesă împrumutată către MINAC?);

E 139, clișeu 1603 – „is the bust of a statuette, probably of a lady, but the inscription is not clear on the photograph and thus I cannot give you the name of the person. I can see enough, however, to state from the beginning of the offering formula that it must have been made somewhere between 1500–1200 B.C." (piesă transferată în 1976 la MNIR, unde se află actualmente, cu numărul de inventar 121592);

E 144, clișeu 1614 – „is the fragment of a funerary stela of the Roman period, probably first to second century A.D. It shows in the lower left a man worshipping before the god Osiris who is in the lower right. Above are the jackal of the god Anubis surmonted by the stylized wing of the sun disk (now lost), from which hangs a serpent" (piesă împrumutată către MINAC?);

E 143, clișeu 1609 – „is a funerary stela and again, unfortunately, I cannot read the name of the owner who is represented below before his offering table. The date is end of the Old Kingdom or Middle Kingdom, about 2200–1900 B.C. " (piesă împrumutată către MINAC?);

E 142 – „is a fragment, probably in limestone, of two offering bearers bringing geese. The first one on the right is named Ini, and the second servant has the name Wekh. The relief probably comes from the offering chapel of a tomb at Saqqara or Giza and can be dated to the Old Kingdom, probably Dinasty V–VI, 3450–2300 B.C." (piesă aflată la IAB);

E 141, clișeu 1604 – „seems to be the fragment of a stela or offering table with a plant motif. Date uncertain" (piesă aflată la IAB);

E 140 a, clișee 1600, 1604 – „is the fragment, probably in sandstone, of a frieze of *uraei*, royal serpents bearing a sun-disk on their heads. Probably from a temple. Date uncertain" (piesă la MINAC?);

E 145 (piesă aflată la MNIR, cu numărul de inventar 121594), E 146 (piesă la MINAC?), E 147 (piesă aflată la MNIR, cu numărul de inventar 121590), clișee 1601, 1602, 1610 – „are three fragments with sunk relief which are apparently in the same material and from the same tomb. From their style I should judge that they belong to a tomb at Thebes of Dynasty XVIII, 15th century B.C. The style is rather good";

E 148, clișee 941, 1595–1596, 1599 – „is the lower part of a kneeling statue of a man by the name of Sebek-hotep. His mothers name is Seshep-imen-tais-heret, and she was a priest of the goddess in front of him. According to the text, the statue comes from the region of Fayum and can be dated to Dynasty XXVI, 663–525 B.C. This piese was mentioned in the Archiv für Ägyptishe Archäologie (Vienna), vol. I, 1938, p. 240" (piesă transferată în 1976 la MNIR, unde se află actualmente, cu numărul de inventar 121595)[165];

E 138, clișeu 1603 – „is the fragment of a naos from a naophorus statuette, with the representation of the goddess Bastet in the form of a lion. It probably comes from Bubastis in the Delta. The text contains the titles of the owner who was a scribe who acts in the presence of the king. The name of the owner was on the lower part, now lost. The date is probably the beginning of Dynasty XXVII, about 500 B.C." (piesă transferată în 1976 la MNIR, unde se află actualmente, cu numărul de inventar 121591).

[165] Vezi și Cihó 1989, p. 402 și nota 11, cu precizarea că numărul de inventar al piesei aflate la MNIR este 121495, nu 121492.

III. SITUAȚIA PIESELOR FONDULUI DE OBIECTE EGIPTENE DIN PUNCT DE VEDERE AL CIRCULAȚIEI ȘI AL ACTUALEI LOR APARTENENȚE INSTITUȚIONALE

În ultima sa publicație în materie[166], Miron Cihó amintește „frumoasa colecție a Muzeului Național de Antichități”, insistând asupra faptului că, începând din anul 1972, transferurile pieselor către diverse instituții au dus la pierderea unora dintre artefacte, printre beneficiarii divizării colecției de antichități egiptene a MNA fiind enumerate următoarele instituții din București: Muzeul Național de Istorie, Muzeul Municipiului București, Muzeul Colecțiilor de Artă, Institutul de Arheologie, Academia Română.

În privința **mișcării pieselor de factură egipteană**, ca și a identității instituțiilor deținătoare, se impun câteva precizări.

Institutul de Arheologie este o instituție formată în 1956 prin transformarea Muzeului Național de Antichități, realitate instituțională din secolul al XIX-lea. Institutul a primit în anul 1957, prin cedare din partea Academiei Române, colecția lui Mihail C. Sutzu, transferând, la rândul său, în anul 1976, doar o parte a acestei colecții, Muzeului Național de Istorie a României. Institutul nu a transferat sau împrumutat piese din colecțiile sale Muzeului Municipiului București sau Muzeului Colecțiilor de Artă, eventualele piese de factură egipteană din cele două instituții invocate provenind din alte surse.

Din **documentele aflate în arhiva Sectorului MNA** (procese-verbale încheiate între IAB și alte instituții), reiese că obiecte din colecția de antichități egiptene a Muzeului Național de Antichități / Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, formată din reunirea pieselor provenind din colecții private din secolele XIX–XX (donate, achiziționate sau cedate), există actualmente în patru instituții[167]: Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” / IAB, ca succesor al MNA; Muzeul Național de Istorie a României / MNIR (cea mai mare parte a colecției Academiei Române, conținând fondurile Mihail C. Sutzu și Constantin Orghidan, intrate în 1957 în colecțiile IAB, a fost **transfer**ată instituției muzeale – create în anul 1971 – prin documente datând din anul 1976[168]), Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța / MINAC (**împrumut**ate în anii ’70 în vederea organizării unei expoziții temporare „de curiozități”)[169], Facultatea de Istorie a Universității București / FIB (**împrumut**ate în anii ’70, ca „material didactic”, destinat studenților, împreună cu alte artefacte provenind din vechile colecții anticarice ale MNA, dar și din săpături arheologice ale IAB, și restituite parțial). Această din urmă restituire parțială a fost făcută cu

[166] Cihó 1998–1999, p. 22.

[167] Vezi și Cihó 1990, p. 690, în care se precizează că MNIR și FIB își datorează piesele fostului Muzeu Național de Antichități (prin colecțiile Papazoglu și Sutzu), fără a se face, însă, nicio precizare asupra fondului de obiecte egiptene rămas la continuatorul acestuia, Institutul de Arheologie.

[168] Vezi anexa nr. 5 din 22 noiembrie 1976.

[169] Vezi adresa nr. 390 din 16 martie 1972 și procesul-verbal nr. 854 din 22 martie 1972, cu adrese de confirmare până în 1974 inclusiv.

ocazia organizării la Cluj-Napoca, în anul 1988, a expoziției *Antichități egiptene în colecțiile din România*[170], la care IAB a participat cu 77 de piese[171]. Piesele au fost doar parțial expuse și incluse în catalogul din 1988. Ulterior, piese din colecții IAB au fost incluse într-o altă expoziție, *Antichități egiptene în muzee și colecții,* organizată la Călărași, în anul 1999[172].

Din **lista din 18 iunie 1957**, conținând piesele cedate de Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei către IAB, reiese existența a două categorii de artefacte:

obiecte de proveniență egipteană

mică amforă de sticlă turnată, din mai multe fragmente, înălțimea = 15 cm, poziția 154;

văscior de sticlă ovoidal, acoperit cu mici proeminențe, poziția 155;

vas de alabastru, înălțimea = 14,5 cm, poziția 156;

mic vas de piatră, înălțimea = 3,3 cm, poziția 157;

mic bol cu angobă albă, Elephantina, diametrul = 11 cm, poziția 158;

strachină adâncă cu smalț albastru, fragmentară la buză, diametrul = 15,5 cm, poziția 159;

statuetă din calcar vopsit verde slab, reprezentând un faraon, înălțimea = 22 cm, poziția 160;

statuetă din lut, fără cap, de bărbat, înălțimea = 5,6 cm, poziția 161;

statuetă de păpușă de lemn, cu brațele mobile, înălțimea = 14 cm, poziția 162;

statuetă de pasăre de lemn, înălțimea = 5,5 cm, poziția 163;

o șopârlă mare, mumificată, trei bucăți, poziția 164 (E 71);

o placă de lemn fragmentară, reprezentând o figură masculină cu cap de câine, autenticitate dubioasă, înălțimea = 19,5 cm, poziția 165;

un fragment de placă de os, cu relief pe ambele părți, cu reprezentări de animale, dimensiuni: 4 × 35 cm, poziția 166;

două fragmente de statuete din diorit cu hieroglife, poziția 167;

fragment de diorit având pe o parte câteva rânduri de hieroglife și pe cealaltă doi crocodili în relief, poziția 168;

mic portret fragmentar, bazalt, înălțimea = 8 cm, autenticitate dubioasă, poziția 169;

un sigiliu de lut cu hieroglife, înălțimea = 24,5 cm, poziția 170;

mică piramidă de calcar cu decor geometric pe toate fețele, poziția 171;

cinci vase predinastice, conice, roșii, cu margine neagră, înălțimea = 30 cm, 29,5 cm, 24 cm, 29,3 cm, 25 cm, poziția 172;

vas ovoidal din aceeași categorie, înălțimea = 31 cm, poziția 173;

strachină tronconică, aceeași categorie, înălțimea = 13 cm, poziția 174;

vas ovoidal cu gât, aceeași pastă, decorat cu dungi negre, poziția 175;

un vas fragmentar, poziția 176; 12 aplice de bronz, poziția 177;

un fragment de mâner de bronz de la un vas egiptean, poziția 178;

trei amulete de bronz în formă de animale, poziția 179;

[170] Vezi adresa nr. 137/12 februarie 1988.

[171] Vezi procesul verbal din 15 martie 1989, din care reiese descrierea pieselor împrumutate (fără numere de inventar) și faptul că acestea au rămas la Cluj-Napoca până în martie 1990.

[172] Vezi mai jos echivalențele descrierii pieselor (datorate lui Miron Cihó) între catalogul expoziției din 1988 (Cihó 1988) și pliantul expoziției din 1999 (Cihó 1999).

sculptură egipteană

portret bărbătesc din bazalt, fragmentar, numai partea stângă din față, poziția 180;
mână care ține un obiect simbolic, fragment de statuie, lungimea = 25 cm, poziția 181;
două fragmente de diorit, un cap de divinitate cu înfățișare de leoaică și labele de la picioare cu inscripții hieroglifice, poziția 182;
șase fragmente de relief de calcar cu reprezentații hieroglifice și de figuri umane cu pictură destul de bine păstrată, un fragment format din două bucăți, poziția 183;
fragment de granit cu resturi mici de inscripții hieroglifice, poziția 184;
două fragmente dintr-o stelă din piatră gălbuie, cu flori și boboci de lotus, poziția 185;
mică stelă, în perfectă stare de păstrare, înălțimea = 30,5 cm, poziția 186;
două vase *canope* din alabastru, înălțimea = 37 cm și 35 cm, poziția 187;
un portret mască din piatră calcaroasă, autenticitate dubioasă, poziția 188.

Din **lista din 22 noiembrie 1976**, reiese că au fost predate către MNIR obiecte din colecția Academiei (Registrul-inventar general, poziția 789), aparținând colecțiilor Sutzu și Orghidan, având Egiptul drept loc de proveniență, deținute, începând din 1957, de către Institutul de Arheologie[173].

Colecția Sutzu: E 76 (= 121488 MNIR), vas tronconic, roșu cu bandă neagră, predinastic; E 77 (= 121489 MNIR), vas tronconic, roșu cu bandă neagră, predinastic; E 78 (= 121490 MNIR), vas tronconic, roșu cu bandă neagră, predinastic; E 80 (= 121491 MNIR), vas tronconic, predinastic; E 83 (= 121492? MNIR), vas ovoidal, cu dungi negre, vertical; E 84 (= 121493? MNIR), vas ovoidal, cu dungă neagră, înalt; E 85 (= 121495 MNIR), vas ovoidal, întregit; E 86 (= 121494 MNIR), con de lut ars, cu sigiliu, hieroglife; E 87 (= 121599 MNIR), fragment de lut ars, cu capul lui Dionysos în relief, cu smalț verde; E 88 (= 121600 MNIR), partea superioară a unei statuete, reprezentând un tânăr care duce un burduf în mâna stângă; E 89 (= 121601 MNIR), fragment de lut ars, reprezentând o mână ținând un disc/oglindă, cu reprezentarea lui Eros; E 98 (= 121605 MNIR), statuetă de lemn reprezentând o pasăre; E 100 (= 121606 MNIR), placă de lemn fragmentară, reprezentând o figură masculină, cu cap de câine, probabil un fals; E 101 (= 121607 MNIR), protomă de sticlă, reprezentând un cap de leu; E 102 (= 121608 MNIR), Nubia de Sus, lamă de silex curbă; E 103 (= 121609 MNIR), cap de leu din bronz; E 104 (= 121610 MNIR), aplică reprezentând un cap feminin, cu trompă de elefant, epoca elenistică; E 105 (= 121611 MNIR), statuetă de bronz reprezentând pe Osiris; E 106 (= 121612 MNIR), cap masculin, cu piele și trompă de elefant, din bronz; E 107 (= 121613 MNIR), aplică de bronz, personaj Nephtis șezând; E 108 (= 121614 MNIR), toartă de bronz, pentru aplicat pe lemn, cu un bust de Eros; E 109 (= 121615 MNIR), aplică de bronz, reprezentând capul lui Osiris pe un vas; E 110 (= 121616 MNIR), pandantiv conic, de bronz, cu tortiță și chip de maimuță în relief; E 111 (= 121617 MNIR), pandantiv conic, de bronz, cu două proeminențe laterale, asimetrice; E 112 (= 121618 MNIR), pandantiv pe o bază dreptunghiulară, de bronz, reprezentând pe zeul Apis; E 113 (= 121619), aplică de bronz, reprezentând pe zeul Apis în picioare; E 114 (= 121620 MNIR), aplică de bronz, reprezentând un cap de pelican; E 115 (= 121621 MNIR), aplică de bronz, reprezentând un șoim ; E 116 (= 121622 MNIR), statuetă de bronz, reprezentând un berbec; E 117 (= 121623), statuetă de bronz, reprezentând un berbec;

[173] Numărul de inventar E[...] reprezintă numărul de inventar al fondului de antichități egiptene la IAB. Este urmat de actualul număr de inventar al piesei la MNIR [121...]. Numerele de inventar din extrasele documentare din arhivele celor două instituții au fost confruntate cu numerele de inventar din publicații (= cataloagele expozițiilor). Mulțumim pe această cale colegei noastre, Adela Bâltâc (MNIR), pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție informații privind identitatea pieselor.

E 118 (= 121624 MNIR), aplică de bronz, cu protoma lui Khorum; E 119 (= 121625 MNIR), pandantiv de bronz, în formă de vas conic, cu două tortițe; E 120 (= 121626 MNIR), pandantiv de bronz, reprezentând un șobolan; E 121 (= 121627 MNIR), aplică de bronz, în formă de cap de berbec; E 122 (= 121628 MNIR), disc de sticlă, cu o mască în relief; E 123 (= 121629 MNIR), statuetă de bronz, cu reprezentarea lui Eros cu un vas în mâna stângă ridicată; mâna dreaptă, piciorul și aripile fragmentare; E 124 (= 121630 MNIR), statuetă de bronz, cu reprezentarea lui Eros cu un vas în mâna dreaptă ridicată și o tavă cu ornament radial în mâna stângă; picioarele și o aripă rupte; E 125 (121631 MNIR), statuetă de bronz, cu reprezentarea lui Eros cu mâna dreaptă ridicată; picioarele și mâna stângă rupte; E 126 (121632 MNIR), aplică de bronz, reprezentând pe Isis; E 127 (121633 MNIR), fragment de mâner de bronz, decorat cu palmete și terminat în formă de cap de mistreț; E 128 (= 121634), aplică de bronz, semicirculară, cu capul zeității Sakhmet în relief; E 136 (= 121589 MNIR), colecția Sutzu, piesă lapidariu, fragment de statuetă de piatră, acoperită cu hieroglife; E 137 (= 121590 MNIR), piesă lapidariu, fragment de granit, reprezentând o figură umană; E 138 (= E 121591 MNIR), piesă lapidariu, fragment de porfir cu relief adâncit, reprezentând un cap de maimuță, înconjurat de hieroglife; E 139 (= 121592 MNIR), piesă lapidariu, fragment din baza și labele picioarelor unei statuete de granit negru, cu hieroglife pe partea din față; E 145 (= 121594 MNIR), Sakkara, piesă lapidariu, fragment de piatră calcaroasă, cu desen incizat și pictat, reprezentând un bărbat la stânga; E 148 (= 121595 MNIR), piesă lapidariu, fragment de sculptură din granit negru, reprezentând partea inferioară a unei figuri îngenunchiate; pe baze, cu hieroglife pe bază și pe spate; E 149 (= 121596 MNIR), piesă lapidariu, fragment de granit negru, reprezentând o mână încleștată pe o verigă; E 150 (= 121597), piesă lapidariu, fragment de sculptură din granit negru, reprezentând o față umană din partea stângă; E 161 (= 121604 MNIR), fragment cioplit dintr-o placă ceramică, cu o figură în relief, spre stânga, având urechea foarte mare; E 162 (= 121638 MNIR), toarta unui vas de bronz, având în partea superioară o figură de divinitate; E 163 (= 121639 MNIR), aplică de bronz, cu decor stilizat.

Colecția Orghidan: E 90 (= 121496 MNIR), Elephantina, o strachină de lut gălbui, cu marginea și o linie interioară pictate cu roșu-brun; E 91 (= 121602 MNIR), Fayum, statuetă reprezentând un tânăr înaripat, cu mantie și bonetă, ținând în mâna dreaptă o făclie ; E 93 (= 121603 MNIR), Fayum, partea superioară a unei statuete feminine, din lut ars, care susține cu mâinile o coroană pe cap; E 94 (= 121566 MNIR), două fragmente dintr-un opaiț de lut roșu, de formă unghiulară, cu relief în bobițe, așezate în cruce; E 95 (= 121567 MNIR), Fayum, opaiț de lut galben, rotund, cu gât pentru feștilă, fără toartă, cu decor excizat; E 96 (= 121568 MNIR), opaiț de lut ars, negricios, rotund, cu gât, cu decor circular excizat; E 129 (= 121635 MNIR), fragment cilindric, poate dintr-un vas de bronz; E 130 (= 121636 MNIR), Elephantina, instrument de toaletă, din bronz, cu un capăt aplatizat și celălalt rupt; E 131 (= 121637 MNIR), Elephantina, bară cilindrică, din bronz, ușor subțiată la mijloc.

Din documente aflate în arhiva Sectorului MNA din cadrul IAB (procesul verbal din 22 martie 1972 încheiat între IAB și MINAC și, în mod indirect, adresa nr. 1541/22 noiembrie 1976, reprezentând Anexa nr. 5 – lista pieselor arheologice din colecția Academiei predate de către IAB către MNIR), reiese că piese egiptene au fost **împrumut**ate și Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța pentru „organizarea unei expoziții de curiozități”. Este vorba de artefacte provenind tot din colecția Sutzu, cu următoarele numere de inventar: E 143 (placă cu scene egiptene și inscripție hieroglifică)[174], E 144 (placă), E 146 (fragment de piatră calcaroasă, cu

[174] E 143 (menționată în catalogul expoziției din 1988 = Cihó 1988, p. 34, dar neexpusă), E 144, E 146, E 147, E 157, E 158, poate E 140 a.

desen incizat și pictat, reprezentând un bărbat la stânga); E 147 (două fragmente care se întregesc, având figura spre stânga și mâna stângă reprezentată întreagă); E 151 și E 152 (vase antropomorfe), E 157 (împrejurimile orașului Cairo, fragment de calcar pe care este incizată o albină, posibil corect E 156); E 158 (împrejurimile orașului Cairo, fragment de calcar, cu hieroglife); două sarcofage de lemn în miniatură, fără număr de inventar, un opaiț de bronz, copie romană, fără număr de inventar, un vas cu inscripție, precum și o altă placă, cu numărul de inventar E 4, posibil corect E 74 sau E 154–155.

Din colecția Academiei au rămas la IAB piesele cu numerele de inventar: E 92, E 97, E 132, E 140 b, E 141, E 142, E 157, E 159. Nu este clară deocamdată situația pieselor cu numerele de inventar E 137 și E 140 a, care nu se regăsesc actualmente în colecțiile IAB și care este posibil să fi fost împrumutate către MINAC, ancheta fiind în derulare.

O altă instituție care a beneficiat de piese egiptene din colecțiile IAB este Facultatea de Istorie a Universității din București. Pe baza solicitării acesteia, referitoare la **împrumutul** unor obiecte[175], ajungea la Cabinetul de istorie universală veche și de istoria României, probabil pentru uz didactic, o serie de piese[176]: un sarcofag egiptean (cu vitrină), trei mumii umane (dintre care una, cu vitrina aferentă, aparținând unui adult și două de copii), trei mumii de păsări, trei vase tronconice de lut, din perioada predinastică, provenind din colecția Sutzu, cu numerele de inventar E 79, E 81 și E 82, precum și 18 artefacte diverse (vase de diferite dimensiuni, statuete de lemn, lut, piatră și bronz, purtând următoarele numere de inventar: E 57, E 65, E 67, E 68, E 69, E 70, E 72, E 73, E 92, E 97, E 132, E 133, E 134, E 135, E 197, E 198, E 200, E 213). Prelungirea împrumutului a fost făcută, prin diverse adrese, până în anul 1980 inclusiv, când se formula, din partea Institutului de Arheologie, cererea ca mumiile să fie preluate de instituția numită actulmente Muzeul Național de Științe Naturale „Grigore Antipa"[177]. Între timp, fapt afirmat de către Miron Cihó în 1984[178] și reafirmat în 1999[179], pentru a fi confirmat, în anii 2000, atât de către Cătălina Opaschi[180], cât și de către Robert Kuhn[181], mumia lui Bes-An a ajuns în depozitele MNIR[182].

---

175 Adresa nr. 1959 din 19 noiembrie 1971.

176 Așa cum reiese din procesele-verbale din 23 noiembrie 1971 și 6 martie 1972, confirmate prin adrese anuale, emise până în anul 1980 inclusiv.

177 Așa cum reiese din adresa IAB nr. 174 din 3 martie 1980, adresată Facultății de Istorie. Piesele cu numerele E 71 și E 99 (mumii de pasăre și șopârlă) ar putea să fi ajuns chiar la Muzeul „Grigore Antipa". Așteptăm o confirmare în acest sens din partea instituției menționate.

178 Cihó 1984a, p. 84.

179 Cihó 1999, poziția 78.

180 Opaschi 1999–2000; 2008.

181 Kuhn 2010, pl. 3.3.

182 Vezi *supra*, notele 75, 85–86.

IV. SITUAȚIA PIESELOR FONDULUI DE OBIECTE EGIPTENE DIN PUNCT DE VEDERE AL VALORIFICĂRII EXPOZIȚIONALE ȘI ȘTIINȚIFICE

În ceea ce privește **valorificarea expozițională**, antichitățile egiptene[183], provenind din cele trei instituții bucureștene deținătoare de asemenea artefacte, Institutul de Arheologie, Facultatea de Istorie și Muzeul Național de Istorie a României, au putut fi admirate în două rânduri, la Cluj-Napoca, în anul 1988, cu ocazia organizării expoziției *Antichități egiptene în colecțiile din România* (fig. 5/1) și la Călărași, în 1999, cu ocazia manifestării *Antichități egiptene în muzee și colecții* (fig. 5/2). În legătura cu prima expoziție, se cuvine menționat faptul că, din documentele schimbate între instituțiile participante la organizarea acesteia, în care sunt menționate 77 de piese[184],

[183] În ansamblul artefactelor, dincolo de amulete, categoria cea mai numeroasă și mai uzuală, de care dispun toate muzeele lumii, există și câteva piese remarcabile prin raritate (Cihó 1987–1988, p. 460; Cihó 1990, p. 693). În acest sens, selectăm din contribuțiile lui Miron Cihó următoarele: papirusul „stăpânei casei”, Sah, de origine thebană (colecția Papazoglu, aflat la Biblioteca Academiei Române), fragmentul de cap de statuie de granit negru din timpul dinastiei a XVIII-a (colecția Sutzu, E 150 IAB, aflat la MNIR, număr de inventar 121597), statuia Isis Lactans din epoca ptolemaică (colecția Sutzu, E 200 IAB, corectat din E 133), cartonajul lui Bes-An (donația Kretzulescu, E 192 = 250 IAB, publicată o dată ca E 40 UB), ultimele două trebuind să se găsească la FIB (*n. n.*).

[184] Este vorba despre adresa nr. 137 din 12 februarie 1988, adresată IAB de către MNIT, precum și despre adresa nr. 1531 din 15 martie 1989, conținând procesul-verbal încheiat între Institutul de Arheologie și Centrul zonal de restaurare Cluj-Napoca privind împrumutul pentru un an al pieselor arheologice făcând parte din colecțiile institutului, aflate în expoziția menționată. Sunt menționate 77 de piese, cu descrieri și dimensiuni, dar fără număr de inventar, dintre care 59 au ajuns la Cluj-Napoca direct de la institut, iar celelalte 18 după restituirea lor institutului de către Facultatea de Istorie (proces-verbal din 10 martie 1988), ulterior împrumutate de către IAB pentru șase luni Centrului zonal de restaurare Cluj-Napoca (proces-verbal din 11 martie 1988). Unele dintre piese au fost prezentate în Catalogul expoziției de la Cluj-Napoca din 1988, ulterior în pliantul expoziției de la Călărași din 1999: E 92, E 68 (Cihó 1988, poziția 37 = Cihó 1999, poziția 498), E 69 (Cihó 1988, poziția 31= Cihó 1999, poziția 52), E 70 (Cihó 1988, poziția 38 = Cihó 1999, poziția 50), E 97 (Cihó 1988, poziția 41= Cihó 1999, poziția 6), E 132 (Cihó 1999, poziția 69), E 65 (Cihó 1988, poziția 98 = Cihó 1999, poziția 57), E 67 (Cihó 1988, poziția 83 = Cihó 1999, poziția 76), E 72 (Cihó 1988, poziția 47); E 73 (Cihó 1988, poziția 48), E 213, E 135 (Cihó 1988, poziția 50 = Cihó 1999, poziția 9), E 134 (Cihó 1988, poziția 84 = Cihó 1999, poziția 54), E 133 (Cihó 1988, poziția 426 = Cihó 1999, poziția 68), E 200 (Cihó 1988, poziția 25, pl. VII), E 197 (Cihó 1988, poziția 11), E 198 (Cihó 1988, poziția 112), E 57 (Cihó 1988, probabil între pozițiile 188–335; Cihó 1999, poziția 62). După încheierea manifestării expoziționale, piesele au revenit la București, dar, din păcate, câteva nu se mai regăsesc actualmente în colecțiile noastre, în ciuda eforturilor de a le identifica, ceea ce ne face să presupunem că au ajuns, din varii motive, la FIB. Este vorba despre două statuete mumiforme (E 72 și E 73), o statuetă de bronz, cu reprezentarea lui Osiris, cu inscripție hieroglifică pe postament (E 197), un scarabeu de bazalt epigraf (E 198), o statuetă reprezentând pe Isis Lactans (E 200). O precizare suplimentară: o piesă, asemănătoare celei cu numărul de inventar E 72, există la IAB, dar arată ca o replică, nu foarte reușită, prin comparație cu fotografia piesei din fototeca IAB. Piesele respective, menționate în catalogul expoziției din 1988 (Cihó 1988, p. 18, pozițiile 72–73; p. 13, poziția 11; p. 27, poziția 112; p. 15, poziția 25, corect, după descriere și ilustrație, E 200, nu E 133, pl. VII), nu se mai regăsesc însă în expoziția din 1999 sau în pliantul acesteia. Unele dintre piese au beneficiat și de valorificare științifică propriu-zisă (E 73 – shabti al lui Nesamun V – Cihó 1984a, p. 85; Cihó 1984b; E 197 – Cihó 1983a, p. 28–33, fig. 7–8 și pl. IV.2; 1984a, p. 85).

Fig. 5. Antichități egiptene din România. Cataloage de expoziție
(Cluj-Napoca, 1988; Călărași, 1999).

ca și din catalogul aferent, în care sunt prezentate individual 29 de piese[185] și câteva în mod colectiv (amulete de divinități și zoomorfe)[186], reiese clar faptul că piesele egiptene aflate la Facultatea de Istorie aparțin colecțiilor Institutului de Arheologie. Aceeași situație este valabilă și pentru expoziția din 1999, de la Călărași, în care au fost expuse 53 de piese[187], în ciuda existenței unei publicații care se referă la „colecția

[185] Cihó 1988, pozițiile 11, 25, 31, 33, 37, 38, 41, 43, 47, 48, 50, 60, 61, 71, 76, 83, 84, 94, 98, 101, 102, 106, 107, 112, 113, 122, 422, 426, p. 34.

[186] Cihó 1988, pozițiile 188–335, 336–420.

[187] Cihó 1999, pozițiile 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 35, 38, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 68, 69, 70, 74, 75, 76, 78.

egipteană a Facultății de istorie-filosofie București”[188]. Compararea componenței loturilor de piese egiptene expuse în 1988 și 1999 indică clar prezența acelorași piese[189] provenind de la IAB[190], diferența de șase artefacte, în defavoarea expoziției de la Călărași, fiind dată de absența celor cinci piese, despre care se presupune că s-au întors la FIB, și a stelei aflate, probabil, la MINAC, doar menționată, nu și expusă la Cluj-Napoca. În privința celebrului cartonaj al lui Bes-An, deși menționat în catalogul expoziției de la Cluj-Napoca din 1988[191], aflăm că nu a fost înfățișat vizitatorilor, rămânând într-o sală de curs a facultății bucureștene[192], dar, în schimb, a putut fi expus 11 ani mai târziu, la Călărași[193].

***

În ceea ce privește **valorificarea științifică**, până în prezent doar o parte a acestui fond s-a bucurat de atenția specialiștilor. Menționăm datele de bază conținute în cataloagele alcătuite de către Miron Cihó, cu ocazia expozițiilor din 1988 și 1999[194], precum și studiile, datorate aceluiași cercetător, vizând anumite grupări de artefacte (pe colecții instituționale)[195] sau piese individuale deosebite[196].

[188] Cihó 1984a. Autorul contribuției amintea chiar împărțirea frumoasei colecții de antichități egiptene a institutului din motive necunoscute, unul dintre beneficiari fiind Facultatea de Istorie. Motivația ni se pare evidentă, dorința ca piesele selectate să fie făcute cunoscute studenților, ca material didactic pentru cursurile de istorie antică, într-o vreme în care asemenea artefacte erau greu de văzut atât nemijlocit, cât și în publicații.

[189] Uneori cu perpetuarea acelorași greșeli legate de evidența/identitatea pieselor.

[190] E 197, E 200 (corectat din E 133), E 69, E 22, E 68, E 70, E 97, E 47, E 72, E 73, E 135 (corectat din E 153), E 46, E 45, E 23, E 47, E 67, E 134, E 192 (corectat din E 40 UB = singura dată când apare acest număr de inventar referitor la cartonajul lui Bes-An). E 65, E 15, E 11, E 14, E 13, E 198, E 12, E 34, E 138, E 133, E 143 (= stela lui Sebek-Hotep, neexpusă) în catalogul din 1988; E 38, IAB 7/99, E 97, IAB 9/99, IAB 10/99, E 135 (corectat din E 153), IAB 28/99, IAB 8/99, IAB 20/99, IAB 16/99, IAB 1/99, IAB 2/99, IAB 4/99, IAB 5/99, IAB 6/99, IAB 11/99, IAB 19/99, IAB 22/99, IAB 21/99, IAB 23/99, E 23, IAB 24/99, IAB 25/99, IAB 27/99, IAB 26/99, E 41 (corectat din 829 E), E 46, IAB 3/99, IAB 12/99, IAB 14/99, IAB 13/99, IAB 15/99, IAB 17/99, E 68, E 70, E 22, E 69, E 134, E 65, E 13, E 14, E 15, E 34, E 57, E 42, E 92, E 133, E 138, IAB 18/99, IAB 30/99, IAB 29/99, E 67, E 192 în catalogul din 1999. Diferența de piese expuse, net în favoarea manifestării din 1999, se poate datora și participării mai restrânse din punct de vedere instituțional (expoziția din 1988 reunea 11 instituții organizatoare, cea din 1999 doar patru, cu precizarea că implicarea FIB este dată exclusiv de consultanța științifică acordată de către Miron Cihó în ambele cazuri, nu și de prezența patrimoniului), dar și faptului că viziunea celui care a selectat piesele și a alcătuit cataloagele s-a schimbat între timp. În 1999 sunt expuse, în plus față de 1988, statuete funerare și de divinități (piesele cu numere de inventar atribuite din categoria IAB [...]/99), contrar unei opțiuni exprimate anterior („majoritatea falsurilor sunt imitații de statuete funerare, provenite de la Institutul de Arheologie București, fosta colecție Papazoglu” – Cihó 1990, p. 694).

[191] Cihó 1988, p. 25, poziția 94.

[192] Cihó 1990, p. 690.

[193] Cihó 1999, poziția 78.

[194] Cihó 1988; 1999.

[195] Cazul colecției Mavros (Cihó 1990, p. 689; Cihó 1989, p. 402–403 și nota 18; Cihó 1998–1999, p. 19–22 și nota 10), al colecției Papazoglu (Cihó 1983c; Cihó 1998–1999, p. 20–21), al colecției Sutzu (Cihó 1983b, p. 17, 19, nota 3; Cihó 1990, p. 689–690), al „colecției Facultății de istorie-filosofie” (Cihó 1984a).

[196] E 143 și E 197 în Cihó 1983a, p. 17–20, fig. 1 și pl. III; p. 28–33, fig. 7–8 și pl. IV.2.

În cele ce urmează, vom încerca, pe baza reevaluării fondului de obiecte egiptene din perspectiva evidenței scriptice și faptice, să facem corelarea dintre datele publicate și realitățile instituționale actuale.

Cazul colecției Mavros[197]. În ciuda datelor despre o colecție de antichități egiptene în cadrul ansamblului donației Mavros[198], nu s-a reușit, în anii ’80, depistarea pieselor aparținând acestei colecții[199], făcându-se, cu temei, trimitere la catalogul lui Gr.G. Tocilescu din 1906 (unde sunt individualizate doar piesele din colecția Casotti, probabil pentru că era ultima intrată în evidențele MNA în privința acestei categorii de artefacte). Sunt menționate[200], prin regruparea obiectelor, următoarele: a) statuete reprezentând figuri umane: statueta unei femei, de calcar (probabil IAB 16/99)[201], statueta unui egiptean[202]; b) statuete de bronz ale diferitelor divinități: Isis lactans[203], Osiris[204], Bastet[205], Atum[206], Ptah[207]; c) *usebtiuri*: a lui Ahmes-nefer-sekhet [208], Kha-si-smekht[209], eventual „idoli de lut ars”[210], „statuete de lut[211] și de piatră”[212] (8), „statuete de teracotă”[213]; d) scarabei, cu numele lui Ramses VI [214], Bes[215] și fără nume[216]; e) obiecte de cult[217]; f) sistre[218]; g) un suport pentru cap, de alabastru, compus din trei bucăți, atribuibil Imperiului Vechi[219]; h) amulete[220] și amulete de forme fantastice[221]. Acestora li se adaugă fragmentul de sarcofag al lui Pediatum/ Petiatum/Padiatum[222].

---

197 Cihó 1990, p. 689; Cihó 1989, p. 402–403 și nota 18; Cihó 1998–1999, p. 19–22 și nota 10.
198 Tocilescu 1906, p. 41, 48–49; Dumitrescu 1968, p. 7.
199 Cihó 1990, p. 689.
200 Cihó 1990, p. 703–704 și notele 72–77.
201 Tocilescu 1906, nr. 29.
202 Tocilescu 1906, nr. 48.
203 Tocilescu 1906, nr. 34.
204 Tocilescu 1906, nr. 37, 40.
205 Tocilescu 1906, nr. 39.
206 Tocilescu 1906, nr. 38.
207 Tocilescu 1906, nr. 51–57.
208 Tocilescu 1906, nr. 35.
209 Tocilescu 1906, nr. 36
210 Tocilescu 1906, nr. 1–26
211 Tocilescu 1906, nr. 41–42
212 Tocilescu 1906, nr. 27–28.
213 Tocilescu 1906, nr. 43–50.
214 Tocilescu 1906, nr. 30.
215 Tocilescu 1906, nr. 31.
216 Tocilescu 1906, nr. 140–150.
217 Tocilescu 1906, nr. 123–135.
218 Tocilescu 1906, nr. 116–122.
219 Tocilescu 1906, nr. 33.
220 Tocilescu 1906, nr. 59–96, 136–139.
221 Tocilescu 1906, nr. 97–115.
222 Tocilescu 1902, p. 485–488; Tocilescu 1906, nr. 44, p. 20.

Cazul colecției Papazoglu[223]. Publicațiile prezintă colecția, constituită în secolul al XIX-lea, pe baza unei eventuale achiziții de la un personaj influent al vremii, expusă de către colecționar în propriul muzeu și intrată, după moartea acestuia, în patrimoniul MNA/IAB. Colecția Papazoglu număra, se pare, în anul 1870, 37 de artefacte egiptene[224]. În anii '80, Miron Cihó a identificat 19 artefacte în depozitele IAB[225], dintre care amintește: cinci *shabti* (pe care le-am putea considera, cu probabilitate, ca fiind E 41, E 45, E 46, E 47, E 52), statuetele unor animale sacre, amulete (șase exemplare), un colier[226]. *Shabti* amintite ca făcând parte din colecția Papazoglu pot fi: E 23[227]; E 45[228]; E 46[229]; E 47[230]; E 51, anepigrafă, posibil asimilabilă cu IAB 22/99[231]. Dintre animalele sacre amintite ca făcând parte din colecția Papazoglu[232], putem menționa pisica Bastet, reprezentată în lemn, E 22[233] și în bronz, E 24, probabil asimilabilă cu IAB 12/99[234]. Prezentarea amuletelor a fost făcută fie global, ca amulete de divinități[235] și zoomorfe[236], fie individual[237]. Amuletele amintite ca făcând parte din colecția Papazoglu[238], doar parțial valorificate, sunt piesele cu numerele de inventar: E 30, E 31, E 33, E 34[239], E 38[240], E 39 (corectat din E 37), E 42 (corectat din E 40)[241], E 53, eventual E 57[242]. Colierul menționat este unul dintre cele trei coliere cu numerele de inventar E 206, E 207, E 208. Sunt amintite și două fragmente de statui, pe care autorul prezentării declară că nu le-a văzut în 1981 în depozitele IAB, descriindu-le după fișele Ecaterinei Vulpe și exprimându-și speranța regăsirii lor în instituția în cauză[243]. Piesele de lapidariu amintite ca făcând parte din colecția Papazoglu aparțin, de fapt, colecției Sutzu, neputând fi accesibile în 1981 în depozitele IAB deoarece fuseseră transferate în 1976 la MNIR: partea superioară a naosului unei statui naophorice, în altar Sekhmet și inscripție hieroglifică, reprezentând E 138 (= MNIR 121591), precum și partea din baza unei statui, cu

[223] Cihó 1983c; Cihó 1998–1999, p. 20–21.
[224] Cihó 1998–1999, p. 21, nota 7.
[225] Cihó 1983c, p. 23.
[226] Cihó 1983c, p. 25–26, notele 6–7.
[227] Cihó 1999, poziția 22.
[228] Cihó 1988, poziția 61.
[229] Cihó 1988, poziția 60 = Cihó 1999, poziția 34.
[230] Cihó 1988, poziția 43.
[231] Cihó 1999, poziția 22.
[232] Cihó 1983c, p. 25.
[233] Cihó 1999, poziția 51.
[234] Cihó 1999, poziția 38.
[235] Cihó 1988, pozițiile 188–335.
[236] Cihó 1988, pozițiile 336–420.
[237] Cihó 1999, pozițiile 4, 61–63.
[238] Cihó 1983c, p. 25.
[239] Cihó 1999, poziția 61.
[240] Cihó 1999, poziția 4.
[241] Cihó 1999, poziția 63.
[242] Cihó 1999, poziția 62.
[243] Cihó 1983c, p. 24–25.

inscripție hieroglifică, reprezentând E 139 (= MNIR 121592). Piesele se regăsesc în cataloagele expozițiilor din 1988[244] și 1999[245], cu descriere corectă, dar numere de inventar greșite (în ambele cataloage, numărul de inventar de la MNIR pentru piesa E 138 apare greșit, ca fiind 121592 în loc de 121591).

Evidența scriptică din arhiva Sectorului MNA, coroborată de evidența faptică, dezvăluie existența, actualmente, în colecțiile IAB a 45 de artefacte egiptene având ca apartenență colecția Papazoglu[246]. Tot din colecția Papazoglu face parte *Papyrus-ul lui Sah*, redând un fragment din *Cartea morților*, aflat la Biblioteca Academiei Române, cunoscut drept *Manuscrisul oriental nr. 376*[247]. Există o informație potrivit căreia o parte dintre artefactele egiptene ale colecției Papazoglu au ajuns la Muzeul Național de Artă al României[248], fapt însă neconfirmat de evidențele instituției noastre și încă neverificat în cazul celor muzeale.

Cazul colecției Sutzu[249]. Contribuțiile conțin date despre colecția de antichități egiptene a Institutului de Arheologie din București, fostul Muzeu Național de Antichități, respectiv despre o colecție mică datorată anticarului Sutzu[250], conținând un fragment de sarcofag cu inscripție, din granit negru, aparținând lui Padj-Atum, câteva shabtis și multe amulete[251], precum și un con funerar[252] Epigrafa menționată de către Gr.G. Tocilescu în 1902 aparține de fapt colecției Mavros, fundamentul înființării MNA, și nu colecției Sutzu, provenind din fondurile Academiei Române și intrată în evidențele MNA în 1957. Conul funerar E 86 (corectat din E 120) face parte, începând din 1976, din colecțiile MNIR (numărul de inventar 121494). Colecția MNA/IAB conține statuete de servitori funerari și amulete, dar acestea provin, mai degrabă, din colecția Papazoglu, colecția Sutzu remarcându-se prin prezența pieselor de lapidariu provenind din Egipt[253].

Cazul „colecției Facultății de istorie-filosofie”[254]. Publicația conține descrieri lapidare pentru: cartonajul lui Bes-An (E 192 = 254)[255] (fig. 4); un fragment de cartonaj (E 65)[256]; două statuete pictate de servitori funerari, ca fiind fără numere

[244] Cihó 1988, poziția 5, respectiv poziția 1.

[245] Cihó 1999, poziția 3.

[246] 53 de obiecte egiptene, potrivit Registrului-inventar general, poziția 1732, Registrului-inventar al depozitului 1, intrare nr. 2548 din 13.09.1973, notă de inventar.

[247] Cihó 1983c, p. 23–24, 26, nota 4; 1990, p. 690; 1998–1999, p. 21, 27, notele 8–9, pl. I.

[248] Cihó 1998–1999, p. 21.

[249] Cihó 1983b, p. 17, 19, nota 3; 1990, p. 689–690.

[250] Cihó 1983b, p. 17.

[251] Cihó 1983b, p. 19, nota 3.

[252] . Cihó 1983b, p. 17.

[253] Ca și a pieselor de factură egipteană aparținând epocii romane. Vezi *supra*, lista din 22 noiembrie 1976 și nota 155.

[254] Cihó 1984a.

[255] Müller-Feldman 1938, p. 240; Cihó 1984a, p. 83–84, fig. 1. Piesa va beneficia de o descriere amplă în Cihó 1999, poziția 78.

[256] Cihó 1984a, p. 84, fig. 2.

de inventar[257], de fapt E 97 și E 56; câteva *shabtis* – E 73, E 74, E 135 (corectat din E 153)[258]; o statuetă de bronz a lui Osiris, cu inscripție hieroglifică pe postament (E 197)[259]; o statuetă Isis Lactans (E 200, corectat din E 133)[260]; trei statuete de lemn (E 68, E 69, E 70)[261]; stela lui Horus (E 134)[262]. Dintre acestea, au revenit la IAB, după expoziția de la Cluj-Napoca din 1988, piesele cu următoarele numere de inventar: E 65, E 68, E 69, E 70, E 97, E 134, E 135. Mai sunt amintite și alte piese, considerate ca făcând parte din colecția FIB, neincluse în expoziția din 1988, precum două statuete de bronz ale lui Osiris (fără numere de inventar), aparținând, probabil, epocii romane[263] și cele șase vase de lut, bicrome, aparținând culturii Naqada[264]. Precizăm faptul că, dintre cele 10 vase ceramice din această categorie, provenind din colecția Sutzu, la FIB au ajuns doar trei vase (E 79, E 81, E 82), alte șapte fiind trasferate la MNIR (E 76, E 77, E 78, E 80, E 83, E 84, E 85, ultimul spart și reîntregit). Cert este că, în contribuția lui Robert Kuhn din 2010, sunt publicate doar șase[265] dintre cele șapte vase egiptene aflate în colecțiile MNIR[266]. Conform unei fișe de evidență din arhiva Sectorului MNA, ar mai exista un vas din perioada predinastică în colecția Solacolu (E 8), neidentificat însă în colecțiile IAB.

În privința **artefacte**lor **egiptene transferate la MNIR**, acestea au fost valorificate științific fie prin descrieri în cataloagele expozițiilor din 1988 și 1999 – piesele de lapidariu[267], fie printr-un studiu relativ recent, datorat lui Robert Kuhn, vizând șase vase ceramice pre-dinastice, de tip Naqada[268] și un con funerar datând din epoca celei de-a XVIII-a Dinastii[269].

[257] Cihó 1984a, p. 84, fig. 3.

[258] Cihó 1984a, p. 84.

[259] Cihó 1984a, p. 84, publicată pe larg în Cihó 1983a, p. 28–33, fig. 7–8 și pl. IV.2.

[260] Cihó 1984a, p. 85, fig. 4.

[261] Cihó 1984a, p. 85, fig. 5.

[262] Cihó 1984a, p. 85.

[263] Cihó 1990, p. 691.

[264] Cihó 1990, p. 692.

[265] Kuhn 2010, p. 264–266.

[266] E 76 (= 121488 MNIR), vas tronconic, roşu cu bandă neagră, predinastic; E 77 (= 121489 MNIR), vas tronconic, roşu cu bandă neagră, predinastic; E 78 (= 121490 MNIR), vas tronconic, roşu cu bandă neagră, predinastic; E 80 (= 121491 MNIR), vas tronconic, predinastic; E 83 (= 121492? MNIR), vas ovoidal, cu dungi negre, vertical; E 84 (= 121493? MNIR), vas ovoidal, cu dungă neagră, înalt; E 85 (= 121495 MNIR), vas ovoidal, întregit.

[267] Dintre cele opt piese de lapidariu transferate la MNIR (E 142 apare în mod eronat ca fiind mutată la MNIR, piesa existând în colecțiile IAB), au fost expuse patru (Cihó 1988, pozițiile 1–2, 4–5), respectiv trei (Cihó 1999, pozițiile 1–3), cu numerele de inventar 121592 (Cihó 1988, poziția 1), 121597 (Cihó 1988, poziția 2 = Cihó 1999, poziția 2), 121596 (Cihó 1988, poziția 4 = Cihó 1999, poziția 1), 121591 (corectat din 121592, Cihó 1988, poziția 5 = Cihó 1999, poziția 3).

[268] Kuhn 2010, p. 263–272, pl. 1.1–2; 2.1–4; 3.1–2. Vezi descrierile a trei dintre aceste vase Naqada (numerele de inventar 121493, 121495, 121489) la Cihó 1999, pozițiile 71–73. Este interesant de amintit că, în afara celor șase vase, mai existau trei în colecția Sutzu, de același tip, împrumutate Facultății de Istorie (E 79, E 81, E 82), despre care, însă, cercetătorul german nu a avut, probabil, știință. În orice caz, vasele E 79, E 81, E 82 nu au fost expuse în niciuna dintre manifestările organizate cu implicarea FIB.

[269] Kuhn 2010, p. 273–275, pl. 1.3–6. Referiri la aceeași piesă, ca parte a colecției Institutului de Arheologie, fostul Muzeu Național de Antichități, chiar dacă prezentată sub un număr de inventar incorect (E 120), în loc de E 86 IAB (= 121494 MNIR începând din 1976), la Cihó 1983b, p. 17–18, fig. 1.

Pentru a elimina orice echivoc, prezentăm, în continuare, situația pieselor din fondul de obiecte egiptene al MNA/IAB, transferate la MNIR, ilustrate în fototeca IAB, cu completări din fototeca MNIR, date din arhiva sectorului MNA și din cataloagele expozițiilor din 1988 (Cluj-Napoca) şi 1999 (Călăraşi), cu referințele bibliografice ulterioare: E 76 IAB = 121488 MNIR[270]; E 77 IAB = 121489 MNIR[271]; E 78 IAB = 121490 MNIR[272]; E 83 IAB = 121493 MNIR[273]; E 85 IAB = 121495 MNIR[274]; E 86 IAB = 121494 MNIR[275]; E 136 = 121589 MNIR; E 138 IAB = 121591 MNIR[276]; E 139 IAB = 121592 MNIR[277]; E 145 IAB = 121594 MNIR[278]; E 147 IAB = 121590 MNIR, nu 121593[279]; E 148 IAB = 121595 MNIR[280]; E 149 IAB = 121596 MNIR[281]; E 150 IAB = 121597 MNIR[282]; E 153 IAB = 121598 MNIR.

Tot la MNIR se află actualmente şi mumia lui Bes-An (= E 195)[283], deşi atât aceasta, cât și cartonajul (= E 192)[284] au fost doar **împrumut**ate FIB în anul 1972[285].

***

O chestiune care merită în mod special atenția noastră este **situația pieselor considerate „pierdute”, „dispărute” sau cu locare necunoscută actualmente**. Această categorie a fost considerată, după experiența primei (și deocamdată) singurei expoziții reunind artefactele egiptene din toate colecțiile din România[286], o „caracteristică” a instituțiilor bucureștene deținătoare de asemenea obiecte[287]. Urmează câteva exemple[288], cu precizările suplimentare apărute în perioada scursă de la momentul exprimării acestui punct de vedere (anul 1990):

Piesa E 143 – stelă ușă falsă, aparținând unui oarecare Sebek-Hotep; înălțime = 0,30 m, lățime = 0,18 m, beneficiind de mai multe referințe bibliografice[289]. Piesa a făcut parte din colecția Sutzu,

[270] Kuhn 2010, p. 264, pl. 1.1 și 2.4.
[271] Cihó 1999, poziția 73 = Kuhn 2010, p. 264–265, pl. 1.1 și 2.2.
[272] Kuhn 2010, p. 265, pl. 1.1 și 2.1.
[273] Cihó 1999, poziția 71 = Kuhn 2010, p. 265–266, pl. 1.2 și 3.2.
[274] Cihó 1999, poziția 72 = Kuhn 2010, p. 266, pl. 1.1 și 2.3.
[275] Kuhn 2010, p. 273, pl. 1.3–4.
[276] Cihó 1988, poziția 5 = Cihó 1999, poziția 3.
[277] Cihó 1988, poziția 1.
[278] Cihó 1988, poziția 87.
[279] Cihó 1988, poziția 86; doar un fragment din două.
[280] Cihó 1988, poziția 6, pl. II.
[281] Cihó 1988, poziția 4 = Cihó 1999, poziția 1.
[282] Cihó 1988, poziția 3, pl. I = Cihó 1999, poziția 2.
[283] Cihó 1999, poziția 78; Kuhn 2010, pl. 3.3.
[284] Cihó 1999, poziția 78.
[285] Vezi *infra*, notele 175–176.
[286] Cihó 1990, p. 690–708 și problema artefactelor neexpuse și neincluse în catalogul expoziției.
[287] Cihó 1990, p. 699, 703–708.
[288] Precizăm că toate piesele provin din colecția Sutzu, cedată de Academia Română, inventar Academie 134, dosar 2198/1957, Registru-inventar general IAB, poziția 789.
[289] Cihó 1983a, p. 17–20, fig. 1, pl. III; 1988, p. 34; 1990, p. 704 și nota 82, p. 705, fig. XIII.

inclusă în colecția Academiei, și predată în anul 1957 Institutului de Arheologie; nu a fost transferată în anul 1976 la MNIR[290], așa cum s-a întâmplat cu majoritatea pieselor colecției Sutzu, ci a rămas în patrimoniul IAB, fapt confirmat de evidențele Arhivei Sectorului MNA și de evidențele MNIR, ca și de catalogul expoziției de la Cluj-Napoca din 1988[291]. A fost publicată[292], probabil, pe baza fișelor și fotografiilor, fără acces direct la piesă[293] și a fost menționată în catalogul expoziției de la Cluj-Napoca, din 1988, fără a fi expusă[294]. Considerată pierdută, piesa a fost, de fapt, împrumutată, în anul 1972, către MINAC, actualmente găsindu-se, probabil, acolo, ceea ce explică, în ciuda caracterului ei aparte, absența din cele două expoziții amintite.

Piesa E 86 – conul funerar al lui Menkheperreseneb, beneficiind de mai multe referințe bibliografice[295]. Piesa a făcut parte din colecția Sutzu, inclusă în colecția Academiei, predată în anul 1957 Institutului de Arheologie; a fost transferată în anul 1976 la MNIR, unde se află actualmente cu numărul de inventar 121494. Artefactul a fost publicat în două rânduri, o dată, probabil, pe baza fișelor și a fotografiilor, fără acces direct la piesă[296], fiind ulterior considerată pierdută[297] și, mai recent, ca parte a patrimoniului MNIR[298].

Piesa cu numărul de inventar E 56 (statuetă de servitor) este considerată de către Miron Cihó ca fiind pierdută cu ocazia expoziției de la Cluj-Napoca, din 1988[299]. Din procesele verbale de atunci reiese că nu a fost pe lista obiectelor destinate expoziției respective. Piesa nu a fost găsită în colecțiile IAB.

Piesa cu numărul de inventar E 147 = 121594 MNIR (corectat din 121593) era compusă din două fragmente (actualmente păstrându-se doar cel superior), care se întregeau, cu relief incizat și pictat, reprezentând o figură întoarsă spre stânga[300]. Piesa poate fi asociată cu o alta, de aceeași factură, E 146[301], fragment de placă din calcar moale, lățimea = 0,23 m, cu relief incizat și pictat, reprezentând o figură întoarsă spre stânga, făcând parte din același decor mural al unei camere funerare, epoca Dinastiei XVIII, care făcea parte din colecția IAB. După evidențele scriptice ale Sectorului MNA, aceasta din urmă a fost, probabil, împrumutată către MINAC. Corelarea dintre E 145 și E 147 (ambele actualmente la MNIR) și E 146 (probabil rămasă la IAB și împrumutată către MINAC), ca fiind din același material și același mormânt, a fost subliniată în mai multe rânduri[302].

Piesa cu numărul de inventar E 142, cu descrierea „relief din calcar, reprezentând două persoane orientate spre stânga, ținând în mâini câte o pasăre, databilă în perioada Imperiului Vechi" sau „placă

[290] După cum se menționează, eronat, în Cihó 1983a, p. 17.

[291] Cihó 1988, p. 34.

[292] Cihó 1983a, p. 17–20, fig. 1, pl. III.

[293] Cihó 1990, p. 704 și nota 82, p. 705 și fig. XIII.

[294] Cihó 1988, p. 34.

[295] Cihó 1983b, p. 17 și fig 1; 1990, p. 704–705 și nota 83, p. 706, fig. XIV; Kuhn 2010, p. 273–275, pl. 1.3–4.

[296] Cihó 1983b, p. 17, fig. 1, cu numărul de inventar greșit E 120, în loc de E 86.

[297] Cihó 1990, p. 706.

[298] Kuhn 2010, p. 273–275, pl. 1.3–4.

[299] Cihó 1990, p. 705, nota 85.

[300] Colecția Sutzu, cedată de Academia Română, inventar Academie 277, dosar 2198/1957, Registru-inventar general IAB, poziția 789, clișeu nr. 1602, fișă Ecaterina Vulpe, redactată în noiembrie 1958; Cihó 1990, p. 706–707, nota 87, fig. XV.

[301] Sakkara, colecția Sutzu, cedată de Academia Română, inventar Academie 134, dosar 2198/1957, Registru-inventar general IAB, poziția 789, clișee nr. 1601, fișă Ecaterina Vulpe, redactată în noiembrie 1958; Cihó 1990, p. 706–707, nota 88, fig. XVI.

[302] Vezi și *supra*, părerea lui Bernard V. Bothmer, preluată, credem, de către Ecaterina Vulpe.

rectangulară, pe care este săpată în relief o scenă cu două personaje în procesiune, numite *Ini* și *Wekh*, purtând câte o gâscă”, considerată dispărută[303], se află la IAB.

Piesa cu numărul de inventar E 137, „fragment de sculptură din granit negru, reprezentând fața unui bărbat având o bantă legată peste frunte și purtând barbă, înălțimea = 0,082 m”, posibil o reprezentare „divină”, considerată pierdută[304], este posibil să se afle la MINAC. Evidențele scriptice nu sunt clare, existând posibilitatea unei confuzii între numerele de inventar E 137 și E 157.

Piesa cu numărul de inventar E 140 a–b, din două fragmente de gresie, „parte dintr-un basorelief reprezentând cobre/șerpi cu capul ridicat, sub o bordură de ove, probabil o friză de *uraei*, șerpi regali purtând discul solar pe cap, provenind, eventual, dintr-un templu”, considerată pierdută[305], a fost regăsită parțial, adică doar fragmentul E 140 b. Nu excludem posibilitatea identificării în colecția IAB, în viitorul apropiat, și a celuilalt fragment, probabil cu identitatea pierdută. Fragmentul de friză cu lotuși, E 141[306], se află, de asemenea, la IAB.

Partea mediană dintr-un *ușebti*, identificată ca fiind E 136, considerată pierdută[307], a fost, de fapt, transferată la MNIR (cu numărul de inventar 121589).

Semnelor de întrebare, ridicate de către Miron Cihó[308], le adăugăm pe ale noastre.

Din **procesele-verbale încheiate între IAB și FIB** în anul 1972, reiese că au fost împrumutate, pe termen determinat, facultății, probabil pentru uz didactic, o serie de piese arheologice, printre care și unele (21) din fondul de obiecte egiptene (E 92, E 68, E 69, E 70, E 97, E 132, E 65, E 67, E 72, E 73, E 213, E 57, E 135, E 198, E 134, E 133, E 200, E 197, E 79, E 81, E 82). Actualmente, presupunem că vasele cu numerele de inventar E 79, E 81 și E 82 se află în continuare la FIB (nu reiese că ar fi fost expuse vreodată în afara acestui spațiu), dar nu cunoaștem locarea actuală a pieselor cu numerele de inventar E 72, E 73, E 197, E 198, E 200, piese din fondul de obiecte egiptene al IAB, împrumutate și nerevenite la instituție după expoziția din 1988, dar, presupunem, ajunse din nou la FIB:

E 72 – statueta funerară a scribului Pay, dimensiuni: 13,2 × 4,5 × 2,7 cm, faianță cu glazură albastră, Dinastiile XIX–XX[309];

[303] Sakkara, colecția Sutzu, cedată de Academia Română, inventar Academie 131, dosar 3990/1953, Registru-inventar general IAB, poziția 789, clișeu nr. 445, fișă Ecaterina Vulpe, redactată în noiembrie 1958; Cihó 1990, p. 706–707, nota 90, fig. XVII.

[304] Colecția Sutzu, cedată de Academia Română, inventar Academie 277, dosar 2198/1957, Registru-inventar general IAB, poziția 789, clișeu nr. 1612, fișă Ecaterina Vulpe, redactată în noiembrie 1958; Cihó 1990, p. 706–708, nota 92, fig. XVIII.

[305] Colecția Sutzu, cedată de Academia Română, inventar Academie 139, dosar 2198/1957, Registru-inventar general IAB, poziția 789, clișee nr. 1600, 1603, fișă Ecaterina Vulpe, redactată în noiembrie 1958; Cihó 1990, p. 706–708, nota 93, fig. XIX–XX.

[306] Karnak, colecția Sutzu, cedată de Academia Română, inventar Academie 140, dosar 2198/1957, Registru-inventar general IAB, poziția 789, clișeu nr. 1604, fișă Ecaterina Vulpe, redactată în noiembrie 1958; Cihó 1990, p. 707–708, nota 94, fig. XX.

[307] Cihó 1990, p. 707–708, fig. XXI.

[308] Cihó 1990, p. 703–708.

[309] Cihó 1988, poziția 47.

E 73 – shabti al lui Nesj-Amun/statuetă funerară a lui Nesamun V, text semicircular: „Osiris, al patrulea profet al lui Amon-Re, regele zeilor, Nesamun, justificat”, provine din Cachette II de la Deir el-Bahari, dimensiuni: 12,3 × 4 × 2,5 cm, faianță cu glazură albastră, Dinastia XXI[310];

E 197 – statueta de bronz a lui Osiris, înălțime 18,6 cm, lățime la nivelul brațelor = 5 cm, soclu cu formă trapezoidală și dimensiuni: 3,5/3,1/4/0,5 cm; statuetă cultică mumiformă a zeului Osiris, „cel care oferă viață lui Petosiris”; pe spatele piesei apare și figura de șoim a zeului Montu, piesă utilizată ca pandantiv, Egiptul de Jos, bronz turnat, dimensiuni: 18,6 × 5 × 2,5 cm, Epoca Ptolemaică[311];

E 198 – piesă anepigrafică, reprezentând un scarabeu al inimii, dimensiuni: 5,3 × 4 × 1,6 cm. Bazalt, Epoca Târzie[312];

E 200 – Isis Lactans, statuetă de alabastru a zeiței Isis alăptându-și fiul Horus, poartă o perucă minuțios elaborată și o coroană hathorică, înălțimea = 18 cm, Epoca Ptolemaică[313].

Din **procesele-verbale încheiate între IAB și MINAC** în anul 1972, reiese că au fost împrumutate, pe termen determinat, muzeului, pentru organizarea unei expoziții „de curiozități”, o serie de piese arheologice, printre care și unele (13) din fondul de obiecte egiptene. Menționăm: două vase antropomorfe (E 151 și E 152), a căror prezență la MINAC a fost confirmată recent[314], precum și câteva piese de lapidariu: E 143, E 144, E 146, E 147, E 157, E 158. Piesele cu numerele de inventar E 143, E 144, E 146, E 147, E 157[315], E 158, poate și E 140 a[316], ar putea fi actualmente la MINAC.

De asemenea, o serie de artefacte, recognoscibile după fișele de evidență din arhiva Sectorului MNA și fotografiile aflate în fototeca IAB, nu au putut fi găsite în colecțiile instituției, deși nu există vreo documentație legată de împrumutul lor. Este cazul pieselor cu numerele de inventar următoare: E 58 (o statuetă de bronz cu reprezentarea lui Osiris), E 59, E 60, E 61, E 62, E 63, E 64 (amulete), E 74 (o placă), E 75 (o statuetă) , E 100 (o stelă funerară de calcar a unui judecător al templului lui Horus la Edfu, Imperiul Nou), E 209-210 (statuete de lemn mumiforme, cu câte o bandă verticală de hieroglife pe ambele fețe, colecția Sutzu).

Ancheta noastră de tip arhivistic[317], cu foarte multe conotații administrative, se dorește doar un preambul al demersului de cercetare științifică propriu-zis care

[310] Cihó 1984b, p. 85; Cihó 1984c, p. 91–95, fig. 1; Cihó 1988, poziția 48.

[311] Cihó 1983a, p. 28–32, fig. 7–8, pl. IV, 2; Cihó 1988, poziția 11.

[312] Cihó 1988, poziția 112.

[313] Cihó 1988, poziția 25, pl. VII.

[314] Vezi *supra*, notele 150, 164.

[315] Având în vedere faptul că în colecțiile IAB a fost găsită o piesă de lapidariu cu numărul de inventar E 157, este posibil ca în procesul-verbal să se fi strecurat o greșeală, în loc de E 157 fiind vorba, poate, de E 137, piesă din categoria *statuaria*, care nu a fost deocamdată găsită.

[316] În procesul verbal apare o piesă de tipul „placă de calcar”, cu numărul de inventar E 4, ceea ce pare să constituie o greșeală, având în vedere faptul că E 4 din evidențele IAB este o statuetă de servitor funerar. Nu este exclus să fie vorba, de fapt, de E 74.

[317] Mulțumiri colegilor noștri din Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Roxana Dobrescu (responsabilul arhivei), Ancuța Boca (conservator în cadrul Sectorului MNA) și Cătălin I. Nicolae (responsabilul fototecii) pentru sprijinul acordat în privința consultării diverselor documente.

va urma[318]. Informațiile existente până în momentul de față oferă date preliminare pentru cele mai multe dintre artefacte, în parte, precum și în privința categoriilor acestora, ceea ce permite variate tipuri de investigații complexe, pe diferite paliere de analiză și cu diverse metodologii. Obiectivele finale ale studiilor viitoare au în vedere constituirea a câte unui „dosar” cât mai detaliat pentru fiecare piesă, în care să fie incluse toate informațiile despre acel artefact, atât izolat, cât și în contextul de origine, precum și punerea în valoare a fiecărei piese, ca și a colecției de antichități egiptene a MNA/IAB în ansamblu.

BIBLIOGRAFIE

Alexandrescu 1995	P. Alexandrescu, *160 de ani sub semnul continuității*, SCIVA 46, 1, 1995, p. 7–16.
Alexandrescu Vianu 1992	M. Alexandrescu Vianu, *Mihail C. Sutzu, colecționarul*, SCIVA 43, 2, 1992, p. 127–138.
Babeş 1981	M. Babeş, *Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România*, SCIVA 32, 3, 1981, p. 319–330.
Babeş 2003–2005	M. Babeş, *170 de ani de arheologie românească*, SCIVA 54–56, 2003–2005, p. 9–20.
Cihó 1983a	M. Cihó, *Some unpublished ancient egyptian Objects from Rumania*, în U. Luft, Zs. Vanek (eds.), *Egyiptológiai Füzetek I, Studia Iuvenum in honorem V. Wessetzky*, Etudes publiées par les chaires d’histoire ancienne de l’Université L. Eötvös de Budapest, 1983, p. 17–37.
Cihó 1983b	M. Cihó, *Two unpublished XVIIIth Dynasty Objects from Rumania*, GöttMisz 69, 1983, p. 17–22.
Cihó 1983c	M. Cihó, *The Pappazoglu’s Egyptian Collection from Bucarest. Preliminary Report,* GöttMisz 69, 1983, p. 23–26.
Cihó 1984a	M. Cihó, *The Egyptian Collection of the Faculty of History and Philosophy – Bucarest*, GöttMisz 71, 1984, p. 83–87.
Cihó 1984b	M. Cihó, *Nesj-Amun’s shabti from Bucarest*, GöttMisz 71, 1984, p. 91–95.
Cihó 1987–1988	M Cihó, *Figurine funerare egiptene antice din muzeele transilvănene*, ActaMN 24–25, 1987–1988, p. 459–464.
Cihó 1988	M. Cihó, în *Antichități egiptene în colecțiile din România*, Cluj-Napoca, 1988, catalog, 36 p., 12 pl.
Cihó 1989	M. Cihó, *Un fragment de statuie egipteană antică*, Crisia 19, 1989, p. 401–415.
Cihó 1990	M. Cihó, *Antichități egiptene în colecțiile din România*, Crisia 20, 1990, p. 687–708.

[318] Vezi, în continuare, Tatomir 2019, precum și contribuția Tatomir 2018–2019, sub tipar.

Cihó 1998–1999 M. Cihó, *Egyptological Collections and Egyptology in the present-day Romania*, Revue Roumaine d'Egyptologie, 2–3, 1998–1999, p. 19–27

Cihó 1999 M. Cihó, *Antichități egiptene în muzee și colecții*, Călărași, 1999, pliant.

Comșa 1984 E. Comșa, *Istoricul Muzeului Național de Antichități. IV. Arheologia și muzeografia în perioada 1944–1956*, SCIVA 35, 3, 1984, p. 209–221.

Constantinescu 2001–2002 N. Constantinescu, *150 de ani de la înființarea Muzeului de Istorie Naturală și Antichități din București. Istoricul Muzeului Național de Antichități – Institutul de Arheologie. V. De la Muzeul Național de Antichități la Institutul de Arheologie (1956–1984)*, BMJTAG 7–8, 2001–2002, p. 189–217.

Cristache-Panait, Panait 1966 I. Cristache-Panait, P.I. Panait, *Începuturile muzeografiei la București*, RevMuz 3, 1, 1966, p. 37–43.

Cristache-Panait, Panait 1968 I. Cristache-Panait, P.I. Panait, *Organizarea activității muzeistice la București în anul 1864*, RevMuz 5, 6, 1968, p. 509–511.

Dumitrescu 1968 V. Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, București, 1968.

Hart 2005 G. Hart, *The Routledge Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*, Milton Park, UK, 2005².

Hornung 1999 E. Hornung, *The Ancient Egyptian Books of the Afterlife*, Ithaca, NY, 1999.

Ionescu 1938 G. Ionescu, *București. Ghid istoric și artistic*, București, 1938.

Ioniță 1997 M. Ioniță, *A existat un regulament de funcționare a primei instituții muzeale din București?*, MuzNaț 7, 1997, p. 7–11.

Ioniță 2004 M. Ioniță, *La aniversară. File din istoria începuturilor Muzeului Național din București*, MuzNaț 16, 2004, p. 195–215.

Kuhn 2010 R. Kuhn, *Zu einigen Aegyptiaca aus dem National Museum für Rumanische Geschichte, Bukarest (Rumänien)*, CA 17, 2010, p. 263–282.

Moisil 1936a C. Moisil, *Nicolae Mavros (1781–1868)*, CNA 11, nr. 105, 1936, p. 178–181.

Moisil 1936b C. Moisil, *Colecțiile numismatice și arheologice ale lui N. Mavros și soarta lor*, CNA 12, nr. 106–107, 1936, p. 193–204.

Müller-Feldmann 1938 H. Müller-Feldmann, *Bericht über die ägyptische Sammlung der Academia Romana in Bukarest*, AAeA 1, 11, 1938, p. 239–241.

Opaschi 1999–2000 C. Opaschi, *Un obiect insolit din colecția Muzeului Național de Istorie a României – mumia preotului zeului Amon Bes, „sculptor al Sălii de aur"*, ActaMM 21, 1999–2000, p. 465–472.

Opaschi 2001 — C. Opaschi, *Lt-colonelul Dimitrie Papazoglu. Stema și sigiliul său*, MuzNaţ 13, 2001, p. 53–60.

Opaschi 2008 — C. Opaschi, *Le journal de voyage en Egypte du docteur roumain Nicolas Kretzulesco*, MuzNaţ 20, 2008, p. 118–154.

Păunescu 2003 — A. Păunescu, *Din istoria arheologiei româneşti pe baza unor documente de arhivă*, Bucureşti, 2003.

Păunescu, Casan-Franga, Diaconu 1984 — Păunescu, I. Casan-Franga, P. Diaconu, *Începuturile arheologiei românești. Istoricul Muzeului Național de Antichități. Partea I (1834–1880)*, SCIVA 35, 1, 1984, p. 3–44.

Petolescu 1984 — C.C. Petolescu, *Istoricul Muzeului Naţional de Antichităţi – Institutul de Arheologie. III. Arheologia şi muzeografia românească în perioada 1927–1943*, SCIVA 35, 2, 1984, p. 144–157.

Pippidi 1982 — D.M. Pippidi, *Primul regulament al Muzeului Național de Antichități*, SCIVA 33, 2, 1982, p. 240–245.

Pippidi 1992 — A. Pippidi, *Nicolae Mavros. Rolul său în viața politică și intelectuală*, SCIVA 43, 2, 1992, p. 107–118.

Popescu 1964 — D. Popescu, *Centenarul Muzeului Național de Antichități*, SCIV 15, 4, 1964, p. 449–455.

Potra 1944 — G. Potra, *Cesar Bolliac numismat și arheolog*, CNA 18, nr. 130, 1944, p. 233–248.

Preda 1984 — C. Preda, *Istoricul Muzeului Naţional de Antichităţi. V. De la Muzeul Naţional de Antichităţi la Institutul de Arheologie*, SCIVA 35, 3, 1984, p. 222–233.

Suceveanu 2004–2005 — A. Suceveanu, *170 années d'archéologie en Roumanie*, Dacia N.S. 48–49, 2004–2005, p. 11–18.

Ștefan 1984 — A. Ștefan, *Istoricul Muzeului Național de Antichități – Institutul de Arheologie. II. Progresele arheologiei şi muzeografiei în România în perioada 1881–1927*, SCIVA 35, 2, 1984, p. 109–143.

Ștefan 1985 — A. Ștefan, *Simpozionul dedicat împlinirii a 150 de ani de la înființarea Muzeului Național de Antichități – Institutul de Arheologie*, RevIst 38, 2, 1985, p. 207–208.

Tatomir 2019 — R. Tatomir, *Rezultate preliminare ale cercetării colecţiei de antichități egiptene a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din București*, SCIVA 70, 1–4, 2019, p. 143–150.

Tatomir 2018–2019 — R. Tatomir, *Shabtiw, Shawabtiw, Ushabtiw (from the New Kingdom to the Ptolemaic Period) in the Private Collections of the "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology of Bucharest*, Dacia N.S. 62–63, 2018–2019, sub tipar.

Tocilescu 1902 — Gr.G. Tocilescu, *Monumentele epigrafice și sculpturali ale Museului Național de Antichități*, I, București, 1902.

Tocilescu 1906 — Gr.G. Tocilescu, *Catalogul Muzeului Național de Antichități*, București, 1906.

Tomorad 2006 — M. Tomorad, *Shabtis from Roman Provinces Dalmatia and Pannonia and their Role in Egyptian Cults During Roman Empire*, Aegyptus et Pannonia 3, 2006, p. 279–310.

Vulpe 1930 — R. Vulpe, *Muzeul Național de Antichități*, Boabe de grâu I, 3, 1930, p. 133–146 = extras, p. 1–17.

Vulpe 1964 — R. Vulpe, *Centenarul Muzeului Național de Antichități*, StCl 6, 1964, p. 369–372.

Vulpe 2004–2005 — A. Vulpe, *Celebrating 170 Years of Archaeology in Romania*, Dacia N.S 48–49, 2004–2005, p. 5–6.

ON THE EGYPTIAN OBJECTS FUND OF THE "VASILE PÂRVAN" INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY IN BUCHAREST

ABSTRACT

The present contribution aims to present the current state of knowledge (provenance, records, research and valorisation) of a category of unusual archaeological objects for the Romanian space, artefacts of Egyptian provenance, which entered into the patrimony of the National Museum of Antiquities, the forerunner of the "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology, thanks to the efforts of passionate collectors of the 19th century, as well as from the first half of the 20th century.

Keywords: collections, collectors, National Museum of Antiquities, Egyptian antiquities, archives

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. National Museum of Antiquities. The catalogue edited in 1906.

Fig. 2. National Museum of Antiquities. 1. The headquarter of the museum in the building of the University at Bucharest; 2. "the mummies hall" (the archive of the "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology).

Fig. 3. National Museum of Antiquities. 1. "Macca House"; 2. the catalogue edited in 1968.

Fig. 4. National Museum of Antiquities. Bes-An mummie's sarcophagus. 1. The photographic archive of the "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology; 2. after Dumitrescu 1968; 3. after Cihó 1999.

Fig. 5. Egyptian antiquities from Romania. Exhibition catalogues (Cluj-Napoca, 1988; Călărași 1999).

REZULTATE PRELIMINARE ALE CERCETĂRII COLECȚIEI DE ANTICHITĂȚI EGIPTENE A INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN” DIN BUCUREȘTI

RENATA TATOMIR*

Rezumat: Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, prin sectorul său integrat numit Muzeul Național de Antichități, deține o colecție minoră de antichități egiptene (151 de piese), constituită din donațiile unor colecționari particulari români, în intervalul acoperind a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului XX. Analiza acesteia oferă posibilitatea de a prezenta etapele constituirii ei, care au fost interesele colecționarilor în privința achiziției de antichități în general și a antichităților egiptene în special în perioada menționată, precum și tipurile și categoriile de artefacte egiptene și egiptizate.

Cuvinte-cheie: antichități egiptene, Muzeul Național de Antichități, *shabti*, scarabeu, mumie, cartonaj, amuletă, *cippus*, suport pentru cap, *serekh*

În urma obținerii permisiunii conducerii Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București de a cerceta colecția de antichități egiptene a Muzeului Național de Antichități (în continuare MNA), am început, în perioada aprilie 2018 – martie 2019, investigarea preliminară a pieselor care constituie fondul de obiecte egiptene aflate în patrimoniul acestei instituții.

În această etapă, procesul de colectare a informațiilor a implicat două tipuri de investigații:

a. cercetarea, de tip arhivistic[1], a variatelor surse cu privire la colecțiile anticarice de proveniență: liste de inventare și cataloage ale MNA, cataloage ale expozițiilor în care obiectele egiptene au fost expuse, corespondență, publicații;

b. cercetarea și descrierea preliminară a obiectelor aflate în fondul egiptean al MNA (la data începerii colaborării) care vizează identificarea cât mai exactă și atribuirea acestora, urmărind drept parametri: datarea, dimensiunile, proveniența/apartenența, destinația, încadrarea tipologică (eventual, serierea), numărul de obiecte din fiecare tip, materialele din care au fost realizate și tehnicile de execuție, vechimea, autenticitatea.

---

* Universitatea „Hyperion”, București / Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: renatatatomir@gmail.com.

[1] Vezi Damian, Tatomir 2019.

Pe baza acestei investigații preliminare, în momentul de față suntem în măsură să oferim o succintă prezentare generală a întregii colecții de antichități egiptene aflate în patrimoniul MNA la această dată, urmând ca detaliile pentru fiecare artefact, referitoare la proveniență, datare, apartenență, tipologie, stare de conservare, dimensiuni, inscripții și traducere, precum și alte probleme să constituie subiectul unei lucrări mult mai ample, de tip catalog de colecție, care va însoți, eventual, o expoziție cu aceste piese.

Actualmente, în **colecțiile IAB** se află un **fond de 151 de obiecte egiptene**[2], alcătuit prin reunirea pieselor provenind din diverse colecții particulare de tip anticaric (Mavros, Bolliac, Scarlat Rosetti, Kretzulescu, Papazoglu, Lenș, Butculescu, Solacolu, Sutzu)[3], acoperind diverse segmente: **lapidariu** (E 134, E 140 b, E 141, E 142, E 157, E 159, E 196 = 250); **vase** din ceramică și alabastru (E 92, E 132, E 133, E 151, E 152, E 218, IAB 18/99, IAB 29/99, IAB 30/99); **plastică** (statuete de servitori funerari, mumiforme sau preponderent mumiforme, de tip *shabti/shawabti/ushebti*[4] și fragmente de picioare mumiforme: E 23, E 38x, E 41, E 43 a–b–c, E 45, E 46, E 47, E 52, E 54, E 55, E 66, E 97, E 135, IAB 1/99, IAB 2/99, IAB 3/99, IAB 4/99, IAB 5/99, IAB 6/99, IAB 7/99, IAB 8/99, IAB 9/99, IAB 10/99, IAB 11/99, IAB 19/99, IAB 20/99, IAB 21/99, IAB 22/99, IAB 23/99, IAB 24/99, IAB 25/99, IAB 26/99, IAB 27/99, IAB 28/99, IAB 3/2019, IAB 4/2019); statuete de bronz: 04314, 04315, IAB 12/99, IAB 13/99, IAB 14/99, IAB 15/99, IAB 1/2019, IAB 2/2019, IAB 9/2019; statuete, integrale sau fragmentare, antropomorfe şi zoomorfe, cu destinație preponderent funerară, dar și magică și religioasă (divinități): E 4, E 5, E 6, E 7, E 22, E 44, E 68, E 69, E 70, E 213, IAB 16/99, IAB 17/99, IAB 39/2019; scarabei: E 9, E 10, E 11, E 12, E 13, E 14, E 15, E 16, E 17, E 18, E 21, IAB 7/2019, IAB 8/2019; amulete cu destinație funerară, în context mumiform: E 26, E 27, E 28, E 29, E 30, E 31, E 33, E 34, E 38, E 39, E 42, E 48, E 50, E 53, E 57, E 215, IAB 5/2019, IAB 6/2019, IAB 10/2019, IAB 13/2019, IAB 14/2019, IAB 15/2019, IAB 16/2019, IAB 17/2019, IAB 18/2019, IAB 19/2019, IAB 22/2019, IAB 23/2019, IAB 24/2019, IAB 25/2019, IAB 26/2019, IAB 27/2019, IAB 28/2019, IAB 29/2019, IAB 30/2019); **de tip context mumiform** (E 65, E 199, IAB 40/2019) şi **cultic** (E 1, E 67, IAB 11/2019, IAB 12/2019, IAB 20/2019, IAB 21/2019, IAB 31/2019); **obiecte de podoabă** (coliere: E 206, E 207, E 208; mărgea/fusaiolă: E 32); **piese de silex** (E 201, E 202, E 203, E 204, E 205); **mumii** – de păsări și un fragment de mumie umană (IAB 33/2019, IAB 34/2019, IAB 35/2019, IAB 36/2019, IAB 37/2019, IAB 38/2019), precum și **ecofacte** (o formațiune geologică sferoidală septariană sau un nodul septarian, foarte asemănătoare cu un scarabeu – E 25, carcase de curmale – IAB 32 a–b/2019).

[2] Informație preluată din Damian, Tatomir, p. 100–101.

[3] În cele ce urmează, nu se vor face precizări cu privire la colecția anticarică de proveniență a artefactelor decât atunci când apartenența este sigură, urmând ca, pe parcursul analizelor viitoare, să se încerce stabilirea și a altor legături între piese și sursele lor. Referirea generică este la „fondul de obiecte egiptene”.

[4] Pentru această categorie de artefacte din colecția MNA/IAB, vezi studiul Tatomir 2018–2019, sub tipar.

Fig. 1. Antichități egiptene din colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din București.

PROVENIENȚĂ

Artefactele provin din donațiile colecționarilor români intrate în patrimoniul instituției cunoscute sub numele de Muzeul Național de Antichități / Institutul de Arheologie[5] în perioada 1862–1957. O parte dintre ele poartă înscrisă proveniența, în sensul numelui colecționarului – Papazoglu, Lenș, Butculescu, Solacolu; altele au etichete care indică donatorul, *e.g.*, Orovetz (1901). Pentru o altă parte dintre artefacte, proveniența poate fi presupusă din surse bibliografice primare și secundare, precum: documentele privind evidența pieselor de patrimoniu păstrate în arhiva istorică a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" și în arhiva Sectorului MNA; publicații, aparținând lui Gr.G. Tocilescu, precum *Catalogul Muzeului Național de Antichități* (1906) și *corpus*-ul *Monumentele epigrafice și sculpturali ale Museului Național de Antichități* (vol. I, 1902); lista cu piese egiptene identificate la Muzeul din Brooklyn (1959); prezentarea colecțiilor Muzeului Național de Antichități, făcută de către Vladimir Dumitrescu (1968); contribuții diverse din publicațiile *Revista Muzeelor, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, Muzeul Național, Cercetări Arheologice*. Din aceste surse se deduc donatori precum Nicolae Mavros (1862), Procopie Casotti (ante 1906, anul apariției catalogului redactat de către Grigore

[5] Vezi Damian, Tatomir 2019, p. 93–96.

Tocilescu), Mihail C. Sutzu (fondul său reprezintă o parte a colecției Academiei, ajunsă la Institutul de Arheologie în 1957)[6].

STARE DE CONSERVARE

O mare parte dintre artefacte prezintă o stare bună de conservare. Există însă și un număr de piese fragmentare (statuete de servitori funerari, statuetele osiriene, statuetele de divinități din lemn, amulete, mumii, piesele de lapidariu, fragmentul de cartonaj, masca funerară). Unele statuete și alte artefacte au necesitat intervenții de conservare-restaurare[7].

DATARE

Cu mențiunea că, în cazul unora dintre artefacte – unele amulete, provenind din colecția Papazoglu sau fără apartenență asigurată la o colecție; piesele provenind din donațiile Solacolu[8] și Lenș; unii scarabei; mumiile, în special cele de păsări –, autenticitatea ar putea fi certificată cu un grad mai mare de precizie prin tehnica de datare cu izotopul 14 al carbonului și prin tomografie computerizată (*CT scan*), se poate afirma că cele mai multe dintre artefactele acestei colecții sunt autentice. Faptul este confirmat de tehnicile și stilurile de realizare, specifice epocilor, precum și de caligrafia textelor în scriere hieroglifică (care acoperă cea mai mare parte a istoriei Egiptului faraonic și ptolemaic), în care, în cazul artefactelor epigrafe (majoritatea statuetelor de servitori funerari și a scarabeilor epigrafi), este indicat proprietarul-destinatar. În linii generale, ansamblul artefactelor din colecția de antichități egiptene poate fi datat în intervalul care acoperă Perioada Predinastică, Prima Perioadă Intermediară, A Doua Perioadă Intermediară (Dominația Hyksos), Regatul Nou (Imperiul), A Treia Perioadă Intermediară, Epoca Târzie (Dinastia XXVI Saită și ulterior), Perioada Ptolemaică, Perioada Romană.

MATERIALE

Artefactele sunt confecționate din materiale diverse, specifice fiecărui tip și perioade în care au fost realizate: lemn, lemn pictat, roci – calcare (alabastru), gresie, serpentină, brecie, bazalt, granit, piatră neagră –, ceramică, faianță smălțuită, lut ars, pastă de sticlă.

---

[6] Vezi Damian, Tatomir 2019, p. 101–120.

[7] În acest sens, adresăm mulțumiri doamnei Ildikó Zahariade, restaurator ceramică în cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”.

[8] În privința statuetelor de tip osirian, unele studii recente le încadrează în categoria mai largă a statuetelor egiptizate din epoca romană, larg răspândite pe tot cuprinsul Imperiului Roman (Tomorad 2006).

TIPOLOGIE

Statuete mumiforme de servitori funerari – *shabti, shawabti, ushebti*[9]

Există un număr de 41 de statuete de servitori funerari, din diverse materiale, epigrafe sau anepigrafe, acoperind un interval de timp din Regatul Nou (Imperiul) până în Perioada Târzie (Epoca elenistică). Un număr de 26 piese provine din fondul de obiecte egiptene, fără posibilitatea stabilirii apartenenței la vreuna dintre colecțiile anticarice (E 38x, E 66, E 135, IAB 1/99, IAB 2/99, IAB 3/99, IAB 4/99, IAB 5/99, IAB 6/99, IAB 7/99, IAB 8/99, IAB 9/99, IAB 10/99, IAB 11/99, IAB 19/99, IAB 20/99, IAB 21/99, IAB 22/99, IAB 23/99, IAB 24/99, IAB 25/99, IAB 26/99, IAB 27/99, IAB 28/99, IAB 3/2019, IAB 4/2019). Un număr de 11 dintre aceste statuete provine din donația Papazoglu (E 23, E 41, E 43 a, E 43 b, E 43 c, E 45, E 46, E 47, E 52, E 54, E 55). O piesă provine din colecția Sutzu (E 97). Un număr de trei piese este reprezentat de statuetele de pseudo-*shabti* aparținând epocii romane din colecția Solacolu (E 4, E 6, E 7).

Alte tipuri de statuete

Statuete din lemn: în număr de cinci, zoomorfe/zoocefale aparținând unor divinități, precum pisica Bastet, șoimul/uliul (Sokar, cunoscut și ca șoimul Achom/Achm), datate în Perioada Târzie (747–332 a.Chr.), șacalul Wpwaw.t /Inpw (Anubis); piesele provin din colecția Papazoglu (E 22) și din fondul de obiecte egiptene (E 68, E 69, E 70, IAB 17/99).

Statuete din bronz: în număr de nouă – patru ale lui Osiris, o Isis Lactans; o statuetă a divinității leontocefale Sekhmet, o statuetă a divinității pisică Bastet, două statuete-amulete ale lui Horus; piesele provin din colecția Butculescu (0 41314, 0 41315) și din fondul de obiecte egiptene (IAB 12/99, IAB 13/99, IAB 14/99, IAB 15/99, IAB 1/2019, IAB 2/2019, IAB 9/2019).

Statuete ceramice: în număr de două – reprezentări osiriene (E 5, colecția Solacolu, E 213).

Statuete din diverse roci: în număr de patru – o statuetă feminină funerară, fără picioare, a fertilității, din calcar, aparținând fondului de obiecte egiptene (IAB 16/99); o statuetă din colecția Papazoglu (E 44); un sfinx epigraf (posibil un fals) provenind din colecția Solacolu (IAB 39/2019); o compoziție din calcar, cu două personaje în atitudine cultică, din colecția Lenș (E 1).

Scarabei

În colecție există 13 scarabei epigrafi și anepigrafi – scarabei-sigiliu, scarabei ai inimii, scarabei cu cartușele unor suverani, din diverse roci (steatit) sau faianță smălțuită. Aceștia provin atât din fondul de obiecte egiptene (IAB 7/2019, IAB 8/2019), cât, mai ales, din donația Papazoglu (E 9, E 10, E 11, E 12, E 13, E 14, E 15, E 16, E 17, E 18, E 21). Tot colecția Papazoglu este și sursa unui ecofact (E 25),

[9] Pentru această categorie de artefacte din colecția MNA, vezi Tatomir 2018–2019, sub tipar.

foarte asemănător unui scarabeu, dar care, în realitate, este o formaţiune geologică sferoidală septariană.

Amulete

Există un număr de 37 de amulete diverse, integrale sau fragmentare, din faianţă smălţuită, lemn, piatră neagră, după cum urmează: Pataikos, Taweret, Kebeksenwf, ochi *wdjat*, stâlpi Djed, mai multe „două degete”, un model de scarabeu cu cartuş regal, un boboc de papyrus, *shabti*, un cilindru-sigiliu, dublul *uraeus*, triada Isis – Harpokrate – Nephtys. Dintre amulete, un număr de 23 de piese aparţine fondului de obiecte egiptene (E 26, E 215, IAB 5/2019, IAB 6/2019, IAB 8/2019, IAB 10/2019, IAB 13/2019, IAB 14/2019, IAB 15/2019, IAB 16/2019, IAB 17/2019, IAB 18/2019, IAB 19/2019, IAB 20/2019, IAB 22/2019, IAB 23/2019, IAB 24/2019, IAB 25/2019, IAB 26/2019, IAB 27/2019, IAB 28/2019, IAB 29/2019, IAB 30/2019) şi un număr de 14 donaţiei Papazoglu (E 27, E 28, E 29, E 30, E 31, E 33, E 34, E 38, E 39, E 42, E 48, E 50, E 53, E 57).

O serie de artefacte, precum modelul de scarabeu cu cartuş regal (IAB 8/2019) şi cel de cilindru-sigiliu (IAB 20/2019), ca şi alte patru piese (IAB 11/2019, IAB 12/2019, IAB 21/2019, IAB 31/2019) ar putea proveni din **depozite de fundaţie.**

Coliere funerare: în număr de trei, din colecţia Papazoglu, unul cu 30 de piese amuletice, confecţionate din pastă de sticlă, de tip *serekh*[10], în vârful cărora se află un şoim cu aripile strânse, unul cu 57 de piese de tip mărgele, din diverse materiale (faianţă, pastă sticlă, ceramică), divers colorate, unul cu 47 de piese din faianţă smălţuită (E 206, E 207, E 208).

Vase: în număr de nouă, de tip *unguentarium*, fructieră, *canope*, modelate din diferite materiale (alabastru, calcar, faianţă smălţuită), provenind din colecţiile Orghidan (E 92, E 132), Sutzu (E 133, E 151, E 152), Butculescu (E 218) şi din fondul de obiecte egiptene (IAB 18/99, IAB 29/99 şi IAB 30/99).

Piese litice: în număr de cinci, lame fragmentare, provenind din fondul de obiecte egiptene predinastice (E 201–205).

[10] *Serekh* – tip important de podoabă heraldică regală care conţinea şi onora numele suveranului în Predinastic şi în Regatul Vechi; vignietă ornamentală, simbol timpuriu al regalităţii egiptene, care combina o vedere a faţadei palatului şi un plan văzut de sus al curţii regale. Acestora li se adăuga reprezentarea din profil a zeului Horus (sau, ocazional, a altor divinităţi) în vârful *serekh*-ului, suveranul fiind astfel pus sub protecţia zeului suprem al cerului şi al regalităţii. Termenul *serekh* derivă din cel egiptean pentru „faţadă” (Wilkinson 1999, p. 56–57, 201–202). Începând cu Regatul Nou şi, mai ales, în A Treia Perioadă Intermediară, a fost utilizat în mărgelele colierelor funerare din pastă de sticlă. Este posibil ca acest colier cu mărgele de tip *serekh*, din pastă de sticlă, din colecţia MNA să fie asociat cu mormântul neregal de la Hawara din Dinastia a XXX-a (Andrews 1994, p. 28).

Piese de lapidariu: în număr de șase, un fragment de sarcofag epigraf (E 196 = 250), provenind din colecția Mavros, despre care Gr.G. Tocilescu afirma că aparține lui Pediatum/Paditem[11], precum și mai multe piese provenind din colecția Sutzu: un fragment de stelă cu relief epigraf (E 142), reprezentând purtători de ofrandă; două fragmente epigrafe de stelă (E 157 și E 159) și două fragmente de reliefuri anepigrafe (E 140 b și E 141).

Mumii: în număr de șase, cinci mumii de păsări – șoimi/acvile, din colecția Orovetz (IAB 33/2019, IAB 34/2019, IAB 35/2019, IAB 36/2019, IAB 37/2019) – și un fragment de mână feminină cu inel cu scarabeu, din colecția Mavros (IAB 38/2019).

Alte piese (7): o machetă de sarcofag / o casetă pentru statuete funerare mumiforme (*shabti*), din lemn, provenind din colecția Sutzu (E 67); o mască de cartonaj, din lemn (E 199); un fragment de cartonaj din pânză pe tencuială, având pictate coarnele hathorice ale unui chip de divinitate feminină (E 65); un suport funerar pentru cap, provenind din colecția Casotti (IAB 40/2019); un fragment inferior de *cippus* al lui Horus – o stelă magică-medicală a lui Horus pe crocodili, provenind din colecția Sutzu (E 134); o mărgea din colecția Papazoglu (E 32); carcase de fruct provenind din fondul de obiecte egiptene (IAB 32 a–b/2019).

BIBLIOGRAFIE

Andrews 1994 — C. Andrews, *Amulets of Ancient Egypt*, Londra, 1994.

Damian, Tatomir 2019 — O. Damian, R. Tatomir, *Despre fondul de obiecte egiptene al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din București*, SCIVA 70, 1–4, 2019, p. 93–142.

Dumitrescu 1968 — V. Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, București, 1968.

Tatomir 2018–2019 — R. Tatomir, *Shabtiw, Shawabtiw, Ushabtiw (from the New Kingdom to the Ptolemaic Period) in the Private Collections of the "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology of Bucharest*, Dacia N.S. 62–63, 2018–2019, sub tipar.

Tocilescu 1902 — Gr.G. Tocilescu, *Monumentele epigrafice și sculpturali ale Museului Național de Antichități*, I, București, 1902.

Tocilescu 1906 — Gr. G. Tocilescu, *Catalogul Muzeului Național de Antichități*, Bucureşti, 1906.

Tomorad 2006 — M. Tomorad, *Shabtis from Roman Provinces Dalmatia and Pannonia and their Role in Egyptian Cults During Roman Empire*, Aegyptus et Pannonia 3, 2006, p. 279–310.

Wilkinson 1999 — T.A.H. Wilkinson, *Early Dynastic Egypt: Strategy, Society and Security*, Londra, 1999.

[11] Tocilescu 1902, p. 485–488, nr. 95; Tocilescu 1906, p. 20, poziția 44.

PRELIMINARY RESULTS OF THE RESEARCH OF THE EGYPTIAN ANTIQUITY COLLECTION OF THE “VASILE PÂRVAN” INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY IN BUCHAREST

ABSTRACT

The “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology in Bucharest, through its integrated sector, entitled the National Museum of Antiquities (hereinafter, the NMA), has a minor collection of 151 ancient Egyptian artefacts. Between the second half of the 19th century and the first half of the 20th century the collection was established and developed through the donations of the Romanian private collectors. The study of this collection will give a more in-depth insight into issues such as: the stages of its formation, the interests of collectors regarding the purchase of antiquities in general and of Egyptian antiquities especially during the previously mentioned period; the types and categories of Egyptian artefacts.

Broadly speaking, the artefacts can be dated to the Predynastic Period, the First Intermediate Period, the Second Intermediate Period (the Hyksos Domination), the New Kingdom (the Empire), the Third Intermediate Period, the Late Period (from the 26th Dynast onwards), the Roman Period.

Most of the artefacts have a good conservation state. However, there is also a number of fragmentary pieces (statues of funerary servants, Osiris statues, statues of deities, wooden objects, amulets, mummies, lapidary pieces, a fragment of a mummy cartonnage, a mummy funerary mask), some of which have been restored in the laboratory.

The artefacts are made of different materials, specific to each type and period in which they were made: wood, painted wood, rocks – limestone (alabaster), sandstone, serpentine, basalt, granite, breccia, black stone – ceramics, glazed faience, terracotta, glass paste.

Regarding the typology of the artefacts, the collection includes the followings: lapidarium fragments, epigraphic and anepigraphic *shabti, shawabti, ushebti* mummiform statuettes, scarabs, statuettes of gods, amulets, necklaces, vases, mummies of birds and a fragment of a human mummy (a hand), Predynastic points and blades, a shabti box, a mummy mask, a fragment of a mummy cartonnage, a headrest, a fragment of a stela/*cippus* of Horus.

Keywords: Egyptian antiquities, artefact, National Museum of Antiquities, “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, *shabti*, scarab, mummy, cartonnage, amulet, *cippus*, headrest, *serekh*

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Egyptian antiquities from the “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology in Bucharest.

DESPRE OAMENI ŞI PIETRE...*
EPISTOLE DOBROGENE CĂTRE GRIGORE G. TOCILESCU

DESPINA MĂGUREANU**

Rezumat: Descoperiri arheologice întâmplătoare făcute pe teritoriul Dobrogei în urmă cu un veac sunt relatate în corespondența adresată lui Grigore G. Tocilescu și Muzeului Național de Antichități. În lucrarea de față este analizat un lot de 54 de scrisori inedite, aflate în fondul Tocilescu de la Biblioteca Academiei Române. Acestea sunt emise între anii 1884 și 1909 și expediate de instituții ale statului ori de către semnatari particulari. Din semnalările cuprinse în această corespondență, se pot recupera informații despre contexte arheologice, artefacte și situri.

Corespondența analizată creionează atmosfera societății românești de la începuturile statului modern. Este ilustrat gradul de cunoaștere și respectare a legislației dedicate patrimoniului la nivel individual, al personajelor care intră în contact cu vestigii ori aud despre descoperiri arheologice. Se pot face observații asupra modului de funcționare a instituțiilor statului care aveau legătură cu protecția monumentelor istorice și arheologice.

Cuvinte-cheie: istoria arheologiei, corespondență inedită, legislație și protecție a patrimoniului arheologic, epoca greco-romană, descoperiri funerare, inscripții, Capidava

PREAMBUL

Pe 9 februarie 1910 se publica în Monitorul Oficial scoaterea la concurs a catedrei de arheologie[1] de la Universitatea din Bucureşti. Pentru definirea disciplinei, ministrul Instrucţiunii Publice de atunci, Spiru Haret[2], preciza că „prin arheologie se înţelege o arheologie propriu fixă, iar nu extensă în aşa fel încât să cuprindă şi

---

* Titlul reprezintă parafrazarea celui ales de către Vladimir Dumitrescu pentru volumul său de memorii, *Oameni şi cioburi. Contribuţii la istoria contemporană a arheologiei româneşti*, Bucureşti, 1993.

** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan"; e-mail: despinamagureanu@yahoo.com.

[1] Primul deținător titular al catedrei de arheologie a universității bucureștene a fost, începând din 1877, Alexandru Odobescu, care susținea din anul 1874 „cursuri libere şi gratuite" (Babeş 1981, p. 321).

[2] Spiru Haret fusese, la rândul său, „conservator provizoriu" al Muzeului Național de Antichități, în 1881 (Ștefan 1984, p. 109; Achim, Borş 2017, p. 65, nota 20, cu bibliografia).

istoria artelor"[3]. Această definiție inedită a arheologiei indică, în interiorul structurilor instituționale ale României moderne, individualizarea disciplinei arheologice în câmpul direcțiilor de cercetare acceptate academic[4].

Postul vacant era deosebit de acela de profesor de istorie antică și epigrafie. Aceasta fusese poziția ocupată de către Grigore G. Tocilescu din anul 1881, deopotrivă cu funcţia de director al Muzeului Național de Antichităţi[5]. Ambele poziții au fost deţinute până la decesul său, în septembrie 1909. În ciuda detractorilor, acest cumul de funcții, alăturat unei capacități intelectuale și organizatorice speciale, i-a permis lui Grigore G. Tocilescu[6] așezarea practicii arheologice din România pe făgașul unei discipline moderne[7].

Demersul de față se dorește o încercare de valorificare a unor documente inedite, parte din fondul Secției de Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române.

Fondul documentar inedit este deosebit de bogat și are un conținut eterogen[8]. Conține texte ale unor comunicări susținute la Academie și nu numai (incluzând și comunicările prezentate, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, în Franța); schițe de articole; ciorne; rapoarte de săpătură întocmite de către colaboratorii lui Tocilescu; liste-inventar de piese, de inscripții, de cheltuieli (inclusiv justificarea acestora); documentație grafică şi cartografică; scrisori adresate lui Tocilescu de către persoane private, instituții (academice, culturale, administrative din țară și din străinătate)[9]. Modul în care s-a constituit acest fond este amintit de către Alexandru Lapedatu în *Memoriile* sale. Ministerul Instrucţiunii Publice i-a încredințat acestuia

---

[3] Excluderea istoriei artei va genera o polemică susținută în mediul universitar şi academic, deoarece îngrădea accesul lui Alexandru Tzigara-Samurcaş la ocuparea catedrei. Acesta publicase două articole, primul în 1908, intitulat „Ce se înţelege azi prin arheologie?", şi al doilea în decembrie 1910, „Discuţiuni în jurul arheologiei". În ambele, Tzigara-Samurcaş susţinea înţelegerea arheologiei drept o istorie a artei vechi. Vezi *A. Tzigara-Samurcaş 1872–1952, Bio-bibliografie adnotată*, redactori A. Podgoreanu, G. Costache, Bucureşti, 2004, p. 47–49.

[4] Anghelinu 2003, p. 76–79, 91–95; Nastasă-Kovacs 2007, p. 37; Niculescu 2011, p. 396–399, 402–405.

[5] Actualmente Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan".

[6] Lista completă a publicaţiilor lui Tocilescu, articulată cronologic, la Adamescu 1921, p. 134 şi urm; Adamescu 1923, p. 208–209; Adamescu 1928, p. 151; pentru bibliografia privitoare la Antichitate, vezi Vulpe 1959. Pentru activitatea lui Tocilescu, cu precădere cea desfăşurată în calitate de director al Muzeului Național de Antichități, vezi Ștefan 1984, p. 110–125. Pentru aprecieri generale asupra personalității și activității lui Tocilescu, vezi Bogdan-Cătăniciu 1991; Avram 1992; Mecu 2003; Mecu, Barnea 2010; Niculescu 2011, p. 400–403.

[7] Babeş 1981, p. 322; Gheorghiu, Schuster 2002, p. 290–292.

[8] Descrierea generală a fondului de arhivă Tocilescu a fost realizată de către Gabriel Ștrempel (1992, 162, 163, 215–225, 230, 231, 420). Despre conţinutul fondului, vezi Achim 2007, p. 196, nota 3; Achim, Borş 2017, p. 62. Pentru o enumerare a cuprinsului fondului de arhivă Grigore G. Tocilescu şi o valorificare parţială, vezi Achim, Borş 2017.

[9] Pentru cele mai multe dintre dosarele existente, se precizează că „manuscrisele s-au constituit din hârtiile rămase în urma morții lui Tocilescu, fiind trecute în colecția Academiei Române" (Ștrempel 1992, de exemplu p. 224).

selecția documentelor[10] rămase în biroul lui Tocilescu, astfel încât cele care aparţineau Muzeului Naţional de Antichităţi să revină instituției, iar cele cu caracter personal să ajungă la Biblioteca Academiei. Selecția manuscriselor nu a respectat întocmai recomandările ministerului, pe de o parte din cauza volumului arhivei, pe de alta, foarte probabil, din pricina identificării personajului cu instituția… De exemplu, cele două volume de *Săpături și semnalări arheologice în Dobrogea*[11] conțin scrisori și rapoarte din perioada 1884–1905. Adresate lui Tocilescu, în calitatea sa de director al Muzeului Național de Antichități, multe dintre documentele acestor dosare nu au un caracter personal, privat. Mai mult, documentația întocmită de către colaboratorii săi[12], în urma unor cercetări de teren, de suprafață ori prin săpături, aparținea cu siguranță instituției organizatoare, adică Muzeului Național de Antichități. Tot în arhiva acestei instituții ar fi trebuit să ajungă inventarele inscripțiilor și pieselor arhitecturale ori sculpturale transportate de pe teritoriul Dobrogei la Bucureşti[13]. Un caz aparte îl reprezintă descoperirile făcute cu ocazia construirii portului Constanţa[14].

[10] Nastasă 1999, p. 9.

[11] BAR, Mss. 5131 și 5132.

[12] Biblioteca Academiei primeşte fonduri documentare consistente și de la aceștia. Cel mai important este fondul Pamfil Polonic, inginer topograf, cartograf şi desenator al Muzeului Național de Antichități între 1892 și 1902. Achim 2007, p. 198–200; Măgureanu 2013, cu bibliografia; Măgureanu 2014; Achim, Borş 2017, p. 67.

[13] De exemplu, prefectul de Tulcea răspunde, în 13 ianuarie 1907, unei solicitări din partea lui Tocilescu şi trimite la Muzeul Naţional de Antichităţi o listă cu piese antice şi medievale, recuperate din zece localităţi tulcene (BAR, Mss. 5132, filele 182–183).

[14] Există o mențiune punctuală (Barbu, Schuster 2005, p. 28–29 și notele 36–39) a descoperirilor datorate amenajării portului Constanța, care atrag interesul lui Tocilescu; acesta încearcă să ia măsuri minimale de supraveghere și săpături arheologice și pentru recuperarea vestigiilor materiale rezultate. Astfel, dosarul *Săpături și semnalări arheologice în Dobrogea I* cuprinde adresa Ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice cu nr. 38312 din 12 august 1905 (BAR, Mss. 5131, fila 148), în care se precizează că săpăturile făcute „pentru construcţiunea portului şi a unei linii ferate la Constanţa" au dus la descoperirea a două statui de marmură şi a mai multor obiecte antice care trebuie să ajungă în colecţiunile Muzeului Naţional. Se solicită și „luarea măsurilor necesare pentru desgroparea și a celorlalte sarcofagii şi obiecte eşite la iveală în punctul de săpături pentru construirea liniei ferate". Sunt anexate două liste: prima (filele 149–150) însumează 136 de înregistrări de piese diverse, de la vase de ceramică şi metal, la sculpturi şi elemente arhitectonice; în cea de-a doua (filele 151–152), sunt enumerate 77 de monede, dintre care 61 sunt de aramă, 14 de bronz şi câte una de argint şi de aur. Acestora li se adaugă o iconiţă de aramă.

Acestei adrese îi urmează un proces-verbal dactilografiat (BAR, Mss. 5131, fila 160), datat 11 septembrie 1905, încheiat între delegatul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, directorul Muzeului Național de Antichități, Grigore G. Tocilescu şi Ioan Pâslă, inginer diriginte al construcţiei portului Constanţa, prin care sunt preluate: „una statue de marmoră chip bărbătesc complectă şi în bună stare; una statue de marmoră chip femeesc cu capul lipsă şi braţele deteriorate; 237 diferite obiecte vechi; 168 diferite monezi vechi de aramă, argint şi una de aur; 6 piese de marmoră găsite la templu". Artefactele sunt cuprinse în trei inventare anexate. Fila 161 cuprinde o descriere succintă a pieselor descoperite la templu: „O coloană lungă de 4,75 m, sculptată pe o parte; două bucăți lungi de câte 4,15 m fiecare, coloane de marmoră; un capitel scultat şi foarte deteriorat; un soclu de coloană; un fragment de cornişe, foarte deteriorat". Filele 161 şi 162, scrise faţă-verso, conţin inventarul „obiectelor găsite cu

În arhiva istorică a Muzeului Național de Antichități / Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” se păstrează câteva mape cu documente legate de persoana și activitatea lui Tocilescu[15]. Este posibil ca tocmai păstrarea celei mai mari părți a fondului Tocilescu la Biblioteca Academiei să fi contribuit la menținerea unei mari părţi a acestuia în stadiu inedit, deși a fost văzut și analizat de către mulți cercetători ai antichității greco-romane.

Greutatea rezultatelor activității lui Tocilescu vine și din pasiunea care a stat la baza activităţii sale[16]. Chiar dacă detractorii săi au susţinut că a „vânat” inscripții[17], el „a avut meritul necontestabil de a se fi adaptat într'atâta acestor rosturi ale lui, încât a reușit să îmbogăţească într'o mare proporție colecțiile de obiecte antice ale Muzeului Național, constituite până atunci numai din colecţiunea generalului Mavros, donată statului în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, să conducă pe teritoriul ţării noastre o activitate archeologică bogată în constatări și descoperiri importante și să contribue în mare măsură la popularizarea antichităților clasice prin cursurile și seminariile universitare și prin diversele articole conținute de revistele lui proprii.”[18]… Tocilescu este conștient de importanța muncii sale, dar și de condițiile improprii de valorificare și recunoaștere a datelor obținute în urma cercetărilor arheologice.

ocaziunea săpăturilor în port”. Se păstrează numerotarea din lista-inventar a primei adrese, deși piesele enumerate acum totalizează 241 de intrări, față de 136 anterior. Sunt semne de verificare în dreptul numerelor pieselor. Sunt adăugate alte trei fragmente de coloane, din marmură (nr. 134–135) şi din piatră (nr. 209). Materialele sunt înregistrate pe categorii: nr. 1–93 – diverse vase „de pământ” numerotate individual; nr. 94–132 – vase de aramă şi de sticlă; patru statui întregi ori fragmentare la nr. 137, 199, 237 şi 238. De la nr. 231 la 241 se înşiruie: mătănii de răşină (chihlimbar?), mărgele, un sarcofag complet, un capac de sarcofag simplu de marmură, un sarcofag mic, o piatră brută cu o placă de marmoră cu o inscripţiune, o piatră sculptată parţial, o piatră sferică lucrată cu aparenţă de solzi. Şi lista-inventar a monedelor (fila 164 faţă-verso, fila 165), completată cu diametrul acestora, prezintă diferenţe faţă de prima. Sunt 128 de monede de aramă, 29 de bronz, patru de argint şi una de aur. Pe aceeaşi listă sunt adăugate următoarele piese: un cercel de aur, un inel de argint, un inel de argint cu piatră, rupt, un inel de alamă.

Se poate considera că ultimele obiecte adăugate pe ambele liste aparţin unor inventare funerare. Datele cuprinse în această notă sunt detalii materiale care completează articolul – privitor la topografia antică tomitană – al Nataliei Toma (2010).

[15] Achim 2007, p. 196 şi nota 5; Achim, Borş 2017, p. 63–64.

[16] Carl Schuchhardt îl întâlneşte la Constanţa în 1898, unde Tocilescu se afla la săpături. Impresionat de activitatea acestuia, savantul german va nota în memoriile sale faptul că Dobrogea este partea României cea mai bogată în antichități și că a fost investigată cu frenezie de Tocilescu timp de 15 ani (Mason, Croitoru 2016, p. 41.)

[17] În perioada directoratului său la Muzeul Național de Antichități (1891–1909), Tocilescu strânge peste 600 de inscripții greceşti şi latineşti, pe care le editează în *Archäologische-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn* şi în *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Cele ajunse anterior în colecţia instituției sunt publicate de către Tocilescu în *Monumentele epigrafice şi sculpturali ale Museului Naţional de Antichităţi din Bucuresci publicate sub auspiciile Academiei Române 1. Colecţiunea epigrafică a Museului pînă în anul 1881*, p. 1–488; II. *Monumentele sculpturali*, p. 489–648, Tipografia „Corpului didactic” C. Ispăşescu & G. Brătanescu, Bucuresci, 1902, 1908.

[18] Vulpe 1928, p. 120–121.

Această idee apare în textul care urma să prefaţeze lucrarea sa despre monumentul de la Adamklissi[19].

Nu trebuie ignorată activitatea politică a lui Grigore G. Tocilescu, desfăşurată ca senator al Partidului Conservator[20]. Intervenţiile sale din Camera Senatului și strânsa colaborare cu Spiru Haret au dus la elaborarea şi votarea, pe 24 noiembrie 1892, a legilor Haret–Tocilescu: *Legea pentru conservarea şi restaurarea monumentelor publice* şi *Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice*[21]. Aceste legi, propuse Parlamentului de către Tache Ionescu, în calitate de ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, sunt urmate, în ianuarie 1893, de *Regulamentele de aplicare*[22].

FONDUL DOCUMENTAR

Pentru lucrarea de faţă au fost analizate două volume de manuscrise aflate în fondul Grigore G. Tocilescu al Bibliotecii Academiei Române.

Primul volum, intitulat *Săpături și semnalări arheologice în Dobrogea*, cuprinde[23]:

– o listă a *Locurilor cu interes arheologic din Dobrogea*[24], alcătuită și scrisă de Tocilescu[25] şi însumează 75 de intrări (puncte cu descoperiri), dintre care 60 de situri sunt notate ca fiind *cetăţi greceşti şi romane*;

– o listă cu *Locurile unde s-au aflat inscripţiuni grece și latine*[26], care conţine 25 de intrări[27];

– *Lista inscripţiunilor grece şi latine*[28], care menţionează 72 de descoperiri;

[19] BAR, Mss. 5128, filele 6–7; Achim 2007, 195.

[20] Mârza 2019, p. 208.

[21] Borş 2014, p. 55–56, tabel nr. 1 (p. 58–62).

[22] Mucenic 1992, p. 14, 18, 20.

[23] Conform descrierii din *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. IV, Mss. 5131 are 281 de file (34 × 21 cm) şi include *Rapoarte către Tocilescu, în special de la Pamfil Polonic cu privire la depistări (sic !) arheologice, corespondență și inventare de materiale descoperite, procese verbale ș.a.* (Ștrempel 1992, 215).

[24] BAR, Mss. 5131, filele 1–3, 6, 6 vs.

[25] Siturile considerate importante sunt menţionate pe foaia de prezentare: *Dobrogea în genere, Cernavodă (Hinog și Axiopolis), Constanța, Isaccea, Măcin, Mangalia, Medgidia, Sarighiol, Silistra, Tulcea, Insula Şerpilor ş.a.m.d.* Am ales să ilustrez parţial conţinutul volumului I, doar cu câteva dintre documentele care par redactate într-o formă finală. Pentru unele dintre localităţile menţionate, s-au înregistrat modificări ale numelor ori ale situaţiei administrative. Acestea pot fi identificate conform *Dicţionarului localităţilor din România*, publicat de E. Ghinea şi D. Ghinea, Bucureşti, 2000. De exemplu, siturile Hinog (localizat pe un ostrov) şi *Axiopolis* sunt situate pe teritoriul actual al comunei Cochirleni, aflată lângă Cernavodă, jud. Constanţa, iar Sarighiol este vechea denumire a satului Albeşti, com. Albeşti, jud. Constanța.

[26] BAR, Mss. 5131, fila 3 vs.

[27] Locurile de proveniență menționate pentru inscripţii nu sunt întotdeauna și locurile de descoperire ale acestora.

[28] BAR, Mss. 5131, filele 4–5 vs.

– corespondenţă adresată lui Grigore G. Tocilescu, datată între 1884 şi 1906.

Şi cel de al doilea volum, intitulat *Săpături şi semnalări arheologice în jud. Constanţa şi Tulcea*, cuprinde scrisori[29], emise între anii 1887 şi 1909.

CLASIFICAREA CORESPONDENȚEI

Toate scrisorile analizate în prezenta lucrare se încadrează în categoria corespondență pasivă[30]. Cele 54 de epistole pe care le-am înregistrat pentru perioada 1884–1909 sunt emise de instituții (26 de scrisori) şi de semnatari particulari (28 de scrisori).

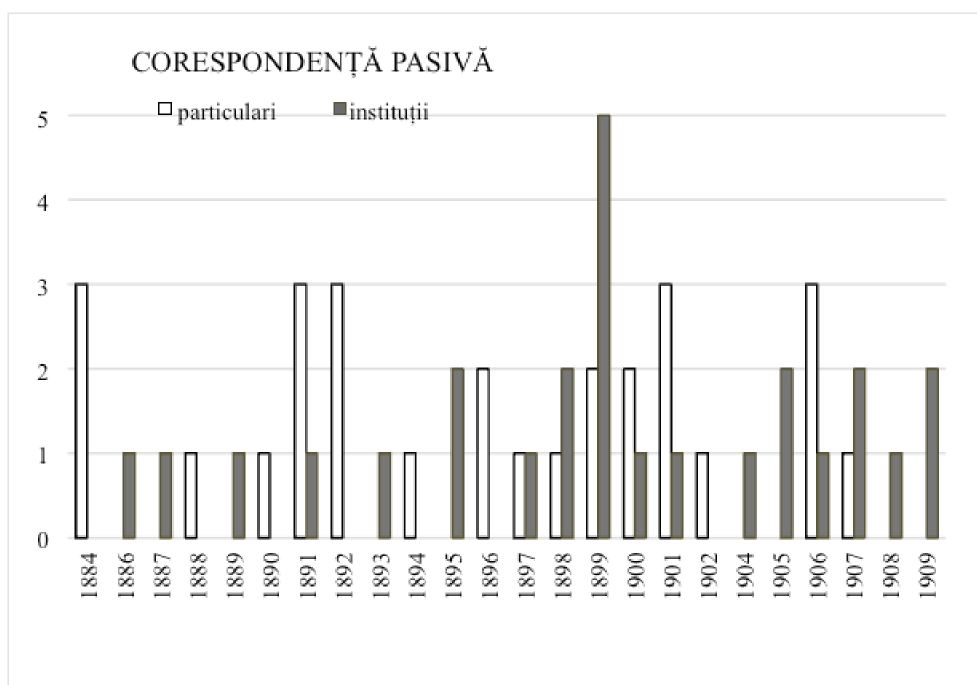

Fig. 1. Graficul cantitativ şi cronologic raportat la calitatea emitenților.

---

[29] Conform *Catalogului manuscriselor româneşti*, vol. IV, Mss. 5132 are 402 file (34 × 21 cm) şi cuprinde *Rapoarte adresate lui Gr. Tocilescu, răspunsuri la chestionare arheologice, corespondență oficială şi particulară asupra unor descoperiri întâmplătoare, procese verbale, decalcuri inscripții, inventare* (Ştrempel 1992, p. 215).

[30] Am identificat o singură ciornă a unei scrisori de răspuns a lui Tocilescu (BAR, Mss. 5132, fila 34, fără dată) în care solicita trimiterea la Muzeul Național de Antichități a unei amfore descoperite şi întreba despre existenţa în zonă a unor ruine antice ori a vreunui toponim de tipul „*Cetate*". Răspunsul a fost dat Serviciului Administrativ al Prefecturii judeţului Constanţa, care anunţase descoperirea vasului în 16 decembrie 1898 şi păstrarea acestuia la prefectură. (BAR, Mss. 5132, fila 118). Locul descoperirii: sat Chiorcişme, com. Taşpunar (actual sat Ţepeş-Vodă, com. Siliştea), jud. Constanţa.

Expeditori particulari

În ambele dosare am identificat 24 de emitenţi. În această categorie sunt scrisori expediate de către persoane particulare (proprietari de terenuri, arendaşi, administratori de cariere, colecţionari, un librar) sau de către angajați ai instituțiilor statului (învăţători, institutori, profesori, preoţi, ingineri, un arhitect), respectiv de colaboratori ai lui Tocilescu.

Între colaboratorii plătiţi pot fi numiţi Mehmet Bairam din Mahmudia şi Vincenz Richter. Primul, paznic al cetăţii *Tropaeum Traiani*, cutreieră Dobrogea şi recuperează inscripţii şi alte „pietre antice". Ştiutor de carte, copiază inscripţiile pentru Tocilescu, se ocupă de predarea materialelor arheologice autorităţilor şi de organizarea transportului către Bucureşti[31]. Vincenz Richter este custode al muzeului de la Adamklissi şi administrator al săpăturilor arheologice în campaniile 1904–1905[32]. Într-o scrisoare din 15 februarie 1906[33], acesta relatează despre nişte săpături neautorizate făcute în apropierea satului Chioseler[34], care au dus la descoperirea unui mormânt roman. Descrie situaţia de la locul descoperirii, face analogii între ceea ce vede şi materialele cunoscute de la Adamklissi şi întocmeşte o documentaţie minimală a cavoului cu boltă cilindrică pe baza informaţiilor recuperate[35].

Un alt colaborator, de data aceasta onorific, este Virgil Andronescu, din Constanţa. Fost student al lui Tocilescu, ajunge primar al urbei şi devine „cel mai de preţ colaborator al lui Vasile Pârvan în stăruinţele acestuia pentru întemeierea museului local"[36]. Îi scrie profesorului său în două rânduri[37].

Există şi aspiranţi la statutul de colaboratori ai directorului Muzeului Naţional… Acesta este cazul lui Iosif Cornea, care recuperează o „placă de marmură" cu inscripţie latină şi face cercetări la Babadag[38]. El solicită un post de „supraveghetor în lucrări arheologice", recomandându-se „printr-o bună cunoştinţă în lucruri istorice şi în averi ale pământului"...

[31] Într-o scrisoare, datată 4 noiembrie 1901, menţionează nu mai puţin de trei inscripţii. Solicită 50 de lei pentru transportul unei inscripţii în limba latină, din comuna Pantelimon în gara Medgidia, dar şi plata salariului său pentru luna noiembrie (BAR, Mss. 5131, filele 79–81).

[32] BAR, Mss. 5128, fila 54; Mss. 5129, filele 180–183, 189–190; vezi Achim 2007, p. 181.

[33] BAR, Mss. 5132, filele 135–138.

[34] Vechea denumire a satului Petroşani, com. Deleni, jud. Constanţa.

[35] Face o schiţă de plan pe care sunt trecute dimensiunile (fără precizarea scării de redare), însoţite de o descriere a caracteristicilor constructive.

[36] Vulpe 1928, p. 129.

[37] BAR, Mss. 5131, filele 224–225, fără dată şi filele 241–242, din 30 ianuarie 1901. În scrisoarea din 1901, anunță trimiterea la Muzeul Național de Antichități a unei inscripții descoperite la Mangalia, precizând costul transportului şi informează asupra unor chestiuni administrativ-organizatorice, care pot fi imputate custodelui muzeului de la Adamklissi, V. Richter.

[38] BAR, Mss. 5132, fila 33, fără dată.

Multe dintre epistole aparţin slujitorilor şcolilor dobrogene[39]. Această corespondenţă poate fi pusă în legătură cu înaltele poziţii publice și politice deţinute de către Grigore G. Tocilescu[40]. Totuşi, doar patru scrisori sunt datate în perioada în care acesta lucra la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice[41]. Între anii 1892 şi 1907, ajung la Muzeul Național de Antichități 16 scrisori, trimise de patru directori şi cinci diriginţi de şcoli, patru învăţători, doi institutori şi un profesor. Unii dintre aceşti dascăli ajung să întreţină corespondenţă de lungă durată[42] cu Tocilescu, alţii răspund solicitărilor acestuia[43]. Mulţi relatează din proprie iniţiativă despre descoperiri întâmplătoare, despre vestigii arheologice, despre intervenţii ori distrugeri asupra unor monumente ori ruine aflate în zona localităţii lor.

Expeditori oficiali

În rândul expeditorilor oficiali se numără funcţionari ai statului, reprezentanţi ai forurilor locale sau centrale: primari, prefecţi şi subprefecţi ai judeţelor Constanţa şi Tulcea[44], directori ai unor servicii, angajaţi ai unor ministere[45], ai Direcţiunii Poliţiei şi Siguranţei generale[46]. Am înregistrat 13 instituţii emitente.

[39] O situație detaliată a personalului didactic și a instituțiilor de învățământ din Dobrogea de la începutul secolului al XX-lea apare într-un articol din volumul tipărit cu ocazia semicentenarului reanexării Dobrogei (Georgescu 1928, p. 641–698). Pentru relația lui Tocilescu cu membri ai personalului didactic din Dobrogea, în vederea depistării și recuperării artefactelor pentru Muzeul Național de Antichități, vezi și Ștefan 1984, p. 119 și nota 58.

[40] Secretar general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice (1881–1885), inspector general al Școalelor (1885–1890). Achim, Borş, 2017, p. 63, nota 8, cu bibliografia.

[41] Din 1884: BAR, Mss. 5131, filele 85, 225, 227; din 1888: BAR, Mss. 5132, fila 41.

[42] P. Oprea, director al Şcolii de Băieţi din Ostrov, deţine o „colectă de antichităţi”. Trimite copia ştampilei LEG XI CL aplicată pe o cărămidă cu descoperită între Ostrov şi Silistra. Precizează dimensiunile cărămizii şi faptul că în zonă se află „ziduri mari de cărămidă ale căror urme se văd, dar trebuie săpături” BAR, Mss. 5132, fila 41, 2 august 1888. Dintr-o altă epistolă aflăm despre un sarcofag descoperit la Arab-Tabia, lângă Silistra, în situl antic Durostorum. În aceeaşi scrisoare, menţionează trimiterea, la 9 iulie 1887, a raportului cu nr. 67, către Tocilescu şi ataşează copia unei inscripţii în limba greacă, de la Musaitu, com. Mârleanu, vechiul nume al satului Dunăreni, com. Alimanu, jud. Constanţa (BAR, Mss. 5132, fila 68, 25 februarie 1892). Pe document, directorul Muzeului Naţional de Antichităţi dispune să i se răspundă lui P. Oprea pentru a se afla dacă acesta are în colecţie şi inscripţii.

În 4 mai 1897, P. Oprea relatează că „sarcofagul mare şi frumos suferă stricăciuni... Ar trebui transportat la Ostrov, dar cărăuşii pretind 150 lei. [...] ruinile cetăţii Durustolum se stric de locuitori” (BAR, Mss. 5132, fila 116). Este posibil ca numărul apreciabil de rapoarte menționate de expeditor și neidentificate, cel puțin deocandată la BAR, să fi fost trimise pe adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice şi arhivate acolo.

[43] Directorul Școlii Primare de Băieţi din Cernavodă, jud. Constanța, expediază, la Muzeul Național de Antichități, lădiţe cu antichităţi şi inscripţii încredinţate de Tocilescu. Face săpături la Rasova. Solicită decont (BAR, Mss. 5131, fila 85, 25 iunie 1884). Directorul Şcolii Primare de Băieţi din Măcin, jud. Tulcea, aşteaptă ca ministrul Tocilescu să dea ordin poştei să preia nişte colete... deoarece cărămizile au fost considerate prea grele de către serviciul de mesagerie. Acelaşi director donează patru monede şi, pentru alte patru, care nu-i aparţin, solicită evaluare şi o ofertă de preţ (BAR, Mss. 5131, fila 227, 1884).

[44] Vezi *supra*, nota 13.

[45] Vezi *supra*, nota 14.

[46] Un raport dactilografiat, întocmit de Direcțiunea Poliției și Siguranţei Generale, anunţă recuperarea a „60 de monede antice de argint – istries”, descoperite întâmplător la marginea satului Dăeni

Am ales să deschid seria acestor documente cu scrisoarea de împuternicire, eliberată la 27 septembrie 1889 de Prefectura Constanţa[47] pentru Grigore G. Tocilescu. Conţinutul actului adresat autorităţilor administrative ale judeţului Constanţa, care conferă permisiunea de a face cercetări arheologice, de a găsi şi ridica inscripţii, este în acord cu primele patru articole ale decretului nr. 736, din 10 aprilie 1874, privind *Regulamentul asupra explorărilor şi cumpărărilor de obiecte antice*, decret aflat atunci în vigoare (fig. 2).

Modalităţi de procurare a pieselor arheologice – în special a inscripțiilor

Colaboratorii angajaţi, care ştiu să identifice și pot recupera materiale arheologice, sunt puţini şi nu foarte bine plătiţi[48].

Un lot semnificativ de materiale şi de informaţii este obţinut prin concursul primarilor[49] şi al cadrelor didactice[50]. La solicitări formulate de Tocilescu, inventare ale

(actual în jud. Tulcea). La 17 iunie 1909, conform adresei, se predau Muzeului Național de Antichități 30 de monede, celelalte fiind oprite de Prefectura Constanţa pentru muzeul local (BAR, Mss. 5132, fila 187).

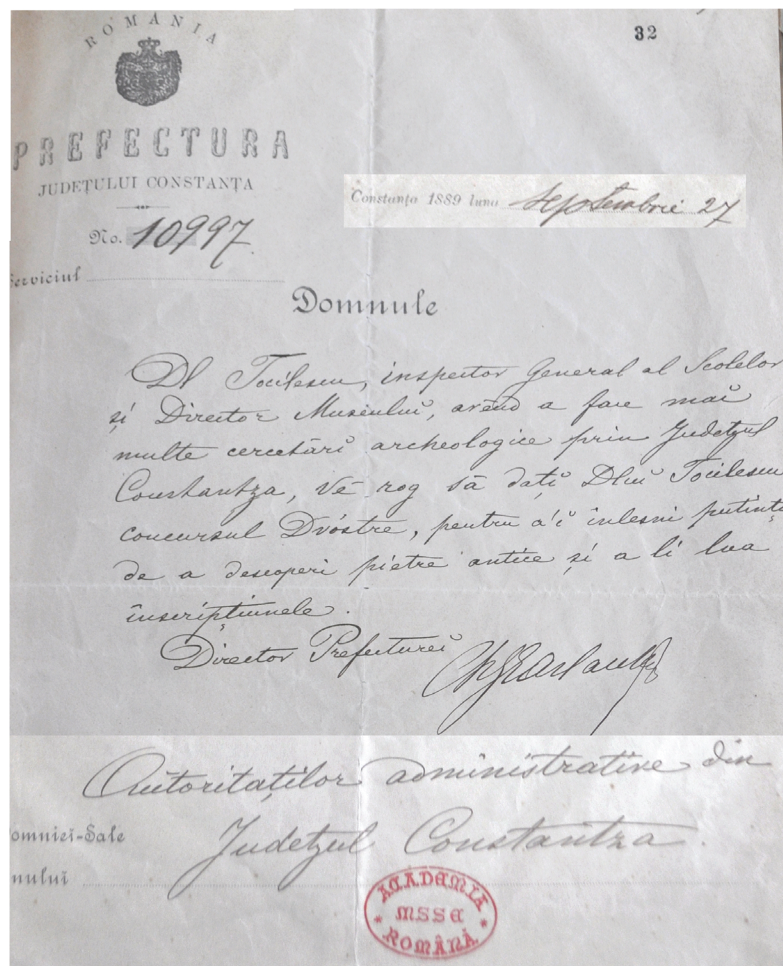
[47] „…Dl Tocilescu, inspector General al Scólelor și Directorul Muzeului, având a face mai multe cercetări arheologice prin Județul Constantza, vă rog să dați D-lui Tocilescu concursul D-vóstre, pentru a'i înlesni putința de a descoperi pietre antice și a li lua înscripțiunele. Semnează Director Prefecturei" (BAR, Mss. 5131, fila 32).

[48] În 1901, Mehmet Bairam identifică trei inscripţii în localitățile Pantelimon, Râmnicu de Jos, Casimcea, toate în jud. Constanța. Pe primele două, în limba latină, le copiază (BAR, Mss. 5132, fila 201) şi le recuperează din teren cu ajutorul autorităţilor locale. La ultima, aflată sub un hambar, proprietarul gospodăriei îi refuză accesul (BAR, Mss. 5131, filele 79–81). Despre probleme legate de identificarea şi înregistrarea unor inscripţii, piese sculpturale ori arhitecturale, relatează şi V. Richter (BAR, Mss. 5131, filele 83, 141, 142, 143, doar ultima datată sigur în 1902; BAR, Mss. 5132, fila 194).

[49] Subprefectul plasei Traian expediază la Muzeul Național de Antichități, în data de 1 noiembrie 1893, două liste autentificate notarial, întocmite de primarii comunelor Enisala şi Hisarlâk (?). Toate piesele sunt elemente constructive ale unor cişmele aflate în uz ori funcționează ca uluce pentru adăpatul vitelor. În Enisala (sat în com. Sarichioi) se găsesc trei pietre cu „diferite gravuri". În patru cătune de pe teritoriul Hisarlâcului sunt: trei piese din piatră sculptate, una simplă; şase coloane în relief şi trei simple (BAR, Mss. 5132, filele 104–106).

Inscripţii latine după care se trimit copii la Bucureşti sunt depuse în 1897, la primăria din Casapchioi (actual sat şi com. Mihai Viteazu, jud. Constanţa), BAR, Mss. 5132, filele 198, 202, 204. Două au fost identificate de către Mehmet Bairam. Tot el a semnalat şi a copiat o inscripţie spartă în două fragmente în satul Pantelimon, com. Șiriu (actual com. Crucea, jud. Constanţa). Aceasta fusese adusă de proprietar, „de lângă vechiul castru, unde se afla înfiptă în pământ, pentru a fi folosită la împrejmuirea casei" (BAR Mss. 5132, filele 114, 205). Primarul răspunde ordinului subprefectului şi vizitează castrul, aflat la N de cătunul Pantelimon. Pe 17 septembrie 1897 descrie situaţia din teren. În interiorul castrului, în fapt cetatea *Ulmetum*, sunt multe urme de săpături. Acestea ar fi fost făcute de către fostul administrator, Gh.Gr. Arghiropolu, în 1886 şi 1892, pentru „cercetări archiologice, iar din cavitățile" săpate ar fi fost scoase mai multe bucăţi de piatră trimise muzeului din Bucureşti. Pentru lucrări au fost aduşi italieni cu unelte potrivite de la cariera din Topalu ... Primarul arată că săpăturile ample nu li se pot imputa sătenilor care nu dispun de unelte. Localnicilor li se interzice, sub ameninţarea judecăţii şi pedepsei, orice intervenţie asupra ruinelor (BAR, Mss. 5132, fila 115).

[50] Învățătorul Candrea de la Şcoala primară mixtă din Hairanchioi (vechea denumire a satului Dumbrăveni, com. Dumbrăveni), plasa Silistra Nouă, jud. Constanţa, descoperă o piesă sculptată şi un posibil altar în urma unor săpături în vechiul cimitir turcesc (BAR, Mss. 5132, fila 149, 20 iulie 1904). Predă cinci „pietre antice" către primăria locală şi atașează dovada, alături de copia unei inscripţii în

ROMANIA

PREFECTURA JUDEȚULUI CONSTANȚA

No. 10997

Serviciul

Constanța 1889 luna Septembrie 27

Domnule

Dl Tocilescu, inspector General al Scolelor și Director Museului, avênd a face mai multe cercetări archeologice prin Judetul Constantza, Vĕ rog să dați Dlui Tocilescu concursul Dvóstre, pentru a'i înlesni putința de a descoperi piĕtre antice și a li lua înscripțiunele.

Director Prefecturei
[signature]

Autorităților administrative din Judetul Constantza.

Domniei-Sale

...nului

ACADEMIA MSSE ROMÂNĂ

32

Fig. 2. Facsimilul scrisorii de împuternicire conferite lui Gr.G. Tocilescu de către Prefectura județului Constanța, 27 septembrie 1889 (BAR, Mss. 5131, fila 32).

vestigiilor arheologice şi istorice cunoscute sunt înaintate de primari către prefecturi. Uneori, sunt urmate de liste de însoţire a unor piese – antice, medievale ori de interes etnografic – predate[51].

limba latină (BAR, Mss. 5132, filele 150–152). Deoarece urmează să fie detaşat la o şcoală din Moldova, învăţătorul sugerează ca înlocuitorul său să fie bărbat, cunoscător de limbă turcă pentru a putea comunica cu „bătrânii locuitori indigeni turci...”, astfel putându-se descoperi şi alte antichităţi. Precizez că plasa Silistra Nouă, cu capitala la Medgidia, desfiinţată în 1879, se reînfiinţează în perioada 1913–1940.

[51] Între obiectele recuperate din zece localităţi se găsesc: monede, piese de port şi podoabă, vase de ceramică şi metal, arme şi artefacte textile. Lista este contrasemnată de Secretarul Prefecturii Tulcea (BAR, Mss. 5132, filele 182,183, 13 ianuarie 1907).

O altă modalitate o reprezintă recuperările de piese de la particulari de către Prefecturile din Tulcea[52] şi Constanţa[53].

Donațiile făcute de către particulari reprezintă o altă cale de completare a colecțiilor Muzeului Național de Antichități. Uneori, în schimbul artefactelor se solicită anumite beneficii[54]. Un preot paroh din Mangalia aşteaptă o ofrandă pentru biserică[55].

O scrisoare care conţine multe informaţii despre contextul şi localizarea unei descoperiri epigrafice[56] aparţine unui institutor din Măcin[57]. Acesta încearcă să identifice tipul de rocă utilizat, precizează că monumentul în forma sa iniţială a fost distrus, iar inscripţia martelată.

Există şi donatori care nu pretind să fie recompensaţi. Unii socotesc că efortul lor este justificat prin valoarea, „preţul istoric ori patriotic", al vestigiilor salvate[58] şi uneori nu se referă doar la protecţia monumentelor antice[59] (fig. 3).

---

[52] Cabinetul directorului Prefecturei Tulcea înştiinţează Muzeul Național de Antichități despre faptul că trei inscripţii, aduse din curtea subprefecturii Babadag, aşteaptă să fie trimise la Bucureşti (BAR, Mss. 5131, fila 277, 8 decembrie 1895).

[53] O piesă este recuperată de către subprefectul de Constanţa, Th. Zadic, din Taşaul (vechea denumire a satului Piatra, com. Mihail Kogălniceanu, jud. Constanța). Estampajul inscripţiei, condiţiile descoperirii şi ale păstrării sale sunt prezentate de către Directorul Şcolii Primare de Băieţi din Medgidia (BAR, Mss. 5132, filele 260, 266, 5 mai 1899).

[54] G. Popescu, învăţător din Jijila, jud. Tulcea, trimite patru monede şi cere în schimb fie revista lui Tocilescu (*Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, din care au apărut zece numere între 1882–1909), fie un post mai bun de institutor ori bibliotecar la Academie ori la Biblioteca Statului (BAR, Mss. 5131, fila 226, 24 aprilie 1884).

[55] În scrisoarea de ofertă, preotul arată că extragerea din zidul bisericii a spoliei cu inscripţie şi reparaţia ar costa 100 lei, care vor putea fi oferiţi „ca ofrandă bisericei... căci în privinţa venitului e săracă..." (BAR, Mss. 5131, fila 233, 29 august 1890).

[56] În punctul *Podul de Piatră* ori *Piatra Roşie*, unde se află multe urme de ziduri şi clădiri, între două movile aflate la mijlocul distanţei dintre Igliţa şi Greci, comune în plasa Măcin, jud. Tulcea. Este vorba despre o descoperire din vecinătatea cetăţii *Troesmis*.

[57] Acesta solicită o recomandare, pentru o bursă de 200 lei şi susţinerea lui Tocilescu pentru o specializare în lucru manual... în Norvegia... (BAR, Mss. 5132, fila 108, 18 august 1896).

[58] Acesta este cazul preotului paroh M. Fortună, din Râmnicu de Jos, jud. Tulcea (actual sat, com. Cogealac, jud. Constanţa). Acesta se oferă să înlesnească transportul unei inscripţii în capitală (BAR, Mss. 5132, fila 121, 11 august 1889). Am menţionat mai sus şi activitatea desfăşurată de către P. Oprea din Ostrov (vezi *supra*, nota 42). Dirigintele Şcolii Primare Mixte din Urluia, com. Cuzgun (actuala com. Adamclisi, jud. Constanța), oferă câteva obiecte găsite cu ocazia unei excursii cu elevii în jurul cetăţii Adamklissi. Trimite estampaje ale monedelor şi conturul unui cosor, pentru a se stabili dacă au „valoare istorică", altfel vor rămâne în biblioteca şcolii (BAR, Mss. 5132, filele 146–148, 3 mai 1903). Moneda ilustrată, pe care am selectat-o datorită calității estampajului, este un sfert de taler al ducatului Saxoniei Ernestine din 1549, emis sub Johann Friedrich I şi Moritz la Freiberg. Identificarea îi aparţine colegului dr. Marius Blasko, de la Cabinetul Numismatic al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", căruia îi mulţumesc.

[59] Dirigintele Şcolii Rurale Caraharman (actual sat Vadu, com. Corbu, jud. Constanța) trimite copia unei inscripţii în limba greacă, alături de precizări asupra locului descoperirii, dimensiunilor şi stării de conservare a monumentului. El se plânge de comunitatea tătărască, care intenţionează să vândă la fier vechi un tun, probabil din 1877, în folosul geamiei şi al Hogei (BAR, Mss. 5132, fila 140, 24 aprilie 1900).

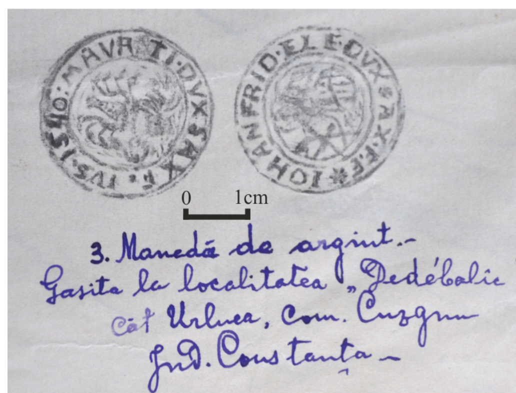

Fig. 3. Estampajul unei monede descoperite în zona cetăţii Adamklissi
(BAR, Mss. 5132, fila 147).

Evident că se fac şi achiziţii de artefacte. Autorităţile încearcă, astfel, să recupereze din patrimoniul volatil, pus în circulaţie de căutătorii de comori şi vânat de colecţionari[60]. Uneori, linia de demarcație dintre comerţul subteran şi limita legii devine imperceptibilă[61].

Autoritatea lui Grigore G. Tocilescu este incontestabilă, deopotrivă pentru instituţiile locale dobrogene şi pentru persoanele particulare. Dintr-o scrisoare din 30 noiembrie 1891, aflăm că, la cererea directorului Muzeului Național de Antichități, Serviciul administrativ al Prefecturii judeţului Constanţa recuperează două inscripţii. Acestea fuseseră descoperite în Mangalia, împreună cu alte două, trimise de proprietarul locului, fiului său, profesor de desen la Bârlad[62]. La 6 februarie 1892, Tocilescu primeşte transcrierea inscripţiilor şi, în plus, o copie în ceară după o monedă de argint de la Alexandru cel Mare[63].

Şi Protoieria judeţului Constanţa răspunde favorabil adresei din 2 decembrie 1885, prin care Tocilescu solicita recuperarea unei spolii aflate în altarul bisericii din localitatea Cocargea[64]. Extragerea „stâlpului cu inscripţie romană" urma a se face după sfinţirea celui nou, pus la dispoziţie de Prefectură[65].

---

[60] Librarul S. Nitzu din Hârşova deţine „un deposit de peste 200 bucăţi monezi vechi (antice) de diverse metaluri şi mărimi, din argint şi aur". Solicită un catalog numismatic, pentru a-şi evalua colecţia înainte de a o oferi spre vânzare (BAR, Mss. 5132, fila 169, 14 decembrie 1905).

[61] Directorul Şcolii Primare de Băieţi din Medgidia trimite cu trenul la Muzeul Național de Antichități o inscripţie adusă din Bulgaria, dintr-un loc unde se află nişte ruine antice. În scrisoarea de însoţire relatează că aducătorul, Bekir Efendi, se oferă să furnizeze şi alte inscripţii contra cost, drept care solicită un acont de 100 lei. Urmează a se achiziționa doar pietrele „cari vor fi de valoare" (BAR, Mss. 5132, fila 262, 15 august 1900).

[62] BAR, Mss. 5132, fila 103.

[63] A. Florescu din Bârlad arată că inscripţiile în limba greacă, vândute unui agent din Berlin, fuseseră deja expediate în străinătate (BAR, Mss. 5132, filele 235–236).

[64] Vechiul nume al satului Pietreni, com. Deleni, jud. Constanţa.

[65] BAR, Mss. 5132, fila 29, 3 mai 1886.

SALVARE. SĂPĂTURI ARHEOLOGICE, ALTELE DECÂT CELE SISTEMATICE… PROTEJARE

Uneori, descoperirile fortuite devin motiv de intervenţie pe teren. Colaboratori ori persoane desemnate de către Grigore G. Tocilescu, de multe ori profesori sau primari, ajung supraveghetori ai unor săpături care vizează recuperarea materialelor arheologice. Consemnarea contextului descoperirii rămâne, adeseori, în plan secundar.

Corespondenţa studiată conţine relatări, de cele mai multe ori modeste, ale amatorilor care ajung să sape. Unii se achită de sarcină[66], alţii ajung să fie cuprinşi de fiorul descoperirilor[67].

Cei din urmă se implică şi în salvarea materialelor arheologice şi în protejarea monumentelor de zid. De cele mai multe ori, particularii au la dispoziţie doar instrumentul semnalării către autorităţi a intervenţiilor neautorizate[68].

Descoperirile funerare atrag atenţia comunităţii şi sunt înregistrate şi descrise adeseori[69].

De exemplu, în urma intervenţiei primăriei, sătenilor din Chioseler li se interzice continuarea extragerii pietrei din zona unde apăruse un mormânt roman. Se iau măsuri pentru păstrarea acestuia în starea în care a fost găsit[70], iar Serviciul Administrativ al Prefecturii judeţului Constanţa înaintează un raport care ajunge la Grigore G. Tocilescu. Ca urmare, colaboratorul acestuia, Vincenz Richter, ajunge la locul descoperii şi documentează situaţia arheologică[71].

INFORMAŢII CONŢINUTE/RECUPERATE DIN CORESPONDENŢĂ

Analiza primară a conţinutului scrisorilor oferă date despre descoperiri întâmplătoare, cele mai multe din categoria pieselor mari, epigrafice, sculpturale ori arhitecturale, dar şi cărămizi ştampilate, ceramică, monede şi altele. Aceste piese

[66] Vezi *supra*, nota 43 (BAR, Mss. 5131, fila 85). Directorul Şcolii din Medgidia îl secondează pe Mehmet Bairam la dezgroparea unor inscripţii şi solicită plată pentru lucrători şi transport (BAR, Mss. 5132, fila 117, 17 mai 1898).

[67] La 29 septembrie 1902, un învăţător de la Şcoala Mixtă din com. Niculiţel cere permisiunea de a face săpături la cetatea Eschi-Cale de pe malul Dunării (adică *Noviodunum*–Isaccea, jud. Tulcea). De acolo pune la dispoziţia Muzeului Naţional de Antichităţi câteva cărămizi şi o inscripţie acoperită cu „horazan, adică var împietrit" (BAR, Mss. 5132, fila 145).

[68] V. Michicescu (?) semnalează, la 5 mai 1891, săpături neutorizate la Caranasuf (în cetatea *Istros/Histria*) pentru extragerea pietrelor ca material de construcţie. Recuperează o stelă funerară, cu inscripţie în limba latină (BAR, Mss. 5132, fila 67). Menţionează distrugerea parţială a reliefului funerar şi transmite copia inscripţiei, păstrate fragmentar (BAR, Mss. 5132, fila 199).

[69] Dirigintele Şcolii Primare de Băieţi din Mangalia relatează despre descoperirea întâmplătoare a unui sarcofag, pentru care furnizează dimensiunile: 2,10 × 1 × 0,80 m. Acesta purta o inscripţie transmisă în „copie fidelă". Schiţa acesteia nu se regăseşte în documentele văzute (BAR, Mss. 5151, fila 239, 30 decembrie 1896).

[70] BAR, Mss. 5132, filele 173–174.

[71] Vezi *supra*, notele 33–34.

corespund cumva preferinţei lui Tocilescu, epigrafistul. Trebuie subliniat că sunt numeroase scrisorile al căror text este însoţit de transcrierea inscripţiei, de o schiţă a piesei ori a locului descoperirii. Sunt puţine informaţiile despre contextul şi localizarea cu precizie a descoperirii. Uneori, se menţionează luarea unor măsuri locale de protecţie. Alteori, se impun interdicţii, mai ales în cazul ruinelor, al cetăţilor antice considerate adeseori cariere de piatră şi vizate de căutătorii de comori. Descrierile peisajului arheologic al cetăţilor dobrogene sunt modeste. O excepţie notabilă este scrisoarea unui profesor, bun cunoscător al împrejurimilor cetăţii *Troesmis*[72]. Acesta arată cum sătenii exploatează piatra ruinelor impresionante. Această situaţie era deplânsă de către Grigore G. Tocilescu încă din 1890. Într-un memoriu adresat ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice cu privire la campania arheologică din 1890 de la Igliţa sunt arătate stricăciunile provocate cetăţii *Troesmis* de către localnici. Tocilescu solicită prefecturii judeţului Tulcea emiterea unui ordin care să oprească distrugerile[73].

Directorul Muzeului Național de Antichități protestează împotriva distrugerilor similare constatate la Dervent, Mangalia, Caranasuf (Histria) şi Slava Rusă (*Ibida*) şi cere anchete şi măsuri ferme din partea primăriilor şi prefecturilor pentru respectarea legii monumentelor[74].

Pulsul epocii răzbate și din modalitățile prin care sunt recuperate din teren, spre a fi trimise la Muzeul Naţional de Antichităţi, loturi de piese din piatră. Transportul acestora este asigurat, de multe ori, de către oamenii locului. Aceştia precizează în scrisori plăţile făcute hamalilor, costul căruţelor, al funiilor şi lăzilor necesare şi, în final, al expedierii cu trenul. Mulţi aşteaptă recuperarea cheltuielilor prin bunăvoinţa directorului Muzeului Naţional de Antichităţi.

Cel mai des semnalate sunt descoperirile numismatice şi cele funerare. În primul caz, frecvența cu care apar monede pe teritoriul Dobrogei, ca piese singulare ori grupate în tezaure, duce la „banalizarea" acestui tip de descoperire. Colecțiile private și școlare se alcătuiesc cu ușurință, mai ales în localitățile din vecinătatea așezărilor antice[75].

[72] G. Coatu, Dirigintele Şcolii primare din com. Cerna, jud. Tulcea. Acesta ataşează o schiţă de plan a zonei, în care include şi porţiunea aflată la NE de *Troesmis* din fortificaţia numită *Valul lui Traian*, pe care o şi descrie (probabil este circumvalaţiunea de la Niculiţel). În scrisoare menţionează existenţa unor şanţuri drepte, lungi de 200–300 m. Aflăm că zidurile cetăţii (*Troesmis*) de la Igliţa (actual sat, com. Turcoaia) se păstrau până la 2 m înălţime. Erau vizibile „clădiri dreptunghiulare şi pătrate cu mai multe camere", cu pereţi de 0,50–1,50 m lăţime. Nu sunt neglijate nici artefactele comune: cărămizi şi olane (cu dimensiunile precizate), monede cu inscripţiuni latine, „hârburi de oale" şi „o oală mare fără nici o ştirbitură", dată în păstrare la primărie… Se arată cum construcţiile antice sunt considerate carieră şi exploatate de săteni. Este interesant că autorul scrisorii precizează că nu există nicio tradiţie locală, populară, asupra originii impresionantelor ruine (BAR, Mss. 5132, filele 122–123, 28 august 1899).

[73] Arhiva Muzeului Național de Antichități, Mapa 10, Dosar IV, fila 39, 7 august 1890.

[74] Textul este cuprins în copia răspunsului lui Grigore G. Tocilescu din 12 septembrie 1907, formulat la sesizarea Ministerului de Interne, care semnalează distrugerea parţială a ruinelor cetăţii Dervent. Arhiva Muzeului Național de Antichități, Mapa 10, Dosar IV, fila 56; Dosar 1907/44, fila 172 vs.

[75] Vezi *supra*, notele 24, 42, 46, 52–53, 60, 62, 72 și *infra*, notele 79–80.

În cazul descoperirilor funerare sunt relatate, în funcţie de nivelul de pregătire şi informaţie al expeditorului, detalii asupra elementelor de rit şi ritual. Este consemnată prezenţa ori absenţa osemintelor umane, dispunerea acestora, existenţa unor piese de inventar, se fac precizări asupra amenajărilor funerare (mormânt în tumul ori movilă, în sarcofag, în cutie din lespezi de piatră etc.).

POVESTEA STELEI FUNERARE L 65

Un rol aparte în corespondența analizată au descoperirile din categoria *lapidarium*. Dosarul fondului Tocilescu conține documente[76] care relatează descoperirea unei piese, L 65, a cărei materialitate ne ajută la restabilirea legăturii dintre trecut și prezent.

La intrarea în curtea Casei Macca, sediu al Muzeului Național de Antichități și, ulterior, al Institutului de Arheologie, străjuiește, parcă dintotdeauna, o stelă funerară de dimensiuni impresionante. Lapicidul a trasat cu mână sigură litere elegante care cuprind tragedia unei familii. Cândva, la începutul veacului al II-lea după Christos, un cuplu de cetățeni romani își pierde ambii fii. Actul de comemorare a celor doi frați de către părinții lor, materializat într-o inscripție, generează „biografia”[77] artefactului cu numărul L 65 din Lapidariul Institutului de Arheologie.

Identitatea actuală a obiectului cunoscut sub indicativul numeric L 65 este cea acordată de arheologi și epigrafiști. Este vorba despre o **stelă funerară**. Funcționalitatea inițială, pentru care a fost produsă, aceea de **monument comemorativ**, s-a pierdut odată cu dispariția fizică a comunității antice. Funcționalitatea actuală acordată obiectului de comunitatea savantă este aceea de **inscripție funerară**, artefact apt să furnizeze informații istorice, epigrafice, despre evoluția socială și demografică a Scythiei Minor, despre realități religioase, despre puterea economică și, nu în ultimul rând, despre gustul estetic al comanditarilor...

Piesa L 65 este publicată[78]. Mica ei poveste vine dintr-o oarecare problemă a localizării descoperirii sale. Urmărindu-i prezența în publicații, o aflăm numită în 1900[79], „monument funéraire trouvé á Calaköi – ancienne Capidava”. În 1903, același autor, Tocilescu, o publică de două ori în același număr al *Revistei pentru Istorie, Arheologie și Filologie*[80], mai întâi ca „monument funerar din piatră calcaroasă”, apoi ca „inscripție funerară găsită în ruinele *castellum*-ului roman de la Calaköi –Capidava”.

[76] BAR, Mss. 5131, filele 119–120.

[77] Herva, Nurmi 2009, p. 158–162 – o excelentă prezentare a problematicii legate de funcționalitatea și viața/biografia artefactelor, de relația individ–artefact în contexte specifice, de modul în care sunt percepute/acceptate artefactele de către oameni în momente diferite.

[78] Tocilescu 1900, p. 193, nr. 12; Tocilescu 1903, p. 24, nr. 31 și p. 59, nr. 87; Florescu 1958, p. 78–79, nr. 3; Doruțiu-Boilă 1980 = ISM V, p. 51–52, nr. 25; Popescu 2015 = ISM IV, p. 363–364, nr. 225. Mulțumiri colegului dr. Florian Matei-Popescu pentru sprijinul acordat în privința dosarului epigrafic al piesei respective.

[79] Tocilescu 1900, p. 193, nr. 12.

[80] Tocilescu 1903, p. 24, nr. 31 și p. 59, nr. 87.

Fig. 4. Piesa L 65. 1. Stela funerară L 65 (după Florescu 1958, fig. 3); 2. copia inscripției unui (presupus) sarcofag descoperit la Cernavodă (BAR, Mss. 5131, fila 102); 3. extras din adresa Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice din 12 august 1905 (BAR, Mss. 5131, fila 148).

Fig. 5. Stela funerară L 65. Imagine în curtea Casei Macca cu detaliu al spărturii.

Grigore Florescu[81] preia datele de la Tocilescu și din CIL, III, 14440 și descrie o „stelă funerară, de calcar", cu o inscripție „cu litere frumoase din prima jumătate a secolului al II-lea"; este precizat, ca loc al descoperirii, Capidava și, ca depozitar al piesei, Muzeul Național de Antichități (fig. 4/1). În anii '60 ai secolului trecut, Gabriella Bordenache[82] completează fișa de evidență pentru inscripția în cauză. Capidava apare ca loc al descoperirii stelei funerare, dar data și condițiile descoperirii lipsesc, la fel și

[81] Florescu 1958, p. 78–79, nr. 3.

[82] În conformitate cu fișa obiectului din arhiva Sectorului Muzeului Național de Antichități. Datorez mulțumiri dr. Oana Damian pentru accesul la informații.

data şi modul intrării în muzeu. Se precizează starea „destul de bună” de conservare a piesei, care este „uşor ciuntită pe lături” şi are frontonul rupt. Fişa are ataşată o fotografie a piesei şi trimiterile bibliografice cunoscute; sunt precizate dimensiunile (2,40 × 0,92 × 0,35 m) şi datarea (în secolul al II-lea p.Chr.).

Emilia Doruţiu-Boilă[83] include stela L 65 în volumul V al Inscripţiilor din Scythia Minor (ISM V), dedicat aşezărilor antice de la *Capidava*, *Troesmis* şi *Noviodunum*. Autoarea alege, fără justificarea opţiunii, a doua publicare a inscripţiei de către Grigore G. Tocilescu din 1903[84]. Prezintă o „stelă funerară de calcar descoperită în cetate, în ruinele *castellului* roman, la sfârşitul secolului trecut (n.a. secolul al XIX-lea)”. La final, fără alte precizări, Emilia Doruţiu-Boilă afirmă că, pe baza formei literelor şi a ornamentării, această stelă iese „din seria celor descoperite până atunci la Capidava”.

Emilian Popescu, în cadrul volumului dedicat inscripţiilor din aşezările antice de la *Tropaeum, Durostorum şi Axiopolis* (ISM IV), trece în revistă publicările anterioare ale inscripţiei. Consideră imprecise datele de localizare care apar la Tocilescu, subliniază afirmaţia Emiliei Doruţiu-Boilă, citată mai sus şi îi adaugă analiza Mariei Alexandrescu Vianu asupra elementelor ornamentale ale stelei[85]. Prezenţa inscripţiei în colecţia Muzeului Naţional de Antichităţi, unde va fi fost adusă la sfârşitul secolului al XIX-lea, este invocat ca un argument cu greutate de către Emilian Popescu, care consideră cetatea *Axiopolis* ca loc de provenienţă a monumentului epigrafic în discuţie[86]. Ca justificare, se menţionează păstrarea inscripţiilor apărute la *Capidava* în muzeul sitului. Totuşi, trebuie spus că Vasile Pârvan vizitează zona cetăţii în 1912[87], iar activitatea de cercetare sistematică încredinţată lui Grigore Florescu demarează abia în anul 1924. Abia de la sfârşitul acestui an cetatea are şi un gardian, plătit de Muzeul Naţional de Antichităţi, fapt care permite constituirea unui lapidariu ad-hoc. Până atunci, în condiţiile exploatării intensive a carierelor de pe raza comunei Topalu, este puţin probabilă funcţionarea unui regim de protecţie şi recuperare a vestigiilor apărute[88].

[83] Doruţiu-Boilă 1980 = ISM V, nr. 25.

[84] Tocilescu 1903.

[85] Alexandrescu Vianu 1977, p. 162, piesa cu nr. 33. Doar că piesa la care face referire Maria Alexandrescu Vianu în respectiva contribuţie nu este L 65, ci o altă piesă de la Capidava, amintită de către Grigore Florescu (1958) la p. 79, nr. 4 (nu 3), aflată în colecţiile Muzeului de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa, cu numărul de inventar II 33035 (Alexandrescu Vianu 1977, p. 164, nr. 33).

[86] Popescu 2015 = ISM IV, nr. 225.

[87] În urma vizitei din anul 1912, Vasile Pârvan prezintă un raport în şedinţa din 8 mai 1913 de la Academia Română, în care relatează despre fraţii Ghenciu din Brăila, care au obţinut de la Stat autorizarea de a exploata masivul stâncos pe care e aşezată cetatea şi au deschis şi la Capidava o asemenea carieră, exploatând în regim intensiv masivul de calcar pe care se afla situată cetatea, în cursul anilor 1909–1910. Cariera funcţionează intens vreme de patru ani (până în anul 1913), iar oprirea ei şi instituirea regimului de rezervaţie arheologică au fost obţinute în anul menţionat mai sus, cu ajutorul Justiţiei. Situl a fost apoi trecut sub protecţia Comisiunii Monumentelor Istorice din România (Opriş 2018, p. 63).

[88] Opriş 2018, p. 65–67.

Trebuie subliniat că Emilian Popescu este primul autor care face referire la fondul Tocilescu de la Biblioteca Academiei Române[89]. Domnia sa relatează detaliat conținutul scrisorii, precizează că semnatarul, J. Fakler, ar fi un inginer german și consideră că termenul de sarcofag nu era cunoscut oamenilor locului[90] (Anexa, Document I, fig. 4/2).

În același dosar al fondului Tocilescu, la câteva pagini distanță, se găsește a doua pereche de înscrisuri care relatează descoperirea inscripției L 65[91] (Anexa, Document II). Documentul constă într-o adresă a Serviciului Minelor şi Carierelor, destinată Ministrului Instrucțiunii Publice și Cultelor, emisă în 31 martie 1899, adresă însoțită de un al doilea desen al inscripției (fig. 4/3). Din adresă aflăm că, la începutul anului 1899, lucrătorii din cariera de la Calachioi descoperă, probabil într-o poziție aproximativ orizontală, o lespede impresionantă, „o piatră cu inscripțiuni". Deși în cel de-al doilea document nu apare termenul de *sarcofag*[92], descoperirea făcută pare asemănătoare primei, cel puțin pentru pietrari. Aceştia tratează inscripția funerară precum capacul unui sarcofag, adică încearcă să pătrundă în interiorul presupusului mormânt prin tăierea unei deschideri aproximativ rectangulare[93]. Intervenția reprezentatului Serviciului Minelor și Carierelor oprește intervențiile asupra pietrei, aceasta fiind reacoperită.

La momentul realizării ambelor schițe, detașările de material din corpul piesei, la partea superioară şi pe laterala stângă, erau deja făcute de către pietrarii moderni. Amplasarea spărturii și dimensiunile sale seamănă bine cu găurile de jaf făcute în capacele sarcofagelor (fig. 4/2–3 şi 5). Schița în creion atașată primului document (fig. 4/2), cel cunoscut și lui Emilian Popescu, prezintă strict câmpul inscripției încadrat de o ghirlandă vegetală[94]. Pe partea stângă a monumentului, redată integral, este marcată, printr-o linie punctată, urma unei spărturi. În suprafața astfel delimitată, este scris cursiv, pe verticală: „Bucata asta lipsește". Tot pe verticală au fost scrise dimensiunile blocului de calcar, pe partea dreaptă a desenului. Cel de-al doilea desen

[89] BAR, Mss. 5131, filele 101–102; Popescu 2015, p. 363.

[90] Este posibil ca primarul să fi cunoscut totuşi termenul de sarcofag ori ca acesta să fi fost identificat și utilizat de către J. Fakler în urma descrierii descoperirii. La Opriş 2018, p. 70, se găsește dovada că oamenii locului erau familiarizați cu antichitățile, pe care nu de puține ori le și valorificau, conform relatării lui Pamfil Polonic (Arhiva istorică IAB, Mapa nr. III. Manuscrise P. Polonic Ms nr. VIII (I Ms 7) – plic VIII A. *Cercetări de la Hârşova până la Ostrov (Silistra); cercetările de pe malul drept al Dunării de la Hârşova în sus*): p. 6 – *Cetatea romană de la Calachioi/ (prob. Capidava)*; p. 9. „Aci sau găsit de către un lucrător de la/ carieră o statua de marmură fără cap/ care a fost luată de antreprenorul carierei/ I. Calu din Cernavoda – , aci se găsesc de/ oamenii de la carieră în continoua/ fel de fel de lucruri vechi pe care le/ vând la amatori." Este foarte probabil ca antreprenorul numit aici I. Calu să fie aceeași persoană cu Gh. Calla, al cărui reprezentant în carieră, împreună cu lucrătorii, a ascuns piatra considerată capac de sarcofag, conform scrisorii din 31 martie 1899. BAR, Mss. 5131, fila 119.

[91] BAR, Mss. 5131, filele 119–120.

[92] BAR, Mss. 5131, fila 119.

[93] Lăcașul cioplit în 1899 măsoară astăzi 28 × 21 × 5 cm. Se observă că s-a încercat obținerea unei deschideri regulate, patrulatere. Dalta folosită avea partea activă lată de 2,3 cm.

[94] BAR, Mss. 5131, fila 102.

(fig. 4/3), executat pe o coală ministerială, redă monumentul în întregime, deși disproporționat față de aspectul real al stelei[95]. Dimensiunile sunt notate pe fețele corespunzătoare. Redarea denotă grijă pentru detalii. Autorul schiței a încercat să sugereze aspectul suprafeței stelei de calcar. Absența din marginea stângă a blocului este reprezentată diferit și însoțită de explicația: „S-a rupt când a fost scoasă”. Față de schița trimisă de către primarul din Cernavodă, pe desenul acesta este reprezentată și partea inferioară a inscripției, care servea fixării în sol a monumentului. La partea superioară, marginea redată este dreaptă, deși piesa prezintă în realitate semne de spargere controlată, cioplire și detașare intenționată a coronamentului cu fronton triunghiular.

Data descoperirii inscripției care va primi numărul de inventar L 65 se plasează la începutul lunii martie. Aceasta rezultă din scrisoarea redactată de către J. Fackler în 14 martie 1899, din partea primarului comunei Cernavodă, în care se precizează că întâlnirea dintre cei doi se petrecuse pe 9 martie, când edilul cernavodean se afla deja în București. Locul descoperirii sale, consemnat drept cariera satului Calachioi[96], nu poate fi, din păcate, mai precis identificat. Totuși, menționarea dezvelirii unor ziduri, în urma unei decopertări, plasează inscripția în apropierea sau în interiorul cetății *Capidava*[97].

LEGISLAȚIE ȘI BIROCRAȚIE

Numeroasele intervenții ale primarilor și prefecților, în cazul identificării fortuite a unor inscripții, sarcofage sau vase ceramice, sugerează cunoașterea și punerea în practică a legislației referitoare la monumentele și obiectele antice.

Un alt nivel de informaţii care transpare din analiza corespondenţei este cel legat de traseul birocratic al documentelor expediate de particulari şi ajunse în atenţia autorităţilor locale ori centrale. Am încercat să urmăresc eficienţa autorităţilor statului, din momentul în care o descoperire arheologică declanşează mecanismul birocratic.

Într-un singur caz a putut fi urmărit un drum eficient al hârtiilor, ca urmare a aplicării legii pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice din 1893.

Astfel, în raportul Subprefecturii Măcin către Prefectura județului Tulcea[98], din 21 iunie 1904, se cere „o persoană cunoscătoare în ale istoriei și numismaticei” pentru evaluarea descoperirii în urma unor „mici săpături” a unei „subterane boltite”[99]. Se

[95] BAR, Mss. 5131, fila 120.

[96] Într-un articol dens, dedicat istoricului cercetărilor de la Capidava, I.C. Opriș precizează că pe teritoriul comunei Topalu funcționau cariere ale Statului încă din 1884, iar Calachioi este unul dintre cele șase puncte de extracție care furnizau piatră brută ori cioplită, pietriș și nisip. Opriș 2018, p. 63.

[97] BAR, Mss. 5131, fila 119.

[98] BAR, Mss. 5131, filele 228–229.

[99] Construcția subterană, cu dimensiunile 6 × 3 × 2,5 m, a fost descoperită la Cetatea, localitate situată la sud de orașul Măcin (jud. Tulcea).

precizează că „sepături se fac continuu și ferite de noi de către locuitori cari urmăresc comorile ascunse putând prin aceasta a distruge și ultimele rămășițe”.

În 25 iunie 1904, raportul ajunge la Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, iar, în 28 iunie 1904, este adus la cunoştinţa directorul Muzeului Național de Antichități.

Din acest caz, conform traseului birocratic al hârtiilor şi funcţionării serviciilor poştale, rezultă că erau necesare cel puțin opt zile pentru ca o sesizare să ajungă la Muzeul Național de Antichități, singura instituție a vremii abilitată în a aviza descoperirile și cercetările arheologice.

În palierul cunoașterii și respectării legislației se plasează cererea eliberării unei autorizații de săpătură. Imaginația oamenilor a fost mereu „inflamată” de ideea descoperirii unor comori, chiar și în locuri unde era puțin probabil ca acestea să se poată afla[100]... În acest spirit a fost concepută, în 1901, o solicitare adresată Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Se cerea permisiunea de a se face săpături în teritoriul comunei Somova, jud. Tulcea, pentru descoperirea unei „comori de bani”[101]. Solicitarea de autorizație pentru săpături o putea face oricine, fără studii de specialitate și chiar fără şcoală, după cum reiese din aceste documente[102]. Era nevoie doar de un dosar care să conţină acordul proprietarului și de planul terenului pe care urma să fie efectuată săpătura arheologică.

În 1909, conform prevederilor articolului 4 din Legea Haret–Tocilescu, primarul Constanței, prin intermediul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, îl anunță pe directorul Muzeului Național de Antichități despre descoperirea unui sarcofag, care apăruse în mijlocul străzii Carol, în urma lucrărilor pentru introducerea conductei de canalizare, iar ulterior a fost expus în grădina publică[103]. Aici a fost admirat de către Regina Maria. Drept urmare, primarul propune dezgroparea altor cinci sarcofage identificate în cărămidăriile de la Anadolkioi, din marginea de nord-vest a Constanței[104], în prezența Maiestății sale!

---

[100] BAR, Mss. 5131, fila 80. Mehmet Bairam recuperează un altar cu inscripţie în limba latină din Râmnicu de Jos (sat în com. Cogealac, jud. Constanța). După descoperirea într-o movilă, piatra „a fost găurită în două locuri de oamenii care credeau că sunt bani în ea”.

[101] BAR, Mss. 5132, filele 142–144. Solicitantul precizează existența unui acord cu proprietarul terenului și anexează înțelegerea încheiată în fața unui notar, alături de un plan cu poziționarea proprietății. Solicitantul se angajează ca, după încheierea săpăturilor, să aducă ogorul, aflat în apropierea cetății *Troesmis*, la starea inițială!

[102] Deşi cei doi petenţi sunt analfabeți, ei apelează la un notar, care le formulează cererea conform cadrului legal.

[103] BAR, Mss. 5132, filele 204–205. Sarcofagul, lucrat din marmură albă, fără inscripţie, era orientat către răsărit. Pe latura dinspre N, după curăţarea de mortar, s-a observat o deschizătură prin care putea intra un om. A fost deschis în prezenţa primarului, care face o descriere amănunțită a interiorului. Osemintele răvășite a doi indivizi erau amestecate cu resturile unui sicriu din lemn. Către N se aflau fragmentele unei oale mari de lut, considerate urnă. Absenţa oricărei piese metalice – „inel sau monedă” – întărește impresia unui jaf petrecut în Antichitate. Pentru sarcofag, vezi Covacef *et alii* 1979, fig. 3–4.

[104] Sarcofagele pot fi puse în legătură cu punctele care figurează tumuli, cartografiaţi în prima parte a secolului al XIX-lea şi la sfârşitul aceluiaşi veac (Toma 2010, p. 58, fig. 1, 2).

Fig. 6. Harta localităţilor cu descoperiri arheologice mai importante menţionate în scrisori

(http: //upload.wikimidia.org/commons/f/ff/Romania_1887. JPG, Rudolf Bergener, Romänien. Eine Darstellung des Landes und Leutes, Breslau, 1887).

Situarea și dezvoltarea orașului modern Constanța deasupra cetății antice *Tomis* generează o avalanșă de descoperiri, dar și de distrugeri ale vestigiilor arheologice[105]. Cum urmele vechilor edificii civile ori funerare ies în evidență și furnizează artefacte impresionante, apar amatori de antichități și între personajele erudite locale. Interesul și pasiunea individuală hrănesc orgoliul local și generează propuneri de înființare a unui muzeu al Dobrogei[106]. Se poate spune că aceste iniţiative răsar atunci când steaua autorităţii incontestabile a lui Grigore G. Tocilescu începe să pălească[107].

Chiar dacă informaţiile arheologice conţinute în fondul de corespondenţă prezentat aici nu excelează prin precizie, ele sunt piese ale mozaicului arheologiei româneşti, pe care Grigore G. Tocilescu a încercat să-l contureze la limita dintre veacurile al XIX-lea şi al XX-lea. Fiecare dintre descoperirile menţionate a completat programul de cercetări arheologice enunţat încă din 1880[108], care urmărea să stabilească topografia antică a României.

Interesul naţional, dincolo de cel istoric, arheologic ori artistic[109], stă la baza emiterii majorităţii scrisorilor analizate. În societatea românească de la începutul veacului al XX-lea, manifestări ale patriotismului local și național, precum cele din corespondența prezentată aici, nu sunt percepute ca exagerări. Sunt, mai curând, legături individuale asumate cu istoria și vestigiile arheologice[110]. De la acest nivel al istoriei personale transpare, chiar dacă uneori timid, interesul național, element de coeziune al tânărului stat român modern.

105 Amenajarea și construcția portului modern al Constanţei (1895–1909) acoperă peste 100 ha! Pentru observarea suprafeţelor afectate, se pot urmări planurile oficiale, editate într-un raport asupra evoluţiei portului, publicat de către Direcţiunea Serviciului Porturilor Maritime Constanţa, *Evoluţia portului Constanţa*, în grupajul *1878–1928. Dobrogea, 50 de ani de vieaţă românească,* Analele Dobrogei 9, 1, 1928, p. 455–483, fig. 127, 128, 129, 130. Pentru planuri mai vechi şi comentarii asupra evoluţiei oraşului şi portului Constanţa, vezi Covacef 2004 şi http://romaniaforum.info (accesat ianuarie 2017).

106 Printr-o depeșă oficială, colonelul Capșa se adresează, în calitate de prefect, Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru autorizarea înființării unui muzeu. Justificarea necesității unui muzeu nu este considerată necesară! Prefectul arată că „s'au umplut muzeele lumei cu sculturi și artă găsite în Dobrogea pe vremuri.... E timpul să punem capăt acestei dăunătoare înstrăinări" (BAR, Mss. 5131, filele 175, 177, 178). Încă din luna iulie, prefectul înștiințase printr-un raport Ministerul de Interne despre intenţia de a aduna într-un muzeu, la Constanţa, „toate antichitățile găsite în această parte a ţărei, dintre Dunăre şi Marea Neagră" (BAR, Mss. 5131, fila 176, 11 iulie 1906. Propunerea Prefectului Capșa este remisă spre știință și avizare directorului Muzeului Național de Antichități, Grigore G. Tocilescu, în datele de 11 iulie 1906 (BAR, Mss. 5131, fila 176) şi 4 decembrie 1906 (BAR, Mss. 5131, fila 174). Publicarea recentă a unui lot de documente din fondurile aparținând BAR, Arhivelor Naționale Centrale (Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice) completează tabloul demersurilor făcute de autoritățile locale la finalul secolului al XIX-lea pentru întemeierea unui muzeu de arheologie și istorie la Constanța (Cornea 2017).

107 Aceasta se întâmpla la finalul perioadei numite „epoca Tocilescu", Babeş 1981, p. 322, în care „...timp de trei decenii, el [Gr. G. Tocilescu] a reprezentat *de facto*, dacă nu şi *de iure*, autoritatea oficială în arheologia românească"; vezi şi Anghelinu 2003, p. 93.

108 La publicarea lucrării *Dacia înainte de Romani* (Bogdan-Cătăniciu 1991, p. 190; cf. BAR, Mss. 5139, fila 136).

109 O discuție articulată asupra elitelor şi statului modern român, asupra modernizării şi modernității la Anghelinu 2003, p. 76–79; Niculescu 2011, p. 402–405.

110 Vezi *supra*, notele 58–59, în care sunt citate, din scrisori, sintagmele „interes istoric"; „preț istoric"; „valoare istorică."

BIBLIOGRAFIE

Achim 2007 — I. Achim, *Grigore Tocilescu şi antichităţile creştine de la Tropaeum Traiani*, SCIVA 58, 3–4, 2007, p. 195–209.

Achim, Borş 2017 — I. Achim, C. Borş, *Grigore Tocilescu – a pioneer of Romanian archaeology in an European perspective,* în C. Szabó, V. Rusu-Bolindeţ, G.T. Rustoiu, M. Gligor (eds.) *Adalbert Cserni and his contemporaries. The pioneers of archaeology in Alba Iulia and beyond*, BiblMusAp 29, Alba Iulia, 2017, p. 61–90.

Adamescu 1921 — G. Adamescu, *Contribuţie la bibliogafia românească*, I, Bucureşti, 1921.

Adamescu 1923 — G. Adamescu, *Contribuţie la bibliogafia românească*, II, Bucureşti, 1923.

Adamescu 1928 — G. Adamescu, *Contribuţie la bibliogafia românească*, III, Bucureşti, 1928.

Alexandrescu Vianu 1977 — M. Alexandrescu Vianu, *Le banquet funéraire sur les stèles de la Mésie Inférieure: schémas et modèles*, Dacia N.S. 21, 1977, p. 139–166.

Anghelinu 2003 — M. Anghelinu, *Evoluţia gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte şi modele aplicate în preistorie*, Târgovişte, 2003.

Avram 1992 — A. Avram, *Grigore G. Tocilescu (1850–1909) – arheolog și epigrafist*, SCIVA 43, 2, 1992, p. 139–144.

Babeş 1981 — M. Babeş, *Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România*, SCIVA 32, 3, 1981, p. 319–330.

Babeş 1982 — M. Babeş, *Odobescu, arheologul*, SCIVA 43, 2, 1992, p. 119–126.

Barbu, Schuster 2005 — V. Barbu, C. Schuster, *Grigore Tocilescu şi „Cestiunea Adamclisi". Pagini din istoria arheologiei româneşti,* Târgovişte, 2005.

Bogdan-Cătăniciu 1991 — I. Bogdan-Cătăniciu, *Grigore Tocilescu – întemeietor al şcolii de arheologie românească,* EphemNap 1, 1991, p. 189–195.

Borş 2014 — C. Borş, *Protejarea patrimoniului arheologic din România. Despre situri și monumente arheologice din perspectiva evoluției cadrului legislativ in context european*, Muzeul Naţional de Istorie a României. Monografii 9, Cluj-Napoca, 2014.

Cornea 2017 — D.R. Cornea, *Unpublished testimonies about the begginings of museology in Dobrudja in the late 19th century*, în C. Szabó, V. Rusu-Bolindeţ, G.T. Rustoiu, M. Gligor (eds.) *Adalbert Cserni and his contemporaries. The pioneers of archaeology in Alba Iulia and beyond*, BiblMusAp 29, Alba Iulia, 2017, p. 251–264.

Covacef 2004 — P. Covacef, *Portul Constanţa*, Constanţa, 2004.

Covacef *et* alii 1979 — Z. Covacef, N. Mihail, A. Pop, A.V. Rădulescu, *Le Musée d'Histoire Nationale et Archéologie de Constantza*, Pontica 12, 1979, p. 9–54.

Doruțiu-Boilă 1980 — Emilia Doruţiu-Boilă, *Inscriptiones Scythiae Minoris. Capidava – Troesmis – Noviodunum = ISM V*, Bucureşti, 1980.

Florescu 1958 — G. Florescu, *Monumente epigrafice și sculpturale*, în G. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava*, monografie arheologică, vol. 1, BiblArh 2, 1958, p. 73–133.

Georgescu 1928 — I. Georgescu, *Învăţământul public în Dobrogea, Învăţământul public în Dobrogea*, AnD 9, 1, 1928, p. 641–698.

Gheorghiu, Schuster 2002 — D. Gheorghiu, C. Schuster, *The Avatars of a paradigm: A short History of Romanian Archaeology*, în P. Biehl, A. Gramsh, A. Marciniak (eds.), *Archaeologies of Europe. History, Methods and Theories*, Münich – Berlin, 2002, p. 289–301.

Herva, Nurmi 2009 V.-P. Herva, R. Nurmi, *Beyond Consumption: Functionality, Artifact Biography, and Early Modernity in a European Periphery*, IJHA 13, 2009, p. 158–182.

Mason, Croitoru 2016 R. Mason, C. Croitoru, *Carl Schuchhardt`contributions on ancient linear fortifications along the Lower Danube*, Cluj-Napoca, 2016.

Măgureanu 2013 D. Măgureanu, *Pamfil Polonic and the dawn of romanian archaeological cartography*, Caiete ARA 4, 2013, p. 77–90.

Măgureanu 2014 D. Măgureanu, *The time and works of Pamfil Polonic,* Caiete ARA 5, 2014, p. 115–126.

Mârza 2019 V. Mârza, *The polemic between Pamfil Polonic and Grigore G. Tocilescu*, Caiete ARA 10, 2019, p. 197–219.

Mecu 2003 M. Mecu, *Grigorie G. Tocilescu (1850–1909), iniţiatorul arheologiei clasice ştiinţifice în România*, în A. Barnea (coord.), *Arheologia clasică în România: Primul secol*, Cluj-Napoca, 2003, p. 71–139.

Mecu, Barnea 2010 M. Mecu, A. Barnea, *Grigore G.Tocilescu* (1850–1909), *iniţiatorul arheologiei clasice ştiinţifice în România*, în A. Barnea (coord.), *Primul secol de arheologie în România*, Bucureşti, 2010, p. 53–78

Mucenic 1992 C. Mucenic, *Legislaţia privind monumentele istorice din România (1892–1992). Studiu comparativ*, RMI 2, 1992, 14–20.

Nastasă 1999 L. Nastasă, *Generaţie şi schimbare în istoriografia română (sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX)*, Cluj-Napoca, 1999.

Nastasă-Kovacs 2007 L. Nastasă-Kovacs, *„Suveranii" universităților românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale*, Cluj-Napoca, 2007.

Niculescu 2011 G.A. Niculescu, *Disciplinary Identity and Autonomy at the Beginings of Archaeology in Romania*, în G. Klaniczay, M. Werner, O. Gecser (eds.), *Multiple Antiquities – Multiple Modernities, Ancient History in Nineteenth Century European Culture*, Frankfurt/Main, 2011, p. 381–405.

Opriş 2018 I.C. Opriş, *Începuturile cercetării arheologice la Capidava. Documente inedite*, Pontica 51, 2018, p. 59–80.

Popescu 2015 E. Popescu, *Inscriptions de Scythie Mineure. Tropaeum – Durostorum – Axiopolis = ISM IV*, Bucureşti – Paris, 2015.

Ştefan 1984 A. Ştefan, *Istoricul Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti – Institutul de Arheologie. II. Progresele arheologiei şi muzeografiei în România în perioada 1881–1927*, SCIVA 35, 2, 1984, p. 109–143.

Ştrempel 1992 G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti. Biblioteca Academiei Române 4414–5920*, vol. IV, Bucureşti, 1992.

Tocilescu 1900 Gr.G. *Tocilescu, Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie. Communications faites à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris, 1892–1899*, Bucarest, 1900.

Tocilescu 1903 Gr.G. Tocilescu, *Câteva monumente epigrafice descoperite în România*, RIAF 9, 1903, p. 3–80.

Toma 2010 N. Toma, *Tomis – Kustendje – Constanţa. Topografia antică tomitană în hărţi şi însemnări de călătorie din epoca modernă (sec. XIX – începutul sec. XX)*, Caiete ARA 1, 2010, p. 53–74.

Vulpe 1928 R. Vulpe, *Activitatea archeologică în Dobrogea în cei 50 de ani de stăpânire românească*, în *1878–1928. Dobrogea. Cincizeci de ani de vieaţă românească*, AnD 9, 1, 1928, p. 117–144.

Vulpe 1959 R. Vulpe, *Un pionnier des sciences archéologiques en Roumanie: Grigore Tocilescu (1850–1909)*, Dacia N.S. 3, 1959, p. 607–612.

LETTERS FROM DOBRUDJA TO GRIGORE G. TOCILESCU AND SOME STORIES ABOUT PEOPLE AND STONES

ABSTRACT

Haphazard archaeological discoveries made on the territory of Dobrudja a century ago are related in the correspondence addressed to Grigore G. Tocilescu and to the National Museum of Antiquities. A lot of 54 unpublished letters from the Tocilescu Fund at the Library of the Romanian Academy are analysed in the present paper. These were written between 1884 and 1909 and mailed by state institutions or by private persons. Various pieces of information concerning archaeological contexts, artefacts and sites can be recovered from this correspondence.

The analysed correspondence paints the atmosphere of the Romanian society at the beginning of the modern state. The degree of information and respect concerning the legislation dedicated to the cultural goods, at individual level, of the persons that enters in contact with archaeological vestiges or hear about archaeological discoveries, is illustrated. Observations can be made on the way the state institutions that are connected to the protection of the historical and archaeological monuments function.

Keywords: history of archaeology, unpublished correspondence, legislation and protection of archaeological heritage, Greek and Roman Ages, funerary finds, ancient inscriptions, Capidava

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Quantitative and chronological graphics, related to the type of issuers.

Fig. 2. The facsimile of the letter of empowerment given to Gr.G. Tocilescu by the Prefecture of the Constanţa County, 27th of September 1889 (BAR, Mss. 5131, page 32).

Fig. 3. The estampage of a coin discovered in the area of Adamklissi citadel (BAR, Mss. 5132, page 147).

Fig. 4. Artefact L 65. 1. funerary stela L 65 (after Florescu 1958, fig. 3); 2. copy of the inscription from a (presumed) sarcophagus discovered at Cernavodă (BAR, Mss. 5131, page 102); 3. fragment of the paper of the Ministry of Cults and Public Instruction from the 12th of August 1905 (BAR, Mss. 5131, page 148).

Fig. 5. Funerary stela L 65. Image in the courtyard of the Macca House, with detail of the breakage.

Fig. 6. Map of localities with more important archaeological discoveries mentioned in the letters. (http: //upload.wikimidia.org/commons/f/ff/Romania_1887. JPG, Rudolf Bergener, Römänien. Eine Darstellung des Landes und Leutes, Breslau, 1887).

Anexa

Document 1, BAR, Mss. 5131, fila 101

Loco. Martie în 14. 1899

Stimate Domnule Tocilescu,

Dl. Primar al Comunei Cernavodă întâlnindu-mă pe / Str. Academiei (Bucuresci)și fiind fórte grăbit m'a / însărcinat a Vé în mâna Domniei Vóstre aci / alăturata Copie făcută dupé un Sarcofag de mar/moră pe care d-sa a descoperit-o la Cernavodă / a cărui dimensiune este de 2.40 mtr lungime, 0,90 ctm / lățime și 30 ctm grosime, rugându-Vé sé bine / a disposa ridicarea și transportarea lui de la locul / unde se află sarcofagul actualmente, unde veți / crede de Cuviință.

Bine voiți Vé rog Domnule Tocilescu / a primi în Credințarea prea distinsei mele Considerațiuni.

J Fakler

N.B. Marți seara în 9 / 3. 99 la trecerea mea acasă am fost la Direțiunea Muzeului / rugându pe Dl. Poloniq a Vé comunica despre aceasta lăsându-i și Adresa mea. Nu aveam copia / la mine de óre-ce schimbasem haina în care uitasem și copia.Nu am putut eși din Casă / fiind bolnav d'abia astăzi Duminică am putut părăsi patul câte puțin, mulțumind / aceasta Dlui Dr Bernea. Sper ca pe Marți sau Miercuri voi putea eși din casă. / JF

În partea din stânga sus a paginii este adăugat *Cu una copie*.[111]

[111] „Copia" (BAR, Mss. 5131, fila 102) se referă la o filă de caiet pe care inscripția este redată în desen. Schița în creion prezintă strict câmpul inscripției încadrat de o ghirlandă vegetală. Partea stângă a monumentului apare complet, cu urma unei spărturi marcată printr-o linie punctată. În suprafața astfel delimitată este scris cursiv, pe verticală, „*Bucata asta lipsește*". Tot pe verticală au fost scrise dimensiunile, pe partea dreaptă a desenului desenului (fig. 3/2).

Document 2, BAR, Mss. 5131, fila 119

Copie

După adresa Dlui Ministru al Domeniilor registrată la No. 21.680 din 31 Martie 1899,

Serviciul Minelor și Carierelor

No. 27.2112 din 31 Mart. 1899

La cariera Statului Calachioi din Județul / Constanța, ce se exploatează de către Dl. Gh. / Calla s'a dat de nisce ziduri cu ocasia facerei / unei descoperte de pământ pentru a se putea / extrage piatra brută de dedesubt. Lucrarea / mai ‚nainte a fost oprită de agentul nostru / în localitate. /

Denunțându-se de cătră un lucrător de la / acea carieră cum că s'ar fi găsit și o piatră / cu inscripțiuni care a fost ascunsă de repre-/zentantul Dlui Calla, pentru a nu se opri astfel / exploatarea în acel punct, unde / probabil s'ar fi bănuit că există ce-va urme / de cetate. S'a ordonat o anquetă de către Pre-/fectura de Constanța și în adevăr că s'a găsit / inscripțiunea a cărei copie se anexează. Repre /zentantul Dlui Calla și lucrătorii au / declarat că au ascuns peatra de teamă să nu să'nchidă Cariera. /

Numiții au fost puși în libertate iar piatra s-a / îngropat tot în locul unde a fost găsită ascunsă.

Făcându-Vă cunoscut aceasta, am onórea a vă ruga / să bine voiți a vé asocia la darea în judecată / a acelor ómeni care ascundeau această piatră / cu Inscripțiuni.

În adăstarea răspunsului Dvs vă rog a primi / asigurarea considerațiunei mele,

Dl. Ministru ss Băicoianu

Șeful Serviciului, ss C. Alimăneșteanu, Pentru conformitate C. Nicolau[112]

D Sale Dlui Ministru Inst. Publice și al Cultelor

[112] Adresa destinată Ministrului Instrucțiunii Publice și al Cultelor (BAR, Mss. 5131, fila 119) este însoțită de o coală ministerială cu schița în creion a monumentului (BAR, Mss. 5131, fila 120). Fila anexată poartă semnătura funcționarului care redactat și înaintat adresa, „*pentru conformitate, C. Nicolau*" (fig. 3/3).

La partea superioară a documentului a fost adăugată recomandarea:

Şeful Serviciului, ss C. Alimăneşteanu, Pentru conformitate C. Nicolau

D Sale Dlui Ministru Inst. Publice și al Cultelor

Se aprobă, ss/N. Demetrescu

Se va cere Parchetului de Constanța darea în judecată a „deliquentului" și Dl. Avocat de la Constanța pentru a se interesa de afacere. Se va comunica și Comisiunei de Monumente publice.

ss/ Cesereanu

HISTRIA ÎN ANUL 1917

MIRCEA VICTOR ANGELESCU*

Rezumat: Este prezentat un articol despre situl arheologic Histria, publicat în noiembrie 1917, în ziarul german *Zentralblatt der Bauverwaltung*. Sunt ilustrate un plan al regiunii și o săpătură arheologică practicată în zona vestică a fortificației romane târzii. Se impune comparația cu planul publicat de către Vasile Pârvan, după primele două campanii arheologice. Sunt prezentate și descoperiri de inscripții, precum și de piese arhitecturale și sculpturale (cum ar fi celebrul cap, de dimensiuni colosale, al statuii lui Apollon). În ciuda impreciziilor și aproximărilor conținute, articolul apărut în publicația germană este interesant prin ilustrarea stadiului cunoștințelor asupra unui sit a cărui cercetare arheologică, aflată la început, a fost întreruptă de desfășurarea Primului Război Mondial.

Cuvinte-cheie: Histria, *Zentralblatt der Bauverwaltung*, Desjardins, Pârvan, *Gerousia*, Apollon

Istoria instituțională a Muzeului Național de Antichități[1], fondat în 1834 și dedicat în exclusivitate antichităților de sorginte arheologică începând din 1864, constă într-o evoluție permanentă, cu mari personalități, numite, succesiv, la conducerea sa: Alexandru Odobescu (1876–1881), Grigore Tocilescu (1881–1909) și George Murnu (1909–1910).

În 1910, directorul acestei importante instituții a devenit Vasile Pârvan[2]. Numirea sa urmează unei burse de studii universitare acordate timp de cinci ani, în Germania, la sfârșitul căreia a obținut, în 1909, un doctorat în istorie la Universitatea din Breslau[3]. La întoarcerea în țară, a devenit profesor la Universitatea din București și, în 1913, membru al Academiei Române[4].

Perioada directoratului lui Vasile Pârvan la Muzeul Național de Antichități este și perioada declanșării săpăturilor arheologice în marile situri dobrogene aparținând

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan"; e-mail: mircea.angelescu@gmail.com.

[1] Actualmente Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan".

[2] Pentru biobibliografia lui Vasile Pârvan, vezi Zub 1975; privind aspectele arheologice și muzeale ale instituțiilor românești din perioada marcată de Pârvan, vezi Zub 1974, p. 241–227; Zub 1983, p. 286–324; Ștefan 1984, p. 128–143.

[3] *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaisereiche. Eine historisch-epigraphische Untersuchung*, Breslau, 1909.

[4] A devenit membru corespondent în 1911, membru titular în 1913, vice-președinte (1921–1922) și secretar general (1923–1927) al Academiei Române.

epocii clasice[5]. Astfel, înainte de declanșarea Primului Război Mondial, au început cercetările la *Ulmetum*–Pantelimonul de Sus (1911), Histria (1914), *Callatis*–Mangalia (1915) și *Tomis*–Constanța (1915).

Inițiativa cercetării vestigiilor cetății din apropierea satului Caranasuf (Istria) a fost firească pentru această epocă de început a arheologiei românești și a constituit pasul următor localizării Histriei, datorată lui Ernest Desjardins[6].

În anul 1867, acesta a întreprins o expediție de-a lungul Dunării, cu scopul de a identifica vechi toponime menționate în *Notitia Dignitatum*, *Tabula Peutingeriana*, în *Itinerariile* lui Ptolemeu, dar și de către Procopius în *De Aedificiis* și de către Ammianus Marcellinus în *Historia Augusta*. Bazându-se pe informațiile despre localizarea castrului Durostorum la Silistra sau a cetății Troesmis la Iglița și având știință de localizarea cetății Tomis la Constanța, Desjardins a pornit în căutarea celorlalte cetăți menționate de izvoarele antice: Axiopolis, Capidava, Carsium, Cium, Bereum. De la Tulcea spre Constanța trece prin Dunavăț, Agighiol, Zebil, Enisala și Babadag[7] și „[...] à quarante kilomètres environ au sud de Babadag, à une demi-lieue au-delà du petit village bulgare de Karanasov[8] est un magnifique amas de ruines dont toutes les pierres n'ont pu servir encore aux tombes du cimetière qui en occupe une partie ou aux besoins du village voisin. J'y ai vu des chapiteaux de marbre, des fûts de colonnes, des pierres immenses dont un grand nombre devaient porter des inscriptions, disparues aujourd'hui. Je n'en ai trouvé qu'une seule, en grec et intéressante. Cet imposant ensemble de ruines, le luxe qui avait présidé à ces constructions dont les débris jonchaient le sol, la proximité du golfe formé aujourd'hui du lac Venetz[9], ouvert autrefois sur la mer, enfin les mesures des *Itinéraires* m'ont fait penser que j'étais près d'une ville grecque et que cette ville était la célèbre Histropolis, une des cités de la Pentapole[10]".

Această frază a făcut ca Desjardins să fie creditat ca primul om de știință care a identificat cu siguranță poziția orașului antic numit de către el, ca și de mulți alții în acea epocă, *Histropolis*.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, identificarea și cercetarea siturilor arheologice din România a început să fie tot mai asiduă, iar datele topografice privind

[5] Ștefan 1984, p. 139–140 și notele 207–218.

[6] Ernest Desjardins (1823–1886), istoric, arheolog și geograf. Profesor la École Normale Supérieure și, din 1875, membru al Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Din 1886, profesor de epigrafie și istorie romană la Collège de France.

[7] Desjardins 1868, p. 269.

[8] Administrația turcă a Dobrogei numea satul *Caranasuf* sau *Caranasib.* În perioada vizitei lui Desjardins, satul era locuit majoritar de bulgarii colonizați aici după Războiul Crimeii, din 1853–1856, și varianta „Karanasov" este, probabil, transcrierea fonetică a numelui „bulgarizat" folosit de locuitori. Numele satului va deveni Istria abia după reforma administrativă din 1926.

[9] Numele lacului este Sinoe. Apelativul „Venetz" este, probabil, tot de origine bulgară.

[10] *Pentapolis* era numele federației orașelor de pe litoralul moesic al Mării Negre – Odessos, Dionysopolis, Callatis, Tomis și Histria în 202 p.Chr., după includerea Mesambriei în provincia romană Tracia.

localizarea unor situri dobrogene publicate în 1868 de către Ernest Desjardins au fost repede completate cu noi informații.

În 1894, Pamfil Polonic, inginerul geodez al Muzeului Național de Antichități[11], va consemna poziția exactă a ruinelor cetății Histria (fig. 1) pe hărțile topografice militare realizate în 1885 de către Serviciul Militar Topografic al Cartierului General al Armatei Române[12]. Pe fiecare foaie de hartă apar scara (1: 200.000), locul și data realizării (Constanța, 2 iunie 1913), descrierea vestigiilor de la Caranasuf (Istria) fiind completată de Pamfil Polonic cu o pagină cu 19 rânduri de însemnări. În urma vizitei sale la „vechiul oraș Istropolis", căpitanul M.D. Ionescu-Dobrogeanu[13] confirmă, în anul 1904, aceste informații topografice privind localizarea vestigiilor orașului Histria. În cele din urmă, în anul 1909, Constantin Moisil a publicat studiul[14] fundamental privind localizarea orașului Histria, în care a analizat toate indiciile oferite de precursori.

În prima parte a anului 1914, Vasile Pârvan a încheiat cercetările, desfășurate începând din 1911, la Ulmetum[15] și a decis începerea săpăturilor la Histria[16]. În ciuda inerentelor dificultăți ale deschiderii unui șantier, după obținerea fondurilor necesare (5000 lei de la Academia Română și 10000 lei de la Comisiunea Monumentelor Istorice) și a unei adrese a Ministerului Domeniilor Statului, care atestă faptul că Muzeul Național de Antichități are dreptul ca, pe terenul măsurând 72,8350 ha, să efectueze săpături arheologice în comuna Caranasuf[17], vor începe lucrările.

Vasile Pârvan a fost la conducerea șantierului Histria primii doisprezece ani de cercetări (1914–1927) și a participat efectiv la săpăturile din nouă campanii (1914–1916, 1921–1926). În timpul întreruperii săpăturilor, provocate de Marele Război din 1916–1918 și de amplele transformări care au urmat unificării României, Pârvan a fost profund și iremediabil marcat de tragedia pierderilor personale suferite (în timpul refugiului la Odesa, soția sa[18] a murit, împreună cu copilul, la naștere). În aceste condiții, săpăturile de la Histria vor fi reluate abia în 1921.

Așadar, prima perioadă de cercetări desfășurate la Histria este cea cuprinsă între prima campanie arheologică (începută în iulie 1914) și cea de-a treia campanie. Între timp, șantierul devenise cunoscut chiar și regelui României, care a întreprins

[11] Pamfil Polonic (27 august 1858, Suceava – 17 aprilie 1943, București); a lucrat la Muzeul Național de Antichități în perioada 1892–1902 și apoi a fost colaborator al lui Grigore Antipa și Simion Mehedinți, iar începând cu anul 1907, al arhiepiscopului Raymund Netzhammer. În 1928, a realizat *Harta Dobrogei preistorice și greco-romane* (1: 150000) și *Harta Valurilor din Dobrogea* (1: 300000). Vezi Măgureanu 2013.

[12] Desenate și fotolitografiate de Marele Cartier General al Armatei, scara 1: 50000.

[13] Ionescu-Dobrogeanu 1904, p. 222.

[14] Moisil 1909, p. 166–168. Vezi și Weiss 1911, care continua să oscileze între plasarea – eronată – a vestigiilor la Casapchioi (Sinoe) sau Caraharman (Vadu).

[15] Pârvan 1915b, col. 236.

[16] Pârvan 1915a; Pârvan 1915b; Pârvan 1915c.

[17] Arhiva MNA, Dosar 20/1914, fila 215; Dosar 21/1915, II, fila 103. Vezi, de asemenea, Ștefan 1984, p. 141, nota 27.

[18] Silvia Cristescu, nepoată a profesorului Ioan Bogdan, s-a căsătorit cu Vasile Pârvan în 1913.

Fig. 1. Hartă realizată de Cartierul General al Armatei (sc. 1: 50000), folosită de Pamfil Polonic.

aici două vizite[19]. Aceşti primi ani de activitate au fost brusc întrerupţi de intrarea României în Marele Război, după doi ani de neutralitate[20].

Începutul cercetărilor este dominat de primele măsuri pregătitoare, care au fost luate având în vedere o întreprindere de mari dimensiuni şi de durată. O dovadă în acest sens este şi achiziţionarea de material rulant pentru transportul şi evacuarea importantelor cantităţi de pământ care urmau să fie excavate. Echipa lui Pârvan a optat pentru un sistem folosit în epocă în industria minieră – Decauville. Vagoneţii, şinele, macazurile au fost achiziţionate şi transportate pe şantier, au fost cumpărate trei corturi mari şi a fost construit un semi-bordei din lemn pentru cazarea personalului[21].

Nu cunoaştem conformaţia exactă a terenului dinainte de începerea săpăturilor, deoarece nu s-a păstrat nicio ridicare topografică din acea perioadă. Peisajul histrian din momentul începerii săpăturilor ne este cunoscut numai prin câteva fotografii[22]. Cert este că săpăturile au fost începute „la Turnul cel mare al cetăţii"[23] şi apoi extinse către nord pentru a cuprinde şi „Poarta cea mare a cetăţii"– ambele structuri putând fi uşor sesizabile datorită aspectului pe care prezenţa lor îl oferea configuraţiei terenului[24]. De altfel, pe baza acestor rezultate, Vasile Pârvan a şi publicat un plan schematic al cetăţii (fig. 2), precum şi un plan al zonei înconjurătoare a acesteia (fig. 3)[25].

După numai trei campanii, săpăturile au fost oprite din cauza intrării României în război, iar, din 1916, Dobrogea a fost ocupată de armatele germano-bulgare, fiind instituită o administraţie militară. Iată de ce ni se pare interesant faptul că unul dintre articolele publicate într-un ziar german din 1917[26] (fig. 4) relatează despre stadiul cercetărilor de teren de la Histria în acel an, deci după întreruperea săpăturilor după primele trei campanii întreprinse de către Pârvan[27].

În acelaşi context, prin intermediul episcopului Raymund Netzhammer, există informaţii referitoare la faptul că, în toamna anului 1917, dr. J. Jacobs din München a întreprins săpături la Histria, la basilica *extra muros*, aflată la cca 250 m spre vest de Poarta Mare, şi a întocmit şi un plan al vestigiilor de aici. Din păcate, planul, prezentat de către Netzhammer la Universitatea din Bucureşti la 13 aprilie 1918[28], nu ne-a parvenit[29].

[19] Netzhammer 1993, p. 67.

[20] La 27 august 1916, în urma Consiliului de Coroană, România a declarat război Austro-Ungariei; la 28 august, Germania a declarat război României, urmată de Imperiul Otoman, la 30 august, şi de Bulgaria, la 31 august.

[21] Pârvan 1915a, p. 117

[22] Vezi, de exemplu, Pârvan 1923a, p. 18, fig. 1.

[23] Pârvan 1923a, p. 90, fig. 53 – „turnul cel mare săpat cel dintâi în 1914" şi p. 42, fig. 22 – „latura de vest a turnului mare".

[24] Vezi, de exemplu, Pârvan 1923a, p. 32, fig. 14 (valurile şi şanţurile cetăţii).

[25] Pârvan 1915b, pl. II.

[26] Bernhard 1917.

[27] Informaţia privind articolul german ne-a fost transmisă de către colegul Iulian Bîrzescu, căruia ne simţim datori a-i mulţumi încă o dată.

[28] Netzhammer 1993, p. 248.

[29] Despre săpăturile efectuate de către armata germană de ocupaţie la Histria, în cursul anului 1917, vezi Netzhammer 1993, p. 206; Netzhammer 2005a, p. 145. De asemenea, pentru relaţia dintre arhiepiscopul Netzhammer şi antichităţile dobrogene în general, vezi Alexandrescu 2007.

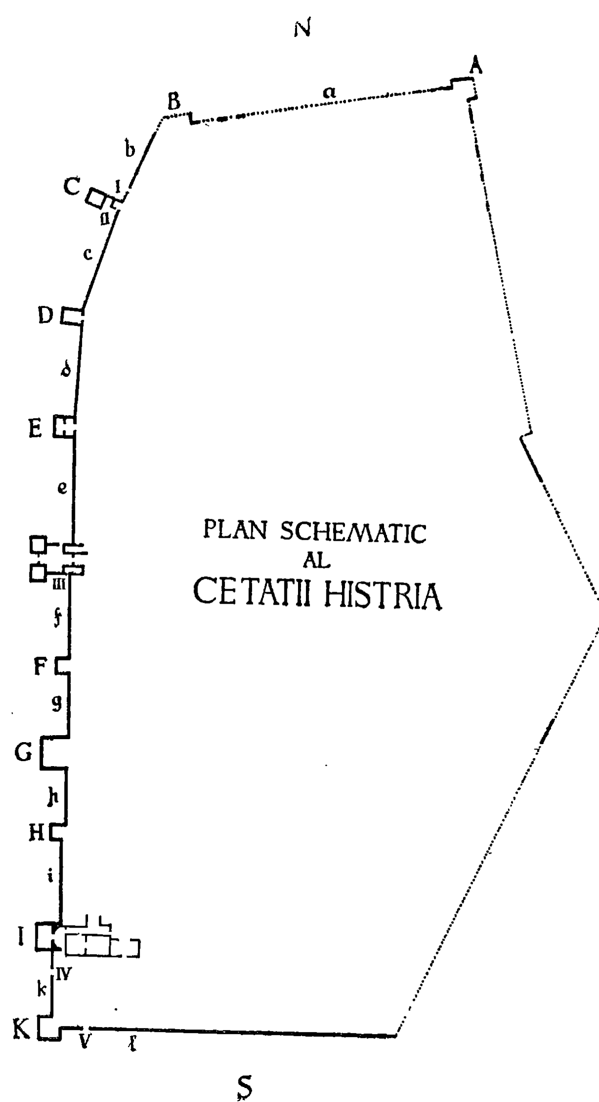
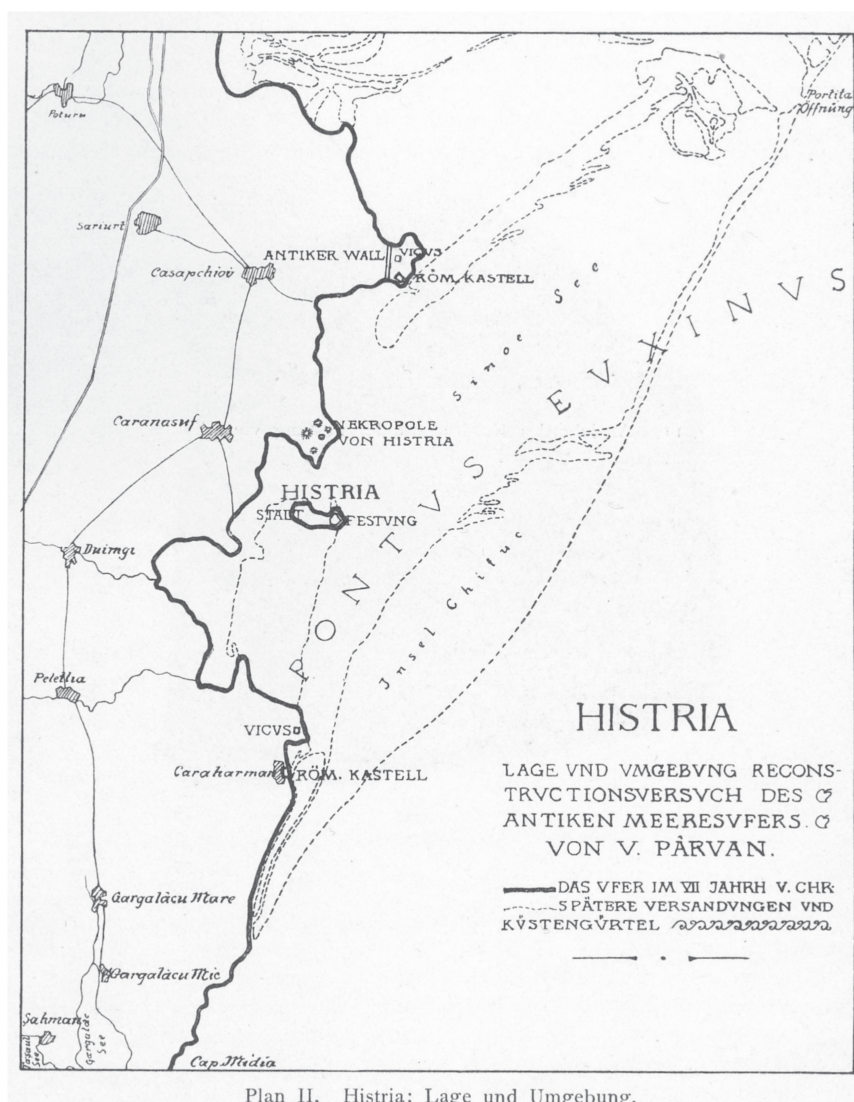

Fig. 2. Planul schematic al cetății Histria publicat de Vasile Pârvan (după Pârvan 1916b, p. 704).

Plan II. Histria; Lage und Umgebung.

Fig. 3. Histria și regiunea înconjurătoare (după Pârvan 1915b, plan II).

Zentralblatt der Bauverwaltung.

557

Herausgegeben im Ministerium der öffentlichen Arbeiten.

Nr. 98. Berlin, 17. November 1917. 37. Jahrgang.

Erscheint Mittwoch und Sonnabend. — Schriftleitung: W 66 Wilhelmstr. 72a. — Geschäftsstelle und Annahme der Anzeigen: W 66 Wilhelmstr. 90 — Bezugspreis: Vierteljährlich einschließlich Abtragen, Post- oder Streifbandzusendung 4 Mark; desgl. für das Ausland 5 Mark.

INHALT: Amtliches: Dienst-Nachrichten. — Nichtamtliches: Ausgrabung der Stadt Istros bei Karanasuf in der Dobrudscha. — Das neue Geschäftsgebäude der Königlichen Eisenbahndirektion in Frankfurt a. Main. — Vermischtes: Verleihung der Würde eines Doktor-Ingenieurs ehrenhalber. — Einrichtung eines Prüflaboratoriums für Berufseignung bei den Königl. sächsischen Staatseisenbahnen. — Stiftung für die Technische Hochschule Karlsruhe. — Widerstandsfähigkeit von Stoßverbindungen der Eisen im Eisenbeton.

[Nachdruck verboten.]

Auf dem Felde der Ehre sind gefallen:

Buhlinger, Julius, Regierungsbaumeister bei der Bahnbauinspektion Offenburg, Inhaber des Eisernen Kreuzes,
Fischer, Hermann, Architekt, Solingen,
Hartmann, Paul, Diplomingenieur, Neusa, Kr. Ratibor, Inhaber des Eisernen Kreuzes erster Klasse,
Hillig, Karl, Regierungsbauführer, Probstdeuben, Inhaber des Eisernen Kreuzes,
Montigel, Willi, Diplomingenieur, Stuttgart,
Mühlke, Joachim, Studierender der Baukunst an der Technischen Hochschule Berlin, Inhaber des Eisernen Kreuzes,
Radtke, Max, Ingenieur, Berlin-Pankow,
Schmick, Lothar, Studierender der Ingenieurwissenschaften, München, Inhaber des Eisernen Kreuzes,
Schmidt, August, Regierungsbauführer, Gotha.

Seine Majestät der König von Preußen haben Allergnädigst geruht, nachstehenden Personen das Königlich preußische Ordenszeichen des Eisernen Kreuzes zu verleihen. Es haben erhalten:

das Eiserne Kreuz erster Klasse:

Kurowski, Joseph, Regierungs- und Baurat, Mitglied der Eisenbahndirektion Köln,
Meyer, Hermann, Regierungs- und Baurat, Mitglied der Eisenbahndirektion Cassel,
Spach, Karl, Baurat, Luxemburg,
Wagner, Albert, Geheimer Baurat, Luxemburg;

das Eiserne Kreuz zweiter Klasse:

Kotzulla, Friedrich, Regierungsbaumeister, Saarbrücken,
Mewis, Willi, Diplomingenieur bei der Allgemeinen Elektrizitäts-Gesellschaft, Berlin,
Schenkelberg, Regierungsbauführer, Frankfurt a. Main,
Schmidt, August, Regierungsbauführer, Gotha.

Seine Majestät der König von Preußen haben ferner Allergnädigst geruht, dem Großherz. bad. Bezirksbauinspektor a. D. Fabrikdirektor Alfred Luce in Eschborn a. T. sowie dem Architekten und Stadtrat Anton Klein in Baden das Verdienstkreuz für Kriegshilfe zu verleihen.

Amtliche Mitteilungen.

Preußen.

Seine Majestät der König haben Allergnädigst geruht, die Erlaubnis zur Anlegung verliehener nichtpreußischer Orden zu erteilen, und zwar dem Geheimen Oberbaurat Dr.-Ing. Kunze, Vortragendem Rat im Ministerium der öffentlichen Arbeiten, für die II. Klasse des Königlich bayerischen Verdienst-Ordens vom Heiligen Michael, dem Präsidenten der Eisenbahndirektion Münster i. W. Wirklichen Geheimen Oberbaurat Richard und dem Ober- und Geheimen Baurat Schellenberg bei der Eisenbahndirektion Münster i. W. für das Großherzoglich oldenburgische Friedrich-August-Kreuz II. Klasse am rot-blauen Bande, dem Geheimen Baurat Bulle, Mitglied der Eisenbahndirektion Magdeburg, für das Herzoglich braunschweigische Kriegsverdienstkreuz am gelb-blauen Bande, dem Eisenbahn-Betriebsdirektor Großherzoglich weimarischen Baurat Unruh in Weimar für das Ritterkreuz II. Klasse des Herzoglich sachsen-ernestinischen Haus-Ordens, dem Wirklichen Geheimen Oberbaurat Dr.-Ing. Müller in Berlin, bisherigem Vortragenden Rat im Ministerium der öffentlichen Arbeiten, für das Herzoglich anhaltische Friedrich-Kreuz am grün-weißen Bande, dem Geheimen Oberbaurat Saran, Vortragendem Rat im Ministerium der öffentlichen Arbeiten, für das Fürstlich waldecksche Verdienstkreuz II. Klasse und dem Geheimen Baurat Krauß, Mitglied der Eisenbahndirektion Cassel, für die III. Klasse derselben Auszeichnung, ferner den bisherigen Regierungs- und Baurat Volk in Berlin zum Geheimen Baurat und Vortragenden Rat im Ministerium der öffentlichen Arbeiten zu ernennen.

Der Geheime Baurat Wilhelm Schmidt, Mitglied der Eisenbahndirektion in Saarbrücken, und der Geheime Hofbaurat Ludwig Heim in Berlin-Grunewald sind gestorben.

Deutsches Reich.

Seine Majestät der Kaiser haben Allergnädigst geruht, den bisherigen Geheimen Oberregierungsrat und Vortragenden Rat im Ministerium der öffentlichen Arbeiten Goldkuhle zum Kaiserlichen Direktor im Reichs-Schatzamt und den Postbauinspektor Baurat Kasten in Berlin zum Postbaurat zu ernennen sowie dem Geheimen Marinebaurat und Maschinenbaudirektor Karl Thämer die nachgesuchte Entlassung aus dem Reichsdienste zu erteilen.

Militärbauverwaltung. Preußen. Seine Majestät der König haben Allergnädigst geruht, dem Baurat Berninger, techn. Hilfsarbeiter der stellv. Intendantur des XIV. Armeekorps, bei seinem Ausscheiden aus dem Dienste den Charakter als Geheimer Baurat zu verleihen.

Die Regierungsbaumeister Muscow in Breslau-Karlowitz, kommandiert zur Marineverwaltung, Worozewski in Beuthen, Haensler, stellv. Vorstand des Militärbauamts Graudenz, und Lücke, Vorstand des Feld-Militärbauamts Poniewiez, sind etatmäßig angestellt worden.

Der Baurat Klatten, techn. Hilfsarbeiter der Bauabteilung des Kriegsministeriums, ist gestorben.

Bayern.

Seine Majestät der König haben Sich Allergnädigst bewogen gefunden, dem Großherzoglich hessischen Geheimen Oberbaurat Rudolf Schmick in München das Ehrenkreuz des Verdienst-Ordens vom Heiligen Michael, dem Architekten Hof-Oberbaurat Eugen Drollinger die III. Klasse desselben Ordens, dem Regierungs- und Baurat Karl Schreitmüller in Würzburg die IV. Klasse mit der Krone desselben Ordens, dem städtischen Baurat Klemens Zell, Direktor der Elektrizitätswerke der Stadt München und dem Zivilingenieur Johann Hallinger in München die IV. Klasse dieses Ordens, ferner dem Regierungsrat August Kieffer in Augsburg das Luitpoldkreuz sowie den Diplomingenieuren Otto Grasmann, Direktor der Leitzachwerke A.-G. in Vagen, und Wilhelm Binswanger, Direktor der Oberbayerischen Überlandzentrale A.-G. in München, die Ludwigsmedaille in Silber, Abt. B für Industrie, Gewerbe, Landwirtschaft und Handel, zu verleihen.

Sachsen.

Seine Majestät der König haben Allergnädigst zu genehmigen geruht, daß Professor Högg an der Technischen Hochschule Dresden das von Seiner Königlichen Hoheit dem Großherzoge von Mecklenburg-Schwerin ihm verliehene Ehrenkreuz des Greifen-Ordens annehme und anlege.

[Alle Rechte vorbehalten.]

Nichtamtlicher Teil.

Schriftleiter: Friedrich Schultze und Gustav Meyer.

Ausgrabung der Stadt Istros bei Karanasuf in der Dobrudscha.

Nördlich von Konstanza, auf einer weit vorspringenden Halbinsel an der Küste des Schwarzen Meeres (Abb. 1) — genauere Ortsbestimmung ist aus militärischen Gründen nicht erlaubt — findet man bei Karanasuf die Reste altrömischer Bauten. Die ganze Gegend ist mit

Fig. 4. Prima pagină a publicației *Zentralblatt der Bauverwaltung*, nr. 98, 17 noiembrie 1917.

Zentralblatt der Bauverwaltung a fost un periodic german cu notorietate în epocă, în care au apărut importante contribuții teoretice și proiecte ale unor arhitecți germani de marcă, din perioada care acoperă sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX. Tematica principală a publicației era reprezentată de arhitectura și ingineria civilă. Primul număr a apărut la 2 aprilie 1881. Apoi a fost tipărit săptămânal, între 1881 și 1898, și bilunar, între 1899–1922, pentru ca, până la sfârșitul editării sale (1931), să apară din nou săptămânal. Conform subtitlurilor sale, conținea știrile oficiale ale Reich-ului și ale autorităților de stat germane. A fost publicat, până în mai 1920, de către Ministerul Lucrărilor Publice, iar apoi de către Ministerul Prusac al Finanțelor[30].

Articolele din cuprinsul ziarului aveau în vedere diverse comunicări guvernamentale și oficiale, prezentări ale noilor construcții, rapoarte despre concursuri și expoziții, prezentări și recenzii ale unor cărți de specialitate. Punctele de greutate erau noile construcții publice (școli, biserici, cazărmi, clădiri administrative) și infrastructura legată de transport.

În articolul menționat, cetatea Histria este localizată de autor la nord de Constanța, pe o peninsulă de pe coasta Mării Negre[31] (fig. 5/1), în apropierea satului Karanasuf (sic!), unde accesul era restricționat din cauze militare. Peisajul zonei este caracterizat de prezența a numeroase movile[32] – una dintre ele fiind chiar prezentată în secțiune[33] (fig. 5/2) –, dar fără alte mențiuni privind localizarea sa.

Extinderea săpăturilor, începute de români înainte de izbucnirea războiului, este aproximată la o suprafață de numai 5000 m^2 și se face mențiunea transportului descoperirilor valoroase la muzeul central din București[34].

Este, de asemenea, menționată distrugerea provocată de apele mării unor clădiri aflate pe țărm[35] – fără alte precizări privind natura sau amplasarea mai exactă a acestora.

Cititorul este informat că săpăturile nu au apucat să fie extinse, în afara celor pentru zidul de incintă[36], pentru dezvelirea Porții și a unui „templu" din interiorul fortificației[37] (fig. 5/3). Pentru ca acesta să fie scos la lumină, se menționează că, în unele locuri, săpăturile au avut o adâncime de până la 8 m, iar șanțul săpat de-a lungul incintei are o lățime de 1–2 m[38] (fig. 6/1–2). Distrugerea zidului de incintă este atribuită

[30] „Mit Nachrichten der Reichs- und Staatsbehörden"; vols. apr. 1881 – mai 1920 „herausgegeben im Ministerium der Öffentlichen Arbeiten"; din mai 1920 – „herausgegeben im Preussischen Finanzministerium". Vezi *Zentralblatt der Bauverwaltung*, Jahrgang 1, 1881, no. 1, p. 1.

[31] Bernhardt 1917, fig.1.

[32] Pentru distribuția spațială a tumulilor din regiunea Histria, vezi Angelescu 2009.

[33] Bernhardt 1917, fig. 2.

[34] Bernhardt 1917, p. 559.

[35] Bernhardt 1917, p. 558.

[36] Bernhardt 1917, fig. 3.

[37] De fapt, este vorba de Poarta Mare a cetății romane târzii și de *basilica* civilă care mărginea către sud Piața Mare; pentru informații, vezi Suceveanu, Angelescu 1994, p. 195–208, pl. 1 și 3, S.3.

[38] Bernhardt 1917, fig. 4, 7.

migratorilor și este făcut comentariul că distrugeri contemporane sunt vizibile și în alte situri dobrogene, fiind menționată și refacerea curtinei i în secolul al III-lea p.Chr.

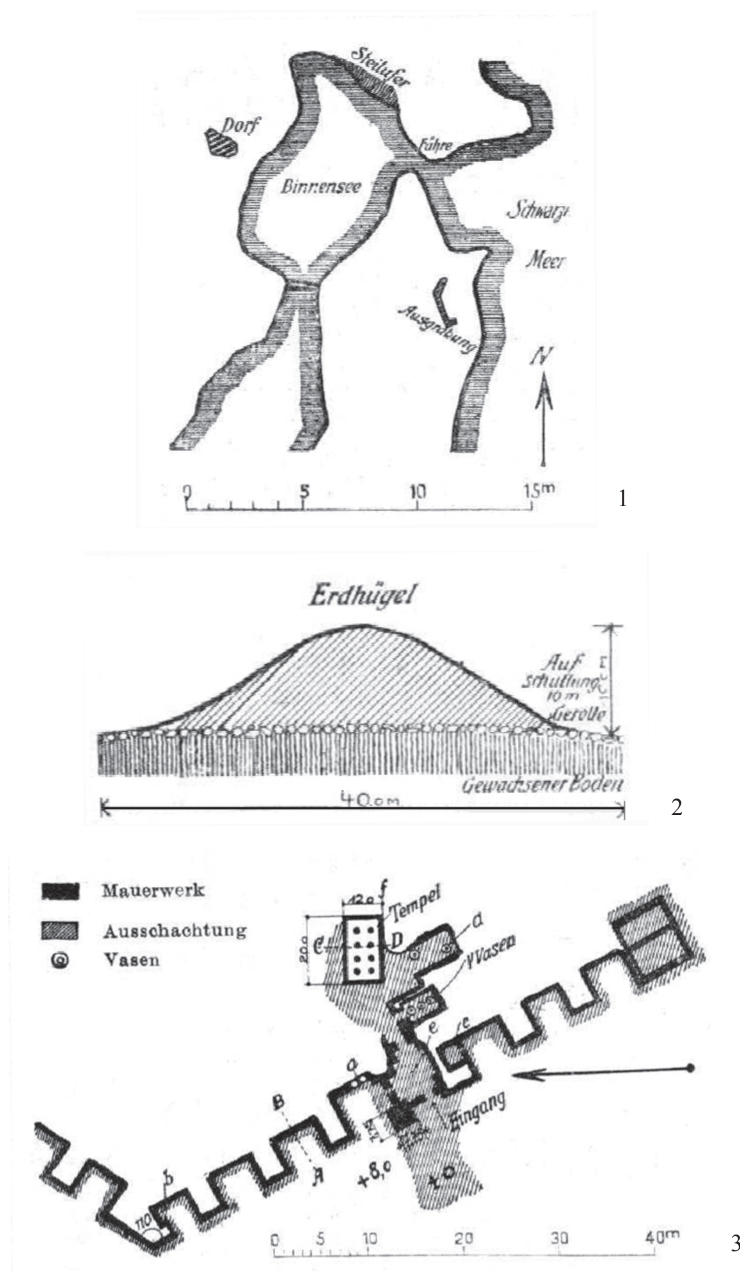

Fig. 5. 1. Hartă schematică a zonei Histria; 2. structura unei movile de pământ; 3. planul fortificației romane târzii săpate de Pârvan (după Bernhard 1917).

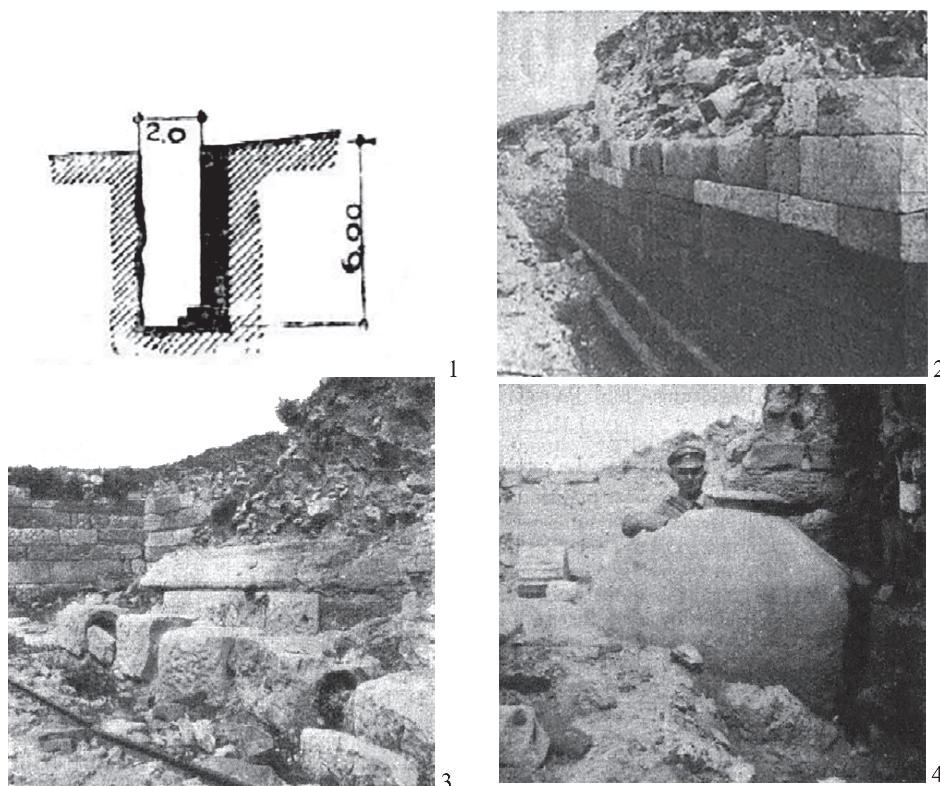

Fig. 6. 1. Dimensiunile șanțului săpat de Vasile Pârvan de-a lungul incintei romane târzii; 2. paramentul exterior al incintei romane târzii; 3. elemente ale conductei care străbătea Poarta Mare a cetății; 4. *dolium* roman târziu și un ofițer german (după Bernhard 1917).

Cea mai cunoscută inscripție este considerată a fi o dedicație[39], datată 157–159 p.Chr. și care este transcrisă[40]:

IMP • CAESARI • TITO • AELIO • HADRIANO • ANTONINO • AUG • PIO
PONTIFICI MAXIMO ■ PATRI • PATRIAE HISTRIA NORUM ■ CIVITAS
POMPONIUS • PROCVLVS • VITRASIVS • POLLIO ■ LEG AVG PR-PR
FACIENDUM ■ CURAVIT

Această inscripție este exact cea despre care Vasile Pârvan menționează că tentativa de extragere în vederea transportării ei în Bulgaria a avut drept urmare distrugerea inutilă a unei întregi porțiuni a zidului de incintă, pentru ca, până la urmă, bulgarii să renunțe la luarea ei din cauza greutății foarte mari a piesei respective[41].

[39] Pârvan 1916b, p. 611–612, nr. 21 = ISM I, p. 148–149, nr. 150.
[40] Bernhardt 1917, p. 558.
[41] Pârvan 1923a, p. 38, fig. 19 (și explicația).

Sunt apoi amintite și ilustrate câteva inscripții care nu au putut fi evacuate și au rămas *in situ* și după ocupația germano-bulgară a Dobrogei[42]. În afara inscripțiilor, autorului i-au mai atras atenția conducta de apă „de piatră albă", aflată la intrarea în cetate[43], precum și cinci vase de mari dimensiuni, „fără îndoială pentru cereale" (fig. 6/3–4).

Este citat Bernhard Seben, directorul Muzeului Saalburg, care vorbește despre localizarea orașului Istros (Histros, Histria sau Istria), din Moesia, „faimosul oraș al Istrienilor", așa cum era numit în inscripțiile din epoca lui Septimius Severus, care a confirmat măsurătorile din *Tabula Peutingeriana*, deoarece se află la 320 de stadii (egale cu 40 de mile romane) distanță de Tomis (Constanța). Ca principală sursă a informațiilor, este citat ofițerul de construcții dr. Jänecke, care a pus la dispoziție informații privind săpăturile românești de la Karanasuf[44], despre care ni se spune că au fost demarate cu puțin timp înainte de izbucnirea războiului[45] și că, până în momentul acela, nu ar fi fost publicat nimic despre rezultatele cercetărilor[46].

Pe de o parte, textul este unul fără mari pretenții de rigurozitate științifică, iar comentariile sunt de prisos. Pe de altă parte, ilustrațiile care însoțesc acest text merită câteva comentarii, deoarece se dovedesc a fi destul de interesante din punct de vedere al cuprinsului reflectat.

Planul zonei în care este plasată Histria – „Lageplan" (fig. 5/1) este destul de aproximativ, deși apar câteva elemente esențiale ale zonei înconjurătoare – satul, locul în care lacul Istria se conectează cu lacul Nuntași (actualul punct Histria Pod), micul lac de la nordul cetății –„Binnensee"–, numit de localnicii de astăzi „Balta mică". Elementul de interes al acestui plan este dat de faptul că el conține și o schiță a ceea ce a fost săpat într-o primă etapă – partea nordică a frontului occidental, latura de vest și o mică parte din latura de sud a incintei romane târzii.

La fel de aproximativ este reprezentat și zidul de incintă roman târziu („Plan der Ausgrabungen"), care seamănă, mai degrabă, cu un meandru grecesc (fig. 5/3) – cu turnuri care lipsesc (între turnul I și Poarta Mare lipsește un turn[47]) sau care nu există (pe latura de nord este adăugat un turn imediat la est de turnul B)[48].

Conform aceluiași plan, săpăturile ajunseseră, către sud, până la zona termelor (monumentul Terme I), care fuseseră, în mare parte, cercetate[49].

[42] Netzhammer 1993, p. 256.

[43] Bernhard 1917, fig. 9.

[44] Transcriere germană a numelui turcesc (Caranasuf) al comunei Istria.

[45] Este o referire la începutul european al războiului la 15/28 iulie 1914. România a intrat efectiv în război abia doi ani mai târziu, la 14/27 august 1916.

[46] Afirmație complet eronată: vezi Pârvan 1915a, Pârvan 1916a, inclusiv publicații în limba germană – Pârvan 1915b. Vezi și Netzhammer 2005a, p. 141–148, care este mult mai bine informat referitor la săpăturile desfășurate la Histria până în anul 1917.

[47] O descriere mult mai riguroasă a săpăturilor și descoperirilor din apropierea Porții Mari găsim la Netzhammer 2005a, p. 145.

[48] De comparat acest plan cu planul schematic publicat de Vasile Pârvan (1916b, p. 704).

[49] Pârvan 1923a, p. 98, fig. 570 (palestra) și p. 99, fig. 58 (camerele cu *hypocaust*), care au fost „săpate înainte de război".

Această mărturie este importantă pentru că o altă informație, provenind, de data aceasta, de la Vasile Pârvan[50], demonstrează faptul că porțiunea de incintă târzie cuprinsă între turnul K și *poterna* de pe latura de sud (partea de vest a curtinei de sud) a fost săpată în perioada 1921–1922[51].

Nu apar pe acest plan sondajele făcute pentru traseul incintei târzii pe laturile de sud și est și nici săpătura lui Pârvan începută în 1915[52] la *basilica* din sudul cetății[53]. De asemenea, nu sunt ilustrate nici săpăturile de la *basilica* de la vest de zidul roman târziu, numită „extra-murană"[54].

În schimb, trebuie să remarcăm la acest plan al săpăturilor (fig. 5/3) grija pentru ilustrarea unor detalii:

– este marcat șanțul, foarte îngust și săpat numai prin exteriorul incintei, ceea ce este o reprezentare foarte exactă a metodei de săpătură descrise de către Pârvan și care consta în identificarea la suprafață a traseului zidurilor și apoi în săparea de șanțuri cât mai înguste de-a lungul lor[55];
– este menționată cota de 8 m pentru înălțimea pământului aflat în fața turnului D, dar, în desenul de detaliu (fig. 6/1), înălțimea zidului de incintă este marcată ca fiind de 6 m, ceea ce înseamnă fie că aici era capătul de nord al valului I, fie că au trebuit săpați 2 m până la nivelul la care a apărut zidul de incintă în acest punct; probabil că aceste măsurători ale înălțimilor au fost realizate față de punctul marcat pe plan cu ±0, în fața Porții Mari;
– în colțul de nord-vest al fortificației romane târzii, unghiul obtuz (110°) dintre curtinele **a** și **b** este corect măsurat;
– Poarta Mare este desenată cu dimensiunile turnului exterior de nord de 7,75 × 7,75 m, deși în realitate acesta măsoară 6,75 × 8,40 m[56];
– este marcată ca fiind cercetată și zona (platforma[57]) din fața porții, zonă aflată la vest de turnurile exterioare ale porții (sunt desenate și cele două *poternae* a căror poziție pe laturile de nord și sud este aproximată);
– zona de intrare în cetate, cu două construcții care adăpostesc *dolia*; un astfel de *dolium* este ilustrat[58] (fig. 6/4), cu un ofițer german fotografiat lângă vasul de mari dimensiuni[59];
– una dintre puținele construcții ilustrate este clădirea de mari dimensiuni, în *opus graecum*, aflată imediat la sud de bastionul interior al laturii sudice al

[50] Pârvan 1923a, p. 39, fig. 20.
[51] Pentru descrierea acestui sector de incintă, vezi Florescu 1954, p. 90–92.
[52] Pentru săpăturile din această perioadă, vezi Angelescu 2014, fig. 1.
[53] Pârvan 1923b, p. 9, nr. 5 („basilica creştină de pe zidul de SE al cetăţii").
[54] Pentru o imagine asupra extinderii săpăturilor în perioada 1914–1927, vezi și Angelescu 2013, aerofotografia 1. Vezi și Netzhammer 2005a, p. 143–145 pentru stadiul lucrărilor din acest punct în anul 1917.
[55] Pârvan 1915a, p. 117; Pârvan 1916a, p. 190. Vezi și Pârvan 1923a, p. 39, fig. 20.
[56] Florescu 1954, p. 99–106.
[57] Florescu 1954, p. 99.
[58] Bernhard 1917, fig. 10.
[59] *Cf.* Pârvan 1923a, p. 37, fig. 18.

fortificației de la Poarta Mare; se cunoaște faptul că este romană timpurie și că a fost secționată de construcția incintei post-gotice[60];

– imediat spre est față de aceste două construcții, este desenat planul unei construcții, care este identificată ca „Tempel”, cu dimensiunile de 200 × 120 (fără unități de măsură)[61], dar este, cel mai probabil, *basilica* civilă din Piața Mare[62]; această construcție este ilustrată și printr-o altă imagine[63];
– în interiorul incintei romane târzii, desenul ne arată că s-a săpat numai la Terme I și în partea de sud a Pieței Mari, pe măsură ce săpătura a înaintat către est față de Poarta Mare;
– termele sunt reprezentate prin numai două camere mari, adică turnul I și camera adiacentă acestuia (*palestra*), probabil din cauza faptului că săpăturile de aici nu avansaseră mai mult de atât.

Un alt grup de imagini prezintă două inscripții, deja publicate de către Pârvan[64] și datate în 217 p.Chr. Este ilustrată și celebra inscripție[65], care conține lista membrilor *Gerusiei* histriene din timpul lui Hadrian (ianuarie 138 p.Chr.).

Mai apar o imagine cu exteriorul zidului de incintă roman târziu[66] și una din interiorul altei clădiri[67] (fig. 7/1–2).

De asemenea, sunt prezentate descoperiri izolate. Astfel, este ilustrat impresionantul cap al statuii de marmură a lui Helios[68] (fig. 7/3), descoperit în săpăturile din anul 1914[69], dar și fața exterioară[70] a unui picior de bancă de marmură din epoca romană[71] (fig. 7/4), care va fi menționat, de asemenea, de către Pârvan

---

[60] Florescu 1954, p. 107–110 și fig. 30.

[61] Bernhardt 1917, fig. 3.

[62] Florescu 1954, p. 110–111, cu dimensiunile de 16,65 × 11,80 m. Pentru datarea și existența celor două faze ale *basilicii* și cronologia Pieței Mari, vezi Suceveanu, Angelescu 1994.

[63] Bernhard 1917, fig. 13. Vezi și Netzhammer 2005a, p. 145–146 care datează construcția în perioada elenistică.

[64] Bernhard 1917, fig. 11 – piesă descoperită în paramentul curtinei **g**, la colțul cu turnul F (vezi și Pârvan 1916b, p. 647, nr. 35 = ISM I, p. 233, nr. 92); fig. 12 – piesă din paramentul curtinei **g**, în imediata apropiere a precedentei (vezi și Pârvan 1916b, p. 649–652, nr. 36 = ISM I, p. 232, nr. 91).

[65] Bernhard 1917, fig. 14. A fost reutilizată ca „piatră de pavaj la intrarea exterioară a Porții celei mari a cetății, spre Zwinger, împreună cu alte două blocuri mari de marmoră, de la o construcție monumentală, unul fost arhitrav, celălalt fostă cornișă” (Pârvan 1916b, p. 596–611, nr. 193). Vezi și Pârvan 1923b, p. 47, fig. 27.

[66] Bernhard 1917, fig. 7.

[67] Bernhard 1917, fig. 8.

[68] Bernhard 1917, fig. 15.

[69] Prima descriere a piesei – Pârvan 1916a, p. 191–192. O fotografie va fi publicată de către Vasile Pârvan (1923a, p. 187, fig. 89), cu mențiunea „furat de Germano-Bulgari în a. 1917–1918”. Vezi Alexandrescu-Vianu 2000, p. 74, cat. 87, pl. 36–37. Piesa se află actualmente la Muzeul de Arheologie din Varna.

[70] Ilustrarea feței interioare – Pârvan 1923a, p. 114, fig. 62. Vezi Alexandrescu-Vianu 2000, cat. 254, pl. 98.

[71] Bernhard 1917, fig. 17.

ca fiind „furat de germano-bulgari”[72]; în desenul prezentat de publicația germană figurează inclusiv întregirea respectivei piese prin desen[73].

Fig. 7. 1. Interiorul basilicii civile de pe latura de sud a Pieței Mari; 2. pilastru aparținând unei construcții necunoscute; 3. capul colosal al lui *Apollon Ietros*; 4. picior cu decor sculptat al unei bănci de teatru (după Bernhard 1917).

Este interesant de remarcat că articolul din publicația germană discutat aici demonstrează faptul că piesele care lipsesc astăzi din colecțiile sitului arheologic se aflau încă pe șantier în 1917, ceea ce înseamnă că ele au fost luate abia odată cu retragerea armatei bulgare în 1918[74].

[72] Pârvan 1923a, p. 116, fig. 63.

[73] Bernhard 1917, fig. 17.

[74] Vezi, în acest sens, și Boroneanț 2007, cu bibliografia anterioară; pentru informații referitoare la pierderile sitului Histria în contextul istoric respectiv, vezi p. 231, 239–241. Informații privind situația siturilor arheologice Histria și Ulmetum în această perioadă pot fi găsite și în jurnalul episcopului Netzhammer (2005b, vol. I, p. 782–785).

Acest articol, publicat în 17 noiembrie 1917, în ciuda impreciziilor și a aproximărilor conținute, este interesant prin ilustrarea stadiului cunoștințelor asupra unui sit, după desfășurarea a numai trei campanii arheologice (ultima întreruptă), dar și prin faptul că demonstrează interesul publicului german pentru astfel de descoperiri, chiar și în condițiile în care Marele Război era în plină desfășurare.

BIBLIOGRAFIE

Alexandrescu 2007 — C.-G. Alexandrescu, *Arhiepiscopul Raymund Netzhammer şi problemele antichităţilor dobrogene*, SCIVA 58, 3–4, 2007, p. 211–228.

Alexandrescu-Vianu 2000 — M. Alexandrescu-Vianu, *Histria IX. Les statues et les reliefs en pierre*, Bucarest – Paris, 2000.

Angelescu 2009 — M. Angelescu, *Inventarierea tumulilor din zona Histria – un demers GIS*, BCMI 20, 1–2, 2009, p. 37–65.

Angelescu 2013 — M. Angelescu, *Documente inedite din primele perioade ale cercetărilor arheologice la Histria (1914–1942)*, SCIVA 64, 3–4, 2013, p. 293–330.

Angelescu 2014 — M. Angelescu, *Histria. Le passé et l'avenir des recherches*, în *Histria, histoire et archéologie en Mer Noire* (= Pontica 46, Supplementum III), Constanţa, 2014, p. 21–42.

Bernhard 1917 — R. Bernhard, *Ausgrabung der Stadt Istros bei Karanasuf in der Dobrudscha*, Zentralblatt der Bauverwaltung 37, 1917, p. 557–560.

Boroneanţ 2007 — A. Boroneanţ, *Vasile Pârvan și patrimoniul arheologic dobrogean în timpul Primului Război Mondial. Documente în arhiva Muzeului Naţional de Antichităţi*, SCIVA 58, 3–4, 2007, p. 229–264.

Desjardins 1868 — E. Desjardins, *Voyage archéologique et géographique dans la région du Bas-Danube*, Revue Archéologique 17 (avril), 1868, p. 254–278.

Florescu 1954 — G. Florescu, *Incinta cea mare a cetăţii*, în *Histria. Monografie arheologică,* vol. I, Bucureşti, 1954, p. 66–95.

Ionescu-Dobrogeanu 1904 — M.D. Ionescu-Dobrogeanu, *Dobrogea în pragul veacului XX*, Bucureşti, 1904.

Măgureanu 2013 — D. Măgureanu, *Pamfil Polonic and the dawn of Romanian archaeological cartography*, Caiete ARA 4, 2013, p. 77–90.

Moisil 1909 — C. Moisil, *Din tezaurul arheologic al Dobrogei. II. Antichităţi creştine din Istros*, BCMI 2, 1909 (octomvrie – decemvrie), p. 165–170.

Netzhammer 1993 — R. Netzhammer, *Episcop în România. Jurnal de război (1914–1918)*, Bucureşti, 1993.

Netzhammer 2005a — R. Netzhammer, *Antichităţile creştine din Dobrogea* (Die christlichen Altertümer der Dobrudscha, Bukarest, 1918), Bucureşti, 2005.

Netzhammer 2005b — R. Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. 1–2, București, 2005.

Pârvan 1915a — V. Pârvan, *Raport provizoriu asupra primei campanii de săpături la Histria,* ACMI 7, 25–28, 1914 [1915], p. 117–121.

Pârvan 1915b — V. Pârvan, *Archäologische Funde im Jahre 1914: Rumänien*, JDAI. AA 30, 4, 1915, col. 235–270.

Pârvan 1915c	V. Pârvan, *Raport provizoriu asupra primei campanii de săpături la Histria*, AAR (Desbateri) 2, 37, 1915, p. 291–296.
Pârvan 1916a	V. Pârvan, *Raport special nr. 4. Campania a II-a de săpături la Histria*, ACMI 8, 29–32, 1915 [1916], p. 190–199.
Pârvan 1916b	V. Pârvan, *Histria IV, Inscripţii găsite în 1914 şi 1915*, ARMSI, seria II, t. 38, București, 1915–1916, p. 533–732.
Pârvan 1923a	V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la Gurile Dunării*, București, 1923.
Pârvan 1923b	V. Pârvan, *Histria VII. Inscripții găsite în 1916, 1921 și 1922*, ARMSI, seria III, tom II, mem. I, București, 1923.
Suceveanu, Angelescu 1994	A. Suceveanu, M. Angelescu, *Nouvelles données concernant Histria à l'époque romaine*, în *Hommage à Edmond Frézouls* (= Ktema 19), Strasbourg, 1994, p. 195–208.
Ștefan 1984	A. Ștefan, *Istoricul Muzeului Național de Antichități din București – Institutul de Arheologie. II. Progresele arheologiei și muzeografiei în România în perioada 1881–1927*, SCIVA 35, 2, 1984, p. 109–143.
Vulpe 1928	R. Vulpe, *Activitatea archeologică în Dobrogea în cei 50 de ani de stăpânire românească*, în *1878–1928. Dobrogea. Cincizeci de ani de vieaţă românească*, AnD 9, 1, București, 1928, p. 117–144.
Weiss 1911	J. Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum: historische Landschaftskunde: mit 11 Tafeln und einer Karte*, Sarajevo, 1911.
Zub 1974	A. Zub, *Vasile Pârvan, efigia cărturarului*, Iași, 1974.
Zub 1975	A. Zub, *Vasile Pârvan, biobibliografie*, București, 1975.
Zub 1983	A. Zub, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, București, 1983.

HISTRIA IN THE YEAR 1917

ABSTRACT

An article, published in November 1917 by the German magazine *Zentralblatt der Bauverwaltung*, is presented. A plan of the region and one of the excavations undertaken for the western front of the Late Roman fortification are illustrated, for which a comparison can be made with the plans already published by Vasile Pârvan, after the first three years of research. Some important inscriptions and some sculptural and architectural pieces are also illustrated (*e.g.* the famous colossal head of a statue of Apollo). Apart from some inaccuracies, the article proves to be an interesting source of information on the state of research immediately after the first interruption of the excavations, following the outbreak of World War I.

Keywords: Histria, *Zentralblatt der Bauverwaltung*, Desjardins, Pârvan, *Gerousia*, Apollon

LIST OF CAPTIONS

Fig. 5. 1. Sketch-map of the area surrounding Histria; 2. the structure of an earth mound; 3. plan of the Late Roman fortification excavated by Vasile Pârvan (after Bernhard 1917).

Fig. 6. 1. The dimensions of the trench excavated by Vasile Pârvan alongside the Late Roman city wall; 2. the exterior parament of the Late Roman city wall; 3. elements of the water pipe found inside the Zwinger of the Late Roman Main Gate; 4. roman *dolium* and a German officer (after Bernhard 1917).

Fig. 7. 1. The interior of the civil basilica found near the main entrance into the Late Roman citadel; 2. pillar from un unknown construction; 3. the head of an enormous statue of *Apollon Ietros*; 4. sculpted foot of a theatre bench (after Bernhard 1917).

DECLARAŢIA EAA DIN 2019 DE LA BERNA „ARHEOLOGIA ȘI VIITORUL DEMOCRAȚIEI”

Această declaraţie a fost aprobată oficial şi adoptată la adunarea anuală a membrilor EAA (European Association of Archaeologists) care a avut loc la Berna, pe 6 septembrie 2019. Poate fi citată ca „Declaraţia EAA din 2019 de la Berna despre arheologie şi viitorul democraţiei” sau, pe scurt, ca „Declaraţia din 2019 de la Berna”. Documentul prealabil a fost pregătit de un grup de lucru al EAA în 2019.

URL stabil: https://www.e-a-a.org/BernStatement

Asociaţia Europeană a Arheologilor (EAA) este o organizaţie non-guvernamentală, cu statut de participant în cadrul Consiliului Europei. Membri ai EAA au fost activ implicaţi în elaborarea „Convenţiei europene pentru protejarea patrimoniului arheologic” (La Valetta, 1992) şi a „Convenţiei-cadru privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate” (Faro, 2005), care constituie, împreună, baza pentru contribuţia arheologiei la societăţi democratice.

EAA este fundamental dedicată felului în care Consiliul Europei înţelege patrimoniul cultural ca un cadru de referinţă în care sunt generate idealuri, principii şi valori colective europene. Acestea sunt derivate dintr-o experienţă comună a conflictelor din trecut, a consecinţelor lor, şi din ceea ce ştim despre progresul făcut de Europa prin pace şi cooperare. EAA împărtăşeşte, aşa cum o fac nenumărate alte organizaţii, obiectivul european comun: societăţi paşnice şi stabile, întemeiate **pe respectul faţă de drepturile omului, pe libertatea intelectuală şi academică, pe democraţie, diversitate culturală şi pe statul de drept.**

Arheologia traduce urmele materiale ale trecutului în istorii. Naraţiunile create de arheologi pot reflecta, pot pune în relaţie şi pot influenţa structurile şi acţiunile sociale şi politice din prezent. Reconstruind lumi trecute, arheologia reflectă cunoştinţele şi valorile lumii de astăzi şi este influenţată de valorile ei sociale şi politice. Prin urmare, interpretând trecutul, arheologia reflectează asupra condiţiilor sociale şi culturale existente şi potenţiale ale lumilor prezente şi viitoare. De aceea arheologii au, în calitatea lor de cetăţeni, o responsabilitate politică.

Arheologii dobândesc o înţelegere specială a condiţiilor fizice, de mediu şi sociale ale oamenilor şi ale organizării lor sociale dintr-o perspectivă marcată de cunoaşterea trecutului îndepărtat. Astfel, arheologii pot prezice, într-o anumită măsură, un larg evantai de scenarii posibile de dezvoltare pentru viitor, condiţiile şi traiectoriile lor.

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 199–200

Având această pregătire profesională, privim angajarea în dezbaterea politică, prezentarea lucrurilor pe care le ştim, a unor opţiuni şi consecinţe ale acţiunilor sociale şi politice, alături de alţi experţi, ca fiind datoria noastră de cetăţeni. Pentru a ne îndeplini cu eficienţă rolul social, avem nevoie de un mediu în care libertatea academică şi independenţa instituţională să nu fie limitate. Această libertate trebuie protejată. Astfel, într-un context de libertate de exprimare şi de diseminare, de independenţă intelectuală, putem sprijini cu informaţie procesele de luare a deciziilor în care sunt angajate instituţiile noastre democratice. Respectul pentru diversitate şi cea mai largă includere a tuturor formelor de diversitate culturală a acesteia sunt testul decisiv pentru orice democraţie. În instituţiile noastre politice, discuţia politică se întemeiază pe libertatea de exprimare şi pe cea a mijloacelor de informare. Ea implică un limbaj direct, care exprimă clar poziţii şi perspective singulare, dar o face cu un respect fundamental pentru drepturile omului şi, mai ales, fără a le nega pe cele ale altora.

Folosind puterea analizei istorice, arheologia poate analiza cum şi în ce condiţii au avut loc transformări sociale precum refugierea, migraţia, conflictul, dezindustrializarea, globalizarea sau digitizarea. Pornind de la această cunoaştere, arheologia poate propune moduri în care se poate ajunge în mod paşnic la bunăstarea societăţilor pluraliste. Aceste lecţii ale istoriei includ valorile egalităţii şi diversităţii.

Patrimoniul cultural oferă posibilitatea multor interpretări şi perspective. Unele dintre ele alimentează acum un revizionism istoric aflat în creştere, care generează dezbinare. El se caracterizează prin excludere etnică şi socială, prin negarea drepturilor omului, a democraţiei, a diversităţii culturale şi a statului de drept. Arheologii şi specialiştii care se ocupă de patrimoniul cultural sunt experţi cu educaţie universitară, care au capacitatea intelectuală şi datoria de a se gândi la aceste lucruri şi de a critica orice asemenea moduri de a citi trecutul. Arheologii care sunt membri ai EAA nu vor accepta nicio formă de utilizare a istoriei pentru propagandă politică, mai ales în situaţiile în care probleme arheologice sunt scoase din contextul lor de discuţie academică obişnuită (incluzând aici dezbaterile ştiinţifice) şi folosite pentru argumentări anti-democratice, şovine sau de natură să ducă la excludere şi la dezbinare naţionalistă.

Arheologia responsabilă caută să extindă domeniul discursiv şi dialogul dominat de respect, încercând să îşi concentreze atenţia asupra relevanţei sociale a disciplinei în lumea modernă şi să includă toate grupurile sociale din societăţile deschise şi democratice. Arheologia creează o cunoaştere accesibilă, diversă, dinamică şi participativă. Prin analiză, prin critică şi prin gama sa de reflecţii bine argumentate, arheologia nu poate avea decât un caracter politic. Aceasta este, prin urmare, o poziţie politică pe care EAA încearcă să o promoveze, cu o integritate întemeiată pe valorile democratice incontestabile ale unei societăţi deschise.

Traducere: Gheorghe Alexandru Niculescu*

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: alec_niculescu@yahoo.com.

ARHEOLOGIA ŞI POLITICUL

GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU*

Rezumat: Influenţa câmpului politic asupra arheologiei, manifestată de multă vreme prin contribuţia disciplinei la politica identităţilor, se intensifică şi ia forme noi. Unele, precum evaluarea făcută de instituţii politice şi răspândirea angajărilor temporare, sunt bine cunoscute şi studiate. Prezenţa politicului este rar recunoscută în altele, cum ar fi limitarea producţiei de teorie la un număr mic de cercetători, creşterea importanţei acordate credibilităţii individuale în evaluarea rezultatelor cercetării, ideologia interdisciplinarităţii şi integrarea discursului politic folosit de mulţi dintre cei care se ocupă de patrimoniul cultural. Reacţiile la această presiune includ şi îndemnuri la participare politică de natură să reducă autonomia disciplinei. Cunoaşterea ştiinţifică trebuie apărată şi aceasta se poate face atât prin îndeplinirea rolurilor pe care arheologia le are în societăţile democratice, recent reafirmate în „Declaraţia EAA din 2019 de la Berna", cât şi prin practicarea reflexivităţii.

Cuvinte-cheie: arheologie, reflexivitate, nedreptate epistemică, patrimoniu cultural, ideologia interdisciplinarităţii, politica identităţilor

La cea de-a 25-a întâlnire anuală a Asociaţiei Arheologilor Europeni, unde a fost adoptată declaraţia cu privire la atitudinea asociaţiei faţă de politică, declaraţie publicată, în traducere, în acest număr al revistei SCIVA[1], am participat la o sesiune dedicată modurilor în care arheologii văd relaţiile lor cu spaţiul politic, intitulată „Critical Ideas – Reflexive Archaeologies" şi organizată de către Thomas Meier, Staša Babić şi Ilona Bausch[2].

Apelul la contribuţii pentru această sesiune invoca o arheologie dominantă, pozitivistă şi empiristă, ale cărei programe de cercetare nu acordă atenţie diferenţelor de putere, inegalităţilor şi excluderilor din lumile sociale pe care le studiază, ceea ce ar face disciplina lipsită de relevanţă pentru societate şi susceptibilă de a fi folosită abuziv de grupări politice extremiste. S-ar putea înţelege de aici că atitudinea cuminte, care domină astăzi majoritatea ţărilor din Uniunea Europeană, foloseşte aşa cum se cuvine cunoaşterea produsă de arheologi şi, dacă lucrurile ar sta aşa, ne-am putea

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; e-mail: alec_niculescu@yahoo.com.

[1] Pentru o mai bună înţelegere a sensurilor declaraţiei şi a intenţiilor autorilor ei, vezi Meier *et alii* 2019 şi Meier 2019.

[2] Acest text reia, cu modificări, o bună parte din comunicarea (*The politics of what we know*) pe care am prezentat-o.

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 201–216

întreba cum se împacă acest lucru cu caracterul dominant al arheologiei pozitiviste. Un răspuns ar fi că arheologia pozitivistă preia valori din discursul politic care are succes şi este repetat peste tot, valori de a căror prezenţă nu este conştientă, şi nu produce reprezentări ale lumii sociale care să poată fi folosite împotriva politicii curente. Asemenea elaborări ar fi condamnate şi împinse de *establishment*-ul politic spre marginea disciplinei, pentru că politicienii sunt cei care ştiu şi spun oamenilor ce să gândească şi ce să facă. Nu-mi aduc aminte ca vreun politician să prezinte puncte de vedere rezultate dintr-un contact cu cercetarea ştiinţifică care să-i fi schimbat opiniile asupra unor lucruri importante; în schimb, situaţiile în care politicienii pretind că ceea ce afirmă este susţinut de cunoaşterea ştiinţifică sunt tot mai frecvente.

Acum 30 de ani, când am început să caut în afara tradiţiei locale de cercetare în care am fost educat moduri în care arheologii înţeleg fenomenele etnice, separarea dintre ştiinţific şi politic era clar marcată. Exista un acord general cu privire la faptul că anumite idei preluate din spaţiul politic îi fac pe arheologi să gândească în cadre create de ideologiile naţionale şi că trebuie să se ajungă la reprezentări independente de acestea.

Pe atunci, majoritatea cercetătorilor din ştiinţele sociale şi din disciplinele umaniste credeau că autonomia faţă de politic este o condiţie necesară pentru calitatea cercetării. Autonomia era apărată cu ajutorul unor principii normative de felul celor propuse de sociologul american Robert Merton[3]: comunismul (proprietatea comună asupra rezultatelor cercetării), universalismul (lipsa de relevanţă a calităţilor personale şi poziţiilor sociale ale cercetătorilor în procesul de evaluare a activităţii lor), acţiunea dezinteresată[4], orientată spre scopul comun al cunoaşterii, nu spre câştig personal, şi scepticismul organizat.

Cel mai convingător argument pentru autonomie pe care l-am întâlnit este cel al lui Pierre Bourdieu: într-o disciplină ştiinţifică, „producătorii tind să nu aibă drept clienţi decât pe adversarii lor... un anumit producător aşteaptă recunoaşterea valorii produselor sale doar de alţi producători, care, fiind în acelaşi timp în competiţie cu el, sunt cel mai puţin dispuşi să recunoască valoarea fără discuţie şi examinare critică”[5].

Astăzi, acest argument tinde să fie ignorat, iar dintre normele lui Merton, doar comunismul pare să fi supravieţuit, aşa cum o indică mişcarea *open access*, care are un suport instituţional din ce în ce mai consistent. Celelalte trei par, mai degrabă, un cadru etic pentru eşec. Cultivarea credibilităţii tinde să ia locul universalismului, iar afirmarea centralităţii intereselor[6] pare mai actuală decât promovarea activităţii dezinteresate. Scepticismul organizat este înlocuit cu entuziasmul faţă de orice pare să aibă autoritate, cercetătorii, altădată mai degrabă reflexivi şi precauţi, începând să semene cu antreprenorii încântaţi de ceea ce urmează să vândă.

---

[3] Merton 1973 [1942].

[4] Despre dezinteres ca parte a unor sisteme de interese specifice, vezi Bourdieu 1975, p. 19–20 şi 32.

[5] Bourdieu 1975, p. 23.

[6] Vezi, *e.g.*, Latour, Lépinay 2009, mai ales p. 30–32.

Printre sociologii care doresc abandonarea idealului autonomiei ştiinţifice se numără cei care fie doresc să promoveze, fie au constatat existenţa a ceea ce ei au numit „mode 2 knowledge”. Ei doresc o „cunoaştere robustă”, atunci când este vorba despre probleme care nu pot fi reduse doar la cunoaşterea ştiinţifică, şi afirmă, împotriva lui Bourdieu, că cei care receptează cunoaşterea ştiinţifică nu sunt niciodată doar cei care o produc[7], raţiunile politice fiind implicate în evaluarea cercetării.

Bruno Latour este un alt critic al idealului autonomiei. Pentru el, autonomia cunoaşterii ştiinţifice şi cea a învăţământului superior sunt ficţiuni[8]. Politica este prezentă peste tot şi este bine că este aşa, pentru că fără ea nu ar exista asocieri între oameni[9]. Nu întâmplător, „actor-network theory”, teoria sa menită să înlocuiască ştiinţele sociale, face din politic principiul constitutiv al realităţii[10], inclusiv al realităţii cunoaşterii ştiinţifice. Sarcina de a spune adevărul puterii, de multe ori asumată în trecut de cercetarea din ştiinţele sociale, devine, din această perspectivă, fără sens, pentru că adevărul se reduce la putere[11]. Adevărul ştiinţific este constituit asemenea celui politic, prin înregimentarea a tot ceea ce-l poate susţine, fie că este vorba despre oameni, fie că este vorba despre obiecte, şi nu prin evaluarea de către cei care se pricep, cum credea Bourdieu. Succesul contează, nu felul în care este obţinut. Retorica este necesară, chiar dacă ascunde, minte sau trădează.[12]

Apărarea autonomiei cunoaşterii ştiinţifice faţă de politic este dificilă. Simplul fapt că mulţi dintre cei care încearcă să o facă folosesc termeni precum „autonomie” sau „independenţă”, termeni care au importanţă majoră în discuţiile politice curente, sugerează că posibilităţile de a face cercetare fără ca ea să fie influenţată de politic sunt reduse.

---

[7] Nowotny 2003, p. 151.

[8] Vezi Latour 2009: „Il n’y a de savoir ‚autonome’ que parce que ces savoirs ont su se lier par mille canaux à un vaste ensemble de pratiques dont ils reçoivent en échange leur subsistance et qu’ils nourrissent à leur tour. En ce sens, il n’y a jamais eu de science ‚autonome’ ; toute l’histoire des sciences est là pour le montrer’. Latour continuă: „Peut-être serait-il temps de défendre ‚l’hétéronomie’ des savoirs en posant cette simple question: avec qui voulez-vous être reliés pour produire le plus librement les savoirs les plus avancés?”, atacând astfel idealul protejării ethos-ului propriu disciplinelor ştiinţifice prin respingerea heteronomiei, deseori afirmat de Pierre Bourdieu.

[9] Latour 2003, p. 149: discursul politic „aims to allow to exist that which would not exist without it: the public as a temporarily defined totality. Either some means has been provided to trace a group into existence, and the talk has been truthful; or no group has been traced, and it is in vain that people have talked”.

[10] Graeber 2014, p. 85.

[11] Latour 1988, p. 227 (4.5.8): „The word ‘true’ is a supplement added to certain trials of strength to dazzle those who might still question them”. Vezi Amsterdamska 1990, p. 501: „Latour’s epistemology insists on the idea that might makes right” şi Brassier 2011, p. 51: „Last but not least, he reduces truth to power”.

[12] Latour 2003, p. 149 şi p. 151: „She who talks in the name of all must necessarily betray those she represents, otherwise she will fail to obtain the transformation of the multitude into a unit”. Vezi şi Latour 1987, p. 39–40: „Since each article adapts the former literature to suit its needs, all deformations are fair”.

Semnificaţiile politice ale activităţii de cercetare şi relevanţa ei pentru ontologia socială promovată de politicieni sunt foarte vechi. De la începuturile epocii moderne, separarea cercetării ştiinţifice de alte forme de cunoaştere şi structura ierarhică a disciplinelor şi a universităţilor au contribuit la reproducerea inegalităţilor sociale. Ele au căpătat forme canonice în statele naţionale şi sunt bine cunoscute de sociologii care au studiat aceste lucruri[13]. Ne-am obişnuit cu ele şi credem că întreaga umanitate este alcătuită din cei puţini şi buni şi din cei mulţi care ar face bine să-i urmeze pe cei puţini, fără să ne gândim la implicaţiile pe care asemenea convingeri le au asupra valorilor democratice afirmate de aproape întreg spectrul politic şi susţinute de mai toată lumea. Conflictul este evident la noi în ce se scrie despre partimoniul cultural naţional: cei puţini care se pricep trebuie să educe[14] poporul, căruia, conform doctrinei locale a patrimoniului şi legislaţiei, îi aparţine de fapt patrimoniul. Ce fel de democraţie este una în care majoritatea gândeşte după cum i se spune? Mai ales dacă avem în vedere situaţiile în care se poate observa cu uşurinţă că cei puţini nu sunt tocmai buni şi că cei mulţi ar face bine să ignore părerile lor, chiar dacă sunt autorizate politic şi ştiinţific. Unii dintre noi îşi amintesc de anii ’80, în care politica de înfometare a populaţiei dusă de Partidul Comunist Român era prezentată ca „politică ştiinţifică”, opunând astfel o cunoaştere ezoterică, de nivel înalt, realităţii mizere pe care o cunoştea toată lumea. După 1989, elitele politice şi cele din domeniul cunoaşterii ne-au oferit nenumărate ocazii să ne îndoim că poziţiile pe care le deţin s-ar datora calităţii lucrurilor pe care le ştiu. Un exemplu din 2008: ministrul liberal al educaţiei, Cristian Adomniţei, confruntat cu nemulţumiri ale unor organizaţii ale studenţilor, a făcut declaraţii, după negocieri cu lideri ai acestora. Am putut urmări la televizor, timp de câteva minute, ce a spus şi am remarcat mai multe greşeli de gramatică şi de exprimare. A urmat declaraţia liderului studenţilor, care a făcut şi el greşeli similare, ce-i drept, mai puţine.

Cele mai pregnante forme de prezenţă a politicului în arheologie ţin de politica identităţilor, care are un rol important în moduri diferite de a face politică, de la liberalismul democratic, care domină astăzi în Europa, la mişcări populiste de dreapta[15], la filosofii politice de stânga[16] şi la mişcări politice de emancipare[17].

[13] Vezi, *e.g.*, Bauman 1987, p. 68, despre imperativul modern al educării: „Having been stripped of the shoddy vestments of tradition, people will have been reduced to the pure, pristine state of the ‚man as such’, exemplars of the human species. They will then share just one attribute: the infinite capacity to be acted upon, shaped, perfected”. Vezi şi Gellner 1983, p. 34: „At the base of the modem social order stands not the executioner but the professor. Not the guillotine, but the (aptly named) doctorat d’etat is the main tool and symbol of state power. The monopoly of legitimate education is now more important, more central than is the monopoly of legitimate violence”.

[14] Vezi, dintre nenumăratele poziţii de acest fel, Alis Vasile, în Niţulescu 2016, p. 16: „Muzeul ar trebui şi ar putea să fie un pilon de civilizare şi educaţie într-o societate în care educaţia formală îşi pierde din forţă şi reputaţie” şi *Tezele*... 2016, p. 20: „VIII. Principiul educaţiei. Patrimoniul cultural face parte integrantă din formarea şi educaţia permanentă a cetăţenilor”.

[15] Vezi, *e.g.,* partidele din Parlamentul European grupate în *Identity and Democracy Party* (https://www.id-party.eu; 2 decembrie 2019).

[16] Laclau, Mouffe 2001.

[17] Martín Alcoff 2000.

Identităţile sunt atât de importante pentru politicieni pentru că, prin intermediul lor, oamenii pot fi mobilizaţi şi dominaţi în numele apartenenţei lor la grupuri, precum românii, femeile, copiii supradotaţi, arheologii şi aşa mai departe. Cei incluşi în asemenea categorii nu au posibilitatea de a decide ce sunt în măsura în care o pot face politicienii şi intelectualii, cei care generează şi întreţin cunoaştere comună articulată în ideologii. Realitatea acestora devine vizibilă când observăm că mai nimeni nu este suficient de român sau de arheolog pentru cei care decid ce sunt românii şi arheologii, ceea ce ne plasează într-o perpetuă inferioritate, din care suntem îndemnaţi să credem că putem ieşi doar dacă facem ce ni se spune că ar trebui să facem.

Utilizarea politică şi susţinerea savantă a identităţilor au generat reacţii critice. Cunoaşterea ştiinţifică, care studiază procese, nu entităţi transistorice, nu se împacă cu aparenţele de stabilitate şi uniformitate pe care le cultivă politicienii. Aceasta face ca sociologi şi istorici să scrie despre costurile intelectuale şi politice ale identităţilor[18] şi chiar să opună clar cercetarea politicii generatoare de identităţi, aşa cum o face Reinhart Koselleck, atunci când afirmă că istoricii nu trebuie să creeze identităţi, ci să le distrugă[19].

Într-o conferinţă remarcabilă, ţinută la Hamburg în 2016, Andrew Abbott, un sociolog american, a vorbit despre sinuciderea disciplinelor umaniste în Statele Unite ale Americii. După părerea lui, ele au degenerat în „propositions of a well meant but often silly identity politics, a politics which is itself of an intellectual structure and simplicity that was rejected by the social sciences many decades ago”. Acest proces este, în parte, consecinţa unor avantaje practice („[b]y rejecting all prior scholarship as biased, one could begin again, one could reinvent the whole thing from scratch, this time taking seriously women or blacks or Latinos or homosexuals or whoever was you’re interested in”) şi a avut consecinţe severe: „it allowed intense politicization and established ad hominem and anachronistic arguments as legitimate and thereby undercut core legitimacies of intellectual life… it distracted scholars from the merely postponed problem of inventing some new form of knowing”[20].

Pe lângă politica identităţilor, care are o lungă istorie, au apărut recent noi forme de implicare a politicului în cunoaşterea ştiinţifică, pe fondul unei scăderi a încrederii atât în politicieni, aşa cum o arată succesul de care se bucură populismul, cât şi în universităţi şi instituţii de cercetare, aşa cum o arată interesul crescând pentru teme care-şi datorează popularitatea doar cunoaşterii comune, precum teama de vaccinare sau ideea că pământul este plat.

Unele dintre aceste forme, aşa cum sunt evaluarea[21] făcută de instituţii care nu produc cunoaştere ştiinţifică şi precarizarea poziţiilor din cercetare[22] şi din învăţământul superior, sunt deja bine cunoscute şi studiate, ele afectând toate disciplinele.

[18] Brubaker, Cooper 2000; White 2014, p. 100–102.

[19] Koselleck 2004, p. 28: „Der Historiker hat die Aufgabe nicht Identitaten zu stiften, sondern sie zu vernichten, um dann neue Wege frei zu legen, die dann kommunikativ entstehen”.

[20] Abbott 2016, min. 27, sec. 42 şi urm; min. 54, sec. 31 şi urm.

[21] Vezi, *e.g.*, Shore, Wright 1999 şi Strathern 2000.

[22] Vezi, *e.g.*, Peacock 2016 şi Platzer, Allison 2018.

Alte forme sunt mai rar recunoscute ca intervenţii ale politicului în gândirea ştiinţifică şi afectează disciplinele în mod diferenţiat.

Un bun exemplu este faptul că, nu numai în arheologie, ci şi în istorie sau fizică, cei care construiesc teorii sunt puţini, aşa cum se întâmplă în politică, unde cei mulţi trebuie să-i urmeze pe cei care gândesc mai bine decât ei, deşi ar fi de aşteptat ca orice cercetător să fie capabil să construiască teoriile de care are nevoie. Astfel, teoriile ajung să funcţioneze ca ideologii în cercetarea celor care nu le pot modifica. Mai ales acum, când teoria arheologică pare mai interesată de preluarea unor ontologii produse în ştiinţele sociale şi în filosofie, decât de explorarea modurilor în care ar putea spori calitatea cercetării, aşa cum a încercat New Archaeology în anii 1960, când construcţiile teoretice erau menite să transforme arheologia într-o disciplină ştiinţifică. Un exemplu revelator este receptarea operei lui Pierre Bourdieu. Ea este intens folosită pentru a crea lumi imaginate dominate de *habitus*, din care lipsesc însă câmpurile, care erau pentru sociologul francez absolut necesare pentru înţelegerea realităţii sociale, dar este ignorată atunci când este vorba despre felul în care ar trebui să decurgă cercetarea.

O altă manifestare a influenţei spaţiului politic este importanţa tot mai mare pe care o are credibilitatea cercetătorului în evaluarea rezultatelor sale, chiar atunci când este făcută de colegi. Nedreptatea epistemică este în creştere. Această noţiune a fost inventată de Miranda Fricker[23], care o foloseşte pentru a desemna atât inegalităţile generate de contextele în care se face receptarea cunoaşterii, contexte care îi pot avantaja pe unii cercetători, cât şi pe cele care apar atunci când ceea ce se ştie în general prevalează asupra formulării şi credibilităţii unor argumente pentru poziţii diferite. Această nedreptate nu este nouă, dar ea este accentuată în ultima vreme de fenomene noi, aşa cum este precaritatea. Competiţia este necesară, alături de cooperare, pentru o cercetare ştiinţifică de calitate, dar ea nu poate avea loc în condiţii echitabile dacă unii trăiesc din poziţii temporare şi alţii au poziţii stabile, din care pot chiar să ia decizii cu privire la accesul la acele poziţii temporare. Această situaţie are consecinţe diverse şi contradictorii, dar în multe dintre ele se manifestă tensiunea dintre revolta angajaţilor temporari împotriva unui sistem care nu le permite să-şi dezvolte capacităţile şi gratitudinea lor pentru poziţiile pe care reuşesc să le obţină. Un alt mod de a crea nedreptate epistemică, recent apărut în lumea ştiinţifică, este privilegierea unor cercetători prin oferirea statutului de *keynote speaker*, importat din lumea politicii şi din cea a afacerilor. Acest sistem nu este compatibil cu ideea că orice cercetător poate să ajungă la rezultate importante. Nu am găsit literatură despre acest fenomen, care a început să se răspândească în arheologie după anul 2000. Miranda Fricker nu-l vede ca generând nedreptate epistemică, de vreme ce ea însăşi a fost *keynote speaker*[24]. Organizatorii manifestărilor ştiinţifice la care se fac asemenea invitaţii nu par să creadă că ar fi nevoie de explicaţii. *Keynote*

[23] Fricker 2007.

[24] De exemplu, la o conferinţă organizată de departamentul de filosofie al University of Bristol, în 2014 (http://www.bristol.ac.uk/philosophy/research/epistemic-injustice-/). Kristie Dotson, care a propus noţiunea de oprimare epistemică, a fost *keynote speaker* in octombrie 2019, la o conferinţă organizată în Florida, la Clearwater Beach (http://www.afeast.org/conferences).

addresses par să aibă menirea de a prezenta lucruri importante, de natură să impună direcţii de urmat[25]. Nu este clar ce se aşteaptă de la auditoriu. Dacă, într-adevăr, un *keynote speaker* oferă „[the] most important revelation of the event", probabil nu prea mult. Cei care ascultă ar trebui, probabil, să accepte ce aud şi să urmeze exemplul celui care vorbeşte. Dar nu cred că receptivitatea plină de respect şi capacitatea de a-i urma pe cei buni se numără printre virtuţile epistemice pe care ne-am aştepta să le aibă un cercetător. Mai degrabă, ele sunt lucruri pe care politicienii le doresc de la cei pe care-i conduc. Nu calitatea unor astfel de prezentări este problema, ci faptul că felul în care sunt prezentate induce o receptare mai favorabilă decât cea la care se pot aştepta ceilalţi cercetători[26]. Mi se pare mult mai firesc ca evaluarea calităţii lucrurilor produse de cei mai buni cercetători să se facă în condiţii similare cu cele în care se face evaluarea celor produse de cercetătorii mai modeşti. De aceea avem *double blind peer review* la evaluarea articolelor trimise spre publicare revistelor ştiinţifice, o practică în deplin acord cu unul dintre principiile normative mertoniene: „[t]he acceptance or rejection of claims entering the lists of science is not to depend on the personal or social attributes of their protagonist; his race, nationality, religion, class, and personal qualities are as such irrelevant"[27]. Credibilitatea obţinută de *keynote speakers* şi cea conferită de alte practici (titluri etc.) ar avea sens dacă auditoriul, lipsit de mijloacele necesare pentru a evalua calitatea produselor, ar trebui să se lase ghidat de prestigiul producătorilor. Dar producţia de cunoaştere ştiinţifică se întemeiază pe examinare critică, nu pe acceptarea ideii că cei mai buni au dreptate. Credibilitatea intră în conflict cu verificabilitatea, unul dintre ingredientele centrale ale cercetării ştiinţifice, care prespune existenţa unor cercetători competenţi şi dispuşi să ignore orice autoritate dacă asta le dictează ceea ce ştiu. Întemeindu-se pe existenţa unor astfel de cercetători, Merton remarca în 1942 raritatea fraudelor în cercetare şi o explica prin faptul că ele sunt uşor de descoperit[28]. Lucrurile s-au schimbat, printre altele din cauza specializării extreme care limitează competenţele, dar şi pentru că acum instituţiile pretind că pot să detecteze fraudele mai bine decât cercetătorii.

Dintre formele de intervenţie politică în cercetarea ştiinţifică a căror natură nu este recunoscută, impactul cel mai consistent în arheologie îl are ideologia interdisciplinarităţii, care a căpătat importanţa pe care o are acum mai ales în ultimii 20 de ani. Ea afirmă că prin colaborare între mai multe discipline se obţin rezultate superioare cunoaşterii realizate în interiorul uneia singure. Nu există susţinere empirică pentru aşa ceva: toate cunoştinţele ştiinţifice de mare importanţă astăzi au fost obţinute

[25] Cel puţin Wikipedia (https://en.wikipedia.org/wiki/Keynote) le înţelege aşa („[a]t political or industrial conventions and expositions and at academic conferences, the keynote address or keynote speech is delivered to set the underlying tone and summarize the core message or most important revelation of the event").

[26] Nu de puţine ori, *keynote speakers* au şi alte avantaje: de exemplu, ei pot fi plătiţi, în timp ce restul cercetătorilor trebuie să plătească pentru a participa.

[27] Merton 1973 [1942], p. 270.

[28] Merton 1973 [1942], p. 276.

în discipline care nu au avut nevoie de promovarea politică a interdisciplinarităţii pentru a lua unele de la altele ceea ce unii cercetători au crezut că este necesar şi pentru a se reconfigura. Acum suntem confruntaţi deseori cu practici interdisciplinare care nu duc la transformarea disciplinelor, ci la păstrarea poziţiilor lor într-un sistem ierarhic care nu avantajează arheologia. Aceasta este o formă de control politic, promovat de instituţii politice ale Uniunii Europene şi ale statelor din care este compusă, deşi nu există mijloace pentru a evalua cercetarea interdisciplinară, care a produs până acum mai ales „application poetry”[29].

Pentru a înţelege mai bine ce se întâmplă în arheologie, singura disciplină în care atât de mulţi cercetători văd progresul cunoaşterii lor specifice realizat mai ales prin interdisciplinaritate[30], este util să ne uităm la cum este privită interdisciplinaritatea în alte discipline. De exemplu, în ştiinţa politică, unde, din poziţia sa de cercetător de frunte, Michael Moran constata că interdisciplinaritatea nu are sens fără discipline (aş adăuga că această dependenţă face ca, dacă unele tradiţii de cercetare din discipline merg prost, interdsciplinarităţile lor să nu arate mai bine) şi că ea este o ideologie cu funcţii multiple, care serveşte interesele administraţiei contra ierarhiilor constituite în discipline, dar poate fi îmbrăţişată şi de discipline aflate în criză şi în căutarea unei noi legitimări sau de cercetători care vor să ocolească ierarhiile disciplinare[31].

Este util şi să privim dincolo de colaborarea între discipline sugerată de noţiunea de interdisciplinaritate. Fragmentarea disciplinelor exclude din start participarea lor integrală la interdisciplinarităţi. Cercetătorii nu pot acoperi în acelaşi timp toate domeniile şi specializările şi nici nu pot reprezenta tot ce se gândeşte într-o disciplină, pentru că există numeroase lucruri importante asupra cărora există dezacorduri. Aşa că este mai potrivit să plecăm de la ideea că nu disciplinele colaborează, ci tradiţii de cercetare din interiorul lor, şi să examinăm cine participă, în ce constă participarea şi ce rezultate are. Aşa putem înţelege mai bine, de exemplu, ce se întâmplă în multe dintre colaborările dintre geneticieni şi arheologi[32]. Geneticieni de frunte[33] şi asociaţii ştiinţifice prestigioase[34] neagă existenţa unei baze biologice pentru rase şi cer renunţarea la împărţirea umanităţii în entităţi distincte pornind de la date biologice, iar istoricii şi arheologii au ajuns în ultimele decenii la o înţelegere a fenomenelor etnice din care nu mai fac parte determinismele biologice şi culturale. Dar multe dintre proiectele interdisciplinare în care sunt implicaţi geneticieni şi arheologi se întemeiază pe un acord tacit asupra importanţei trăsăturilor biologice şi pe corelarea lor cu cele culturale. Asemenea cercetători nu ţin seama de discuţiile

[29] Termenul este folosit, poate chiar creat, de către Elisabeth Niklasson (2016).

[30] K. Kristiansen (2014) crede că asistăm la o adevărată revoluție științifică în arheologie.

[31] Moran 2006, mai ales p. 77–78 şi 80–81.

[32] Despre particularitățile colaborării dintre arheologi și geneticieni, vezi Ion 2017, Callaway 2018, Hakenbeck 2019 şi *Identity...* 2019 („Collaboration doesn’t mean I send you an e-mail saying ‚Hey, you’ve got some really cool bones. I’ll get you a Nature paper’”).

[33] Lewontin 1972, Pigliucci, Kaplan 2003, Barbujani 2007, Manni 2010 (un interviu cu Luca Luigi Cavalli-Sforza), mai ales p. 255–256.

[34] AAPA 2000 [1996]; AAA 1998.

relevante din disciplinele lor, iar interdisciplinaritatea la care ajung nu este un rezultat al investigaţiilor din propriile discipline cu privire la fenomenele etnice, nici al unei receptări a cercetărilor relevante făcute în ştiinţele sociale, ci un produs al întâlnirii pe terenul comun al ideologiilor politice care continuă să imagineze grupuri stabile şi omogene şi fac din etnii principalii actori ai istoriei şi ai prezentului. Dorinţa unora dintre aceşti cercetători de a deveni relevanţi pentru spaţiul politic se manifestă uneori explicit. Un titlu precum „Maternal DNA lineages at the gate of Europe in the 10th century"[35] evocă discuţiile curente, în care unii vor să apere o Europă ameninţată de migraţii, şi sugerează atât biologizarea faptelor sociale, cât şi adâncimea în timp a temerilor de astăzi.

O formă de ingerinţă politică specifică arheologiei este integrarea preocupărilor pentru patrimoniul cultural în disciplină, căreia îi corespunde o reducere a numărului de posturi în universităţi şi instituţii de cercetare şi o creştere a celor oferite de instituţiile de stat care se ocupă de patrimoniul cultural. După ce legitimarea disciplinei prin capacitatea de a oferi genealogii certificate ştiinţific naţiunilor şi-a pierdut mult din importanţă[36], o alta nu este uşor de găsit şi mulţi cred că patrimoniul cultural ar putea oferi aşa ceva. O asemenea asociere nu ţine seama de faptul că arheologia este o disciplină ştiinţifică, în timp ce patrimoniul cultural este o ficţiune politică susţinută cu argumente care nu rezistă unei examinări ştiinţifice. În România, pătrunderea ideilor politice prin preluarea discursului dominant despre patrimoniul cultural se manifestă în special prin adoptarea politicii identităţilor, asumată de „Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural național", unde se afirmă că patrimoniul „este un ansamblu de valori materiale și imateriale ce constituie o resursă de identitate națională non-regenerabilă, fundamentală pentru o dezvoltare durabilă"[37].

Implicarea crescândă a instituţiilor politice în mersul cercetării ştiinţifice, care explică şi succesul de care se bucură cei care cred că autonomia cunoaşterii ştiinţifice este un ideal care trebuie abandonat, creează condiţii în care interesul pentru sporirea relevanţei politice a disciplinelor poate contribui la politizarea acestora, argumentele aduse devenind mijloace de a transforma ceea ce este impus în lucruri dorite.

Aşa se întâmplă într-un articol în care Alfredo González-Ruibal, Pablo Alonso González şi Felipe Criado-Boado pornesc de la convingerea că populismul reacţionar este principala problemă politică a momentului. Ei doresc o schimbare radicală: „[o]ur intention here is to argue that the liberal, multi-vocal model of the social sciences and the humanities is no longer a viable option. Instead, we ask our colleagues to embrace

[35] Rusu *et alii* 2018.

[36] Un moment semnificativ din procesul de reducere a importanţei acestei forme de legitimare este o discuţie care a avut loc în Consiliul de Securitate al ONU în 1994, când reprezentantul Pakistanului (membru nepermanent) şi-a susţinut punctul de vedere afirmând că reprezintă o civilizaţie veche de 7000 ani, iar cel al Regatului Unit al Marii Britanii (membru permanent) a declarat că reprezintă o civilizaţie de mai puţin de 1000 de ani, întemeiată de francezi.

[37] *Tezele*... 2016, p. 19. Despre discursul oficial asupra patrimoniului, adoptat de aproape toţi arheologii de la noi, vezi Niculescu 2017.

an archaeology that is ready to intervene in wider public debates not limited to issues of heritage or of local relevance, is not afraid of defending its expert knowledge in the public arena...”. Şi constată că o parte dintre cei cărora ne-am obişnuit să le atribuim moduri de a gândi şi de a acţiona pe care le preţuim, pentru că fac parte din „popor”, au susţinut cu voturile lor politiceni populişti, că nu sunt interesaţi de patrimoniul cultural şi de trecut, ceea ce-i face să creadă că nu mai putem să ne reprezentăm societatea ca fiind alcătuită din „the bad (the elite), the good (ordinary people and the scholars who work with them) and the ugly (scholars and professionals at the service of the powerful)”, cu implicaţia evidentă că sprijinirea „elitei” poate fi un lucru bun. Autorii cred că invitarea oamenilor să participe la producţia şi consumul de identităţi culturale şi patrimoniale (referire tacită la Convenţia de la Faro) nu rezolvă problema. Este nevoie de altceva, cred ei. De impunerea lucrurilor pe care oamenii ar trebui să le cunoască. Şi acest lucru trebuie făcut cu autoritate, nu doar prin „colaborarea cu comunităţile”, pentru că aceasta „requires a symmetry between actors that is at odds with the very idea of teaching, which presupposes a teacher and a pupil – a provider and a receiver of knowledge”.

Această idee despre ce ar trebui să fie acţiunea pedagogică a arheologilor, cu totul inadecvată pentru adulţi, ignoră direcţiile emancipatoare din pedagogia curentă şi preferă sfatul oferit de Bruno Latour, pe care-l citează cu afirmaţia că acest proces de educare trebuie să facă apel, mai degrabă, la instituţia ştiinţei decât la ştiinţă, pentru că ceea ce dorim este câştigarea încrederii[38]. Autorii nu scriu despre ce fel de cunoaştere au de gând să ofere, aşa cum ar fi de aşteptat de la oameni care fac parte dintr-o disciplină ştiinţifică, ci despre ce vor să obţină: credibilitate, încredere, reputaţie, legitimitate, adică lucrurile pe care le doresc politicienii. Ce au de oferit este subordonat autorităţii epistemice pe care o pot obţine, la care nu se gândesc să ajungă înfruntând opinii raţionale şi sceptice. În loc să ofere acces la lucrurile pe care cunoaşterea arheologică le face inteligibile, autorii optează pentru calculul politic rece, menit să facă din non-arheologii care i-ar asculta ceea ce ar fi de dorit ca ei să fie.

Un asemenea proiect pedagogic îşi poate atinge scopurile doar dacă ne imaginăm un public uniform şi ignorant, gata să asimileze mesajele politice ce-i sunt destinate. Dar mulţi, dintre cei puţini care sunt interesaţi de arheologie, sunt oameni educaţi şi ar putea, mai ales dacă studiază fenomenele politice, să înţeleagă mai bine decât arheologii situaţia politică curentă. Un auditoriu captiv, impresionat de autoritatea ştiinţifică a arheologilor, este improbabil acum, când nu numai ştiinţele, ci şi politicienii şi jurnaliştii au pierdut din încrederea pe care o aveau altădată. Autorii se întemeiază pe capacitatea lor de înţelegere, generată de faptul că arheologii ar dispune de cunoaşterea produsă de ştiinţele sociale („archaeologists, as social scientists, have unique tools to understand the world critically”)[39]. Textul lor nu dovedeşte însă aşa

[38] González-Ruibal, González, Criado-Boado 2018, p. 507, 509–512. Autorii pun pe seama activităţii *Asociaţiei pentru studii critice asupra patrimoniului* (AHCS) răspândirea a ceea ce ei numesc „populism epistemic” (p. 507–509). Vezi Smith, Campbell 2018 pentru răspunsul oferit de doi dintre promotorii acestei direcţii de cercetare.

[39] González-Ruibal, González, Criado-Boado 2018, p. 512.

ceva. Educarea oamenilor pentru a avea încredere în cei mai buni decât ei nu este un proiect pe care ştiinţele sociale să-l susţină, iar combaterea populismului prin educaţie autoritară, o idee preluată de la politicienii pentru care educaţia este o soluţie pentru orice problemă[40], printre altele şi pentru că invocarea ei îi situează printre cei educaţi, este de evitat, aşa cum scriu doi autori bine cunoscuţi pentru cercetările lor asupra populismului: „liberal democrats should avoid both simplistic solutions that pander to the people' and elitist discourses that dismiss the moral and intellectual competence of ordinary citizens – both will only strengthen the populists"[41].

Populismul reacţionar este principalul pericol politic curent şi pentru Cătălin Popa, care încearcă într-un articol recent să transforme implicarea politică a arheologilor, pornind de la convingerea că identitatea noastră politică este mai importantă decât faptul că suntem arheologi („we are [European] citizens first and archaeologists second"), de aici decurgând obligaţii mai importante decât interesul pentru trecut: „[w]e have a duty towards the people of today far more than to those from the past or the material culture they left behind". El propune ca arheologii să contribuie la politica identităţilor în folosul Uniunii Europene, aşa cum au mai făcut-o pentru naţiuni, oferind un trecut adecvat pentru ele. Pentru asta construcţiile ştiinţifice nu sunt suficiente: este necesar să scriem naraţiuni care să genereze legături emoţionale cu proiectul european şi să alegem acele interpretări care pot servi mai bine acest scop.

După asemenea implicare politică, care ar face din arheologi propagandişti ai unei gândiri care nu le aparţine, afirmaţiile autorului că arheologii „should decide the values and agendas that our work supports" şi că „we will not let the politicians make the choices" pot să-i surprindă doar pe cei care nu sunt obişnuiţi cu practica juxtapunerii unor lucruri contradictorii în discursul politic. Nu există în ce scrie Cătălin Popa niciun alt proiect proiect politic decât cel promovat de „the elites of Europe"[42].

Propuneri de implicare politică de felul celor prezentate mai sus lipsesc din „Declaraţia din 2019 de la Berna", care pune pe primul plan apărarea unor valori democratice şi, asemenea Convenţiei de la Faro, în care se încearcă regândirea patrimoniului cultural, în afara cadrului creat de politica identităţilor, prin introducerea noţiunii de „heritage community"[43], promovează includerea şi participarea, nu

[40] Despre utopianismul educaţional, vezi Merton 1948, p. 197–198.

[41] Mudde, Rovira Kaltwasser 2017, p. 118; vezi şi mai departe: „Most importantly, given that populism often asks the right questions but provides the wrong answers, the ultimate goal should be not just the destruction of populist supply, but also the weakening of populist demand. Only the latter will actually strengthen liberal democracy".

[42] Popa 2019, p. 258, 259–260 („There is nothing inherently shameful in archaeology having participated in establishing the national narratives that helped build a sense of national belonging. On the contrary, many would find it a noble endeavour"), p. 256–257, 261 („Our excavations have produced data that can serve to argue for a large array of stories. In writing our narratives we always put an emphasis on certain material traces and pick a particular reading of the material record over another based on our chosen perspective".

[43] Faro 2005, art. 2: „a heritage community consists of people who value specific aspects of cultural heritage which they wish, within the framework of public action, to sustain and transmit to future generations".

dominaţia prin educare (González-Ruibal şi colaboratorii) sau prin naraţiuni fondatoare de identităţi (Popa). Participarea la politică este văzută ca fiind făcută din afara politicii, de pe poziţiile societăţii civile, valoarea contribuţiei disciplinei la bunăstarea generală fiind condiţionată de autonomie[44], iar conţinutul ei ca decurgând din ce ştim ca arheologi, nu dintr-o ierahizare a obligaţiilor noastre, în care cele politice să apară ca fiind cele mai importante, iar cele faţă de arheologie ca fiind secundare, aşa cum propune C.N. Popa.

Cercetarea implicată politic, aşa cum este ea văzută în cele două articole pe care le-am discutat şi în Declaraţia de la Berna, şi cercetarea pozitivistă, criticată de organizatorii sesiunii de la Berna la care am participat, pot avea în comun folosirea unor reprezentări curente în discursul politic, aşa cum a constatat Andrew Abbott atunci când a comparat sociologiile care se ţin departe de politică cu cele care doresc implicare şi nu reuşesc să obiectiveze valorile normative la care ţin, ceea ce face ca o cercetare a acestora să degenereze în politică[45].

În condiţiile în care arheologia este influenţată de acţiunea politică, a încorporat de multă vreme moduri de a gândi împrumutate din politică şi continuă să le adopte, o politică a disciplinei este de dorit. Ar fi bine ca ea să fie generată de cunoaşterea pe care o producem, de lucrurile pe care le ştim mai bine decât alţii, nu de ce este credibil şi are autoritate în afara disciplinei. Putem separa ce ştim de alte cunoaşteri folosind reflexivitatea colectivă pentru care pleda Pierre Bourdieu[46]. Astfel, putem afla care sunt sursele gândirii arheologice, genealogiile metodelor pe care le folosim şi ce consecinţe au. Putem vedea ce alegeri au fost făcute pentru noi în tradiţiile locale în care am fost educaţi şi care sunt relaţiile dintre acestea şi propriile noastre alegeri. Aceasta ne-ar ajuta să evităm imaginarea trecutului din perspectiva unui prezent care nu este o construcţie ştiinţifică la care noi să fi participat. Ar fi utilă şi o examinare sistematică a tuturor valorilor normative care se manifestă în practicarea arheologiei, care să ne permită să aflăm ce valori politice sunt prezente în cercetarea noastră, ce ar trebui păstrat şi ce ar putea fi abandonat. O asemenea explorare a disciplinei ne-ar ajuta să-i dăm o voce distinctă, inconfundabilă, care să nu se piardă în mulţimea de mesaje ideologice din jurul nostru. Mult din respectul pentru cunoaşterea ştiinţifică pe care unii îl mai au vine din faptul că cercetarea este percepută

[44] Declaraţia evită acest termen şi foloseşte „libertate academică" şi „independenţă instituţională". Primul are un conţinut prea larg, iar cel de-al doilea este lipsit de realism, în condiţiile în care instituţiile depind de cadre legislative şi financiare în care politica are un cuvânt foarte greu de spus.

[45] Abbott 2018, p. 171.

[46] Bourdieu, Wacquant 1992, mai ales p. 174–202, şi Bourdieu 2001, mai ales p. 167–184. Importanţa reflexivităţii este afirmată într-un articol recent al lui Thomas Meier, unul dintre membrii grupului de lucru care a produs „Declaraţia de la Berna", atunci când scrie că libertatea academică poate fi ameninţată nu numai din afară, ci şi dinăuntru, şi că trebuie să fim atenţi la ce fel de politică fac temele noastre de cercetare: „Als Archäologinnen und Archäologen sind wir täglich gefordert, darüber Rechenschaft abzulegen, wem unsere Interpretationen und Narrative nutzen, wen wir historisch zum Schweigen bringen" (Meier 2019, p. 5).

ca autonomă, nu din autoritatea pe care instituţiile politice i-o conferă, aşa cum crede B. Latour, din convingerea că cercetătorii nu se comportă precum politicienii, că nu mint, că nu acţionează doar pentru interese proprii, ci pentru un bine general în care sunt incluşi şi cei care nu fac parte din lumea academică. Ar fi bine să nu-i dezamăgim.

BIBLIOGRAFIE

AAA 1998 — ***, *American Anthropological Association Statement on Race (May 17, 1998)*, American Anthropologist 100, 3, 1998, p. 713–714.

AAPA 2000 [1996] — ***, *AAPA statement on biological aspects of race. Revised 2000*, AJPA 101, 1996, p. 569–570.

Abbott 2016 — A. Abbott, *The future of expert knowledge*, Hamburg, 16 iunie 2016 (https://www.youtube.com/watch?v=fSFkljMNegY; 14 decembrie 2019).

Abbott 2018 — A. Abbott, *Varieties of normative inquiry: moral alternatives to politicization in sociology*, The American Sociologist 49, 2, 2018, p. 158–180.

Amsterdamska 1990 — O. Amsterdamska, *Surely you are joking, monsieur Latour!*, Science, Technology and Human Values 15, 4, 1990, p. 495–504.

Barbujani 2007 — G. Barbujani, *L'invenzione delle razze. Capire la biodiversita umana*, Milano, 2007.

Bauman 1987 — Z. Bauman, *Legislators and interpreters: on modernity, post-modernity and intellectuals*, Cambridge, 1987.

Bourdieu 1975 — P. Bourdieu, *The specificity of the scientific field and the social conditions of the progress of reason*, Social Science Information 14, 4, 1975, p. 19–47.

Bourdieu, Wacquant 1992 — P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant, *An invitation to reflexive sociology*, Cambridge, 1992.

Bourdieu 2001 — P. Bourdieu, *Science de la science et réflexivité. Cours du College de France 2000–2001*, Paris, 2001.

Brassier 2011 — R. Brassier, *Concepts and objects*, în L. Bryant, N. Srnicek, G. Harman (eds.), *The speculative turn: continental materialism and realism*, Melbourne, 2011, p. 47–65.

Brubaker, Cooper 2000 — R. Brubaker, F. Cooper, *Beyond identity*, Theory and Society 29, 1, 2000, p. 1–47.

Callaway 2018 — E. Callaway, *Divided by DNA: The uneasy relationship between archaeology and ancient genomics*, Nature.com, 28 martie 2018 (https://www.nature.com/articles/d41586-018-03773-6; 15 decembrie 2019).

Faro 2005 — ***, *Convention on the value of cultural heritage for society*, 2005 (https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention; 16 decembrie 2019).

Fricker 2007 — M. Fricker, *Epistemic injustice: power and the ethics of knowing*, Oxford, 2007.

Gellner 1983 — E. Gellner, *Nations and nationalism*, Oxford, 1983.

González-Ruibal, González, Criado-Boado 2018 — A. González-Ruibal, P.A. González, F. Criado-Boado, *Against reactionary populism: towards a new public archaeology*, Antiquity 92, 362, 2018, p. 507–515.

Graeber 2014 — D. Graeber, *Anthropology and the rise of the professional-managerial class*, HAU: Journal of Ethnographic Theory 4, 3, 2014, p. 73–88.

Identity… 2019 — ***, *Identity politics*, Nature Ecology and Evolution 3 (24 iulie), 2019.

Ion 2017 — A. Ion, *How interdisciplinary is interdisciplinarity? Revisiting the impact of a DNA research for the archaeology of human remains*, CSA 25, 2017, p. 177–198.

Hakenbeck 2019 — S. Hakenbeck, *Genetics, archaeology and the far right: an unholy Trinity*, World Archaeology (publicat online pe 8 iulie 2019).

Koselleck 2004 — R. Koselleck, *Gibt es ein kollektives Gedächtnis?*, Divinatio 19, 2004, p. 23–28.

Kristiansen 2014 — K. Kristiansen, *Towards a new paradigm? The third science revolution and its possible consequences in archaeology*, CSA 22, 2014, p. 11–34.

Laclau, Moufe 2001 — E. Laclau, C. Mouffe, *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*, ediţia a 2-a, Londra, 2001. Prima ediţie a fost publicată în 1985.

Latour 1987 — B. Latour, *Science in action: how to follow scientists and engineers through society*, Cambridge MA, 1987.

Latour 1988 — B. Latour, *The Pasteurization of France*, traducere de Alan Sheridan şi John Law, Cambridge MA, 1988.

Latour 2003 — B. Latour, *What if we talked politics a little?*, Contemporary Political Theory 2, 2, 2003, p. 143–164.

Latour 2009 — B. Latour, *Autonomie, que de crimes on commet en ton nom !*, Le Monde, 25 februarie 2009.

Latour, Lépinay 2009 — B. Latour, V.A. Lépinay, *The science of passionate interests: an introduction to Gabriel Tarde's economic anthropology*, Chicago, 2009.

Lewontin 1972 — R. Lewontin, *The apportionment of human diversity*, Evolutionary Biology 6, 1972, p. 391–398.

Manni 2010 — F. Manni, *Interview with Luigi Luca Cavalli-Sforza: past research and directions for future investigations in human population genetics*, Human Biology 82, 3, 2010, p. 245–266.

Martín Alcoff 2000 — L. Martín Alcoff, *Who's afraid of identity politics?*, în P.M.L. Moya, M.R. Hames-García (eds.), *Reclaiming identity: realist theory and the predicament of postmodernism*, Berkeley, 2000, p. 312–344.

Meier 2019 — T. Meier, *Archäologie und die Pflicht zum Politischen: Die Berner Erklärung der European Association of Archaeologists*, Archäologische Informationen 42 (early view), 2019 (https://www.dguf.de/fileadmin/AI/ArchInf-EV_Meier.pdf; 16 decembrie 2019).

Meier et *alii* 2019 — T. Meier, S. Babić, J. Laszlovszky, C. Paludan-Müller, F. Criado-Boado, *Archaeology and the future of democracy*, The European Archaeologist 61, 2019, p. 9–12.

Merton 1948 — R.K. Merton, *The self fulfilling prophecy*, The Antioch Review 8, 2, 1948, p. 193–210.

Merton 1973 [1942] — R.K. Merton, *The normative structure of science*, în R.K. Merton (ed. N.W. Store), *The sociology of science. Theoretical and empirical investigations*, Chicago, 1973. Prima publicare, cu titlul *Science and technology in a democratic order*, a fost făcută în Journal of Legal and Political Sociology 1, 1942, p. 115–126.

Moran 2006 — M. Moran, *Interdisciplinarity and political science*, Politics 26, 2, 2006, p. 73–83.

Mudde, Rovira Kaltwasser 2017 — C. Mudde, C. Rovira Kaltwasser, *Populism. A very short introduction*, Oxford, 2017.

Niculescu 2017 — G.A. Niculescu, *Patrimoniul cultural, politica identităţii şi cunoaşterea ştiinţifică*, RMI S.N. 1, 2017 [2018], p. 44–55.

Niklasson 2016 — E. Niklasson, *Funding matters: archaeology and the political economy of the past in the EU* (teză de doctorat), Stockholm, 2016.

Niţulescu 2016 — V.Ş. Niţulescu (coord.), *Muzeele – exerciţiu de autopercepţie*, Cultura, seria a III-a, 10, 5, 2016, p. 11–16.

Nowotny 2003 — H. Nowotny, *Democratising expertise and socially robust knowledge*, Science and Public Policy, 30, 3, 2003, p. 151–156.

Peacock 2016 — V. Peacock, *Academic precarity as hierarchical dependence in the Max Planck Society*, HAU: Journal of Ethnographic Theory 6, 1, 2016, p. 95–119.

Pigliucci, Kaplan 2003 — M. Pigliucci, J. Kaplan, *On the concept of biological race and its applicability to humans*, Philosophy of Science 70, 2003, p. 1161–1172.

Platzer, Allison 2018 — D. Platzer, A. Allison, *Academic precarity in American anthropology*, Cultural Anthropology, 12 februarie 2018 (https://culanth.org/fieldsights/1310-academic-precarity-in-american-anthropology; 13 februarie 2018).

Popa 2019 — C.N. Popa, *The responsibility of European archaeologists*, EJA 22, 2, 2019, p. 255–268.

Rusu *et alii* 2018 — I. Rusu, A. Modi, S. Vai, E. Pilli, C. Mircea, C. Radu, C. Urduzia, Z.K. Pinter, V. Bodolică, C. Dobrinescu, M. Hervella, O. Popescu, M. Lari, D. Caramelli, B. Kelemen, *Maternal DNA lineages at the gate of Europe in the 10th century AD*, PloS One 13, 3, 2018 (https://doi.org/10.1371/journal.pone.0193578).

Shore, Wright 1999 — C. Shore, S. Wright, *Audit culture and anthropology: neo-liberalism in British higher education*, JRAI 5, 4, 1999, p. 557–575.

Smith, Campbell 2018 — L. Smith, G. Campbell, *It's not all about archaeology*, Antiquity 92, 362, 2018, p. 521–522.

Strathern 2000 — M. Strathern (ed.), *Audit cultures: anthropological studies in accountability, ethics, and the academy*, Londra, 2000.

Tezele... 2016 — *Tezele prealabile ale codului patrimoniului cultural naţional*, 27 septembrie 2016 (http://www.cultura.ro/tezele-prealabile-ale-codului-patrimoniului-cultural; 14 decembrie 2019).

White 2014 — H. White, *The practical past*, Evanston, 2014.

ARCHAEOLOGY AND THE POLITICAL

ABSTRACT

The influence of the political field on archaeology, manifested for a long time through the contribution of the discipline to identity politics, is growing and takes new forms. Some of them, such as the evaluation by political institutions or the spread of precarious employment, are well known and researched. The presence of the political is seldom recognized in others, such as the limitation of theory production to a small number of researchers, the increased importance of individual credibility in the evaluation of the research, the ideology of interdisciplinarity and the integration of the political discourse used by many of those who take care of cultural heritage. The reactions to this pressure include calls for political participation which reduce the autonomy of the discipline. Scientific knowledge must be defended and this can be done both by fulfilling the roles that archaeology has in democratic societies, recently reasserted in the "EAA 2019 Bern Statement", and by practicing reflexivity.

Keywords: archaeology, reflexivity, epistemic injustice, cultural heritage, the ideology of interdisciplinarity, identity politics

ARGUMENT PENTRU DECOLONIZAREA PRACTICII ARHEOLOGICE DIN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ

RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN*

Rezumat: Conform discursului oficial eurocentrist, împărtăşit de mulţi, caracterul minor al arheologiei din România postcomunistă, mai ales în raport cu marile centre academice occidentale, este rezultatul unor decalaje istorice, motiv pentru care unica soluție ar fi, ca şi în plan socio-politic, adoptarea unor politici de transformare a disciplinei în sensul „racordării" la Occident. În opoziție cu această perspectivă, în textul de față afirm că „occidentalizarea" arheologiei româneşti de după 1989, deşi conține o serie întreagă de elemente pozitive, rămâne, totuşi, profund problematică sub două aspecte importante, rezumate în felul următor: (1) duce la instalarea unei anumite dominații epistemice occidentale ce contribuie la delegitimarea, marginalizarea şi/sau reprimarea altor forme de cunoaştere şi, implicit, a altor moduri de existență decât cele specifice modernității occidentale; (2) prin impunerea primatului limbilor hegemonice în cadrul disciplinei, contribuie, fie şi indirect, la instalarea unei hegemonii culturale şi politice occidentale, la oficializarea unui unic model de referință – Occidentul – cu valoare normativă. Drept urmare, susțin necesitatea decolonizării arheologiei din România şi gândirea unor practici arheologice pluraliste, opuse discursului eurocentrist.

Cuvinte-cheie: arheologie, eurocentrism, autocolonizare, epistemologie, limbi hegemonice, decolonizare, România

DISCURSUL EUROCENTRIST ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ

Privită retrospectiv, perioada de după 1989 a fost un timp al „reintegrării fostului bloc socialist într-o lume capitalistă dominată politic, militar şi cultural de o unică «supraputere» occidentală [...]"[1]. În România postcomunistă, discursul politic eurocentrist a devenit dominant, singurele voci critice, puţin numeroase, fiind articulate de reprezentanţi ai aşa-numitei stângi independente[2] sau ai personalismului creştin[3]. Un rol determinant în legitimarea şi promovarea acestei „reintegrări" l-au avut elitele culturale:

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; e-mail: al_dragoman@yahoo.com.
[1] Ţichindeleanu 2011, p. 7.
[2] Spre exemplu, Ernu 2013; Rogozanu 2013; Poenaru 2017.
[3] Spre exemplu, Hurduzeu, Platon 2008; Racu 2017.

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 217–243

> „intelectualii şi jurnaliştii au proiectat propria istorie locală într-o negură omogenă, aruncând-o cu totul la groapa de gunoi a istoriei, înălţând în schimb superioritatea adevăratei istorii relevante, cadrul unic al modernităţii occidentale, în care se putea intra pe calea «alianţei NATO», a «integrării europene» şi a «vectorului european».”[4]

Specific discursului eurocentrist îi este faptul că,

> „de câte ori se pune problema «deschiderii», aceasta este înţeleasă ca fiind *deschidere faţă de Occident.* Orice altă alegere reprezintă *închidere*, ca şi cum Apusul este singurul posibil reper în funcţie de care o cultură poate fi considerată deschisă sau închisă. Mai mult, el este, în calitate de *axis mundi* autoinstituit, singurul care poate prescrie şi administra în mod adecvat categoriile întâlnirii culturale.”[5]

În identificarea lor cu Occidentul, intelectuali de maximă vizibilitate în spațiul public românesc au contribuit la construirea și legitimarea unui proces de „desensibilizare socială”[6], exprimat sub forma unor atitudini rasiste la adresa noneuropenilor, prin promovarea unei imagini a inferiorității și lipsei de civilizație a populației locale în raport cu occidentalii (autorasializare) sau prin disprețuirea acelor cetățeni români asimilați categoriei „săracilor”, „asistaților sociali” sau „needucaților”, majoritatea aparținând zonelor rurale. Mai mult decât atât, prin discursul lor neoliberal, elitele și jurnaliștii din România au legitimat adoptarea unei politici în favoarea capitalului, cu consecințe dintre cele mai grave asupra vieții oamenilor, precum creșterea sărăciei și a inegalității sociale, emigrare masivă în Occident (în căutarea unei vieți mai bune și, nu de puține ori, chiar a supraviețuirii) sau devastare ecologică.

În cadrul discursului eurocentrist postcomunist, un rol central l-a ocupat secularismul. Binarul religie/secular s-a constituit într-un instrument ideologic de delegitimare și de izolare a practicilor și a valorilor care contravin capitalismului liberal, precum și într-unul de afirmare a raționalității superioare a gândirii seculare liberale[7]. După cum se poate foarte bine observa din limbajul utilizat în media televizate și online, una dintre comunitățile considerate a sta în calea modernizării/occidentalizării țării este cea a creștinilor ortodocși (majoritară în România și căreia îi aparține și autorul), de regulă etichetați de discursul dominant drept „fanatici”, „fundamentaliști”, „medievali”, „putiniști” etc. Nu au lipsit, însă, nici încercări din partea unor intelectuali de a elabora o teologie menită să acomodeze credința creștin-ortodoxă cu ideologia neoliberală și politicile aferente[8].

[4] Țichindeleanu 2016.
[5] Mamulea 2007, p. 15; sublinierile în original.
[6] Țichindeleanu 2016.
[7] Fitzgerald 2016.
[8] Pentru o critică, vezi Racu 2017.

Una dintre expresiile cele mai extremiste, dar nu mai puțin semnificative, pe care a luat-o această campanie eurocentristă este un text semnat de un intelectual public, în care se susținea convertirea românilor, majoritar creștin-ortodocși, la protestantism, aceasta fiind, în viziunea autorului, sământa civilizației, progresului și bunăstării materiale a lumii occidentale de astăzi, în timp ce ortodoxia ar fi cauza înapoierii României pe toate planurile[9]. Interesant de remarcat este faptul că aceeași linie de argumentație o regăsim și în studii ale Băncii Mondiale[10], în care se susține că ortodoxia este un mare obstacol în calea transformării politice și economice a Estului Europei; prin comparație cu catolicii și protestanții, creștinii ortodocși ar fi mai puțin fericiți, ar avea un capital social mai mic și ar fi mai expuși riscurilor; de asemenea, creștinii ortodocși ar fi reticenți la idei noi, ar prefera slujbele stabile, politicile de stânga și o mai mare implicare a guvernelor; mai mult decât atât, între comunism și ortodoxie ar exista o strânsă afinitate[11].

Retorica eurocentristă de după 1989 nu este câtuși de puțin nouă. Într-o formă sau alta, ea se înscrie în continuarea opoziției occidentaliștilor la adresa slavofililor în Rusia primei jumătăți a secolului al XIX-lea, dezbatere și confruntare prezente și în spațiul românesc, mai ales în perioada interbelică, detaliat analizate de Mona Mamulea în lucrarea *Dialectica închiderii și deschiderii în cultura română modernă*[12]. În România interbelică, principalele caracteristici ale discursului occidentaliștilor, reprezentat de intelectuali de seamă, precum Eugen Lovinescu, erau

> „postularea unei distincţii rigide între tradiţie şi modernitate (cea din urmă însemnând divorţul total de formele anterioare), introducerea unui semn de egalitate între modernizare şi occidentalizare, precum şi teoretizarea unei polarizări Orient-Occident, cel dintâi fiind văzut ca paralizat şi retrograd, iar cel de-al doilea ca dinamic şi progresist; primul – obiect al negaţiei, ultimul – al unei afirmări nelimitate."[13]

Drept urmare, occidentaliștii se delimitau cu totul de propria istorie locală („estică"/„orientală"), adoptând ca unic model superior o istorie străină – cea a Occidentului:

> „Angajaţii poziţiei proeuropene [...] au căzut cu toţi de acord asupra faptului că îndepărtarea culturii române de Apus şi trecerea ei în zona de influenţă răsăriteană a fost cel mai teribil blestem din întreaga istorie locală, care a generat un handicap greu de soluţionat: retardarea pe toate planurile. Problema putea fi tranşată într-un singur mod decent: închiderea tuturor supapelor către

[9] Avramescu 2006.
[10] Djankov, Nikolova 2018.
[11] Djankov, Nikolova 2018.
[12] Mamulea 2007.
[13] Mamulea 2007, p. 251.

> Est şi deschiderea largă a porţilor spre lumina civilizaţiei de la care ne-a sustras o conjunctură nenorocoasă şi (de ce nu?) o preferinţă funestă (ortodoxia)."[14]

Pentru occidentaliştii interbelici (ca și pentru cei de astăzi), religia creştin-ortodoxă reprezenta „principalul vinovat al regresului culturii române, cea care i-a refuzat acesteia capitalismul, modernitatea şi modernizarea"[15]. Ceea ce i se reproșa creștin-ortodoxiei era incompatibilitatea cu spiritul capitalist:

> „Pe temeiul faptului că religiei ortodoxe i-au repugnat dintotdeauna «afacerile lumeşti», ocupându-se numai de formarea spiritului şi ignorând formarea unei conştiinţe sociale, repudiind achiziţiile materiale şi progresul în «lumea de aici», etica acumulărilor de capital nu a găsit un teren fecund în cultura română. Educat în spirit ortodox, românul a dezvoltat o ostilitate şi o repulsie «viscerală» faţă de capitalism. Dacă protestantismul a fost răspunzător de elaborarea *mentalităţii* capitaliste, ortodoxismul este culpabil pentru faptul de a fi generat o mentalitate anticapitalistă."[16]

În plus, creștin-ortodoxiei i se mai reproșa și incompatibilitatea cu alte două valori esențiale ale modernității occidentale, individualismul și raționalismul, de unde ideea că ar avea o importantă componentă irațională și ar fi colectivistă[17]. Occidentaliștii își doreau schimbarea mentalității oamenilor, de unde și necesitatea renunțării la ortodoxie, cei mai desconsiderați fiind țăranii (80% din totalitatea populației la acea vreme), aparținători ai unei lumi percepute ca fiind „antiprogresistă", „retrogradă" și „astenică"[18].

Din acest simplificat „istoric", reiese limpede că discursul occidentalist/eurocentrist din perioada interbelică sau de după 1989, așa cum a fost articulat de elitele intelectuale și politice, nu poate fi separat de temele capitalismului și modernității, un rol instrumental avându-l secularismul.

Câmpul arheologic nu a rămas neafectat. Acceptat de unii și respins de alții, discursul eurocentrist a devenit dominant și în cadrul disciplinei. Mai puţin din textele publicate, cât, mai ales, din discuţii purtate cu unii dintre arheologi sau din postările pe *facebook*, se poate observa că, asemenea multor intelectuali, arheologii din România postcomunistă au ajuns să considere că, prin excelență, „cultura egal Occident"[19]. De asemenea, discursul politic eurocentrist (secularism, capitalism, economie de

[14] Mamulea 2007, p. 245.
[15] Mamulea 2007, p. 246.
[16] Mamulea 2007, p. 247; sublinierea în original.
[17] Mamulea 2007.
[18] Mamulea 2007, p. 249.
[19] Matei, Mounga 2014, p. 7.

piață etc.), dublat de o repudiere a relevanței propriei istorii locale, au devenit, măcar la nivel discursiv, extrem de răspândite printre arheologii români, conferindu-le ceea ce Victor Rizescu numea „onorabilitate ideologică”[20].

Discursul eurocentrist a fost inseparabil însoțit de cel capitalocentrist. Elemente ale ideologiei capitaliste au început după 1989 să-și facă apariția în practica arheologică prin „implementarea” principiilor manageriale în instituţii, dar şi în limbaj, interpretări, expoziții, în discursul privind patrimoniul arheologic, în textele de popularizare sau în criteriile de clasificare și evaluare a publicațiilor arheologice[21]. În condițiile demantelării neoliberale a statului și, implicit, a subfinanțării cercetării, în realizarea proiectelor de cercetare sau a diverselor acțiuni, arheologii români au devenit tot mai dependenți de sursele de finanțare extrabugetare. Principiul reformator central al arheologiei românești a devenit cel al „competitivității”, menit, ca și în cazul economiei, să ducă la creșterea calității, vizibilității și relevanței socio-economice a cercetării. Întreaga viață universitară și academică a ajuns să fie structurată de ideologia competitivității, pentru proiecte de finanțare și promovări, fără a se reflecta asupra feței întunecate a acestei „reforme”: „Competitivitatea socializează [...] faptul că, pe plan tehnologic, industrial și comercial, adevărul este de partea celui mai puternic. Conferind un primat absolut excelenței, ea legitimează menținerea inegalităților structurale dintre indivizi, grupe sociale, regiuni, țări”[22].

Toate aceste transformări nu au fost introduse din afara câmpului, ci au fost posibile prin adoptarea interesată de către elitele arheologice a noului discurs dominant, prin punerea cunoașterii științifice în slujba intereselor capitalului. Un exemplu notoriu, dat fiind prestigiul academic al persoanelor implicate, este cel al volumului despre patrimoniul cultural al Roșiei Montane (jud. Alba)[23], o pledoarie în favoarea intereselor în regiune ale companiei Roșia Montană Gold Corporation și o armă în arsenalul acesteia împotriva opozanților[24].

La 30 de ani de la căderea regimului comunist, arheologia din România este, în general, percepută ca având un caracter minor, mai ales comparată cu arheologiile occidentale contemporane. După cum se poate observa din programele de finanțare a cercetării, caracterul minor al cercetării românești postcomuniste (inclusiv al arheologiei) a fost oficial pus pe seama existenței unui decalaj între cercetarea din România și cea din Occident. Acest decalaj ar fi corespondentul în plan științific al decalajului economic. Din 1989 și până astăzi, o serie întreagă de instituții din țară și din străinătate și-au afirmat interesul de a contribui la diminuarea acestui decalaj, de

[20] Rizescu 2012.

[21] Dragoman, Oanță-Marghitu 2013; Dragoman, Oanță-Marghitu 2017; Dragoman 2014; Oanță-Marghitu 2015.

[22] Petrella 2002, p. 475.

[23] Vulpe *et alii* 2011.

[24] Așa cum a reieșit în contextul protestelor de stradă anti-RMGC din 2013, doi dintre autorii volumului au fost plătiți regulat de către companie (Puiuleț, Munteanu 2013).

a ridica cercetarea românească la standardele occidentale, oferind grant-uri, burse și finanțând stagii de documentare și schimburi de experiență în Vest.

Într-adevăr, „occidentalizarea" arheologiei românești de după 1989 a atras după sine o serie de schimbări pozitive, precum apariția de noi perspective teoretice, direcții, metodologii și tehnologii de cercetare, ca să nu mai vorbesc de noi posibilități și surse de documentare și de instruire. Cu toate acestea, consider că acest proces de „occidentalizare" este profund problematic sub două aspecte importante, pe care le propun spre reflecție și dezbatere:

(1) Instalarea unei anumite dominații epistemice occidentale. Legat de acest aspect, consider necesare câteva precizări. În primul rând, termenii de „Occident" și „occidental" (sau „Vest", „vestic") sunt extrem de complecși, cu multiple semnificații, fiind un construct istoric și nicidecum unul geografic[25]. Drept urmare, în textul de față termenul de „occidental" este utilizat într-un sens restrâns, cu referire la „o societate care este dezvoltată, industrializată, urbanizată, capitalistă, seculară și modernă"[26].

În al doilea rând, nu resping epistemologiile occidentale. Textul se dorește a fi o pledoarie pentru ceea ce o serie de cercetători decoloniali[27] au numit pluriversalitate, din care face parte inclusiv „gândirea occidentală"[28]. Mai mult decât atât, prin critica adusă dominației epistemice occidentale în arheologia românească nu subscriu sub nicio formă la o separare maniheistă între Est și Vest, la un demers inspirat de vreun excepționalism sau naționalism românesc; cu alte cuvinte, nu propun un model epistemic „estic" sau „românesc" alternativ – ca să preiau exprimarea lui Raewyn Connell, aceasta nu ar fi altceva decât „un alt sistem de dominație intelectuală"[29]. Din contră, perspectiva mea este critică atât față de dominația, cât și față de ghetoizarea epistemică.

Nu în ultimul rând, între epistemologiile occidentale dominante în arheologia din România și peisajul științific occidental nu trebuie în niciun caz pus semnul de egalitate. În cadrul câmpului arheologic din România, au devenit dominante doar *anumite* perspective teoretice occidentale. Ceea ce numesc dominaţie epistemică este un efect al preluării docile a unor modele interpretative din Vest, al unei imitaţii care nu fertilizează, ci, dimpotrivă, colonizează alteritatea din prezent.

(2) Adoptarea necritică a limbilor hegemonice drept instrument de evaluare și de creștere a standardelor științifice și a competitivității.

Pe baza analizei celor două aspecte, precum și a consecințelor politice care decurg din ele, susțin necesitatea decolonizării arheologiei din România (eliberarea de sub dominația epistemică și culturală occidentală din prezent) și gândirea unor practici arheologice pluraliste, opuse discursului eurocentrist.

[25] Hall 1992, p. 276.
[26] Hall 1992, p. 277.
[27] Pentru diferențele dintre decolonial și postcolonial, vezi Mignolo 2011, p. xxiii și urm.
[28] Mignolo, Walsh 2018, p. 3.
[29] Connell 2014, p. 218.

DOMINAȚIE EPISTEMICĂ OCCIDENTALĂ ȘI MOȘTENIRE COLONIALĂ

Încă de la fundarea ei, arheologia din România s-a aflat sub o puternică influenţă culturală occidentală, la început, mai ales, germană. După cum a arătat Mircea Anghelinu,

> „Începând cu «etapa winkelmanniană», romantică, şi în continuare, prin Gr. Tocilescu, V. Pârvan, I. Andrieşescu sau I. Nestor, şcoala germană de istorie veche devine sinonimul rigorii ştiinţifice şi al intransigenţei metodologice. Identitatea dintre obiectivele de cunoaştere ale preistoriei în Germania şi cele din România interbelică, alături de fascinaţia pentru metoda germană, vor conduce cercetarea preistorică românească nu numai la un fidel epigonat metodologic, ci şi la unul sociologic."[30]

După instalarea regimului comunist și intrarea României în sfera sovietică, cercetarea arheologică a avut mult de suferit din pricina izolării ei de lumea arheologică din Vest, a restricțiilor de circulație și a (auto)cenzurii. Ca să folosesc termenii unui arheolog occidental[31], România făcea parte dintre regiunile marginale, rupte de dezvoltările globale. Cu toate acestea, bazele epistemologice ale disciplinei au rămas occidentale; influenţa școlii germane a continuat de-a lungul întregii perioade comuniste, contribuind la perpetuarea tradiţiei de cercetare interbelice şi inhibând introducerea în interiorul câmpului a unor schimbări epistemologice prezente în alte tradiţii de cercetare occidentale, precum arheologia procesualistă sau postprocesualistă:

> „alegerea arealelor cu capital de prestigiu tradiţional (Germania şi Franţa) avea să temporizeze inovaţiile majore. Cu deosebire influenţa germană, permanentă prin specializarea unui număr important de practicieni români în instituţii din R.F.G., a participat, sub forma unui puternic curent subteran, la perpetuarea şi chiar revitalizarea tendinţei cultural-istorice, de multă vreme un bun comun ambelor tradiţii."[32]

Dominaţia epistemică occidentală a fost reafirmată și reîntărită după căderea regimului comunist. Însă o particularitate a perioadei de după 1989 a fost aceea că, treptat, în cadrul câmpului arheologic din România, engleza s-a impus drept cea mai utilizată „limbă de circulaţie internaţională", înlocuind germana sau franceza. Adoptarea limbii engleze ca *lingua franca* nu a însemnat şi o transformare a disciplinei după modele anglo-saxone. Dominantă a rămas tot arheologia cultural-istorică, căreia i-au fost eventual adăugate o serie de elemente noi. Schimbarea a avut loc mai mult la nivelul stilului discursiv și al esteticii prezentării, decât la nivelul filosofiei de cercetare.

[30] Anghelinu 2003, p. 240.
[31] Kristiansen 2014, p. 23.
[32] Anghelinu 2003, p. 202–203.

Însă, în profund contrast cu demersurile cultural-istorice, în peisajul arheologic din România postcomunistă și-au făcut apariția și abordări noi, inspirate de dezbaterile din arheologiile occidentale, mai cu seamă cele anglo-saxone – procesualiste, neoevoluţioniste, postprocesualiste sau feministe, care, până astăzi, împreună, reprezintă doar o minoritate. Printre altele, meritul esențial al acestor abordări a fost acela de a (re)pune în discuție, de o manieră critică, bazele epistemologice ale disciplinei[33], o critică însă internă a arheologiilor occidentale.

În general, dominația epistemică occidentală din arheologia românească este ușor de sesizat dacă cineva se uită la referințele bibliografice ale autorilor. De remarcat este și absența aproape totală[34] a referirilor la filosofiile de cercetare din afara Occidentului, cum ar fi, de exemplu, arheologia socială latino-americană sau arheologiile africane[35].

Indiferent de diferențele teoretice dintre ele, toate demersurile arheologice românești, de la fundare și până astăzi, au în comun adoptarea a două premise comune multor epistemologii occidentale și definite de Boaventura de Sousa Santos în felul următor:

> „Prima premisă este că ştiinţa bazată pe observaţie sistematică şi experimentare controlată este o creaţie specifică modernităţii occidentalo-centrice, radical diferită de alte ştiinţe cu originea în alte regiuni şi culturi ale lumii. A doua premisă este aceea că, din punct de vedere al rigorii sale şi al potenţialului său instrumental, cunoaşterea ştiinţifică este radical diferită de alte modalități de cunoaştere, fie ele laice, populare, practice, de bun simţ, intuitive ori religioase."[36]

Atât din publicații, cât și din atitudini publice (*e.g.* în timpul conferințelor) reiese că nu este loc în cadrul câmpului arheologic pentru alte perspective decât cele modern-științifice. Un exemplu elocvent este cel al religiei[37]. Mai precis, subiectul care interesează aici sunt atitudinile arheologilor față de cunoaşterea religioasă în general, inclusiv față de creștinismul răsăritean. Nu am în vedere studiile de arheologie a unei religii (*e.g.* a „religiei preistorice", a religiei creștin-ortodoxe etc.), ci (i)legitimitatea unei arheologii *împreună* cu o religie.

---

[33] Spre exemplu, Anghelinu 2003; Palincaş 2006; Palincaş 2010; Dragoman, Oanță-Marghitu 2013.

[34] Vezi însă Dragoman 2009, p. 172.

[35] Spre exemplu, Tantaleán, Aguilar 2012; Wynne-Jones, Fleisher 2015.

[36] Santos 2018, p. 5. În orginal: „The first one is that science based on systematic observation and controlled experimentation is a specific creation of Western-centric modernity, radically distinct from other sciences originating in other regions and cultures of the world. The second premise is that scientific knowledge, in view of its rigor and instrumental potential, is radically different from other ways of knowing, be they lay, popular, practical, commonsensical, intuitive, or religious".

[37] Am folosit în cuprinsul textului termenul de „religie" pentru simplificarea argumentării, dar împărtășesc perspectiva critică asupra religiei a unor teologi precum Christos Yannaras, Dietrich Bonhoeffer sau Karl Barth. Într-un cuvânt, pentru Yannaras (2011) cea mai mare amenințare pentru creștinism este, încă de la începuturi, transformarea sa în religie; Barth (2006) asociază religia cu lipsa de credință, în timp ce Bonhoeffer (1959) își pune problema unui de dorit creștinism fără religiozitate.

Arheologii români de ieri și de astăzi par a se situa exclusiv de partea occidentaliştilor, pentru care „Religia a fost şi a rămas un obstacol major în calea modernizării, fiind considerată depozitara unor credinţe şi valori incompatibile cu ştiinţa, cu tehnologia modernă şi cu ideea de progres”[38]. Viziunea dominantă este aceea conform căreia demersul arheologic trebuie să fie științific, critic și secular, caracteristici considerate a fi în opoziție cu credințele religioase:

> „spre deosebire de credinţa religioasă, critica se bazează pe o necesitate de distanţare între subiect şi obiect şi o oarecare formă de deliberare argumentată. Această înţelegere a criticii se contrapune deseori practicilor de lectură religioasă, în care subiectul este înţeles a fi atât de înrădăcinat în obiect încât nu se poate obţine distanţa necesară pentru practica criticii.”[39]

Or, după cum arată Saba Mahmood citându-l pe Michael Warner, „o astfel de concepţie a criticii nu doar caricaturizează Celălaltul religios dar, mai important, rămâne oarbă la propriile discipline de subiectivism, ataşament afectiv şi relaţionare subiect-obiect”[40].

Prejudecățile față de cunoașterea religioasă sunt prezente, cel mai adesea implicit, în toate curentele arheologice din România. În ceea ce privește arheologia dominantă, cultural-istorică, premisele teoretice moderniste ale practicienilor au rezultat într-o atitudine condescendentă față de religie și față de omul religios din trecut și din prezent, așa cum foarte bine a observat Mircea Anghelinu în cazul arheologiei preistorice:

> „Ca și în cazul artei, înțelegerea religiei preistorice este, în profunzime, condiționată de asimilarea comunităților preistorice cu cele rurale actuale: dacă arta coincide artizanatului popular, religia este un amestec de naivitate și superstiție cu scopuri practice și, în general, omul preistoric nu este decât un țăran simplu.”[41]

[38] Mamulea 2007, p. 231.

[39] Mahmood 2009, p. 90. În original: „unlike religious belief, critique is predicated upon a necessary distantiation between the subject and object and some form of reasoned deliberation. This understanding of critique is often counterposed to religious reading practices where the subject is understood to be so mired in the object that she cannot achieve the distance necessary for the practice of critique”.

[40] Warner 2004 în Mahmood 2009, p. 90. În original: „such a conception of critique not only caricatures the religious Other but also, more importantly, remains blind to its own disciplines of subjectivity, affective attachments, and subject-object relationality”. Mai mult decât atât, în critica lor la adresa religiei creştine, mulți dintre autori reduc creştinismul la Catolicism sau Protestantism, ignorând total neîntrerupta tradiție creștin-ortodoxă din Răsăritul Europei și din Orientul Apropiat (vezi și Asad 2009, p. 59, nota 10). Similar, unii autori tratează Protestantismul ca și cum ar fi monolitic, trecând cu vederea vasta diversitate existentă (Whitla 2019, p. 264, nota 4).

[41] Anghelinu 2004, p. 15.

Mai mult decât atât, după cum avertizase Louis Althusser cu referire la empirism[42], absența reflecției teoretice, care caracterizează o mare parte din arheologia românească postcomunistă, a dus la promovarea unor interpretări ideologice, cum este cazul, cu titlu de exemplu, al unei expoziții dedicate în anul 2015 cercetărilor arheologice de pe *tell*-ul de la Sultana – *Malu Roșu*, expoziție organizată la Muzeul Național de Istorie a României și intitulată *Radiografia unei lumi dispărute. Privind înapoi spre trecut: Sultana – Malu Roșu, o așezare preistorică de acum 6000 de ani*. Expoziția, pe care am vizitat-o la scurtă vreme după vernisare, este o formă de colonizare a trecutului, de violență simbolică la adresa alterității societăților umane preistorice: vizitatorilor li se înfățișează o comunitate eneolitică văzută prin prisma ideologiei capitaliste, raționaliste și seculariste a organizatorilor[43]. Totodată, prin adresarea către publicul de astăzi, expoziția a funcționat și ca un instrument arheologic de legitimare a ideologiilor dominante ale prezentului.

În ciuda criticilor aduse gândirii moderniste, a pledoariei pentru un demers reflexiv, a importanței acordate contextului socio-politic sau a interesului pentru dimensiunea simbolică a culturii materiale, aceeași perspectivă modernistă asupra cunoașterii religioase o întâlnim și la arheologiile postprocesualiste și feministe – filosofii de cercetare pe care le apreciez și care, din păcate, sunt reprezentate de foarte puține persoane în România[44]. Textele publicate[45] nu conțin indicii explicite privind atitudinea autorilor față de religie, însă referințele bibliografice și locul proeminent în cadrul acestora al lucrărilor lui Pierre Bourdieu sugerează o înțelegere implicită a religiei în termenii de „construct social”, omul religios fiind considerat „un înșelat”[46]. În schimb, această perspectivă devine manifestă în discuțiile personale: exact ca în discursurile occidentaliștilor interbelici, în viziunea unora dintre arheologii postprocesualiști, oamenii religioși din România trebuie „luminați”/„reeducați”, explicându-le și convingându-i că noul dumnezeu sunt științele sociale. De asemenea, deși postprocesualismul celebrează diversitatea ontologică și epistemică, religiei i se rezervă spațiu doar în sfera privată, nu însă și în cea publică și, cu atât mai puțin, în cea științifică. Cu alte cuvinte, uriașa diversitate existentă este raportată la o unică soluție occidentală, care poartă numele de „localism globalizat, adică o soluție locală care se extinde datorită puterii economice, politice și culturale a promotorului său, acoperind întregul glob”[47]. În acest context, nu este de mirare că arheologia feministă

[42] Althusser 1970.

[43] Pentru o recenzie critică, vezi Oanță-Marghitu 2015.

[44] Un exemplu mai mult decât elocvent este cel al arheologiei feministe, reprezentată de o singură persoană – Nona Palincaș (spre exemplu, Palincaș 2010; Chapman, Palincaș 2013; vezi însă și Cristescu 2011).

[45] Spre exemplu, Niculescu 2000; Palincaș 2006; Palincaș 2010.

[46] Despre Bourdieu și religie, vezi Rey 2018.

[47] Santos 2016, p. 27.

din România nu face niciun fel de referire la bogata literatură feministă fundamentată de creştinism sau de Islam[48].

Chiar și atunci când analizează contexte religioase contemporane, cunoașterea religioasă este complet ignorată de arheologii postprocesualiști, fiind privilegiată cunoașterea științifică occidentală. Ca să mă limitez la un singur exemplu, menționez un articol[49] referitor la lucrările de exhumare a episcopului greco-catolic Vasile Aftenie, ucis în 1950, în închisoarea politică din perioada comunistă de la Văcărești[50]. Autoarea critică, pe bună dreptate, maniera empiristă și universalistă de cercetare a antropologilor implicați și procesul prin care aceștia din urmă au convertit osemintele episcopului într-un obiect strict științific. Demersul face apel la o serie întreagă de autori occidentali și alternativa propusă, *i.e. „move beyond an «objective» and universal methodology”*[51], este specifică arheologiilor postprocesualiste anglo-saxone, dovadă inclusiv limbajul utilizat – *e.g. „to give back a voice to those who got lost in the midst of history, or to reflect on the way the agency of their remains has impacted on the living”*[52]. În schimb, exceptând câteva referiri pe scurt care se rezumă la cazul Bisericii Române Unite cu Roma, nu se spune nimic despre universul represiunii politice din România comunistă, despre perspectivele credincioșilor asupra materialității, despre fenomenul din România postcomunistă al cinstirii noilor martiri și mărturisitori din temnițele comuniste, despre literatura memorialistică asociată și nici despre abordările arheologice din România care diferă de cea criticată[53]. În ultimă instanță, nu asistăm la o reconstrucție a osteoarheologiei inspirată de specificitatea și complexitatea experienței istorice a represiunii comuniste, ci la (încă) o osteoarheologie postprocesuală anglo-saxonă. Exact din cauza excizării acestei specificități/complexități, în text, episcopul Vasile Aftenie poate fi înlocuit cu oricare alt exemplu similar din lume fără ca linia argumentativă sau concluziile să fie afectate. Astfel de texte, deși conțin multe observații critice bine fundamentate la adresa stării de lucruri din arheologia românească, sunt, de fapt, ecoul local al unei gândiri exclusiv occidentale.

---

48 Pentru teologii feministe creştine şi islamice, vezi numeroase exemple în Santos 2016, p. 38, nota 24.

49 Ion 2016.

50 Vezi și Dragoman *et alii* 2017. O carte foarte recentă, *Regi, sfinți și anonimi. Cercetători și oseminte umane în arheologia din România* (Ion 2019), conține un capitol referitor la exhumarea episcopului Vasile Aftenie. Nu am putut compara respectivul capitol cu articolul discutat aici, ambele semnate de aceeași autoare, deoarece cartea a fost publicată după finalizarea și predarea textului de față.

51 Ion 2016, p. 166.

52 Ion 2016, p. 167.

53 Spre exemplu, Dragoman 2015. Mai mult decât atât, din raportul arheologic preliminar, autoarea preia doar câteva paragrafe descriptive care induc impresia falsă a unui unic demers empirist, comun atât antropologilor, cât și arheologilor, fără a menționa, de exemplu, referirile arheologilor la legăturile dintre corpul episcopului, materialitatea asociată și credincioși, și nici referirile la biografia spațiului și memoria materială a celor care au vizitat mormântul și a persoanei anonime al cărei mormânt a fost deranjat de înhumarea episcopului (Dragoman *et alii* 2012).

În contextul românesc, valorificarea discriminatorie a științei și religiei este și mai ușor de observat în cazul muzeelor de istorie și arheologie sau al muzeelor de artă. Obiectele religioase medievale/moderne creștin-ortodoxe au fost redefinite în termenii modernității occidentale și convertite în obiecte de „artă medievală", „artă veche românească" sau obiecte de „tezaur", trecându-se cu vederea lumea pe care o evocă, dimeniunea lor teologică, culturală și istorică. Altfel spus, piesele au fost selectate și etalate doar prin prisma calității lor „artistice", în timp ce semnificațiile lor teologice au fost omise. Astfel, rolul extrem de important pe care creștinătatea răsăriteană/orientală l-a avut în istoria acestei regiuni este trecut sub tăcere[54]. Pe de altă parte, în muzeele de etnografie, obiectele religioase, alături de alte obiecte, au fost puse în contextul lor simbolic și social pentru a ilustra credințele, datinile și obiceiurile comunităților rurale. Două dintre cele mai cunoscute muzee din București ilustrează perfect această observație. Muzeul Național de Artă conține o galerie de „artă veche românească" (în care au fost incluse numeroase obiecte religioase), o „galerie de artă românească modernă" și o „galerie de artă europeană", în timp ce expoziția Muzeului Țăranului Român (actualmente închis pentru renovări) conținea o serie întreagă de obiecte, multe religioase, ce au aparținut unei lumi rurale profund afectate de modernitate, o lume care astăzi este aproape dispărută și muzeificată. Or, separarea între muzeele de artă și cele de etnografie este ea însăși expresia unei gândiri coloniale. Așa cum s-a remarcat de către organizatorii Decolonial Summer School Middelburg, „muzeele de etnografie au folosit la stocarea memoriilor furate ale celor colonizaţi, în timp ce muzeele de istorie a artei şi de arte au folosit la construirea memoriilor şi realizărilor Europei și civilizației occidentale"[55].

În concluzie, arheologii din România au promovat/promovează un discurs de import occidental tipic pentru ceea ce teologul Raimon Panikkar numește „monoculturalism" – un discurs care, deși recunoaște existența unei vaste diversități culturale, clamează, explicit sau implicit, superioritatea și universalitatea cunoașterii științifice moderne occidentale și, prin urmare, împiedică să înflorească alte căi de cunoaștere și moduri de existență, precum cele religioase[56]. Această acțiune intelectuală, totalitară în spirit, este profund problematică din punct de vedere politic. Conform lui Boaventura de Sousa Santos,

[54] Aprecierea rolului istoric și cultural important al Bisericii Ortodoxe nu înseamnă câtuși de puțin înțelegerea și definirea creştinismului ortodox în termenii identității culturale sau etnice – aceasta ar fi o gravă eroare teologică. Din perspectivă creştin-ortodoxă, „identitatea omului este de a nu avea propria sa identitate, ci de a ieşi din sine, din ţara, familia şi cultura sa, pentru a descoperi eschatologic constituirea identităţii sale" (În original: „man's identity is not to have his own identity but to come out from himself, to come out from his land, his family, and his culture, in order to realize eschatologically the constitution of his identity") (Kalaitzidis 2010, p. 420).

[55] https://decolonialsummerschool.wordpress.com/previous-courses/2015-stolen-memories-museums-slavery-and-de-coloniality/ (accesat: 11.01.2019). În original: „Ethnographic museums served to store the stolen memories of the colonised while Art History and Fine Arts Museums served to build on the memories and achievements of Europe and Western Civilisation".

[56] Panikkar 2000.

> „prin eşecul recunoaşterii validităţii tipurilor de cunoaştere diferite de cele produse de ştiinţa modernă, criteriile dominante ale cunoaşterii valide în modernitatea occidentală au dus la un epistemicid masiv, însemnând distrugerea unei enorme varietăţi de feluri de a cunoaşte [...]."[57]

În societățile coloniale, „o astfel de distrugere a privat de putere aceste societăţi, făcându-le incapabile de a reprezenta lumea ca fiind a lor în proprii lor termeni, şi, deci, de a considera lumea ca fiind susceptibilă la schimbare prin propriile lor puteri şi pentru propriile lor obiective"[58].

Ignorarea perspectivelor religioase este una dintre cele mai trainice moșteniri ale colonialismului. Este adevărat că demersurile critice feministe și postcoloniale au condus la abandonarea universalismului eurocentrist și la acceptarea altor forme de producere a cunoașterii[59]. Cu toate acestea, așa cum arată Becca Whitla, inclusiv multe dintre demersurile postcoloniale au ignorat perspectivele religioase, mai ales pe cele creștine, contribuind astfel la perpetuarea unei atitudini colonialiste:

> „Păstrând o poziţie de secularitate, aceste dezbateri au redus credinţa vie a popoarelor subalterne (si a altora) la a se alinia sau a fi cooptate de colonialismul european sau, în cel mai bun caz, la a fi piedici în calea colonialismului. Această respingere a precedat posibilitatea de interlocuţiune cu Ceilalţi creştini şi practicile şi discursurile lor. Lectura mea asupra lipsei aproape integrale a unei astfel de interacţiuni în studiile postcoloniale indică o întărire a atitudinilor paternaliste ce reînscriu notiunile de primitivism şi superstiţie. Astfel de atitudini sunt asociate colonialităţii europene şi epistemiologiilor cărora în fapt savanţii postcoloniali le rezistă în mod discursiv."[60]

Printre consecințele politice ale acestei atitudini se numără și faptul că „obscurează vocile şi mişcările contestatare, subminând până la urmă religiozitatea și, în

[57] Santos 2018, p. 8. În original: „the dominant criteria of valid knowledge in Western modernity, by failing to acknowledge as valid kinds of knowledge other than those produced by modern science, brought about a massive epistemicide, that is to say, the destruction of an immense variety of ways of knowing [...]".

[58] Santos 2018, p. 8. În original: „Such destruction disempowered these societies, rendering them incapable of representing the world as their own in their own terms, and thus of considering the world as susceptible to being changed by their own power and for their own objectives".

[59] González-Ruibal 2017, p. 31.

[60] Whitla 2019, p. 262. În original: „Maintaining a position of secularity, these debates have reduced the lived faith of subaltern peoples (and others) to being either aligned with or coopted by European coloniality or, at best, as hindrances to resistance against colonialism. This dismissal has precluded the possibility of interlocution with Christian others and their practices and discourses. My reading of the near absence of such an engagement in postcolonial studies indicates a reinforcement of paternalistic attitudes that reinscribe notions of primitivity and superstition. Such attitudes are associated with the European coloniality and epistemologies which postcolonial scholars are actually resisting discursively".

consecință, subiectivitatea popoarelor subalterne, şi în fapt lucrează împotriva propunerii de interogare a proiectului occidental. În schimb, rescrie tăcerea subalternului”[61].

În contextul discutat aici – cel din România –, delegitimarea perspectivelor religioase poate rezulta în ignorarea sofisticatelor critici articulate la adresa ideologiilor modernității și izvorâte nu doar din teologiile occidentale[62] –, ci și din varii tradiții religioase non-occidentale[63], inclusiv creștin-ortodoxe[64]. De asemenea, poate conduce, dincolo de intențiile autorilor, la delegitimarea și izolarea practicilor politice care se opun, din interiorul propriilor tradiții religioase, ideologiei dominante – neoliberalismului.

Interesant și oarecum ironic, în același timp, este faptul că, deși în România reprezintă un rezultat al unei dominații epistemice occidentale, excluderea religiei din demersul științific nu este o caracteristică generală a arheologiilor/antropologiilor occidentale de astăzi. În acest sens pot fi invocate o serie întreagă de exemple, dintre care aici am ales doar câteva dintre cele asociate cu creştinismul: reflecțiile lui Bruno Latour cu privire la relația dintre știință și religie[65]; lucrarea teologului Stephen Pattison, dedicată culturii materiale și vizuale[66]; colaborările dintre arheologi, antropologi și teologi cu privire la rolurile religiei în cadul comunității neolitice de la Çatalhöyük[67] sau excelentele cercetări realizate de Timothy Carroll cu privire la materialitatea creștin-ortodoxă[68]. Paradoxal, spre deosebire de demersurile arheologice/antropologice occidentale contemporane (mai ales cele postcoloniale), în cadrul câmpului arheologic din România, dominația epistemică occidentală a contribuit la perpetuarea unei moșteniri coloniale.

PUBLICAȚII, LIMBI HEGEMONICE ȘI HEGEMONIE CULTURALĂ

După cum arată publicațiile arheologice din România postcomunistă (reviste, cărți, rezumate ale cărților și articolelor etc.), limbile de circulație internațională cele mai utilizate în România postcomunistă sunt toate occidentale – engleză, franceză și germană. O părere larg răspândită printre arheologi este aceea conform căreia aceste limbi de circulaţie internaţională sunt simple instrumente de comunicare utile, care fac un text accesibil unei comunităţi ştiinţifice cât mai largi, asigurând astfel o cât mai mare vizibilitate. Unii dintre ei susțin că doar publicarea în limbi de circulație (mai ales în engleză) și în reviste occidentale (mai ales în cele anglo-saxone) ar

[61] Whitla 2019, p. 265. În original: „obscures contestatory voices and movements, ultimately undermining the religiosity and consequently the subjectivity of subaltern peoples, and actually works against the very proposal of interrogating the western project. Instead, it reinscribes the silence of the subaltern”.

[62] Vezi, de exemplu, Papa Francisc 2015.

[63] Vezi numeroase exemple în Santos 2018.

[64] Vezi excelentul exemplu al lui Dostoievski: Simitopol 2015; Simitopol 2018.

[65] Latour 2001; Latour 2004; Latour 2005; Latour 2013; vezi și Golinski 2010.

[66] Pattison 2007.

[67] Hodder 2012; Hodder 2014.

[68] Carroll 2018.

putea contribui la o adevărată/corectă evaluare și ierarhizare a activității arheologilor români. În schimb, publicarea în revistele „necotate" din țară și, fapt mult mai grav, în limba română ar constitui una dintre strategiile adoptate de reprezentanții arheologiei dominante din România pentru a-și ascunde minoratul și, astfel, pentru a-și perpetua autoritatea academică și, aș adăuga eu, gradul de confort atins. Deși sunt de acord cu observația critică privind strategiile de eschivare menite a conserva capitalul academic acumulat local, găsesc, totuși, această perspectivă discutabilă, deoarece o privire asupra legăturii dintre limbile hegemonice și dominația epistemică occidentală scoate la iveală consecințele nefaste ale unei astfel de gândiri[69].

După cum foarte bine aminteşte Cornelius Holtorf, o limbă nu este un simplu cod cu ajutorul căruia se poate spune orice, oricui, anumite înţelesuri şi nuanţe importante exprimate într-o limbă pierzându-se prin traducerea într-o altă limbă[70]. Cu toate acestea, în România, publicarea în limbi de circulație internațională a fost ridicată oficial la rangul de criteriu superior de evaluare/cotare a publicațiilor sau a activității arheologilor. Impunerea a avut diverse forme, precum: mai buna cotare a revistei în funcție de ponderea articolelor scrise în limbi de circulație internațională; recomandarea făcută autorilor de a scrie în limbi de circulație internațională; avantajarea la punctaj a publicării în străinătate – deci, obligatoriu în limbi de circulație internațională.

Dincolo de intențiile autorilor „reformei", premisa conform căreia publicarea în limbile de circulație internațională (mai ales în engleză) asigură circulația/vizibilitatea în interiorul unei comunităţi globale și, prin urmare, posibilitatea unei mai bune/obiective evaluări este, de fapt, un criteriu ideologic (neoliberal). Ideile/textele au fost convertite în mărfuri care trebuie să circule „liber" şi să fie consumate de către membrii comunităţii arheologice; cu cât consumul unei idei este mai mare, cu atât articolul în care este exprimată este mai mult citat şi, prin urmare, mai bine cotat. Spre exemplu, platformele academia.edu sau researchgate dau impresia unei astfel de piețe libere, în care textele, dar și autorii lor sunt cotate/cotați în funcție de „consumatori", adică în funcție de numărul de vizualizări, descărcări sau recomandări. În termenii filosofului Alain Badiou, avem de a face cu o lume configurată ca piaţă mondială:

> „Această configuraţie asigură triumful omogenizării abstracte. Tot ceea ce circulă este încadrat pe baza unei unităţi de calcul şi, reciproc, nu circulă decât ceea ce se lasă astfel calculat. Tocmai această normă lămureşte, de altfel, un paradox pe care foarte puţini îl semnalează: în timpurile circulaţiei generalizate şi ale fantasmei comunicării culturale instantanee, se multiplică pretutindeni legile şi regulamentele ce interzic circulaţia persoanelor."[71]

[69] Parte din discuție a fost prezentată și cu altă ocazie (Dragoman 2014), dar aici am reluat și extins argumentația.

[70] Holtorf 2008, p. 193–194.

[71] Badiou 2008, p. 14–15.

În realitate, această pretinsă piață liberă a mascat și continuă să mascheze mari inegalități existente, în primul rând la nivel epistemologic. Spre deosebire de mediile arheologice din Occident, în arheologia din România „nu producem idei, pentru că nu participăm la crearea de cadre, scheme, categorii şi criterii, suntem absenţi *epistemologic*, ori tocmai la nivel epistemologic se face geo-politica”[72]. De asemenea, între centrele de cercetare occidentale și cele din România există o diferență uriașă în ceea ce privește finanțarea, condițiile de lucru, resursele și tehnologiile avute la dispoziție, ca să nu mai vorbim de diferențele în ceea ce privește condițiile de trai.

Prin impunerea publicării în limbile hegemonice s-a oficializat autocolonizarea arheologiei româneşti. Pentru a ilustra cele spuse, voi prezenta exemplul limbii engleze. Chiar dacă am ales limba engleză ca exemplu, trebuie reținută afirmaţia lui Reinhard Bernbeck, conform căreia orice *lingua franca* este în ultimă instanţă un instrument ideologic de promovare a unor discursuri şi de reprimare a altora, o formă de „violenţă culturală”[73].

Limba engleză a devenit o adevărată *lingua franca* în lumea globalizată de astăzi, inclusiv pentru comunitatea arheologică. Din punct de vedere istoric, acest lucru a devenit posibil datorită expansiunii coloniale a Imperiului Britanic în vaste şi diferite regiuni ale globului, precum şi afirmării, după cel de-al Doilea Război Mondial, a Statelor Unite ale Americii ca putere globală[74]. Aşa cum arată R. Bernbeck, instaurarea englezei ca *lingua franca* a dus la crearea unei relaţii asimetrice, discriminatorii între vorbitorii nativi de limbă engleză şi cei a căror limbă maternă nu este engleza: primii pot efectua studii şi cercetări în propria lor limbă în alte instituţii şi ţări de pe glob, în timp ce ceilalţi sunt obligaţi să înveţe limba engleză pentru a fi acceptaţi în mediul academic anglo-saxon[75]. Conform lui R. Bernbeck, această relaţie asimetrică determină nu doar *cum* se vorbeşte, ci şi *despre ce* se vorbeşte: arheologii din alte tradiţii de cercetare decât cea anglo-saxonă sunt nevoiţi să publice în engleză pentru a fi auziţi şi să adere la discursul dominant anglo-saxon[76], adică să adopte aceleaşi subiecte de cercetare, aceeaşi terminologie şi aceleaşi autorităţi în respectivele teme[77].

În general, agenda de lucru a arheologilor ne-anglofoni este percepută ca având o importanţă minoră[78]. Un bun exemplu în sensul autismului de care a dat dovadă mediul academic anglo-saxon este cel al aşa-numitei arheologii sociale din America Latină: reprezentanţii acestei arheologii erau rareori citaţi de colegii lor anglofoni, criticile exprimate de arheologii latino-americani atât la adresa procesualismului, cât şi a postprocesualismului le erau necunoscute sau erau ignorate, nefiind prezente în revistele anglo-saxone[79]. Unele teme dezbătute încă de la sfârşitul anilor ’70 în

[72] Ghiu 2015, p. 207; sublinierea în original.
[73] Bernbeck 2008, p. 170.
[74] Cremo 2008, p. 165.
[75] Bernbeck 2008, p. 169.
[76] Bernbeck 2008, p. 169–170.
[77] Holtorf 2008, p. 194.
[78] Bernbeck 2008, p. 170.
[79] Patterson 1994, p. 535.

cadrul arheologiei sociale au fost abordate ca o noutate spre sfârşitul anilor ’80 de unii arheologi britanici, spre exemplu relaţia dintre arheologie şi contextul sociopolitic[80]; relevant pentru discuţia de faţă este faptul că, abia în momentul în care au fost introduse în mediul academic anglo-saxon, aceste subiecte au devenit larg răspândite. Realizările arheologiei sociale au fost trecute cu vederea de arheologiile anglofone nu pentru că nu aveau relevanţă în afara contextului lor de producere, ci din autosuficienţa unui model dominant. Din exemplul arheologiei sociale latino-americane reiese şi faptul că, din motive sociopolitice, nu toate limbile de circulaţie internaţională ocupă acelaşi statut în cadrul câmpului academic (vezi și cazul limbii ruse).

În piesa de teatru *Translations*, a scriitorului irlandez Brian Friel, a cărei acțiune are loc într-o Irlandă aflată sub ocupație britanică, sunt tratate două aspecte esențiale, foarte diferite între ele, ale traducerii în limbile dominante: pe de o parte, traducerea ca formă de comunicare cu alții și, pe de altă parte, traducerea ca act colonizator, de instaurare a unei dominații culturale și politice[81]. Ambele aspecte sunt prezente în arheologia românească. De obicei, primul aspect este invocat în legitimarea publicării în limbi de circulație internațională, în schimb, cel de-al doilea aspect nu a fost niciodată luat în discuție.

Utilizarea de către arheologii români a unei limbi hegemonice nu implică în chip necesar vreo legătură ideologică, politică sau culturală cu țara de origine a respectivei limbi[82]. De asemenea, așa cum elocvent se poate observa în cazul literaturii irlandeze sau latino-americane, limba puterii coloniale poate fi transformată, devenind o armă împotriva acesteia[83]. Însă nu utilizarea limbilor de circulație internațională este problema, ci maniera în care au fost ele instrumentalizate în cadrul arheologiei din România postcomunistă. Valorizarea publicării în limbile hegemonice occidentale în dauna publicării în limba română („națională”) nu poate fi separată de geopolitica cunoașterii, de dependența teoriei și practicii arheologice românești față de mediile arheologice occidentale, de unde rezultă un aspect esențial al acestei „reforme”, şi anume „privilegiul epistemic”[84] acordat mediilor academice occidentale din care provin limbile hegemonice şi introducerea unei ierarhii corespunzătoare – respectivele medii sunt instalate ca fiind singura instanță de validare pentru arheologii români. Statutul disciplinei nu mai este definit local, ci de la centru, identificat cu Occidentul. Astfel, chiar dacă poate avea o voce cu o sonoritate critică, arheologul român este de fapt un ventriloc ce vorbeşte limba altuia:

> „Te poţi elibera dacă vorbeşti şi îţi concepi, îţi schematizezi acţiunea în limba dominantă, hegemonică? Te poţi decoloniza în engleză, adică fără să eliberezi, să afectezi engleza însăşi, să idiomatizezi Codul tocmai pentru a putea să-l *vorbeşti*? Conceptualizarea şi categorializarea depind de schemele limbii, de

[80] Spre exemplu, Panameño şi Nalda 1979, respectiv Shanks şi Tilley 1987; Tilley 1989.
[81] Friel 1981; Kearney 1987.
[82] Mignolo 2000, p. 292-293.
[83] Khojastehpour, Fomeshi 2016, p. 130.
[84] Mignolo 2011, p. 129.

> nişte reguli *lexicale*, în primul rând derivative, specifice, idiomatice. Dacă *critica* nu începe cu traducerea, poate să nici nu mai încerce să înceapă. Discuţiile în idiomul supranaţional englez bazic despre gândirea decolonială, de pildă, nu au cum să fie eficiente şi să devină efective, rămân pur iluzorii fie şi doar pentru faptul că se menţin sub dominaţia colonială a ideologemei metafizice a *neutralităţii mediului lingvistic*."[85]

Tocmai de aceea, este nevoie de o altfel de traducere: „*să modificăm* ce primim, nu doar să ne bucurăm când suntem băgaţi în seamă, comportându-ne nevrotic-hipercorect şi pliindu-ne, «autocolonizându-ne»"[86]. Aşa cum foarte bine arată Bogdan Ghiu, acest fel de a traduce înseamnă

> „a-ţi respecta propria cultură, a vrea să ai totul acasă, pe limba ta, dar fără a împământeni şi a naturaliza, a autohtoniza, a-l înghiţi-îngropa abuziv pe Celălalt, marcând, dimpotrivă, tocmai diferenţa faţă de «original», faţă de originalul care este un singular (fiecare suntem traduceri idiomatice în act)."[87]

În cadrul câmpului arheologic din România, practica traducerii cărților de arheologie teoretică este inexistentă. Din câte știu eu, singurele lucrări de arheologie traduse în românește sunt o lucrare despre slavi la Dunărea de Jos[88], tradusă din limba engleză, și o lucrare despre săpăturile efectuate la Cucuteni în 1932, tradusă din limba germană[89]. O serie de inițiative ar trebui urmate. Lucrări importante de arheologie teoretică publicate în limba engleză au fost traduse în limbile locale, cum este cazul, spre exemplu, al unei lucrări de arheologie heideggeriană, tradusă în 2012 în japoneză[90]. Chiar și unele cărți de arheologie teoretică publicate în limbi care nu sunt de circulație internațională au fost traduse, dată fiind relevanța lor: de pildă, o lucrare de arheologie teoretică publicată în limba norvegiană[91] a fost publicată în limba sârbă, în anul 2002[92], şi în limba suedeză, în anul 2003[93]. Pe scurt, ar fi extrem de importantă stimularea traducerilor în limba română a unora dintre cărţile de arheologie teoretică apărute nu doar în mediile academice dominante din Occident, ci şi în alte tradiţii de cercetare din Europa, Asia, Africa, America Latină. Aşa cum spunea Bogdan Ghiu – „totul trebuie tradus"[94], ceea ce nu înseamnă că arheologii nu ar trebui, la modul ideal, să se familiarizeze cu cât mai multe limbi străine.

[85] Ghiu 2015, p. 213; sublinierea în original.
[86] Ghiu 2015, p. 207; sublinierea mea.
[87] Ghiu 2015, p. 214.
[88] Curta 2006.
[89] Schmidt 2007.
[90] Thomas 1996; トーマス 2012.
[91] Olsen 1997.
[92] Olsen 2002.
[93] Olsen 2003.
[94] Ghiu 2015.

În concluzie, punerea în relație a valorizării limbilor hegemonice cu dominația epistemică occidentală, discutată în secțiunea anterioară, indică o comunitate arheologică autocolonizată ce ignoră sau nu conștientizează consecințele politice, intenționate sau nu, ale practicilor sale, și anume instalarea în contextul local a unei hegemonii culturale (occidentale). Or, hegemonia culturală și exploatarea economică sunt două fațete ale aceleiași monede[95].

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE: O OPȚIUNE PERSONALĂ

După 1989, proiectul comunist a fost declarat ca reprezentând „o modernitate eșuată”[96], iar dominant în spațiul politic și cultural din România postcomunistă a devenit un discurs eurocentrist cu ecouri interbelice, ale cărui trăsături principale sunt (re)legitimarea și celebrarea ideologiilor modernității occidentale, pe de o parte, și mascarea efectelor nocive în plan social ale acestora, pe de altă parte. Aceste trăsături corespund foarte bine cu ceea ce Walter D. Mignolo definește ca fiind cele două fațete ale matricei coloniale a puterii – retorica modernității occidentale și colonialitatea[97]. Potrivit lui W.D. Mignolo, retorica modernității occidentale este o „retorică a salvării”, întotdeauna promovată în termenii dezvoltării, progresului și creșterii economice, dar care, pentru a implementa ceea ce predică, distruge sau marginalizează tot ceea ce poate sta în calea modernității[98]. În schimb, colonialitatea este „fața mai întunecată” a modernității occidentale, efectele întotdeauna trecute sub tăcere ale acesteia – colonialismul, sărăcia, suferința, inegalitatea, injustiția, corupția, comodificarea, devalorizarea vieților oamenilor etc. –, adesea convertite în probleme ale căror soluții ar fi de găsit tot în retorica modernității[99].

Retorica modernității a pătruns și în discursul arheologic din România postcomunistă, sub forma credinței în reformarea disciplinei pe calea unică a occidentalizării. Deși nu au lipsit aspectele pozitive, colonialitatea acestui proces a constat în închiderea disciplinei în granițele ideologice ale modernității occidentale, în delegitimarea, marginalizarea și/sau reprimarea altor forme de cunoaștere și, implicit, a altor moduri de existență decât cele specifice modernității occidentale, producând ceea ce Boaventura de Sousa Santos numește „epistemicid”[100], dovadă, spre exemplu, atitudinea față de cunoașterile/modurile de a fi religioase; totodată, prin impunerea primatului limbilor hegemonice în cadrul disciplinei, contribuie, fie și indirect, la instalarea unei hegemonii culturale și politice occidentale, la oficializarea unui unic model de referință – Occidentul – cu valoare normativă. De aici și necesitatea unei decolonizări a practicii arheologice din România postcomunistă.

[95] van Dommelen 2005, *apud* González-Ruibal 2010, p. 45.
[96] Preda 2009.
[97] Mignolo 2011, p. xviii.
[98] Mignolo 2011, p. xviii, xxiv-xxv.
[99] Mignolo 2011, p. xviii.
[100] Santos 2018.

Așa cum arată W.D. Mignolo, colonialitatea este constitutivă modernității, deci nu poate exista modernitate fără colonialitate[101]. În consecință, decolonizarea nu poate avea loc în termenii modernității, „pornind de la principiile care susțin și mobilizează ideea de modernitate"[102], ceea ce ar însemna adoptarea unor modernități alternative, ci prin adoptarea unor alternative la modernitate[103]. Ca să mă refer doar la contextul în care trăiesc și lucrez, alternativa mea la modernitate este expresia propriei credințe creștin-ortodoxe, ceea ce în cuvintele lui W.D. Mignolo s-ar numi „o opțiune spirituală"[104]. Este vorba doar de *o* opțiune, alături de altele posibile, nicidecum de *opțiunea*, alți arheologi putând gândi alte opțiuni alternative la modernitate. Cu alte cuvinte, opțiunea spirituală reprezintă doar una dintre acțiunile decoloniale. Evident, o astfel de opțiune, ca, de altfel, oricare alta, nu este ferită de pericole. După cum ne arată, din păcate, atâtea exemple istorice, inclusiv de religie se poate abuza, putând să devină extrem de periculoasă[105], însă ar fi greșit a reduce religia doar la aceste exemple. Să luăm cazul creștinismului ortodox pentru a ilustra diversitatea: creștinătatea bizantină a experimentat mai multe forme de colonialism – începând cu secolul al XI-lea, francii și venețienii, apoi, timp de patru sute de ani, Imperiul Otoman[106]; în schimb, în Rusia, creștinismul ortodox s-a numărat printre instrumentele puterii coloniale în teritoriile cucerite din Siberia[107], în timp ce aceeași credință creștin-ortodoxă, alături de utilizarea alfabetului chirilic și de originea slavă a populației, au fost considerentele pe baza cărora Occidentul a situat Rusia „*în urmă* în istorie (timp) și într-o poziție *marginală* în prezent (spațiu)"[108]; într-un alt context, cel al Africii de Est (Uganda, Kenya), creștinismul ortodox a jucat un rol important în lupta pentru eliberarea de sub stăpânirea colonială[109].

Prin alegerea unei opțiuni spirituale ca acțiune decolonială, nu înțeleg un demers împotriva Occidentului și nici o de-occidentalizare, ci adoptarea pluralismului (*sensu* Panikkar[110]) ca premisă centrală a demersului arheologic, în care să fie cuprinse și formele de cunoaștere non-moderniste. Pe aceeași linie de gândire cu Saba Mahmood[111]

---

[101] Mignolo 2011, p. 3; Mignolo 2015, p. 65.

[102] Mignolo 2015, p. 65.

[103] Mignolo 2011, p. xxviii.

[104] Mignolo 2011, p. 62–65.

[105] În unele texte arheologice (e.g. Niculescu 2002; Niculescu 2004–2005; Popa 2016), s-a remarcat pe bună dreptate asocierea Bisericii Ortodoxe Române cu naționalismul. Atât Biserica Ortodoxă Română, cât și alte biserici ortodoxe surori promovează uneori un discurs etnofiletist/ naționalist, în ciuda faptului că acesta reprezintă „cel mai periculos complot îndreptat împotriva unității sobornicești a Bisericilor Ortodoxe locale" și a fost condamnat ca erezie de Marele Sinod Local din Constantinopol, convocat în anul 1872 (Yannaras 2009, p. 72 și nota 1).

[106] Demacopoulos, Papanikolaou 2013, p. 20–21.

[107] Khodarkovsky 2004, p. 189 și urm. Pentru o emoționantă relatare a unui martor ocular al acțiunilor de convertire, vezi Spiridon 2009.

[108] Mignolo 2015, p. 83; sublinierea în original.

[109] Wentink 1968.

[110] Panikkar 1990.

[111] Mahmood 2009, p. 91.

sau Raimon Panikkar[112], consider că, în locul unei gândiri dihotomice sau dualiste (știință-religie), mult mai benefic ar fi dialogul între tradițiile occidentale și cele non-occidentale, între critica și practica seculară și cea teologică. Ar trebui chiar încurajate ceea ce Kenneth Burke numea, urmându-l pe Nietzsche, *„perspectives by incongruity”*, adică „perspective care fuzionează sau pun în relație categorii care în mod convențional se exclud reciproc”[113]. Astfel, practica arheologică din România postcomunistă ar înceta să fie un mediu de reproducere a ideologiilor modernității occidentale și ar deveni o pledoarie „pentru recunoașterea și celebrarea diversității epistemologice a lumii”[114].

Mulțumiri

Țin să-i mulțumesc lui Gheorghe Alexandru Niculescu pentru detaliatele observații critice făcute pe marginea unei prime variante a acestui text, de pe urma cărora am avut foarte mult de câștigat. De asemenea, îi mulțumesc lui Sorin Oanță-Marghitu pentru numeroasele discuții avute cu privire la tema de față. Inutil să adaug că nimeni nu este responsabil pentru conținut în afară de mine.

BIBLIOGRAFIE

Althusser 1970 — L. Althusser, *Citindu-l pe Marx*, București, 1970.

Anghelinu 2003 — M. Anghelinu, *Evoluţia gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte şi modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, 2003.

Anghelinu 2004 — M. Anghelinu, *Arta şi religia preistorică în teoria arheologică românească*, ArhMold 27, 2004, p. 7–17.

Asad 2009 — T. Asad, *Free speech, blasphemy, and secular criticism*, în T. Asad, W. Brown, J. Butler, S. Mahmood (eds.), *Is critique secular? Blasphemy, injury, and free speech*, Berkeley, 2009, p. 20–63.

Avramescu 2006 — C. Avramescu, *România reformată*, Revista 22, 25.08.2006, https://revista22.ro/opinii/catalin-avramescu/romania-reformata (accesat: 4.09.2019).

Badiou 2008 — A. Badiou, *Sfântul Pavel. Întemeierea universalismului*, Cluj-Napoca, 2008.

Barth 2006 — K. Barth, *On religion. The revelation of God as the sublimation of religion*, Londra – New York, 2006.

Bernbeck 2008 — R. Bernbeck, *Archaeology and English as an imperial lingua franca*, Archaeologies 4, 1, 2008, p. 168–170.

Bonhoeffer 1959 — D. Bonhoeffer, *Prisoner for God. Letters and papers from prison*, ediția a IV-a, New York, 1959.

Burke 1954 — K. Burke, *Permanence and change: an anatomy of purpose*, Indianapolis, 1954.

[112] Panikkar 2006.

[113] Burke 1954, p. 69, *apud* Santos 2018, p. 127. În original: „perspectives that merge or relate categories that are conventionally mutually exclusive”.

[114] Santos 2018, p. 11. În original: „for the recognition and celebration of the epistemological diversity of the world”.

Carroll 2018 — T. Carroll, *Orthodox Christian material culture: of people and things in the making of heaven*, Londra – New York, 2018.

Chapman, Palincaş 2013 — J. Chapman, N. Palincaş, *Gender in Eastern European Prehistory*, în D. Bolger (ed.), *A Companion to Gender Prehistory*, Oxford, 2013, p. 413–437.

Connell 2014 — R. Connell, *Using Southern Theory: decolonizing social thought in theory, research and application*, Planning Theory 13, 2, 2014, p. 210–23.

Cremo 2008 — M.A. Cremo, *Some angles on the Anglo Debate*, Archaeologies 4, 1, 2008, p. 164–167.

Cristescu 2011 — C. Cristescu, *Gender archaeology in Romania*, Research and science today 2, 2011, p. 16–24.

Curta 2006 — F. Curta, *Apariţia slavilor. Istorie şi arheologie la Dunărea de Jos*, Târgovişte, 2006.

Demacopoulos, Papanikolaou 2013 — G.E. Demacopoulos, A. Papanikolaou, *Orthodox naming of the Other: a postcolonial approach*, în G.E. Demacopoulos, A. Papanikolaou (eds.), *Orthodox constructions of the West*, New York, 2013, p. 1–22.

Djankov, Nikolova 2018 — S. Djankov, E. Nikolova, *Communism as the unhappy coming*, Policy Research Working Paper 8399, World Bank Group, Development Economics, Office of the Chief Economist, April 2018.

van Dommelen 2005 — P. van Dommelen, *Colonial interactions and hybrid practices: Phoenician and Carthaginian settlement in the ancient Mediterranean*, în G.J. Stein (ed.), *The archaeology of colonial encounters: comparative perspectives*, Santa Fé, 2005, p. 109–141.

Dragoman 2009 — A. Dragoman, *Ideology and politics in researching the (E)Neolithic in Romania*, Dacia N.S. 53, 2009, p. 167–189.

Dragoman 2014 — R.-A. Dragoman, *Despre evaluarea revistelor de arheologie în România: comentariu pe marginea criteriului lingvistic*, SCIVA 65, 1–2, 2014, p. 85–94.

Dragoman 2015 — R.-A. Dragoman, *Materialitatea Experimentului Piteşti: eseu arheologic despre memoria represiunii şi rezistenţei în România comunistă / Materiality of the Piteşti Experiment: an archaeological essay on the memory of repression and resistance in communist Romania*, Baia Mare, 2015.

Dragoman, Oanţă-Marghitu 2013 — R.-A. Dragoman, S. Oanţă-Marghitu, *Arheologie şi politică în România*, Bibliotheca Marmatia 4, Baia Mare, 2013.

Dragoman, Oanţă-Marghitu 2017 — R.-A. Dragoman, S. Oanţă-Marghitu, *Against capitalism: an unfinished archaeological manifesto*, Caiete ARA 8, 2017, p. 251–256.

Dragoman *et alii* 2012 — R.-A. Dragoman, S. Oanţă-Marghitu, N. Palincaş, T. Vasilescu, *Raport arheologic privind exhumarea episcopului greco-catolic Vasile Aftenie (1899–1950), Cimitirul Bellu catolic, Bucureşti*, în PS Mihai Frăţilă (ed.), *Episcopul Vasile Aftenie (1899–1950). 60 de ani de la trecerea în eternitate. Rapoartele asupra deshumării osemintelor sale. 12–14 mai 2010*, Târgu Lăpuş, 2012, p. 55–76.

Dragoman *et alii* 2017 — R.A. Dragoman, A. Ion, S. Oanţă-Marghitu, N. Palincaş, A. Soficaru, T. Vasilescu, *Archaeological report on the exhumation of the Greek Catholic bishop Vasile Aftenie (1899–1950), Bellu Catholic Cemetery, Bucharest*, Caiete ARA 8, 2017, p. 221–233.

Ernu 2013 — V. Ernu, *Sînt un om de stînga*, Chişinău, 2013.

Fitzgerald 2016 — T. Fitzgerald, *"Postcolonial Remains": Critical religion, postcolonial theory, and deconstructing the secular-religious binary*, 2016, https://www.academia.edu (accesat: 18.09.2019).

Friel 1981 — B. Friel, *Translations*, Londra, 1981.

Ghiu 2015 — B. Ghiu, *Totul trebuie tradus: noua paradigmă (un manifest)*, București, 2015.

Golinski 2010 — J. Golinski, *Science and religion in postmodern perspective: the case of Bruno Latour*, în T. Dixon, G. Cantor, S. Pumfrey (eds.), *Science and religion: new historical perspectives*, Cambridge, 2010, p. 50–68.

González-Ruibal 2010 — A. González-Ruibal, *Colonialism and European archaeology*, în J. Lydon, U. Rizvi (eds.), *Handbook of postcolonial archaeology*, Walnut Creek, 2010, p. 39–50.

González-Ruibal 2017 — A. González-Ruibal, *The virtues of oblivion: Africa and the people without antiquarianism*, în B. Anderson, F. Rojas (eds.), *Antiquarianisms: contact, conflict, comparison*, Oxford, 2017, p. 31–48.

Hall 1992 — S. Hall, *The West and the Rest: discourse and power*, în S. Hall, B. Gieben (eds.), *Formations of modernity*, Cambridge, 1992, p. 275–331.

Hodder 2012 — I. Hodder (ed.), *Religion in the emergence of civilization: Çatalhöyük as a case study,* Cambridge, 2012.

Hodder 2014 — I. Hodder (ed.), *Religion at work in a Neolithic society: vital matters*, Cambridge, 2014.

Holtorf 2008 — C. Holtorf, *The cunning means of domination*, Archaeologies 4, 1, 2008, p. 190–200.

Hurduzeu, Platon 2008 — O. Hurduzeu, M. Platon, *A treia forță: România profundă*, București, 2008.

Ion 2016 — A. Ion, *The body of the martyr. Between an archival exercise and the recovery of his suffering. The need for a recovery of humanity in osteoarchaeology*, Archaeological Dialogues 23, 2, 2016, p. 158–174.

Ion 2019 — A. Ion, *Regi, sfinți și anonimi. Cercetători și oseminte umane în arheologia din România*, Târgoviște, 2019.

Kalaitzidis 2010 — P. Kalaitzidis, *Orthodoxy and Hellenism in contemporary Greece*, St Vladimir's Theological Quarterly 54, 3–4, 2010, p. 365–420.

Kearney 1987 — R. Kearney, *Friel and the politics of language play*, The Massachusetts Review 28, 3, 1987, p. 510–515.

Khodarkovsky 2004 — M. Khodarkovsky, *Russia's steppe frontier: the making of a colonial empire, 1500–1800*, Bloomington, 2004.

Khojastehpour, Fomeshi 2016 — A. Khojastehpour, B.M. Fomeshi, *"Words are signals": language, translation, and colonization in Brian Friel's Translations*, Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities 8, 2016, 1, p. 122–131.

Kristiansen 2014 — K. Kristiansen, *Towards a new paradigm? The third science revolution and its possible consequences in archaeology*, CSA 22, 2014, p. 11–34.

Latour 2001 — B. Latour, *"Thou Shalt Not Take the Lord's Name in Vain": being a sort of sermon on the hesitations of religious speech*, Res. Anthropology and aesthetics 39, 2001, p. 215–234.

Latour 2004 — B. Latour, *La comédie des erreurs*, La recherche hors série N° 14 – Dieu et les sciences, ianuarie, 2004, p. 82–85.

Latour 2005 — B. Latour, *"Thou Shall Not Freeze-Frame" or, how not to misunderstand the science and religion debate*, în J.D. Proctor (ed.), *Science, religion and the human experience*, Oxford, p. 27–48.

Latour 2013 — B. Latour, *Rejoicing: on the torments of religious speech*, Cambridge, 2013.

Mahmood 2009 — S. Mahmood, *Religious reason and secular affect: an incommensurable divide?*, în T. Asad, W. Brown, J. Butler, S. Mahmood (eds.), *Is critique secular? Blasphemy, injury, and free speech*, Berkeley, 2009, p. 64–100.

Mamulea 2007 — M. Mamulea, *Dialectica închiderii şi deschiderii în cultura română modernă*, Bucureşti, 2007.

Matei, Mounga 2014 — A. Matei, B. Mounga, *Prefață. Filosofie pe șoseaua de centură*, în S.B. Diagne, *Cerneala savanţilor. Reflecţii despre filosofie în Africa*, Cluj-Napoca, 2014, p. 7–10.

Mignolo 2000 — W.D. Mignolo, *Local histories/global designs: coloniality, subaltern knowledges, and border thinking*, Princeton, 2000.

Mignolo 2011 — W.D. Mignolo, *The darker side of western modernity: global futures, decolonial options*, Durham – Londra, 2011.

Mignolo 2015 — W. Mignolo, *Dezobedienţa epistemică: retorica modernității, logica colonialității și gramatica decolonialității*, Cluj-Napoca, 2015.

Mignolo, Walsh 2018 — W.D. Mignolo, C.E. Walsh, *On decoloniality: concepts, analytics, praxis*, Durham – Londra, 2018.

Oanţă-Marghitu 2015 — S. Oanţă-Marghitu, *Textul și radiografia*, 2015, *Archaeology.ro*, http://archaeology.ro/Pdf/muzeu_expo_ob/SOM_Textul_si_radiografia.pdf.

Niculescu 2000 — G.A. Niculescu, *The material dimension of ethnicity*, New Europe College Yearbook 1997–1998, 2000, p. 203–262.

Niculescu 2002 — G.-A. Niculescu, *Nationalism and the representation of society in Romanian archaeology*, în *Nation and national ideology: past, present and prospects. Proceedings of the International Symposium held at the New Europe College Bucharest*, April 6–7, 2001, Bucureşti, 2002, p. 209–234.

Niculescu 2004–2005 — G.A. Niculescu, *Archaeology, nationalism and „The history of the Romanians" (2001)*, Dacia N.S. 48–49, 2004–2005, p. 99–124.

Olsen 1997 — B. Olsen, *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*, Oslo, 1997.

Olsen 2002 — B. Olsen, *Od predmeta do teksta. Teoreisjske perspective arheoloskih istrazivanja*, Belgrad, 2002.

Olsen 2003 — B. Olsen, *Från ting till text. Teoretiska perspektiv i arkeologisk forskning*, Lund, 2003.

Palincaş 2006 — N. Palincaş, *On power, organisation and paradigm in Romanian archaeology before and after 1989*, Dacia N.S. 50, 2006, p. 7–56.

Palincaş 2010 — N. Palincaş, *Living for the others: gender relations in prehistoric and contemporary archaeology of Romania*, în L.H. Dommasnes, T. Hjørungdal, S. Montón-Subías, M.S. Romero, N.L. Wicker (eds.), *Situating gender in European archaeologies*, Budapesta, 2010, p. 93–116.

Panameño, Nalda 1979 — R. Panameño, E. Nalda, *Arqueología: ¿para quién?*, Nueva Antropología 3, 12, 1979, p. 111–124.

Panikkar 1990 — R. Panikkar, *The pluralism of truth*, World Faiths Insight 26, 1990, p. 7–16.

Panikkar 2000 — R. Panikkar, *Religion, philosophy, and culture*, Polylog, 2000, https://them.polylog.org/1/fpr-en.htm (accesat: 21.01.2019)

Panikkar 2006 — R. Panikkar, *Între Dumnezeu și cosmos: o viziune non-dualistă a realității. Dialoguri cu Gwendoline Jarczyk*, Bucureşti, 2006.

Papa Francisc 2015 — Papa Francisc, *Scrisoarea enciclică Laudato si' a Sfântului Părinte Papa Francisc despre îngrijirea casei comune*, https://www.magisteriu.ro/laudato-si-2015/ (accesat: 21.01.2019).

Patterson 1994 — T. Patterson, *Social archaeology in Latin America: an appreciation*, American Antiquity 59, 3, 1994, p. 531–537.

Pattison 2007 — S. Pattison, *Seeing things: deepening relations with visual artefacts*, Londra, 2007.

Petrella 2002 — R. Petrella, *Critica competitivității*, în I.I. Ică Jr., G. Marani (eds.), *Gândirea socială a Bisericii. Fundamente-documente-analize-perspective*, Sibiu, 2002, p. 469–480.

Poenaru 2017 — F. Poenaru, *Locuri comune. Clasă, anticomunism, stânga*, Cluj-Napoca, 2017.

Popa 2016 — C.N. Popa, *The significant past and insignificant archaeologists. Who informs the public about their ,national' past? The case of Romania*, Archaeological Dialogues 23, 1, 2016, p. 28–39.

Preda 2009 — R. Preda, *Comunismul. O modernitate eşuată*, Cluj-Napoca, 2009.

Puiuleț, Munteanu 2013 — R. Puiuleț, M. Munteanu, *Pe cine a plătit RMGC în 2013*, 2013, https://www.riseproject.ro/articol/pe-cine-a-platit-rmgc-in-2013/ (accesat: 4.09.2019).

Racu 2017 — A. Racu, *Apostolatul antisocial. Teologie şi neoliberalism în România postcomunistă*, Cluj-Napoca, 2017.

Rey 2018 — T. Rey, *Pierre Bourdieu and the study of religion: recent developments, directions, and departures*, în T. Medvetz, J.J. Sallaz (eds.), *The Oxford handbook of Pierre Bourdieu*, Oxford, 2018.

Rizescu 2012 — V. Rizescu, *Tranziții discursive: despre agende culturale, istorie intelectuală şi onorabilitate ideologică după comunism*, București, 2012.

Rogozanu 2013 — C. Rogozanu, *Carte de muncă*, Cluj-Napoca, 2013.

Santos 2016 — B. de S. Santos, *Dacă Dumnezeu ar fi un activist pentru drepturile omului*, Cluj-Napoca, 2016.

Santos 2018 — B. de S. Santos, *The end of the cognitive empire: the coming of age of epistemologies of the South*, Durham – Londra, 2018.

Schmidt 2007 [1932] H. Schmidt, *Cucuteni din Moldova – România. Așezarea fortificată cu ceramică pictată, din epoca pietrei și cuprului și până în apogeul epocii bronzului*, Iași, 2007 [1932].
Shanks, Tilley 1987 M. Shanks, C. Tilley, *Social theory and archaeology*, Cambridge, 1987.
Simitopol 2015 A. Simitopol, *Dostoevsky, critic of "possesive individualism"*, în R.C. Mcllhenny (ed.), *Render unto God: Christianity and capitalism in crisis*, Cambridge, 2015, p. 45–68.
Simitopol 2018 A. Simitopol, *Dostoevsky's politico-religious thought and French Socialism*, 2018, https://alexandruracu.wordpress.com/2018/10/30/dostoevskys-politico-religious-thought-and-french-socialism/ (accesat: 18.09.2019).
Spiridon 2009 Arhimandritul Spiridon, *Duhovnicul închisorilor*, București, 2009.
Tantaleán, Aguilar 2012 H. Tantaleán, M. Aguilar (eds.), *La arqueología social latinoamericana: de la teoría a la praxis*, Bogota, 2012.
Thomas 1996 J. Thomas, *Time, culture and identity. An interpretive archaeology*, Londra – New York, 1996.
Tilley 1989 C. Tilley, *Archaeology as socio-political action in the present*, în V. Pinsky, A. Wylie (eds.), *Critical traditions in contemporary archaeology. Essays in the philosophy, history and socio-politics of archaeology,* Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney, 1989, p. 104–116.
Țichindeleanu 2011 O. Țichindeleanu, *O deschidere către... piei estice, măști europene*, în F. Fanon, *Piele neagră, măști albe*, Cluj-Napoca, 2011, p. 5–12.
Țichindeleanu 2016 O. Țichindeleanu, *Despre rasism postcomunist, anticomunism și decolonizare*, 2016, http://www.criticatac.ro/despre-rasism-postcomunist-anticomunism-si-decolonizare/ (accesat: 3.03.2018).
Vulpe *et alii* 2011 A. Vulpe, R. Theodorescu, I.A. Pop, I. Opriș, N. Gudea, A. Ioan, V. Moga, A. Diaconescu, F. Anghel, *Patrimoniul cultural din Roșia Montană. Stare de fapt și perspective reale*, fără loc de publicare, 2011, Grupul Independent de Monitorizare a Patrimoniului Cultural de la Roșia Montană.
Warner 2004 M. Warner, *Uncritical reading*, în J. Gallop (ed.), *Polemic: critical or uncritical*, Londra – New York, 2004, p. 13–38.
Wentink 1968 D.E. Wentink, *The Orthodox Church in East Africa*, The Ecumenical Review 20, 1, 1968, p. 33–43.
Whitla 2020 B. Whitla, *Poison or cure? Reading Christianity/ies as postcolonialilty's "Other"*, Interventions. International Journal of Postcolonial Studies, 22, 2, 2020, p. 261–281.
Wynne-Jones, Fleisher 2015 S. Wynne-Jones, J.B. Fleisher (eds.), *Theory in Africa, Africa in theory: locating meaning in archaeology*, Londra – New York, 2015.
Yannaras 2009 Ch. Yannaras, Adevărul și unitatea Bisericii, București, 2009.
Yannaras 2011 Ch. Yannaras, *Contra religiei*, București, 2011.
トーマス 2012 ジュリアン トーマス, 解釈考古学—先史社会の時間・文化・アイデンティティ, 東京都, 2012.

ARGUMENT FOR THE DECOLONISATION OF THE ARCHAEOLOGICAL PRACTICE IN POSTCOMUNIST ROMANIA

ABSTRACT

According to the official Eurocentrist discourse, shared by many, the minor character of archaeology in postcommunist Romania, especially in relation to the great Western academic centres, is the result of historical differences, which is why the only solution would be, as in the socio-political field, the adoption of some policies to transform the discipline in the sense of "connecting" with the West. In opposition to this perspective, in the present text I state that the "westernisation" of Romanian archaeology after 1989, although it contains a whole series of positive elements, remains, however, deeply problematic under two important aspects, summarized as follows: (1) it leads to the installation of a certain Western epistemic domination that contributes to the delegitimisation, marginalisation and/or repression of other forms of knowledge and, implicitly, other modes of existence than those specific to Western modernity; (2) by imposing the primacy of hegemonic languages within the discipline, it contributes, either indirectly, to the installation of a Western cultural and political hegemony, to the formalisation of a unique reference model – the West – with normative value. As a result, I argue for the need to decolonise the archaeology in Romania and to think pluralistic archaeological practices, opposed to the Eurocentrist discourse.

Keywords: archaeology, Eurocentrism, self-colonisation, epistemology, hegemonic languages, decolonisation, Romania

CRONICA EPIGRAFICĂ A ROMÂNIEI (XXXVIII, 2018)

CONSTANTIN C. PETOLESCU*

Cronica epigrafică a anului precedent înregistrează apariţia unor volume de studii arheologice şi epigrafice (nr. 1964–1966) consacrate împăratului Traian, de la a cărui moarte şi consacrare (*Divus Traianus*) s-au împlinit 19 secole[1], o contribuţie la istoria militară a unei provincii învecinate, *Moesia Superior* (nr. 1967), precum şi un număr important de studii epigrafice sau publicaţii ori revizuiri de inscripţii privitoare la istoria Daciei (nr. 1968–2038) şi a Moesiei Inferior (nr. 2039–2081)[2]. Cea mai remarcabilă este apariţia magnificului ISM, VI.2, consacrat aducerii la zi a patrimoniului epigrafic tomitan, operă a epigrafiştilor Alexandru Avram, Maria Bărbulescu şi Livia Buzoianu (v. *infra*, nr. 2039). Începând cu această serie, contribuţiile conţinând publicaţii de inscripţii noi sau revizuiri de inscripţii nu vor mai fi citate la rubrica *Bibliografie / Generalităţi*, ci la cea de *Inscripţii recent descoperite sau revizuite*.

Tot în cursul acestui an consemnăm apariţia publicaţiei *L'Année épigraphique*, 2016; inscripţiile din Dacia sunt cuprinse între numerele 1300–1346 (fişele întocmite în cea mai mare parte de Ioan Piso), iar cele din Dobrogea (partea românească a provinciei Moesia Inferior) între numerele 1352–1354, 1362–1373 (fişe întocmite de autorul acestei cronici).

* Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; e-mail: ccpetolescu@yahoo.fr.

[1] Vezi, de asemenea, publicaţia din Roma, *Civiltà Romana* 4, 2017, care publică un set de contribuţii sub titlul *Per il XIX centenario della morte di Traiano*: Mariano Malavolta, *Saeculum Traiani* (p. 243–250); Luisa Alarcón, Francisco Montero-Fernandez, *The Traianeum and the urbanism of Italica* (p. 251–270); Oscar Mei, *L'Arco di Traiano di Ancona: dalla riscoperta di età umanistica agli studi più recenti* (p. 271–288); Gică Băeştean, *Sarmizegetusa Archaeological Museum* (p. 289–304); Anna Maria Liberati, *A proposito di un carteggio inedito. Traiano all'E42 tra archeologia e ideologia* (p. 305–356).

[2] Strângerea bibliografiei epigrafice a beneficiat de sprijinul colegilor: prof. dr. Ioan Piso, prof. dr. Radu Ardevan (Cluj-Napoca), prof. Alexandru Avram (Université Le Mans), dr. Florian Matei-Popescu (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti).

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 245–296

DACIA
(nr. 1964–2038)

Bibliografie – Generalități
(nr. 1964–1996)

1964. *Traiano. Costruire l'Impero. Creare l'Europa*. Mercati di Traiano – Museo dei Fori Imperiali, 29 novembre 2017 – 16 settembre 2018, Roma, 2017. Catalog de expoziție, (coordonator nemenționat), precedat de un număr impresionant de studii; reținem doar pe cele care se referă direct (într-un fel sau altul) la istoria Daciei.

– Livio Zerbini, *Traiano e le provincie danubiane*, p. 39–44;

– Simone Pastor, *L'Eneade Troiano: legittimazione e persistenza del rapporto Traianus / Troianus in area balcano-danubiana*, p. 83–87;

– Alexandre Simon Stefan [= Alexandru Simion Ştefan], *La conquista del regno geto-dacico da parte di Traiano e l'eredità delle guerre di Domiziano*, p. 129–136;

– Alexandre Simon Stefan [= Alexandru Simion Ştefan], *Dal Tropaeum Domiziani al Tropaeum Traiani. Apollodoro di Damasco, architetto di guerra in Mesia e in Dacia*, p. 137–140;

– Lucrezia Ungaro, *Daci e barbari deportati: dallo stereotipo all'esibizione nel foro, regalità e violenza*, p. 146–150;

– Lucia Cianciulli, *I rilievi dei Cavalieri Danubiani: portato religioso e sociale di un culto provinciale*, p. 158–162;

– Florian Matei-Popescu, Ovidiu Țentea, *I primi insediamenti romani nella Dacia: il contributo dell'esercito*, p. 163–168;

– Anca Cezarina Fulger, *L'opera architettonica dell'imperatore Traiano nella provincia Dacia: il ponte sul Danubio e il monumento trionfale Tropaeum Traiani*, p. 170–175.

1965. *Divus Traianus*. *Travaux du Colloque international de Drobeta-Turnu Severin, 16–17 juin 2017*. Recueillis et publiés par Constantin C. Petolescu, Martin Galinier et Florian Matei-Popescu, Bucureşti, 2018, 228 p.

Colocviul a fost prilejuit de împlinirea a 1900 de ani de la moartea împăratului Traian (august 117) şi consacrarea sa ca *Divus* (în toamna anului 118). Transcriem sumarul volumului:

– Doinița Chircu, Florin Pârlea, Leonard Velcescu, *Avant-propos*, p. 9–10;

– Martin Galinier, *Traianus, **Optimus Princeps**?*, p. 11–17;

– Leonard Velcescu, *Le portrait de l'empereur Trajan dans la sculpture romaine* (I), p. 17–27. [Prima serie a acestui amplu proiect de publicare cuprinde piesele aflate în Musée des Antiques « Saint Raymond » din Toulouse];

– Cinzia Conti, Giangiacomo Martines, *Apollodorus for Trajan*: *the Column and Other Architectural World Records*, p. 29–45;

– David Soria Molina, *Estrategia y guerra naval en el espacio Danubiano durante las guerras Dacicas Trajano*, p. 47–59 [Între distincțiile primite de câțiva generali romani, apar şi *coronae classicae*: un anonim dintr-o inscripție (acefală) de la Roma (CIL, VI, 1444 = ILS, 1022 = IDRE, I, 6); alt anonim (se presupune că este vorba despre D. Terentius Scaurianus: IDRE, I, 183 = AÉ, 1982, 678; Nemausus, Gallia); C. Cilnius Proculus, guvernator al Moesiei

Superior (IDRE, I, 128 = AÉ, 1987, 392; anul 100; Arretium, Italia); Q. Glitius Atilius Agricola, guvernator al Pannoniei (IDRE, I, 157–161). Doar pe baza acestor inscripții, David Soria Molina imaginează un război naval cu barbarii nord-danubieni, care au invadat Moesia Inferior în iarna dintre anii 101/102; aceştia ar fi avut concursul cetăților Tyras şi Olbia şi chiar al Regatului Bosporan: ipoteză (părere) total hazardată];

– Doina Benea, *Einige Bemerkungen zur Verwaltung der römischen Brucke von Pontes – Drobeta*, p. 61–66 (încercare de reabilitare şi valorificare istorică a inscripției CIL, III, 90*);

– Constantin C. Petolescu, ***Victoria Dacica*** *de l'empereur Trajan et son écho dans l'Empire romain*, p. 67–78 (pe baza inscripțiilor și a reprezentărilor iconografice);

– Adina Velcescu, *Essai d'identification iconographique sur la Colonne Trajane: Apollodore de Damas et Hadrien*, p. 79–105;

– Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu, Paul Dinulescu, Cristian Manea, Oana Neagoe, Marian Neagoe, Mihai Stângă, *Drobeta. Le centre militaire et la ville romaine*, p. 107–125 (pe baza cercetărilor arheologice şi a surselor epigrafice);

– Mihail Zahariade, *New Thoughts on Old Subjects: the Romans in the Sub-Carpathian Area in A.D. 101–106. With a Hawkish Eye on the Role of the Drajna de Sus Roman Camp*, p. 127–145 (pe baza cercetărilor arheologice şi a descoperirilor epigrafice tegulare – ştampile ale legiunilor I Italica, V Macedonica şi XI Claudia pia fidelis şi ale cohortei I Flavia Commagenorum);

– Ioan Carol Opriş, *Trajan et ses dédicaces dans la Mésie Inférieure. Activité constructive civile et militaire selon le dossier épigraphique*, p. 147–161;

– Carmen Maria Petolescu, *Diva Matidia*, p. 163–165 (amplă investigație prosopografică, pornind de la un *aureus* de tip *consecratio*, din anul 119/120, descoperit în depresiunea LovIştei din Carpații meridionali);

– Ion Dumitrescu, *Représentation des outils sur les bas-reliefs de la Colonne Trajane*, p. 167–180;

– Paul Dinulescu, Ana Cristina Hamat, *Roman Weapons and Military Equipment Discovered in the Roman Fort at Vărădia-Chilii*, p. 181–191;

– André Pelletier, Franck Dory, *Légionnaires et auxiliaires gaulois en Dacie et Mésie sous Trajan*, p. 193–198 (dosarul epigrafic al militarilor originari din Gallia participanți la războiul dacic al împăratului Traian);

– Tudor Teoteoi, *Témoignage hagiographique sur la diffusion et la persistance du nom de Trajan parmi les Daces après la conqête romaine*, p. 199–211 (legenda Sfântului Basiliscus, martirizat în timpul marii persecuții din timpul lui Diocletian);

– Constantin C. Petolescu, *Saints avec des „noms impériaux"*, p. 213–216 (Sfânta Drosida – „fiica împăratului Traian"; Sfântul Traian, originar din zona dunăreană);

– Marin Cojoc, *Pape Grégoire le Grand et la tradition historique de l'empereur Trajan*, p. 217–223;

– Tudor Rățoi, *Le monument de l'empereur Trajan de Drobeta–Turnu Severin*, p. 225–228.

Despre opera împăratului Traian în provinciile dunărene şi păstrarea numelui său în memoria popoarelor din sud-estul Europei, vezi şi articolul nostru din Magazin istoric 52, 2 (623), 2019, p. 13–17.

1966. Ovidiu Țentea, Alexandru Rațiu (eds.), Expoziția *Sarmizegetusa. Începuturile Daciei romane* / The Exhibition *Sarmizegetusa. The Beginning of Roman Dacia* [Ministerul Culturii şi Identității Naționale. Muzeul Național de Istorie a României (București) în colaborare cu Muzeul Civilizației Dacice şi Romane (Deva) și Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei (Cluj-Napoca)], București, 2017. Cuprinsul catalogului expoziției:

– Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Cuvânt înainte / Foreword*, p. 6–7;

– Ovidiu Țentea, *Conceptul expoziției / The concept of the exhibition*, p. 8–9;

– Ovidiu Țentea, *Scurt istoric al cercetărilor* / *Short history of research*, p. 10–13;

– Ioan Piso, *Colonia Dacica Sarmizegetusa. Scurtă introducere* / *Colonia Dacica Sarmizegetusa, short introduction*, p. 14–19;

– Ioan Piso, *Forul lui Traian (Forum Vetus)* / *The Trajan's Forum (Forum Vetus)*, p. 20–31;

– Ioan Piso, *Forul lui Antoninus Pius (Forum novum) şi Capitoliul* / *The Forum of Antoninus Pius (forum novum) and the Capitolium*, p. 32–38;

– Ovidiu Țentea, *Diversitate religioasă. Zeii de la Palmyra* / *Religious diversity. The gods of Palmyra*, p. 39–43;

– Ovidiu Țentea, Mariana Egri, *Necropola de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa – lumea morților* / *Ulpia Traiana Sarmizegetusa necropolis – the world of the dead*, p. 44–46;

– Cristian-Aurel Roman, *Iluminatul la Samizegetusa*/ *The Lighting at Sarmizegetusa*, p. 47–54;

– Gică Băeștean, *Apa în antichitatea romană* / *The Water in Roman Antiquity*, p. 55–58;

– *Bibliografie* / *Bibliography*, p. 59–61;

– *Catalogul pieselor* / *The catalogue of objects*, p. 63–139.

1967. Florian Matei-Popescu, Ovidiu Țentea, *Auxilia Moesiae Superioris*, Cluj-Napoca, 2018, 153 p. + 3 hărți.

Repertoriul cuprinde 53 de trupe: şapte *alae* (*I Claudia nova miscellanea, Gallorum Flaviana, I Hispanorum Campagonum c. R., II Pannoniorum veterana, praetoria singularium, I Frontoniana Tungrorum, I civium Romanorum*), 42 de *cohortes* (*I Antiochensium sagittariorum*, *I Aurelia nova milliaria equitata c. R.*, *II Aurelia nova milliaria equitata c. R.*, *I Flavia Bessorum*, *VII Breucorum equitata c. R.*, *I Britannica milliaria c. R. equitata*, *I Brittonum milliaria*, *II Brittonum / Britannorum milliaria eq. c. R. p. f.*, *III Brittonum equitata veterana*, *III Augusta Nerviana Brittonum*, *V Lucensium*, *III Campestris c. R.*, *I Cilicum milliaria equitata sagittariorum*, *I Cisipadensium*, *II Flavia Commagenorum*, *I Cretum sagittariorum*, *IIII Cypria c. R.*, *II Dacorum*, *I Aurelia Dardanorum (milliaria equitata)*, *II Aurelia Dardanorum milliaria equitata*, *Flavia*, *II Gallorum Macedonica equitata*, *V Gallorum Pannonica*, *I Hispanorum p. f. c. R. equitata*, *I Flavia Hispanorum milliaria equitata*, *II Hispanorum (scutata Cyrenaica) equitata*, *IIII Hispanorum*, *V Hispanorum equitata*, *I Augusta Lusitanorum veterana equitata*, *I Montanorum c. R.*, *I Pannoniorum veterana equitata p. f.*, *I Ulpia Pannoniorum milliaria equitata*, *II Pannoniorum*, *IIII Raetorum*, *VIII Raetorum equitata c. R.*, *I Thracum c. R.*, *I Thracum Syriaca equitata*, *VI Thracum veterana equitata*, *I Vindelicorum milliaria c. R. p. f.*, *singularium*, *VIII Gemina voluntariorum*), alte patru formațiuni neregulate (*pedites singulares Britanniciani*, *Mauri equites*, *numerus Batavorum*, *numerus Dalmatarum*). O parte dintre aceste trupe au fost transferate, pe timpul

lui Traian, în Dacia; alte mişcări de trupe s-au produs pe timpul împăratului Hadrian (când unele au revenit în Moesia Superior).

1968. *La Dacie et l'Empire Romain*. *Mélanges d'épigraphie et d'archéologie offerts à Constantin C. Petolescu*. Edités par Mihai Popescu, Irina Achim et Florian Matei-Popescu, Bucureşti, 2018, 354 p.

Vezi contribuţiile semnalate mai departe la nr. 1971, 1972, 1974, 1977, 1982, 1996.

1969. Csaba Szabó, *Sanctuaries in Roman Dacia. Materiality and Religious Experience*, Oxford, 2018.

Autorul analizează rolul sacralizării şi impactul social al comunicării religioase în contexte urbane (Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Drobeta, Apulum, Napoca), militare (Potaissa, Porolissum, Mehadia), precum şi în mediile rurale (sau cvasiurbane: Micia, Germisara, Ad Mediam etc.). Un capitol este dedicat unor grupuri de credincioşi cu un important impact mistico-religios (adoratori ai lui Bacchus–Dionysos, Jupiter din Doliche, Mithra).

Vezi, de acelaşi autor: *The Material Evidence of the Roman Cult of Mithra in Dacia. CIMRM Supplement of the Province*, ActaAntHung. 58, 2018, p. 325–357, în special p. 331 şi urm.).

*

1970. Radu Ardevan, *Über das religiöse Verhalten der Munizipalaristokratie von Sarmizegetusa*, în vol. Leszek Mrozewicz (ed.), *Studia Europaea Gnesnensia*, Gniezno 16, 2017, Special Issue. *In memoriam Géza Alföldy*, p. 431–445.

Analiza dedicaţiilor private ale aristocraţiei ulpiene dovedeşte preferinţa acesteia pentru divinităţile romane, în primul rând pentru Iupiter Optimus Maximus şi pentru zeii ocrotitori ai căminului, bunăstării şi sănătăţii. Cultul imperial şi religiile exotice deţin o pondere minoră.

1971. Radu Ardevan, *La famille de Verzovia Saturnina*, în vol. *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968), p. 127–133.

Discuţie pe marginea inscripţiei funerare CIL, III, 1247 (= IDR, III/5, 599): *Verzoviae Saturninae*, *[e]q(uitis) R(omani) f(iliae)*, ridicată de către fiul său, *C(aius) Numm(ius) Certus, eq(ues) R(omanus), aug(ur) col(oniae) Apul(ensis), patr(onus) coll(egiorum) fab(rum) et dendr(ophorum) col(oniae) s(upra) s(criptae)*. Este vorba despre două familii de cavaleri romani: *Nummii* erau de origine italică, dar familia *Verzovia* a mamei dedicantului s-ar putea să fi venit din Dalmatia (illiri romanizaţi).

1972. Doina Benea, *Brick Workshops from Apulum*, în vol. *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968), p. 219–228.

Materialul documentar este strâns în IDR, III/6 (Cloşca L. Băluţă). Ştampilele legiunii XIII Gemina sunt, într-un mare număr de cazuri, însoţite de antroponime (78 de nume); aceştia erau producători civili, dar care activau în canabele legiunii, în folosul acesteia.

1973. Doina Benea, *Unele observaţii privind Numeri Maurorum din Provincia Dacia*, Sargetia S.N. 9, 2018, p. 61–86. Vezi şi Doina Benea, *Numerus Maurorum Tibiscensium. Contribuţii la istoria trupelor de mauri din Dacia*, Banatica 8, 1985, p. 139–154.

1974. Mihai Ovidiu Cățoi, *Objets chrétiens du IIIe siècle à Praetorium (département de Vâlcea)?*, în vol. *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968), p. 299–317 (evaluare critică).

1975. Dan Dana, *Le nom de Cumidava et la cohors VI nova Cumidavensis*, în vol. Paul Pavel, Ovidiu Savu (coord.), *Studia in honorem Florea Costea la a 80-a aniversare*, Brașov, 2017, p. 111–116. Referitor la inscripția cohortei, autorul acceptă lectura lui Mihail Macrea (vezi şi articolul nostru, *Note epigrafice (seria a X-a)* din SCIVA 67, 3–4, 2016, p. 303–312) şi insistă asupra explicării lingvistice a toponimului *Cumidava* (transmis de Ptolemeu, III, 8,4; confirmat pe cale epigrafică).

1976. Dan Deac, *Materialitatea religioasă la Porolissum. Studiu de caz: cultul lui Silvanus*, în Dan Băcueț-Crișan, Sanda Băcueț-Crișan, Ioan Bejinariu, Horea Pop, Horațiu Cociș, Dan Deac, *100 de ani de cercetări arheologice în Sălaj (1918–2018)*, Cluj-Napoca, 2018, p. 147–159. Se invocă toate izvoarele disponibile, inclusiv cele epigrafice.

1977. Martin Galinier, *La mention des sarcophages dans l'épigraphie latine: à propos de l'inscription CIL, III, 1198 d'Alba Iulia (Dacia)*, în vol. *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968), p. 145–157.

1978. Ana-Cristina Hamat, *VTERE FELIX inscribed rings discovered in Roman Dacia*, Sargetia S.N. 8, 2017, p. 57–70 [doar şapte piese descoperite la Sucidava (1), Cioroiu Nou (1), Dierna (1), Potaissa (3) şi Bologa (1); catalog şi ilustrație].

1979. Felix Marcu, *The fort at Râşnov (Cumidava) and the Cohors Vindelicorum*, ActaMN 55/I, 2018, p. 205–226.

În legătură cu garnizoana castrului de la Râşnov, publicată de Mihail Macrea, autorul revine la lectura propusă de A. Alföldi şi I.I. Russu (vezi IDR, III/4, 221, cu toată bibliografia):

Pe baza unor analogii de *castrametatio* între castrul de la Râşnov (faza târzie) şi castrul de la Arzbach (Germania Superior), autorul conchide că trupa care a construit şi a staționat în lagărul de la Râşnov, în secolul al III-lea, ar fi fost *cohors IIII Vindelicorum*; această trupă (adusă din Germania!) ar trebui identificată cu acea COHORS VIN^{0} [- - -c]VMIDAVENSIS, care a făcut să curgă multe călimări de cerneală (vezi doar AÉ, 1978 = IDR, III/4, 123; vezi şi în această cronică nr. 1269). Autorul (F.M.) respinge lectura *cohors VI no[[va C]umidavensis [[Ale]]x[[an]]dr[[ia]]nae* (sic) şi propune *cohors Vind[elicorum C]umidavensis Alexandriana*. Lăsând la o parte obiecțiile de ordin epigrafic (la sfârşitul r. 7, literele sunt clare: **N^{O})**, ne punem întrebarea de ce ar lipsi numărul de ordine al trupei (*cohors IIII Vindelicorum*), prin care ar trebui să se deosebească de trupa de la Tibiscum (*cohors I Vindelicorum*). Concluzia: dorința de originalitate, care a fascinat mari nume (de la A. Alföldi încoace), păleşte încă în fața studiului impecabil al primului editor al inscripției (Mihail Macrea).

Vezi şi Traian Constantin Dumbrăveanu, *Castrul roman de la Râşnov – istoric şi mărturii inedite despre primele cercetări arheologice sistematice desfăşurate la fortificația romană de pe malul Bârsei*, în vol. Paul Pavel, Ovidiu Savu (coord.), *Studia in honorem Florea Costea la a 80-a aniversare*, Braşov, 2017, p. 117–133.

1980. Ioana Mărincean, *Potaissa's society reflected through epigraphic sources*, Tibiscum S.N. 7, 2017, p. 109–112.

1981. Coriolan Horațiu Opreanu, *De la Dacia romană la „Romania". Identități etnice și culturale la Dunărea de jos*, în vol. *Construind Unirea cea Mare*, VII. *De la Sarmizegetusa la Alba Iulia. Stat și statalitate pe teritoriul României*, volum îngrijit de Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, 2018, p. 51−147: o mică sinteză privind viața romană în Dacia și Scythia Minor (Dobrogea) în secolele II−III; evoluția romanității daco-moesice în secolele IV−VI.

1982. Florian Matei-Popescu, *On the Origins of the municipium Hadrianum Drobetense*, în vol. *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968), p. 87–96.

Autorul presupune existența la Drobeta, îndată după constituirea provinciei Dacia, a două așezări civile de tip *vicus* – unul dezvoltat în apropierea castrului (un *vicus* militar), altul dezvoltat în legătură cu viața meșteșugărească și comercială (stimulate de navigația fluvială intensă și existența podului peste Dunăre), care va fi ridicat de împăratul Hadrian la rangul de *municipium*. Dar existența unei *regio* (vezi nota aceluiași autor, *Note epigrafice (VI)*, SCIVA 66, 3–4, 2015, p. 297–300, nr. 2), supusă controlului unui *centurio regionarius*, detașat din legiunea IIII Flavia felix (mai târziu și din legiunile V Macedonica și XIII Gemina), este de pus în legătură cu organizarea polițienească din teritoriul provincial.

1983. Florian Matei-Popescu, Ovidiu Țentea, *The Eastern Frontier of Dacia. A Gazetteer of the Forts and Units*, în vol. Vitalie Bârcă (ed.), *Orbis Romanus and Barbaricum. The Barbarians around the Province of Dacia and their Relations with the Roman Empire*, Cluj-Napoca, 2016, p. 7–24 (trecerea în revistă a castrelor de pe linia Carpaților Orientali și a trupelor staționate în ele; subliniază atenția acordată apărării trecătorilor spre Moldova).

1984. Coriolan Horațiu Opreanu, *The Garrison of the Roman Fort at Porolissum (Dacia). The Analysis of the Tile-Stamps*, Open Archaeology [De Gruyter] 4, 2018, p. 365–372.

Propune ameliorări ale cronologiei staționării trupelor atestate epigrafic (inscripții, ștampile tegulare).

1985. Constantin C. Petolescu, *Notes prosopographiques (IX)*, Dacia N.S. 61, 2017, p. 241–246.

1. Inscripția IDR, III/4, 325 (= AÉ, 1999, 1286) menționează o lucrare militară efectuată de o trupă aflată temporar în Dacia (probabil *ala Flavia Britannica milliaria c. R.*, care pleacă apoi în Pannonia Inferioară), sub ordinele lui *Egnatius [Priscus?]*, probabil primul procurator presidial al Daciei Inferioare.– 2. O inscripție din Sardinia (AÉ, 2004, 673), din timpul împăratului Valerian (253–260), menționează și numele soției acestuia (cea de-a doua soție), *Cornelia Gallonia Augusta*, atestată pentru prima dată în prosopografia romană. Autorul leagă această informație de emisiunile monetare ale împăratului Gallienus din anul 260, care poartă pe avers legenda *GALLIENAE AVGVSTAE* (RIC, V/1, n° 18). Despre o împărăteasă *Galliena*, vezi Elisabeth Wallinger, *Die Frauen in der Historia Augusta*, Althistorisch-epigraphische Studien 2, Viena, 1990, p. 129–130 (cu omisiuni bibliografice).

1986. Constantin C. Petolescu, *Hispano-Dacica. Dacios in dos inscripciones hispanas*, Aquila Legionis 21, 2018, p. 61–68.

Un altar cu inscripţie provenind de la Areias de Vilar (Portugalia; AÉ 1983, 568), închinat unei divinităţi hispanice obscure, inclus în anul 1996 în culegerea de inscripţii externe privitoare la istoria Daciei (IDRE, I, 178), prezintă în r. 3 *Dacoru[m]*, iar în r. 4: *Durpa[neus]*; de curând, prin reexaminarea inscripţiei (pe baza unor fotografii după original), am putut citi în r. 2: *numeru[s]*. O altă inscripţie, funerară, din Hispania Baetica (CIL, II^2/5, 375), revizuită de curând de Alicia Ma. Canto, în Hispania epigraphica 8, 1998 [2002], p. 46, n. 146), menţionează pe un oarecare M. Aurelius Achaicus, *natione Geta*; de punerea pietrei s-a îngrijit un personaj numit *[Dece?]balus* (vezi Constantin C. Petolescu, *Note epigrafice (seria a X-a)*, SCIVA 67, 3–4, 2016, p. 315–319, nr. 5–6). Prezenţa acestuia poate fi legată de acel *numerus* de daci, trimis să contribuie la respingerea invaziei maurilor rifani abătută asupra Hispaniei pe timpul lui Marcus Aurelius (vezi misiunea lui L. Iulius Vehilius Gratus: CIL, VI, 31856 = ILS, 1327 = IDRE, I, 18).

1987. Constantin C. Petolescu, *Participarea flotei romane la războiul dacic al împăratului Traian*, SCIVA 69, 1–4, 2018, p. 217–224.

Cinci diplome militare, referitoare la armata provinciei Moesia Superior din anii 100 (AÉ, 2008, 1734; AÉ, 2009, 1818), 102/105 (AÉ, 2009, 1819), 110–111 (Werner Eck, Andreas Pangerl, *Neue Diplomzeugnisse für die Truppen in den Donauprovinzen aus dem 2. Jh.*, ActaMN 55/I, 2018, p 30–32, nr. 3), 111/112 (AÉ, 2008, 1738), 112/114 (AÉ, 2008, 1739), atestă existenţa unor efective de *classici*, sub ordinele unui *praefectus* (*classis*). Această flotă, special constituită de către împăratul Traian în vederea războiului cu dacii, avea ca misiune să sprijine operaţiunile de debarcare (inclusiv prin legarea unor poduri de vase) şi să asigure supravegherea navigaţiei fluviale.

Operaţiunile preliminare războiului au solicitat din plin flota romană: aprovizionarea armatei, transportul trupelor şi operaţii de debarcare; îndeosebi legarea unor poduri de vase (scenele IV–V şi XLVIII = 37) solicita priceperea inginerilor militari romani.

1988. Constantin C. Petolescu, Mihai Popescu, *Culegerea de inscripţii greceşti şi latine din România*, în vol. Mihai Popa (coord.), *Editura Academiei Române 70*, Bucureşti, 2018, p. 54–60 (stadiul publicării / continuării culegerii).

1989. Ioan Piso, *Das verhängnisvolle Jahr 262 und die amissio Daciae*, în vol. L. Vagalinski, M. Raycheva, D. Boteva, N. Sharankov (eds.), *Proceedings of the First International Roman and Late Antique Thrace Conference „Cities, Territories and Identities”, Plovdiv, 3rd – 7th October 2016* (= Bulletin of the National Archaeological Institute / IzvestijaSofia 44), Sofia, 2018, p. 427–440.

1990. Ioan Piso, *Kleinasiatische Götter und Kolonisten in Dakien*, Gephyra 15, 2018, p. 37–70. Cu exact patru decenii în urmă, dedicam un studiu aceluiaşi subiect: *Les colons d'Asie Mineure dans la Dacie romaine*, Dacia N.S. 22, 1978, p. 213–218; revenire asupra subiectului, cu ştiri noi, în cartea: *Dacia. Un mileniu de istorie*[2], Bucureşti, 2014, p. 254–255 (colonişti), 284 (culte din Asia Mică).

1991. Ovidiu Țentea, Florian Matei Popescu, *Cohors I milliaria Ituraeorum. A new approach*, în vol. N. Sharankov, Mirena Slavova (eds.), *Monuments and Texts in Antiquity and Beyond. Essays for the centenary of Georgi Mihailov (1915–1991)*, Studia classica Serdicensia 5, Sofia, 2016, p. 371–381.

Cf. Ioan Piso, Felix Marcu, *La cohors I Ituraeorum en Dacie*, ActaMN 43–44/I, 2006–2007, p. 167–176 (CEpR, XXIX (2009), nr. 1374):

1992. Rada Varga, *Observations on the prosopography of the urban centers of Dacia Porolissensis*, ActaMN 55/I, 2018, p. 43–61 (rolul veteranilor în constituirea elitelor urbane).

1993. Timea Varga, *Medicine, religion and society in Dacia Porolissensis*, ActaMN 55/I, 2018, p. 63–94.

Cercetare detaliată a tuturor datelor despre medicina epocii, îndeosebi cele arheologice. Se analizează și cultul zeilor vindecători în provincie.

1994. Ekkehard Weber, *Scaurianus*, Tyche 63, 2016, p. 259–268.

O inscripție fragmentară (registrul figurat lipsă) din zona Zlatna / Ampelum (CIL, III, 1610 = IDR, III/3, 362) menționează pe un *Scaurianus*, *Caes(aris) n(ostri) ser(vus) vill(icus)*. Un omonim apare într-o altă inscripție de la Apulum (CIL, III, 1081 = ILS, 3594 = IDR, III/5, 202; Nationalbibliothek, Wien; fotografia reprodusă de Ioan Piso în IDR, III/5, iar acum și de Ekkehard Weber): *I(ovi) O(ptimo) M(aximo)* / *et Dis Pe*/*natibus* / *Scauria*/ *nus*. Dar, după E. Weber, inscripția de la Apulum pare a fi un fals (parțial): altarul păstrat la Viena ar fi o copie după o inscripție autentică, dar fragmentară, restituită astfel de Ekkehard Weber: *I. O. M / et Dis Pe/natibus / Scaurianus / [Caes(aris) ser(vus) vil(licus) / pro se et suis* (?) / *v. s. l. m.]*.

1995. Rainer Wiegels, *Addenda: einige Bemerkungen zu spätantiken Silber- und Goldbarren*, ActaMN 55/I, 2018, p. 241–261.

Discuția privește inclusiv (cu atenție specială) descoperirile de la Feldioara (p. 249–250, nr. 6) şi Crasna (p. 250–254, nr. 7–8). Vezi, de acelaşi autor, studiile citate în CepR, XXXIV (2014), nr. 1731 şi XXXV (2015), nr. 1848.

1996. Livio Zerbini, *Il sistema logistico ed il vettovagliamento dell'esercito di Traiano in Dacia*, în *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968), p. 67–73.

Inscripții recent descoperite sau revizuite[3]

(nr. 1997–2030)

1997–1998. Werner Eck, Andreas Pangerl, *Neue Diplomzeugnisse für die Truppen in den Donauprovinzen aus dem 2. Jh.*, ActaMN 55/I, 2018, p. 25–42. Şapte diplome militare privitoare la trupele Daciei, Moesiei Inferior (v. *infra*, nr. 2058–2059), Moesiei Superior (v. *supra*, nr. 1987 şi *infra*, nr. 2064) şi Pannoniei Inferior. Loc de descoperire neindicat.

[3] Începând cu această serie, la această rubrică vor fi introduse și diplomele militare privitoare la armata Daciei, provenite din comerțul de antichități (în țările occidentale); în cele mai multe cazuri, editorii nu menționează proveniența pieselor şi trec sub tăcere colecția (posesorii) sau locul (muzeul?) unde se păstrează.

1997. P. 27–30, nr. 2, fig. 2–3 (fotografii). *Tabella I*: 1,9 × 3,4 cm; este a treia copie după o *constitutio* pentru trupele provinciei Dacia din 10 februarie 110 (p. 27–30, nr. 2).

Extrinsecus

[Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus]
[Aug(ustus) Germ(anicus) Dacicus pontif(ex) maximus,]
[tribunic(ia) potestat(e) XIIII imp(erator) VI co(n)s(ul) V p(ater) p(atriae)]
*[equitibus et peditibus qui mil]**itaverun**[t in]*
*[alis duabus et cohortibus d]**ecem, quae a**[p-]*
*[pellantur I civium Romanor]**um et I Aug**(usta)]*
*[Ituraeorum et I Aug(usta) Ituraeor]**um sagitta**[r(iorum)]*
*[et I Britannica (miliaria) c(ivium) R(omanorum) et I Hisp]**anor**(um) [p(ia) f(idelis)]*
*[et I Thracum c(ivium) R(omanorum) et I Ituraeor]**um e**[t I Fla-]*
[via Ulpia Hispanor(um) ∞ c(ivium) R(omanorum) et II Gallor(um)Macedonica]
[et III Campestris c(ivium) R(omanorum) et IIII Cypria c(ivium) R(omanorum) et VIII] [Raetor(um) c. R.) et pedites singulares Britannici et sunt in Dacia sub]
[D(ecimo) Terentio Scauriano] etc.

Intus

[- - - - - et sunt]
*[in Dacia sub D(ecimo) T]**eren**[tio Scauriano]*
*[quinis et vice]**nis plur**[ibusve stipend(iis)]*
*[emeritis dimi]**ssis ho**[nesta missione,]*
*[quorum nomi]**na s**[ubscripta sunt, ipsis]*
*[liberis poster]**isq**[ue eorum civitatem dedit et]*
[conubium - - -] etc.

Alte diplome din 17 februarie 110: CIL, XVI, 57 (= IDR, I, 2); AÉ, 2011, 1790 (= ILD, II, 806).

1998. P. 32–34, nr. 4, fig. 6–7 (fotografii). Fragment de diplomă militară (*tabella II*). Dimensiuni: 6 × 4,5 cm.

Textul este astfel reconstituit de editori:

Intus

[Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius), divi Traiani Parthici n(epos), divi Nervae pron(epos) T(itus) Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius pont(ifex) max(imus), trib(unicia) pot(estate) V, imp(erator) II, co(n)s(ul) IV, p(ater) p(atriae)

equitibus et peditibus, qui militaverunt in ala una et coh(ortibus) V, qu(ae) appellantur

- - - - et sunt in Dacia Porol(issensi) sub Clodio Gallo quinis et vicenis stipendiis emeritis dimissis honesta missione,

quorum nomina subscripta sunt, civitatem Romanam dedit et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civit(as) i(i)s data, aut cum i(i)s, quas post(ea) duxiss(ent), dumtaxat singulis]

***A**(nte) **d**(iem) [pr(idie) Non(as) Oct(obres)]*
***Campestre** [et Senecione co(n)s(ulibus)]*
***Coh**(ortis) [---, cui praefuit]*
***Sex**(tus) **Min**[--- / ---].*

Extrinsecus*:*

*[Ti(beri) Claudi Menandri; P(ubli) Atti Severi; L(uci) Pulli Daphni]; **P**(ubli) **Atti** [Festi]; **M**(arci) **Sen**[til(i) Iasi]; **Ti**(beri) **Iul**[i Felicis]; **C**(ai) **Iu**[li Silvani].*

Diploma datează din anul 142, pe baza altei diplome datată 6 octombrie 142 (Werner Eck, Andreas Pangerl, *Zwei neue Diplome für die Truppen von Dacia superior und Dacia Porolissensis*, ZPE 191, 2014, p. 272–277; preluată în AÉ, 2014, 1640); procuratorul Clodius Gallus este identificat de epigrafiştii citați pe un alt fragment de diplomă descoperit la Buciumi (RMD, II, 128). Despre acest personaj, vezi Constantin C. Petolescu, *Clodius Gallus, **procurator Daciae Porolissensis***, SCIVA 66, 1–2, 2015, p. 97–100.

1999. Provenienţă necunoscută. Diplomă militară (*tabella* I) din care s-au recuperat succesiv, până prin 2005, din comerţul de antichităţi din Germania, 19 fragmente; tăbliţa reconstituită în bună parte măsoară 16,01 × 13,5 cm. Publicarea a comportat până acum trei ediţii:

Werner Eck, David MacDonald, Andreas Pangerl, *Neue Diplome für die auxiliartruppen in den dakischen Provinzen,* ActaMN 38 (I), 2001, p. 27–36, nr. 1, fig. 1–2 fotografii (13 fragmente; preluată în AÉ, 2001, 2150); un nou fragment, cu completarea întregului text: Werner Eck, David MacDonald, Andreas Pangerl, *Neue Diplome für die auxiliartruppen von Unterpannonien und die Dakischen Provinzen aus Hadrianischer Zeit*, ActaMN 39–40 (I), 2002–2003, p. 48–50, nr. 7, fig. 14–15 fotografii (preluată în CEpR, XXI–XXIV (2001–2004), nr. 970; RMD, V, 351; ILD, 14). Ulterior, s-au adăugat alte fragmente; vezi Werner Eck, Andreas Pangerl, *Ein Diplom für die Truppen von Dacia superior unter dem Kommando des Marcius Turbo im Jahr 119 n.Chr*, ActaMN 41–42 (I), 2004–2005 (apariţie 2007), p. 61–67; CEpR, XXVII–XXVIII (2007–2008), nr. 1307; AÉ, 2005, 1703. Recent s-a adăugat un nou fragment din partea superioară dreaptă: Werner Eck, Andreas Pangerl, *Das früheste Zeugnis für die Stationierung der cohors XIII urbana in Africa: 11. Juni 79 n.Chr.*, ZPE 199, 2016, vezi Appendix, p. 179–183 (= AÉ, 2016, 2019).

Textul reconstituit acum este următorul:

Extrinsecus:

Imp(erator) Cae[sar divi] Traiani Parthici f(ilius) divi
Nervae [nepos] Traianus Hadrianus Aug(ustus),
pont(ifex) m[ax(imus), t]ribunic(ia) potest(ate) III, co(n)[s(ul) III
equitib[us et pe]ditibus qui militaverunt
in ala un[a et cohort(ibus) VII q]uae appellantur
Hispanor(um) [et (1) *I Ulp(ia) Britton(um)] et* (2) *I Hisp(anorum) p(ia) f(idelis) et* (3) *I Alpi-*
nor(um) et (4) *I Br[itannica ∞ c. R. et]* (5) *II Britton(um) ∞ c. R.*
p. f. et (6) *V Gall[or(um) et* (7) *VI]II Raetor(um) et sunt in*
Dacia Su[per(iore) sub Ma]rcio Turbone quin(is) et
vicenis [pluribusve] stipendi(i)s emeritis di-
missis ho[nesta missi]one quorum nomina
subscrip[ta su]nt ipsis liberis p[ost]erisque eo-
rum c[ivitate]m dedit et conubium cum uxori-
bu[s quas tun]c habuissent cum est civitas

iis data aut si qui caelibes essent cum iis quas
postea duxissent dumtaxat singuli singulas.
<A(nte) d(iem)> pr(idie) idus Nove(mbres)
C. Herennio Capella, L. Coelio Rufo co(n)s(ulibus).
Cohort(is) VIII Raetorum cui prae(e)st
L. Avianius [- - - - -]ratu[s]
exped[ite]
Demuncio Avessonis f(ilio) Eravisc(o)
et Primo f(ilio) eius et Saturnino f(ilo) eius
et Potenti f(ilio) eius et Vibiae fil(iae) eius
et Comatumrae fil(iae) eius.
Descriptum et recognitum ex tabula aenea
quae fixa est Romae in muro post templum
divi [Aug(usti)] ad Minervam.

Intus:

Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici f(ilius) divi
Nervae nepos T[rai]anus Hadrianus Aug(ustus)
pontif(ex) max(imus) tri[b(unicia) potes]t(ate) III co(n)s(ul) III
[equi]t(ibus) et p[edi]t(ibus) qu[i] milit(averunt) in ala una [et]
[cohortibus VII quae appell]antur Hispanorum
et (1) *I [Ulp(ia) Britt(onum) et* (2) *I Hisp(anorum) et]* (3) *I Alpinor(um)*
et (4) *I Brit{t}annic(a)*
∞ *c(ivium) R(omanorum [et* (5) *II Brit]ton(um) c(ivium) R(omanorum) p(ia) f(idelis)*
et (6) *V Gall(orum) et* (7) *VIII*
Raet[or(um) quae] sunt in Dacia Super(iore) sub Marci(o)
Tur[bon]e quinis et vicen(is) pluribus-
ve stipend(i)s emerit(is) dimiss(is) honest(a)
miss(ione) quorum nom(ina) subscript(a)
sunt ipsis liberis posterisque eo-
rum civit(atem) dedit et conubiu(m) cum
[uxoribus - - -] etc.

Datare: 12 noiembrie 119, pe baza puterii tribuniciene a împăratului Hadrian, a numelui celor doi consuli (A. Degrassi, *I Fasti consolari dell'Impero Romano*, Roma, 1952, p. 35) și a indicației *pr(idie) idus Nove(mbres)*; formula *a(nte) d(iem)* ce precede această indicație este o eroare de gravare; vezi și cazul diplomei de la Drobeta din 1 aprilie 179: RMD, II, 123 (= AÉ, 1987, 843 = ILD, 46).

Grație noului fragment, ştim acum că diploma menţionează şapte (nu şase) cohorte.

Diploma confirmă informaţia din Historia Augusta (*Hadr.,* 6,6 şi 7,3), conform căreia Q. Marcius Turbo, după ce a fost onorat cu titlul de prefect al Egiptului (fictiv; era de fapt o echivalare a comandamentelor anterioare, împotriva evreilor răsculaţi şi a maurilor), pentru a avea mai multă autoritate, a fost pus succesiv (iar nu concomitent) în fruntea Pannoniei (Inferioare) şi a Daciei. Titlul cu care a guvernat Dacia este subiect de dispută. Despre cariera acestui personaj, vezi Ioan Piso, *Fasti povinciae Daciae*, II, Bonn, 2013, p. 67–109, nr. 72

(cu bibliografia integrală). În r. 25, numele fiicei veteranului a fost, între timp, deja corectat: Comatumara (celtic); vezi D. Dana, *Corrections, restitutions et suggestions onomastiques dans quelques diplômes militaires*, CCGG 21, 2010, p. 42.

2000. SARMIZEGETVSA REGIA. În cursul săpăturilor de la Grădiştea de Munte, s-a descoperit, cândva după al Doilea Război Mondial (anii ’50–’60 ai secolului trecut), un umbo de scut, la 139 m Nord de poarta de Vest. Obiectul, de bronz, are formă circulară, cu un diametru de 18,4 cm; gurguiul are diametrul de 11,6 cm, iar înălțimea de 6,6 cm. Pe baza piesei, spre margine, se observă o ştampilă într-un cartuş dreptunghiular lung de 1,2 cm. Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.

Alin Henț, Daniel Cioată, *What's in a Name? A stamped Shield-Boss from Grădiştea de Munte – Sarmizegetusa Regia*, JAHA 4, 4, 2017, p. 64–71; fig. 3–4 (foto, desen), 6 (fotografia ştampilei).

Editorii citesc *SEXTII* şi consideră că este vorba de numele producătorului, *Sextus* sau *Sextius*, la genitiv. De fapt, ştampila trebuie citită *SEXTI*, deci numele *Sextus* la genitiv. După autori, acest meşter ar fi din Italia de Nord, dar nu exclud nici că ar fi vorba de un meşter itinerant (ceea ce este puțin probabil; ştampilarea produselor echivala cu un fel de „reclamă comercială”, prin urmare este produsul unui atelier care realiza piese în serie).

2001–2002. Dan Bălteanu, *Two Imperial Statue Bases for Philip the Arab and Marcia Otacillia from the Auxiliary Camp of Slăveni*, Oltenia 25, 2018, p. 112–147.

2001. Slăveni (jud. Olt). Bază de statuie de calcar, spartă în numeroase fragmente; descoperite în 1962 în cursul săpăturilor din *principia* castrului. Dimensiuni (estimare aproximativă): 0,7 × 0,9 m. Muzeul Olteniei, Craiova (inv. I 7591).

Dumitru Tudor, *Oltenia romană*[3], Bucureşti, 1968, SE 450; Dumitru Tudor, *Distrugerea castrului de la Slăveni, pe Olt*, Historica 1, 1970, p. 67–83; IDR, II, 500; vezi şi Dumitru Tudor, Gheorghe Popilian, Nicolae Gudea, Dorel Bondoc, *Castrul roman de la Slăveni. Încercare de monografie arheologică*, Cluj-Napoca, 2011, p. 218, pl. XC.

Dan Bălteanu, *Two Imperial Statue Bases for Philip the Arab and Marcia Otacillia from the Auxiliary Camp of Slăveni*, Oltenia, Studii şi comunicări. Arheologie Istorie, 25, 2018, p. 115–116, nr. 1, fig. 3/1–2, adaugă alte trei fragmente, publicate ca piese independente: IDR, II, 501 (= Dumitru Tudor, *Comunicări epigrafice VII*, SCIVA 26, 1, 1975, p. 128, nr. 3), IDR, II, 302 (= Dumitru Tudor, *Comunicări epigrafice VII*, SCIVA 26, 1, 1975, p. 129, nr. 4) şi IDR, II, 513 (Dumitru Tudor, *Comunicări epigrafice III*, SCIV 16, 2, 1965, p. 360, nr. 7). Astfel reconstituit, textul inscripției este următorul:

Imp(eratori) Caes(ari) M(arco) Iu[l(io) P]hi-
[l]ippo Pio Fel(ici) Invicto
Aug(usto), p[o]nt(ifici) max(imo), trib(unicia)
pot(estate), p(atri) [p(atriae), pr]oco(n)s(uli) [a]la
I Hisp(anorum) [Philippiana]
[dev]ota nu[mini] mai[es-]
[tatiq(ue) ei]us [de]dic(ante) V[- - -]
[- - -]VI sau *L[- - -]*

Vezi şi inscripția următoare.

2002. Slăveni (jud. Olt)**.** Bază de statuie de calcar, spartă în numeroase fragmente; descoperite în 1962 în cursul săpăturilor din *principia* castrului. Dimensiuni (estimare aproximativă): 0,6 × 0,85 m. Muzeul Olteniei, Craiova (inv. I 7591).

Din alte fragmente „disparate”, Dan Bălteanu, *Two Imperial Statue Bases for Philip the Arab and Marcia Otacillia from the Auxiliary Camp of Slăveni*, Oltenia 25, 2018, p. 116, fig. 3/3–4, reconstituie inscripția următoare:

Marc[i(a)?e Ot]aci-
li(a)e Sever(a)e Aug(ustae) con[i]ucis (!) *M. Iu[l(i)]*
[P]hil[ippi] P(ii) F(elicis) [A]ug(usti)
[e]t m[a]tr[i] Caes(aris)
nos[tri et] cas-
[t]ro[r]u[m, ala I Hi]-
[sp(anorum) Philip]pi[ana]
[- - - - -]

2003. Slăveni, Fragment de bloc de calcar, păstrând câteva litere din două rânduri. Dimensiuni: 0,186 × 0,143 × 0,152 m. Muzeul Olteniei, Craiova; inv. I 7591.

Dan Bălteanu, *Two Imperial Statue Bases for Philip the Arab and Marcia Ostacillia from the Auxiliary Camp of Slăveni*, Oltenia 25, 2018, p. 130, nr. 3, fig. 2/4 (fotografie).

[devota nu]mi-
[ni maies]tati-
[q(ue) eius , eorum?]

Fragmentul face parte probabil dintr-o a treia inscripție, dedicată lui Filip al II-lea, fiul lui Filip Arabul.

În concepția autorilor celui mai recent și important studiu asupra castrului de la Slăveni (Dumitru Tudor, Gheorghe Popilian, Nicolae Gudea, Dorel Bondoc, *Castrul roman de la Slăveni*. *Încercare de monografie arheologică*, Cluj-Napoca, 2011, p. 45–47), acesta ar fi fost distrus încă din timpul invaziei goților conduși de Argaithus șiGanthericus din anul 248 (dar doi dintre „autorii” cărții exprimaseră anterior părerea că distrugerea s-a petrecut în urma marii invazii a goților conduși de Kniva, din anii 249–251: Dumitru Tudor, *Distrugerea castrului de la Slăveni, pe Olt*, Historica 1, 1970, p. 80–82; Gheorghe Popilian, *Săpăturile din așezarea civilă a castrului de la Slăveni (jud. Olt)*, MCA (a XV-a Sesiune Anuală de Rapoarte, Brașov, 1981), București, 1983, p. 344). Dar pierderea liniei Oltului ar fi însemnat pierderea efectivă a Daciei Malvensis; este greu de conceput cum legătura Imperiului cu zona Transilvaniei s-ar mai fi realizat doar prin porțiunea Drobeta – Dierna. În realitate, refortificarea liniei Oltului, începută de Filip Arabul, trebuie să fi continuat pe timpul lui Decius; o inscripție de la Apulum îl numește *restitutor Daciarum* (CIL, III, 1176; ILS, 514; IDR, III/5, 431). Astfel, trebuie să admitem că măcar linia Oltului a fost păstrată până la sfârșitul domniei lui Gallienus.

2004. Rapoltu Mare (jud. Hunedoara). Fragment de țiglă cu grafit (realizat înainte de ardere), descoperit în anul 2015, în punctul „La vie”.

Marius Gheorghe Barbu, Mihai Vlad Vasile Săsărman, *A Roman Roof Tile Fragment with Inscription Discovered at Rapoltu Mare – La Vie, Hunedoara County*, în vol. Iosif Vasile Ferencz, Oana Tutilă, Nicolae Cătălin Rișcuța, *Representations, Signs and Symbols*.

Proceedings of the Symposion on Life and Daily Life, Cluj-Napoca, 2018, p. 79–84, fig. 4 (fotografie, desen).

Autorii citesc literele *CAR* şi propun a recunoaşte un nume *C. Ar[ri - - -]* (bazați pe atestările gentiliciului *Arrius* în Dacia). Dar literele par mai degrabă GV, iar în continuare bara de sus a altei litere (*T*?); prin urmare, nimic semnificativ.

2005. Ruşi (com. Slimnic, jud. Sibiu). Capac de amforă (*operculum*), aproximativ rotund, descoperit în cursul unei cercetări de teren. Diametrul: 7,34/6,56 cm. Pe capac apare incizată de două ori litera *X*. Dedesubt, incizată cu stângăcie, un fel de *tabula ansata*, cu literele M I O.

Claudiu Munteanu, *An Incised Amphora Stopper Found at Ruşi, Sibiu District*, Bruckenthal. Acta Musei 13. 1, 2018, p. 47–53, fig. 2 (fotografie) – 3 (desen).

Cele două semne în formă de *X* sunt interpretate de autor ca semn de capacitate; *XX sextarii* = 10,92 litri (capacitatea amforei). Literele de dedesubt ar putea fi înțelese ca numele proprietarului amforei: *M(arcus) I(ulius) O(- - -)*.

2006–2009. Inlăceni (com. Atid, jud. Harghita). Radu Ardevan, *Einige Inschriften aus Inlăceni (Dakien)*, în vol. Dilyana Boteva-Boyanova, Peter Delev, Julia Tzvetkova (eds.), *Society, Kings, Gods. In memoriam professoris Margaritae Tachevae*, Jubilaeus 7, Sofia, 2018, p. 533–542.

Se propune o nouă lectură pentru patru inscripții publicate de la Inlăceni. Versiunile oferite sunt cele de mai jos:

2006. Inlăceni (com. Atid, jud. Harghita). Fragment de lespede de calcar; dimensiuni: 0,95 × 0,22 × 0,14 m. Textul prezintă numeroase goluri (prin erodarea suprafeței); litere înalte de 4,5 cm. Muzeul din Cristur.

Nicolae Gudea, *Castrul roman de la Inlăceni. Încercare de monografie*, ActaMP 3, 1979, p. 201, nr. 5; IDR, III/4, 265; revizuire: Radu Ardevan, *Einige Inschriften aus Inlăceni (Dakien)*, în Dilyana Boteva-Boyanova, P. Delev, Julia Tzvetkova (eds.), *Society, Kings, Gods. In memoriam professoris Margaritae Tachevae*, Jubilaeus 7, Sofia, 2018, p. 533–537, nr. 1.

[I]mp(eratori) Ca[es(ari) [[M(arco) Iul(io)]]
[[Philippo]] Pio]
Felici [Aug(usto) tr(ibunicia) p(otestate)]
[I]III co[(n)s(uli) proco(n)s(uli) p(atri) p(atriae)]
[et M(arco) Iul(io) Philippo]
[[iun(iori)]] [i]m[p(eratori) co(n)s(uli) coh(ors)]
[I]II[I] His[pan(orum) eq(uitata)]
[[Philippiana]]
[n]umin[i et mai-]
estati [eor(um) d(evota)]
fec[it per? ……]
[……..].

Datează din anul 247 p.Chr. Piesa pare a ilustra implicarea trupei în războiul carpic. Reutilizată ulterior ca material de construcție.

2007. Inlăceni (com. Atid, jud. Harghita). Altar din conglomerat nisipos. Dimensiuni: 0,93 × 0,37 × 0,28 m. Litere înalte de 6 cm. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei.

IDR III/4, 272 (cu consemnarea edițiilor anterioare); revizuire: Radu Ardevan, *Einige Inschriften aus Inlăceni (Dakien)...*, p. 537–539, nr. 2.

Dian(a)e Aug(ustae)
sacrum
T(itus) Ael(ius) Cres-
centian-
us praef(ectus)
coh(ortis) IIII Hisp(anorum)
[[Sev(erianae) Alexandria-]]
n(a)e v(otum) l(ibens) s(olvit).

Datează din a doua jumătate a domniei lui Severus Alexander.

2008. Inlăceni (com. Atid, jud. Harghita). Altar votiv din trachit, descoperit în castru în anul 1850. Dimensiuni: 0,75 × 0,41 × 0,37 m. Muzeul din Sfântu Gheorghe.

IDR, III/4, 285 (cu consemnarea edițiilor anterioare); revizuire: Radu Ardevan, *Einige Inschriften aus Inlăceni (Dakien)...*, p. 539–540, nr. 3.

Deo Marti
T(itus) Ael(ius) Cresce(n)-
tianus praef(ectus)
coh(ortis) IIII Hisp(anorum)
[[Sev(erianae) / Alexandrianae]]
ex voto posuit.

Vezi şi inscripția anterioară.

2009. Inlăceni (com. Atid, jud. Harghita). Fragment de altar votive; 0,67 × 0,37 m. Dispărut; textul redat după un manuscris.

IDR, III/4, 286; revizuire: Radu Ardevan, *Einige Inschriften aus Inlăceni (Dakien)...*, p. 540–541, nr. 4, care propune în ultimele trei rânduri: *Aur(elius) Dent/onius(?) v(otum) s(olvit) l(ibens) / m(erito).* Cognomen probabil hispanic.

2010. Inlăceni (com. Atid, jud. Harghita). Fragment de altar din piatră calcaroasă. Descoperit de în cursul săpăturii din anul 1950, în *porta praetoria*, aşezat ca prag. Dimensiuni: 0,96 × 0,26 × 0,30 m

Radu Ardevan, *Une inscription martelée d'Inlăceni (Dacie)*, în Alejandra Guzmán Almagra, Javier Velaza (eds.), *Miscellanea philologica et epigraphica Marco Mayer oblata* (= Anuari di Filologia Antiqua et Medievalia 8), Barcelona, 2018, p. 101–114.

[Imp(eratori) Caesari]
[[Marco Iulio]]
[[Philippo]] [Pio Felici Au-]
[g(usto) p]on[t(ifici) max(imo) tri-]
[bunici]ae po[te-]
[statis] IIII co(n)s(uli) pro-
[co(n)s(uli) p(atri)] p(atriae), coh(ors) I[III His-]
[pan(orum)[[Philippia[na]]]
[n]umini [et ma-]
[iesta]ti e[o]ru[m - - -]

Autorul reia o inscripție foarte lacunară (din cauza martelării drastice, dar şi a prelucrării ulterioare), publicată anterior deficitar (Nicolae Gudea, *Castrul roman de la Inlăceni. Încercare de monografie*, ActaMP 3, 1979, p. 201, nr. 6; IDR, III/4, 249; AÉ, 1998, 973.). Noua restituire a autorului arată că este o dedicație din anul 247, pentru Filip Arabul. Piatra a fost reutilizată ca material de construcție în castru, după mijlocul secolului al III-lea.

2011. APVLVM. Altar de calcar (partea superioară distrusă), descoperit în anul 2011, în castrul legiunii XIII Gemina, în *praetentura dextra*; aflat *in situ*, aşezat pe un postament dreptunghiular. Dimensiuni: 0,56 × 0,455 × 40 m. Câmpul epigrafic: 0,34,5 × 0,32,5 m; înălţimea literelor: 3–6 cm.

Radu Ota, Cristian Titus Florescu, *Un altar votiv descoperit în castrul legionar de la Apulum*, Apulum 54, 2017, p. 329–339, pl. 3 (desen; fotografia este modestă şi obscură).

După desenul efectuat de autori, textul inscripției apare astfel:

I · O · M
CEN 〉 (?)
MATTI
VALENS
OPTIO

În r. 1, între primele două litere, *interpunctio*; acelaşi semn trebuie să fi fost şi între literele *O* şi *M*. În r. 2, în lipsa unei fotografii clare, nu putem şti dacă prima literă nu este totuşi *G* autentic. Semnul ce urmează pare a fi totuşi >, semnul pentru *centurio*. În r. 4, litera *S* mai mică şi mai sus. Autorii propun lectura:

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Gen(io) (centuriae) / M(arcus) Atti(us) / Valens, / optio.

Gentiliciul *Attius* este atestat la Apulum (IDR, III/5, 130, 131, 499).

Remarcăm, totuşi, că în r. 3 lipseşte *interpunctio* între M şi ATTI; lectura r. 2–3 ar putea fi, mai degrabă, *Genio (centuriae) Matti*; indicația centuriei se face după cognomenul centurionului. Tot astfel, dedicantul ar fi redat doar cu cognomenul: *Valens, optio*.

Ediție engleză (*A votive altar discovered in the legionary camp of Apulum*), în JAHA, Cluj-Napoca, 4/4, 2017, p. 72–79 (exclusiv online) (informație: Radu Ardevan).

2012–2015. APVLVM. În anul 2018, în cursul unor lucrări de excavare în vederea unor lucrări de construcţii, în str. 1 Decembrie 1918 (după autori, pe teritoriul viitorului *municipium Septimium Apulense*) au apărut fundațiile unor structuri romane. Între materialele recuperate, s-au descoperit patru inscripții latine referitoare la cultul mithriac. Se păstrează la Muzeul Unirii din Alba Iulia.

Mariana Egri, M.M. Carty, Aurel Rustoiu, Constantin Inel, *A New Mithraic Community at Apulum (Alba Iulia, Romania)*, ZPE 205, 2018, p. 268–276.

2012. APVLVM. P. 263–271, fig. 1 (fotografie). Altar sau bază de statuie din calcar de Ighiu. Fața profilată, sus şi jos. Dimensiuni: 1,20 × 0,528 × 0,388 m; câmpul epigrafic: 0,785 × 0,414 m. Scriere monumentală, litere înalte între 4,9–5,2 cm; r. 4, ligatura *T+E* (neremarcată de editori); r. 6, *COL*, litera *O* mai mică, în interiorul lui *C*; r. 7, ligatura *A+R+K* (ultima literă redată |‹).

Soli
Invicto
Mithrae,
pro salute
P(ubli) Ael(ii) Ma-
ri, flam(inis) col(oniae),
Vitalis ark(arius)
v(otum) l(ibens) s(olvit).

P. Aelius Marius (sau Marus?) era un cunoscut arendaş al păşunilor şi sării; el mai apare în alte patru inscripţii din Dacia: la Micia (CIL, III, 1363 = IDR, III/3, 119), Tibiscum (CIL, III, 1549 = CIMRM, II, 2153 = IDR, III/1, 145), Porolissum (AÉ, 2013, 1281) şi Domneşti (AÉ, 1957, 273 = 1967, 388 = ILD, 804).

În inscripţia de la Domneşti, personajul onorat apare cu titlurile *fl(amen) col(oniae), [c]onduc(tor) pas(cui) et salinar(um)*; în comentariul la inscripţia AÉ, 2013, 1281 (de la Porolissum), se afirmă: „La date dépend de la manière dont on interprète la charge de *fl(amen) col(oniae)* dans l'inscription de Domneşti. S'il s'agit de Sarmizegetusa, l'inscription est antérieure au règne de Commode, mais si la colonie est la *colonia Aurelia Apulensis*, il faut situer *P. Aelius Marius* sous Commode ou après lui, mais non après les Sévères, en raison de l'écriture" (Ioan Piso). Surpriza este că P. Aelius Marius apare acum *flam(inis) col(oniae)* şi în inscripţia de la Apulum; lipsa indicaţiei topice s-ar putea datora faptului că inscripţia a fost ridicată (a fost descoperită) chiar la Apulum (dar autorii precizează că pe teritoriul viitorului *municipium Septimium*). Însă Domneşti nu se afla în teritoriul *coloniei* Aurelia Apulensis; prin urmare, lipsa indicaţiei topice (numele coloniei) pare să însemne că în Dacia exista, la data punerii inscripţiei, o singură *colonia*: *Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*. Astfel, inscripţia poate data din timpul lui Hadrian sau Antoninus Pius (pentru aceasta pledează şi numele *P. Aelius* Marius), poate şi de la începutul domniei lui Marcus Aurelius (*ante* 168). Dedicantul Vitalis, *arkarius* (casier), era sclavul lui P. Aelius Marius.

2013. APVLVM. P. 271–272, nr. 2, fig. 2 (fotografie) – 3 (desen). Altar sau bază de statuie din calcar de Ighiu. Dimensiuni: 0,602 × 0,323 × 0,256 m. Deteriorări: marginea stângă (partea de sus), puţin din marginea dreaptă; despicat pe verticală, dar fără a afecta grav textul inscripţiei (altarul refăcut). Câmpul epigrafic: 0,315 × 0,237 m; litere înalte de 3,5 cm; *interpunctio*.

Transi-
to Dei,
sacrum.
Vitalis, G(-) S(-)
v(otum) s(olvit).

În r. 12, *Transitus Dei* semnifică trecerea zeului (Mithra), în drum spre peşteră, unde se petrece sacrificiul (vezi Franz Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Miyhra*, I, Paris, 1889, p. 171, 305: „tracé"; Robert Turcan, *Les cultes orientaux dans le monde romain*, Paris, 1989, p. 218: „passage").

În r. 4, siglele *G·S* sunt necompletate; dar editorii trimit la AÉ, 1932, 43 (Hagenbach, pe valea Neckarului), în care, după numele dedicanţilor, aflăm: G·S·VOTO·POSVERVNT. Siglele respective pot abrevia *g(ratus) s(e)* (vezi *Totius Latinitatis Lexicon*, consilio et cura Jacobi Facciolati, opera et studio Aegidii Forcelini, tomus secundus, Patavii, MDCCLXXI [1771], p. 395; *Thesaurus linguae Latinae*, VI, pars altera, Leipzig, Teubner, 1925–1934, p. 2260–2265, s.v. *gratus*): prin urmare: „Vitalis, recunoscător, şi-a îndeplinit promisiunea”.

2014. APVLVM. P. 272–273, fig. 4 (fotografie) – 5 (desen). Altar sau bază de statuie, spart în bucăţi, dar reconstituit în mare parte, fără a afecta grav citirea inscripţiei. Dimensiuni: 0,622 × 0,323 × 0,258 m. Câmpul epigrafic: 0,348 × 0,244; litere înalte de 3,5 cm.

Cauto-
pati, sacrum.
Vitalis
[ar]k(arius) G(-) S(-)
v(otum) s(olvit).

Pentru siglele necompletate din r. 4, vezi explicaţia de la inscripţia nr. 2012.

Cautoipates şi *Cautes* (poate cel din inscripţia următoare) erau dadoforii (purtătorii de facle), cei care flancau, în peşteră, scena sacrificiului mithriac.

2015. APVLVM. P. 273, fig. 6 (desen). Fragment de bloc de calcar de Ighiu dintr-un monument epigrafic. Se mai păstrează două litere: dintr-un rând *C̣* (sau *G* ?), din celălalt probabil *P̣*.

2016. APVLVM. Fragment de placă de marmură, descoperit în anul 2017, în zona castrului legiunii XIII Gemina (*retentura sinistra*, lângă *via praetoria*). Dimensiuni: 0,22 × 0,15 × 0,025 m. Litere înalte între 1,8–2,2 cm.

Radu Ota, Florian Matei-Popescu, Cristian Titus Florescu, *A new inscription discovered in the Apulum legionary fortress*, ActaMN 55/I, 2018, p. 167–173.

Lectura: *[...] / [...e]x immu[n(e) (denariorum) C] / [....] ex strator(e) (denariorum) C vac. / [...] et fabr(um) (denariorum) C / [...]*

2017–2018. APVLVM. În cursul cercetărilor preventive efectuate de Muzeul Brukenthal din Sibiu, pe traseul autostrăzii Sebeş–Turda (km 0+000–7+000), jud. Alba, pe teritoriul oraşului Alba Iulia, în partea sudică, în lunca inundabilă a Mureşului, în zona joncţiunii cu râul Ampoi, au fost descoperite două situri medievale (numerotate 4 şi 5), în care s-au descoperit fragmente de piese sculpturale romane, reutilizate ca material de construcţie.

Alexandru Sonoc, Gheorghe Natea, Florentin Perianu, *Two Roman inscriptions from the archaeological excavations on the Sebeș – Turda highway*, Brukenthal. Acta Musei 12, 1, 2017, p. 49–56.

2017. APVLVM. P. 49–50, nr. 1, fig. 2 (fotografie). Fragment de stelă funerară de calcar, descoperit în situl nr. 4 (km 10+650 – 9+750), reutilizat la construcţia unui cuptor de piatră (= Cx. 05) datând din secolul al XII-lea. Dimensiunile fragmentului: 0,27 × 0,25,5 × 12,7 m.

Partea păstrată reprezintă registrul cu câmpul inscripției; acesta era înscris într-un cadru dublu profilat, păstrat sus și pe partea dreaptă. Formula obișnuită *D(is) M(anibus)* lipsește, dar probabil a fost gravată mai spre stânga, centrat. Litere înalte între 4–5 cm; în toate trei rândurile, primele litere sunt păstrate parțial, totuși reconstituirea propusă de editori este sigură: în r. 1 (păstrat) Ọ̣VINTI (patronimicul defunctului), cu ligatura *N+T*; în r. 2 ẸRANVS, cu ligatura *A+N*, iar *S f*inal mai mic; în r. 3 ṾS VX.

Urmând sugestia editorilor, întregirea ar fi: *[D(is) M(anibus), [- - - -] Quinti / [fil(ius) - - - vet]eranus / [leg(ionis XIII G(eminae) - - -]ṾS v(i)x(it) / [ann(is) - - -].*

Completarea literelor ṾS din ultimul rând este dificilă: s-ar putea ca în lacună să fi fost înscris un rang militar: *[librari]us*, *[evocat]us* etc.; sau, eventual, numele soției defunctului, care s-a ocupat de ridicarea monumentului, iar în continuare *[- - - ei]us ux(or)* / *[or]* (?).

2018. APVLVM. P. 50, fig. 4 (fotografie). Fragment de lespede funerară de calcar roșiatic, descoperit în zona orașului Alba Iulia („Bretea"), în cuprinsul sitului 5 (Cx. 33; la 800 m depărtare de Mureș și 1,5 km față de joncțiunea Ampoiului cu Mureșul), într-o locuință rectangulară, alături de alte materiale romane. Dimensiuni: 0,27 × 25,5 × 12,7 m. Litere înalte de 4–5 cm. După datele editorilor, lectura ar fi:

...[l]eg(ionis) X[III Geminae?]
[vixit? an]n(os) XX[....] /
... IN a[nnis?]....

Observăm totuși, după fotografie, că în rândul 2, după *XX*, pare a se mai zări capătul oblic de sus al hastei unui alt *X*; deci personajul a trăit cel puțin 30 de ani, dacă nu chiar peste 40. În rândul următor, ultima literă păstrată pare a fi totuși *M* (nu *A*), ceea ce sugerează *[fecit] in ṃ[ilitia annis...]* (anii cât a servit în armată). Ar fi vorba despre un militar din legiunea XIII Gemina, mort în timpul serviciului militar.

2019. POTAISSA. Revizuirea inscripției CIL III 908 aduce în lumină doi militari din prima cohortă a legiunii, în centuria primipilului.

George Cupcea, Radu Zăgreanu, *Guarding the eagle. Soldier membership in the first cohort of the legion in a revisited inscription from Potaissa*, ActaMN 55/I, 2018, p. 141–150.

Noua lectură pentru CIL III 908 este: *D(is) M(anibus) / Aur(elius) Celsus / vixit an(nos) LX / Aur(elius) Bassus / vix(it) an(nos) L. Aur(elius) / Celsinianus / mil(es) c(o)h(ortis) I (centuriae) p(rimi) p(ili) / pat(ri) et a(v)unc/ulo pient(issimis) / ob merita / p(osuit)* (p. 145).

După Cichorius (RE, IV, col. 321, s.v. *cohors*), ar fi vorba de o *c(o)h(ors) I P(almyrenorum) P(orolissensium)*; această ideee (eronată) a fost alimentată de o inscripție de la Thessalonic, în care apare un ofițer roman, G. Mestrius Servilianus, ἔπαρχος εἴλης ἱππέων ἀριθμοῦ Παλμυρενῶν Πορολισσηνῶν (ILS, 9472 = IG, X/II/1, 146 = IDRE, II, 356) De aici s-a tras concluzia că *numerus Palmyrenorum Porolissensium* s-ar fi divizat, după 250, într-o *ala* (vezi inscripția de la Thessalonic) și o *cohors* (inscripția de la Potaissa). În realitate, denumirea trupei în inscripția de la Thessalonic arată, pur și simplu, că *numerus* de palmyreni era compus din călăreți; vezi și cazul acelui *numerus* de illiri de la Brâncovenești, în Dacia Superior (Constantin C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, București, 2002, p. 132–133), care apare: *ala Inlyri(corum)* (AÉ, 1992, 1472 = ILD, I, 440), *al(a) n(umeri) Il(l)yr(icorum)* (CIL, III, 6284; 8074, 7; AÉ, 1992, 1474 = ILD, I, 454). Un *numerus* de călăreți illiri exista și în Dacia Inferior (*Auxilia Daciae*, p. 131–132).

De altfel, tot la Potaissa apare un militar dintr-o *[coh.] VIII P P* (CIL, III, 13764); deci *[coh(ortis)] VIII p(ili) p(rioris)*: comandantul manipulului de *triarii* din *cohors VIII*, care era şi comandantul cohortei [F. Cumont, *Neue Funde aus Dacien und Moesien*, AEM 17, 1894, p. 19, nr. 6, completa *coh(ors) VIII P(annoniorum)P(hilippiana)*]. Prin urmare, în inscripţia CIL, III, 908, este vorba de *cohors I* din legiune (în cazul de faţă din legiunea V Macedonica), care era condusă de centurionul de cel mai înalt grad din legiune: *primus pilus.*

2020. POROLISSVM. Fragment de diplomă, păstrat în Muzeul de istorie şi artă, Zalău. Text ameliorat în cursul unor reluări (ediţii) succesive:

IDR, I, 23 (I.I. Russu); RMD, I, 40 (Margaret M. Roxan); ILD, I, 9 (cu consemnarea altor ediţii); RMD, V, Appendix I, p. 917–918 (Paul Holder). Reluare recentă a discuţiei: Dan Dana, Dan Deac, *Un diplôme militaire fragmentaire du règne d'Hadrien découvert à Romita (Dacie Porolissensis) et relecture du diplôme RMD I 40 (Porolissum)*, ZPE 208, 2018, p. 273–278.

Pentru diploma de la Romita, menţionată în titlu, v. *infra*, nr. 2025.

Despre cealaltă diplomă, de la Porolissum (IDR, I, 23 = RMD, I, 40), I.I. Russu nota următoarele (IDR, I, p. 193): „Ar putea să fie o diplomă dată pentru un ostaş din *cohors II Nervia Brittonum* (?); dar literele *VLP* de la începutul fragmentului par să indice epitetul *Ulpia*, necunoscut până acum pentru această unitate staţionată în castrul de la Buciumi”. În realitate, literele VLP sunt rezultatul unui desen incorect şi ca urmare al unei lecturi greşite; dar chiar în fotografia publicată în IDR, I, se văd literele *VG*, deci *[A]ug(usta)*, iar în continuare numele cohortei: *[II A]ug(usta) Nerv(ia) Pac(ensis]* (Margaret M. Roxan, Constantin C. Petolescu), Margaret M. Roxan data diploma între 120–140, dar Paul Holder, pe baza unei fotografii trimise de Ioan Piso, o datează între 138–142.

Tot Paul Holder (*loc. cit.*) citeşte *nomen*-ul prefectului [-]IVIVS, care, după editorii din 2018, poate fi *[L]ivius*, dar şi alt nume. Dan Dana şi Dan Deac propun o ameliorare a numelor beneficiarilor diplomei: *ex pedite Apṛịọn[i] Limen+[- f(ilius), - - -] et Seneciae Ḅellici fil(iae) u[x(ori eius,- - -]*.

2021. POROLISSVM. Aplică de bronz descoperită în anul 1980, în cursul săpăturilor la amfiteatrul roman. Diam. = 3,4 cm, gros. = 0,15 cm. Două inscripţii succesive realizate prin punctare (*au pontillé)*. Muzeul de istorie şi artă, Zalău.

Dan Deac, *An Inscribed Bronze Applique (tessera militaris) from Porolissum (Roman Dacia)*, ZPE 208, 2018, p. 268–272.

Lectura editorului:

Coh(ortis) Ī Itur(aeorum)
(centuria) Mocimi
Seranus

În r. 2, indicarea centuriei prin semnul ⟩; dar numele centurionului nu este clar (nici din fotografie, nici din desen, literele *IM* nu sunt sigure). Ulterior, piesa fiind ţinută în poziţie inversă (răsturnată), s-a „punctat” o altă inscripţie: *NOiENI*, probabil numele altui posesor.

Despre trupa menţionată, *cohors I Augusta Ituraeorum sagittariorum*, vezi: Constantin C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, Bucureşti, 2002, p. 116, nr. 49; Ioan Piso, Felix Marcu, *La cohors I Ituraeorum en Dacie*, ActaMN 43–44 (I), 2006–2007, p. 163–176; Ioan Piso, *Die rätselhafte*

Cohors I Augusta aus der Dacia Porolissensis, în vol. Radu Ardevan, Eugenia Beu-Dachin (eds.), *Mensa rotunda epigraphica Napocensis*, Cluj-Napoca, 2016, p. 41–44.

2022. POROLISSVM. Gemă de heliotrop, cu imaginea zeului anguiped pe o faţă şi inscripţia EIC A pe cealaltă. Muzeul de istorie şi artă, Zalău.

Dan Augustin Deac, *The Magical Gems from Porolissum*, ActaMP 40/1, p. 103111: o gemă cu reprezentarea unui anghiped, iar pe spate literele EICA [după N. Vlassa, Εἷς Ἀβρασάξ: „unul este Abrasax”; vezi CIGD, 65, cu indicarea surselor bibliografice]; alta cu Harpocrate (la bază, posibil trei litere, neclare).

2023. Buciumi (jud. Sălaj). Dală de calcar (spartă; 21 fragmente) descoperită în anul 2015, în cursul lucrărilor de restaurare în castru, la încrucişarea dintre *via praetoria* şi *via principalis*; dimensiuni: 1,03 × 1,32 × 0,25 m. Inscripţia este încadrată într-o ramă profilată; litere înalte de 5,5–6 cm.

Ioan Piso, Dan Deac, *Eine neue kaiserliche Statuenbasis aus Buciumi und Caracallas Reise nach Dakien*, în vol. C. Sebastian Sommer, Suzane Matešić (eds.), *Limes XXIII. Proceedings of the 23rd International Congress of Roman Frontier Studies Ingolstadt 2015 – Akten des 23. Internationalen Limeskongresses in Ingolstadt 2015*, Mainz, 2018, p. 756–762, fig. 1 (fotografie), 2 (desen-reconstituire).

Imp[eratori] Caesari M[arco] Aurel[io An-]
tonino Pio Felici Aug(usto) [Parthi-]
co maximo Britanni[co ma-]
ximo, pontifici max[imo]
trib[uniciae] pote[s]tatis XVI [con-]
sul[i] IIII p(atri) [p(atriae) pro]consuli [op-]
timo fe[licissimoque pr]inc[i-]
pi coh[ors] II Ne[rvia] Brittonum
Antoninia[na indulgenti-]
is eius aucta lib[eralitati-]
busque ditata [- - -]

Pe baza demnităţilor imperiale: cea de-a XVI-a putere tribuniciană a lui Caracalla (10 decembrie 212 – 9 decembrie 213) şi a consulatului al IV-lea (la 1 ianuarie 213), inscripţia datează din anul 213, înainte ca împăratul să primească titlul *Germanicus* (septembrie 213); vezi pentru o informare rapidă: René Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*[4], Paris, 1914, p. 208–210; Dietmar Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*[2], Darmstadt, 1996, p. 162–165.

Publicaţia este însoţită de un scurt repertoriu al inscripţiilor datând din acest timp, de la Porolissum (AÉ, 1944, 51; 1979, 491; 1979, 492 = 2005, 1290), Ilişua (CIL, III, 795–796) şi Buciumi (AÉ, 1960, 361).

Unitatea menţionată, care forma garnizoana castrului de la Buciumi, este atestată şi prin numeroase ştampile (vezi studiul citat, p. 159, fig. 3), a căror atribuire corectă s-a făcut de I.I. Russu; a rămas totuşi neclară partea finală, citită diferit (vezi ILD, I, 637): *coh(ors) II N(er)v(ia)* (I.I. Russu), *coh(ors) II N(ervia) Pa(censis)* (Constantin C. Petolescu), *coh(ors) II*

N(ervia) Ant(oniniana) (J.E. Bogaers). În studiul prezentat acum, Ioan Piso şi Dan Deac acceptă lectura *P(acensis)* (lectură agreată şi de noi, ştampila trebuind aşezată în poziţie normală, nu răsturnată; acea „codiţă" ce porneşte din bucla literei *P* se poate datora unui defect al ştampilei); totuşi, autorii citaţi acum înclină a considera acea literă finală un fel de „b" (deci un *B* cu bucla de sus lipsă) în ligatură cu *A*, prin urmare: *coh(ors) II N(ervia) B(rittonum) A(ntoniniana)* (dar supranumele imperial al lui Caracalla, pe ştampile tegulare, apare sub forma unei ligaturi *A+N+T*, adeseori semănând cu un *N*).

2024. Buciumi (jud. Sălaj). Fragment de vas (imitaţie de *terra sigillata*) descoperit în anul 1969 în cursul săpăturilor din castrul roman (*praetentura*, baraca nr. 2). Dimensiuni: î = 4,6 cm, diam. = 21 cm. Pe burta vasului, o inscripţie realizată în pasta arsă; înălţimea literelor între 4–6 mm, cu excepţia primei litere, mai înaltă (8 mm). Muzeul de istorie şi artă, Zalău (fig. 1).

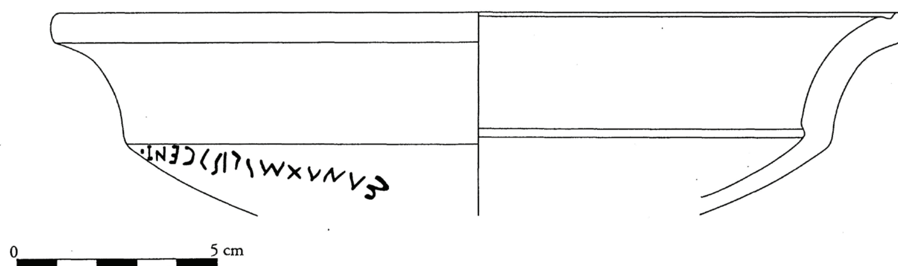

Fig. 1. Vasul cu inscripţie din castrul de la Buciumi (după Dávid Petruţ, *Pottery and Military Life*, Cluj-Napoca, 2018, p. 60, pl. 7/1).

Dan Dana, Dávid Petruţ, *A military graffito on a pottery plate from the auxiliary fort at Buciumi (Roman Dacia)*, Tyche 30, 2015, p. 19–24, pl. 4; Dávid Petruţ, *Pottery and military life. The ceramic assemblages from the barraks of the auxiliary fort at Buciumi, Dacia Porolissensis*, Cluj-Napoca, 2018 [*Studii asupra frontierelor Imperiului Roman pe teritoriul României*, vol. 4], p. 60, pl. 7/1.

Zanax, milis (centuriae) Geni[alis]

Prima literă este în formă de *Σ* cursiv; de remarcat, de asemenea, forma *milis*. În privinţa originii numelui (posibil semitic), editorii remarcă prezenţa acestuia la Roma, dar şi în Pannonia, Macedonia sau Palestina.

2025. Romita (jud. Sălaj). Fragment de diplomă militară *(tabella I)*; dimensiuni: 3,1 × 2,9 cm. Muzeul de istorie şi artă, Zalău.

Prima ediţie: A.V. Matei, I. Bajusz, *Castrul roman de la Romita–Certiae. Das Römergrenzkastell von Romita–Certiae*, Zalău 1997, p. 128–129 (desen Pl. LXXVII.1). Reluată recent de Dan Dana, Dan Deac, *Un diplôme militaire fragmentaire du règne d'Hadrien découvert à Romita (Dacie Porolissensis) et relecture du diplôme RMD I 40 (Porolissum)*, ZPE 208, 2018, p. 273278, fig. 1–2 (*extrinsecus*; fotografie, desen), 3 (*intus*, fotografie). [Referindu-se la autorii publicaţiei din 1997, editorii din 2018 remarcă: „Ils considèrent que

le fragment appartient à la partie centrale gauche de la *tabella* I *extrinsecus* et précisent que sur l'*intus* il y a trois lignes illisibles; ils donnent comme parallèles les diplômes *IDR* I 17 du 27 sept. 154 (*CIL* XVI 110 + *RMD* I 47 + *RMD* II 101) et *IDR* I 18 du 21 juill. 164 (= *RMD* I 64)".].

Reproducem transcrierea din recenta ediție (cu majuscule):

Tabella I *intus*:

[IMP CAES] DIVI Ṭ [RAIANI PARTHICI F DIVI NERVAE]
[NEPOS] Ṭ RAIANVṢ [HADRIANVS AVG PONT]
[MAX TRIB POT -- COS III (P P)]

Tabella I *extrinsecus*:

Ẹ Ṭ Ç [OHO]Ṛ Ṭ [IB] 33–34
ET Ī HISP Ẹ [T] 33–34
Ẹ T ∇ LING [ET ∇̄ I THRAC ET SVNT IN DACIA PORO] 33
Ḷ Ị Ṣ Ṣ Ṿ Ḅ +[QVINIS ET VICENIS] 33–35
PLVṚ IBV[SVE STIPEND EMERIT DIMISS HONEST] 35
MISSION[E QVORVM NOMINA SVBSCRIPTA] 30
SVNT IP̣ [SIS LIBERIS POSTERISQVE EORVM] 32

Textul constituției imperial este reconstituit astfel de noii editori:

[Imp(erator) Caesar] divi Ṭ [raiani Parthici f(ilius) divi Nervae nepos] Ṭ raianuṣ [Hadrianus Aug(ustus) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) -- co(n)s(ul) III p(ater) p(atriae)

eq(uitibus) et ped(itibus) qui militaverunt in alis – quae appel(lantur) ---] ẹ ṭ ç[oho]ṛ ṭ [ib(us) ---] et I Hisp(anorum) ẹ [t --- et --- (et ---?)] ẹt V Ling(onum) [et VI Thrac(um)? et sunt in Dacia Poro]ḷ ị ṣ (sensi) ṣ ụ ḅ +[--- quinis et vicenis] pluṛ ibu[sve stipend(is) emerit(is) dimiss(is) honest(a)] mission[e quorum nomina subscripta] sunt ip̣ [sis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium] etc.

În transcrierea dată de noii editori, primele trei rânduri sunt ocupate de numele împăratului şi titlurile sale (păstrate parţial pe *intus*; dar desigur redate la fel şi pe *extrinsecus*). Rândul 4 (din textul reconstituibil) ar fi ocupat de formula *eq(uitibus) et ped(itibus) qui militaverunt in alis – quae appel(lantur) ---]* (deci aici ar fi fost înscrise *alae*-le din Dacia Porolissensis; în această provincie sunt cunoscute doar patru trupe de cavalerie; vezi mai jos); apoi, în rândul următor (de fapt, primul de pe fragmentul păstrat), erau înscrise cohortele (şase sau şapte la număr, după socotința editorilor; dar numai două păstrate pe prezentul fragment).

De fapt, formula citată ar trebui să fie: *equitibus et peditibus qui militaverunt in alis [-] et cohortibus [-] quae appellantur* (cu abrevierile de rigoare şi înscrierea numărului de trupe de cavalerie, apoi al celor de infanterie). După procedeul urmat de editori, cu înscrierea numărului de semne (litere) din rândurile 4–5, textul ar fi următorul:

4 EQVITIB ET PEDITIB QVI MILITAVERVNT IN ALA I 37 (sau *una*?)
5 ẸṬ ÇOHOṚṬIB [VI] QVAE APPELLANTVR II PANNON 35

În r. 4, numărul mai mare de semne se datorează celor 8 haste (litera *I*). În r. 5, verbul *appellantur* poate să fi fost abreviat: *appellant*(*ur*); tot în r. 5, trupa de cavalerie poate fi *ala II Pannoniorum* sau *I Brittonum(um) c. R.* (aceste trupe apar în diploma RMD, I, 21 din

10 august 123) sau *Siliana* (această trupă apare printre trupele Daciei Porolissensis într-o diplomă fragmentară din anul 128 de la Napoca: *[Silia]n(a)* AE, 2009, 1177 = ILD, II, 819; apoi, în diploma de la Gherla din 2 iulie 133: *ala Siliana c. R.* IDR, I, 11 = RMD, I, 35); numele alei *Tungrorum Frontoniana* este prea lung, deci nu încape în rând.

Dintre trupele de infanterie, au mai rămas pe fragmentul de diplomă doar două cohorte: I HISP(anorum) (atestată în Dacia Porolissensis, pe timpul lui Hadrian, de trei diplome militare: una cu loc de descoperire necunoscut, AÉ, 2011, 1792 = ILD, II, 815 din 10 august 123; diploma de la Napoca AÉ, 2009, 1177 = ILD, II, 819 din anul 128; diploma de la Gherla IDR, I, 11 = AÉ, 1962, 255= RMD, 35 din 2 iulie 133) şi **V LING**(onum) (diploma RMD, V, 378 = AÉ, 2002, 1745 = ILD, I, 29 din 10 decembrie 130 – 9 decembrie 131).

Urmărind lista constituţiilor împăratului Hadrian şi cópiilor (diplomelor) privind *exercitus Daciae Porolissensis* (13 diplome; vezi tabelul publicat de editori, p. 276), observăm câteva cazuri când apar o singură *ala* şi câteva cohorte; înclinăm a data acest fragment în primii ani ai existenţei acestei provincii.

Prin urmare, diploma datează din timpul împăratului Hadrian, dar nu păstrează alte elemente de datare sigură. Cele două cohorte, *I Hispanorum* şi *V Lingonum*, sunt bine atestate prin diplome şi alte surse epigrafice în armata Daciei Porolissensis. Garnizoana castrului de la Romita o forma *cohors II Britannica milliaria* (dar care nu apare în acest fragment de diplomă). Posesorul diplomei putea fi un veteran al acestei trupe, dar şi din altă trupă din Dacia Porolissensis; actul de încetăţenire a fost păstrat de un urmaş, care se va fi înrolat (pe timpul lui Antoninus Pius sau Marcus Aurelius) în trupa de la Romita. Aşadar, asocierea stratigrafică (cu nivelul hadrianic din castru) nu este corectă; abia către mijlocul secolului al III-lea sau după abandonarea castrului, aceste piese de metal şi-au pierdut interesul (valoarea), devenind astfel obiecte „reciclabile"; descoperite de „căutatorii de metal", erau tăiate în bucăţi şi (re)topite.

Pentru cealaltă diplomă menţionată în titlu, v. *supra*, nr. 2020.

2026–2029. Ilişua (jud. Bistriţa-Năsăud). Patru diplome militare descoperite în castrul de la Ilişua; garnizoana castrului o forma o trupă de cavalerie: *ala I Tungrorum Frontoniana*. Piesele se află în Muzeul judeţean Bistriţa-Năsăud.

Dan Dana, Corneliu Gaiu, *Quatre diplômes militaires du milieu du IIe siècle pour l'**exercitus Daciae Porolissensis** trouvés à Arcobara/Ilişua (réédition)*, ZPE 197, 2016, p. 257–267; reproduse în volumul recent apărut: AÉ, 2016, 1323–1327.

2026. Ilişua. Fragment de diplomă militară *(tabella II)* descoperit în cursul săpăturilor din castrul de la Ilişua (în 1982 sau 1986), în *praetentura dextra*. Dimensiuni: 6,2 × 5,3 cm. Muzeul judeţean Bistriţa-Năsăud, inv. 23417.

Dan Dana, Corneliu Gaiu, *Quatre diplômes militaires du milieu du IIe siècle pour l'**exercitus Daciae Porolissensis** trouvés à Arcobara/Ilişua (réédition)*, ZPE 197, 2016, p. 258–260, nr. 1 (cu fotografiile ambelor feţe).

Pe *extrinsecus*, se păstrează doar *cognomina* (la genitiv) câtorva martori: SEVERI, DAPHNI, GETAE, Ç[[- - -]; pe baza acestora, autorii încadrează această microepigrafă între anii 144–146.

2027. Ilişua. Patru fragmente (unul recompus din alte trei, care se îmbină) de diplomă militară *(tabella II)* descoperite în cursul săpăturilor din castrul de la Ilişua.

Dan Dana, Corneliu Gaiu, *Quatre diplômes militaires du milieu du IIe siècle pour l'**exercitus Daciae Porolissensis** trouvés à Arcobara/Ilişua (réédition)*, ZPE 197, 2016, p. 259–262, nr. 2 (fotografiile publicate sunt ilizibile).

Cel mai consistent este fragmentul nr. 4, care păstrează pe *extrinsecus*: *[- - -] praest / [- - - - -]tor* (dar invizibilă în ilustrația anexată). Pe *intus* erau numele martorilor (nr. 4–7 din lista reconstituită de editori): *[M. Simili Getae] / [L. Pulli Chresimi] / [M. Sen]ṭịḷi [Iasi] / [T. I]uli [Feli]cis / [C. Iu]ḷ[i S]ilvani / [C. Pompo]ni St[atiani] / P. [O]ċili [P]risci*; numele acestora sunt prezente pe diplome în anii 154–156 („d'après les renseignements fournis par Paul Holder": Dan Dana, Corneliu Gaiu, *art. cit.*, p. 261).

Pe *extrinsecus*, editorii reconstituie numele prefectului *[P. Attius Tu]tor*– evident pe baza diplomei de la numărul următor.

2028. Ilişua, Fragment de diplomă militară descoperit în castrul de la Ilişua; 5,3 × 3,1 cm.

Dan Dana, Corneliu Gaiu, *Quatre diplômes militaires du milieu du IIe siècle pour l'**exercitus Daciae Porolissensis** trouvés à Arcobara/Ilişua (réédition)*, ZPE 197, 2016, p. 262–265, nr. 3 (cu fotografiile ambelor fețe).

Textul păstrat pe acest fragment a fost reconstituit în CEpR, XXX (2010), nr. 1440 (vezi şi Constantin C. Petolescu, *Notes prosopographiques (VII)*, Dacia N.S. 58, 2014, p. 295–297, nr. 3)[4]; întregirea noastră a fost reprodusă de Ioan Piso în AÉ, 2010, 1362. Noii editori reproduc practic întregirea noastră, fără completări esențiale:

CEpR, XXX (2010), nr. 1440 = AÉ, 2010, 1362	Dana, Gaiu, ZPE 197, 2016, p. 262–265, nr. 3
[Alae I T]ungr[orum Frontonianae cui praest]	[ALAE I] ṬVNGR CV[I PRAEST]
[T. Attius T]utor [Flavia Solva]	[T. ATTIVS] ṬVTOR [SOLVA]
[ex gre]gale	[ESG]ṚẸĠALE
[- - - - - Muca]tralis [f(ilio) Besso]	[ ]TRALIS [ ]
5 *[Descriptum et recog]nit(um) ex t[abula aenea]*	[DESCRIPTVM ET RECOG] NIT[VM EX TABVLAAENEA]
[quae fixa est Roma]e in [muro post templum divi	[QVAE FIXA EST ROMA]E IN [MVRO POST TEMPLVM DIVI]
Augusti ad Minervam]	[AVGVSTI AD MINERVAM]

Comentariul din nota editorilor preia conştiincios ceea ce am prezentat eu în bibliografia citată (IDRE, SCIVA, Dacia).

2029. Ilişua. Fragment de diplomă militară *(tabella II)* descoperit în castrul de la Ilişua.

Dan Dana, Corneliu Gaiu, *Quatre diplômes militaires du milieu du IIe siècle pour l'**exercitus Daciae Porolissensis** trouvés à Arcobara/Ilişua (réédition)*, ZPE 197, 2016, p. 265–266, nr. 4 (cu fotografiile ambelor fețe).

[4] Cu ocazia redactării cronicii epigrafice a anului 2010, am avut intenția de a efectua o deplasare de documentare la Bistrița, pentru a face o verificare pe original a lecturii; în acest scop, am luat legătura prin telefon cu domnul Corneliu Gaiu, care m-a sfătuit să renunț la călătorie, deoarece fragmentele de diplome nu se (mai) aflau (?) în Muzeul din Bistrița.

Se păstrează doar o porțiune din două rânduri. Primul rând este clar: [- - -] XV K IV[-], adică: *[a(nte) d(iem)] XV K(alendas) Iu[n(ias)]* (18 mai) sau *[a(nte) d(iem)] XV K(alendas) Iu[l(ias)]* (17 iunie). În celălalt rând erau numele consulilor: dacă din primul se păstrează parțial doar ultima literă (terminația ablativului), cel de-al doilea este neclar: editorii ezită între PAVLO şi GALLO (acesta mai probabil). Tentativa reconstituirii perechii de consuli – atât de către editorii citați, cât şi de mine – nu a avut succes. De altfel, nicio pagubă, deoarece noua „diplomă" nu prezintă vreo valoare informativă.

2030. Ilişua. *Tessera* în formă de *tabula ansata* (se păstrează, în bună parte, ansa din stânga), descoperită într-o baracă din castru. Dimensiuni: 3,17 × 2 cm; gros. = 1 mm. Muzeul Județean Bistrița-Năsăud, inv. 22721. Piesa poartă o inscripție (trei rânduri) executată prin punctare.

Dan Dana, Corneliu Gaiu, *Quatre diplômes militaires du milieu du II*[e] *siècle pour l'**exercitus Daciae Porolissensis** trouvés à Arcobara/Ilişua (réédition)*, ZPE 197, 2016, p. 266–267, nr. 5 (cu desen).

Lectura editorilor:

T(urma) Ian(u)ari
Marcel-
li

Totuşi, în r. 1 este posibilă o ligatură: A+N+V, prin urmare *T(urma) Ianuari*; este vorba despre un escadron de cavalerie, din *ala Tungrorum Frontoniana*. Cel de-al doilea nume indică pe posesorul piesei purtând această etichetă (la genitiv). Urmărind desenul, putem citi mai degrabă: MARCEḶ / Ị (?)VS – deci acelaşi nume, dar la nominativ.

Inscripții externe privitoare la istoria Daciei
(nr. 2031–2038)

2031. Loc de descoperire: necunoscut. Fragment de diplomă militară. Dimensiuni neindicate.

Werner Eck, Andreas Pangerl, *Eine neue Bürgerrechtskonstitution aus dem Jahr 105, dem ersten Jahr der **expeditio Dacica secunda***, în vol. *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968), p.75–85, fig. 1–2 (fotografie).

Extrinsecus:

[Imp(erator) Caes(ar)] divi Nerva[e f(ilius) Nerva Traianus]
[Aug(ustus) G]ermanicus Da[cicus pontif(ex) maximus]
[tribuni]c(ia) potestate VIIII im[p(erator) IIII co(n)s(ul) V p(ater) p(atriae)]
[equitibus] et peditibus qui mil[it(ant) in al(is) duab(us)]
[et cohortib]us decem et una q[uae appellant(tur)]
[I c(ivium) R(omanorum) et I Hisp]anorum Campag[onum et IIII Cy-]
[pria c(ivium) R(omanorum) et I Vi]ndelicorum ∞ [c(ivium) R(omanorum) - - -]
[- - - - - I Thrac]um c(ivium) R(omanorum) et I Augu[sta - - -]
[- - - - - e]t II GALḶỌṚṾ[- - -]
[- - -]∞+[- - -]

Intus:

[equitib(us) e]t ped[itibus qui militant in alis]
[du]abus et co(h)or[t(ibus) decem et una quae appell-]

[an]tur I c(ivium) R(omanorum) et I Hispa[norum) Campago(num) et IIII]
[Cy]pria c(ivium) R(omanorum) et I Vinde[licorum] ∞ c(ivium) R(omanorum) et - - -]
[- - - e]t I Thracum c(ivium) R(omanorum) [- - -]
[- - -]m et II Gal[lor(um)[- - - - -]
[- - -]AG++ṚDE[- - -]
[- - -]++[- - -]

Pe baza puterii tribuniciene a împăratului Traian, diploma datează între 10 decembrie 104 şi 9 decembrie 105, probabil dinainte de reînceperea războiului în 105. Din acest an mai cunoaştem alte două diplome militare privind „lăsări la vatră” din armata Moesiei Superioare, datate 12 ianuarie 105 (CIL, XVI, 49 din 12 ianuarie 105; RMD, V, 339). Probabil aceste trupe erau dislocate la nordul Dunării, în teritoriul deja anexat (Banat, Oltenia).

2032. Loc de descoperire: necunoscut. Werner Eck, Andreas Pangerl, *Neue Diplome aus der Zeit Hadrians für die beiden moesischen Provinzen*, ZPE 207, 2018, p. 219–231.

Dintre noile diplome militare publicate în acest articol, reţinem aici diploma din 18 februarie 129, în care *cohors III Campestris* îşi face din nou apariţia între trupele provinciei Moesia Superior (vezi *art. cit.*, p. 224–231, nr. 2).

Această trupă este atestată pentru prima dată în Moesia Superior într-o diplomă din 103/107 (CIL, XVI, 54); apoi apare în provincia *Dacia*, în diplomele din 14 octombrie 109 (RMD, III, 148), 17 februarie 110 (CIL, XVI, 57 = IDR, I, 2; AÉ, 2011, 1790 = ILD, II, 806) şi 3/4 mai 114 (RMD, IV, 225 = ILD, I, 13); iar într-o diplomă din 24 noiembrie 124, printre trupele Daciei Superioare (AÉ, 2010, 1857 = ILD, II, 817).

Acum trupa apare din nou în Moesia Superior, în diploma citată mai sus, din 18 februarie 129, apoi în alte diplome din anii 132, 137, 157, 160 şi 161 (Florian Matei-Popescu, Ovidiu Ţentea, *Auxilia Moesiae Superioris*, Cluj-Napoca, 2018, p. 43–45). Dar sub Marcus Aurelius, diploma de la Drobeta (1 aprilie 179) atestă această trupă din nou la nord de Dunăre, în Dacia Superior: *III Campestrum* (RMD, II, 123 = AÉ, 1987, 843 = ILD, I, 46)!

Se pune, astfel, problema dacă este vorba despre aceeaşi trupă sau de două trupe omonime, dar diferite. O sugestie ar putea oferi diploma militară pentru trupele Moesiei Superioare din 18 februarie 129 (citată *supra*), în care numele acestei trupe este însoţit de un apelativ ciudat: astfel, pe *extrinsecus*, trupa este denumită III STECTORIGIANA CAMPESTRIS, iar pe *intus* III STECTOR CAMPESTR; nu pare a fi o eroare de gravare. Cuvântul care precedă numele trupei ne sugerează o legătură cu numele unei trupe de cavalerie din Moesia Inferior: *ala I Gallorum Atectorigiana* (despre această trupă, vezi: Florian Matei-Popescu, *The Roman Army in Moesia Inferior*, Bucureşti, 2010, p. 178–181). Ar fi posibil ca un *Atectorix*, de neam gallic/celtic, să fi comandat, pe timpul lui Caesar sau Augustus (vezi Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, VI, Berlin, 1910, p. 145; Eric Birley, *Alae named after their Commanders*, Ancient Society 9, 1978, p. 257–273; J.F. Gilliam, *The Roman Army*. Mavors. Roman Army Researches 4, Amsterdam, 1988, p. 368, 376; Patrick Le Roux, *Th. Mommsen et C. Iulius Macer (CIL, XIII, 1041)*, Pallas. Hors-série: Mélanges offerts à Monsieur Michel Labrousse, Toulouse, 1986, p. 119–135), mai întâi, o *cohors III Campestris*, apoi, o *ala Gallorum*, de la care cele două trupe şi-ar fi luat supranumele *Atectorigiana*. Dar, în timp ce trupa de cavalerie din Moesia (după 86 din Moesia Inferior) şi-a păstrat supranumele (pentru a se diferenţia de alte *alae Gallorum* din provincie), cel al cohortei III Campestris a fost până

acum omis în diplome; în anul 129, el a fost adăugat (confuzia primei litere: *S* în loc de *A* este nesemnificativă): poate pentru a fi deosebită de omonima *cohors III Campestris* din Dacia.

2033. Loc de descoperire: necunoscut. Werner Eck, Andreas Pangerl, *Ein Diplom für die Hilfstruppen der Arabia ausgestellt unter Hadrian wohl im Jahr 126*, ZPE 197, 2016, 227–230; preluată în AÉ, 2016, 2014.

[Imp(erator) Caes(ar) divi Traiani Part]hici f(ilius) divi Nerv(ae) [nepos Traianus Hadrian]us Aug(ustus) pont(ifex) max(imus) [trib(unicia) potest(ate) XII? c]o(n)s(ul) III

[equit(ibus) et pedit(ibus), qui mil(itaverunt) in] al(is) II et coh(ortibus) V, quae [appell(antur) Gaetul(orum) veter(ana) et I] Ulp(ia) Droma(dariorum) P(almyrenorum) (milliaria) et [- - - et VI Hispanorum et sunt in Arabia sub - - quinis et vicenis pluribusve stipendiis emeritis dimissis honesta missione, quorum nomina subscripta sunt, civitatem dedit et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas iis data, aut, si qui caelibes essent, cum iis quas postea duxissent] dumtaxat sin[guli singulas.

A(nte) d(iem) ---] C(aio) Calpurnio Fla[cco, L(ucio) Trebio Germano co(n)s(ulibus).]

Coh(ortis) VI H[ispanorum, cui praest] Q(uintus) P[--- expedite?] Diurdano C[-- f(ilio) Daco?] et Marcellina[e -- fil(iae) uxori eius --] et I[-- f(ilio) eius] et [-- f(ilio) / fil(iae) eius] et I[-- f(ilio) / fil(iae) eius].

Descriptum et [recognitum ex tabula ae]nea, quae f[ixa est Romae in muro post] templum [divi Aug(usti) ad Minervam].

Interesul nostru pentru această diplomă este determinat de numele posesorului: *Diurdanus*, de neam dac; este o nouă atestare a acestui nume după alte cinci inscripții: trei de la Roma – *Ant(onius Diurdanus)* în garda de *equites singulares Augusti* (CIL, VI, 2408), *Aur(elius) Diurdanus,* fiul unui veteran (CIL, VI, 3451) şi *Diurdanus Dacus* (AÉ, 1997,1753 = 1998, 1615); *Diurdanus Damanaei*, *expedite* din *cohors I Flavia Musulamiorum* din Mauretania Caesariensis (AÉ, 2005, 1724); *Diurdanus Decebali* dintr-o inscripție funerară de la Sacidava, din Dobrogea (AÉ, 1998, 1141 = ISM, IV, 189 = IDRE, II, 339).

2034. Loc de descoperire: necunoscut. Fragment de diplomă (*tabella II*). Dimensions: 3,2 × 2,6 cm.

Julián González Fernández, Javier Bermejo Meléndez, *Diplomata militaria del Museo de Huelva*, Revista Onoba 4, 2016, p. 276–278, nr. 3; AÉ, 2016, 2003

Intus:

Coh(ortis) I U[lp(iae) Dacor(um) cui praeest]
Ti. Clau[dius Ti. f. Qui(rina) Maximinus Neapol(i) ex pedite - - -]

Extrinsecus:

[- - - - -] / G. Iu[lii Eutychi] / L. Pulli [Anthi] / P. Atti [Severi] / - - -

Diploma este un extras dintr-o *constitutio* a împăratului Hadrian din anul 129, pentru trupele din provincia Syria. Identificarea este dedusă după numele martorilor şi cel al prefectului. Vezi şi inscripția următoare.

2035. Loc de descoperire: necunoscut. Fragment de diplomă (*tabella I*), din comerțul de antichități (v. *infra*, nr. 2036).

Dan Dana, Florian Matei-Popescu, *Quatre diplômes militaire fragmentaires,* Tyche 31, 2016, p. 127–133; AÉ, 2016, 2024.

[Coh(ortis) I Ulp(iae) Dacor(um) cui praee]st
[Ti. Claudius Ti. f., Qui(rina tribu) N]eapol(i)
[ex pedite M. Ulpio - - -] Daco
[Descript(um) et recognit(um) ex tabula aen]ea [quae fixa est Romae]
[in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam].

Diploma era un extras dintr-o *constitutio* a împăratului Hadrian, din 22 martie 129, pentru trupele auxiliare din provincia Syria (se cunosc nouă cópii din această *constitutio*). Beneficiarul era un dac (numele necunoscut, pierdut); el primise cetățenia romană (şi numele), pentru virtute, chiar înainte de terminarea serviciului militar, probabil după *expeditio Parthica*.

2036. Dan Dana, Florian Matei-Popescu, *Quatre diplômes militaires fragmentaires,* Tyche 31, 2016, p. 127–133; AÉ, 2016, 2024–2027.

Primul fragment a fost deja prezentat *supra*, sub numărul 2035. Alt fragment (p. 130–131) ar putea să fi avut titular un fost militar din *cohors I Sugambrorum*, sub comanda unui prefect originar din Palmyra (PME, A 7); un al treilea fragment (p. 131–132) era rupt din livretul unui militar originar din Ratiaria (dintr-o trupă necunoscută); ultimul fragment (p. 133) nu păstrează nicio informație demnă de reținut.

2037. Loc de descoperire: necunoscut. Trei fragmente dintr-o diplomă militară (trei din *tabella I* şi două din *tabella II*), din 151/154, pentru trupele din Syria Palaestina.

Werner Eck, Andreas Pangerl, *Eine Konstitution für das Heer von Syria Palaestina aus der Mitte der antoninischen Herrschaftszeit mit einem Auxiliarpräfekten Cn. Domitius Corbulo*, Scripta Classica Israelica 35, 2016, p. 85–95; preluată în AÉ, 2016, 2022.

Reținem doar informația de pe *extrinsecus*:

[Ala]e Antia[nae Ga]ll(orum) Thr(acum) cui pra[eest C]n. Domi[tius Cn.? f.] Corbulo, ex [gre]gale [- - -]o Dece[bal]i f. Da[co].

Titularul diplomei era un dac; numele este necunoscut, dar cel al părintelui său era un cunoscut antroponim dacic.

2038. Loc de descoperire: necunoscut. Fragment de diplomă militară *(tabella I)*. Dimensiuni: 5,9 × 6,3 cm. Se păstrează într-o colecție din Siena (Italia).

Niccolò Mugnai, *A New Military Diploma for the Troops of Mauretania Tingitana*, ZPE 197, 2016, p. 243–244, fig. 1–2 (fotografie).

Intus

[Imp(erator) Caes(ar), divi Hadriani f(ilius) divi Traiani]
[Parth(ici) n(epos), divi Nervae pron(epos), T. Aelius]
[Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius, pont(ifex) max(imus)],
[tr(ibunicia) pot(estate) XVI, imp(erator) II, co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriae)]
[eq(uitibus) et ped(itib(us) q(ui) m(ilitaverunt) in al(is) V et coh(ortibus) XI, q(uae) a(ppellantur) (1) *I Aug(usta) Gall(orum)*
et (2) *Gem(elliana) c(ivium) R(omanorum) et* (3) *I Taur(iana) victr(ix) c(ivium)*

R(omanorum) et (4) III Ast(urum) p(ia) f(idelis) c(ivium) R(omanorum) et (5) I
[Hamior(um) Syr(orum) sag(ittariorum) et (1) *I Itur(aeorum) c(ivium) R(omanorum) et*
(2) *V D]alm(atarum) et* (3) *II H[isp]a[n(orum) c(ivium) R(omanorum)*
[et (4) *I Astur(um) et Callaec(orum) c(ivium) R(omanorum) et* (5) *II Syr(orum)]*
sag(ittariorum) ∞ et (6) *III Ast(urum) c(ivium) R(omanorum)*
[et (7) *II Hispan(orum) c(ivium) R(omanorum) et* (8) *Lemavor(um) c(ivium)*
R(omanorum) et] (9) *III Gall(orum) fel(ix) et* (10) *IV*
[Gall(orum) c(ivium) R(omanorum) et (11*) IV Tungr(orum) vexil(latio)] et sunt in*
Maur(etania)
[Tingitan(a) sub Flavio Flavi]ano proc(uratore), XXV, item
[classic(is) XXVI plur(ibusve) st(ipendis) di]m(issis) hon(esta) mis(sione) quor(um)
[nom(ina subscr(ipta) sunt, civit(atem) Rom(anam)] qui eor(um) non
[hab(erent) ded(it) et con(ubium) cum uxor(ibus) quas] tunc hab(uissent) cum
[est civit(as) is data aut cum is q]uas [p]os[tea duxissent dumtaxat singulis] etc.

Extrinsecus

[- - - - - cum uxoribus] quas tunc habuis(sent) cum est
[civitas is data aut cu]m is quas postea duxiss(ent)
[dumtaxat sing]ulis, a(nte) d(iem) VII k(alendas) Nov(embers)
[C. Cattio] Marcello
[Q. Petie]dio Gallo co(n)s(ulibus)
[Alae Gemelli]an(ae) c(ivium) R(omanorum) cui praest
[- - - - -] Clemens, Roma,
[ex g]regale
[- - - - - Z]urasis f(ilio) Daco.
[Descript(um) et re]cognit(um) ex ex tabul(a) aerea
[quae fixa est] Romae in muro post
[templum divi A]ug(usti) ad Minervam

Pe baza numelor consulilor (*extrinsecus*, r. 4‒5: vezi Attilio Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero Romano*, Roma, 1952, p. 43; Géza Alföldy, *Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen*, Bonn, 1977, p. 163) şi a indicației din r. 3, diploma datează din 28 octombrie 153. Din aceeaşi *constitutio*, se cunosc alte trei diplome militare: RGZM, 34 (întreagă, ambele tăblițe; pe baza ei s-au departajat rândurile 1‒10 de pe *intus* şi s-au redat abrevierile din lacuna textului); RMD, V, 409‒410 (fragmente, *tabella I*).

Posesorul diplomei era un călăreț simplu, *[ex g]regale*, de neam dac, din *ala Gemelliana c. R.*; numele lui este pierdut, dar tatăl său se numea *[Z]urasis*; acest antroponim mai este cunoscut dintr-o diplomă militară din anul 70, al cărei posesor se numea *Zurazis, Decebali f(ilius)* (AÉ, 2006, 1833).

Din Mauretania Tingitana, mai cunoaştem alte trei diplome militare acordate unor veterani de neam dac: una de la Valentia Banasa, din anul 124, pentru un veteran din *ala Gemelliana c. R.* (CIL, XVI, 171 = IDRE, II, 469); altă diplomă, din anul 144, atestă un pedestraş de neam dac, *Damanaeus*, *S[- - -]ri f(ilius)*, din *cohors V Delmatarum c. R.* (AÉ, 2004, 1924 = RMD, V, 398); încă una, din 26 octombrie 153, pentru un anonim din *ala I Augusta Gallorum c. R.* (AÉ, 2005, 1726). Iar la Thamusida, o lespede funerară atestă o femeie de neam dac (IDRE, II, 470).

Două surse geografice, *Itinerarium Antonini* (23, 3) şi Geograful din Ravenna (III, 11, 8), menționează, pe drumul dintre Tingi şi Volubilis, o localitate (stațiune cu băi sulfuroase) denumită *Aquae Daicae* (Constantin C. Petolescu, *Contribuții la istoria Daciei romane*, I, Bucureşti, 2007, p. 286–288) – probabil constituită din veteranii daci din trupele din Mauretania Tingitana.

MOESIA INFERIOR
(Dobrogea)
(nr. 2039–2081)

Bibliografie – Generalități
(nr. 2039–2057)

2039. Alexandru Avram, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu, *Inscriptiones Scythiae Minoris Graecae et Latinae – Inscriptions Grecques et Latines de Scythie Mineure*, volume VI. Suppléments, fascicule 2: Tomis et son territoire, Bucureşti – Paris, 2018.

În concepția (intenția) autorilor, acest volum ISM, VI este un *supplementum* la primele trei volume din seria *Inscripțiile din Scythia Minor* (conținând patrimoniul epigrafic al cetăților de pe litoralul pontic, sectorul românesc: Histria, Tomis şi Callatis). Deocamdată, se publică doar „fasciculul” 2 (în realitate, un volum magnific!), dedicat patrimoniului epigrafic al oraşului Tomis. Prima parte prezintă *Addenda et corrigenda* la ISM, II (*corpus*-ul întocmit de Iorgu Stoian), nr. 1–468. Partea a doua este un *Supplément au corpus* (nr. 469–746): inscripții publice, onorifice, religioase, funerare; inscripții creştine; inscripții înmănunchiate sub titlul *Instrumentum* (inscripțiile provin din cuprinsul oraşului Tomis, dar şi din teritoriul său). Urmează două anexe: I. *Répertoire des sceaux (antérieurs au VIIIe siècle) comportant des légendes* (172 de numere) şi II. *Répertoire des poids comportant des légendes* (133 numere). În continuare, anexele editoriale: abrevieri, bibliografie, concordanțe, precum şi indici ampli. Ilustrația este strânsă în 126 de planşe, cu reproduceri de bună calitate.

Având în vedere că prof. Alexandru Avram a dedicat câteva contribuții majore epigrafiei cetății Histria, este posibil ca în anii viitori să asistăm la apariția fasciculului 1 din ISM, VI. Dar ideea de a dedica un fascicul (3) cetății Callatis nu ni se pare deocamdată realizabilă; descoperirile de după data apariției ISM, III (1999), mai puțin bogate, cu greu se vor constitui prea curând într-un nou fascicul-volum. Aşteptăm, de asemenea, ca un alt tânăr epigrafist (Florian Matei-Popescu) să găsească răgazul ştiințific spre a se dedica realizării unui alt volum (VII) care să strângă contribuțiile adăugate între timp la cele două volume (IV–V) consacrate *limes*-ului Scythiei Minor.

În cele ce urmează, ne reține atenția o placă de marmură având în registrul superior un basorelief dionisiac, iar dedesubt o inscripție greacă fragmentară (ISM, II, 107, cu toată bibliografia anterioară; vezi şi ISM, VI.2, p. 30):

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Ὑπὲρ τῆς τοῦ Κυρίου Αὐτοκράτορος Καίσαρος Μ(άρκου) Ἀντωνίου
[Γορδια]νοῦ Εὐσ(εβοῦς) Εὐτ(υχοῦς) Σεβ(αστοῦ) τύχης τε καὶ νείκης καὶ αἰωνίου
[διαμονῆς καὶ τῆ]ς Σεβαστῆς Σαβεινίας Τρα[γκυλλείνας]
[- - - - - - - - - - -] ΙΛΙΤΩΝΙΟΥ [- - - - -]

Grigore Tocilescu „corecta” în r. 2 ʼΑντωνί(ν)ου, completând în r. 3 numele împăratului Marcus Aurelius. Atribuirea corectă a fost făcută de Dionisie M. Teodorescu, care a stabilit că monumentul a fost dedicat împăratului Gordian al III-lea şi soției sale, Sabina Tranquilina Augusta. În r. 5, Scarlat Lambrino citea ΑΙΕΟΥΙΝΙΟΥ: pe această bază, Arthur Stein reconstituia numele unui guvernator *[? C]aese(nnius) Vinius* (Arthur Stein, *Die Legaten von Moesien*, Budapesta, 1940, p. 101); numele acestuia era însă citit Aἴ[λ]. Σαουινίου = Aἴ[λ]. Σαβινίου de către Jenö Fitz (*Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia Inferior*, Weimar, 1966, p. 34). Dar Emilia Doruțiu-Boilă (*Über einige Statthalter von Moesia Inferior*, Dacia N.S. 12, 1968, p. 403), care a revăzut piatra, citea în r. 5 ΤΙΑΙΕΩΝΙΟΥ, propunând în acest spațiu pe unul din guvernatorii cunoscuți din timpul lui Gordian al III-lea: pe Tullius Menophilus sau pe C. Pe[- - -] (fig. 2).

Fig. 2. Inscripția de la Tomis, ISM, II, 107 = ISM, VI.2, p. 30 (detaliu).

La început am fost, totuşi, tentat a crede că nu este vorba de vreun antroponim (nume de guvernator), ci, mai probabil, de cuvântul αἰωνίου, cel de la sfârşitul r. 4 (cu o mică diferență de grafie). Astfel, am completa în ultimul rând (după exemplul r. 3): [τύχῆς τε κα]ὶ αἰ<ε>ωνίου [διαμονῆς ? - - - -] („pentru norocul şi gloria eternă a împărătesei Sabinia Tranquilina Augusta”).

Totuşi, examinarea repetată a inscripției ne-a arătat că citirea propusă de către Emilia Doruțiu-Boilă este cea mai apropiată de adevăr. Dar primele două litere nu sunt TI, ci capetele de sus a două haste: Ị ỊAIEωNIOY (vezi fig. 2); faptul că între acestea există un spațiu ne arată că aparțin aceleiaşi litere, care poate fi un *M*. Prin urmare în r. 5 al inscripției de la Tomis putem reconstitui ṂAIEONIOY.

Din *Historia Augusta* aflăm numele unui personaj care a poftit cândva la domnie, în timpul celor „treizeci de tirani”. Este vorba despre un anume *Maeonius*, vărul lui *Septimius Odenathus Augustus* (despre acesta: PIR^2, S 472; Dietmar Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*[2], Darmstadt, 1996, p. 239–240), pe care l-ar fi ucis (în anul 267) cu complicitatea Zenobiei. Maeonius s-a proclamat împărat, dar a fost ucis şi el de soldați (SHA, *Tyr. trig.*, 15 (5) şi 17; vezi PIR^2, M 71; Dietmar Kienast, *Kaisertabelle*[2], p. 241); nu ştim dacă are vreo legătură cu Maeonius Astyanax, participant la consiliul care, după căderea împăratului Valerianus în captivitate la perşi, l-a proclamat împărat pe Macrianus (SHA, *Tyr. trig.*, 12, 2). Urmând sugestia Emiliei Doruțiu-Boilă, ar însemna că Maeonius ar fi al treilea element (*cognomen*-ul) din *tria nomina* ale acelui personaj cu *nomen*-ul martelat din inscripțiile de la Carsium (CIL, III, 7606 = ISM, I, 98; CIL, III, 7607 = ISM, I, 99; vezi PIR^2, P 193): *C. Pe[- - -] Maieonius*. Se ştie că Odaenathus se născuse pe la anul 220, a deținut consulatul, fiind ucis în anul 267 (Dietmar Kienast, *Kaisertabelle*[2], p. 239–240). Este posibil ca acel Maeonius să facă parte dintre acei senatori de origine orientală, învestit cu consulatul pe timpul împăraților sirieni şi care a guvernat Moesia inferioară pe timpul lui Gordian al III-lea. După aventura-i spre putere şi eliminarea sa, numele i-a fost martelat din inscripțiile moesice.

Ar fi al patrulea sau al cincilea guvernator al Moesiei Inferioare din timpul lui Gordian al III-lea, pe lângă *Tullius Menophilus*, *Sub(acius?) Modestus* şi *Prosius Tertullianus* (B.E. Thomasson, *Laterculi praesidu*m, col. 144, nr. 131, 133 şi 134) cunoscuți până acum.

În continuare, ne permitem a ne opri cu două scurte observații asupra unor piese din categoria *instrumentum domesticum*:

Nr. 642: opaiț cu ştampila ROMANESIS; de la Drobeta se cunoaşte un opaiț IDR, II, 26 (după carnetul de însemnări al lui Pamfil Polonic). Spre analogie, am citat Iudith Perlzweig, *Lamps of the Roman Period*, The Athenian Agora, VII, Princeton, 1961, nr. 105: ΡΩΜΑΝΗ / ƧIƧ.

Nr. 643: opaiț cu ştampilă greacă Μάρκου / Τομείτης / ἐποίε[ι]; un producător local: „Marcus Tomitanul”. Acest ceramist poate fi acelaşi cu cel care îşi pune numele pe o buză de *mortarium* descoperit la Porolissum: TVMITANV (CIL, III, 8077, 4; Constantin C. Petolescu, *Inscripții pe mortaria din Dacia,* Pontica 18, 1985, p. 170, nr. 43).

2040. Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, ***Rure vivere in Moesia Inferiore***. *La population dans le milieu rural d’une province péripherique de l’Empire romain*, Wiesbaden, 2018.

Studiu amplu asupra populației rurale a provinciei, cu dosarul epigrafic complet; abordarea autorului este în principal epigrafică, dar şi cu referiri la descoperirile arheologice. Studiul urmăreşte locul veteranilor ca proprietari agricoli şi rolul lor în organizarea rurală; de asemenea, satul reprezintă un mediu predilect pentru recrutări în armata romană. Un studiu atent este dedicat onomasticii în mediul rural – urmărind raportul dintre formele originale şi adoptarea nomenclaturii romane (*tria nomina*). Se remarcă chiar fenomenul colonizării,

Moesia fiind o punte de legătură între Imperiu şi Dacia, transformată în provincie pe timpul împăratului Traian.

*

2041. Alexandru Avram, *Tomos, le héros fondateur de Tomis*, Pontica 51, 2018, p. 453–466

Autorul analizează trei epigrame (posibil toate tomitane; acum deja cuprinse în ISM, II.6, nr. 492, 493, 732; cu toată bibliografia anterioară), în care Tomis este denumită „(cetatea) lui Tomos": ἄστυ Τόμο[ιο]. De asemenea, o inscripție din timpul împăratului Hadrian menționează restaurarea unui *heroon*, posibil consacrat lui Tomos, cu ocazia restabilirii „libertății" orașului (ISM, VI.2, 482). Acest erou este reprezentat pe monede locale, începând cu domnia lui Antoninus Pius.

În aceste împrejurări, autorul conchide: „la légende selon laquelle il y aurait eu jadis un éponyme portant le nom de Tomos, duquel on aurait tiré le nom de la ville, était devenu assez populaire à Tomis pour que les poètes locaux en fissent un cliché" (dovadă epigramele citate). Această nouă legendă ar fi înlocuit o tradiție mai veche și o explicație „etimologică" privitoare la numele Tomis, transmisă de Ovidius (*Tristia*, 3, 9, 5–10 și 33–34)**.**

2042. Alexandru Avram, *Notes épigraphiques (VIII)*, Pontica 51, 2018, p. 407–418.

Autorul propune rectificări la câteva inscripții histriene (numerotarea în continuarea seriei precedente) nr. 29 (= ISM, I, 379), 30 (= ISM, I, 210), 31 (= ISM, I, 415), 32 (= ISM, I, 208+221). Aceste rectificări completează repertoriul unui nou (viitor) volum-*supplentum* la volumul publicat de Dionisie M. Pippidi.

O altă inscripție (nr. 33), rectificare a celei publicate în ISM, IV, 243, este prezentată mai departe, în această cronică, v. *infra*, nr. 2078.

2043. Alexandru Avram, *Eine neue Inschrift der dionysischen Speira von Histria*, Gephyra 16, 2018, p. 143154.

Inscripție identificată de către Iulian Bîrzescu în curtea unui locuitor din satul Istria. Dedicație pentru împăratul Caracalla, mama sa Iulia Domna şi guvernatorul Moesiei Inferioare, C. Iulius Quintilianus; anul 215, de către ὑμνωδοί νεώτεροι.

2044. Alexandru Avram, *Sur les pastophores de Tomis*, în vol. *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968), p. 121–126. Ameliorare a inscripției ISM, II, 98; în r. 3, se propune μήτηρ παστοφόρων. Amplu comentariu epigrafic şi istorico-religios.

2045. Alexandru Avram, *Le statut juridique des cités grecques de la côte occidentale de la Mer Noire à l'époque d'Auguste*, în vol. Peter Pavúk, Věra Klontza-Jaklová, Anthony Harding (eds.), ΕΥΔΑΙΜΩΝ. *Studies in Honour of Jan Bouzek*, Praga, 2018, p. 511–523.

Analiza izvoarelor privind zona istro-pontică în ultimii ani ai erei vechi şi începutul erei noi, augmentată prin informații epigrafice recente, permit autorului a reconstitui situația următoare: Callatis deținea calitatea de *civitas foederata*; Histria şi Odessos, eventual şi Tomis, erau *civitates liberae et immunes*; dar Dionysopolis era *civitas stipendiaria*. Rămâne încă necunoscut statutul cetăților Mesambria şi Apollonia.

2046. Valentin Bottez, *The* ***gerusia*** *of Istros*, Dacia N.S. 51, 2017, p. 223–239.

Discuție pe marginea inscripțiilor ISM, I, nr. 57, 193 şi 275; în epoca imperială, această instituție era implicată în buna desfăşurare a cultului imperial (vezi Dionisie M. Pippidi, s.v. *gerusia* în *Dicționar de istorie veche a României*, Bucureşti, 1976, p. 296).

2047. Livia Buzoianu, Maria Bărbulescu, *Inscriptions fragmentaires grecques de la collection du Musée d'Histoire Nationale et d'Archéologie de Constanța (MINAC)*, în *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968), p. 105–120.

Nouă inscripții fragmentare – de proveniență necunoscută –, aflate în patrimoniul Muzeului din Constanța. Cele mai multe sunt funerare; una pare a fi o dedicație (nr. 6), alta conține un catalog de nume (nr. 7), încă una onorifică (nr. 8). Ele își vor găsi, poate, locul într-un volum din culegerea epigrafică națională, conținând inscripțiile de proveniență nesigură.

2048. Christopher P. Jones, *An Inscription from Istros and Ovid's last Poems*, ZPE 200, 2016, p. 122–132.

Pentru inscripția de la Săcele (provenind probabil de la Istros), menționată în titlu, vezi și prezetările din BÉ, 2015, 509 (Alexandru Avram) și AÉ, 2014, 1142 (cu un rezumat al ameliorărilor propuse de C.P. Jones). Reținem doar o remarcă din articolul lui C.P. Jones (p. 127): „At the end of line 14, Avram's suggestion of ἐ[λπ/ί]δας seems clearly correct as to meaning, but the letters read by him and the editors as ἀπ[ο-] in 15 look rather like ΑΣ preceded by three letters and followed by two, so that a better division would by ἐ/[λ/πίδ]ας [δι]δούς, followed by τὰς ἀπὸ τοῦ θεοῦ Σεβαστοῦ...".

2049. Georgy Kantor, *The Date and Circumstances of Quintus Iulius Vestalis*, ZPE 203, 2017, p. 85–91: anul 15 p.Chr., pe timpul guvernării lui L. Pomponius Flaccus; v. *infra*, nr. 2050.

2050. Florian Matei-Popescu, *Ovid at Tomis: the Early History of the Left Pontus and the Roman Rule*, Civiltà Romana 4, 2017, p. 17–25.

Amplă prezentare a instaurării efective a stăpânirii romane la Dunărea de Jos și a organizării provinciei Moesia; valorificarea istorică a unor inscripții recent publicate (în special inscripția de la Săcele, menționând pe Q. Iulius Vestalis; despre acesta, vezi CEpR, XXXIV (2014), nr. 1803; AÉ, 2014, 1142; BÉ, 2015, 509). Vezi p. 23: „The inscription dates moreover, in my opinion, to AD 15–16, when Flaccus had his first tenure in Moesia as *vir praetorius*. His second tenure as a consular started in 19 (the cited authors state that the inscription should rather date from this year). This was probably a special mission related to the succession crisis in the Thracian royal house. Theoretically, the inscription could also be dated to Flaccus' second tenure, but Vestalis is mentioned as being recently sent to the region" [aici, F. Matei-Popescu trimite la r. 1–6 ale inscripției]; „therefore more likely around the years 15–16, when the Laevus Pontus was formally included in the Moesia province and the census was also carried out there. Into, this context, the Histrians sent an embassy towards the new emperor [- - -], probably in order to confirm their privileges given by Augustus, as thereafter Vestalis deed on imperial demand" [cu trimitere la r. 12–15 ale inscripției de la Săcele].

2051. Florian Matei-Popescu, *The Dacians from Moesia Inferior*, în vol. L. Mihailescu-Bîrliba (ed.), *Migration, Kolonisierung, Akkulturation im Balkanraum und im Osten des Mittelmeerraumes (3 Jh. v. Chr. – 6 Jh. n. Chr.)*, Konstanz, 2017, p. 139–159.

2052. Ioan Carol Opriș, *Aurélien en trois fois. Bornes miliaires à Capidava et dans le territorium Capidavense*, în vol. *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968), p. 159–172.

2053. Annamária-Izabella Pázsint, *Between oikos and polis: the life of women in Istros, Tomis and Callatis (6th century BC – 4th century AD)*, EphemNap 27, 2017, p. 49–70.

2054. Constantin C. Petolescu, *Decuriones conscriptive*, Pontica 51, 2018, p. 421–424.

În *Lex municipii Troesmensis*, de curând cunoscută (v. *infra*, nr. 2075), membrii consiliului sunt numiți *decuriones conscriptive*. După autorul acestui articol, *decuriones* erau reprezentanții fostului *vicus*, devenit *municipium*. În schimb, *conscripti* erau reprezentanții *canabae*-lor legiunii *V Macedonica*, care s-au alăturat decurionilor municipiului (Johannes Platschek, v. *infra*, nr. 2075, traduce *conscripti* prin „Beigeordneten”).

2055. Constantin C. Petolescu, *Noi izvoare privind istoria veche a României*, Academica 29 (341), nr. 3 (martie), 2019, p. 48–51. Articolul este o prezentare a volumului ISM, IV, publicat, în 2015, de către Emilian Popescu. Articolul, predat la începutul anului 2016, a fost publicat după o întârziere remarcabilă; titlul aparține redacției.

Vezi şi contribuția consemnată *supra*, la nr. 1988.

2056. Ligia Ruscu, *Über C. Iulius Africanus von Tomis*, Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Historia 63/1, 2018, p. 122–130.

Inscripție greacă din Tomis (ISM, II, 72), pusă de C. Iulius Africanus pentru fiica sa, Sossia Africana (soția lui Quietus), preoteasă a Marii Mame a Zeilor (Cybele); ea apare şi într-o altă inscripție prin care îşi cinsteşte soțul (ISM, II, 71).

După autoare, personajul C. Iulius Africanus pare a fi identic cu un omonim centurion al legiunii XI Claudia, atestat la Montana în vremea lui Antoninus Pius (AÉ, 1985, 751).

2057. Marius Streinu, *De spectaculis: the organizers of the* ***philotimiai*** *in the Pontic regions,* RCAN 4, 2018, p. 120–130.

Persoanele implicate în organizarea luptelor de gladiatori în provinciile romane din zona Mării Negre: Moesia Inferior, Thracia, Bithynia et Pontus, Cappadocia.

Inscripții recent descoperite sau revizuite
(nr. 2058–2081)

2058. Loc de descoperire necunoscut. Diplomă militară, ambele tăblițe (se păstrează sârma care le unea); *tabella I* este întreagă, *tabella II* prezintă sfertul stâng fisurat (dar conexabil). Nu se indică locul de păstrare.

Werner Eck, Andreas Pangerl, *Neue Diplome aus der Zeit Hadrians für die beiden moesischen Provinzen*, ZPE 207, 2018, p. 219–224, nr. 1.

Transcriem textul diplomei după *extrinsecus*:

Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici f(ilius) di-
vi Nervae nepos Traianus Hadrianus
Aug(ustus) pontif(ex) maxim(us) tribun(iciae) pot(estatis) IIII co(n)s(ul) III
equitibus et peditibus qui militaver-
unt in alis quinque ẹt cohortib(us) octo
quae appellantur(1) *I Vespasian(a) Dardanor(um)*

et (2) *I Gal(lorum) et Pannon(iorum) et* (3) *I Flav(ia) Gaetulor(um) et* (4) *Gal(lorum)*
Atectorigian(a) et (5) *II Hispan(orum) Aravacor(um) et* (1) *I*
Sygambror(um) veter(ana) et (2) *II Bracaror(um) c(ivium) R(omanorum) et* (3) *I Le-*
pidian(a) c(ivium) R(omanorum) et (4) *I Flav(ia) Numid(arum) et* (5) *Chalciden(orum)*
et (6) *II Lucens(ium) et* (7) *II Flav(ia) Britton(um) et* (8) *II Mattia-*
cor(um) et sunt in Moesia Inferiore sub Ummi-
dio Quadrato quinis et vicenis pluribus-
ve stipendis item classicis senis et vi-
cenis pluribusve stipendis emeritis di-
missis honest(a) missione quorum nomina
subscripta sunt ipsis liberis posterisque
eorum civitatem dedit et conubium cum
uxoribus quas tunc habuissent cum est
civitas iis data aut si qui caelibes essent
cum iis quas postea duxissent dumtaxat
singuli singulas. A(nte) d(iem) XIII K(alendas) Nov(embres)
C. Arminio Gallo, C. Atilio Serrano co(n)s(ulibus).
Classis Flav(iae) Moesicae cui praest
Ti. Claudius Marcellus
exgregale
C. Iulio C. f(ilius) Felici VERN
et Pulchrae fil(iae) eius.
Descript(um) et recogn(itum) ex tabula aenea quae fixa
est Romae in muro post templum divi Aug(usti)
ad Minervam

Textul este reluat parțial (?) pe *intus*, apoi pe *tabella II extrinsecus* (bună parte din jumătatea stângă) obturând parte din numele martorilor.

Data: 19 octombrie 120.

O discuție merită indicația care urmează numelui veteranului posesor al acestei diplome, dar neluată în seamă de editori: probabil *vern(a)*; ceea ce poate să însemne nu doar „sclav crescut în casă”, ci că era localnic, din Moesia Inferior (vezi *Totius Latinitatis Lexicon* consilio et cura Jacobi Facciolati, opera et studio Aegidii Forcellini, alumni Seminarii Patavini lucubratum. Tomus quartus, Patavii, MDCCLXXI [Padova, 1771], p. 485, s.v. *verna*); vezi şi *Appendix Lexici Totius Latinitatis* ab Aegidio Forcellino elucubrati et in tertia editione aucti et amendati, Patavii, MDCCCXLI, p. 183, s.v. *verna*: „item de homine aliis in urbibus nato”.

Despre trupele înscrise în această *constitutio*, vezi Florian Matei-Popescu, *The Roman Army in Moesia Inferior*, Bucureşti, 2010, p. 167 şi urm. (cu bibliografia anterioară).

Dintre acestea, ne atrage atenția în special *ala Gallorum Atectorigiana*.

Această trupă aparținuse armatei Moesiei Inferioare, unde atestările cele mai recente sunt din anul 116 (AÉ, 2006, 1863), posibil din 119 (AÉ, 2009, 1807) şi acum sigur din 19 octombrie 120 (vezi şi AÉ 2009, 1808; despre aceasta, vezi şi nr. următor din această cronică). Apoi, câteva diplome militare, extrase dintr-o *constitutio* imperială din 17 iulie 122 (RMM, 20 = ILD, 18; AÉ, 2002, 1742 = RMD, V, 361; AÉ, 2003, 2042; AÉ, 2007, 1759), menționează această *ala*, pentru scurtă vreme, în Dacia Inferior; trupa a putut ajunge în zona daco-pannonică

de conflict cu barbarii de la începutul domniei împăratului Hadrian. Florian Matei-Popescu (*Auxilliaria (II)*, în vol. Ovidiu Țentea, Ioan Carol Opriș (eds.), *Near and Beyond the Roman Frontiers*, Târgoviște, 2009, p. 343–344, nr. 2; vezi şi ILD, II, 919–920) atribuie acestei trupe ştampilele AL·GAL descoperite la Reci (IDR, III/4, 315) şi AL·GAL de la Boroşneu Mare (IDR, III/4, 326–327).

Apartenența acestei trupe de cavalerie la provincia Dacia Inferior a fost temporară. Nu după mulți ani, s-a întors în Moesia Inferior; la 20 august 127, trupa este din nou atestată în această provincie (AÉ, 2008, 1754 = RMD, IV, 241).

2059. Într-un *Appendix* la diploma prezentată la numărul precedent, Werner Eck şi Andreas Pangerl (*Neue Diplome aus der Zeit Hadrians für die beiden mösischen Provinzen*, ZPE 207, 2018, p. 224–225) revin asupra unei diplome militare [două fragmente publicate în Peter Weiss, *Neue Militärdiplome*, ZPE 117, 1997, p. 239 şi urm. şi în Werner Eck, Peter Weiss, *Hadrianische Konsuln. Neue Zeugnisse aus Militärdiplomen*, Chiron 32, 2002, p. 461 şi urm. (reunite în AÉ, 2002, 1766; preluată în RMD, V, 356); ediție ameliorată în Werner Eck, Andreas Pangerl, *Moesia und seine Truppen II. Neue Diplome für Moesia, Moesia interior und Moesia superior*, Chiron 39, 2009, p. 536 şi urm.] aparținând aceleiaşi constituții din 19 octombrie 120. Autorii completează cu mențiunea *classici*-lor şi dau o transcriere a acestei diplome fragmentare:

*[Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici f(ilius) divi Nervae / nepos Traianus H]**adria**[nus Aug(ustus) pontifex maximus / trib(unicia) pot(estate) IIII / [co(n)s(ul III)] /*

[equitibus et peditibus qui] ***militaveru****[nt in alis quinque et cohortibus / octo qua]****e appellant****(ur) / [* (1) *I Vespas(iana) Dard(anorum) et* (2) *I Gallor(um) / et Pannonio]****r(um) et*** */ [*(3) *I Flavia Gaetulor(um) et* (4) *Gallor(um) Atector(igiana) et* (5) *II Hispanor(um) Aravacor(um) et* (1) *I Sugambr(orum) vet(erana) et* (2) *I Bracar(orum) c(ivium) R(omanorum) et* (3) *I Lepidian(a) c(ivium) R(omanorum) et* (4) *I Flav(ia) Numidar(um) et* (5) *Chalciden(orum) sagit(tariorum) et* (6) *II Lucens(ium) et* (7) *II Flav(ia) Britt(onum) et* (8) *II Mattiac(orum) et sunt in Moesia Inferiore sub Ummidio Quadrato quinis et vicenis pluribusve stipendiis, item classicis senis et vicenis pluribusve stipendiis emeritis dimissis honesta missione],*

*[quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus quas tu]****nc habuissent cum est*** */ [civitas iis data au]****t si qui caelibes essent*** */ [cum iis quas postea]* ***duxissent dumtaxat sin****/[guli singulas].*

*[A(nte)]****d(iem) XIIII K(alendas) Nov(embres)*** */ [C(aio) Arminio Gall]****o C(aio) Atilio Serrano co(n)s(ulibus)****.*

[Alae I Flaviae] ***Gaetulor(um) cui prae(e)st****/ [- Betuus]* ***Cilo*** */ [e]****x gregale*** */ [- - -]*

Fragmentele de text păstrate, de la care a pornit reconstituirea, sunt transcrise cu aldine.

2060–2061. Loc de descoperire: necunoscut. Werner Eck, Andreas Pangerl, *Neue Diplomzeugnisse für die Truppen in den Donauprovinzen aus dem 2. Jh.*, ActaMN 55/I, 2018, p. 25–42.

2060. P. 26–27, nr. 1. Fragment de diplomă militară. Dimensiuni: 1,9 × 3,4 cm. Loc de păstrare: nemenționat.

Intus:

[Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Aug(ustus)]
[Germanicus Dacicus pontifex maximus,]
[tribunic(ia) potestat(e) VIIII, imp(erator) IIII, co(n)s(ul) V, p(ater) p(atriae)]
[equitibus et peditibus, qui militant in alis tri-
bus et cohortibus septem, quae appellantur
I Pannoniorum et Hispanorum et Atectorigiana et I
Augusta Nerviana Pacensis (miliaria) Brittonum et I Sugambrorum] ***ve****[t-]*
*[erana et I Tyriorum sagittaria et I Hispanorum veteran]****a et I***
*[Flavia Numidarum et II Brittonum Augusta Nerviana Pa]****cen****-*
[sis ∞) et VII Gallorum et sunt in Moesia Inferiore sub A(ulo) Ca]ecilio
*[Faustino qui quina et vicena plurave stipendia meruerun]****t*** etc.

Extrinsecus:

*[Descriptum et recog]****nitum ex*** *[tabula]*
*[aenea, quae fixa e]****st Romae*** *i[n muro]*
*[[post templum div]****i Aug(****usti)* ***ad Min****[ervam].*

Diploma de faţă este copie după o *constitutio* imperială din 13 mai 105; alte extrase din aceeaşi *constitutio*: CIL, XVI, 50; RCZM, 10–11; AÉ, 2004, 1256. Guvernatorul provinciei era A. Caecilius Faustinus (PIR^2, C 43; B.E. Thomasson, *LP*, I, col.131, nr. 68; B.E. Thomasson, *Laterculi praesidum vol. I ex parte retractatum*, Göteborg, 2009, p. 48, nr. 20:068).

2061. P. 40–42, nr. 7, fig. 12 (fotografie). Fragment de diplomă militară. Dimensiuni neindicate.

Extrinsecus:

[equit(ibus) et pedit(ibus), qui militaver(unt) in alis ---, quae appel(lantur) --- et cohortibus ---]
[et I Cisip]adensi[um et sunt in Moesia infer(iore)]
[sub Vit]rasio Pol[lione leg(ato) XXV pluribus-]
[ve stip]end(iis) eme[ritis dimissis honesta mis-]
[sione], quor(um) no[mina subscripta sunt, civi-]
[tatem R]oman[am, qui eorum non haber(ent)],
[dedit et conubium cum uxoribus ---] etc.

Pe *intus* se observă doar câteva litere, neînțelese de editori.

Datarea acestui fragment de diplomă se poate face, datorită prezenței numelui guvernatorului T. Pomponius Proculus Vitrasius Pollio, spre sfârșitul domniei lui Antoninus Pius (B.E. Thomasson, *LP*, col. 134–135, nr. 87; B.E. Thomasson, *Laterculi praesidum vol. I ex parte redactatum*, Göteborg, 2009, p. 50–51, nr. 20:087). Se mai cunosc trei diplome cu trupele provinciei Moesia Inferior din timpul acestui guvernator: RMD, I, 50; AÉ, 2006, 1213 (= CEpR, XXVI (2006), nr. 1212); AÉ, 2007, 1236 (8 februarie 157); AÉ, 2008, 1726.

2062. Loc de descoperire: necunoscut. Fragment de diplomă militară. Dimensiuni: neindicate.

Werner Eck, Niccolò Mugnai, *A New military Diploma for the Troops of Moesia Inferior (19 January 136)*, ZPE 198, 2016, p. 218–222; preluată în AÉ, 2016, 2015.

Extrinsecus:

[- - - - - - - - - -]
[cum is quas postea duxis]sent dumta[xat sing(uli) singulas]
[a(nte) d(iem)] XIII K(alendas) Febr(uarias)
[L(ucio) Ceionio Comm]odo, Sex(to) Vetu[leno Pompeiano co(n)s(ulibus)]
[Alae II Hisp(anorum) et Arav]acorum, [cui praest- - -] Fortuna[tus,- --, ex gregale - --]
[Descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aenea, quae fixa est Romae in muro,
post templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam].

Intus:

[Imp(erator) Caes(ar), divi Traiani Parthici f(ilius), divi Nervae nepos, Traianus Hadrianus Aug(ustus) , pont(ifex) max(imus), trib(unicia) pot(estate) XX, co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriae),

equitib(us) et peditib(us), qui militav(erunt) in alis - - - et coh(ortibus) - - - , quae appell(antur)- - - et II Hisp(anorum) et Aravac(orum) et - - - I Lu]s(itanorum) Cyr(enaica) e[t - - - et sunt in M]oes(ia) Inf[er(iore) sub Antonio Hibero, quin(is) et vicen(is) plurib(usve) stip]ENPIS [emer(itis) dimis(sis) hon(esta) mis(sione),

quo(rum) nom(ina) s[ubscri]pt(a) sunt, civit(atem) ded(it) et co]n(ubium) cu[m uxor(ibus) quas tunc habuis(sent), cum est civit(as) is data, aut, si qui caelib(es) essent - - -] etc.

Pe baza numelor consulilor (*ordinarii*; Attilio Degrassi, *I Fasti consolari dell' Impero romano dal 30 avanti Cristo al 613 dopo Cristo1,* Roma, 1952, p. 39) şi a indicației din rândul precedent, diploma datează din 19 ianuarie 136; guvernator al provinciei Moesia Inferior era la acea dată Antonius Hiberus (B.E. Thomasson, *LP*, I, col. 133, nr. 79). Vezi şi numărul următor.

2063. Loc de descoperire: necunoscut. Fragment de diplomă militară (*tabella I*). Dimensiuni: neindicate.

Într-un adaus la publicația de la numărul anterior, Werner Eck, Niccolò Mugnai, *A New military Diploma for the Troops of Moesia Inferior (19 January 136)*, ZPE 198, 2016, p. 221–222, propun o ameliorare a lecturii diplomei (AÉ, 2010, 1852; de curând preluată în AÉ, 2016, 2016).

[Imp(erator) Caes(ar) divi Traiani Part]hici f(ilius) divi Nerv(ae)
[nepos, Traianus Hadrianu]s Aug(ustus) , pont(ifex)
[max(imus), trib(unicia) pot(estate) XX, c]o(n)s(ul) III, p(ater) p(atriae),
[pedit(ibus) et equit(ibus), qui milit(averunt) in] coh(ortibus) V, qu(ae) appell(antur)
[- - - - - et] I Cil(icum) et I Thr(acum)
[Syr(iaca) et II Brac(ar)aug(ustanorum) et II Fl(avia)] Britt(onum) et sunt
[in Moes(ia) Inf(eriore) sub Antonio] Hibero, quin(is) et
[vicen(is) pluribusv(e) stipend(iis)] em(eritis) dim(issis) hon(esta)
[mis(sione),quor(um) nom(ina) subs(cripta) sunt, ips]is lib(eris) post(erisque) eor(um)

[civi(tatem) ded(it) et con(ubium) cum uxor(ibus) qu(as)] tunc hab(uissent), cum
[est civ(itas) is data, aut, si qui cael(ibes) es(sent)], cum i(i)s qu(as) po(stea)
duxiss(ent) dumtax(at) singuli singu]las.
A(nte) d(iem) XIII K(alendas) [Febr(uarias)]
L(ucio) Ceionio Commodo, Sex(to)Vetuleno Pompeiano co(n)s(ulibus)]
Coh(ortis) II Brac(ar)aug(ustanorum) cui prae(e)st
T. Statius Lupus Ris[i]no
ex centurione Ti. Claudio Claudi f. Communi Camal(a).
Descriptum et recognitum ex tabula
aenea, quae fixa est Romae in [muro],
post templ(um) divi Aug(usti) ad Min[ervam].

Diploma datează din 19 ianuarie 136; guvernatorul provinciei Moesia Inferior era Antonius Hiberus. Vezi diploma de la numărul precedent.

Prefectul era originar din Risinum, din provincia Dalmatia. Beneficiarul diplomei, centurionul Ti. Claudius Communis, era originar din Camala, din Hispania Citerior.

2064. Loc de descoperire: necunoscut. Două fragmente, care se îmbină, dintr-o diplomă militară. Dimensiuni: 3,9 × 4,8 cm. Nu se menționează locul unde se păstrează.

Werner Eck, Andreas Pangerl, *Eine Konstitution für abgeordnete Truppen aus vier Provinzen aus dem Jahr 152*, ZPE 208, 2018, p. 229–236.

Extrinsecus:

[Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani Parthic(i) nep(os) divi Nervae]
[pronep(os) T(itus) Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius pont(ifex) max(imus)],
[trib(unicia) pot(estate) XV (?), imp(erator) II, co(n)s(ul) IIII, p(ater) p(atriae)]
*[equit(ibus) qui milit(averunt) in alis XI, qua]**e appell**[antur]*
*[I Ulp(ia) cont(ariorum) et I Thr(acum) Victr(ix) e]**t I Hisp**(anorum)* ***Aravac****(orum)*
*[et I Cannanefat(ium) c(ivium) R(omanorum) et III A]**ug**(usta)* ***Thr****(acum),* ***quae sunt***
*[in Pannon(ia) Super(iore) sub Cla]**udio Maximo, item***
*[I Flav(ia) Brittan(ica) ∞ c(ivium) R(omanorum)? et I T]**hr**(acum)* ***sag****(ittariorum)* ***vet****(erana)* ***et*** *I praet(oria)*
[c(ivium) R(omanorum) quae sunt in Pannonia] ***Infer****(iore)* ***sub Nonio***
*[Macrino, item Claudia n]**ov**(a)* ***miscall****(anea)* ***et I Gall****(orum)*
*[Flaviana, quae sunt in M]**oesia Sup**(eriore)* ***sub Egrilio***
*[Plariano, item I Fl(avia) Gaet(ulorum)?, q]**uae est in Moes**-*
*[ia Inf(eriore) sub Fuficio Corn]**uto l**[egatis]* etc.

Intus:

[quinis et vicenis pluribusve stipendis emeritis dimissis honesta missione per - - -] *+++**proc**(uratorem) [cum essent in expeditione*
[Maur(etaniae) Tingit(anae)], ***quor****(um)* ***no****[mina subscript(a) sunt]*
*[civit(atem) Rom(anam) qu]**i eor**(um)* ***non*** *[haber(ent) dedit et conub(ium)]*
[cum uxor(ibus), *q]**uas tun**[c]* ***h****[abuiss(ent) cum est civit(as)]*
*[i(i)s dat(a) aut cu]**m i**(i)**s quas po**[stea duxiss(ent) dum-]*
[tax(at) singulis] etc.

Încadrarea cronologică se poate face pe baza numelor guvernatorilor: *Claudius Maximus*, în Pannonia Superior (CIL, XVI, 104 din anul 154; vezi B.E. Thomasson, *LP*, col. 104, nr. 34; B.E. Thomasson, *Laterculi praesidum; Addendorum series quarta*, Opuscula Romana 30, 2005, p. 109, nr. 18:34; vezi şi RGZM, 32 din anul 151); *Nonius Macrinus*, în Pannonia Inferior (B.E. Thomasson, *LP*, I, col. 113, nr. 13; B.E. Thomasson, Opuscula Romana 30, 2005, p. 110, nr. 19:13; vezi şi diplomele: RMD, IV, 273; Werner Eck, Andreas Pangerl, *Neue Diplomzeugnisse für die Truppen in den Donauprovinzen aus dem 2. Jh.*, ActaMN 55 (I), 2018, p. 54–58, nr. 5, anul 151); *Egrilius Plaranus* în Moesia Superior (RMD, V, 405; v. *infra,* nr. 2065) şi *Fuficius Cornutus*, în Moesia Inferior (B.E. Thomasson, LP, I, col. 134, nr. 85).

2065. Într-un Appendix la diploma de la numărul precedent (**2064**), la p. 236, autorii revin asupra diplomei RMD, V, 405 şi completează (pe *extrinsecus*):

[equit(ibus) qui mil(itaverunt)] in alis [- quae appell(antur) - - - et I] Gall(orum) Flaviana et sunt in Moes(ia) Super(iore) sub Egr[ilio Plariano, item - - -] quae est [in Moes(ia) Infer(iore) sub Flavio Longi]no legat(is), [quinis et vicenis pluribusve stipen]dis emeri[tis dimissis honesta missione per ?] Varium C[lementem, proc(uratorem), cum essent in expe]dit[ione Mauretan(iae) Caesariens(is) - - -] etc.

Despre Egrilius Plarianus, vezi discuția la diploma precedentă; despre Flavius Longinus (= T. Flavius Longinus Q. Marcius Turbo), vezi B.E. Thomasson, *LP*, I, col. 134, nr. 86; B.E. Thomasson, *Laterculi praesidum vol. I ex parte retractatum*, Göteborg, 2009, p. 50, nr. 20:086.

2066. Loc de descoperire: necunoscut. Fragment de diplomă militară (de fapt, două fragmente care se unesc). Dimensiuni: 3,2 × 10,2 × 0,1 cm. Loc de păstrare: nemenționat.

Werner Eck, Paul Holder, Andreas Pangerl, *Eine Konstitution aus dem Jahr 152 oder 153 für niedermösische und britannische Truppen, abgeordnet nach Mauretania Tingitana*, ZPE 199, 2016, p. 187–201 (= AÉ, 2016, 2021).

Extrinsecus:

[- - - - -]
[equit(ibus) et pedit(ibus) qui milit(averunt) in alis IIII et]
[coh(ortibus) II] q[uae] appella[nt(ur)] I Vespasian(a)
Dardanor(um) et I Fl(avia) Gaetul(orum) et II Hispan(orum)
Aravacor(um) et I Gallor(um) Atectorig(iana) et
sunt in Moes(ia) Infer(iore) sub Flavio Lon-
gino et I Batavor(um) Marsac(orum) et I Bae-
tasior(um) quae sunt in Britann(ia) sub Cae-
se⌜r⌝nio Statiano legatis quinis et
vicenis plurib(us)ve stipend(iis) emerit(is)
dimissis honesta missione [per]
[Flavium Flavianum, proc(uratorem) Mauretaniae Tingitanae] etc.

Intus:

[Imp(erator) Cae]s(ar) divi Had[riani f(ilius) divi Traiani]
[Part]hici n(epos) divi [Nervae pron(epos) T. Aelius]
[Hadr]ian(us) Anto[ninus Aug(ustus) Pius, pont(ifex)]
[max(imus)] tr(ibunicia) pot(estate) XV (?)
[imp(erator) II, co(n)s(ul) IIII, p(ater) p(atriae)],
[eq(uitibus) et] pe(ditibus) qui mil(itaverunt) [in al(is) IIII et coh(ortibus) II qu(ae)]
[app(ellantur) I V]esp(asiana) Dar(danorum) et [sunt in Moes(ia) Infer(iore)]
[sub F]l(avio) Longin[o et sunt in Britan-]
[nia] sub Caese˹r˺[nio Statiano leg(atis) XXV]
[plur(ibusve) stip(endiis) eme[r(itis) dimis(sis) hon(esta) miss(ione) per Fl(avium)]
[Flav]ian(um) proc(uratorem) [Mauretaniae) Tingita-]
[nae] quor(um) nom[in(a) subscr(ipta) sunt civit(atem)]
[Rom(anam) qui eor(um) n[on hab(erent) ded(it) et con(ubium) cum]
[ux(oribus)] quas tun[c hab(uissent) cum est civ(itas) iis dat(a)]
[aut cu]m i(i)s q(uas) po[st(ea) dux(issent) dumtax(at) singul(is)].
[Alae I Vesp(asianae) Dar(danorum) cui praeest - - -]

Guvernatorul Moesiei Inferioare, pe numele-i complet T. Flavius Longinus Marcius Turbo, este un personaj bine atestat epigrafic (B.E. Thomasson, *LP*, col., 134, nr. 86; PIR^2, F 305). În schimb, celălalt personaj, identificat de editorii diplomei cu T. Caesernius Statius Quinctius Statianus Memmius Macrinus (PIR^2, C 183), este abia acum cunoscut ca legat al provinciei Britannia; în r. 7/8 (extrinsecus) şi 20 (intus), *nomen*-ul guvernatorului (*Caesernius*) este scris greşit, cu *N* în loc de *R.*

Diploma datează din anul 152 sau din153 şi a fost acordată veteranilor din trupele celor două provincii (Moesia Inferior şi Britannia), care participaseră la o expediție în Mauretania Tingitana; ei fuseseră *dimissi honesta missione* de către Flavius Flavianus, procuratorul acelei provincii.

2067 (= CEpR, XXVI (2006), nr. 1212). **Loc de descoperire necunoscut** (probabil în sudul Dobrogei). Două fragmente de diplomă militară (cel de-al doilea fragment este rupt în două, dar lipit), făcând parte din *tabella I*. Dimensiuni: 3,6 × 3,1 cm şi 6,5 × 5,7 cm. Colecție din Bucureşti

C. Chiriac, L. Mihailescu-Bîrliba, I. Matei, *Un nouveau diplôme militaire de Mésie Inférieure*, în vol. Sven Conrad, Ralph Einicke, Andreas E. Furtwängler, Henryk Löhr, Anja Slawisch (eds.), *Pontos Euxeinos*, 10. *Beiträge zur Archäologie und Geschichte des antiken Schvarzmeer- und Balkanraum*, Langenweibach, 2006, p. 383–390, AÉ, 2006, 1213. Nouă restituire: Werner Eck, Paul Holder, Andreas Pangerl, *Eine Konstitution aus dem Jahr 152 oder 153 für niedermösische und britannische Truppen, abgeordnet nach Mauretania Tingitana*, ZPE 199, 2016, p. 198–200; preluată în AÉ, 2016, 1366.

Extrinsecus:

[Imp(erator)] Caes(ar) divi Hadrian[i f(ilius) divi Traia]-
[ni] Parthici nep(os) d[ivi Nervae pronep(os) T.]
[Ael]ius Hadrianus [Antoninus Aug(ustus) Pius]
[pon]t(ifex) max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) X[VIIII imp(erator) II, co(n)s(ul) IV, p(ater) p(atriae)]

[equi]tibus qui milita[v(erunt) in alis IIII quae app-]
[ell]antur I Gallo[rum Atectorig(iana) et I Fl(avia) Gaetul(orum) et I]
[Ves]pas[ian(a) Dardanor(um) et II Hispan(orum) Aravac(orum) et sunt]
[in Moesia Infer(iore) sub Vitrasio Pollione leg(ato) qu-]
[inis et] vicenis plu[ribusve stipendis eme-]
ritis dimissis hon[esta missione per Fla]-
vium Flavianum [proc(uratorem) Mauretan(iae) Tingitan(ae)]
cum essent in exp[editione Mauretan(iae) Tin]-
gitan(ae) quorum no[mina subscripta sunt]
civ[itatem Romanam qui eorum non haber(ent) dedit] - - -

Intus:

[Imp(erator) Caes(ar) divi] Hadrian[i f(ilius) divi Traiani Par-]
[thici nep(os) divi] Nervae pr[onep(os) T. Aelius Hadria-]
nus Ant[onin]us Aug(ustus) [Pius, pont(ifex) max(imus), tr(ibunicia) pot(estate)]
XVIIII [im]p(erator) II, [co(n)s(ul) IV, p(ater) p(atriae)],
equitibu[s qu]i militav(erunt) [in alis IIII quae appell(antur)]
I Gallo[r(um) Ate]ctorig(iana) e[t I Fl(avia) Gaetul(orum) et I]
Vespas[ian(a) D]ardanor(um) et [II Hispan(orum) Aravac(orum) et]
sunt in [Moes]ia Infer(iore) [sub Vitrasio Pol-]
lione [leg(ato) XXV] pluribusv[e stipend(is) emerit(is)] ---

Diploma este copie după o *constitutio* a împăratului Antoninus Pius pentru trupele Moesiei Inferioare. Completarea din lacuna r. 11 (*extrinsecus*) se face pe baza altei diplome (v. *supra*, nr. 2066).

2068. HISTRIA. Fragment de stelă cu inscripție funerară, descoperită de către Iulian Bîrzescu (membru în colectivul șantierului Histria) în curtea unui locuitor din com. Istria. Din fronton se păstrează doar o parte din marginea inferioară în relief. Dimensiuni: î = 0,325 m, lat. = 0,315 m , gros. 0,085 m. Litere înalte între 2,3–3 cm.

Alexandru Avram, *Inscription funéraire hellénistique d'Istros*, SCIVA 69, 1–4, 2018, p. 213–215, fig. 1 (fotografie).

Μίκκη Κρονίου
Ἀττάλου γυνή.
Κρόνιος Ἀττάλου.

Traducere (Alexandru Avram): „Mikke, fiica lui Kronios, soția lui Attalos. Kronios, fiul lui Attalos".

După scriere, editorul datează inscripția în ultimele decenii ale secolului al IV-lea a.Chr. Numele sunt pentru prima dată atestate în cetatea Istros.

2069–2072. Alexandru Avram, *Notes épigraphiques (VII)*, Pontica 51. Supplementum V: *Koiné et mobilité artisanale entre la Méditerranée et la Mer Noire dans l'Antiquité. Hommage à Pierre Dupont à son 70e anniversaire*, Constanța, 2018, p. 335–341 (numerotarea inscripțiilor se face în continuarea seriei precedente).

În această serie a notelor sale epigrafice, sub nr. 24–27, autorul propune noi observații asupra unor inscripții din *corpus*-ul tomitan de inscripții (ISM, II, 204, 314, 407, 444), de curând revizuit (v. *supra*, nr. 2039).

2069. P. 335–336, nr. 24, fig. 1 (photo). **TOMIS**. Jumătatea dreaptă a unei plăci de calcar, terminată (în partea păstrată) în formă de *tabula ansata*. Se păstrează la Muzeul Național de Antichități – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din Bucureşti.

Gr. Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha*, AEM 11, 1887, p. 59, nr. 114 (cu desen ?); preluată de Iorgu Stoian, ISM, II, 204; într-un scurt comentariu din ISM, VI.2, 204 (p. 62), se arată că, în realitate, este vorba despre un fragment din *arca* unui sarcofag (vezi πύ[αλο῞] sau πύ[ϵλο῞] din r. 3/4). În prezenta serie de note epigrafice, Alexandru Avram propune o lectură ameliorată :

[- - - - - - - - - - ὁ καὶ Τομ]είτης βου-
[λευτὴς ζῶν καὶ φρων]ῶν κατεσκεύασεν
[ἐκ τῶν ἰδίων τὸν βω]μὸν καὶ τὴν πύ-
[ελον ἑαυτῷ καὶ γυν]αικὶ Ιαματι· Χαῖρε
παροδεῖτα.

În încheiere, autorul observă: „Le terme πύαλος ou πύελος pour désigner le sarcophage est souvent utilisé dans les inscriptions de Tomis, notamment s’il s’agit de colons en provenance de Bithynie. Il pourrait, en effet, s’agir, dans ce cas aussi, d’un Bithynien, d’autant plus que le nom de son épouse (datif Ιαματι) a une résonance micrasiatique, peut-être même, plus exactement, bithynienne”.

2070. P. 336, nr. 25. **TOMIS**. Fragment de stelă. Văzută de Maurice Brillant în Muzeul Louvre din Paris; acum dispărută.

Maurice Brillant, Revue de philologie 17, 1912, p. 228 (fără fotografie); preluată în ISM, II, 314. Alexandru Avram, restituie astfel textul:

Ἀνουβ[- - - - - τὴν]
[σ]τήλην [κατεσκεύα]-
σα Βειθ[- - - - -]
μνήνη[ς] χ[άριν].

În comentariul său, Alexandru Avram arată că numele Ἀνουβίον este egiptean (atestat chiar la Tomis: ISM, VI.2, 153); numele din r. 3, Βειθ [- - -], ar fi cel al soției sau fiicei personajului din r. 1.

2071. P. 337, nr. 26. **TOMIS**. Un fragment de inscripție funerară; altădată la MNA, dar dispărută în condiții necunoscute (contrar indicației lui Iorgu Stoian, nu se mai află la MNA). Datare posibilă (Alexandru Avram): secolul al II-lea p.Chr.

Gr. Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha in Rumänien*, AEM 8, 1884, p. 13–14, nr. 35 (cu desen); ISM, II, 407.

- - - - - - - - - -
τει - - - - - - -
ρατετα - - - -
ητερεσε - - -
λπωνμηι τ - - -
εσθητεκ - - -

În r. 4/5, Alexandru Avram propune acum a restitui: λπων μὴ ι τ[- - - χαίρετε εὐφραίν] / εσθε τε κ[αὶ - - - - -]; „Dans ce cas, -λπων pourrait renvoyer à un anthroponyme (῎Ελπω,

Μέλπων, etc.). Pour la formule finale, cf. χαίρετε εὐφραίνεσθέ τε dans IGLS, III.2 1125b = GVI 1957 ; ou χαίρετε καὶ εὐφραίνεσθέ, ὃν ἔξεστιν χρόνον, καὶ ἔρρωσθε dans une épigramme funéraire de Termessos, en Pisidie (TAM, III.1 723). Ainsi restituée, elle révèle un parfait commencement d'hexamètre [- - -]: il s'agit donc d'une épigramme funéraire".

2072. P. 337, nr. 27. **TOMIS**. Fragment de stelă funerară (nu de arhitravă, cum a crezut primul editor: Grigore G. Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha*, AEM 11, 1887, p. 54, nr. 85 (cu desen); Christo M. Danoff, *Die griechischemn Inschriften aus Tomis und Kallatis (Sammlung und Beiträge)*, Viena, 1932, p. 150, nr. 201 (o datează în sec. al IV-lea p.Chr); ISM, II, 444, citită - - - αιλωδε - - -, Alexandru Avram consideră că a treia literă trebuie să fi fost *alpha*, ceea ce, având în vedere aspectul funerar al piesei, invită la lectura:

[- - - - -]αια ὧδε [*e.g.* κεῖται - - - - - -].

2073–2074. Completări la ISM, VI.2, de curând apărut (v. *supra*, nr. 2039): Alexandru Avram, Constantin Chera, Virgil Lungu, *Deux inscriptions céramiques de Tomis*, în vol. N. Sharankov, Mirena Slavova (eds.), *Monuments and Texts in Antiquity and Beyond. Essays for the centenary of Georgi Mihailov (1915–1991),* Studia Classica Serdicensia 5, Sofia, 2016, p. 371–381.

2073. P. 27–28. **TOMIS**. Vas de tip *schyphos* de epocă elenistică, descoperit în anul 1987 într-un mormânt de incinerație datând din prima jumătate a secolului I a.Chr. Muzeul de Istorie Națională şi Arheologie, Constanța.

Pe peretele (exterior) al vasului, sub buză:

Ἑρμῆς ὁ κερποιός,
Φιλίσσκῳ εὐείλατος
ἐφ'ἔτους.

Traducerea: „Hermes, aducător de câştig, fii propice lui Philiscos tot anul".

Pe fund: literele ΦΙ (posibil primele două litere din numele posesorului vasului).

Editorii consideră că Philiskos era probabil un negustor tomitan.

2074. P. 28–31. **TOMIS**. Țiglă romană (spartă în două bucăți, dar care se îmbină perfect, fără a afecta inscripția). Dimensiuni: 42 × 41 cm; litere înalte de 1–2,2 cm. Muzeul de Istorie Națională şi Arheologie, Constanța.

Ματηρ πετη προ φι(ιλιος) του{τ}ος
† ἁγήα Μαρία πετη προ {Ε} φιλ(ιο) Ἡριλ-
ιο Σαβάτζου † μ{η}νήα †
† ἅγιε Φωκᾶ † ἅγηε Ἢλη

Editorii remarcă: „Le texte est d'interprétation difficile"; parțial, este scris în latină, dar cu caractere greceşti. Traducere: „Maică, roagă-te pentru fiii tăi. † Sfântă Maria, roagă-te pentru fiul Herilios al lui Sabatzos. † Spre amintire. † Sfinte Foca, † Sfinte Ilie"

În r. 1, de remarcat construcția prepoziției *pro* cu acuzativul: *pro fi(lios) tuos*.

Sfântul Focas este originar din Sinope, martirizat pe timpul împăratului Traian (?) sau mai probabil în cursul persecuției lui Diocletian din anul 303; era protectorul marinarilor. În calendarul ortodox este sărbătorit pe 23 iulie (*Viețile Sfinților de peste tot anul*, Alexandria, 2003, p. 456: aducerea moaştelor Sfântului Sfințit Mucenic Foca) şi este considerat de români (probabil din cauza unei confuzii lingvistice) protector contra focului (incendiilor).

2075. TROESMIS. Două table de bronz conținând *Lex municipii Troesmensis*; prezentată în cronica noastră epigrafică (CEpR, XXXVI (2016), nr. 1926), după ediția Werner Eck, *Die* ***lex municipii Troesmensis****. Ihre rechtlicher und politisch-sozialer Kontext*, în vol. Cristina-Georgeta Alexandrescu (ed.), *Troesmis. A changing Landscape. Roman and the Others in the Lower Danube Region in the First Century BC – Third Century AD. Proceedings of an International Colloquium Tulcea, 7th–10th of October 2015*, Cluj-Napoca, 2016, p. 33–46. Vezi, de asemenea, Werner Eck, *Die* ***lex Troesmensium****: ein Stadtgesetz für ein* ***municipium civium Romanorum***, ZPE 200, 2016, p. 566–606. Prezentată în AÉ, 2015, 1252.

O ameliorare de lectură a primelor 11 rânduri din *tabella B*: Johannes Platschek, *Zur Lesung von Kap. 27 des* ***Lex Troesmensium***, Tyche 32, 2017, p. 151–165; deja prezentată în AÉ, 2015, 1252 bis.

[---eius, qui minor annorum XXV erit, comitiis rationem non habendam (?)…
ne… facultates ei ipsi, qui ---m petet, aut, si filius familias - --m]
petet patri avove paterno proavove paterni
aut patri, cuius in potestate sit, minores sint, quam |
ut eum ad <ad>legendum <in> numero/<um?> dec(urionum) conscriptorumve esse |
{inve eum numer(um) legi} oporteat. Eum, qui sacerdotium petet, |
quot minor ann(orum)(-is) {X}XXV sit, <m>a{t}io<r>em ann(orum) < /-is XXV?> habend<u>m. |
Quae utiq(ue) legis Iuliae de maritandis ordinibus lata<e> kap(ite) VI |
cauta conprehensaque SVNT , *quaeq(ue) utiq(ue) commentari, ex |*
quo lex Papia Popaea lata est, propositi Gn(aeo) Cinna Magno Vol(eso) Val(erio) |
<Messalla> co(n)s(ulibus) IIII kal(endas) Iulias kap(ite) XLVIIII cauta conprehensaque |
[sun]t et confirmata legis P(apiae) P(opaeae) k(apite) XLIIII, conservanda, qui quaeq(ue) |
comitia habebit, curato.

Traducere[5]: „[... celui care este mai mic de 25 de ani nu trebuie să i se permită să candideze la alegeri (?) - - - - .-; în caz că este *filius familias* (supus autorității părintești),

[5] Traducerea lui Johannes Platschek: „ […Das jemand, der Junger als 25 Jahren ist, bei Wahlen nicht als Kandidat zugelassen werden darf (?)… Dass nicht…er selbst, der sic hum --- bewirbt, oder, wenn sic hein Haussohn um---] bewirbt, sein Vater, Großvater väterlicherseits oder Urgroßvater von seiten des väterliche Großvater, je nachdem in wessen Gewalt er sich befindet, ein GeringeresVermögen hat, als wie essein muss, um ihn in die Gruppe der Ratsherren oder Beigeordneten (hinzu ?) zu Wählen. Dass derjenige, der sich um eine Priesterschaft bewirbt, wenn er junger als 25 Jahre ist, für älter als 25 Jahre anzusehen ist. Wer ingendeine Wahlversammlung abhält, soll dafür soorgen, dass stets dass beachtet wird, was im 6. Kapitel des Julischen Gesetzes, das über die Verheiratung der Stände ergangen ist, angeordnet und enthalten ist, und stets das, was im 48. Kapitel des commentarius, auf dessen Grundlage das Papisch-Poppaische Gesetz ergangen ist, der im Konsulat des Gnaeus Cinna Magnus und des Volesus Valerius Messala am 4. Tag vor den Kalenden des Juli veröffentlicht worden ist, angeordnet und enthalten und im 44. Kapitel des Papisch-Poppaischen Gesetzes bestätigt worden ist".

dacă] tatăl său, bunicul sau străbunicul din partea bunicului tatălui său, care să fie în putere, are un cens mai mic decât cel necesar pentru a fi în rândul decurionilor sau *conscripti*-lor.

Că acel care solicită o preoție, dacă este mai mic de 25 de ani, să fie considerat ca fiind mai mare de 25 de ani.

Că acel care va organiza comiții, să aibă grijă să fie aplicate dispozițiile prescrise şi conținute în capitolul VI din *lex Iulia de maritandis ordinibus*, precum şi cele din capitolul 49 al *Comentarii*-lor din care s-a inspirat *lex Pappia Poppaea*, care a fost afişată pe când erau consuli Gnaeus Cinna Magnus şi Volesus Valerius Messala cu patru zile înainte de calendarele lunii iulie și confirmată prin capitolul 44 din lex *Pappia Poppaea*".

2076. CAPIDAVA. Fragment de bornă de calcar *(milliarium)*, descoperit în anul 2011 în cursul săpăturilor de la Capidava. Î = 0,56 m, diam. 0,23–0,30 m. Litere înalte de 3–4 cm.

Mențiune: CCA, campania 2011 (Târgu-Mureş, 2012), p. 31; publicație amplă: Ioan Carol Opriş, *Aurélien en trois fois. Bornes miliaires à Capidava et dans le territorium Capidavense*, în vol. *La Dacie et l'Empire Romain* (v. *supra*, nr. 1968 şi 2052), p. 159–172.

Piesa este un palimpsest; din inscripția veche se mai păstrează doar două semne (litera *S* de două ori); din textul ulterior, doar trei rânduri: *Imp(eratore) Caes(are) / L(ucio) D(omitio) / Aur[e-]/lianus [- - -]* (*sic*; dezacordul este remarcat şi pe miliarul de la Topalu).

2077. SVCIDAVA (Dunăreni, jud. Constanța). Lespede de calcar poros, descoperită în anul 1993 pe platoul situat la sud-vest de fortificația de la Muzait–Dunăreni; lipsă partea de sus şi parte din colțul stâng de jos. Dimensiuni: 0,61 × 0,52 × 0,10 m. Litere înalte între 1,5–4,5 cm (fig. 3).

Maria Bărbulescu, Alexandru Barnea, *Cuneus equitum stablesianorum la Sucidava (Moesia Secunda)*, Pontica 51, 2018, p. 425–433 (cu o fotografie excelentă).

[- - - - - -] IN
Romano tradi-
ditet factus do<m>-
mesticus protec-
tor fuit an(nis) ^{C}*III pro[m]-*
otus ad Sucid[a]v(am) gessit
an(no) I cuneo eq(uitum) II Stab(lesianorum),
qui vix(it) an(nis) XLV m(ensibus) X d(iebus)
X, fato munos compl-
[e]vi(t), in rebus su[i]s diss-
[ces]sit, cui benemerito
(hoc) mo(numentum) fecit Flavius Melites
[conc]ives eius. Vale via[t(or)]!

Indicația din primele rânduri, *in Romanico cotradidit* arată că, în rândurile pierdute, era înscrisă o misiune îndeplinită poate dincolo de Dunăre, *in solo barbarico*; astfel, înțelegem de ce *Romano* (adjectiv) nu mai este însoțit de un substantiv. În r. 5, **^{C}III**, este de fapt numeralul *VIII*, numărul anilor cât a servit ca *protector*. Formațiunea militară menționată apare în *Notitia Dignitatum* (*Or.* XL, 10, *sub dispositione viri spectabilis ducis Moesiae Secundae*) cu numele (17) *cuneus equitum Stablesianorum Sucidava*, fiind o confirmare a localizării

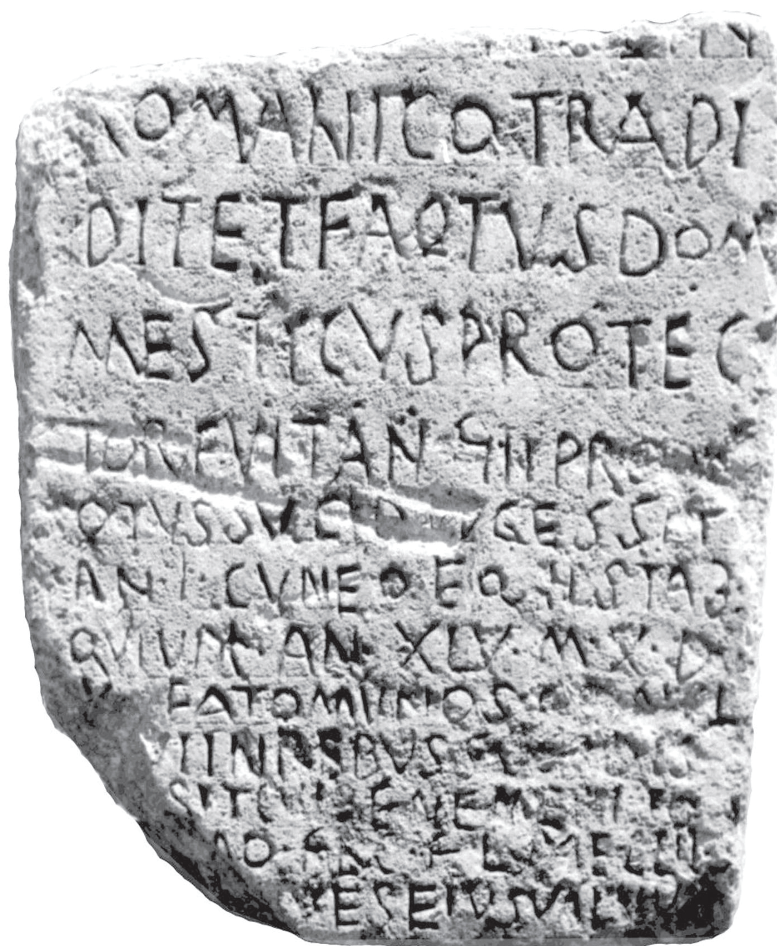

Fig. 3. Inscripția de la Sucidava, Dobrogea (reproducere după editori).

Sucidavei dobrogene la locul descoperirii inscripției. Alți doi *cunei* cu acest nume mai apar în Dobrogea (dar în provincia *Scythia*!) la Cius și Beroe (*Notitia Dignitatum*, *Or*. XXXIX, 14–15; vezi *Fontes*, II, p. 208–211). Trupa de la Sucidava apare în inscripție *cuneus eq(uitum) II (secundorum) Stab(lesianorum)*, spre a-l diferenția de alt *cuneus* din provincie.

2078. Conacu (fost Beşaul, aproape de Medgidia). Fragment de bloc de marmură, cu inscripție bilingvă (latină și greacă). Dimensiuni: 0,18 × 0,22 × 0,05 m. În r. 1 (păstrat = r. 3 reconstituire), ligatura *E+T*.

ISM, IV, 243. Revizuire: Alexandru Avram, *Notes épigraphiques (VIII)*, Pontica 51, 2018, p. 416–417, nr. 5 (v. *supra*, nr. 2052).

[*Imp. Caesari, divi M. Antonini Pii Germanici Sarmatici fil*.]
[*divi Commodi fratri, divi Antonini Pii nep., divi Hadriani pronep*.]

[*divi Traiani Part*]*hici et divi* [*Nervae abnep., L. Sept. Severo Pio Pert*.]
[*Arab. Adiab. Au*]*g. Imperat*[*ori* - - - - - - - - - -]
[Αὐτοκράτορι Καίσαρι] θεοῦ Μ[άρκου Ἀντωνείνου Εὐσεβοῦς Γερμανικοῦ]
[Σαρματικοῦ υἱῷ, θεοῦ Κομμόδου ἀδελφῷ, θεοῦ Ἀντωνείνου Εὐσεβοῦς]
[ἀπογόνῳ, θεοῦ Ἀδριανοῦ ἐκγόνῳ, θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ καὶ θεοῦ Νέρουα]
[ἀπογόνῷ, Λ. Σεπτιμίῳ Σεουήρῳ Εὐσεβεῖ Περτίνακι Ἀραβικῷ Ἀδιαβηνικῷ]
[Σεβαστῷ, αὐτοκράτορι τὸ - - - - - - - - - -

Inscripția, astfel reconstituită, este o dedicație pentru Septimiu Sever şi fiii săi.

2079. Urluchioi (la sud-vest de Techirghiol). Stelă de calcar; în registrul superior, reprezentarea Eroului cavaler.

CIL, III, 13743 (= ISM, II, 266; ISM, III, 237). Vezi şi Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, *Quelques remarques sur une inscription du territoire de Callatis (Mésie Inférieure)*, în vol. Dilyana Boteva-Boyanova, Peter Delev, Julia Tzvetkova (eds.), *Society, Kings, Goods. In memoriam Professoris Margaritae Tachevae*, Jubilaeus 7, Sofia, 2018, p. 431–434.

D(is) M(anibus)
Aur(elio) Daleni ex vico A[m]-
[l]aidina et q(uondam) prae-
torianorum,
Aurelia Uthis
[u]xor eius titu-
lum de suo m(erenti) [p(onendum)] c(uravit).

În edițiile precedente, numele defunctului a fost înțeles „Aurelius, fiul lui Dalenus”. Dar Lucrețiu Mihailescu-Bârliba consideră, pe bună dreptate, că personajul purta nume roman (*nomen* şi *cognomen*; doar slujise în garda pretoriană!), iar completarea în r. 2 trebuie să fie în cazul dativ – deci numele acestuia trebuie să fie (în nominativ) *Aur(elius) Dalenis*; totuşi, numele se poate întregi şi la genitiv: *D(is) M(anibus) Aur(elii) Daleni* („Zeilor Mani ai lui Aurelius Dalenus”). Având în vedere gentiliciul *Aurelius*, inscripția poate data din secolul al III-lea; lipsa *praenomen*-ului pledează pentru aceeaşi datare. Defunctul era, la origine, un peregrin traco-get (vezi toponimul *Amlaidina*, precum şi numele soției sale). Despre barbari daco-geți ajunşi în garda pretoriană, vezi măcar inscripția pretorianului *M. Ulp(ius) Romanus*, mort la doar 35 de ani, înmormântat la Brigetio (IDRE, II, 273), precum şi diplomele militare acordate foştilor pretorieni *M. Aurelius Senecius*, din *Zermizegetua* (RGZM, 59, din 7 ianuarie 226) şi *M. Aurelius Deciani fil(ius) Decianus*, originar *(ex) colonia Malvese ex Dacia* (CIL, XVI, 144 = IDRE, I, 188).

2080. Ostrov (jud. Constanța, aproape de Durostorum). Capac de disc de oglindă din plumb, cu aceeaşi iconografie ca şi piesa descoperită la Ilişua (vezi Dan Dana, *«Bonjour, madame!» sur le couvercle d'un miroir : nouvelle inscription grecque d'Ilişua sur instrumentum*, Revista Bistriței 29, 2015, p. 113–122 = CEpR, XXXV (2015), nr. 1866).

Inscripție greacă: Κυρίᾳ / καλῇ (p. 53).

Dan Dana, *De nouveau sur le miroir d'Ilişua avec inscription „Bonjour, madame": une autre pièce issue du même atelier*, Revista Bistriţei 30–31, 2016–2017, p. 52–55.

2081. Ostrov (jud. Constanţa, aproape de Durostorum). Gemă din lapislazuli, descoperită fortuit (fig. 4).

Dan Deac, Radu Petcu, *A magical amulet from Durostorum (Moesia Inferior)*, Tyche 32, 2017, p. 7–14 + Taf. 3–4.

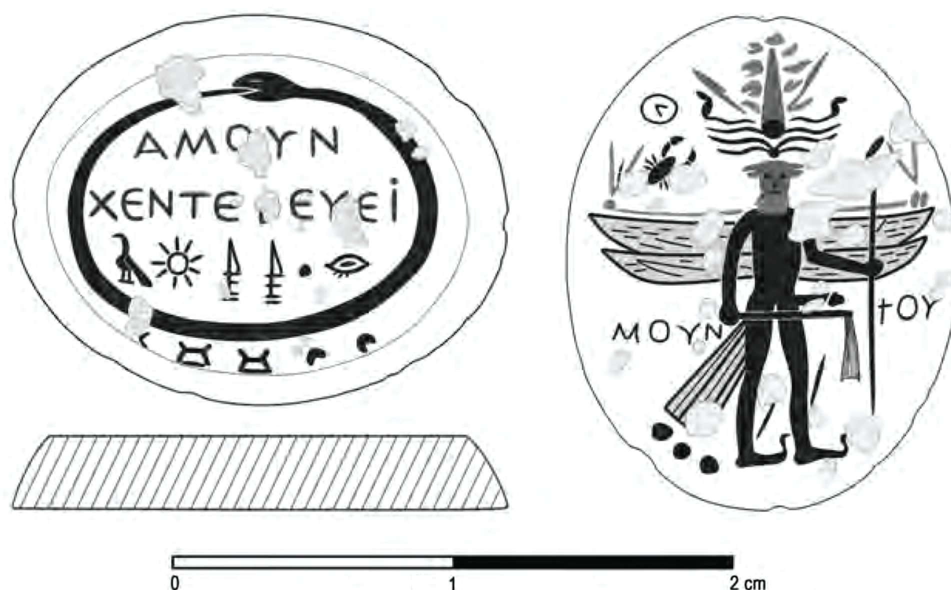

Fig. 4. Gema de la Ostrov (desenul reprodus după editori).

Pe o faţă are reprezentarea zeului *Pantheos* („cu cap de Bes"): înaripat, spre dreapta, dar cu faţa spre privitor; în mâna stângă ţine un sceptru lung, în dreapta o faclă; mai jos, inscripţia MOYN TOY (tâlcuită drept „zeul leu"). Pe cealaltă parte apare inscripţia greacă încadrată într-o elipsă AMOYN / XENTE ỊEYEI („Amon cel dintâi"), având dedesubt un rând de pseudo-hieroglife.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Graphite céramique du camp de Buciumi (d'après Dávid Petruţ, *Pottery and military Life*, Cluj-Napoca, 2018, p. 60, pl. 7/1).

Fig. 2. Inscription de Tomis, ISM, II, 107 = ISM, VI.2, p. 30 (détail).

Fig. 3. Inscription de Sucidava, Dobroudja (photo reproduite d'après les éditeurs).

Fig. 4. Pierre gravée d'Ostrov, territoire de *Durostorum* (dessin reproduit d'après les éditeurs).

SESIUNEA ANUALĂ DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE A INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

În anul 2019, Sesiunea anuală de comunicări științifice „Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană” a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, s-a desfășurat în intervalul 27–29 martie.

Numărul total al comunicărilor a fost vizibil mai mare decât în anii trecuți – 94 (dintre care au fost prezentate 89[1]), repartizate în 20 de secțiuni: una de probleme generale ale arheologiei, nouă de preistorie, cinci de epocă greacă și romană și cinci referitoare la epoca migrațiilor și Evul Mediu. Sesiunea și-a păstrat, la fel ca în anii trecuți, deschiderea spre subiecte referitoare nu numai la spațiul actual al României, ci și la alte regiuni, dovadă fiind cele două comunicări ale unor colegi din Bulgaria și cele 13 (dintre care 12 au fost prezentate) care au avut ca autori sau coautori colegi din Republica Moldova. Remarcabilă a fost, de asemenea, participarea specialiștilor de la Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei” și de la Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizica Materialelor – 20 la număr, cărora li s-au adăugat specialiști de la Universitatea Politehnică București, Institutul de Speologie „Emil Racoviță”, București și Cluj-Napoca, Facultatea de Geografie a Universității din București, Institutul Geologic al României, fapt care dovedește că ceea ce, pe scurt, se numește „abordare interdisciplinară” a devenit, în cazul arheologiei, nu numai un deziderat, ci o realitate.

Secțiunea de generalități a fost, din acest punct de vedere, o adevărată emblemă a sesiunii. Două dintre cele patru comunicări s-au referit la modul în care discursul arheologilor ar trebui nuanțat, prin regândirea relației cu științele sociale, sau la modul în care, într-un anumit moment, acest discurs s-a încercat a fi distorsionat, prin intervenția comandamentelor politice. Celelalte două comunicări au prezentat rezultatele deosebite obținute în urma aplicării de metode relativ noi în cercetarea arheologică de teren (explorarea prin teledetecție și LiDAR) sau în studiul pieselor (tomografia computerizată).

Majoritatea comunicărilor – 46 (dintre care au fost susținute 44) au aparținut, și anul acesta, pre- și protoistoriei. Rezultatele campaniilor de cercetare de teren în așezările de la Poiana Cireșului, Românești – *Dumbrăvița,* Bistricioara – *Lutărie III*, Gogoșari, Siliștea – *Pe Cetățuie,* Vânători – *La Jolică*, Seaca – *Capul Dealului*,

[1] Rezumatele comunicărilor înscrise în program, dar care nu au fost susținute, au titlurile încadrate între paranteze drepte.

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, București, 2019, p. 297–340

Bâzdâna și Stoina sau în necropolele de la Curătești, Dealu Mare/Podele – *Vârful Pietrei*, Valea Stânii, Stelnica, Butuceni și Desa au adus o multitudine de date noi, care au completat nu numai cunoașterea unui anumit sit sau necropolă, ci au rafinat, și uneori chiar schimbat, perspectiva asupra unei întregi zone sau epoci. Comunicările centrate pe studierea unor tipuri de piese au depășit abordările stereotipe. Inelele de buclă din epoca bronzului din nordul Peninsulei Balcanice sau săbiile scurte cu mâner în formă de „T" din perioada Hallstatt-ului mijlociu au constituit subiectul unor extrem de utile și competente sinteze. În ciuda faptului că tipologia sau cronologia falangei decorate de la Cuina Turcului, a depozitului de piese de metal din Peștera Emen sau a spadei scurte de la Buzău păreau clare, investigații caracterizate prin acribia și complexitatea studierii detaliilor au avut drept rezultat o nouă încadrare. O căutare efectuată cu răbdare într-un depozit poate duce la re-identificarea unor piese, precum fibulele descoperite la Poiana în anii 1950–1951 de către Radu Vulpe, care au relevat aspecte neașteptate ale relațiilor acestei așezări cu lumea romană. În cercetarea sa de teren, arheologul surprinde doar stadiul ultim al unor piese care – înainte de a ajunge în pământ – au fost prelucrate, folosite, acumulate. Vârfurile de os de la Turdaș – *Luncă*, vasele ceramice din așezările de la Șoimuș – *La Avicola (Ferma 2)* și Vădastra, podoabele din necropola de Chirnogi – *Șuvița Iorgulescu*, piesele de silex de la Vitănești – *Măgurice*, placa de *Spondylus* de la Însurăței, analiza pigmenților de pe ceramica de tip Boian – Vidra sau a pigmenților albi folosiți la decorarea ceramicii din epoca târzie a bronzului, investigațiile asupra unor greutăți de lut eneolitice, analiza structurală și compozițională asupra ceramicii neolitice timpurii, eneolitice și din epoca bronzului sau asupra materialelor de construcție arse de la Bâzdâna – *La Cetate* și Stoina – *Cetate* au constituit demersuri exemplare prin modul de analiză a pieselor, dar mai ales prin faptul că au reușit să reconstituie multiple fațete ale comportamentului uman. Datele geologice (materiile prime litice din nord-estul Banatului), bioarheologice (sintetizate în ambițiosul proiect *BioMapPrehist*), rezultatele studiilor geofizice (precum cel de la Sultana – *Malu Roșu*), datările ^{14}C (disponibile pentru perioada târzie a eneoliticului în spațiul pruto-nistrean), extinderea analizei asupra așezărilor actualmente subacvatice (cele de pe litoralul bulgăresc al Mării Negre), sintetizarea informațiilor mai vechi sau mai noi (despre așezările de tip *tell*, așezările de tip Chișinău–Corlăteni, descoperirile aparținând primei epoci a fierului în nord-vestul României, situl Potârca sau așezările din a doua epocă a fierului din zona Nistrului mijlociu), istoriografia unei probleme controversate (relevanța ceramicii în încercarea de interpretare a siturilor din secolele VII–III a.Chr.) au întregit în chip fericit varietatea și ținuta științifică de prim rang a comunicărilor de pre- și protoistorie. Nu în ultimul rând, analiza unui comportament funerar atipic din necropola de la Stelnica a arătat, odată în plus, că observarea cu atenție a situației din teren poate avea rezultate surprinzătoare.

Cele cinci secțiuni dedicate epocii greco-romane au reunit 21 de comunicări (dintre care au fost susținute 19). Aparent, multe dintre prezentări s-au înscris pe linia tradițională, a comunicării rezultatelor campaniilor de cercetare de teren (*Zona*

Sacră, sectorul *Sud*, sectorul *Acropolă Centru-Sud*, *Basilica cu criptă* de la Histria, *sectorul A – la nord de Basilica A* de la Tropaeum Traiani, *principia* romană târzie de la Capidava, castrul de la Câmpulung – *Jidova*, termele militare de la Voinești, cercetările geomagnetice și arheologice din castrul de la Războieni – *Cetate*, *latera praetorii* a castrului de la Porolissum, edificiile X și Y de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, *Fortificația centrală* și sectorul *Nord* de la Romula). În spatele unor titluri lapidar sobre, s-au relevat însă adevărate modele de atentă și neostenită cercetare în teren (cu atât mai meritorie, cu cât, mult prea des, fondurile de săpătură sunt insuficiente), de analiză minuțioasă și complexă a datelor furnizate de cercetarea în teren, de permanentă și curajoasă căutare a unor metode noi, care să aducă o vie și subtilă reconstituire a realităților ascunse în spatele clădirilor dezvelite. Sinteza datelor arheologice și epigrafice referitoare la *praetorium consularis* de la Apulum a subliniat în mod exemplar caracterul particular al acestei clădiri, constituindu-se, totodată, într-o captivantă incursiune în modul de afișare a puterii în Imperiul roman. Un tezaur descoperit acum mai mult de 100 de ani, precum tezaurul de dioboli din Apollonia și Mesembria de la Tomis, poate întotdeauna (prin acribia investigațiilor referitoare la locul precis al descoperirii, componența și datarea sa) să constituie punctul de pornire al unei meritorii completări de precizie a unei perioade. Un text arid, precum scrierile atribuite lui Sextus Iulius Frontinus, citit cu interes și concentrare, a dus la un interesant și alert dialog, în urma căruia s-au schimbat idei cu siguranță folositoare pentru demersurile viitoare. O abordare a istoriei orașelor grecești de pe țărmul Mării Negre sau a prezenței romane în zona Dunării de Jos nu se mai cantonează doar în lumea socotită, la acea vreme, civilizată. Fie cu accent pe reprezentările figurate (reprezentările de barbari din coaliția constituită pentru invadarea Moesiei Inferior în iarna anilor 101/102 p.Chr.), pe numismatică (monedele romane din zona Orheiului), pe descoperiri rămase inedite (mormintele sarmatice de la Prăjeni) sau pe o anumită categorie de descoperiri (amforele arhaice de la Ciobruciu), relațiile dintre lumea greacă sau romană și barbari s-au arătat într-o perspectivă din ce în ce mai detaliată.

Aceeași diversitate a modalităților de abordare a caracterizat și cele 22 de comunicări susținute (din cele 23 înscrise) în cadrul secțiunilor dedicate epocii migrațiilor și Evului Mediu. O multitudine de informații extrem de valoroase a reieșit din prezentările cercetărilor întreprinse la citadela și moscheea de la Orheiul Vechi, sistemul defensiv al așezării de la Oltina, situl de la Noviodunum, clisiarnița mănăstirii Probota, Biserica reformată din Aiud, biserica Sfânta Vineri din Târgoviște, Câmpulung, Caransebeș, Timișoara sau culmea Tasoc. Investigațiile arheometrice asupra granatelor demontate din tezaurele de la Pietroasa, Apahida și Cluj-Someșeni sau asupra pieselor de sticlă de la Sobari s-au înscris într-un efort încununat de succes privind lărgirea metodelor de analiză a pieselor. Indiferent dacă are ca subiect piesele păstrate în depozitele unui muzeu (precum antichitățile creștine din colecția Muzeului Național al Banatului), descoperirile arheologice dintr-o anumită perioadă și regiune (depresiunea Silvaniei în secolele VII–XI) sau analiza pe spații largi a unui detaliu (ornamentul pseudo-cufic de pe inelele din secolele XIV–XVI), efortul de verificare,

comparare și sintetizare a datelor cunoscute este întotdeauna unul extrem de util, ce duce, nu de puține ori, la răsturnarea unor clișee de mult aflate în uz. Examinarea necropolelor de la Florești – *Polus Center*, Pecica – *Est/Duvenbeck* sau analiza antropologică a osemintelor incinerate de la Brăilița, pe lângă valoarea punctuală, de completare a informațiilor despre necropolele menționate, s-au constituit în modele de complexitate a investigației întreprinse asupra fenomenelor funerare. De sinteză sau de amănunt, prezentările centrate pe analiza pieselor atribuite unor anumite populații (vikingii pătrunși în spațiul est-carpatic, elementele atribuite Hoardei de Aur de la Nufăru sau tezaurul de monede ale Hoardei de Aur de la Costești) s-au impus atenției printr-un efort remarcabil de reunire a unor informații disparate și de articulare a lor într-o problematică de larg interes.

Privită prin prisma comunicărilor din ce în ce mai numeroase și mai diverse, sesiunea „Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană”, a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, își merită pe deplin nu numai titlul, ci și interesul neobosit pe care-l stârnește, printre arheologi și nu numai.

Liana Oța*

REZUMATE

Probleme actuale ale arheologiei

Traci și daci în politica Partidului Comunist Român – Alexandru Barnea (FIB/IAB)

Autorul a surprins câteva aspecte legate de promovarea, de către conducerea partidului unic, a concepției sale referitor la traco-dacii de dinaintea cuceririi romane. Începând cu Programul Partidului Comunist Român din 1975, se impunea oficial specialiștilor acordarea unei importanțe supradimensionate rolului traco-dacilor la Dunărea de Jos. Cu rare excepții, publicațiile instituțiilor de specialitate au evitat asemenea exagerări. În schimb, cele direct subordonate conducerii PCR au publicat interpretări exagerate istoric și chiar false, care deveneau obligatorii pentru „învățământul politic” din instituții, dar și pentru învățământul preuniversitar și universitar. Erau, totodată, cenzurate și chiar blocate publicațiile de specialitate care nu urmau întocmai directivele atunci emise. Înființarea Institutului de Tracologie din 1979 s-a legat de aceeași politică, chiar dacă specialiștii grupați acolo au avut, cu unele excepții, o politică echilibrată, inclusiv prin propriile publicații. Dimpotrivă însă, „Analele de Istorie” publicate de „Institutul de pe lângă CC al PCR” au excelat în aberații care deveneau indicații obligatorii pentru învățământ și cercetarea din domeniu.

Nerespectarea sau neglijarea „liniei” impuse a dus la blocarea sistematică a unor lucrări valoroase, cum a fost, de exemplu, cazul primelor două volume din noua ediție a Istoriei Românilor, apărute în 1980 și date la topit la câteva luni de la lansare, sau blocarea în 1987 a apariției volumului colectiv „Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României”.

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e–mail: loredanaota@yahoo.com.

Studiul obiectelor arheologice cu ajutorul tomografiei computerizate – Anca-Diana Popescu (IAB), Marta Petruneac, Marin Focşăneanu (IFIN–HH), Vlad Cărăbişi (IAB), Mircea Lechinţan, Florin Constantin (IFIN–HH)

Tomografia computerizată reprezintă o tehnică imagistică tot mai des utilizată, în ultimii ani, pentru studierea obiectelor arheologice. Aceasta îmbină progresele deosebite obținute în două domenii, imagistica cu raze X și tehnica computațională. În principal, tehnica se bazează pe direcționarea unui fascicul de raze X spre obiectul de studiu și măsurarea efectelor din multiple orientări. Funcția de interes în tomografia cu raze X este coeficientul de absorbție, adică tendința unui material de a absorbi radiație X. Distribuția acestor coeficienți este transformată, cu ajutorul unui algoritm specializat, într-o imagine 3D a unui obiect, oferind astfel posibilitatea de a vizualiza interiorul obiectelor într-un mod nedistructiv.

Investigațiile autorilor s-au concentrat asupra unui lot semnificativ de obiecte preistorice realizate din lut (vase întregi şi fragmente de vase, statuete antropomorfe) şi metal (cupru, bronz, fier, argint, ca şi piese bimetalice – cupru/bronz şi fier). S-a folosit sistemul de tomografie computerizată Nikon XT H 225. Dotat cu o sursă puternică de raze X de tip micro-focus și detector cu rezoluție spațială înaltă, acest echipament asigură o viteză ridicată de achiziție a imaginilor la o calitate superioară. Cu ajutorul unui *software* performant, VGStudio MAX 3.0, datele colectate de tomograf sunt ulterior analizate și procesate. În cazul ceramicii, s-a putut determina grosimea pereților vaselor, când interiorul acestora nu era accesibil (fie vasele sunt lungi şi înguste, fie conțin pământ sau alte materiale), au fost făcute observații asupra structurii pastei, în special asupra densității de particule din pastă, a fisurilor, a orientării golurilor lăsate de materia organică şi chiar a modului de îmbinare a diferitelor segmente de lut. Rezultate bune au fost obţinute şi ca urmare a examinării obiectelor de metal, reuşindu-se identificarea formei pieselor corodate, fisurilor şi defectelor de turnare.

Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de sud-est – Valeriu Sîrbu (IAB), Dan Ștefan, Maria-Magdalena Ștefan (MNCR Sf. Gheorghe), Eugen Silviu Teodor (MNIR)

Carpații de Curbură au constituit, încă din preistorie, poarta de legătură între spațiile dunărene și pontice, pe de o parte, și Transilvania și Europa Centrală, pe de altă parte. Cercetarea sistematică a coridoarelor strategice care traversează partea de sud-est a Munților Carpați urmează a fi realizată acum într-un nou proiect de cercetare – *Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de sud-est (HiLands).*

Obiectivul acestui proiect constă în explorarea peisajelor montane şi submontane, în special a celor împădurite, cu ajutorul tehnologiei LiDAR (din aeronavă, dar și din UAV), cu scopul identificării și documentării siturilor arheologice, coridoarelor majore de comunicație și câmpurilor de bătălie din Carpații de Curbură. Pentru aceasta urmează a fi realizate, la o scară fără precedent, investigații prin teledetecție de-a lungul celor mai importante coridoare strategice folosite din preistorie și până în epoca modernă: Rucăr – Bran, Drumul Tătarului, Drumul Moldovei prin pasul Oituz și unele dintre variante (valea Dâmboviței, valea Buzăului).

Investigațiile LiDAR vor fi urmate de numeroase studii geofizice și analize interdisciplinare la sol. În urma implementării activităților de cercetare din *HiLands*, va rezulta o vastă arhivă digitală a siturilor și structurilor arheologice și a anomaliilor micro-topografice cunoscute, dar, mai ales, necunoscute, identificate la scară regională. Vor fi puse, totodată, bazele clasificării tipologice, cronologice și culturale a structurilor identificate și analizate. Activitatea colectivului de cercetare al proiectului *HiLands* va determina o schimbare conceptuală semnificativă asupra înțelegerii unui patrimoniu arheologic de valoare deosebită, dar care are și potențialul de a determina o reconsiderare a interpretării unor evenimente și perioade-cheie din istoria României.

Cercetarea arheologică a fenomenelor etnice: o sinteză – Gheorghe Alexandru Niculescu (IAB)

Majoritatea arheologilor care vor să identifice etnii din trecutul îndepărtat continuă să creadă că disciplina lor le oferă tot ce este necesar pentru a face acest lucru, deși este limpede că obiectele și situațiile pe care le cercetează nu pot spune ce sunt etniile. Puține sunt încercările de a folosi științele sociale, iar cele mai multe dintre ele nu duc la rezultate care să scoată cercetarea din cadrele create de ideologiile naționale. Această situație este generată de felul în care sunt concepute relațiile dintre discipline, de ignorarea felurilor în care științele sociale produc cunoaștere despre fenomenele etnice și de absența unor reconfigurări ale metodologiei arheologice.

Arheologia epocii pre- și protoistorice

Cercetări arheologice în situl Poiana Cireșului – Piatra Neamț (campaniile 2016–2018). Noi contribuții la cunoașterea paleoliticului de pe valea Bistriței – Elena-Cristina Nițu (CNMCD Târgoviște), Marin Cârciumaru (CNMCD Târgoviște/UV, Târgoviște), Ovidiu Cîrstina, Florin Ionuț Lupu, Adrian Nicolae, Marian Leu (CNMCD Târgoviște)

Una dintre cele mai bogate zone cu descoperiri paleolitice din România este Valea Bistriței, caracterizată printr-o densitate remarcabilă de situri (circa 20 de așezări), localizate pe rama montană estică a Carpaților. Dintre toate așezările paleolitice cunoscute în această regiune, doar Poiana Cireșului a beneficiat de cercetări arheologice sistematice și, spre deosebire de celelalte situri, păstrează o succesiune crono-culturală lungă și diverse urme de cultură materială (materiale faunistice, unelte și arme din os, corn și fildeș, obiecte de artă și podoabă, vetre și urme ale unor structuri de locuire). Ultimele campanii de cercetări arheologice s-au concentrat pe săparea nivelurilor Gravettiene II și III (28–30 ka cal. BP), precum și pe identificarea unor locuiri mai vechi. În comunicare sunt prezentate principalele rezultate și importanța lor pentru caracterizarea Gravettianului vechi din estul României.

Comunicarea a fost realizată în cadrul proiectului *PALEOTECH – Technical and symbolic behavior of the Paleolithic communities from East of the Carpathians (Romania) before and during the Last Glacial Maximum* (cod PN III-P3-ID-PCE-2016- 0614), finanțat de UEFISCDI.

Săpăturile arheologice din situl paleolitic de la Româneşti – Dumbrăvița, campania 2018 – Adrian Doboș (IAB), Wei Chu (U Köln), Alexandru Ciornei (IAB)

Situl de la Românești – *Dumbrăvița* este foarte important pentru înțelegerea evoluției Aurignacianului din Europa Centrală. În acest sit au fost efectuate cercetări atât în a doua jumătate a secolului trecut, de către Florea Mogoșanu, cât și recent, de către colective internaționale. Pe lângă locuirile aurignaciene, printre cele mai vechi din Europa, situl a fost ocupat și în perioada Gravettianului.

În anul 2018, au fost săpate opt carouri de 1 × 1 m. Obiectivul principal a constat în investigarea distribuției spațiale și stratigrafice a materialului arheologic. De asemenea, au fost căutate sursele de aprovizionare cu silex de Banat și au fost prelevate eșantioane de silex, pentru a fi studiate și comparate cu tipurile de silex folosite în sit.

Cu ocazia adâncirii săpăturii la peste 0,8 m, au fost descoperite sporadic piese litice, fapt ce i-a determinat pe autori să investigheze potențiala existență a încă unui nivel paleolitic. În campania din anul 2019, urmează ca autorii cercetării să determine dacă nivelul aparține Aurignacianului sau Paleoliticului Mijlociu.

Cercetări recente în situl montan al Bistriței moldovene – secvența crono-culturală din situl paleolitic Bistricioara – Lutărie III (jud. Neamț) – Mircea Anghelinu, Loredana Niță, George Murătoreanu, Monica Mărgărit (UV Târgoviște), Cristina Cordoș (IAI), Daniel Vereș (IS–ER Cluj-Napoca), Alexandru Ciornei (IAB)

Ultimele campanii de cercetări arheologice desfășurate în situl de la Bistricioara – *Lutărie III* au modificat cunoașterea componenței și întinderii secvenței crono-culturale paleolitice. De la nivelurile epigravettiene mai tinere de 19 kyr uncal. BP identificate cu zece ani în urmă, în prezent, secvența de orizonturi compuse din derivate loessice, în alternanță cu soluri fosile mai mult sau mai puțin evidente, ilustrează în manieră nuanțată succesiunea Gravettian – Epigravettian din intervalul 31–17 kyr uncal. BP. Dacă nivelurile epigravettiene reflectă o considerabilă variabilitate tehnologică, de la opțiunile privind sursele de aprovizionare cu materii prime litice, până la cele care definesc economia debitajului, printre cele gravettiene trebuie menționat primul nivel cu vârfuri *à cran*, datat 23,3 kyr uncal. BP, descoperit în siturile din Bazinul Ceahlău. Printre obiectivele cercetărilor viitoare, se numără delimitarea așezării, precum și definirea cronologică a nivelurilor din partea superioară a secvenței stratigrafice.

Materiile prime litice din nord-estul Banatului: ocurență și disponibilitate – Alexandru Ciornei (IAB), Wei Chu (U Köln), Adrian Doboș (IAB)

Această contribuție a prezentat rezultatele unui număr de 15 periegheze, desfășurate în septembrie 2018, pentru identificarea surselor de materii prime litice din nord-estul Banatului. Scopul perieghezelor a fost acela de a stabili ocurența și disponibilitatea materiilor prime litice ce se pretează cioplirii. Cercetările s-au concentrat pe localizarea sursei primare de silex bănățean, material utilizat preponderent în siturile Paleoliticului superior de la Românești, Coșava și Temerești (jud. Timiș). Perieghezele au acoperit partea de sud-est a Podișului Lipovei, partea de nord-est a Piemontului Lugojului și partea nord-nord-vestică a Munților Poiana Ruscăi, de-a lungul râurilor Bega Poieni, Bega Luncani și Bega (cursul superior). A fost pus în evidență faptul că silexul bănățean se găsește sub formă de blocuri de diferite dimensiuni, forme și culori, pe Vârful Cremenea, în apropiere de satul Poieni, la circa 8–9 km est-sud-est de situl Românești – *Dumbrăvița I*. De asemenea, silexul bănățean apare sub formă de galeți în pietrișurile holocene și pleistocene de-a lungul Begăi Poieni, dar și în depozitele de terasă (Pleistocen superior) ale Begăi, în apropiere de satele Curtea și Coșava. Aceste rezultate preliminare (localizarea și eșantionarea sursei, stabilirea ocurenței în apropierea siturilor paleolitice) reprezintă un prim pas în clarificarea descrierilor contradictorii privind silexul bănățean și o primă etapă în investigarea economiei materiilor prime utilizate în Paleoliticul superior din această zonă.

Falanga decorată de la Cuina Turcului. O re-evaluare a contextului simbolic și cultural – Adina Boroneanț (IAB), Monica Mărgărit (UV Târgoviște), Adrian Bălășescu (IAB)

Adăpostul de sub stâncă de la Cuina Turcului, din zona Cazanelor Mari, este unul dintre siturile din zonă cu o stratigrafie extrem de complexă, pornind de la mezolitic timpuriu și până în perioadă medievală. Între piesele de artă mobilieră decorate, cea mai cunoscută este falanga de cal, atribuită de către autorul cercetării arheologice (Alexandru Păunescu) mezoliticului. Artefactul a fost clasat drept piesă de patrimoniu, categoria tezaur, și se află în momentul de față în colecțiile Muzeului Național de Istorie a României.

Analize recente, având ca scop studiul detaliat al siturilor cercetate din zona Porților de Fier, atât în ceea ce privește cronologia, cât și diversele tipuri de materiale arheologice, au impus un nou studiu al acestei piese de excepție. Deși publicată și expusă drept reprezentantă tipică a artei epipaleolitice/mezolitice, au existat întotdeauna voci care au militat pentru o încadrare cronologică mai târzie a piesei menționate, în eneolitic sau chiar în epoca bronzului.

Comunicarea a trecut în revistă informația referitoare la această piesă, publicată de-a lungul timpului, adăugând informații inedite legate de condițiile de descoperire. Piesa a fost studiată din punct de vedere arheozoologic și al metodelor și tehnicilor de prelucrare a osului. În final, au fost căutate analogii în literatura de specialitate, referitoare la preistoria timpurie. Luând în considerare toate informațiile obținute, este foarte probabil ca acest artefact să aparțină unei perioade mai târzii (eneolitic/epoca bronzului), și nu epipaleoliticului.

Necropola Boian de la Curătești (jud. Călărași) – Done Șerbănescu (CI), Alexandra Comșa (IAB)

Necropola culturii Boian de la Curăteşti a fost descoperită în anul 2005, ca urmare a acţiunii de eroziune accelerată a terasei înalte exercitată de apele lacului Mostiştea, care a fost transformat, de către întreprinzătorii de după 1989, din lac de acumulare pentru irigaţii într-un lac piscicol.

În vara anului 2005, autorii au fost informați, de către un fost lucrător pe şantier, că, pe malul lacului Mostiştea, la 800 m nord de necropola de la Sultana – *Valea Orbului*, valurile au dezvelit parţial un schelet, iar lângă acesta a fost descoperită o mărgică lobată din marmură, găurită pe dedesubt. Printr-o cercetare sumară la faţa locului, au mai fost identificate două schelete. Pentru salvarea mormintelor a fost deschisă o suprafaţă de 10 × 20 m. În suprafaţa practicată, la adâncimea de 3,50–4,45 m de la nivelul actual de călcare, la nivelul pânzei freatice, au fost, până în prezent, descoperite şi cercetate 20 de morminte de inhumaţie din perioada eneolitică şi patru morminte din epoca bronzului, atribuite, pe baza inventarului, culturii Coslogeni. Fiind la nivelul pânzei freatice, conturul gropilor mormintelor eneolitice nu a putut fi sesizat decât într-un singur caz. Adâncimea mare la care se află astăzi scheletele se datorează faptului că, de-a lungul vremii, necropola, situată la baza pantei terasei înalte, a fost acoperită de pământul scurs de pe terasă.

Majoritatea scheletelor descoperite erau aşezate în poziţie chircită, moderată sau accentuată, pe partea stângă. Într-un singur mormânt, scheletul era aşezat pe partea dreaptă. Indivizii erau orientaţi pe direcţii cuprinse între NE 64° şi SE 124°, un singur mormânt fiind orientat cu craniul spre sud 190^0. Mâna stângă a scheletelor era aşezată sub obrazul stâng, sub bărbie sau era adusă în dreptul feţei, iar mâna dreaptă, uşor îndoită din cot, era adusă cu palma pe femurul piciorului drept sau între femure. Toracele era aşezat, în cazul a trei indivizi, cu faţa în sus, la alţi trei subiecţi era aşezat cu faţa în jos, iar celelalte schelete aveau toracele întors pe partea stângă. Picioarele chircite moderat sau accentuat, aveau tibiile aşezate paralel sau suprapuse numai în zona gleznelor, unde fuseseră legate iniţial. Labele picioarelor se aflau în poziţie anatomică normală, dar la doi subiecţi ele erau întinse în continuarea tibiilor. În 14 dintre cele 20 de morminte cercetate, a fost descoperit inventar funerar, care constă din cinci vase de lut de mici dimensiuni, două tesle din rocă gălbuie, o lamă de silex, două aşchii de silex, trei inele de os şi mărgele de diferite tipuri, confecţionate din lut, cochilii de melci, cochilii de scoici marine şi marmură. Analiza ritualului funerar şi a obiectelor de inventar descoperite permite atribuirea necropolei de la Curăteşti purtătorilor culturii Boian.

Pentru acest cimitir, dispunem şi de o dată exactă, obţinută prin analiza radicarbon a unui fragment de os, prelevat de la scheletul descoperit în M. 19. Analiza s-a făcut în laboratorul de la Poznan: cod 096-CURATESTI-2010-M19 Poz-52599, datat 6000 ± 40 BP, 1,3%N, 5,4%C. Date calibrate: cu o probabilitate de 68,2% = 4944–4838 BC; cu o probabilitate de 95,4% = 4996–4792 BC.

Din rezultatele obţinute reţinem, cu probabilitate de 95,45%, că necropola de la Curăteşti se datează între anii 4996–4792 BC, ceea ce corespunde perioadei de evoluţie a fazei Vidra a culturii Boian.

Descoperirea necropolei purtătorilor culturii Boian de la Curăteşti prezintă o importanţă deosebită, deoarece îmbogăţeşte documentarea existentă, având analogii în necropolele cercetate la Vărăşti – *Grădiştea Ulmilor*, Andolina, Glina şi Popeşti – Vasilaţi.

Comunicarea a inclus şi o serie de date antropologice, referitoare la scheletele din necropola de la Curăteşti.

O veche poveste: contribuții la cunoașterea cronologiei ceramicii neolitice de la Vădastra – Radu-Alexandru Dragoman (IAB)

Încă de la fondarea arheologiei moderne românești și a tradiției cultural-istorice, în perioada interbelică, cronologia siturilor, a culturii materiale și periodizarea culturilor arheologice au reprezentat prin excelență obiectivul central al cercetării, dacă nu chiar singurul obiectiv. Cercetările arheologice efectuate în situl preistoric de la Vădastra (Oltenia, sudul României), în diverse perioade, nu au reprezentat o excepție, chiar dacă săpăturile lui Corneliu N. Mateescu (între 1946 și 1974, cu unele întreruperi) pot fi considerate aparte din multe puncte de vedere, în contextul de atunci al practicii arheologice românești. Cu toate acestea, exceptând unele referiri prezente în rapoartele de săpătură, până acum nu există nicio analiză special dedicată cronologiei ceramicii neolitice Vădastra, motiv pentru care printre arheologi continuă să persiste o serie de neclarități privind cronologia și atribuirea culturală a unora dintre principalele categorii ceramice. Drept urmare, în această comunicare, pe baza materialelor ceramice din câteva contexte cercetate la Vădastra, a analizelor tehnologice și a analogiilor cu alte contexte/situri aparținând aceleiași tradiții, autorul aduce în discuție raporturile cronologice între diferitele forme de tratare a suprafeței vaselor Vădastra. O astfel de clarificare nu este văzută ca un țel în sine, așa cum este cazul în tradiția cultural-istorică, ci reprezintă un prim pas în vederea înțelegerii conceptelor de timp, istorie și memorie în societatea neolitică de la Vădastra.

Un set de vârfuri de os descoperit în așezarea neolitică de la Turdaș – Luncă, jud. Hunedoara – Diana-Maria Beldiman (Șc. Centrală București), Corneliu Beldiman (U Pitești), Sabin Adrian Luca (MN Brukenthal)

Aşezarea neolitică, din care provin artefactele de os care constituie obiectul comunicării, se află pe teritoriul com. Turdaş, în punctul numit „Luncă”, plasat la circa 100 m sud-vest de marginea localităţii, ocupând un segment al terasei înalte de pe malul stâng al Mureşului.

Cercetările arheologice sistematice, sub conducerea lui Sabin Adrian Luca, au fost reluate aici în anul 1992, constatându-se existenţa vestigiilor atribuite culturilor Turdaş şi Petreşti. În campania anului 1996, a fost explorată secţiunea S2/1996, cu dimensiunile de 22 × 2 m, trasată şi cercetată în sectorul C, partea de est, către marginea aşezării, cu adâncimea medie de 2 m. În bordeiul dublu B6/1996 s-a descoperit porţiunea mai înaltă care despărţea cele două încăperi (m 0–2), pe care se afla *in situ* o „trusă” de vârfuri de os.

Repertoriul artefactelor de os şi corn descoperite în situl de la Turdaş – *Luncă* se compune dintr-un număr nedeterminat de piese, cele accesibile studiului fiind inedite. Până în septembrie 2009 au fost semnalate, selectiv, 21 dintre ele; alte 35 de piese provin din cercetările de salvare extensive recente (2011).

Comunicarea a propus analiza detaliată a setului de piese descoperit *in situ* în cuprinsul inventarului B6/1996. Acest set se compune din: şapte vârfuri de os, un nazal stâng de vită şi o lamă de silex (N=9). Este vorba despre situaţia, rară pentru siturile preistorice din România, în care, potrivit datelor furnizate de autorul cercetărilor, vârfurile respective au fost recuperate grupate *in situ*, aspect care argumentează ipoteza după care ele compuneau o „trusă” de unelte utilizate, probabil, la prelucrarea pieilor sau a materialelor textile (perforare/coasere), păstrată într-o pungă sau bucată de piele/material textil.

Asocierea mai multor artefacte de acelaşi tip sau de tipuri apropiate într-un set, probabil confecţionate şi utilizate de către o singură persoană într-o secvenţă cronologică relativ scurtă, oferă un prilej rar de a studia comparativ diversele aspecte specifice acestor unelte, precum gradul de standardizare a opţiunilor (aplicarea unor clişee tehnice) în sfera alegerii materiilor prime, procedeele de obţinere

şi indiciile modului de utilizare, ca și ocupațiile practicate, permiţând formularea unor ipoteze legate de comportamentul paleotehnologic şi paleoeconomic în cadrul comunităţilor neolitice din spaţiul intracarpatic, în general, şi din cultura Turdaş, în special.

Câteva date despre resturile carpologice descoperite în unele vase întregi din așezarea de la Șoimuș – La Avicola (Ferma 2), jud. Hunedoara – Mihaela Golea, Cristian Eduard Ștefan (IAB)

În perioada august – noiembrie 2011, o echipă, formată din arheologi de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din București, Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva și Muzeul Național de Istorie a României, a efectuat cercetări arheologice preventive pe traseul viitoarei autostrăzi A1 (Lugoj – Deva). A fost descoperită o așezare multistratificată cu vestigii aparținând perioadei neoliticului (cultura Vinča), epocii bronzului, epocii fierului, perioadei romane și epocii medievale. Așezarea neolitică avea două niveluri principale (cel inferior, alcătuit din bordeie, șanțuri și gropi, iar cel superior format din locuințe de suprafață, șanțuri și gropi). Datele absolute plasează această așezare la sfârșitul mileniului al VI-lea și începutul mileniului al V-lea a.Chr. (Vinča, fazele B și C).

În această contribuție, au fost analizate datele carpologice provenite de la seminţe/resturi botanice descoperite într-o serie de vase întregi, recuperate din mai mult de nouă complexe (gropi, locuințe și șanțuri). Au fost identificate următoarele specii: *Triticum monococcum* (alac), *Cornus mas* (corn) şi *Chenopodium album* (spanac sălbatic). Aceste specii se regăsesc și în alte așezări preistorice ale culturii Vinča. Ele se înscriu în eforturile colective de a pune în lumină evoluția neoliticului din zona Banatului și Transilvaniei.

Această comunicare a fost realizată în cadrul grantului Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică, CNCS – UEFISCDI, proiectul PN-III-P4-ID-PCE-2016-0676 (*BioMapPrehist*).

Podoabele descoperite în necropola Gumelnița de la Chirnogi – Șuvița Iorgulescu: mărturii ale simbolismului preistoric – Monica Mărgărit (UV Târgoviște), Mădălina Dimache (MCG Oltenița)

Necropola de la Chirnogi – *Şuviţa Iorgulescu* era situată pe terasa înaltă a Dunării, pe versantul de est al Şuviţei Iorgulescu, şi a fost identificată cu prilejul săpăturilor arheologice de salvare efectuate de către Done Şerbănescu în anul 1989, pentru construirea canalului Dunăre – Bucureşti. Pentru acest studiu, autoarele au avut la dispoziţie materialul conservat în cadrul Muzeului Civilizaţiei Gumelniţa din Olteniţa, provenind din 10 morminte, dintr-un total de 58 de morminte atribuite culturii Gumelniţa. Obiectele de podoabă sunt reprezentate mai ales de brăţări confecţionate din valvă de *Spondylus* (16 exemplare), care apar în majoritatea mormintelor, alături de un număr egal de plăcuțe perforate, confecționate din canin de *Sus scrofa*, de data aceasta piesele fiind grupate în două morminte. Inventarul funerar este completat de mici mărgele circulare sau tubulare, confecționate din materii prime variate: *Spondylus*, os, malahit, cupru, şist verzui. La nivel tehnologic, atrage atenţia schema de transformare a materiei prime, extrem de unitară pentru cele două categorii principale de podoabe. În cazul brăţărilor, s-a utilizat o metodă de transformare prin fasonare directă, aplicată pe faţa exterioară, care a eliminat zona mediană a valvei. Valva a fost prelucrată şi pe faţa internă, prin aceeaşi abraziune, care a vizat mai ales eliminarea platoului cardinal, cu dinţii şi fosele cardinale. În cazul plăcuţelor perforate, pentru obţinerea suportului, s-a aplicat o metodă de debitaj prin bipartiţie, combinată cu o metodă de debitaj prin segmentare. Procedeele de modificare ale suprafeţei au fost abraziunea şi *raclage*-ul, în timp ce unicul procedeu de modificare a volumului a fost perforaţia, cu o singură variantă tehnologică: rotaţia bifacială. Piesele analizate au prezentat grade diferite de evoluţie ale uzurii, demonstrând, pe de o parte, că ele au fost purtate înainte de depunerea în mormânt şi, pe de altă parte, că acumularea lor s-a realizat în timp.

Noi perspective asupra așezărilor de tip tell din sudul României – Radian-Romus Andreescu (MNIR)[2]

Așezările de tip *tell* din sudul României au fost, în ultimii ani, o preocupare constantă a specialiștilor în epoca eneolitică. Săpături, cercetări de teren, investigații geofizice, perspective aeriene, toate acestea au dus la rafinarea cunoștințelor noastre despre acest tip de așezare. Recunoașterile aeriene, spre exemplu, au completat imaginea mediului natural în care sunt amplasate *tell*-urile și au permis observarea câtorva detalii interesante referitoare la forma lor. Măsurătorile geofizice au adus clarificări în ceea ce privește densitatea locuirii și sistemele de protecție ale *tell*-urilor, iar cercetările geomorfologice au nuanțat ipotezele despre geneza acestui tip de așezare. Cercetările de teren au relevat o mare diversitate în ceea ce privește amplasamentul *tell*-urilor. A putut fi identificată, pentru anumite zone, existența unor tipare, cum este cel din Valea Teleormanului, unde multe situri sunt amplasate în zone joase, de luncă, protejate de terase.

Un alt fapt interesant este acela că, odată ales amplasamentul așezării, locuitorii fac o serie de amenajări în vederea optimizării locuirii, inclusiv sisteme de protecție.

Dincolo de criteriile geomorfologice utilizate de specialiști pentru clasificarea *tell*-urilor (în luncă, pe terase, pe insule etc.), rămâne deschisă discuția despre rolul acestor așezări în cadrul societății eneolitice. Forma, mărimea, durata, bogăția inventarului arheologic, ca și amplasamentul în teritoriu sau legăturile dintre situri ar trebui analizate contextual, pentru a încerca să răspundem la numeroasele întrebări legate de rolul și funcția acestui tip de așezare.

Rezultate preliminare asupra prelucrării silexului în așezarea gumelnițeană de la Vitănești – Măgurice. Studiu de caz: locuința 1/1993 – Radian-Romus Andreescu (MNIR), Roxana Dobrescu (IAB)

Așezarea de tip *tell* de la Vitănești – *Măgurice* se află în lunca râului Teleorman, într-o zonă mlăștinoasă, la baza terasei de nord-est. *Tell*-ul se prezintă ca o movilă relativ ovală, cu diametrele de circa 80–90 m și o înălțime maximă de circa 6 m.

Resturile locuinței L1, aparținând fazei Gumelnița B1, au apărut în secțiunea S I, trasată în anul 1993. Locuința, aflată la circa 50 cm sub suprafața solului, consta în mase de chirpici ars, printre care erau mai multe vase sparte *in situ*. Resturile de chirpici ocupau o suprafață de circa 4 × 4 m, orientarea aproximativă a acesteia fiind nord-est – sud-vest. În interior, au fost descoperite o vatră, în mare parte deteriorată, precum și resturile unei structuri din plăci de lut puternic arse. Au fost descoperite multe vase în partea de nord a locuinței, acolo unde se presupune a fi fost o amenajare gen laviță.

Cartarea artefactelor descoperite în jurul construcției a arătat o situație interesantă. Astfel, au fost descoperite numeroase piese din silex, între care gratoare sau lame cu luciu specific, folosite probabil la seceri. Au mai fost descoperite unelte din cupru (o placă fragmentară, un ac, un cârlig), os și corn. Câteva oase par a fi fost sparte intenționat, pentru a fi folosite ca materie primă pentru unelte. În perimetrul locuinței erau puține obiecte, între care greutăți din lut ars, un topor de piatră fragmentar, o statuetă prismatică din os.

Industria litică descoperită în zona locuinței a fost analizată din punct de vedere tehnologic și tipologic, urmând ca pe viitor să fie realizată și o analiză spațială.

---

[2] Din motive obiective, autorul nu a putut prezenta această comunicare la sesiunea Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din anul 2018, iar organizatorii au fost de acord cu susținerea ei în anul 2019. Rezumatul comunicării a mai fost publicat în *Cronica sesiunii anuale de comunicări științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”*, SCIVA 69, 1–4, 2018, p. 299. Deoarece cronica de față își propune să redea cât mai fidel programul sesiunii 2019 și să nu-i deruteze pe cititori, același rezumat este publicat și cu acest prilej.

Descoperirea unui număr mare de artefacte în jurul acestei locuințe, în special pe latura de sud-vest, s-ar putea datora existenței unor amenajări, probabil din lemn, în această zonă. Aceasta ar sugera existența unui spațiu special în jurul locuinței, constituind, împreună cu aceasta, un fel de gospodărie.

Biografia tehnologică a artefactelor preistorice din materii dure animale. Studiu de caz: placă eneolitică de Spondylus – Corneliu Beldiman (U Pitești), Diana-Maria Beldiman (Șc. Centrală București)

Prezentarea a oferit datele analizei tehnologice integrale care stau la baza reconstituirii etapelor fabricării şi utilizării unui artefact (placă multiperforată) confecţionat din valva scoicii *Spondylus gaederopus* L., conservat în condiţii foarte bune, descoperit în situl aparţinând culturii Gumelniţa (faza A1) de la Însurăţei – *Popina II*, jud. Ialomiţa, în cursul cercetărilor efectuate în anul 2005 de către Stănică Pandrea (Muzeul Brăilei „Carol I”).

Inventarul complexului L2, în care a fost descoperit artefactul, este descris astfel de către autorii cercetărilor: „Locuinţa L2 a fost identificată în S1 c. 11–15 şi S3 c. A1–A2 + c. B1 – B2, la adâncimea de –0,28/0,30 m, datorită resturilor de pereţi prăbuşiţi neincendiaţi şi incendiaţi. A fost cercetată parţial, în campaniile 2002–2004. […] În campania 2005 am cercetat marginea estică a L2, între –0,38/0,40 m şi –0,62/0,65 m. […] Printre pereţii prăbuşiţi, am descoperit o cantitate considerabilă de oase sparte, atât oase de mamifere, cât şi oase de peşte (mai ales vertebre de mari dimensiuni, care s-au putut păstra), precum şi o mare cantitate de fragmente ceramice, provenind de la vase de tip Gumelniţa A1 şi Precucuteni II–III. […] Materiale arheologice: Unelte, ustensile, podoabe. […] *Ca podoabe, amintim un pandantiv din scoică, păstrat în întregime. Scoica este întreagă şi este perforată – are o perforaţie mare şi alte patru perforaţii mai mici* (s.n., C.B.)[3].

Pe baza analizei microscopice sistematice a urmelor de fabricare şi de uzură, este propusă reconstituirea biografiei tehnologice a artefactului, respectiv „lanţul operaţional” al fabricării şi utilizării: origine materie primă → debitaj → fasonare → utilizare → refasonare → reutilizare → abandon.

Aceste date permit: a) definirea specificului combinaţiilor de soluţii tehnologice aplicate; b) apropierea de înțelegerea simbolismului artefactelor de *Spondylus* în cadrul comunităţilor eneolitice de la Dunărea de Jos.

Revizuirea cronologiei perioadei târzii a eneoliticului pruto-nistrean prin prisma noilor date ^{14}C – Ghenadie Sîrbu (IPC–AȘM Chișinău)

Un rol important în cercetarea culturilor arheologice îl joacă încadrarea cronologică a materialelor descoperite. Pentru cultura Cucuteni – Tripolie sunt elaborate o serie de scheme cronologice, în care cercetătorii au încadrat siturile având drept criteriu diferenţele din ansamblul stilistic al ceramicii specifice acestora. Odată cu posibilitățile de a obţine unele rezultate în urma analizelor ^{14}C, a început o nouă etapă în soluţionarea problemelor legate de încadrarea cronologică a siturilor cucuteniene în general, şi a celor eneolitice finale, în special. Demersul autorului s-a axat pe o serie de 17 probe ^{14}C, provenite din complexe descoperite în cadrul a cinci aşezări (12) şi a două morminte (5). Materialele utilizate drept probe au fost fragmente de oase de animale şi cereale calcinate – în cazul aşezărilor – şi dinţi de om – în cazul mormintelor. Datele obţinute permit ancorarea aspectelor de tip Bădragi, Brânzeni şi Gordineşti în tabloul cronologic al eneoliticului târziu din silvostepa pruto-nistreană, în special, şi din spațiul est-carpatic, în general.

Astfel, noile rezultatele au permis unele corectări în ceea ce priveşte poziţia cronologică a acestor aspecte în periodizarea generală a eneoliticului est-carpatic, fiind totodată evidenţiate sincronismele cu alte *facies*-uri culturale de la sfârşitul mileniului al IV-lea – începutul mileniului al III-lea a.Chr.

[3] S. Pandrea, M. Vernescu, C. Croitoru, *Însurăţei, jud. Brăila. Punct: Popina I, Popina II*, Cronica Cercetărilor Arheologice din România, campania 2005, Bucureşti, 2006, p. 200–201.

Rezultate preliminare ale studiului geofizic din tell-ul de la Sultana – Malu Roșu – Adrian Șerbănescu (ICUB), Constantin Haită (MNIR), Cristina Covătaru, Ovidiu Frujină, Cătălin Lazăr (ICUB)

În luna septembrie a anului 2018, colectivul de cercetare de la Sultana – *Malu Roșu* a realizat o serie de prospecțiuni geofizice, atât pe versantul de sud-vest, cât și pe cel de sud-est al așezării de tip *tell*. Cu ajutorul tehnicii ERT, au fost realizate 10 profiluri electrice, iar georeferențierea acestora s-a realizat cu ajutorul unei stații totale. Scopul acestor investigații a fost acela de a completa datele legate de sistemul de delimitare identificat în cazul *tell*-ului de la Sultana – *Malu Roșu* în urma realizării unor sondaje magistrale și a înregistrării lor stratigrafice, în anii 2005–2006.

Prezentarea s-a concentrat pe rezultatele preliminare ale acestor prospecțiuni geofizice, al căror scop a fost identificarea unor anomalii geofizice, în încercarea de a localiza și carta sistemul de delimitare a *tell*-ului eneolitic de aici; acest demers este al doilea studiu arheogeofizic efectuat în *tell*, după cel din anul 2003 al lui C. Nemeș, atunci când a fost efectuat un profil cu trei configurații diferite de electrozi.

Au fost realizate opt profiluri pe versantul sud-vestic, pe ambele laturi ale sondajului cu scop geomorfologic și sedimentologic, și două profiluri pe versantul sud-estic, mult mai abrupt. Lungimile profilurilor diferă în funcție de topografie, dar separația electrozilor este aceeași (1 m).

Deși aflat într-o fază incipientă, studiul oferă informații noi, dar și date complementare celor deja existente. Profilurile realizate pe versantul sud-vestic prezintă anomalii care reflectă o activitate antropică intensă, între care și acelea ce pot fi asociate cu structurile căutate, respectiv cele două șanțuri și valul de pământ, toate cu rol de delimitare și posibil defensiv, ale *tell*-ului. Cele două profiluri efectuate pe versantul sud-estic prezintă o serie de anomalii care pot, la rândul lor, defini structuri care fac parte din același sistem de delimitare.

Prezentarea a fost realizată în cadrul unui grant al Ministerului Cercetării și Inovării, derulat cu sprijinul CCCDI – UEFISCDI, proiect nr. PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0686 în cadrul PNCDI III.

Un nou sit preistoric de pe teritoriul comunei Gogoșari, jud. Giurgiu – Raluca Kogălniceanu, Cristian Eduard Ștefan (IAB), Mădălina Dimache (MCG Oltenița), Loredana Niță (UV Târgoviște)

Cu ocazia unei periegheze efectuate în toamna anului 2016, pe malul stâng al râului Parapanca, la sud de satul Izvoru, comuna Gogoşari, jud. Giurgiu, a fost identificat un sit preistoric, care nu a fost semnalat până în prezent în literatura de specialitate. Analiza ceramicii a dus la concluzia că este vorba despre o aşezare din faza Spanţov a culturii Boian (eneolitic timpuriu), suprapusă de o locuire aparţinând culturii Gumelniţa (eneolitic târziu) şi de o alta aparţinând culturii Coslogeni (bronz târziu). Descoperirile aparţinând acestui sit au fost prezentate şi încadrate în contextul mai larg al celorlalte urme de locuire preistorică identificate în zonă în ultimii aproximativ 70 de ani.

Studiu arheometric asupra pigmenților de pe ceramica Boian-Vidra din siturile de la Sultana, Vidra și Vlădiceasca – Vasile Opriş (MMB), Corina Anca Simion, Dragoş Mirea (IFIN–HH), Cristina Bartha, Arpad Rostas, Florinel Sava, Mihail Secu, Aurel Mihai Vlaicu, Alin Velea (INCDFM)

În anul 2018, a fost prezentată la sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” o sinteză a rezultatelor mai vechi și mai noi desprinse în urma analizelor arheometrice pe pigmenți de culoare albă sau roșie, aplicați pe ceramica Boian (în special fazele Giulești și Spanțov) de la nordul Dunării[4]. Cu acea ocazie, au fost subliniate rezultatele concludente, limitările metodelor aplicate, precum și perspectivele unor cercetări viitoare.

[4] Vezi rezumatul publicat în *Cronica sesiunii anuale de comunicări științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”*, SCIVA 69, 1–4, 2018, p. 297.

Autorii au prezentat, în anul 2019, rezultate preliminare, obținute prin metode arheometrice complementare, aplicate pe noi probe de pigmenți albi și roșii încrustați pe ceramică Boian, faza Vidra, descoperită în siturile eneolitice de la Sultana, Vidra și Vlădiceasca. Eșantionarea probelor supuse studiului a avut în vedere investigarea pigmenților care au fost utilizați pentru decorarea ceramicii produse în trei situri aproximativ contemporane (dată fiind încadrarea în aceeași fază culturală) din sudul Câmpiei Române. Întrebările pentru care autorii au căutat și au obținut răspunsuri au fost: (1) care este natura compușilor din compoziția pigmenților?; (2) cum se individualizează probele din punct de vedere al compoziției chimice și mineralogice?; (3) ce tehnologii de preparare și rețete de pigmenți au fost utilizate?; (4) care sunt posibilele surse de materii prime?; (5) ce tradiții regionale și particularități locale pot fi decelate?; (6) cum se încadrează noile rezultate în tabloul general al pigmenților de pe ceramica Boian de la nordul Dunării? Investigațiile arheometrice au constat în aplicarea metodelor XRF, *in air*-PIXE și EDX pentru determinarea compoziției chimice, XRD și FT-IR pentru determinări mineralogice, RES pentru caracterizarea centrilor paramagnetici, DSC pentru analiza transformărilor termice și SEM pentru observarea microstructurilor.

Investigații imagistice, experimentale și statistice asupra unor greutăți de lut eneolitice – Bogdan Manea (ICUB), Mircea Lechințan (IFIN–HH), Gabriel Popescu (ICUB), Theodor Ignat, Vasile Opriș (MMB), Florin Constantin (IFIN–HH), Mădălina Dimache (MCG Oltenița), Valentin Parnic (MDJ), Roxana-Nicoleta Bugoi (IFIN–HH), Cătălin Lazăr (ICUB)

Utilizarea unor metode noi de cercetare, preferabil non-distructive, constituie un aspect foarte important și actual al arheologiei. O abordare interdisciplinară, prin intermediul unor tehnici aparținând altor științe (fizică, geologie, chimie etc.), reprezintă soluția optimă în vederea obținerii de noi informații pe această temă.

Una dintre aceste metode de cercetare, care vine în sprijinul analizelor petrografice și fizico-chimice, este tomografia computerizată (CT-scan), care a permis studierea interiorului artefactelor manufacturate din lut. Utilizând această tehnică, s-a urmărit caracterizarea pastei (pe baza incluziunilor naturale sau a degresanților) din care au fost produse artefactele respective sau identificarea aspectelor referitoare la lanțul tehnologic de manufacturare a acestora, rezultate dificil de obținut prin intermediul metodelor tradiționale.

Prezentarea și-a propus evidențierea impactului benefic pe care CT-scan îl are asupra investigării imagistice a greutăților de lut ars. Studiul a fost realizat pe un lot de 58 de piese, de diferite forme (predominant ovoidale sau piramidale), atribuite culturii Gumelnița (cca 4500–3900 cal. BC). Artefactele provin din siturile arheologice Sultana – *Malu Roșu*, Gumelnița și *Măgura* – Jilava. Scopul abordării a fost stabilirea diferențelor tehnologice, observabile în compoziția pastei, prin studierea golurilor din structura acesteia și prin identificarea tipului de incluziuni non-plastice (organice sau anorganice) existente în structura internă a pieselor. Clasificarea particulelor s-a realizat pe baza frecvenței, morfologiei, dimensiunii și densității.

Rezultatele obținute în urma acestui studiu, dublate de replicări experimentale și analize statistice, au permis autorilor identificarea unor asemănări sau diferențe de comportament tehnologic de la un sit arheologic la altul, metoda utilizată dovedindu-se o soluție de viitor în problematica identificării modului de confecționare a obiectelor de lut.

Această prezentare a fost realizată în cadrul grantului finanțat de Ministerul Cercetării și Inovării din România, CCCDI – UEFISCDI, proiect nr. PN-III-P4-ID-PCE-2016-0676, din cadrul PNCDI III.

Studii structurale și compoziționale complexe asupra ceramicii preistorice – Arpad Rostas, Cristina Bartha, Elena Matei, Corina Secu, Florinel Sava, Alin Velea, Mihail Secu (INCDFM), Adina Boroneanț, Roxana Dobrescu, Anca-Diana Popescu, Radu Băjenaru (IAB)

În România ultimilor 15 ani, a crescut semnificativ interesul față de investigațiile arheometrice, grație dotării cu aparatură de ultimă generație a laboratoarelor de specialitate.

Au fost prezentate rezultate preliminare ale unui studiu complex asupra unor fragmente ceramice preistorice, folosind o gamă largă de analize fizico-chimice: structurale (analiză XRD), morfologice (microscopie SEM – analiză elementală şi optică), magnetice (rezonanţă magnetică EPR), optice (FT-IR, termoluminiscenţă) şi analiză termică (DTA/TG).

Probele ceramice au fost prelevate din situri arheologice atribuite neoliticului (Vădastra, Crușovu, Radovanu) și epocii bronzului (Verbița, Cârna și Chitila).

Ulterior, acestea vor fi integrate într-un tablou mai larg, care va permite concluzii viabile, cu privire la evoluția, constantele şi particularităţile proceselor tehnologice de realizare a ceramicii şi a unor structuri de lut ars.

Cercetările efectuate s-au derulat în cadrul colaborării științifice dintre IAB și INCDFM.

Caracterizarea fizico-chimică a pigmenților albi utilizați la decorarea ceramicii din Bronzul târziu din sudul României (aprox. 1550–1350 cal. BC). Studiu preliminar – Nona Palincaș (IAB), Mihai Straticiuc, Dragoș Mirea (IFIN–HH), Aurel Mihai Vlaicu, George Stan (INCDFM), Maria-Mihaela Manea, Corina Anca Simion (IFIN–HH), Alin Velea (INCDFM), Livius Trache (IFIN–HH)

Comunicarea a prezentat un stadiu de lucru al caracterizării fizico-chimice a pigmenţilor utilizaţi la decorarea ceramicii din Bronzul târziu (cca 1550–1350 cal. BC), din zona aflată între Carpaţii Meridionali şi Dunăre (ceramică de tip Fundeni-Govora).

Procesul de formare a acestui stil ceramic este, deja de decenii, intens discutat. Obiectivul acestui studiu este acela de a depăşi discuţia strict stilistică prin studii de arheometrie, deoarece acestea din urmă pot oferi date despre producţia şi circulaţia vaselor şi, prin acestea, despre formarea stilului în discuţie. Studiul tehnologic a fost limitat la pigmenţii albi − conform literaturii de specialitate, singura culoare de pigmenţi utilizată la decorarea ceramicii, deoarece pentru studiul tehnologic al pastei nu există finanţare.

Probele au fost selectate din toată aria de distribuţie. Analizele au fost efectuate la IFIN− HH şi INCDFM.

S-a urmărit:

1. determinarea principalelor componente chimice ale reţetei. Metodele utilizate au fost: emisia de raze X indusă prin excitaţie cu protoni (PIXE), spectroscopie Raman cu transformată Fourier (FT-Raman), spectroscopie cu dispersie de raze X (SEM-EDS), spectroscopie în infraroşu cu transformată Fourier cu reflexie totală atenuată (FT-IR ATR);

2. caracterizarea imagistică a pigmenţilor. Metoda: microscopia electronică de baleiaj (SEM).

Din compararea rezultatelor analizelor cu distribuţia spaţială a probelor rezultă:

– moduri diferite de producţie (zone cu olari itineranţi *vs*. zone cu producători pentru zone mici);

– schimb de ceramică pe distanţe relativ mici;

– nevoia de a gândi tehnologia ceramicii şi în termeni de gen (studii stilistice arată că cel puţin unii dintre olarii itineranţi trebuie să fi fost femei, ceea ce contrazice ideea predominantă asupra femeilor limitate la sfera domestică).

Primele rezultate ale proiectului BioMapPrehist – Adrian Bălășescu (IAB), Ionela Crăciunescu (CNAIR SA București/în proiect IAB), Valentin Radu (MNIR/în proiect IAB), Mihaela Danu (UAIC Iași), Valentin Dumitrașcu, Mihaela Golea (IAB), Mariana Balint, Xenia Pop (în proiect IAB), Cătălin Lazăr (ICUB)

Proiectul *BioMapPrehist* propune o serie de noi abordări științifice privind preistoria României (cca 40000–650 cal. BC), din perspectivă bioarheologică, pe baza integării interdisciplinare a datelor arheozoologice și arheobotanice.

Motivația principală a proiectului o constituie necesitatea constituirii în România a unei baze de date integrate privind fauna (moluște, pești, reptile, păsări, mamifere) și vegetația (semințe,

cărbune, polen) descoperite în contexte arheologice, care reprezintă un instrument indispensabil unei cercetări moderne. În aceste circumstanțe, autorii au încercat să realizeze o analiză complexă integrată a interacțiunii dintre societate, mediu și biodiversitate pentru Pleistocenul final și Holocenul de pe actualul teritoriu al României. Acest interval cronologic reprezintă o perioadă critică în evoluția umanității, mai precis momentul în care are loc transformarea graduală a comunităților umane din vânători-culegători în agricultori-fermieri. Perioada vizată cuprinde paleoliticul, mezoliticul, neoliticul, eneoliticul, epoca bronzului și prima epocă a fierului (Hallstatt). Proiectul este conceput să ofere o imagine exactă a evoluției faunei și vegetației pe o perioadă de circa 40000 de ani, corelând datele despre comunitățile umane din zona studiată și preferințele lor alimentare, gestionarea resurselor de mediu și strategiile de adaptare particulare.

Obiectivul principal al proiectului este dezvoltarea unui instrument analitic complex pentru cercetătorii din țară și Europa, pe baza datelor bioarheologice, valorificarea patrimoniului cultural național, precum și integrarea statistică a acestora prin intermediul metodelor GIS, în vederea cunoașterii fundamentale a evoluției și distribuției faunei și vegetației (implicit consumul acestora de către oameni, paleoeconomia, strategiile de procurare a hranei, evenimente-cheie care afectează dieta umană, din punct de vedere geografic (orizontal) și cronologic (vertical)).

Această comunicare a fost susținută de către un grant al Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică, CNCS – UEFISCDI, proiectul PN-III-P4-ID-PCE-2016-0676.

Early Bronze Age underwater settlements from the Bulgarian Black Sea coast viewed from the perspective of the ceramic material – Hristina Vasileva (U Sofia)

The underwater settlements were discovered at the beginning of the last century by two of the doyens of the archaeology in Bulgaria – K. and H. Škorpil. In 1921, near the village of Strashimirovo on the western part of the Lakes of Varna, dredge works were made for the construction of a canal connecting the Lake Beloslav or also called Lake Gebedjensko, with Lake Varna. Then the dredging machine took out from the water wooden poles, ceramic sherds, animal bones and other artefacts. In 1927, similar finds were located by dredging the port in Sozopol in the southern parts of the Bulgarian Black Sea coast.

Since the first documented settlement have passed almost 100 years. In that time, more than 17 underwater settlements were registered from the area of the Bulgarian Black Sea coast dating from the Early Bronze Age. In the past, they were interpreted as pile-dwellings of prehistoric fishermen living in a lagoon along the Black Sea shore. That theory kept changing during the years with the new information that has been gathered, but no definite answer could be given.

With the accumulation of new evidence, a lot of questions were answered, and a lot more arose, like: were those settlements really pile-dwellings or were they build on the ground near the water basins? Were there transgressions and regressions of the Black sea and in what scale? What was the paleogeography and climate of the region? That is the reason to think that the problematics is still actual and relevant today. The ceramic material could offer an adequate answer to the questions of relative chronology of the settlements and could outline some pattern for horizontal stratigraphy. That is quite needed especially for the settlement found in the Lakes of Varna because of the high density in which they are located. The author presented the characteristic pottery from the underwater settlements from the Bulgarian Black Sea coast.

Inele de buclă de epoca bronzului din nordul Peninsulei Balcanice – Stefan Alexandrov (INAM Sofia)

Autorul a discutat diferitele tipuri de inele de buclă caracteristice pentru epoca timpurie a bronzului în zona nordică a Peninsulei Balcanice (Zimnicea, Lefkas, Mala Gruda etc.). Au fost abordate subiecte precum originea și răspândirea acestor piese și propuse noi ipoteze cu privire la tipologia și cronologia acestora.

Cercetări arheologice în necropola tumulară de la Dealu Mare/Podele – Vârful Pietrei, jud. Hunedoara – Cristian Schuster (IAB), Nicolae Cătălin Rişcuţa, Antoniu Marc, Romică Pavel (MCDR Deva), Mihaela Bleoancă, Florin Ciulavu (ICEM–GS Tulcea), Alexandra Comşa (IAB)

Necropola tumulară de la Dealu Mare/Podele – *Vârful Pietrei*, jud. Hunedoara, a fost descoperită în urmă cu două decenii. În anul 2018, a fost cercetat un tumul din această necropolă. Construcția se încadrează în rândul monumentelor funerare de acest tip documentate în Munții Apuseni. În interiorul movilei au fost descoperite patru morminte cu defuncții depuși în poziție chircită. Din cadrul inventarului funerar, se remarcă un inel de buclă din aur.

Depozitul de piese de metal din peștera Emen (districtul Veliko Tărnovo) – Radu Băjenaru, Anca-Diana Popescu (IAB)

Autorii au discutat depozitul de piese de metal din Peştera Emen, Bulgaria, pe care majoritatea autorilor l-au datat în perioada mijlocie a epocii bronzului. Au fost prezentate condițiile stratigrafice în care a fost găsit acest depozit, tipurile de piese care îl alcătuiesc şi compoziția metalului din care acestea sunt făcute. Pe baza unor piese de metal similare ca formă şi a contextelor de descoperire a acestora, este propusă o nouă încadrare cronologică a depozitului de la Emen.

O spadă scurtă de bronz descoperită recent la Buzău – Roxana Munteanu, Daniel Costache (MJ Buzău)

În cursul anului 2018, în apropierea oraşului Buzău, a fost descoperită întâmplător o spadă scurtă de bronz. Având lungimea de 46,9 cm, piesa se păstrează în stare bună, lipsindu-i doar extremitatea mânerului. Detaliile morfologice şi stilistice ale lamei permit atribuirea acesteia tipului Boiu-Sauerbrunn. Aspectul gardei şi al mânerului nu corespunde însă acestei încadrări tipologice, ceea ce deschide calea interpretărilor privind încadrarea corectă a perioadei de utilizare a armei. În interpretarea descoperirii de la Buzău, au fost luate în considerare datele cunoscute privind spadele de bronz aparţinând epocii bronzului şi epocii fierului din estul României, contextele de depunere specifice acestei categorii de obiecte, precum şi unele detalii legate de utilizare.

Cercetări arheologice în așezarea din perioada mijlocie a epocii bronzului de la Siliștea – Pe Cetățuie (2017–2018) – Neculai Bolohan (FI–UAIC Iași)

Rezultatele cercetării realizate în 2017 şi 2018 la Siliştea – *Pe Cetățuie*, com. Români, jud. Neamț, au adus noutăți şi completări utile privind frecventarea spațiului așezării în perioada mijlocie a epocii bronzului. Cercetările arheomagnetice și utilizarea fotografiilor aeriene au reconfirmat datele privind configurația așezării, raportarea acesteia la mediul înconjurător, precum și existența unor structuri antropice. Datele stratigrafice obținute prin decopertarea suprafeței CasC aduc unele clarificări privind posibila existență a două etape de locuire. Înregistrările topografice actuale și corecțiile aduse celor mai vechi constituie baza pentru dezvoltarea viitoarelor unități de săpătură.

În depresiunea Cracău-Bistrița se mai află câteva aşezări contemporane, cercetate din punct de vedere arheologic (Costişa – *Cetățuie*, Deleni, Borleşti – *Dealul Runcu*), care sunt situate într-o zonă de contact a comunităților Costişa şi Monteoru. Acest areal dispune de numeroase surse de apă sărată, element al subzistenței și contactelor intercomunitare. Prezența obiectelor de port de tip *Noppenringe* la Siliștea – *Pe Cetățuie*, ale căror prototipuri și compoziție chimică probează existența legăturilor cu Europa Centrală, reprezintă un indicator util al recunoașterii conexiunilor la lungă distanță. În aceeași cheie de lectură, apreciabila cantitate de artefacte, a cărei origine este legată de zona de curbură a Carpaților, probează conexiunile dintre vecinătăți.

Materialul identificat, documentat şi extras, aduce completări privind registrul tipologic al olăriei locale, multiplicarea datelor privind recunoaşterea practicării ţesutului, prelucrării pietrei şi prelucrării materiilor prime dure de origine animală. În acelaşi registru, se înscriu şi artefactele care probează prelucrarea prin măcinare a surselor alimentare pentru dieta zilnică a comunității. Resturile de la construcții au apărut sub forma unor fragmente de lipitură din lut care poartă amprenta unor structuri din lemn, destul de rare și răspândite aleatoriu pe suprafața așezării.

Datele obținute au confirmat existența unui centru fortificat, în care au fost identificate reprezentări materiale specifice epocii mijlocii a bronzului de la răsărit de Carpați.

Așezările comunităților tracice timpurii de tip Chișinău-Corlăteni: studiu comparativ – Livia Sîrbu (IPC–AȘM Chișinău)

Comunitățile culturii Chișinău-Corlăteni locuiau, de regulă, în aşezări deschise, amplasate în locuri joase, în apropierea surselor de apă, pe terenuri favorabile activităților economice. Aşezările se întemeiau, în special, pe prima sau pe a doua terasă a râurilor şi pe promontorii nu prea înalte. Dar, totodată, sunt cunoscute şi aşezări amplasate pe locuri înalte, care îngreunau accesul la ele, dar care nu erau fortificate artificial. Aşezările fortificate se întâlnesc extrem de rar. Până în prezent, este cunoscută doar una – cea de la Cândeşti, pe teritoriul României, al cărei sistem defensiv este reprezentat prin val de pământ şi şanţ adiacent.

Toate aşezările aveau suprafeţe mici (de până la 1 ha) şi mijlocii (2–5 ha), mai rar se întâlnesc cele mari (9–10 ha) și doar ca excepție cele foarte mari (19–40 ha). Adesea, aşezările culturii Chişinău-Corlăteni erau amplasate pe locurile aşezărilor din alte epoci, în special cele ale aşezărilor culturii Noua, fie suprapunându-le (integral sau parţial), fie aflându-se în imediata lor apropiere. Un interes aparte prezintă succesiunea stratigrafică a acestor două orizonturi culturale, cronologic consecutive, mai ales din perspectiva lipsei legăturilor genetice dintre ele. Rezultatele cercetărilor arheologice au permis specialiştilor să constate prezenţa vestigiilor specifice ambelor culturi (artefacte, structuri de habitat şi alte complexe), în cadrul mai multor monumente.

Comunicarea s-a bazat pe analiza comparativă a unor aşezări de tip Chişinău-Corlăteni, în care a fost atestat şi nivelul cultural de tip Noua, în vederea stabilirii unor eventuale elemente comune (preluate din Bronzul târziu).

Situl arheologic de la Vânători – La Jolică, jud. Galați. Cercetări noi, alte perspective – Sorin-Cristian Ailincăi (ICEM–GS), Adrian Adamescu, Tudor Mandache (MI Galați), Mihai Constantinescu (FIB/IA–FR)

Cunoscut încă din anii ’70, situl arheologic de la Vânători – *La Jolică*, jud. Galați, a fost invocat de multe ori pentru argumentarea unor modele de evoluție a primei epoci a fierului la Dunărea de Jos. Relativ recent, a fost publicat un articol[5] dedicat valorificării materialelor arheologice (în cea mai mare parte inedite) provenite din acest sit. Pe baza datelor disponibile atunci, autorii își exprimau îndoiala asupra atribuirii acestei locuiri unui orizont cu ceramică incizată, anterior culturii Babadag, mai ales datorită faptului că, de la suprafața solului, precum și din săpăturile efectuate de Marilena Florescu și Mircea Nicu, proveneau și o serie de fragmente ceramice decorate prin imprimare, în manieră Babadag.

Noile cercetări (2017–2018), susținute și de o mică serie de datări ^{14}C, indică totuși existența unei stratigrafii pe orizontală, mult mai complexă decât se aprecia inițial.

[5] S.-C. Ailincăi, A. Adamescu, F. Mihail, *Noi date despre începuturile epocii fierului la Dunărea de Jos. Așezarea de la Vânători – La Jolică, jud. Galați*, SCIVA 65, 1–2, 2014, p. 5–48.

Observații privind săbiile scurte cu mâner în formă de „T" în Hallstatt-ul mijlociu – Vlad-Ștefan Cărăbiși (IAB)

Prezentarea a propus o perspectivă lărgită asupra unei anumite categorii de arme, mai precis săbiile scurte cu mâner în formă de „T". Până în prezent, au fost descoperite circa 45 de piese care pot fi încadrate în acest tip. Răspândirea acestora sugerează trei zone geografice de distribuție, în ariile mai multor grupe culturale relativ contemporane: Basarabi, Glasinac, cercul sud-est hallstattian, în special grupul Dolenjska, precum și în Picenum. Piesele au fost analizate din punct de vedere morfologic și tipologic, dar au fost luate în considerație, de asemenea, poziția pieselor în morminte și tratamentul la care au fost supuse. Asocierile pieselor din inventarele funerare sugerează atât puncte comune, cât și diferențe notabile. Cronologia acestora rămâne o problemă deschisă, însă aceste piese pot fi încadrate, cu relativă certitudine, în a doua jumătate a secolului al VIII-lea – prima jumătate a secolului al VII-lea a.Chr.

Cimitirul din prima epocă a fierului de la Valea Stânii (com. Țițești, jud. Argeș) – sinteză asupra primelor cinci campanii de săpături arheologice (2014–2018) – Dragoş Măndescu (MJ Argeș)

Începând cu anul 2014, cercetarea sistematică a necropolei hallstattiene de incineraţie de la Valea Stânii a avut drept rezultat explorarea, până în prezent, a 19 tumuli din cei circa 40, câţi numără întregul sit. Comunicarea a prezentat aspecte legate de rit şi ritual funerar, problematica atribuirii cronologice (grupul Ferigile) *vs* încadrarea cronologică (unele elemente mai timpurii decât cronologia general acceptată a grupului), prezenţa mormintelor de cai (de asemenea incineraţi) în marginea mantalei de piatră a tumulilor. De asemenea, au fost discutate câteva aspecte legate de inventarul funerar – ceramica, majoritatea cu analogii generale în grupul Ferigile, armele şi podoabele, piesele de harnaşament, de asemenea comune grupului respectiv, deși unele tipuri de piese de inventar descoperite la Valea Stânii erau cu totul necunoscute, până acum, la sud de Carpaţi (mărgele de caolin, vârfuri de săgeţi din bronz „de tip scitic", solzi de armură din fier etc.). A fost subliniată importanţa acestei necropole pentru cunoaşterea Hallstatt-ului târziu sud-carpatic și necesitatea continuării cercetărilor, cu atât mai mult, cu cât situl este distrus sistematic de lucrările agricole.

Perioada târzie a primei epoci a fierului în nord-vestul României. Descoperiri recente din vestul Sălajului – Ioan Bejinariu (MJIA Zalău)

Perioada târzie a primei epoci a fierului din Câmpia Tisei include intervalul cronologic cuprins între mijlocul secolului al VII-lea – sfârşitul secolului al V-lea/prima jumătate a secolului al IV-lea a.Chr. Cercetările arheologice au dovedit prezenţa în număr mare a artefactelor de factură „răsăriteană" sau „scitică", apariția timpurie a ceramicii lucrate la roata olarului, precum și difuzarea unor produse provenite din lumea greacă. Aceste descoperiri au fost reunite de către arheologii maghiari sub denumirea de „cultura" sau „grupul Vekerzug" ori, mai recent, de „cultura perioadei scitice din Alföld". Descoperiri în mare parte similare, provenind din zona de câmpie de la granița nord-vestică a României, au fost desemnate de către J. Németi drept „grupul cultural Sanislău – Nir". Aceste descoperiri se individualizează prin predominarea netă a incinerației în urne, mai rar în gropi simple, precum și prin prezența redusă a artefactelor de tip „răsăritean"/„scitic".

Prezentarea s-a concentrat pe o serie de descoperiri recente, din zona de vest a Sălajului, de pe valea Barcăului, din zona localității Marca. Cercetările arheologice cu caracter preventiv, efectuate în ultimul deceniu în această zonă, în punctele *Paliș* și *Corău*, au permis obținerea unor informații importante despre perioada secolelor premergătoare apariției primelor comunități celtice în zonă. Este vorba despre cercetarea unor așezări, a comportamentului funerar al populațiilor, dar și despre obținerea unor date importante referitoare la componente ale culturii materiale, precum ceramica lucrată la roata olarului, importuri sau influențe timpurii venite dinspre lumea greacă, răspândirea pieselor de factură „scitică".

Aceste descoperiri ridică însă și o serie de probleme, mai ales referitoare la legăturile cu descoperirile de tip Sanislău – Nir, dar îndeamnă şi la rediscutarea problemei căilor de pătrundere a noilor tehnici şi a influențelor grecești.

Complexe hallstattiene târzii de la Logrești – Seaca – Capul Dealului, jud. Gorj. Cercetări 2017–2018 – Radu Băjenaru, Vlad-Ștefan Cărăbiși, Alexandru Ciornei, Cătălin Constantin, Tiberiu Vasilescu (IAB), Dumitru Hortopan (MJ Gorj), Ion Tuțulescu (MJ Vâlcea)

În urma unei colaborări între Muzeul Judeţean Gorj „Alexandru Ştefulescu" şi Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", în anul 2017 au fost reluate cercetările în situl de la Seaca – *Capul Dealului*. Situl a fost semnalat în literatura de specialitate în anul 2009, fiind identificate materiale ceramice aparţinând culturilor Glina, Verbicioara, ca şi perioadei Evului Mediu.

Cercetările din anii 2017–2018 au pus în evidență patru complexe încadrabile, pe baza materialului arheologic, în Hallstatt-ul târziu. Două dintre acestea prezintă o structură similară de amenajare, diferențele fiind date, mai degrabă, de particularități. Materialul ceramic rezultat este similar ceramicii grupului Ferigile, însă oferă încă puține indicii de datare, conform cronologiei interne stabilite de Alexandru Vulpe. Situl este important prin prisma rarității complexelor de locuire ale grupului Ferigile, cunoscut aproape exclusiv pe baza descoperirilor funerare.

[Nivelul de locuire din perioada hallstattiană târzie din situl Trinca – Izvorul lui Luca (zona Podișului Moldovei de Nord)] – Oleg Levițki (IPC–AȘM Chișinău)

Situl Trinca – *Izvorul lui Luca* reprezintă un obiectiv arheologic cu mai multe orizonturi cultural-cronologice, inclusiv din perioada hallstattiană târzie. Aşezarea din această perioadă este atribuită grupului cultural podolian de vest/podolo-moldav și este unica dintre cele cercetate în zona Podișului Moldovei de Nord. Investigaţiile efectuate au scos la iveală un şir de complexe (locuinţe, structuri auxiliare, platforme, vetre şi gropi), piese de inventar lucrate din diverse materii prime (lut ars, silex, piatră, os şi metal, precum bronz şi fier), dar şi o cantitate considerabilă de alte vestigii arheologice (ceramică, material osteologic, pietre, fragmente de lut ars ş.a.). Analiza, detaliată şi de ansamblu, a tuturor elementelor specifice culturii materiale, oferă informații inedite referitoare la modul de trai, arhitectura locuinţelor și alte aspecte. Toate acestea joacă un rol foarte important în cercetarea proceselor cultural-istorice din perioada târzie a epocii hallstattiene în spațiul est-carpatic, în general, în special în aria Podişului Moldovei de Nord. Rezultatele obţinute vin, incontestabil, să demonstreze, odată în plus, că această regiune reprezenta o zonă de interferență culturală între comunitățile hallstattiene târzii (tracice) din spaţiul carpato-nistrean şi cele sincrone din silvostepa din dreapta Niprului.

Relevanța stilului ceramic în interpretarea etnoculturală a siturilor din secolele VII–III a. Chr. din spațiul de la est de Carpați: aspecte istoriografice – Andrei Corobcean (U Chișinău)

Pentru istoriografia epocii fierului din spațiul nord-vest pontic, ceramica a reprezentat un element important, servind drept indiciu inevitabil al atribuirilor etnoculturale sau chiar etnice. Chiar Vasile Pârvan aborda ceramica „indigenă" din perspectiva creării unei „iluzii a continuității genetice", iar evoluția constantă a formelor locale de ceramică din epoca bronzului până în a doua epocă a fierului o lega de caracterul conservator al tradițiilor ceramice, determinat de preferințele „ţărănimii getice". În linii generale, în cea mai mare parte a lucrărilor publicate în secolul trecut, autorul a observat o tendință, de diferită intensitate, de a recunoaște specificul unei comunități și procesele etnice prin reflectarea lor în stilul ceramicii. Astfel, preocupările pentru temele de continuitate–discontinuitate, autohton–alogen, sedentar–nomad etc. erau legate strâns de manipularea tipologiei ceramicii. De cele mai multe ori, chiar și în descrierile tehnice, ceramicii i se atribuie *a priori* „identitatea", studiile abundând în sintagme

precum „ceramică scitică”, „ceramică tracică”, „ceramică getică”, „ceramică traco-getică” etc. Acest „confort” tipologic a exclus din start o abordare a ceramicii în afara unor granițe etnice (re)construite.

Fiind preocupată de raporturile dintre sciţi şi traci, Anna I. Meliukova delimitează ceramica tracică de cea scitică prin particularități stilistice, conchizând, sub acest aspect, „corespondența exactă” între cultură arheologică și etnos. Ion Niculiță argumentează uniformizarea formelor ceramice în secolele VI–I a.Chr. și sugerează o tendință a unității culturii materiale în spațiul dintre Carpați, Balcani, Nistru și Pontul Euxin și, respectiv, a unei unități etnice. Pentru Mark Tkaciuk, ideea răspândirii în secolele IV–III a.Chr. a acelorași forme ceramice în spațiul unde sunt atestați geții ar contrazice sursele narative, care-i menționează pe geți la nordul Dunării doar din a doua jumătate a secolului al IV-lea a.Chr. Acest paralelism direct între datele arheologice și narative a fost evocat pentru a reitera absența geților în spațiul carpato-nistrean în secolele VI–V a.Chr.

[Informații metalografice recente despre kosonii de argint recuperați de la Harlan Berk (Chicago) și despre monedele de tip Toc – Chereluș (tezaurele Feniș și Pecica)] – †Bogdan Constantinescu (IFIN–HH), Corina Toma (MȚC Oradea), Daniela Cristea-Stan (IFIN–HH), Ernest Oberländer-Târnoveanu (MNIR)

Pornind de la fenomenul de fragilizare a argintului (*embrittlement*), observat pe porțiuni de pe muchia unor monede, fragilizare generată de solul, bogat în surse de apă, în care au stat monedele, s-au emis câteva considerații legate de locul de descoperire a cel puțin unui tezaur de kosoni de argint (de tip Macedonia Prima și de tip clasic – trei lictori cu monogramă, monedele fiind aflate împreună). Este necesar să fie exploatate informațiile din dosarele Procuraturii referitoare la locurile de descoperire, de către traficanți, a tezaurelor din zona Sarmizegetusei, pentru a încerca lămurirea modului de formare a depunerilor votive (podoabe și monede).

În ceea ce privește compoziția aliajului monedelor de tip Toc-Chereluș, din tezaurele Feniș și Pecica, aflate la Muzeul Țării Crișurilor, la Complexul Muzeal Arad și la Muzeul Național de Istorie a României, au fost observate două aspecte foarte interesante: a) aliajul monedelor de la Pecica este compus din cinci metale: cupru, argint, staniu, zinc și plumb – prezența zincului (câteva procente – maximum 7%), fiind o premieră pentru monedele de tip celtic, b) marele număr de monede Toc-Chereluș argintate, probabil pentru a ameliora aspectul culorii monedelor. Cum zincul însoțește argintul în zăcămintele din zona Serbiei, este posibil ca aliajul să fi fost produs de scordisci, ceea ce ridică problema originii unor monede clasificate ca geto-dacice. Argintarea unui miez deja conținând argint într-o proporție importantă este și ea o premieră (de obicei, celții și romanii argintau miezuri de cupru sau bronz), căci probabil nu reușeau să obțină un aliaj Cu–Ag–Sn–Pb–(Zn) care să imite satisfăcător argintul.

Necropola getică de la Stelnica – Grădiștea Mare (jud. Ialomița), campaniile 1997–2005 – Anca Ganciu (IAB), Gheorghe Matei (MJ Ialomița)

Cercetările desfăşurate în necropola getică birituală de la Stelnica, în campaniile 1997–2005, au dus la descoperirea a 149 de morminte, în care au fost înhumaţi 153 de indivizi. Situaţia de ansamblu este similară cu cea prezentată anterior de către Niculae Conovici şi Gheorghe Matei[6].

Sunt practicate ambele rituri funerare, inhumaţia şi incineraţia, aceasta din urmă cu oasele depuse în urnă sau în groapă. În ceea ce priveşte raportul dintre cele două rituri funerare practicate, predomină, în continuare, incineraţia, cu 51%, mormintele de inhumaţie reprezentând 49% din totalul mormintelor.

Componenţa inventarului funerar este similară cu situaţiile cercetate anterior. Inventarul a fost observat cu precădere în cazul mormintelor de incineraţie cu oasele depuse în groapă.

[6] N. Conovici, Gh. Matei, *Necropola getică de la Stelnica-Grădiștea Mare (jud. Ialomița). Raport general pentru anii 1987–1996*, MCA S.N. I, 1999, p. 99–144.

Unele modificări apar, în ceea ce priveşte ritualul funerar, în cazul mormintelor de incineraţie cu oasele depuse în groapă. Au fost cercetate o serie de morminte de incineraţie cu groapă de mici dimensiuni, în care au fost depuse doar oasele calcinate şi, eventual, o ofrandă de carne.

Observații asupra unui comportament funerar atipic, atestat în necropola getică de la Stelnica – Grădiștea Mare – Anca Ganciu (IAB), Gheorghe Matei (MJ Ialomița)

Cercetările în necropola getică birituală de la Stelnica – *Grădiștea Mare*, efectuate între anii 1987–2017, au dus la descoperirea a circa 100 de morminte de incineraţie, cu oasele depuse în groapă. Un mormânt clasic de incineraţie cu oasele depuse în groapă presupune o groapă de formă oval-alungită sau rectangulară, cu colţurile rotunjite, resturile calcinate fiind însoţite sau nu de vase de ofrandă, al căror număr poate varia de la unul la patru. Foarte puține morminte au o groapă de mici dimensiuni, făcută doar pentru depunerea oaselor calcinate şi, eventual, a ofrandei de carne. Mormintele cu oasele depuse în groapă sunt observate pe suprafaţa întregii necropole, în asociere cu morminte de inhumaţie sau de incineraţie cu oasele depuse în urnă. Comunicarea a avut ca subiect principal prezentarea unui comportament atipic în ceea ce priveşte depunerea vaselor de ofrandă în groapă. Mai exact, este vorba de depunerea de fragmente ceramice, pe măsură ce groapa este închisă. Fragmentele în cauză fac parte din vase de ofrandă sparte, de regulă un singur vas. Restul vasului se regăseşte la nivelul oaselor. Interesant, în cazul acestui comportament atipic, este faptul că restul vasului este depus, uneori chiar „aranjat", în groapă.

O primă descoperire funerară din epoca fierului pe promontoriul Butuceni (Orhei) – Octavian Munteanu (UPS Chișinău), Angela Simalcsik (CCA–ON Iași)

Campania de cercetări arheologice, din anul 2018, în fortificaţia Butuceni – Vest, dincolo de rezultatele planificate, a adus şi o surpriză. Deja în al doilea an consecutiv, ploile torenţiale de vară au scos la suprafaţă, pe promontoriul Butuceni, vestigii cu caracter funerar. În anul 2017, au fost identificate trei înhumări, care se datează în perioada medievală, iar anul trecut, intemperiile au făcut să apară femurul unui schelet, care a ieşit din tiparul aşteptărilor. Cercetările de salvare, întreprinse în spaţiul din vârful promontoriului Butuceni, au adus la lumina zilei scheletul, prost conservat, al unei tinere, care din start sugera un alt segment cronologic decât cel la care se raportau descoperirile anterioare. Spre deosebire de mormintele medievale, care nu aveau inventar, nou-descoperita înmormântare de inhumaţie era însoţită de nouă piese de podoabă, realizate din bronz. Este vorba despre inele de buclă (desemnate şi ca ace de păr sau prin alţi termeni), care erau dispuse pereche în zona ambelor temporale: pe partea dreaptă – o pereche, iar pe partea stângă – trei perechi şi o piesă singulară.

O primă examinare a artefactelor a surprins prin lipsa aproape totală a analogiilor, atât în spaţiile limitrofe, cât şi în cele mai îndepărtate. Deocamdată, a fost identificat un singur punct în care s-au mai descoperit piese similare, fiind vorba de un depozit cu vestigii de tip Basarabi, descoperit în partea de sud-vest a României. În regiunile aflate mai la est, astfel de podoabe nu au fost, deocamdată, semnalate.

Analiza acestei descoperiri a fost corelată cu vestigiile din microzonă, dar şi cu cele similare din spaţii mai extinse.

Necropolele Latène de la Desa. Rezultate intermediare – Emilian Teleaga (IAB), Florin Ridiche (MO Craiova), Mihai Constantinescu (FIB/IA–FR), Adrian Bălășescu, Virgil Apostol (IAB), Leonard Ionescu (MO Craiova)

La Desa au fost descoperite două necropole, în punctele *Castraviţa* şi *Lunculiţa*.

Necropola de la Desa – *Castraviţa* este prima necropolă din Latène-ul mijlociu şi târziu, din regiunea Porţilor de Fier, pentru care resturile umane şi animale au fost analizate paleoantropologic şi arheozoologic. Rămăşiţe umane au fost găsite doar în şase morminte, în cantităţi mici; ele sunt puternic

fragmentate şi deformate. Persoanele înmormântate au fost arse la temperaturi diferite, între 600–900º C, într-un mediu cu aer; nu toate oasele au fost prelevate de pe rug şi nu există o selecţie a anumitor părţi ale corpului. O *sica* a fost arsă la temperatura de 570–900º C, rezultând un strat de magnetită, a cărui conservare a permis recunoaşterea decorului.

Persoanele înmormântate erau adulte, indivizi de sex masculin sau nedeterminat, și doar cel din mormântul nr. 6 era un adolescent. Analiza arheozoologică a resturilor de oase de animale din trei morminte a arătat că acestea au fost depuse în mormânt după arderea la o temperatură joasă sau chiar nearse. Au putut fi distinse doar trei specii de animale domestice, cele mai frecvente din acea vreme: boul, oaia şi porcul (reprezentat prin maxilare).

Necropola de la Desa – *Castraviţa* a început în Latène-ul mijlociu C_1 şi a continuat să fie folosită până în faza Latène târziu D_1; ulterior, acolo a fost înălţată o fortificaţie. Ea constă în 10 morminte (de incineraţie în groapă şi aşa-numitele cenotafuri), care formează două grupe care se dezvoltă paralel.

Necropola din zona *Lunculiţa* a fost descoperită întâmplător şi constă doar în obiecte de metal din Latène-ul târziu.

Necropola de la Desa – *Castraviţa* aparţine parţial grupei *Padea – Panagiurski kolonii* – un fenomen al mormintelor cu arme începând din faza târzie a Latène-ului mijlociu (LT C_2), până în cea târzie a Latène-ului târziu (LT D_2), concentrate în Bulgaria de nord şi Oltenia, deși, totuşi, o astfel de necropolă este cunoscută şi la vest de Porţile de Fier, la Belgrad. Pornind de la săbii şi tecile lor, dar şi de la zăbale, a fost realizată o cronologie relativă fină a mormintelor cu arme din zona Porţilor de Fier. Analiza regională a înzestrării mormintelor cu arme permite, de asemenea, relevarea unor grupări din vremurile de dinaintea expansiunii puterii romane. Acestea exprimă simboluri de statut războinic, acceptate social, ale unor conducători regionali, care se recunoşteau reciproc.

Situl Potârca din Codrii Orheiului: evoluție și cronologie – Ion Niculiță, Sergiu Matveev (U Chișinău)

Aşezarea de pe promontoriul de la Furceni din Rezervaţia Cultural-Naturală „Orheiul Vechi", descoperită în anul 1947, introdusă în circuitul ştiinţific în anul 1964, şi cercetată arheologic între anii 1996–2002, prezintă un interes deosebit, atât prin modul de amplasare, topografie, sistem defensiv, cât şi prin evoluţia cultural-cronologică.

Edificat pe un pinten de terasă, din piatră de calcar cochilifer, a promontoriului înconjurat din trei părţi de pante abrupte, a căror altitudine variază între 120–150 m, într-o anumită perioadă, situl a fost întărit printr-un sistem complicat de apărare. Sistemul defensiv proteja o incintă cu suprafaţa de aproximativ 3,5 ha. Incinta are forma triunghiulară, cu laturi întărite cu „zid", cu şanţ adiacent. În partea de nord, în vârful triunghiului, se afla un bastion rotund, care proteja întreaga cetate. Situl, construit pe cel mai înalt loc al promontoriului, domina toată zona.

Investigaţiile arheologice au fost relativ modeste, deoarece incinta cetăţii şi întreg spaţiul aferent sunt actualmente împădurite, iar cercetările au fost efectuate doar în zonele lipsite de copaci.

Graţie cercetărilor realizate, s-a recoltat un material semnificativ, preponderent ceramic, în baza căruia se poate constata că promontoriul a fost locuit, pentru prima dată, la finele mileniului al II-lea – începutul mileniului I a.Chr. Această perioadă este documentată prin vase cu corpul rotunjit, ornamentat cu decor incizat. Către secolele IV–III a.Chr., pe pintenul terasei a existat o cetate bine întărită, care, împreună cu cele de la Trebujeni – *Scoc*, Furceni – *Cot* şi Butuceni, ţinea sub control cursul inferior al Răutului – artera principală prin care se făcea legătura cu interiorul regiunii. Materialul de import (amfore greceşti întâlnite în interiorul cetăţii) sugerează însemnătatea sitului drept centru comercial, iar sistemul defensiv – drept centru militar. Prezenţa, deşi într-o cantitate mai mult decât modestă, a ceramicii de tip Poienești – Lucaşeuca, înclină spre ideea că situl fortificat Potârca a funcţionat până la finele secolului al II-lea a.Chr.

De la microzone la macrozonă: formarea sistemului de așezări din a doua epocă a fierului în regiunea Nistrului mijlociu – Mihail Băț, Aurel Zanoci (U Chișinău)

În urma perieghezelor, a investigaţiilor arheologice şi a cercetărilor geo-spaţiale, efectuate în regiunea Nistrului Mijlociu, se observă o concentrare sporită de situri de habitat, încadrate în secolele IV–III a.Chr. şi, practic, lipsa necropolelor din această perioadă. Ca urmare a cartării lor, se constată că majoritatea sunt amplasate pe malul drept şi doar cinci fortificaţii şi două aşezări deschise se înregistrează pe malul stâng al Nistrului. De asemenea, s-a stabilit că fortificaţiile nu sunt repartizate uniform pe cursul mijlociu al fluviului, ceea ce ar permite să vorbim despre o apărare „organizată" pe întregul traseu al Nistrului – de la Japca, în nord, până la Ţipova, în sud. În momentul de faţă, se observă că siturile fortificate sunt concentrate în trei regiuni/microzone: Nistru – Ciorna, Saharna şi Horodişte – Ţipova. În fiecare dintre aceste microzone există o anumită ordine în amplasarea fortificaţiilor, bazată, în primul rând, pe principiul intervizibilităţii. În cazurile în care malul drept al Nistrului nu oferă condiţii prielnice pentru edificarea cetăţilor, acestea sunt amplasate pe malul stâng (de exemplu, Raşcov, Caterinovca, Stroieşti, Molochişul Mare şi Ofatinţi). Odată cu aceste funcţii, fortificaţiile de pe malul stâng al Nistrului serveau şi drept avanposturi – o primă linie defensivă în cazul unei intervenţii dinspre est.

Concentrarea siturilor fortificate şi a aşezărilor deschise în aşa-numitele „aglomerări" reprezintă un model de organizare a comunităţilor preistorice şi, în special, a celor din epoca fierului. În cadrul acestor „aglomerări", de regulă, se evidenţiază o fortificaţie mai bine întărită, cu dimensiuni mai mari, în a cărei incintă sunt descoperite vestigii ale construcţiilor civile şi de cult. Materialul arheologic recoltat denotă prezenţa unor legături externe, în cazul de faţă cu lumea elenistică, şi oferă indicii asupra ierarhizării societăţii.

Cercetările arheologice de la Bâzdâna – La Cetate, com. Calopăr, jud. Dolj, campania 2018 – Valentin Dumitrașcu (IAB), Radu Văcălie (MMB), Vlad V. Zirra (IAB)

Săpăturile din cursul lunii iulie 2018 au constat în cercetarea a două secțiuni trasate către capătul sudic al fortificației de pământ de la marginea terasei estice a așezării întărite din punctul amintit, în prelungirea unor cercetări mai vechi întreprinse de Corneliu Mărgărit Tătulea în deceniul al nouălea al secolului trecut. Cele două secțiuni paralele, S XX/2018, respectiv S XXI/2018, au pus în evidență vestigiile fortificației în care, în relativ mică măsură, au fost utilizate materiale arse (bucăți de cărămidă), foarte probabil prelevate din fortificația aflată la limita exterioară a terasei vestice a aceleiași așezări, după ce fortificația respectivă a încetat să mai funcționeze ca atare.

Fortificația de pe terasa estică, la rândul ei, a suferit un proces de descompunere și alunecare/prăbușire către șanțul de apărare aflat către vest. Când șanțul de apărare a fost săpat în scopul ridicării fortificației de pământ, multe dintre materialele arheologice preistorice (aparținând în cea mai mare parte culturii Coțofeni) au fost antrenate și au devenit un fel de soclu pentru obstacolul defensiv în curs de construire.

Cercetările arheologice de la „Cetate", com. Stoina, campania 2018 – Vlad-Ștefan Cărăbiși, Tiberiu Vasilescu, Vlad V. Zirra (IAB)

Săpăturile din cursul lunii iulie 2018 au urmărit epuizarea secțiunilor începute în cursul anului 2017, adică S X/2017, amplasată pe fortificația din partea vestică a așezării întărite, respectiv S XI/2017, deschisă în zona fortificației estice a sitului. În vara anului 2018, alături de S XI/2018, pe latura sa nordică, a mai fost trasată o secțiune/casetă, C1/2018, pentru o privire de ansamblu asupra resturilor fortificației estice. Rezultatele cercetărilor din anul 2018 au fost similare celor din anii anteriori. Au putut fi constatate urmele celor două fortificații, dar, în ansamblu, acestea au fost mai puțin elocvente decât odinioară. În ceea ce privește fortificația din zona de est a așezării, nici în campania aceasta nu a putut fi evidențiat

traseul originar al fortificației (mai ales al presupusului parament de cărămizi arse). În această situație, se pare că rămân două ipoteze de discutat: fortificația nu a fost niciodată desăvârșită sau s-a prăbușit practic în întregul ei către zona mai joasă a șanțului de apărare dinspre vest.

Analize și determinări ale nivelului de ardere al unor eșantioane de materiale de construcție de la Bâzdâna – La Cetate și Stoina – Cetate – Cristina Bartha (INCDFM), Vlad V. Zirra (IAB)

Comunicarea a avut drept scop prezentarea și comentarea rezultatelor privind un număr de 11 eșantioane de materiale arse sau nearse, prelevate din fortificațiile așezărilor întărite menționate în titlu. Rezultatele privind seria de eșantioane analizate pot aduce lămuriri semnificative referitor la modul în care fortificațiile respective au fost concepute și realizate și/sau despre modul în care acestea au încetat să mai funcționeze.

Câteva fibule inedite de la Poiana și contextul lor cultural-istoric – Daniel Spânu (IAB)

Prin grija Silviei Teodor, a fost introdus în circuitul științific un număr considerabil de fibule din epoca imperială timpurie de la Poiana (aproape 150 de piese). Totuși, inventarul spectaculoasei așezări de pe Siret nu și-a dezvăluit încă toate tainele. Recent, în instituțiile de profil din București au fost re-identificate mai multe fibule din epoca imperială timpurie inedite, descoperite cu ocazia săpăturilor întreprinse în anii 1950–1951 de către Radu Vulpe. Unele dintre aceste fibule reflectă intensificarea receptării la Poiana a produselor artizanatului provincial roman încă de la începutul Principatului.

Arheologia și numismatica epocii clasice

Amforele grecești din sec. VI–V a.Chr. din săpăturile de la așezarea Ciobruciu, de pe malul stâng al Nistrului – Natalia Mateevici (MNIM Chișinău), Serghei Fidelschi (US Tiraspol)

În contextul descoperirilor de amfore greceşti din regiunea Nistrului Inferior şi a Nistrului Mijlociu, un loc deosebit îl are aşezarea de la Ciobruciu, pe malul stâng al Nistrului.

Cercetările arheologice au demonstrat existenţa în evoluţia sitului a patru perioade: prima, cuprinsă între secolul al VII-lea şi începutul secolului al VI-lea a.Chr., a doua, încadrată între mijlocul secolului al VI-lea şi secolul al V-lea a.Chr., cea de-a treia, datată în secolele III–II a.Chr., şi cea de-a patra, acoperind secolele III–IV p.Chr.

Printre artefacte, locul predominant, din punct de vedere cantitativ, îl au vasele ceramice, atât cele lucrate cu mâna, cât şi cele executate la roată.

Ceramica lucrată la roată este reprezentată preponderent de vase greceşti din perioada arhaică până în cea elenistică, dintre care circa 4440 fragmente (92%) aparţin amforelor greceşti de transport. Un interes deosebit printre fragmentele de amfore îl prezintă fragmentele de vase arhaice, care punctează prima etapă de pătrundere a mărfurilor greceşti în acest spaţiu.

În acest moment, au fost sesizate următoarele centre greceşti, producătoare de vin, dar şi ulei de măsline, care încep să pătrundă în aceste teritorii, unele deja de la mijlocul secolului al VI-lea a.Chr.: Chios, Lesbos, Clazomene, Thasos, cele ale cercului Samos – Milet, cele ale unor centre producătoare neidentificate în acest moment, dar cunoscute în literatura de specialitate, ca amforele, numite altă dată „prothothasiene”.

Analiza lotului de piese de amfore arhaice de la Ciobruciu ne permite să afirmăm că, deja de la mijlocul secolului al VI-lea a.Chr., aşezarea respectivă era implicată în relaţii comerciale cu lumea greacă, în exclusivitate cu centrele producătoare din bazinul mediteranean.

Pătrunderea mărfurilor greceşti şi, în special, a celor lichide, pentru care se foloseau amforele, s-a făcut în perioada respectivă pe râul Tyras (Nistru), care, din cele mai vechi timpuri, era navigabil pe

tot cursul său şi pe parcursul întregului an. Autorii consideră că aşezarea getică de lângă satul Ciobruciu era, în acea perioadă, principalul nod comercial pentru aceste mărfuri în spaţiul dintre râurile Tyras şi Piretus, prin care amforele erau transportate mai departe în mediul barbar.

Contribuţii la istoria Tomisului în secolul al IV-lea a.Chr. în lumina tezaurului de dioboli din Apollonia şi Mesembria descoperit la Constanţa în anul 1911 – Emanuel Petac (CNBAR), Aurel Vîlcu (IAB)

Pornind de la menţionarea de către Constantin Moisil a achiziţionării de la Iacob Papazian, în anul 1937, a doi dioboli (unul din Apollonia Pontica şi celălalt din Mesembria), despre care se ştie că proveneau dintr-un tezaur de 30–40 piese similare, găsit la o dată neprecizată în Constanţa, autorii întreprind o investigaţie documentară care a condus la descoperirea locului exact unde s-a aflat tezaurul. Acesta din urmă se afla pe una din străzile care converg astăzi în Piaţa Ovidiu, într-un loc pe unde se presupune că ar fi trecut ulterior zidul elenistic – probabil la marginea *emporion*-ului din secolul al IV-lea a.Chr. Se precizează totodată anul descoperirii – 1911, cele două piese cumpărate în 1937 reprezentând ceea ce mai rămăsese din acest tezaur. În acelaşi timp, se constată că în colecţia Sutzu există un important lot de dioboli din Apollonia Pontica şi Mesembria, achiziţionat de acesta în 1919, de acelaşi tip cu cei din 1937, alte câteva piese similare intrând în colecţia Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti tot la finalul anilor '30. O mare parte a tezaurului este, astfel, refăcută. Autorii consideră ca foarte probabilă ascunderea sa într-un interval cronologic mergând de la războiul dintre regele macedonean Filip II şi regele scit Ateas, din anul 339 a.Chr., şi până la o datare ceva mai târzie, considerată totuşi mai puţin probabilă, mergând până la anul 312 a.Chr. și conflictul cetăților grecești din Pontul Stâng cu Lysimach.

[Utilizarea imaginilor aeriene în monitorizarea siturilor arheologice] – Carmen Miu (CNAIR SA București)

Sub aspectul cauzelor naturale, principala amenințare a degradării siturilor arheologice este eroziunea. În unele zone, acest proces este accelerat de agricultura intensivă, care îndepărtează straturile arheologice, centimetru cu centimetru, prin folosirea diferitelor utilaje agricole.

Alte cauze ale degradării siturilor arheologice ar fi exploatarea resurselor (cariere de piatră, gropi de lut etc.), dezvoltarea infrastructurii rutiere sau feroviare, urbanizarea sau industrializarea. În acest mod, situri arheologice care nu au fost identificate la timp au fost distruse parțial sau total. Prin urmare, trebuie să se realizeze o „prospecțiune preventivă", în sensul detectării siturilor arheologice înainte de a fi distruse, prin utilizarea unor metode și tehnici non-distructive.

Realizarea unor proiecte de repertoriere aeriană, conectate cu studii de teren de tip periegheză sistematică, precum și a unei baze de date complete și coerente, poate duce la obținerea unor hărți cu distribuția siturilor arheologice, cu o localizare sigură, cu delimitări corespunzătoare ale ariilor de protecție. Un astfel de demers finalizat corespunzător ar putea fi util atât comunității științifice, cât și celor interesați și ar propune soluții care pot ajuta investitorii privați și publici să ia în considerare elementul constituit de patrimoniul arheologic în momentul în care își realizează proiectele constructive.

În lipsa unei implicări a factorilor decizionali pentru identificarea unor programe de conservare și protejare a monumentelor istorice și patrimoniului arheologic, fotografia aeriană nu poate oferi soluții de conservare, ci se rezumă numai la a surprinde aspecte ale distrugerii acestora și ale cauzelor care le determină degradarea în timp.

Cercetările din anul 2018 în zona sacră de la Histria – Iulian Bîrzescu (IAB)

Săpăturile în sanctuarul din nord-estul cetății Histria au continuat și în anul 2018, fiind concentrate în interiorul templului A. Scopul acestora a fost de a delimita spre est aria votivă descoperită între anii 2012–2017, şi eventual alte monumente din prima parte a existenţei sanctuarului, mai exact monumente anterioare ridicării templelor din piatră, dinainte de a doua jumătate a secolului al VI-lea a.Chr. Zona

cercetată anul trecut făcuse obiectul unor săpături arheologice la începutul anilor ’50 ai secolului trecut, când a fost dezvelit templul A. Doar mici sondaje, însă, au depășit nivelul de construcție al templului, pentru epoca arhaică timpurie și dezvoltată neexistând un interes deosebit, mai ales că lipsesc monumentele din piatră.

În anul 2018, suprafața cercetată s-a aflat în zona dintre naos și pronaos. Săpăturile au început de la un nivel databil în epoca clasică și s-au oprit pe un nivel de distrugere de la sfârșitul epocii arhaice. Rezultate deosebite privesc distrugerea templului la sfârșitul epocii arhaice, precum și fazele de construcție ale templului în epoca clasică.

Cercetări arheologice în sectorul Sud de la Histria. Campania 2018 – Mircea Dabîca (IAB)

Din anul 2010, obiectivul principal al cercetării arheologice în *Sectorul Sud* de la Histria este acela de a pune în evidenţă orașul roman timpuriu, mai puţin cunoscut şi cercetat în economia investigaţiilor arheologice din acest sit.

În campania arheologică din anul 2018, efortul principal a fost direcționat spre cercetarea edificiului public roman timpuriu (secolul al III-lea p.Chr.), descoperit aici în anii din urmă. A continuat analiza acestuia la nivel planimetric, cercetarea fiind concentrată asupra laturii sale de vest și a colțului de sud-vest. Un al doilea obiectiv a fost continuarea cercetării în suprafață a necropolei din secolul al IV-lea – sfârșitul secolului al V-lea p.Chr., care suprapune edificiul roman timpuriu amintit.

Pentru atingerea acestor obiective, au fost continuate investigaţiile arheologice în secţiunea S 15 şi în suprafaţa S 16. Au fost cercetate și documentate în suprafața S 15 încă două morminte de inhumație (M 27/2018 şi M 28/2018), aparţinând tipologic şi stratigrafic necropolei din secolul al IV-lea – sfârşitul secolului al V-lea p.Chr. Cercetarea a continuat și în suprafața S 16, unde au fost cercetate și documentate alte trei morminte de inhumație (M 29/2018, M 30/2018 și M 31/2018), care aparțin tipologic și stratigrafic aceleiași necropole menționate mai sus. Dintre acestea din urmă, se remarcă M 29/2018, o înhumare dublă în groapă simplă.

Spre sfârșitul campaniei arheologice din acest an, a fost atins obiectivul central al cercetării din S 16, și anume dezvelirea colțului de sud-vest al edificiului roman timpuriu din secolul al III-lea p.Chr., care are aceeași formă și aceleași dimensiuni precum colțul de nord-vest. Astfel a fost întregită planimetria acestei clădiri și pe laturile de sud și de vest.

Histria 2018. Sectorul Acropolă Centru-Sud – Diana Sonu, Georgiana Dinu, Alexandra Țârlea, Alexandra Lițu, Iulia Iliescu (FIB), Virgil Apostol (IAB), Corneliu Beldiman (U Pitești), Valentin Bottez (FIB)

Cercetarea sistematică a sectorului *Acropolă Centru-Sud* de pe șantierul arheologic Histria (jud. Constanța), inițiată în anul 2013, a continuat și în vara anului 2018. Această a șasea campanie a urmărit îndeplinirea obiectivelor generale stabilite încă de la începutul cercetării, mai exact clarificarea evoluției în timp a planului urban dintre sectoarele denumite convențional *Cetate* și *Domus*, și a felului în care este integrat în planul general al cetății, în raport cu celelalte complexe învecinate.

Pentru ca aceste obiective să fie posibil de îndeplinit, în timpul campaniei din 2018 s-a dorit dezvelirea nucleului nordic al ultimei *insula* de locuire din perioada romană târzie, prin desființarea martorilor stratigrafici rămași. În acest fel, planul va putea fi finalizat, iar studiul său va avansa, lucru necesar pentru publicarea finală a întregii *insula*. Pe lângă descoperirile de construcții, au fost identificate fragmente ceramice sau obiecte mărunte care pot fi corelate cu cele descoperite în anii anteriori.

De asemenea, au fost deschise șapte noi unități de săpătură, mai exact noi casete de 4 × 4 m, trei dintre ele poziționate de-a lungul stradelei care separă nucleul nordic de cel sudic, și patru în nucleul sudic al *insulei* de locuire. Dezvelirea noilor tronsoane din ziduri a permis conturarea unei imagini mai clare în legătură cu cele deja descoperite și cu traseele urmate de acestea. Mai mult, noile structuri constructive

descoperite în acest an au contribuit la identificarea sau delimitarea unor încăperi din nucleul sudic, care urmează a fi cercetate și în următorii ani.

Și în acest an, cercetările au confirmat stratigrafia generală a sitului, stabilită de-a lungul campaniilor anterioare: un strat de depunere vegetală și depunere modernă care suprapune două straturi de resturi dărâmate ale ultimului nivel constructiv, sub care se găsesc fie structurile constructive, fie straturile de nivelare.

Sectorul „Basilica cu criptă” de la Histria în lumina descoperirilor monetare din campania 2018 – Irina Achim (IAB), Mihai Dima (BNR)

În anul 2018, după o întrerupere de aproape cinci ani, au fost reluate cercetările în Sectorul *Basilica cu criptă* de la Histria. Lucrările de teren s-au desfășurat pe o suprafață redusă, în zona aflată imediat la vest de edificiul paleocreștin, până la limita de nord a *insulei* care include acest monument. Zona cercetată până la adâncimi mici (nu mai mari de 0,50 m în unele puncte) a permis dezvelirea străzii cu traseu nord–sud din fața basilicii creștine, pe un tronson de circa 8 m lungime, pornind de la colțul de nord-vest al acesteia, spre nord.

Lotul monetar recoltat în campania din 2018 se compune din 17 piese de bronz, dintre care 16 au fost descoperite *in situ*, pe traseul străzii romane târzii sus-menționate, o amenajare cercetată deja în cea de-a doua jumătate a secolului XX. Starea de conservare destul de bună a permis identificarea tuturor monedelor care compun lotul din anul 2018. Deși recuperate din contexte arheologice cu datări predilecte în perioada antichității târzii și în cea proto-bizantină, piesele se eșalonează cronologic între secolele III a.Chr. și ultimul sfert al secolului al VI-lea p.Chr.

Corelând datele arheologice și numismatice, autorii și-au propus să discute situația structurilor construite și a amenajărilor din zona aflată la vest de basilică și să furnizeze o analiză comparativă a compoziției lotului monetar din 2018 cu piesele descoperite în campaniile anterioare (2002–2013).

Cercetările arheologice desfășurate în sectorul A – la nord de Bazilica A de la Tropaeum Traiani (Adamclisi, jud. Constanța) în perioada 2005–2016 – Adriana Panaite (IAB)

Scopul cercetărilor desfăşurate, începând din anul 2005, în sectorul numit convenţional *Sectorul A* – la nord de Bazilica A, este acela de a pune în evidenţă cartierul şi trama stradală din această zonă a oraşului, ca şi, pe măsura avansării săpăturii, a anexelor bazilicii A de pe latura de N a edificiului. Sunt avute în vedere aspecte legate de locuirea romană târzie, stratigrafia generală a zonei, precum şi modificările urbanistice intervenite în perioada cuprinsă între secolul al IV-lea şi sfârşitul secolului al VI-lea/începutul celui următor. Scopul final este acela de a dezveli şi cerceta întreaga *insula* cuprinsă între *decumanus*, *cardo*, strada AV 1 şi strada ABV IV.

Principia romană târzie de la Capidava – campaniile arheologice 2013–2018 – Ioan Carol Opriș (FIB), Alexandru Rațiu (MNIR), Raluca Moței (MMB), Ioana Manea (U București)

Autorii prezintă un rezumat al ultimelor cinci campanii de săpătură arheologică (2013–2014, 2016–2018) la obiectivul cunoscut drept „*Principia* romană târzie” de la Capidava. Este vorba despre reluarea unei săpături începute în 1954 de către Grigore Florescu, săpătură care, deși s-a oprit după cercetarea nivelului medio-bizantin (1954–1959), a stârnit curiozitatea arheologilor de la Capidava pentru următoarea jumătate de secol.

În anul 2013 au fost reluate săpăturile la *Principia*, scopul proiectului fiind acela de cercetare exhaustivă a monumentului, cu elementele sale de arhitectură, datare și funcționalitate îndeplinită în cursul secolelor IV–VI p.Chr. De la început, în intenția autorilor săpăturii a stat și studierea nivelului

peste care această clădire a fost construită, respectiv prima fază constructivă a fortului, datând din secolele II–III p.Chr. Proiectul a fost conceput pentru cinci campanii, în care să poată fi epuizată săpătura propriu-zisă și să fie îndeplinite obiectivele propuse: determinarea limitelor, compartimentărilor, tehnicii constructive a edificiului, identificarea și documentarea secvenței stratigrafice complete a locuirii romane la Capidava, datarea principalelor momente în funcționarea edificiului amintit (construcție, refaceri și părăsire).

După cinci campanii de săpături sistematice, autorii au încercat să schițeze un bilanț al informațiilor obținute, util în formularea obiectivelor pentru viitor. Cercetarea nu a fost lipsită de suspans, descoperiri surprinzătoare sau răsturnări de situație. Materialul arheologic este, de asemenea, spectaculos, în parte deja publicat în studii și articole de specialitate, iar restul, însoțit de analiza aprofundată a contextelor arheologice, așteaptă să fie valorificat exhaustiv într-o formulă monografică.

Cercetările arheologice de la Câmpulung – Jidova (campania 2018) – Florian Matei-Popescu (IAB), Ion Dumitrescu (MJ Argeș)

În campania 2018, la Câmpulung – *Jidova* au fost continuate săpăturile arheologice în suprafața situată între latura estică a pretoriului și *agger*. Această suprafață, denumită convențional Sp. II, a fost deschisă în 2015 și măsoară 34 × 7 m. În campaniile 2015–2017, cercetarea suprafeței a pus în evidență o serie de structuri arheologice. În primul rând, în jumătatea sudică a suprafeței, carourile 2–4, au apărut trei gropi de stâlpi și amprenta unei bârne de lemn arse, toate acestea indicând prezența la est de *praetorium* a unei construcții cu structură din lemn. Apoi, mai la nord, carourile 9–11, către clădirea pretoriului, a fost degajată o încăpere cu podeaua din *opus signinum* (4,40 × 3 m). Pe laturile de nord, est și sud, zidurile ei au fost scoase, păstrându-se numai șanțul lor, lat de 0,50–0,60 m. Față de zidul estic al pretoriului, substrucția de bolovani pe care era amenajată podeaua de *opus signinum* se află la 0,50–0,60 m, dar raportul dintre zidul pretoriului și încăpere nu este clar. La est de aceste structuri, s-a conturat limita *viei sagularis* și traseul rigolei care o mărginea la vest. În partea de nord a suprafeței, carourile 16–17, au apărut cinci rânduri de pile de hipocaust și alte elemente specifice unui hipocaust (tuburi de perete, fragmente de mortar din podea etc.).

În anul 2018, săpătura a fost concentrată în jumătatea de nord a suprafeței, carourile 11–17. Astfel, prin răzuirea în straturi subțiri a zonei dintre traseele secțiunilor H și D, a fost pus în evidență un nivel de distrugere format din țigle, fragmente de cărămizi, tuburi de hipocaust. Acest nivel este întrerupt în partea de nord de traseul secțiunii D. La nord de acest traseu, nivelul reapare, pe alocuri fiind întrerupt de intervenții moderne. În caroul 15C, nivelul de dărâmătură conținea fragmente de tencuială, fragmente dintr-o podea de mortar și foarte multe tuburi de hipocaust sparte, situație care fusese observată și în carourile 16–17. Degajarea parțială a nivelului de dărâmătură a arătat că și în această zonă (caroul 15C) se afla o podea susținută pe pile de hipocaust.

În stadiul actual al cercetării, nu se poate preciza raportul dintre aceste încăperi cu hipocaust și *praetorium* și nici funcționalitatea lor.

Cercetările arheologice de la termele militare de la Voinești (comuna Lerești, jud. Argeș) – campania 2018 – Florian Matei-Popescu (IAB), Ion Dumitrescu (MJ Argeș)

În anul 2017, la Voinești (jud. Argeș), la clădirea termelor s-a reușit degajarea încăperii C1, identificată cu un *caldarium*, situat așa cum recomandă Vitruvius (*De architectura*, V, 10, 1), spre sud. La est de *caldarium* a fost cercetată o cameră (C2) de mai mici dimensiuni, a cărei funcționalitate nu este deocamdată clară. S-a constatat, de asemenea, că instalația de hipocaust a *caldarium*-ului era alimentată doar de un singur *fornax*, dispus pe latura estică. *Praefurnium*-ul său a făcut obiectul cercetării din 2018.

Cercetările geomagnetice (2016–2017) și arheologice (2018) din castrul roman de la Războieni – Cetate (jud. Alba): „Mega-Stable Barracks" – un caz special în Imperiul Roman – Alexander Rubel (IAI), Carsten Mischka (U Erlangen)

Situl roman de la Războieni – *Cetate* cuprinde un castru al unei unități de tip *ala* și o așezare civilă. Inscripţiile descoperite confirmă existenţa unei *ala I Batavorum milliaria*, cel puţin pentru perioada anilor 136–253 p.Chr. Prospecțiunile geomagnetice şi fotografiile aeriene confirmă o structură atipică a barăcilor, în care zonele de locuit și grajdurile sunt semnificativ mai mari, în comparație cu alte castre cunoscute. Campania din 2018 a confirmat, în mare parte, rezultatele cercetărilor geomagnetice. Edificiile construite în piatră și cuptoarele din zona *vicus*-ului oferă alte indicii cu privire la importanța așezării civile.

Latera praetorii a castrului de la Porolissum. Noi date și interpretări – Vlad-Andrei Lăzărescu, Coriolan H. Opreanu (IAIAC)

Situl arheologic de la Porolissum reprezintă un pol de interes științific esențial pentru întreaga zonă a *limes*-ului provinciei Dacia. În ultimii ani, Institutul de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române, Filiala Cluj, cu sprijinul Consiliului Județean Sălaj și împreună cu Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău au efectuat ample cercetări de teren cu scopul de a înțelege complexitatea sitului și de a evidenția valoarea patrimoniului imobil identificat. O atenție considerabilă a fost acordată prospecțiilor cu caracter non-distructiv (magnetometrie, rezistivitate electrică, GPR și LiDAR), metode pe cât de costisitoare, pe atât de importante în determinarea cu precizie a structurilor arheologice subterane. Amploarea acestui tip de cercetare a condus către identificarea unui număr impresionant de noi clădiri, necunoscute până în acel moment. Una dintre cele mai somptuoase reședințe de la Porolissum a fost, cu siguranță, complexul rezidențial al comandantului (*praetorium*) castrului mare de pe dealul Pomăt. Vechile săpături arheologice au conturat, în linii generale, planimetria zonei, pe baza unor secțiuni magistrale efectuate în anii '80. Planul general obținut astfel a fost, în schimb, unul incomplet, motiv pentru care noi demersuri non-invazive au fost începute în anul 2018. În acest sens, a existat preocuparea pentru stabilirea relațiilor dintre cele trei clădiri ale complexului rezidențial identificate prin cercetări geofizice de suprafață, fazele de construcție și funcționalitatea precisă a fiecărui element. Completarea acestora cu săpături arheologice a dus la obținerea unor informații noi, fără de care interpretarea arheologică a structurilor arheologice ar fi fost imposibilă.

Despre câteva scrieri atribuite lui Sextus Iulius Frontinus din Corpus Agrimensorum Romanorum. O analiză tehnologică – Alexandru Morintz (IAB)

Corpus Agrimensorum Romanorum conține câteva texte atribuite unui anume Frontinus, identificat încă din anul 1848 cu Sextus Iulius Frontinus, personalitate romană marcantă, cunoscut ca autor al lucrărilor *Strategemata* și *De aquaeductu*. Comunicarea și-a propus să analizeze, din punct de vedere tehnologic, nivelul atins de către romani în domeniul topografiei în secolul I p.Chr., sugerând și posibile modalități de abordare arheologică.

Colonia Dacica Sarmizegetusa. Cercetări arheologice în edificiile X și Y (templul zeilor palmyreni) – campania 2018 – Ioan Piso (FIF–UBB, Cluj-Napoca), Ovidiu Țentea (MNIR), Florian Matei-Popescu (IAB)

Săpăturile în zona templului palmyrean au durat din 1 până în 25 august 2018. Scopul campaniei a fost de a cerceta zona dintre zidul de est al templului și zidul de vest al forului lui Traian. Concluzia cea mai importantă a constat în definitivarea planimetriei templului corintic tetrastyl. De asemenea, au

fost reluate săpăturile în interiorul clădirii învecinate (X). Finalizarea săpării acestui edificiu va aduce rezultate extrem de importante, indispensabile corelării planurilor forului vechi cu templul zeilor palmireni (Y), respectiv cu edificiile din Insula 3.

Praetorium consularis de la Apulum – emblemă a Puterii Oficiale în provincia Dacia – Viorica Rusu-Bolindeț (MNIT)

Comunicarea a urmărit să pună în evidență dovezile epigrafice și arheologice legate de activitatea guvernatorilor provinciei Dacia, descoperite îndeosebi pe teritoriul anticului Apulum și în special în Palatul guvernatorului de pe acest sit. Prima categorie de informații – cele epigrafice – a avut în vedere diferitele categorii de inscripții sau de ștampile pe material tegular, care atestă atât numele unor guvernatori sau ale membrilor staff-ului acestora (*officium consularis*), cât și al gărzii însărcinate cu paza acestora (*equites* și *pedites singulares*). Dovezile arheologice, obținute ca urmare a săpăturilor arheologice derulate de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în anul 2018, în anumite părți ale Palatului guvernatorului de la Apulum, au oferit informații referitoare la clădirile descoperite până în prezent, la posibila funcționalitate a acestora, precum și cu privire la diferitele categorii de artefacte aflate pe sit. Sinteza referitoare la acest sit unicat al provinciei Dacia a dorit să stabilească particularismul acestuia, prin comparație cu alte sedii oficiale ale guvernatorilor, descoperite în câteva provincii ale Imperiului roman.

[Tibiscum – Project (2015–2018). De la cercetarea geofizică non-invazivă la cercetarea arheologică sistematică] – Adrian Ardeț (MJERG)

Așezarea romană de la Tibiscum se întinde pe aproximativ 50 ha și a fost fondată de către romani în anul 101 p.Chr., la vărsarea râului Bistra în Timiș (astăzi Depresiunea Caransebeșului). Începând cu anul 2015, a fost inițiat un proiect de cercetare non-invazivă de către trei instituții cu preocupări similare, Muzeul din Caransebeș, Universitatea de Vest din Timișoara și Universitatea din Varșovia. Pe parcursul a mai bine de doi ani, a fost investigată o mare parte din suprafața care a permis cercetarea magnetometrică, în castrul militar, orașul roman sau necropolă. Rezultatele au fost peste așteptări în locurile verificate prin săpături arheologice sistematice. Tehnologia modernă a permis o mult mai bună înțelegere a evoluției stratigrafice a așezării de la Tibiscum, constând din trei faze de lemn și patru faze de piatră, toate surprinse la săpăturile din zona Templului așezării civile sau al orașului roman. Pentru următoarea perioadă (2019–2021), s-au alăturat proiectului colegii de la Università degli Studi di Ferrara și studenții voluntari de la University of Wisconsin-Madison (SUA).

Romula – noi rezultate ale programului de cercetare multidisciplinară – Mircea Negru (U „Spiru Haret”), Cristian Eduard Ștefan, Cristian Schuster (IAB), Laurențiu Guțică (MJ Olt), Florentin Munteanu (CI), Sabin Popovici (MR, Caracal), Ruxandra Munteanu, Theodor Isvoranu (IAB), Petre Bădică (INCDFM), Dan Batalu (UPB), Ionuț Săvulescu (FG–U București), Florica Mihuț (FIB), Ingrid Poll (IGR), Nicolae Cruceru (IS–ER București), Daniela Dimofte (FG–U București)

În anul 2018, cercetările arheologice sistematice de la Romula s-au derulat în cadrul Fortificației centrale și a Atelierului ceramic nr. VIII, din Sectorul de Nord. De asemenea, a fost prelucrat materialul arheologic descoperit, în vederea publicării sale, mai precis au fost realizate o serie de investigații de laborator.

Punctul *Fortificația centrală*

În anul 2018, în zona *Fortificației centrale* a fost descoperită o cantitate mare de materiale neolitice de tip Vădastra, concentrate mai ales în carourile 8–10 ale secțiunii S1/2013. Cea mai mare parte a lor constă în ceramică specifică acestei culturi (castroane, cupe, oale, capace, vase cu picior), dar

şi obiecte din os/corn, figurine etc. Acestea se adaugă altor materiale neolitice descoperite de-a lungul vremii la Romula, în punctele *Dealul Morii* şi *Fortificaţia centrală*. Materialele arheologice descoperite îmbogăţesc cunoştinţele cu privire la această importantă manifestare a neoliticului mijlociu la Dunărea de Jos, manifestare al cărei conţinut este, din păcate, încă în mare parte inedit.

În *Fortificația centrală* a continuat investigarea clădirii cu *hypocaustum*, identificată în anul 2017, respectiv a sistemului de fortificare. Cu privire la ultimul obiectiv al cercetărilor, a fost finalizată cercetarea din secțiunea S1, care a surprins prima și a doua incintă, berma, respectiv cele două șanțuri. În cadrul secțiunii S4 a fost identificată o clădire pavată cu *cocciopesto*, respectiv un al doilea cuptor de prelucrare a sticlei.

Punctul *Sectorul de Nord*

În *Sectorul de Nord*, în cadrul Atelierului ceramic nr. VIII, a fost cercetat cuptorul de olar nr. 25. Acesta era de formă rotundă în plan și avea două camere. Grătarul care separa camera inferioară de cea superioară a fost dezafectat încă din Antichitate. S-a păstrat doar o parte a pilonului central, realizat din cărămizi romane.

Materialul arheologic descoperit în ambele puncte este bogat și divers, cuprinzând materiale de construcții, ceramică locală și de import, monede, obiecte din os, bronz, sticlă și fier, precum și oase de animale.

În anul 2018, s-a finalizat proiectul *PED 163/2016 – De la cărămizile romane de la Romula la materiale moderne de restaurare*, finanţat de UEFISCDI. Scopul acestuia a fost identificarea etapelor tehnologice și a procedurilor de obținere de material ceramic cu aceleași proprietăți ca ale cărămizilor romane produse la Romula. Printre rezultatele acestui proiect, se numără participări la evenimente științifice internaționale, publicații, respectiv o cerere de brevet de invenție depusă la OSIM. De asemenea, au fost efectuate primele investigații petrologice, mecanice și fizico-chimice, privind categoria de vase din ceramică cu caolin descoperite în acest sit arheologic.

Monede romane descoperite în zona Orheiului, Republica Moldova – Theodor Isvoranu (IAB)

Monedele prezentate provin din perioada interbelică, din împrejurimile oraşului Orhei. Se păstrează la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" sub forma unui lot de 72 de piese din argint şi metal comun, datând din prima jumătate a secolului al II-lea până la mijlocul secolului al IV-lea p.Chr. Nucleul principal îl constituie 46 monede romane imperiale din secolele II–III, în cea mai mare parte (38 ex.) denari şi imitaţii ale acestora, câţiva antoninieni şi două piese din metal comun (un sestert şi un as). Alte 11 monede, din bronz, reprezintă emisiuni provinciale ale unor oraşe din zona balcanică şi vest-pontică, majoritatea datând din prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr. Semnificativă este prezenţa imitaţiilor turnate, atât între monedele imperiale, cât şi în rândul celor provinciale. Cele mai târzii sunt 15 monede din vremea Imperiului roman târziu (patru din argint şi 11 de bronz), încadrate cronologic între perioada celui de-al doilea război civil dintre Licinius şi Constantin şi ultimii ani ai dinastiei constantiniene. La prelucrare, s-a observat că lotul pare a fi fost constituit din mai multe grupuri de piese provenind, probabil, din puncte diferite din arealul menționat și amestecate ulterior, structura sa permițând conturarea ipotetică a unor tezaure sau fragmente de depozit monetar, caracterizate prin omogenitate, atât cronologică, cât și privind situarea geografică a monetăriilor. Un prim prezumtiv depozit este constituit de 27 denari din perioada încadrată cronologic de domniile lui Hadrian și Commodus, al căror aspect similar indică păstrarea în pământ în aceleași condiții, emisiunile succedându-se, în cele mai multe cazuri, la doi–trei ani. Al doilea este format din nouă monede provinciale emise de orașe din Thracia și Macedonia în intervalul Marcus Aurelius – Filip Arabul. Cel de-al treilea este reprezentat de patru *argentei* bătuți sub Constantius II, ante 358. Aceste grupuri omogene au pătruns în spațiul pruto-nistrean cel mai probabil în formă preconstituită la sud de Dunăre.

Cu privire la coaliția antiromană care a invadat Moesia Inferior după primul război daco-roman – Alexandru Barnea (FIB/IAB

Deja în 1895, în prima publicație monografică monumentală despre *Tropaeum Traiani* de la Adamclisi, Grigore Tocilescu și colaboratorii săi identificau, pe 23 dintre cele 26 de merloane păstrate din crenelatură, trei grupe diferite din neamurile figurate ca prizonieri. Ulterior, abia Mihai Sâmpetru, în volumul publicat în 1984, identifica, pe bună dreptate, daci, germanici (suebi sau buri) și „munteni”. Comunicarea a arătat că aceștia sunt parți, chiar dacă ei nu apar și pe Columna lui Traian de la Roma.

Descoperiri sarmatice la Prăjeni (jud. Botoșani) – Valeriu Sîrbu, Liana Oța (IAB), Nicolae Ursulescu (FI–UAIC Iași), Maria Diaconescu (MJ Botoșani)

Între anii 1985–1988 s-au desfășurat ample cercetări de teren în zona satului Prăjeni, în mai multe puncte. Descoperirile, diverse ca tip (așezări și înmormântări tumulare) și ca datare (din neolitic până în secolul al XIX-lea), nu au fost publicate sistematic, dar au fost făcute publice prin intermediul comunicărilor la sesiunile de rapoarte sau al articolelor de sinteză.

Subiectul comunicării l-au constituit cele 14 morminte atribuite sarmaților, descoperite în punctele *Alimândra*, *Nelipești*, *Țarnă* și *Lutărie 2*.

Arheologia și numismatica epocii migrațiilor și medievale

Produse vitrice în valea Nistrului mijlociu la începutul epocii marilor migrații – Sergiu Matveev, Veaceslav Sprincean (U Chișinău), Tudor Braniște (UTM Chișinău)

Teritoriul dintre Prut și Nistru cunoaște în secolele III–IV p.Chr. o locuire intensă, fiind identificate peste 1100 de situri locuite de comunități sedentare, pestrițe din punct de vedere etnic. Ele se caracterizează printr-o cultură materială relativ unitară, care exprimă, în același timp, manifestări ale interacțiunilor puternice cu lumea romană. Din rândul lor, anumite situri ies în evidență. La o distanță de cca 350 km de fostul limes roman a fost cercetat arheologic situl de la Sobari (raionul Soroca, Republica Moldova), care, pe lângă componentele caracteristice lumii barbare, a păstrat și tradiții arhitecturale provincial-romane. Din multitudinea de vestigii arheologice de producție locală și de import din Imperiu, se remarcă piesele de sticlă, prezente prin fragmente de vase, podoabe și sticlă de geam. Dacă primele două componente sunt caracteristice mediului barbar din această regiune, cunoscut sub numele de cultura arheologică Sântana de Mureș – Cerneahov, cel din urmă, și anume sticla de geam, accentuează unicitatea sitului pentru lumea barbară nord-vest pontică. În comunicare au fost prezentate analize tipologice și fizico-chimice, completate de rezultatele unei investigații spectroscopice EDX a diferitor categorii de piese din sticlă, identificarea căilor de pătrundere a sticlei în regiune și a centrelor de producere.

Granatele: tehnologie și impact vizual. Investigații asupra unor granate demontate din piesele tezaurelor de la Pietroasa, Apahida și Cluj – Someșeni – Rodica Oanță-Marghitu (MNIR), Roxana-Nicoleta Bugoi (IFIN–HH)

Comunicarea a prezentat rezultatele investigațiilor care au avut ca obiect 418 granate libere, demontate brutal din artefactele care au format tezaurele de la Pietroasa și Cluj – *Someșeni* și inventarele funerare de la Apahida (II și III), geme păstrate în depozitele Muzeului Național de Istorie a României. Smulse din montura inițială, granatele și-au redobândit individualitatea și oferă o cale nesperată de pătrundere în laboratoarele de creație din care au rezultat obiecte atât de meșteșugit incrustate cu geme. S-au dezvăluit, astfel, detalii interesante despre modalitățile de tăiere și șlefuire, despre constrângerile

care limitau dezvoltarea motivelor ornamentale, despre procesul de montare a granatelor și, în cele din urmă, despre finisarea podoabelor din a căror structură făceau parte. Redevenite obiecte în sine, granatele libere pot releva uneori perfecțiunea tăieturii și a șlefuirii sau, alteori, din contră, imperfecțiunile gemei și/sau o prelucrare sumară.

Investigațiile întreprinse au implicat înregistrarea dimensiunilor fiecărei geme (greutate, lungime, lățime și grosime) și a particularităților muchiilor. De asemenea, au fost sesizate diferențele de culoare și s-a acordat o atenție aparte identificării unor semne de refolosire, microscopia optică fiind foarte utilă în acest sens. Toate aceste date au fost combinate cu rezultatele analizelor compoziționale realizate în anul 2012 în cadrul programului EU FP7 CHARISMA (Cultural Heritage Advanced Research Infrastructures), care a facilitat accesul transnațional la acceleratorul AGLAE (Accélérateur Grand Louvre d'Analyse Élémentaire), adaptat investigațiilor nedistructive asupra bunurilor de patrimoniu.

Prin confruntarea cu piesele din care au fost demontate granatele, s-au putut evidenția și particularități ale modalităților de asamblare a acestora. S-au putut remarca, pe de o parte, metodele prin care putea fi pusă în valoare frumusețea translucidă a granatelor, cât și, pe de altă parte, cele folosite pentru a masca imperfecțiunile muchiilor sau pentru a diminua efectul pe care îl aveau incluziunile care alterau transparența gemelor.

Studiu arheometric asupra unor granate demontate din piesele tezaurelor de la Pietroasa, Apahida și Cluj – Someșeni – Roxana-Nicoleta Bugoi (IFIN–HH), Rodica Oanță-Marghitu (MNIR)

Cercetarea a avut ca obiect caracterizarea arheometrică a 418 granate libere, aflate în depozitele Muzeului Național de Istorie a României din București, geme demontate brutal din diferite artefacte aparținând tezaurelor de la Pietroasa, Cluj – *Someșeni* și Apahida (II și III). Investigațiile arheometrice au urmărit determinarea compoziției chimice a granatelor și identificarea incluziunilor minerale, caracteristici-cheie în încercarea de stabilire a originii acestora.

Compoziția chimică a gemelor analizate a fost obținută prin tehnica PIXE (Particle Induced X-ray Emission), la acceleratorul AGLAE aflat în subsolul Muzeului Louvre din Paris, Franța, în cadrul proiectului EU FP7 CHARISMA. Studiile de microscopie optică au condus la identificarea incluziunilor minerale și au evidențiat diferite particularități ale prelucrării și finisării gemelor.

Sugestiile referitoare la posibila proveniență a granatelor analizate au fost formulate prin raportarea la datele publicate în literatura de specialitate, care au rezultat în urma analizei unui mare număr de geme – atât granate de referință (geme cu origine geologică cunoscută), cât și pietre prinse în structura pieselor arheologice[7]. Investigațiile întreprinse au permis încadrarea celor 418 granate studiate în funcție de cele cinci tipuri definite anterior: almandine bogate în fier, provenite probabil din Rajasthan (tipul I), almandine bogate în calciu, provenite probabil dintr-o altă sursă, nelocalizată încă, posibil tot din India (tipul II), piraldine provenite probabil din Sri Lanka și/sau Orissa (tipul III), pirope sărace în crom, exploatate probabil din depozite portugheze sau africane (tipul IV) și pirope cromifere originare probabil din Boemia (tipul V).

Prin corelarea datelor analitice obținute cu cele din literatură, s-a relevat faptul că originea granatelor folosite pentru incrustarea diferitelor podoabe și accesorii poate să varieze între gemele demontate din același obiect sau pentru cele din același ansamblu. O altă concluzie a fost aceea că ponderea tipurilor de geme definite în literatura de specialitate variază diferit pentru fiecare dintre cele patru tezaure.

[7] T. Calligaro, P. Périn, F. Vallet, J.-P. Poirot, *Contribution à l'étude des grenats mérovingiens (Basilique de Saint-Denis et autres collections du Musée d'Archéologie Nationale, diverses collections publiques et objets de fouilles récentes). Nouvelles analyses gemmologiques et géophysiques effectuées au Centre de Recherche et de Restauration des Musées de France*, Antiquités Nationales 38, 2006–2007, p. 111–144.

Câteva precizări referitoare la etapa timpurie a necropolei de la Florești – Polus Center – Vlad-Andrei Lăzărescu (IAIAC)

Situl arheologic de la Florești – *Polus Center*, deși încă nepublicat sub formă monografică, este deja bine-cunoscut, fiind în prezent unul dintre cele mai reprezentative situri din perioada epocii migrațiilor din Transilvania, cuprinzând atât o importantă necropolă, cât și așezarea aferentă acesteia. Comunicarea s-a referit la toate descoperirile cunoscute în urma datelor, publicate până în momentul de față, în ceea ce privește cimitirul mai sus menționat. Pornind de la analiza unui context funerar, deocamdată inedit, s-a încercat relaționarea acestuia cu alte date cunoscute anterior, în așa fel încât, în final, să poată fi posibile anumite precizări generale cu privire la prima etapă de funcționare a sitului. Mormântul prezentat cu această ocazie (Cx 103) a fost descoperit în anul 2006, în timpul săpăturilor de salvare efectuate de echipa Institutului de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca al Academiei Române. Datarea complexului la sfârșitul secolului al V-lea și începutul secolului următor se bazează pe inventarul funerar al acestuia, respectiv o pereche de fibule de tip Vyškov. Mormântul reprezintă un complex destul de timpuriu în comparație cu restul mormintelor deja publicate aparținând acestei necropole și, împreună cu alte artefacte cunoscute în acest moment, poate fi folosit pentru a contura și a începe o discuție referitoare la faza timpurie a cimitirului, aceasta din urmă putând fi datată începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al V-lea p.Chr.

Noi date cu privire la unele antichități creștine din colecția Muzeului Național al Banatului din Timișoara – Daniela Tănase (MNB Timișoara)

Începând cu anii ’70 ai secolului XX, au fost publicate studii cu privire la antichitățile creștine aflate în colecția Muzeului Național al Banatului din Timișoara. La o privire mai atentă, se observă că au fost omise informații ori s-au strecurat o serie de erori cu privire la locul de proveniență și la datarea pieselor. Acestea au fost preluate de cercetători români și străini și au dus chiar la interpretări eronate cu privire la viața spirituală și la relațiile cu comunități aflate la mare distanță față de populațiile de la nord de Dunăre din Transilvania și Banat. Despre furcile de tors cu însemne creștine nu s-a amintit că sunt descoperite la sud de Dunăre, în Serbia, iar un opaiț cu cap de berbec, găsit tot la sud de fluviu, în unele publicații apare ca fiind descoperit la Orșova. Însă cel mai elocvent caz este cel a două ploscuțe cu reprezentarea Sfântului Mina, despre care s-a spus că ar fi fost descoperite la Orșova și Porolissum și care au fost datate în secolele V–VI p.Chr. De fapt, ambele se datează în prima jumătate a secolului al VII-lea, iar locul lor de descoperire ridică semne de întrebare: o piesă este posibil să fi făcut parte din colecția lui Zsigmond Ormós (important om politic și de cultură din secolul al XIX-lea) și să fi fost descoperită la Orșova, dar pentru cea de-a doua nu există niciun fel de dovezi că ar fi fost găsită la Porolissum.

Despre noi spații funerare din epoca avară târzie descoperite recent la est de Pecica (jud. Arad) – Florin Mărginean (CM Arad), Erwin Gáll (IAB), Adrian Ursuțiu (IAIAC)

Noile descoperiri din perioada avară se datorează realizării unui diagnostic arheologic intruziv, pe un teren localizat la est de orașul Pecica, unde urmează să se construiască o zonă de comerț și servicii. Denumirea sitului a fost dată după beneficiarul care realizează investiția, Pecica – *Est/Duvenbeck*. Încă de la început, s-a constatat faptul că noul sit se află în vecinătatea altora, delimitate și cercetate pe tronsonul de autostradă din lotul 2 Arad – Pecica ori cu alte ocazii. La distanțe de sub un kilometru liniar se află următoarele situri: *Forgaci*, *Est/SD*, *Situl 15*, *Situl 16*, *Situl 17*, *Situl 18*. Până la efectuarea acestui diagnostic arheologic intruziv, situl nou identificat nu s-a aflat în baza de date a descoperirilor arheologice din jud. Arad.

Din totalul de 582 de complexe delimitate, 54 au putut fi determinate ca fiind din perioada avară. Este vorba despre două grupuri de morminte de inhumație, care pot fi datate, pe baza inventarului funerar, în secolele VIII–IX. Dintre acestea, se remarcă și patru morminte cu/de cai, care, chiar dacă au fost jefuite, au mai păstrat o parte din bogatul inventar funerar. În acest context trebuie amintit faptul că în imediata apropiere a sitului *Est/Duvenbeck* au fost descoperite şi alte spaţii funerare, atât contemporane, cât și mai timpurii, precum cele de la Pecica – *Situl 15*, Pecica – *Est/SD* şi *Forgaci*, care se înscriu într-un perimetru de doar 1,7 km^2.

În cadrul săpăturilor arheologice de la Pecica – *Est/SD* și *Situl 15* au fost documentate şi părţi de aşezare din epoca avară, ale căror comunități au folosit, cu siguranţă, spaţiile funerare deja amintite.

Contribuții arheologice privind nord-vestul României în secolele VII–XI. Cercetări în Depresiunea Silvaniei – Dan Băcueț-Crișan (MJIA Zalău)

Se poate afirma, fără echivoc, că fenomenele culturale și transformările de ordin istoric, care au avut loc în spațiul nord-vestic al României în etapa cronologică analizată, sunt reflectate şi de vestigiile arheologice descoperite aici, și că evoluția Depresiunii Silvaniei s-a făcut în conexiune cu cea a nord-vestului României. Prin urmare, apartenenţa Depresiunii Silvaniei la acest areal nu este numai una geografică, ci și una culturală, acesta fiind o adevărată punte de legătură (prin importanta cale de trecere reprezentată de Poarta Meseșană) între Transilvania intracarpatică și Bazinul Tisei Superioare. Fiind o trecătoare largă şi extrem de accesibilă, *Porta Mesesina*/Poarta Meseșană a reprezentat dintotdeauna o importantă punte de legătură între medii culturale diverse.

Analiza antropologică a resturilor scheletice de incinerație de la Brăila – Brăilița – Gabriel Vasile (IAB)

Amplasat în nord-estul Câmpiei Române, pe terasa înaltă de pe malul stâng al Dunării, situl arheologic Brăila – *Brăilița* a fost cercetat sistematic încă din anul 1956, de către o echipă condusă de Nicolae Harţuche, din colectivul arheologic mai făcând parte Florian Anastasiu şi Ion T. Dragomir. Reluate în anul 2004 sub conducerea lui Stănică Pandrea, cercetările, acum cu caracter preventiv, au scos la iveală, în anul 2018, pe lângă o serie de vestigii din neolitic (Boian-Giulești) și antichitatea târzie, o necropolă de incinerație din perioada Evului Mediu timpuriu. Resturile osteologice umane provin din 45 de morminte de incinerație atribuite de autorii cercetării culturii Dridu (secolele VIII–X p.Chr.). Cele mai multe dintre urnele funerare au apărut între -0,45/0,50 m și -0,60 m. Gropile mormintelor nu au putut fi identificate, din cauza lipsei diferenţelor de consistenţă între sedimentul din strat și cel din jurul urnelor, ceea ce înseamnă că au fost săpate cu puțin timp înainte de depunerea urnelor și imediat acoperite. Pământul a păstrat foarte bine amprenta urnelor, de unde poate fi dedus că, în momentul depunerii, urnele erau încă fierbinți. Dintre obiectele de inventar funerar descoperite pot fi menționate fragmente de catarame, de lame, de pandantive din os și din metal (cupru); pe unele dintre obiectele metalice a fost găsită amprenta unei țesături (probabil giulgiul funerar).

Materialul scheletic uman a fost tamisat la sec și sub jet de apă și, mai apoi, triat în vederea identificării elementelor scheletice. Resturile osteologice au fost grupate pe segmente scheletice, acest demers servind la stabilirea numărului minim de indivizi pentru fiecare mormânt în parte. Informații cu privire la ritualul funerar al populațiilor Dridu au fost obținute și pe baza prezenței, alături de oasele de incinerație umane, a celor de animale, precum și a altor elemente: ceramică, sticlă, metale.

Au fost determinate atât temperatura generală, cât și temperatura de ardere pentru fiecare segment în parte, pe baza unor scări coloristice, putând fi surprinsă poziția defunctului pe rugul funerar.

Determinarea sexului și estimarea vârstei la deces s-au dovedit a fi operații deosebit de dificile sub aspect morfologic și morfo-metric, dar foarte importante în vederea obținerii unui profil demografic pentru aceste comunități.

Urmărirea aspectelor care țin de selecția aleatorie sau intenționată a anumitor oseminte de pe rug, în vederea depunerii în mormânt, a fost realizată prin cântărirea resturilor scheletice.

Alt parametru analizat a fost modelul de fracturare (fisurare) a fragmentelor scheletice. Cu ajutorul acestuia, a putut fi stabilită starea oaselor în momentul incinerării: „verde” sau „uscată”.

Nu în ultimul rând, au fost surprinse și o serie de aspecte patologice osoase și dentare.

În întreg spațiul carpato-dunărean cuprins în perioada secolelor VII–X, până în prezent, de o atenție deosebită au beneficiat doar necropolele birituale. În acest context, prezența în nord-estul Câmpiei Române a unui cimitir de incinerație, atent cercetat și bine documentat, nu se poate constitui decât într-un real câștig în vederea obținerii de noi informații cu privire la comunitățile de tip Dridu.

Date preliminare privind sistemul defensiv al așezării de la Oltina (jud. Constanța) – Cristina Paraschiv-Talmațchi, Constantin Șova (MINAC)

În anul 2018, cercetarea arheologică sistematică desfășurată în așezarea de la Oltina – *Capul Dealului* (secolele IX–XI) a avut ca obiectiv principal obținerea de noi date referitoare la tehnica de construcţie şi structura sistemului defensiv aflat pe partea vestică a sitului. Compus din val de pământ și șanț, acesta a mai fost cercetat în campaniile arheologice din anii 2001–2003, dar datele obținute sunt incomplete, fiind necesare înregistrări referitoare la lățimea valului la bază, deschiderea maximă a șanțului, forma și adâncimea acestuia etc. În acest sens, în sectorul A a fost deschisă o nouă secțiune, S III (28 × 3 m), dispusă E–V, perpendicular pe valul de pământ și paralel cu cea veche (S I). Distanța dintre cele două secțiuni este de 9 m.

S-a constatat, în acest stadiu (cercetarea nefiind finalizată), că valul este format în partea superioară din straturi succesive de pământ relativ curat, bine compactat, gălbui sau brun-cenușiu mediu. Sporadic, în aceste straturi apar fragmente ceramice de mici dimensiuni, bucăți mici de lemn ars și de pământ copt. Acestea sunt mai dese în zonele cu acumulări de pietre dispuse pe pantele valului, la mică distanță de creastă. Pe creasta valului de pământ au fost observate șiruri de găuri de pari.

Considerații despre existența unor vestigii și enclave vikinge în spațiul de la est de Carpați la sfârșitul mileniului I – începutul mileniului II p.Chr. – Ion Tentiuc, Valeriu Bubulici (MNIM Chișinău)

Evoluția comunităților românești din spațiul carpato-nistrean la sfârșitul mileniului I și începutul mileniului al II-lea p.Chr. a avut loc în strânsă legătură cu procesele social-economice, politice și culturale care se derulau la scară continentală.

Procesele de afirmare a poporului român ca etnie bine individualizată și apariția unor formațiuni prestatale și statale românești erau în consonanță cu fenomenele similare care aveau loc în secolele IX și X în contextul celei de-a doua etape de politogeneză europeană. Schimbările climatice din secolele VIII şi IX, legate de încălzirea vremii, au impulsionat deștelenirile și defrișarea masivelor împădurite. Creşterea suprafețelor cultivate a necesitat unelte din fier de înaltă calitate. Embargoul constantinopolitan a fost surmontat de pătrunderea în ținut a unor unelte și arme de fier aduse din Europa de Nord, pe vechiul traseu al Vistulei și Nistrului.

Drumul comercial care lega Europa de la nord la sud, dinspre Marea Baltică spre Marea Neagră, a fost exploatat eficient de scandinavi. Descoperirea unor mărgele de chihlimbar și toporașe miniaturale din fier, buterole, topoare de luptă și pinteni scandinavi, găsite izolat sau în depozite, la est de Carpați, confirmă prezența importurilor și a unor enclave ale nordicilor în regiune. Cercetarea așezărilor fortificate de pe Nistru (Alcedar, Echimăuți, Țareuca, Rudi etc.), înzestrate cu valuri de pământ și șanțuri de apărare de formă circulară, în interiorul cărora au fost descoperite așa-numitele „case lungi” (de circa 30 m), îi fac pe autori să presupună că au fost edificate de vikingi cu aportul populației locale. Acestea serveau drept hanuri sau tabere militare intermediare pe calea spre Constantinopol, dar și ca centre meșteșugărești

și de comerț. Aici au fost investigate cuptoare pentru topit fier, ateliere pentru prelucrarea fierului sau confecționarea podoabelor din argint.

Necropola de la Alcedar, cu morminte de incinerație în tumuli, având ca inventar minereu, zgură sau cuie de fier, cute din șist, podoabe din sticlă aurie, argintie sau albastră, cercei de argint, datată la sfârșitul secolului al IX-lea – prima jumătate a secolului al X-lea, este pusă în legătură tot cu prezența temporară a vikingilor în regiune.

Proiectul Noviodunum 2020 – cercetări arheologice interdisciplinare – Aurel-Daniel Stănică (ICEM–GS Tulcea)

Proiectul de cercetare Noviodunum 2020 are ca obiective studierea sistemelor defensive utilizate în perioada romană, medie bizantină și medievală, a impactului comunităților umane în cele trei mari perioade istorice (epoca romană, perioada medie bizantină și Evul Mediu), în care a evoluat situl de la Noviodunum. Fiind un sit pluristratificat, s-a acordat o mai mare atenție cercetărilor interdisciplinare, în special prospecțiuni geofizice, care pot furniza date importante referitoare la sistemele defensive, necropole (plane – de incinerație – și tumulare), dar și pentru obținerea de date batimetrice, pentru a determina efectele schimbării cursului Dunării asupra incintei de nord a cetății, cu scopul de a evidenția aspectul, direcția de dispunere a structurilor submerse, suprafața afectată și identificarea instalațiilor portuare. În ultimii doi ani, prospecțiunile geofizice, datele batimetrice și cercetarea geoarheologică au reprezentat principalele direcții în investigarea sitului Isaccea– *Noviodunum.*

Prezențe ale Hoardei de Aur la gurile Dunării. Studiu de caz – Nufăru, jud. Tulcea – Oana Damian (IAB), Andra Samson, Mihai Vasile (MNIR), Aurel Vîlcu (IAB)

Elemente arheologice și numismatice documentează prezența Hoardei de Aur într-o așezare fortificată dezvoltată sub semnul Bizanțului în veacurile X–XIII, permițând prelungirea existenței acesteia cu încă un secol.

Date noi privind arheologia citadelei și a moscheii de la Orheiul Vechi – Gheorghe Postică (MECC Rep. Moldova)

Investigațiile arheologice, întreprinse în anul 2011 în sectoarele *Poarta citadelei* și *Moscheea* din cadrul sitului Orheiul Vechi, au oferit date concludente privind edificarea și evoluția crono-stratigrafică a acestor structuri.

În primul sector, au fost documentate două faze de construcție. Prima fază cuprinde urmele porții citadelei din perioada Hoardei de Aur, de la mijlocul secolului al XIV-lea. Urmele arheologice ale porții din cea de-a doua fază, inclusiv o groapă-capcană, țin de perioada moldovenească, din a doua jumătate a secolului al XV-lea – prima jumătate a secolului al XVI-lea. În cadrul acestui sector au fost identificate patru straturi cu urme de construcții/reparații, opt straturi de depuneri culturale, patru straturi cu urme de incendii și un strat cu urme de demolare a zidului citadelei, cel din urmă fiind atribuit mijlocului secolului al XVI-lea.

În cel de-al doilea sector, a fost documentat stratul de construcție al moscheii din perioada Hoardei de Aur, de la mijlocul secolului al XIV-lea, precum și stratul de demolare a zidului moscheii, datat în intervalul de timp de la mijlocul seculului al XVI-lea până în primul sfert al secolului al XVII-lea. În incinta moscheii au fost descoperite o locuință adâncită și urmele unui ocol din perioada moldovenească. Locuința cuprinde două faze de dezvoltare: a) prima jumătate – sfârșitul secolului al XV-lea (3–4 straturi de cultură) și b) sfârșitul secolului al XV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea (4–5 straturi de cultură, inclusiv trei straturi de piatră provenite din demolarea moscheii). Dintr-o fază ulterioară (post 1636), datează urmele unui ocol, păstrate sub formă de șanț, oval în plan.

Un tezaur de monede ale Hoardei de Aur descoperit la Costești, raionul Ialoveni, Republica Moldova – Ana Boldureanu (MNIM Chișinău), Eugen Nicolae (IAB)

Autorii prezintă un tezaur monetar recuperat în anul 2017, de o echipă a Agenției Naționale Arheologice, coordonată de Vlad Vornic, în cursul unor săpături arheologice de salvare în necropola din partea de nord și de nord-est a vestigiilor așezării urbane medievale de la Costești, pe panta stângă a văii râului Botna – *Cimitirul 2*. Necropola a fost semnalată încă din 1957 de L. Polevoj, care a cercetat două morminte de inhumație, rămase nepublicate. În anul 2017, au fost cercetate 14 morminte, dintre care șase (notate 9–14) în Secțiunea V. Depozitul monetar, compus din 11 monede de argint lipite (fișic), a fost recuperat la verificarea terenului înainte de deschiderea Secțiunii V, de deasupra unei aglomerări de pietre de calcar aflată în solul vegetal, sub care a apărut mormântul 9. Toate piesele sunt emisiuni ale Hoardei de Aur: două ale hanului Tokta (1290–1312) și nouă ale lui Uzbek (1312–1339). Majoritatea sunt foarte uzate și cu urme ale trecerii printr-un incendiu.

Descoperirea tezaurului deasupra unei necropole musulmane, inevitabil pusă în legătură cu epoca Hoardei de Aur (înainte de 1369), și vecinătatea unor urme de locuire care pot fi atribuite aceleiași perioade determină așteptarea ca depozitul monetar să nu fie mai timpuriu de al doilea sfert al secolului al XIV-lea. Datarea stratului arheologic din zonă, ca și a unor complexe de locuire din apropiere, se bazează pe monede care au rămas în circulație după 1369, ceea ce sugerează că depozitul ar putea fi mai recent. Pe de altă parte, recuperarea depozitului de la suprafața terenului lasă loc posibilității de a fi vorba despre un fragment de tezaur risipit de lucrările agricole, deci care să nu fi fost pierdut sau ascuns chiar deasupra mormântului 9.

Aparent, depozitul s-ar data când se încheie acumularea monetară, adică în al doilea deceniu al secolului al XIV-lea. Studiile asupra tezaurelor din Crimeea, din zona Niprului inferior și cea nord-caucaziană au arătat însă că emisiunile lui Uzbek sunt prezente în unele acumulări până după mijlocul secolului al XV-lea, fiind repuse în circulație de diferite autorități (sunt, în general, contramarcate). Fenomenul este atestat și în Basarabia, un tezaur descoperit la Ivancea, raionul Orhei, cuprinzând, pe lângă emisiuni din epoca lui Toktamâș anterioare atacului lui Timur Lenk din 1395, piese de la Uzbek (25%), dintre care jumătate cu contramarca (inscripția) „han”.

Longevitatea emisiunilor lui Uzbek deschide posibilitatea ca depozitul să fi fost pierdut sau ascuns către sfârșitul secolului al XIV-lea. Uzura accentuată a pieselor pledează pentru această datare, nu însă și absența contramărcilor. Condițiile de descoperire permit a avea în vedere că lotul reprezintă un fragment dintr-un tezaur risipit de lucrări agricole sau alunecări de teren, ori la Costești, într-un loc neprecizat, a fost semnalată descoperirea, acum circa două decenii, a unui foarte mare tezaur de monede de la Uzbek și lingouri de argint. Din acest tezaur risipit au fost recoltate piese de diverse persoane pe parcursul mai multor ani, fiind consemnate de către al doilea autor informații despre 22 de loturi cu monede de la Uzbek, majoritatea prezentate de posesori ca fiind recuperate „de la locul tezaurului”. Cele mai mari loturi cuprindeau 50, 32 și 27 monede, majoritatea includeau și piese cu contramarca (inscripția) „han”, erau uzate sau cu urme de arsură, unele monede erau lipite în fișic, altele prezentau urme de desprindere din bloc. Două loturi includeau și câte o piesă de la Toktamâș, iar unul un lingou.

În concluzie, depozitul ar putea reprezenta un fragment din marele tezaur de la Costești, care cuprindea și piese cu contramarca „han” și lingouri, și, foarte probabil, și monede de la Toktamâș. Deoarece comerțul internațional a fost afectat de luptele civile din Hoarda de Aur și de atacul lui Timur Lenk, monedele de argint contramarcate sau emise sub Toktamâș au pătruns la vest de Nistru mai degrabă aduse de refugiați (inclusiv dintre susținătorii lui Toktamâș), în special după 1395. Se pune astfel problema dacă unele vestigii cu materiale specifice Hoardei de Aur de la Costești, Orheiul Vechi, Ivancea sau din alte locuri din Moldova ar putea aparține unor comunități de azilanți, despre acestea existând informații în sursele scrise. În această viziune, care necesită desigur confirmări, tezaurele de la Ivancea și Costești ar putea fi datate în 1399, după bătălia de la Vorskla, când învingătorii lui Toktamâș i-au urmărit cu înverșunare pe susținătorii acestuia, au devastat o bună parte a Lituaniei și, probabil, atacurile de represalii au atins și aliata acesteia, Moldova, în special taberele de refugiați înarmați.

Sindromul Poienești în lumina unor inele inedite descoperite în Republica Moldova – Eugen Nicolae (IAB), Lilia Dergaciova (CNBAR)

Autorii discută evoluția ornamentului pseudo-cufic numit sindromul Poienești, după locul descoperirii primei și celei mai vechi piese, care a prilejuit definirea lui (un inel de argint aurit, aflat împreună cu o monedă de la Petru Mușat, într-un mormânt din necropola medievală de la Poienești, jud. Vaslui). Prototipul a fost identificat în decorul unor farfurii produse la Orheiul Vechi în epoca Hoardei de Aur, care îmbină inscripția pseudo-cufică Muhammad cu sigiliul lui Solomon. Analizând câteva inele din secolele XIV–XVI, sindromul a fost caracterizat prin figura mediană care păstrează poziția și elemente derivate din inscripția pseudo-cufică Muhammad (forma de dublu-trapez, cerculețul central, traseul liniar oblic din interior), desprinderea, sus și jos, ca figuri independente ternare, de regulă cu baza arcuită similar în sus, a colțurilor de sus și de jos ale sigiliului lui Solomon, și flancarea figurii mediane cu motive din linii grupate, de regulă angular. Inele inedite descoperite în Republica Moldova (colecții private) dezvăluie noi variațiuni ale sindromului, majoritatea ilustrând disoluția acestuia, în special prin omiterea unora dintre componente (sindrom eliptic). Sindromul evoluează circa două secole autonom, nu se combină sau nu este contaminat de niciun alt semn sau mobilă heraldică din sistemul european, cu excepția semnului crucii care ajunge să îl subordoneze sau să îl asimileze complet. Autorii prezintă câteva direcții de transformare a sindromului până la disoluția completă. În privința cronologiei, inelele cu sindromul Poienești în care pot fi recunoscute principalele elemente ale prototipului, de regulă plasat în chenar circular (ca și prototipul), sunt mai timpurii și pot fi datate în secolele XIV–XV, iar cele cu figura mediană geometrizată sau practic suprimată, de regulă în chenar hexagonal sau octogonal, sunt mai târzii și pot fi datate, în majoritate, cu secolul al XVI-lea.

Câteva date cu privire la construcția Clisiarniței Mănăstirii Probota – Monica Dejan, Ștefan Dejan (MB Suceava)

Începând cu anul 2018, la Mănăstirea Probota se desfășoară un amplu proiect care vizează obiectivele nerestaurate cu ocazia precedentului proiect „International Support for Restauration and Preservation of the Probota”, finanţat de Japan Trust Found sub patronaj UNESCO între anii 1996–2001. Cu acest prilej, s-au realizat cercetări arheologice extinse (1994–2000), care au cuprins întreaga biserică şi o mare parte din incinta mănăstirii.

Proiectul *Restaurarea patrimoniului cultural la Mănăstirea Probota, jud. Suceava* are în vedere o serie de lucrări (subzidiri, realizarea de instalații electrice, drenuri, lucrări de amenajare a incintei), care presupun săpături în incinta mănăstirii și la construcțiile de aici. Având în vedere că, prin restaurarea anterioară, ruinele construcțiilor descoperite la sudul bisericii nu au fost restaurate, iar starea lor s-a degradat în timp, au fost necesare lucrări de consolidare şi de protecție corespunzătoare a zidăriei, având în vedere o viitoare amenajare a acestor încăperi ca spaţiu muzeistic.

În zona clisiarniței s-a proiectat realizarea unui dren care să ofere o soluție viabilă pentru reducerea umidității în incintă, astfel că a fost necesară o săpătură care se dezvelească integral fundațiile construcției. Cu acest prilej, s-au putut observa câteva detalii constructive care aduc completări la istoricul construcţiei, dar şi a stării actuale de conservare.

[Arheologia bisericilor fortificate din scaunul Cincu] – Maria Crîngaci Țiplic (ICSU Sibiu), Ioan Marian Țiplic (U Sibiu)

Bisericile fortificate săsești din scaunul Cincu au fost studiate, până nu de mult, doar din perspectivă arhitecturală sau prin prisma istoriei artei. Cercetările arheologice la monumentele ecleziastice medievale din zona vechiului scaun Cincu, care corespund astăzi aproximativ cu estul județului Sibiu și vestul județului Brașov, reprezintă un domeniu de cercetare a cărui activitate a început să fie vizibilă

începând cu anul 2004. Dintre cele 22 de localități medievale care cândva compuneau scaunul Cincu, șase localități (Merghindeal, Ruja, Dealul Frumos, Agnita, Seliștat și Cincu) au beneficiat de sondaje arheologice realizate la tot atâtea biserici medievale. Rezultatele cercetărilor arheologice întreprinse la Ruja, Agnita, Seliștat și Cincu merită o prezentare detaliată.

Dezvelind trecutul unui monument: Biserica Reformată din Aiud. Cercetări arheologice 2018 – Daniela Marcu Istrate (IAB), Sebastian Dobrotă (drd. IAB), Ionuț Cosmin Codrea (MCDR Deva), Vasile Paul Scrobotă (MȘN Aiud)

La sfârșitul anului 2018, s-au desfășurat cercetări arheologice preventive la Biserica Reformată din Aiud, în cadrul unui vast proiect de restaurare a monumentului. Acestea au fost în continuarea celor din anul 2008, primele cercetări arheologice de amploare care au vizat acest edificiu datând din secolul al XV-lea, care ascunde însă, sub pământ, o istorie mult mai îndelungată și mult mai complexă.

Săpăturile au conturat, în interiorul corului actual, ruinele unui cor mai vechi, poligonal, sprijinit prin contraforturi pe colțuri. Ruine ale unei structuri anterioare bisericii actuale au început să se contureze și în zona navelor, dar cercetarea nu a avut o amploare suficientă pentru a stabili planimetria generală a acesteia. Cel mai important lot de informații colectat a vizat însă monumentul actual, săpăturile dezvelind soclul navelor, acoperit de pământ în decursul secolelor, și stabilind că turnul și colaterala de nord au fost ridicate simultan, în cadrul aceluiași șantier de construcție.

O necropolă densă, cu cel puțin trei orizonturi funerare, dintre care cel mai vechi anterior nu numai monumentului actual, ci și ruinelor pe care acesta le-a suprapus, a fost identificată în jurul bisericii. La vest de biserică, săpăturile au atins și latura de est a unei clădiri ce funcționa în incinta cetății la începuturile epocii moderne, cu fundația în arce, sistem de construcție mai puțin obișnuit, dar a cărui aplicare la clădirile fortificației din Aiud a fost observată încă din timpul săpăturilor din anii 1970. Au fost studiate și niveluri de locuire medieval timpurii, anterioare oricărei clădiri legate cu mortar, precum și primul orizont de locuire, un strat roman, consistent, ce a furnizat un foarte bogat material arheologic.

Săpăturile din anul 2018 au început să contureze evoluția Bisericii Reformate din Aiud și a terenului pe care a fost construită, ridicând însă la fel de multe întrebări, pe cât au furnizat răspunsuri. Continuarea cercetărilor ar putea să clarifice unele dintre acestea.

Cercetări arheologice la biserica Sfânta Vineri din Târgoviște – Gheorghe Olteanu, Minodora Cârciumaru, Florin Petrică (CNMCD Târgoviște), Gheorghe I. Cantacuzino, Adrian Ioniță (IAB)

Cercetările arheologice la biserica Sfânta Vineri din incinta curţii domneşti de la Târgovişte au fost prilejuite de un viitor proiect de restaurare. În anul 2018, au fost executate opt secţiuni şi casete (şapte în exterior şi una în interiorul bisericii), care au fost trasate în funcţie de săpăturile mai vechi, desfăşurate în anul 1969. Au fost scoase la iveală circa 50 de morminte, foarte multe dintre ele fiind deranjate în proporţie mai mare sau mai mică. Din inventarele acestora făceau parte: inele, cercei, ace de păr, bumbi şi monede – din aur, argint şi bronz. Din punct de vedere cronologic, acestea se încadrează între cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea şi veacul al XVIII-lea.

Cercetările arheologice de la Câmpulung, str. Negru Vodă, nr. 76 – Maria-Venera Rădulescu (CI), Marius Păduraru, Ion Dumitrescu, Andi Piţigoi (MJ Argeş)

În campania arheologică din anul 2018, s-a continuat cercetarea în Caseta A/2017 (3,5 × 6,20 m), s-a demontat martorul dintre SI/2017 (16 × 2 m) şi Caseta A/2017 pentru verificarea stratigrafiei, iar la vest de SI s-a deschis o nouă casetă, Caseta B (2 × 2 m).

În primul rând, în martorul dintre SI/2017 și caseta A/2017 și parțial în caroul 2 al casetei A, la -0,80 m a apărut un nivel cu oase de bovine, grupate pe o suprafață de 1 m^2. Oasele nu par a fi depuse

într-o groapă, ci s-au aflat în nivelul arheologic. În partea de nord, zona cu oase este tăiată de o groapă de mari dimensiuni, umplută cu pietriș, care a fost surprinsă la -0,60 m. Tot în acest nivel cu oase, dar la -0,70 m au apărut fragmente ceramice din secolul al XVI-lea.

Caseta A a fost săpată până la solul viu, care se află la -1,40 m. Cu această ocazie, s-a constatat că, peste solul viu, există un nivel datat în secolele XV–XVI, urmează, apoi, un al doilea nivel medieval, din secolele XVI–XVII, care apare la adâncimea de 0,50–0,60 m, peste care se află un nivel de pământ purtat, cu materiale arheologice medievale și moderne.

Pe lângă aceste date legate de stratigrafie, în Caseta B, practicată perpendicular pe peretele de est al unei construcții folosită în prezent drept magazie, la adâncimea de 1,10 m, a fost identificat un pavaj din pietre de râu, de mărime mijlocie, bătute cu maiul. El apare sub nivelul fundației magaziei. Această clădire are pereții din bolovani de râu în casete de cărămidă (secolul al XVII-lea?).

Până în prezent, pavajul din caseta B reprezintă singurul complex clar, ceea ce arată că bănuielile autorilor cu privire la existența unor structuri de locuire în această zonă se confirmă. În campania 2019 se va urmări stabilirea cronologiei nivelului de pavaj și a relației lui cu eventuale structuri de locuire din aceeași epocă.

Observații asupra unei străzi din cetatea medievală Caransebeș – Silviu Oța (MNIR)

Cercetările arheologice de la Caransebeș, desfășurate pe o proprietate privată, au dus la descoperirea unei străzi medievale pavate cu piatră. Aceasta a fost identificată ca fiind strada de pe primul plan al orașului fortificat, datat spre finalul secolului al XVII-lea. Cercetarea s-a desfășurat la vest de fortificația interioară. Conform informațiilor documentare, strada trebuie să fi fost amenajată în jurul mijlocului secolului al XVI-lea (1551–1552), când aici a fost trimis, la inițiativa lui Gian Battista Castaldo, arhitectul italian Alessandro Cavalini da Urbino, pentru refortificarea cetății.

Cercetarea arheologică a demonstrat că nu este vorba despre un simplu drum, ci acesta avea și alte amenajări în lateralul său, până la prima linie de case și ateliere. Scoaterea sa din uz s-a produs odată cu ocuparea orașului de către austrieci, care au ridicat peste stradă barăci cu utilizări probabil diverse, conform planului datat în primii ani ai secolului al XVIII-lea.

Cercetări arheologice la fortificația orașului Timișoara din perioada otomană (sec. XVI–XVII). Extinderea Hotelului Timișoara, campania 2018 – Adriana Gașpar (IAB)

În perioada august 2018 – februarie 2019, a fost cercetat sistemul de fortificare al orașului otoman Timișoara (1552–1716), săpături prilejuite de lucrări de construcție la obiectivul „Extindere Hotel Timișoara".

Deși, în cea mai mare parte, straturile arheologice au fost afectate de mai multe construcții moderne, pe parcursul cercetărilor au fost conturate patru zone cu caracteristici diferite: zona din spatele valului (spre oraș); valul de pământ întărit cu rânduri de palisade; exteriorul valului, întărit de un șir de stâlpi; contraescarpa formată din stâlpi bătuți în sol, între care s-au observat scânduri groase puse pe cant, îmbinate prin sistemul „coadă de rândunică".

Dintre complexele din perioada otomană, o mare importanță au avut-o cele descoperite în fața valului și palisadei, dincolo de albia pârâului utilizat ca șanț de apărare. Este vorba de subsolul rectangular al unei clădiri și alte două complexe de mari dimensiuni, care formează o linie pe malul exterior al pârâului. În această zonă, în straturi și în umplutura complexelor, au fost semnalate multe fragmente de olane, indicând existența unei contrucții de suprafață în apropiere. În vecinătatea acestora, s-au conturat mai mulți stâlpi bătuți, deși, probabil, cu rol de întărire a solului pentru un postament de tunuri din fața valului și palisadei, asemenea altor interpretări ale fortificațiilor de acest fel.

Cronologic, descoperirile se încadrează în trei perioade istorice: Evul Mediu, datate prin câteva fragmente ceramice și cahle, care, fără îndoială, nu indică o locuire medievală în această parte a orașului;

perioada administrației otomane (secolele XVI–XVII), descoperirile constând în fragmente ceramice, vase întregibile, câteva obiecte din metal și ghiulele, un singur tălpic de papuc din piele; perioada austriacă (secolele XVIII–XIX), datată prin câteva complexe şi un strat de cultură din marginea sudică a amplasamentului, în imediata vecinătate a hotelului.

Cercetări arheologice pe culmea Tasoc/Tászoktetö, satul Jolotca, comuna Ditrău – Neculai Bolohan (FI–UAIC Iași), Frederik Puskás-Koloszvári (MTM Gheorgheni)

Culmea Tasoc a ajuns în atenția arheologilor încă din anul 1913, când István Kovács și Antal Kémenes au identificat mai multe pietre, marcate cu diferite semne și desene. Unele pietre au fost reanalizate de Géza Bakó, care propunea o primă tipologie, bazată pe diverse analogii. În anul 2000, situl a fost înregistrat în Repertoriul Arheologic al Județului Harghita şi introdus în Repertoriul Arheologic Naţional, fiind trecut aici ca „Situl medieval de la Ditrău – *Culmea Tasoc* sau *Tesac*”. Zona a fost investigată intens și de către o echipă coordonată de Gheorghe Lazarovici, care a formulat opinii privind caracterul special al inscripţiilor identificate pe pietrele răspândite pe Culmea Tasoc, precum și destinația specială a locului.

Cercetarea autorilor a început cu localizarea sitului, bazată pe mica hartă și pe descrierea publicate de către I. Kovács, fiind de mare ajutor punctele de înălțime înregistrate pe această hartă, care utilizează a treia ridicare topografică militară (1869–1887). S-a continuat printr-o serie de periegheze și cercetări de teren, reușindu-se identificarea mai multor pietre cu diferite marcaje şi semne, majoritatea lor fiind strâns legate de drumurile care străbat acest munte, dintre care unele pot fi interpretate ca indicatori de traseu. Pentru a verifica și eventuala încărcătură arheologică a zonei s-au realizat și patru secțiuni de control. Material arheologic a apărut doar într-un caz. Fragmentele de sticlă și ceramică descoperite pot fi atribuite cu precădere secolelor XVIII–XIX.

După cum s-a putut observa, pietrele cu semne de la Ditrău – *Culmea Tasoc* sunt legate de drumurile care străbat această zonă, frecventate mai des probabil începând cu domnia Mariei Tereza (1740–1780), pe vremea când este pomenită pentru prima dată așezarea Bilbor (Belbor, 1751) și prima casă a gărzii de frontieră de la Borsec (1762).

LISTA ABREVIERILOR AFILIERILOR INSTITUȚIONALE

CCA–ON Iași – Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov” – Academia Română, Filiala Iași
CI – Cercetător independent
CM Arad – Complexul Muzeal Arad
CNAIR SA București – Compania Naţională de Administrare a Infrastructurii Rutiere, Bucureşti
CNBAR – Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, Bucureşti
CNMCD Târgovişte – Complexul Naţional Muzeal „Curtea Domnească”, Târgovişte
FG–U București – Facultatea de Geografie, Universitatea din București
FI–UAIC Iași – Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
FIB – Facultatea de Istorie, Universitatea din Bucureşti
FIF–UBB – Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
IA–FR – Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer”, București
IAB – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti
IAI – Institutul de Arheologie, Iaşi
IAIAC – Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca
ICEM–GS – Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
ICSU Sibiu – Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu
ICUB – Institutul de Cercetări, Universitatea din Bucureşti
IFIN–HH – Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, Măgurele – Bucureşti

IGR – Institutul Geologic al României
INAM Sofia – Institutul Național de Arheologie cu Muzeu, Sofia, Bulgaria
INCDFM – Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizica Materialelor, Măgurele – București
IPC–AȘM Chișinău – Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, Centrul de Arheologie, Chișinău, Republica Moldova
IS–ER București – Institutul de Speologie „Emil Racoviță”, București
IS–ER Cluj-Napoca – Institutul de Speologie „Emil Racoviţă”, Cluj-Napoca
MB Suceava – Muzeul Bucovinei, Suceava
MCDR Deva – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
MCG Oltenița – Muzeul Civilizației Gumelnița, Oltenița
MDJ – Muzeul Dunării de Jos, Călărași
MECC Rep. Moldova – Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova
MI Galați – Muzeul de Istorie „Paul Păltănea”, Galați
MINAC – Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța
MJ Argeş – Muzeul Judeţean Argeş, Pitești
MJ Botoșani – Muzeul Județean Botoșani
MJ Buzău – Muzeul Judeţean Buzău
MJ Gorj – Muzeul Judeţean Gorj „Alexandru Ștefulescu”, Târgu Jiu
MJ Ialomița – Muzeul Județean Ialomița
MJ Olt – Muzeul Județean Olt, Slatina
MJ Vâlcea – Muzeul Judeţean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, Râmnicu Vâlcea
MJERG Caransebeș – Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță, Caransebeș
MJIA Zalău – Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău
MMB – Muzeul Municipiului Bucureşti
MN Brukenthal – Muzeul Național Brukenthal, Sibiu
MNB Timişoara – Muzeul Național al Banatului, Timişoara
MNCR Sf. Gheorghe – Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe
MNIM Chișinău – Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova
MNIR – Muzeul Național de Istorie a României, Bucureşti
MNIT – Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
MO Craiova – Muzeul Olteniei, Craiova
MR Caracal – Muzeul Romanaţiului, Caracal
MȘN Aiud – Muzeul de Științele Naturii Aiud
MTM Gheorgheni – Muzeul Tarisznyás Márton, Gheorgheni
MȚC Oradea – Muzeul Țării Crișurilor, Oradea
Șc. Centrală, București – Colegiul Național Școala Centrală, București
U București – Universitatea din Bucureşti
U Chișinău – Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
U Erlangen – Friedrich-Alexander Universität Erlangen-Nürnberg, Germania
U Köln – Universität zu Köln, Germania
U Pitești – Universitatea din Pitești
U Sibiu – Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
U Sofia – Universitatea „Sv. Kliment Ohridski”, Sofia, Bulgaria
U „Spiru Haret” – Universitatea „Spiru Haret”, București
UAIC Iași – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
UPB – Universitatea Politehnică București
UPS Chișinău – Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, Republica Moldova
US Tiraspol – Universitatea de Stat din Tiraspol
UTM Chișinău – Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova
UV Târgovişte – Universitatea „Valahia”, Târgovişte

CRONICA CELEI DE-A DOUA EDIŢII A CONFERINŢEI INTERNAŢIONALE *CERCETĂRI BIOARHEOLOGICE ŞI ETNOCULTURALE ÎN SUD-ESTUL EUROPEI*, CRIHANA VECHE, RAIONUL CAHUL, REPUBLICA MOLDOVA

ALEXANDRU MORINTZ, GABRIEL VASILE*

În perioada 15–18 august 2019 s-au desfăşurat la Crihana Veche (raionul Cahul, Republica Moldova) lucrările celei de-a doua ediţii a conferinţei ştiinţifice internaţionale *Cercetări bioarheologice şi etnoculturale în sud-estul Europei* (fig. 1). Manifestarea este parte a proiectului *Cercetarea şi promovarea moştenirii cultural-istorice a Prutului*

Fig. 1. Afişul manifestării.

de Jos, sprijinită financiar de către Ministerul pentru Românii de Pretutindeni (http://www.mprp.gov.ro/web/). Instituţiile organizatoare au fost următoarele: Institutul de Cercetări Bioarheologice şi Etnoculturale (Chişinău, Republica Moldova), în parteneriat cu Agenţia Naţională Arheologică (Chişinău, Republica Moldova), Centrul de Cercetări

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mails: alexmorintz@yahoo.com; gsvasile@yahoo.com.

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 341–353

Antropologice „Olga Necrasov" al Academiei Române – Filiala Iași (Iași, România), Universitatea „Bogdan Petriceicu Hașdeu" (Cahul, Republica Moldova), Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universității de Stat (Chișinău, Republica Moldova), Muzeul de Istorie „Paul Păltănea" (Galați, România), Centrul Cultural „Dunărea de Jos" (Galați, România) şi Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion" (Tulcea, România).

Conferința a reunit specialiști din Italia, Republica Moldova, România, Rusia și Ucraina (fig. 2). Au fost susținute 37 de comunicări în limbile engleză, franceză, română și rusă[1], prezentate în cadrul a două secții: *Arheologie și cercetări bioarheologice* și *Etnografie și folclor*. Datorită diversității comunicărilor, atât ca tematică, cât și ca abordare, este dificilă prezentarea lor într-o manieră mai articulată. Totuși, vom încerca o grupare pe problematici, ținând cont doar parțial de ordinea în care au fost susținute (a se vedea lista de la finalul prezentei cronici).

Începem prin a trece în revistă trei comunicări referitoare la fauna paleolitică, indicator esențial în reconstituirea paleomediului și a surselor de hrană și materii prime.

Pentru Paleoliticul Mijlociu, Ștefan Vasile[2] (coautori Alexandru Petculescu, Valentin Dumitrașcu, Marian Cosac, George Murătoreanu, Daniel Vereș, Radu

Fig. 2. Participanții la manifestare.

[1] Comunicările susținute în limba rusă au fost traduse de către dr. Angela Simalcsik (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova / Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov", Academia Română – Filiala Iași, România), căreia îi mulțumim și pe această cale. De asemenea, în lista comunicărilor de la finalul cronicii, titlurile exprimate în limba rusă sunt însoțite și de traducerea în limba română.

[2] O listă completă cu autorii care au susținut comunicări la Crihana Veche, împreună cu afilierea/afilierile instituționale ale acestora și titlurile prezentărilor, poate fi regăsită la finalul cronicii.

Alexandru) a prezentat cercetările efectuate în unul dintre numeroasele adăposturi sub stâncă existente pe Cheile Vârghişului (Munţii Perşani, judeţele Harghita şi Covasna). Descoperirea de resturi osteologice de mamifere de talie mare (bizon, bour) şi medie (capră alpină), carnivore (urs de peşteră, lup), rozătoare şi peşti a documentat existenţa de păşuni, zone cu arbuşti, păduri, surse de apă.

Pentru Paleoliticul Superior, Valentin Dumitraşcu (coautor Ştefan Vasile) a făcut o trecere în revistă a resturilor faunistice descoperite în mai multe staţiuni din Carpaţii Orientali, văile Bistriţei (Buda, Lespezi, Poiana Cireşului, Bistricioara, Dârţu) şi Prutului (Mitoc, Ripiceni, Crasnaleuca). Analiza acestora a precizat faptul că vânătoarea era concentrată în principal pe ren, bizon şi cal. Structura eşantionului/eşantioanelor de reni şi bizoni sugerează că vânătoarea se desfăşura în sezonul rece şi nu era selectivă. Obiecte, lucrate în special din corn de ren, au fost documentate în mai multe staţiuni.

Bogdan Stelian Haiduc (coautori Bogdan Gabriel Răţoi, Mihai Brânzilă) a avansat o metodă non-invazivă, menită a reconstitui regimul trofic al erbivorelor de talie mare, pe baza dentiţiei. Fundamentată pe studierea microuzurii dentare cu ajutorul microscopului confocal, metoda oferă informaţii referitoare la regimul trofic al individului, particularitatea inter-ecologică, precum şi adaptările morfologice la schimbările climatice şi de mediu.

Tot referitor la perioada paleolitică, două comunicări susţinute de către Alla Glavenchuk şi Igor V. Pistruil (coautor Oxana A. Gritsyuta) au fost consacrate tipologiei pieselor din silex descoperite în siturile Anetovka 1 şi Anetovka 2, situate în Ucraina, în Stepa Bugului de Sud.

Perioada eneolitică a fost reprezentată printr-o suită de cinci comunicări, abordările vizând analize de artefacte, investigaţii non-invazive, paralele etnografice şi contexte funerare.

Gianfranca Salis a menţionat descoperirea a trei statuete feminine eneolitice, în context funerar, la Carbonia, în sudul Siciliei. Prin postură, îmbrăcăminte şi mod de reprezentare a părţilor anatomice, acestea prezintă numeroase analogii în lumea mediteraneeană. Concluzia prezentării este că, deşi în acea perioadă Sardinia a dezvoltat o cultură materială originală, influenţele externe nu au lipsit, consecinţă a rutelor comerciale care tranzitau insula.

Tot o analiză de artefacte eneolitice, de data aceasta vase miniaturale aparţinând culturii Cucuteni, a fost efectuată de către Adela Kovács. Analizând un lot prelevat din aşezarea de la Roma – *Balta lui Ciobanu* (jud. Botoşani), a identificat două categorii de vase: prima, cu imperfecţiuni în modelare şi aplicare a picturii (realizată, probabil, de către copii/ucenici); a doua, cu vase corect realizate, care le imită în miniatură pe cele obişnuite.

O practică arheologică, introdusă în ultimele două decenii şi în cercetarea arheologică din România, constă în utilizarea de metode de cercetare non-invazive. Ideal a fi aplicate înainte de iniţierea săpăturilor, acestea pot oferi informaţii de ansamblu, referitoare la structura solului, evidenţierea unor trăsături puţin sau deloc vizibile, poziţionarea/concentrarea unor posibile complexe etc. Vasile Diaconu

a prezentat o scanare geomagnetică în zona așezării aparținând culturii Precucuteni de la Topolița – *La nord-vest de sat* (comunele Grumăzești și Agapia, jud. Neamț). Aplicația a permis identificarea formei rectangulare a zonei de locuire, a unui probabil șanț pe latura nordică, precum și a 25 de posibile construcții în interior.

Vasta problematică a modului de construcție și funcționare a locuințelor neolitice și eneolitice de pe teritoriul României a fost reluată de către Sergiu-Constantin Enea (coautor Dumitru Boghian), având ca studiu de caz locuințele din arealul culturii Cucuteni. Deși în titlu este menționată doar paralela etnografică, comunicarea a fost mai extinsă, fiind analizate atât modele miniaturale din lut cucuteniene, cât și o serie de reconstituiri arheologice experimentale.

În legătură cu unele aspecte funerare eneolitice, noi informații au fost obținute prin reluarea cercetărilor în necropola aparținând așezării de tip *tell* de la *Măgura Gumelnița*. Rezultatele campaniilor din anii 2017–2018 au fost prezentate de către Gabriel Vasile (coautor Cătălin Lazăr). Au fost investigate 10 complexe funerare. Defuncții erau depuși în poziție chircită, pe partea stângă, orientați pe direcția est-vest, cu anumite variații. Gradul de conservare variază, iar în unele complexe au fost descoperite resturi care provin de la mai mulți indivizi. Piese de inventar au fost găsite într-un singur mormânt. În linii mari, analiza antropologică a urmărit determinarea sexului, estimarea vârstei la deces, a staturii scheletice, precum și identificarea unor patologii osoase și dentare.

Dat fiind tematica, dar și spațiul geografic în care s-au desfășurat lucrările conferinței, problematica complexelor funerare tumulare nu putea să lipsească. Cu o mai bogată tradiție în Republica Moldova și Ucraina, cercetările asupra acestui tip de monument funerar au crescut, în ultimii ani, în intensitate, și în România. Ample proiecte de infrastructură au impus în ultimul deceniu investigarea unui număr însemnat de tumuli în regim de cercetare arheologică preventivă. Pe acest subiect au fost prezentate trei comunicări.

Alin Frînculeasa a expus o sinteză a cercetărilor din sud-estul județului Prahova, în cadrul cărora au fost investigate 23 de complexe funerare tumulare, datate în mileniile IV–III a.Chr. Analiza descoperirilor și compararea acestora cu contexte arheologice contemporane au permis identificarea a două etape distincte. În prima (a doua jumătate a mileniului al IV-lea a.Chr.), elementele culturale locale se manifestă din plin, cu inventare funerare bogate. În cea de-a doua etapă (prima jumătate a mileniului al III-lea a.Chr.), sunt prezente elementele culturii Iamnaia, caracterizate printr-un ritual standardizat și un inventar mai sărac. Între cele două etape au putut fi documentate și interferențe, alternând episoade violente cu fenomene de aculturație.

Cercetările arheologice preventive de la Giurgiulești (raionul Cahul), întreprinse de către Ion Ciobanu și Angela Simalcsik, au continuat și în anul 2019, în punctul *Drumul Mare.* Au fost cercetați trei tumuli și documentate 14 complexe funerare, atribuite culturii Iamnaia, sciților și Evului Mediu timpuriu. În urma analizei antropologice au fost identificate o serie de patologii osoase și dentare, dar şi traumatisme, anomalii, trăsături epigenetice şi indicatori ocupaţionali.

Necropola de la Cazaclia (Găgăuzia), bine cunoscută prin publicarea monografică, a făcut obiectul unei comunicări referitoare la încadrarea ei cronologică. Pe baza analizei importurilor, provenind din culturile Sabatinovca, Chișinău-Corlăteni și Sihleanu-Tămăoani, Serghei Agulnikov argumentează datarea necropolei în a doua jumătate a secolului al XI-lea și începutul secolului al X-lea a.Chr.

Două comunicări au fost dedicate depunerilor funerare de animale (în conexiune anatomică sau doar părți ale acestora): cai, în cadrul culturii Catacombnaia și câini, în mediul scitic.

Serghei Razumov menționează faptul că în cadrul culturii Catacombnaia, varianta Ingul, dintre cele peste 100 de cazuri în care a fost documentat calul în context funerar, doar în trei situații exemplarele erau întregi, în conexiune anatomică. În celelalte situații au fost identificați numai dinți, cranii și astragale. Acestea, împreună cu oase provenind de la alte animale (oaie, vită), precum și artefacte (piese de bronz, vase), erau depuse lângă defunct.

Vitaliy Sinika a analizat descoperirile de câini în context funerar de pe ambele maluri ale Nistrului. Acestea apar în a doua jumătate a secolului al IV-lea a.Chr. și sunt de origine scitică. Este interesant că, și în aceste situații, depunerile de exemplare întregi alternează cu cele parțiale (craniul sau coloana vertebrală). Subliniem acest aspect pentru că în așezarea getică de la Radovanu – *Gorgana a doua*, datată în secolele II–I a.Chr., a putut fi documentată fără dubii utilizarea câinelui în scop alimentar[3].

Un set de trei comunicări corelate, întreprinse de către o echipă formată din cercetători de la Sankt Petersburg (Alexander Kulkov, Marianna Kulkova, Maya Kashuba, Maria Vetrova) și Chișinău (Aurel Zanoci), a prezentat rezultatele unor cercetări interdisciplinare, concentrate pe analiza ceramicii și a artefactelor din fier. Prima comunicare, cu caracter metodologic, a evidențiat potențialul utilizării razelor X în studierea compoziției pastei vaselor. Radiografierea permite identificarea unor abateri de la procesul tehnologic, sesizarea de impurități sau goluri datorate unor corpi de natură organică etc. A doua comunicare a vizat identificarea surselor de materii prime pentru fabricarea ceramicii existente în Bazinul Nistrului. În sfârșit, a treia, ca un studiu de caz, s-a concentrat asupra analizei ceramicii și a artefactelor din fier descoperite în așezarea de la Saharna Mare (Raionul Rezina).

Într-un registru asemănător se înscrie și comunicarea lui Ciprian-Cătălin Lazanu, care a prezentat rezultatele analizelor metalografice efectuate asupra unui depozit de piese de bronz descoperit la Oțeleni (jud. Vaslui). Acesta se compunea din cinci seceri de tip Heleșteni (seria Râșești-Băleni), un vârf de lance (Krasny Mayak) și un pumnal (cu analogii în depozitul de la Băleni). Au fost identificate diferențe de compoziție pentru fiecare tip de piesă, fapt care sugerează proveniența lor din trei centre metalurgice diferite.

[3] A se vedea, de exemplu, Adrian Bălășescu, Alexandru Morintz, *A case of cynophagy at Radovanu – Gorgana a doua settlement, Călărași County (2nd–1st centuries BC)*, MCA 14, 2018, p. 133–148.

O interesantă reconstituire a comportamentelor funerare din epoca bronzului și fierului, folosind ca sursă documentară *Iliada*, a fost propusă de către Dumitru Boghian (coautor Sergiu-Constantin Enea). În cadrul comunicării au fost analizate diverse informații referitoare la: priveghi, întreceri războinice funerare, sacrificii animale sau umane, perioade de doliu, procesiuni și banchete funerare, evocarea memoriei defunctului etc.

Patru comunicări au fost dedicate perioadei getice. În prima dintre acestea, Andrei Corobcean a analizat aspecte de natură ideologică, identificând nuanțări conjuncturale, dictate politic, ale conceptelor de „getic" sau „scitic" și prezentări în antiteză de genul „geți sedentari – sciți nomazi", „geți autohtoni – sciți nomazi", „geți agricultori – sciți crescători de animale, războinici" etc.

Alexandru Berzovan și Adela Kovács au prezentat cetățile getice din arealul nordic al Podișului Moldovei (circumscris, în linii mari, teritoriului actual al județului Botoșani), pe baza unor recente scanări LiDAR. Acestea au oferit noi informații referitoare la planimetria și spațiul limitrof al cetăților de la Cotu – *Copalău*, Stâncești, Ibănești și Victoria – *Șanțul Caterinei*.

Cunoscutele fortificații din Republica Moldova de la Horodca Mică și Horodca Mare au făcut obiectul unei noi comunicări susținute de către Octavian Munteanu (coautori Nicolae Batog, Valeriu Prohnițchi). De data aceasta au fost abordate aspecte legate de intensa activitate metalurgică existentă aici în perioada getică. De-a lungul celor șapte ani de cercetări au fost descoperite 53 de obiecte de fier. O atenție deosebită a fost acordată prezentării unui depozit, compus din patru topoare cu dulie deschisă, două cuțite, două seceri, un călcâi de lance și un topor cu dublu tăiș dotat cu aripioare.

Referitor la perforarea vaselor, George-Dan Hânceanu a propus un studiu de caz, prin prezentarea unor situații documentate în situl de la Roșiori (com. Dulcești, jud. Neamț). Așezarea a avut trei niveluri de locuire (secolele V–IV a.Chr., II–III p.Chr. și VI–VII p.Chr.). Perforarea este documentată doar pentru primele două niveluri, atât la vasele locale, dar mai ales la cele de import, făcute la roată. În funcție de poziția găurilor, sunt identificate trei scopuri pentru care acestea au fost realizate: reparații, agățare (suspendare) sau decor.

Pentru perioada greacă, menționăm comunicarea susținută de către Chiara Pilo, referitoare la o serie de importuri grecești în Sardinia. Este subliniat faptul că, deși această insulă nu a fost direct implicată în fenomenul colonizării grecești în vestul Mediteranei, importurile de ceramică attică decorată cu figuri negre și roșii sunt prezente în principalele așezări feniciene de pe insulă. Autoarea remarcă interesul local pentru acest gen de vase, cu atât mai mult, cu cât pe vasele autohtone reprezentările antropomorfe lipsesc.

Larisa Ciobanu, Vlad Vornic și Sergiu Bodean au prezentat rezultatele cercetărilor prilejuite de o descoperire întâmplătoare de la Cîrpești (raionul Cantemir). Cele cinci amfore recuperate aparțin tipului *Șelov D*, numit și *Tanais*, datat în secolele III–IV p.Chr. Una dintre acestea prezintă pe umăr *dipinti*, constând din trei litere grecești.

Trei comunicări au abordat perioada medievală. Serghei Agulnikov (coautor Vitaliy Zhelezny) a prezentat rezultatele preliminare ale cercetărilor unei necropole Nogai din Găgăuzia (Republica Moldova). Pătrunderea acestei populații în stepele de sud ale Moldovei a început în secolele XV–XVI, după prăbușirea Hoardei de Aur. Au fost cercetate 40 de morminte, dispuse în rânduri, pe direcția est–vest. Dintre acestea, 27 sunt de adulți și 13 de copii. Inventarul funerar lipsește, cu excepția cerceilor și inelului de bronz descoperite într-un mormânt de copil.

Rămânând în domeniul funerar, menționăm și prezentarea descoperirilor de la Costești – *Gârlea* (raionul Ialoveni), realizată de către Vlad Vornic (coautori Sergiu Popovici, Ion Ciobanu, Angela Simalcsik). Necropola (sau necropolele) din această localitate datează din secolul al XIV-lea. Unul dintre mormintele cercetate a făcut obiectul unei comunicări separate (a se vedea mai jos).

Silviu-Constantin Ceaușu (coautori Carsten Mischka, Constantin Preoteasa) a prezentat cercetările non-invazive derulate la Cetatea Nouă a Romanului, construită de către Ștefan cel Mare în anul 1466. Investigațiile au constat în realizarea unor prospecțiuni geofizice, fotografii aeriene cu drona și modelarea digitală a terenului. Din cauza zonei împădurite și a terenului inaccesibil, cercetările nu au putut acoperi întreaga suprafață a cetății. Totuși, rezultatele obținute au permis completarea informațiilor existente. Astfel, șanțul principal urma traseul unui vechi curs al Siretului, astăzi secat. Acestuia i se adaugă și alte șanțuri, precum și mai multe turnuri de apărare.

Cercetărilor arheologice de salvare li s-au alocat două comunicări foarte interesante, care au relevat descoperiri mai puțin obișnuite, din perioada Evului Mediu timpuriu și din cea a începuturilor epocii moderne. În prima dintre acestea, Angela Simalcsik (coautor Vlad Vornic) a prezentat analiza antropologică a unui individ descoperit în anul 2018 în necropola medievală de la Costești – *Gârlea*, care prezenta acondroplazie (cea mai frecventă formă de nanism disproporționat), anomalie caracterizată prin oprirea creșterii oaselor membrelor, în contrast cu dezvoltarea normală a oaselor craniului și centurilor. Individul descoperit în contextul funerar analizat este primul de acest gen în literatura paleopatologică din Republica Moldova. Perioada Evului Mediu târziu spre epoca modernă a făcut obiectul unei comunicări susținute de către Gabriel Vasile (coautor Alexandru Morintz), pe baza unei descoperiri făcute în cadrul cercetărilor arheologice de salvare desfășurate în anul 2018 în București. Cu acest prilej, au fost identificate resturi scheletice umane, dintre care unele, care provin de la un singur individ, prezentau o serie de caracteristici inedite: perforații la nivel articular, prin care oasele erau prinse între ele cu ajutorul unor sârme și tije metalice, din cupru. Scheletul poate fi pus pe seama începuturilor învățământului medical din România de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

În cadrul secției de *Etnografie și folclor* au fost susținute cinci comunicări.

Seria a fost deschisă de către Dorina Onică, care a prezentat rezultatul cercetărilor etnografice de teren realizate în vara anului 2019 și care au surprins decorul arhitectural de pe frontonul caselor din valea Prutului de Jos, prin aceasta fiind reliefat specificul arealului, precum și strădaniile de a conserva tradițiile zonei. Modelele, motivele și elementele decorative arhitecturale sunt emergente, prin simbolismul lor, unor credințe arhaice, transmise din generație în generație.

Același principiu, cel al tiparelor arhaice moștenite de veacuri, a fost prezentat și de către Mariana Cocieru, locul simbolisticii arhitecturale a caselor fiind luat, în cadrul comunicării, de practicile de cultură tradițională cu valoare de socializare juvenilă a tinerilor (de ambele sexe) care atingeau vârsta maturității. Obiceiurile de inițiere, de integrare în comunitate a flăcăilor sau fetelor mari („bune de măritat") se practicau în cadrul unor jocuri ritualice de tipul Horei satului, prin care se realiza ceremonialul de trecere.

Rămânem în sfera ritualurilor mimetice prin comunicarea Ludmilei Șimanschi, care a pus în valoare folcloristica națională a Republicii Moldova. Materialul arhivistic studiat (manuscrise și benzi magnetice) se referă la înregistrări ale fenomenului horal, scopul fiind observarea și cercetarea factorilor sociali, culturali și politici de rezistență în fața regimului ideologic sovietic și urbanizării din perioada postbelică, care au produs importante mutații în structura spectacolului ritualic horal.

O altă comunicare, cea a lui Pavel Popa, încheie seria prezentărilor care au ca element central Hora satului. Autorul comunicării ne-a făcut cunoscută o întreagă paletă de valori și semnificații profunde ale acestei sărbători tradiționale românești. Pe lângă modalitățile de exprimare valorică (dans, muzică, port, limbă etc.), Hora satului marchează cele mai valoroase momente ale trecerii indivizilor prin lume și pune în valoare moștenirea identitară a națiunii. Nu în ultimul rând, Hora satului simbolizează un complex de valori sociale: juridice, economice, politice, etice și religioase.

Organologia a fost adusă în prim plan de către Gheorghe Nicolaescu, care ne-a propus o schimbare de optică asupra investigării muzicuței, printr-o incursiune în ergologia acestui instrument muzical și în morfologia muzicii tradiționale. Comunicarea a avut la bază câteva dintre dominantele laturii analitice: structuri melodico-ritmice, stiluri proprii în maniere solistice de interpretare și acompaniament, componente în practica organofonică etc.

***

Lucrările conferinței au fost deschise de o comunicare dedicată principiilor arheotopografiei, susținută de către Alexandru Morintz. Prin acest termen este desemnată subdisciplina arheologică care studiază metodele și instrumentele topografice utilizate în Preistorie și Antichitate. Ca studiu de caz, la finalul conferinței a fost lansat un volum dedicat acestei problematici: Alexandru Morintz, *Balbus către Celsus. Prezentarea și analiza tuturor figurilor. O versiune în limba română însoțită de note și comentarii*, Editura Scrib, București, 2019 (ISBN 978-606-8440-50-7). Apărut sub egida Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", volumul inițiază o colecție menită a găzdui contribuții în domeniul arheotopografiei și topografiei arheologice.

Participanții la conferință au vizitat Muzeul de Arheologie, Etnografie și Istorie din Crihana Veche (fig. 3), tumulul cercetat în campania arheologică din anul 2019 (fig. 4), precum și Rezervația Biosferei „Prutul de Jos" (fig. 5). Alocuțiunile finale și mesajele de bun rămas au fost exprimate în cadrul unei reuniuni cu degustare de vinuri la *Vinia Traian* de la Găvănoasa (raionul Cahul).

Fig. 3. În vizită la muzeul local din Crihana Veche.

Fig. 4. În vizită la situl arheologic.

Fig. 5. Rezervaţia biosferei Prutul de Jos.

LISTA COMUNICĂRILOR (în ordinea în care au fost susținute):

SECȚIA *ARHEOLOGIE ȘI CERCETĂRI BIOARHEOLOGICE*

Alexandru MORINTZ (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", București, România) – *Considerații asupra arheotopografiei. Implicații arheologice, antropologice și etnografice.*

Alexander KULKOV, Marianna KULKOVA (Universitatea de Stat Herzen, Sankt Petersburg, Rusia), Maya KASHUBA (Institutul de Istoria Culturii Materiale, Sankt Petersburg, Rusia) – *The investigations of macroporosity in archaeological ceramics (by X-ray mCT technique).*

Bogdan Stelian HAIDUC, Bogdan Gabriel RĂŢOI, Mihai BRÂNZILĂ (Departamentul de Geologie, Facultatea de Geografie și Geologie, Universitatea „Alexandru I. Cuza", Iași, România) – *Reconstrucția regimului trofic al erbivorelor de talie mare.*

Ștefan VASILE (Universitatea București, Facultatea de Geografie și Geofizică, Departamentul de Geologie, București, România), Alexandru PETCULESCU (Institutul de Speologie „Emil Racoviță", București, România), Valentin DUMITRAȘCU (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", București, România), Marian COSAC, George MURĂTOREANU (Universitatea „Valahia", Facultatea de Științe Umaniste, Târgoviște, România), Daniel VEREȘ (Institutul de Speologie „Emil Racoviță", București, România), Radu ALEXANDRU (Oficiul pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Dâmbovița, Târgoviște, România) – *Palaeoenvironmental reconstructions for the Middle Palaeolithic of Vârghiş Gorges (Perşani Mountains, Romania), based on the small vertebrate fossil assemblages.*

Алла Васильевна ГЛАВЕНЧУК (Одесский археологический музей НациональнойАкадемии наук Украины, Одесса, Украина) – *Использование кремневого сырья на поселении Анетовка 2* / Alla Vasilievna GLAVENCHUK – *Utilizarea materiei prime din silex provenite din așezarea Anetovka 2*.

Игорь В. ПИСТРУИЛ (Одесский археологический музей Национальной Академии наук Украины, Одесса, Украина), Оксана А. ГРИЦЮТА (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova; Южноукраинский национальный педагогический университет имени „К.Д. Ушинского", Одесса, Украина) – *Скребки верхнепалеолитическойстоянки Анетовка 1 (по материалам исследований 1981 г.) /* Igori V. PISTRUIL, Oxana A. GRITSYUTA – *Piesele de silex din așezarea din Paleoliticul Superior Anetovka 1 (cercetările din anul 1981)*.

Valentin DUMITRAȘCU (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", București, România), Ștefan VASILE (Universitatea București, Facultatea de Geografie și Geofizică, Departamentul de Geologie, București, România) – *Reindeer hunting during the Last Glacial Maximum in the Eastern Carpathians.*

Gianfranca SALIS (Soprintendenza Archeologia, belle arti e paesaggio per la città metropolitana di Cagliari e le province di Oristano e Sud Sardegna, Ministry of Cultural Heritage, Italy) – *Female figures in Neolithic and Eneolithic Sardinia. Considerations about an island in the Mediterranean context.*

Vasile DIACONU (Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț, România; Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova) – *Așezarea precucuteniană de la Topolița – La nord-vest de sat (jud. Neamț). Observații preliminare.*

Adela KOVÁCS (Muzeul Județean Botoșani, România; Institutul de Cercetări Bioarheologice şi Etnoculturale, Chişinău, Republica Moldova) – *Vasele miniaturale de la Roma – Balta lui Ciobanu: între măiestrie și experiment.*

Sergiu-Constantin ENEA (Liceul Teoretic „Ion Neculce”, Târgu Frumos, România), Dumitru BOGHIAN (Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România) – *Sugestii etnografice pentru reconstituirea modului de construcție și funcționare a locuințelor cucuteniene.*

Gabriel VASILE (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București, România), Cătălin LAZĂR (Platforma ArchaeoScience#RO, Institutul de Cercetări al Universității din București – ICUB – Universitatea București, România) – *Necropola eneolitică de la Gumelnița (jud. Călărași, România).*

Alin FRÎNCULEASA (Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploieşti, România) – *Mileniile IV–III și fenomenul funerar tumular la nord de Dunărea Inferioară. Studiu de caz: arealul Prahova.*

Ion CIOBANU (Institutul de Cercetări Bioarheologice şi Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova; Agenția Națională Arheologică, Chișinău, Republica Moldova), Angela SIMALCSIK (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova; Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov”, Academia Română – Filiala Iași, România) – *Date preliminare referitoare la cercetările arheologice preventive de la Giurgiuleşti. Campania 2019.*

Сергей Николаевич РАЗУМОВ (Научно-исследовательская лаборатория «Археология» Приднестровского государственного университета им. Т.Г. Шевченко, Тирасполь, Moldova) – *Погребения лошадей ингульской катакомбной культуры* / Sergey Nikolaevich RAZUMOV – *Morminte/depuneri de cai atribuite culturii Catacombnaia, varianta Ingul*.

Сергей АГУЛЬНИКОВ (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chişinău, Moldova; Институт Культурного Наследия, Центр Археологии, Chişinău, Moldova) – *К вопросу о датировке могильника Белозерской культуры у с. Казаклия /* Sergey AGULNIKOV – *Aspecte privind datarea necropolei culturii Belozerka de la Cazaclia*.

Ciprian-Cătălin LAZANU (Muzeul Județean „Ștefan cel Mare”, Vaslui, România) – *New data regarding a bronze hoard from Vaslui County.*

Dumitru BOGHIAN (Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România), Sergiu-Constantin ENEA (Liceul Teoretic „Ion Neculce”, Târgu Frumos, România) – *Iliada ca sursă istorică pentru reconstituirea unor comportamente din epocile bronzului și fierului*.

Maria VETROVA, Marianna KULKOVA (Universitatea de Stat Herzen, Sankt Petersburg, Rusia), Maya KASHUBA (Institutul de Istoria Culturii Materiale, Sankt Petersburg, Rusia), Alexander KULKOV (Universitatea de Stat, Sankt Petersburg, Rusia) – *The investigation of raw materials for the manufacture of early Iron Age (11th–7th cent. BC) pottery from the settlements of the Dniester river basin.*

Marianna KULKOVA (Universitatea de Stat Herzen, Sankt Petersburg, Rusia), Aurel ZANOCI (Laboratorul „Tracologie”, Universitatea de Stat, Chişinău, Republica Moldova), Maya KASHUBA (Institutul de Istoria Culturii Materiale, Sankt Petersburg, Rusia), Alexander KULKOV), Maria VETROVA (Universitatea de Stat, Sankt Petersburg, Rusia) – *The multidisciplinary approach to pottery and iron artefact investigations from the Saharna-Mare site of the Dniester river region.*

Chiara PILO (Soprintendenza Archeologia, belle arti e paesaggio per la città metropolitana di Cagliari e le province di Oristano e Sud Sardegna, Ministry of Cultural Heritage, Italy) – *From Athens to Sardinia: Attic figured pottery in Sardinian contexts.*

Andrei COROBCEAN (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova; Laboratorul „Tracologie”, Universitatea de Stat, Chișinău, Republica Moldova) – *Geții și sciții: o construcție a proceselor de diferențiere etnică în arheologie.*

Alexandru BERZOVAN (Institutul de Arheologie, Iași, România), Adela KOVÁCS- (Muzeul Județean Botoșani, România; Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova) – *Cetăți din Epoca Fierului pe teritoriul actual al județului Botoșani (sec. 5–3 î.Hr.). O perspectivă LIDAR.*

Виталий Степанович СИНИКА (Научно-исследовательская лаборатория «Археология» Приднестровского государственного университета им. Т.Г. Шевченко, Тирасполь, Moldova) – *Новые данные об обряде захоронения собак в скифских курганах Северо-Западного Причерноморья* / Vitaliy Stepanovich SINIKA – *Noi date privind ritualul înhumării câinilor în tumulii scitici din nord-vestul Mării Negre*.

Octavian MUNTEANU, Nicolae BATOG, Valeriu PROHNIŢCHI (Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, Republica Moldova) – *Piese de fier descoperite în fortificațiile Horodca Mică şi Horodca Mare.*

George-Dan HÂNCEANU (Muzeul de Istorie Roman, Complexul Muzeal Județean Neamț, România) – *Ipoteze privind scopul perforării vaselor de lut din aşezările de la Roşiori – Dulceşti (jud. Neamţ).*

Larisa CIOBANU (Centrul de Arheologie, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, Republica Moldova), Vlad VORNIC (Agenția Națională Arheologică; Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova), Sergiu BODEAN (Agenția Națională Arheologică; Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova) – *Un depozit de amfore romane descoperit la Cîrpești (r-nul. Cantemir).*

Vlad VORNIC, Sergiu POPOVICI (Agenția Națională Arheologică; Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova), Ion CIOBANU (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova; Agenția Națională Arheologică, Chișinău, Republica Moldova), Angela SIMALCSIK (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova; Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov”, Academia Românâ – Filiala Iași, România) – *Descoperiri funerare în situl medieval din sec. XIV de la Costești – Gârlea*.

Angela SIMALCSIK (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova; Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov”, Academia Românâ – Filiala Iași, România), Vlad VORNIC (Agenția Națională Arheologică; Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova) – *Primul caz de nanism descoperit în context funerar în Republica Moldova. Necropola de la Costești – Gârlea. Mormântul 19*.

Carsten MISCHKA („Friedrich-Alexander” Universität Erlangen-Nürnberg, Institut für Ur- und Frühgeschichte Erlangen, Deutschland), Silviu-Constantin CEAUȘU (Complexul Muzeal Județean Neamț, Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra Neamț, România), Constantin PREOTEASA (Complexul Muzeal Județean Neamț, Centrul Internațional de Cercetare a

Culturii Cucuteni, Muzeul de Artă Eneolitică Cucuteni Piatra Neamț, România) – *Cercetări arheologice interdisciplinare neinvazive la Cetatea Nouă a Romanului*.

Сергей АГУЛЬНИКОВ (Institutul de Cercetări Bioarheologice şi Etnoculturale; Институт Культурного Наследия, Центр Археологии, Chişinău, Moldova), Виталий ЖЕЛЕЗНЫЙ (ИнститутКультурногоНаследия, ЦентрАрхеологии, Chişinău, Moldova) – *Предварительныеитоги исследования могильника Ногайской культуры у с. Казаклия в2019 году* / Sergey AGULNIKOV, Vitaliy ZHELEZNY – *Rezultatele preliminare ale cercetării necropolei culturii Nogai din satul Kazaklia din anul 2019*.

Gabriel VASILE, Alexandru MORINTZ (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti, România) – *Arheologia preventivă. O altfel de poveste*.

SECȚIA *ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR*

Dorina ONICĂ (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova; Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău, Republica Moldova) – *Frontoanele caselor din Valea Prutului de Jos*.

Gheorghe NICOLAESCU (Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, Republica Moldova) – *Armonica de gură – particularități organologice*.

Ludmila ȘIMANSCHI (Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu", Chișinău, Republica Moldova) – *Forme ale fenomenului horal consemnate în materialul arhivistic al Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei*.

Marian COCIERU (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Moldova; Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu", Chișinău, Republica Moldova) – *Obiceiuri de inițiere juvenilă – repere ale culturii socio-normative*.

Pavel POPA (Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Moldova; Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova) – *Hora satului – moștenire identitară națională*.

ALEXANDRU SZENTMIKLOSI

(1971–2019)

Alexandru Szentmiklosi, Șoni, Șonea sau Șonică, după cum îi spuneau prietenii, s-a născut la 27 septembrie 1971, în Timișoara și a plecat dintre noi într-o seară de sâmbătă, 12 ianuarie 2019, lăsând în urma sa o soție și o fetiță, încă mică, o viață de om dedicată meseriei, prieteni, oameni care l-au cunoscut și prețuit și, mai presus de toate, o mare și mistuitoare dragoste – arheologia.

Arheolog respectat, specialist cunoscut în epoca bronzului, profesor prețuit și prieten necondiționat, Șoni și-a dedicat ultimii ani din viață „Măriei Sale, Arheologia”, prin cercetările legate de marile proiecte bănățene, precum autostrada Lugoj–Deva, reabilitarea centrului Timișoarei, Cornești și altele. Racordat în permanență la origini, Șoni a împărțit o mare parte din sufletul său cu orașul natal și cu satul Cornești (comuna Orțișoara, județul Timiș), reușind să scoată din conul de umbră și să valorifice prin cercetare asiduă zona Timișoarei și a fortificației de la Cornești – *Iarcuri*. Din dragoste și, mai ales, din responsabilitate, a militat pentru înființarea unui muzeu care să pună în valoare toate descoperirile făcute pe raza localității Cornești, ca și în zona centurii de fortificare a Timișoarei. Cu o inteligență sclipitoare și o personalitate vibrantă, Șoni a fost sufletul secției de arheologie a Muzeului Banatului din Timișoara. În parte o creație a mentorului său, Florin Medeleț, în parte o creație a propriei vieți, arheologul

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 355–360

strălucit de mai târziu a avut la bază o educație enciclopedică, hobby-uri diverse și ciudate, precum și o mare dragoste pentru oameni. Personalitate magnetică, a atras rând pe rând prieteni și dușmani, toți recunoscându-i inteligența, uriașa putere de muncă și ușurința cu care înveselea pe toată lumea.

Începuturile au fost modeste. Crescut de o mamă singură, cu greutăți și multe sacrificii, Șoni a învățat să prețuiască munca și să se bazeze în principal pe el însuși, fapt care i-a permis, mai târziu, o mare stăpânire de sine și o încredere în forțele proprii, văzută de către noi, ceilalți, ca fiind aproape ireale.

Parcursul academic al tânărului aspirant la meseria de arheolog a început la Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Filosofie și Istorie, unde a studiat istoria în anii 1991–1996, la Secția istorie-engleză și s-a încheiat prin obținerea titlului de doctor în istorie în 2009, la Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia, cu o teză axată pe studiul elementelor de habitat din bronzul târziu în zona Banatului. După terminarea facultății, a început să lucreze la Muzeul Banatului din Timișoara, în prezent Muzeul Național al Banatului, mai întâi ca muzeograf (din 1996 până în 2007), iar, mai apoi, drept cercetător științific III. Serios și muncitor, în 2007 a preluat şefia Secţiei de Arheologie din cadrul Muzeului Banatului Timişoara, apoi, din 2014, a fost numit membru al Consiliului Științific din cadrul Muzeului Banatului Timișoara și membru în Comisia Națională de Arheologie, până în 2018. La locul de muncă, într-un colectiv tânăr, Șoni a fost mereu „sufletul petrecerii", mereu vesel și pus pe glume. Cu optimism tineresc, făcându-şi ucenicia pe șantiere complicate, cu o parte din „greii" arheologiei bănățene, precum Florin Medeleț sau Marian Gumă, a dus la bun sfârșit o serie de proiecte implicând unele dintre cele mai importante șantiere arheologice din Banat și, am putea spune, chiar din sud-estul Europei.

În calitate de muzeograf al unei instituții muzeale prestigioase, Muzeul Banatului Timișoara, a participat sau a condus mai multe colective pentru organizarea unor expoziții naționale și internaționale, așa cum au fost cele din 1999 (expoziţia temporară *Eclipsa de soare*, în colaborare cu Daniela Micu), 2000 (expoziţia temporară *Inter arma silent Musae*, *expoziţie de arme și carte veche*, în colaborare cu Alexandru Fota și Valeria Arjoca), 2001–2002 (expoziția internațională itinerată *Dubovac – o necropolă preistorică din Banat*, în colaborare cu Jovan Uzelac), 2003 (expoziţia permanentă *Câmpurile de urne funerare din Banat – cultura Cruceni-Belegiš*), 2004 (expoziţia internațională itinerată *Arta prelucrării bronzului în Banat în a II-a jumătate a mileniului II a.Chr.*, în colaborare cu Florin Draşovean), 2005 (expoziţia temporară *Cercetările arheologice de salvare de la Deta –„Dudărie"*, Eybl Textile Deta), 2014 (expoziția temporară *Timișoara în amurgul evului mediu*, în colaborare cu Florin Draşovean, Dragoş Diaconescu, Cosmin Suciu, Andrei Bălărie şi Andrei Georgescu).

Alături de activitatea muzeală, arheologia – întotdeauna „prima dragoste" – a definit omul și specialistul care a fost Alexandru Szentmiklosi. Cu multă muncă depusă pe șantiere din România sau din afara ei, Șoni a fost unul dintre cei care a săpat mult, unele dintre proiecte fiind „sarcină de serviciu", mai ales marile proiecte de cercetare preventivă, iar altele fiind progenituri dorite, iubite și îngrijite până la

finalul vieții sale. De numele său se leagă, mai ales, cercetările făcute în situl de la Cornești – *Iarcuri*, pentru care a găsit mereu resurse, chiar și în ultimii săi ani, marcați de „bătălia pentru viață”.

Enumerarea șantierelor arheologice la care a participat vorbește de la sine despre rezistența sa, fizică și profesională, și, mai ales, despre dragostea pentru zona Banatului. Astfel, Șoni a participat la sau a condus multe șantiere devenite emblematice pentru această zonă a țării și chiar pentru arheologia și istoria țării noastre. Printre șantierele de pe teritoriul României, amintim: Remetea Mare – *Gomila lui Gabor* (1986–1991); Timişoara – *Strada Lunii* (1988); Cugir – *Cetate* (1987, 1989, 1991); Divici Grad (1994–1995); Gătaia – *Valea Begului* (1995); Foeni – *Cimitirul Ortodox*, Sânandrei – *Ocseplatz*, Parţa – *Tell 1* şi *Tell 2* (1992–1996); Liubcova – *Ţiglărie* (cercetări arheologice subacvatice, 1997–1998); Voiteni – *Groapa cu vulpi* (1998); Cruceni – *Módos ut* (1997, 1999); Susani – *Deluţ* (2002); Peciu Nou – *Bociar* (1998, 2000, 2002); Dumbrăvița–Timișoara, varianta ocolitoare (2004); Foeni – *Gomila Lupului II* (2000, 2004); Deta – *Dudărie* (1999–2000, 2005); Giroc – *Mescal* (2006); Timișoara – *Piața Libertății* (2006); Uivar – *Gomilă* (2000–2002, 2004–2007); Lugoj – varianta ocolitoare II (2008); Pecica – *Şanţul Mare* (2005–2010). Apoi, după obținerea titlului de doctor, au urmat alte șantiere arheologice cunoscute, campaniile sistematice, precum și, în special, marile șantiere de arheologie preventivă de pe teritoriul Banatului: Corneşti – *Iarcuri* (Muzeul Banatului Timișoara – Johann Wolfgang Goethe Universität, Frankfurt am Main – University of Exeter, 2007–2017); Autostrada Lugoj–Deva, Lot 1 (Km 0+000–27+400, 2011); Autostrada Arad–Timișoara, siturile nr. 7 și nr. 10 (2010); Autostrada Lugoj–Deva, Lot 1 (Km 0+000–27+400) și legătura cu tronsonul Belinț–Lugoj (2012); Cornești, valul IV – *Parc fotovoltaic* (2013); Timişoara – *City Business Center* și *Piața Unirii* (2011, 2013–2015); Opatița (2015).

Cu o personalitate debordantă, Șoni se implica activ în tot ceea ce însemna noutate, schimbare, călătorie şi, prin urmare, a participat la mai multe campanii de cercetare în afara teritoriului României, la: Hódmezővásárhely – *Gorzsa* și Parcul Naţional Ópusztaszer (Móra Ferenc Múzeum, Szeged, Ungaria, 1992–1994), Aurisinia – *Grotta dell Edera* (cercetări arheologice internaţionale Università Ca' Foscari – Berkeley University, Italia, 1996), Laghetto del Frassine, Mantova (cercetări arheologice subacvatice Metamauco Sub Padova, Italia, 1997), Bartholomäberg – Gafluna Tal, Austria (Johann Wolfgang Goethe Universität, Frankfurt am Main, 2003).

Într-o vreme în care cercetarea arheologică românească din zona Banatului îşi dorea totul, pe baza celor văzute la colegii din Ungaria sau Austria, Alexadru Szemiklosi a înțeles că, dacă vrea să fie mai bun, trebuie să învețe de la oamenii care sunt mai buni și să se înnoiască, prin urmare a inițiat sau a participat la proiecte internaționale de cercetare arheologică. Enumerăm aici pe cele din 2004 – Sânnicolau Mare – *Strada Comorii nr. 19* (prospecţiuni interdisciplinare organizate de Institutul de Arheologie al Academiei Maghiare din Budapesta și Muzeul Banatului din Timişoara), din 2005 – *ATEMP 2005* (Muzeul Banatului Timișoara – Arizona University, proiect de cercetare și prospectare a zăcămintelor de cupru din Munţii Banatului și Zărandului) și din 2009 – Cornești – *Iarcuri* (Muzeul Banatului Timișoara, Johan Wolfang Goethe

Universtät, Germania, Dickinson College, USA – scanare geomagnetică și cercetări de teren). Pentru binele cercetării arheologice din Banat, a adus oameni, aparate și metode din afara României, neștiind cu siguranță, dar, probabil, sperând în faptul că unii dintre colaboratorii mai tineri, pe care îi implica în proiectele sale, vor forma pe aceste șantiere-școală prietenii și vor dobândi deprinderi care să le ajungă pentru o viață întreagă. Mărturisesc că-i datorez lui Alexandru Szentmiklosi unele dintre cele mai vechi relații de prietenie pe care le am și care s-au format în „vâltoarea" acestor proiecte.

Inevitabil, activitatea științifică se măsoară și prin activitatea de diseminare a rezultatelor cercetării, fie prin intermediul prezentărilor, fie prin intermediul publicațiilor. Am numărat peste 100 de prezentări la manifestări științifice din țară și din străinătate și nenumărate intervenții în domeniul cultural, susținute de-a lungul timpului. Din păcate, moartea prematură ne-a răpit posibilitatea de a mai beneficia de ceea ce, probabil, ar fi trebuit să fie „anii de restituit" ai lui Șoni. Cu toate acestea, ne-au rămas de la el șase cărți și cataloage, redactate ca unic autor, în colaborare sau editate și un număr de peste 60 de articole de specialitate, fără să mai luăm în calcul complexele rapoarte arheologice. Ca un om care a avut privilegiul să îl cunoască, pot să mărturisesc că Șoni scria mult, cel mai adesea în orele de răgaz ale nopții, pe șantiere. Suferea însă de ceea ce suferim cu toți într-o anumită măsură – perfecționismul. Prin urmare, multe dintre cercetările sale au rămas în paginile unor manuscrise, pe care am speranța că le voi vedea publicate cândva de către cei rămași în urmă. Tot de activitatea sa științifică se leagă și faptul că a fost membru în colectivul de redacție al revistei *Banatica* (anuarul Muzeului Banatului Montan Reșița, în anii 2010–2011 și 2015–2018), membru în colectivul editorial al volumului *Aes Aeterna. In honorem Tudor Soroceanu* (Analele Banatului 17, Timișoara, 2009), împreună cu Oliver Dietrich, Laura Dietrich și Bernhard Heeb, membru în colectivul de redacţie al revistei *Analele Banatului. Serie nouă* (anuarul Muzeului Național al Banatului, Timișoara, în anii 2002–2003 și 2008).

A beneficiat de numeroase burse și stagii de pregătire în țară și străinătate, între care amintim specializarea pe care a făcut-o în domeniul arheologiei subacvatice la Padova (Coop. Archeosub Metamauco A.R.L. Padova, Italia, 1997) sau bursele doctorale DAAD, la Julius Maximilians Universität, Würzburg (2003) și la Freie Universität, Berlin (2007). Cred că cel mai important lucru pe care Șoni l-a învățat cu ocazia acestor ieșiri a fost că, dincolo de ceea ce ne dorim să facem, se află și o altă lume. Setea de a cunoaște, de a descoperi această lume, de a învăța lucruri noi i-a fost transmisă și a încercat și el să o transmită mai departe tinerilor colaboratori cu care a lucrat și, mai ales, studenților. Preocupat de viitorul arheologiei bănățene, înțelegând că nimeni nu este veșnic, s-a străduit să găsească în tânăra generație arheologi noi și, mai ales, s-a străduit să-i modeleze, să-i învețe și să vegheze asupra lor. Cariera didactică a început-o în anii '90, sub semnul nevoilor financiare ale tinereții. A fost cadru didactic suplinitor (disciplina Istorie) la Școala Generală Giarmata (1990–1991) și cadru didactic suplinitor (disciplina Istoria Artelor) la Liceul de Arte Plastice (2000–2002). După angajarea la Muzeul Banatului, a devenit, în anii 1997–1999,

cadru universitar asociat (lector) la Universitatea de Vest din Timișoara (seminariile de *Preistorie* și *Bazele Arheologiei*), iar în anii 2009–2014 a fost cadru universitar asociat (lector) în cadrul Masteratului de arheologie interdisciplinară (cursurile de *Metode și tehnici de săpătură*, *Arheometalurgie* și *Muzeologie*).

Din poziția de șef de secție, arheolog și om de cultură, a militat pentru extinderea și îmbunătățirea relațiilor Muzeului Național al Banatului din Timișoara cu instituțiile vecine sau mai îndepărtate și, în special, cu Muzeul Banatului Montan din Reșița. La baza acestor relații au stat prieteniile și respectul reciproc cu mulți dintre colegii din țară și străinătate. Lui i se datorează apariția punctului muzeal „Stăvilar" din *Piața 700*, situat în imediata apropiere a locului desfășurării uneia dintre cele mai mari cercetări arheologice urbane preventive din Timișoara, în urma căreia a descoperit stăvilarul folosit de locuitorii cetății moderne. De asemenea, a militat pentru înființarea unui punct muzeal în satul Cornești, care să valorifice importantele descoperiri arheologice locale și, mai ales, să fie un sprijin important pentru dezvoltarea durabilă a comunității locale. De altfel, Cornești – *Iarcuri* poate fi considerat ca un al doilea copil pentru Șoni și mă gândesc că și el ar fi fost de acord cu această formulare.

Astăzi, alături de șantiere, studii, cărți, metode revoluționare, premiere, unul dintre cele mai importante capitole din viața lui Șonică și, poate, cel mai important lăsat în urmă, este constituit de oameni. Unii dintre tinerii pe care i-a încurajat în meserie sunt astăzi angajați ai Muzeului Național al Banatului sau ai altor muzee din țară, fiind specialiști nu numai în domeniul arheologiei epocii bronzului. Respectul deosebit pentru locul în care s-a născut l-a făcut să-și dedice ani din viață pentru a studia și a pune în valoare Timișoara din epoca otomană, prin cercetare, publicare și formare de specialiști pentru această epocă. Respectul pentru comunitatea locală și pentru meseria aleasă l-a condus deseori însă spre a arde intens, mistuindu-se pe sine. Sunt convinsă că această pasiune, pe care a pus-o în tot ceea ce a atins, a fost cea care l-a ținut în viață în anii grei în care s-a luptat cu boala. De multe ori, pasiunea a învins oboseala, pe care, inevitabil, o simțea din cauza stilului de viață solicitant asociat cu meseria de arheolog.

Așa cum știm cu toții, viața arheologului de teren presupune mult zbucium și o valiză mereu pregătită. Sprijinul pentru aceste arderi intense îl reprezintă cel mai adesea familia, de care el s-a bucurat din plin, nu acceptul și recunoașterea societății. Un familist convins și un tată mândru de copilul său, Alexandru Szentmiklosi a fost un om care-și găsea acasă liniștea după truda unui șantier sau greutățile inerente presupuse de meserie. Soția sa, Daniela, și fiica sa, Ana, i-au fost mereu ancoră sufletească, nelăsându-l să piardă firul realității, și un refugiu sigur din calea cruzimii acesteia. La ultima vizită, știind amândoi că ne vedem pentru ultima dată, l-am ascultat vorbind cu tristețe și cu resemnare despre cele două mari despărțiri de care știa că va avea parte în curând, de familia sa și de șantierul său arheologic. Un om sincer întotdeauna, în fața morții și-a respectat principiile și a rămas constant între cele două mari iubiri ale sale, familia și arheologia, fără a face o diferență între ele și fără a se plânge. De altfel, știa și el că soarta omului este în permanență „la vrerea zeilor" și că, pentru clipele noastre, atâtea câte sunt, există un preț pe care toți trebuie să-l plătim. În liniște sau

cu luptă, toți trecem prin această mare călătorie care este viața, ducând fiecare propria povară și propria fericire. Nu voi uita niciodată că, în acele ultime zile, citea cu o mare seninătate și chiar bucurie, povestea unei alte mari călătorii – *Iliada*. L-am întrebat cum de a ales tocmai această carte și mi-a răspuns zâmbind că o citește pentru Ana și că amândoi vor face o machetă a muntelui Olimp, o machetă... perfectă. Așa era Alexandru Szentmiklosi, un perfecționist, un specialist, un jovial, un prieten pe care te puteai baza și, mai ales, un arheolog de teren. Chiar și în ultimele ceasuri, citind despre ritualurile săvârșite de către ahei înainte de a pleca la războiul împotriva Troiei, se gândea că aceste ritualuri pot reprezenta o posibilă explicație pentru unele dintre cercetările proprii, pe care însă nu a mai apucat să le facă.

Sunt convinsă că a găsit Olimpul perfect pe care-l căuta și că e fericit. Pentru noi, cei rămași în urmă, moștenirea pe care ne-a lăsat-o pare grea și, mai ales, însingurarea și neliniștea par tot mai adânci. Încă unul dintre noi s-a dus, iar noi..., noi rămânem tot mai puțini și tot mai săraci. Dincolo de tristețe însă, cea mai importantă lecție pe care eu am învățat-o de la el – și care cred că i-a guvernat o mare parte dintre alegerile pe care le-a făcut –, a fost să-mi ascult întotdeauna inima.

Sit tibi terra levis, Alexandru Szentmiklosi!

Ana-Cristina Hamat*

* Muzeul Banatului Montan, Reșița; e-mail: anahamat@yahoo.com.

MARIA BĂRBULESCU

(1941–2019)

La 6 februarie 2019 s-a stins din viață acest mare cercetător al antichității romane de la Dunărea de Jos, cu aplecare specială pentru Dobrogea, unde a trăit, funcționat și lucrat în domeniu. Mai întâi, în calitate de cadru didactic universitar la Constanța, formator remarcabil pe lângă savantul clasicist Vladimir Iliescu. Apoi, paralel și, în timp, tot mai implicată în activitatea de cercetare, la Muzeul de Arheologie din Constanța, ulterior numit Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța (MINAC).

Am cunoscut-o pe Mia, cum îi spuneau prietenii și colegii apropiați, când, în primii ani după reluarea, în 1968, a cercetărilor arheologice de la Adamclisi, venea cu studenții constănțeni în practică la săpăturile din cetatea *Tropaeum Traiani*. Pe atunci era preparator la Institutul Pedagogic, inclus din 1993 în Universitatea „Ovidius”, unde a continuat să lucreze, urmând pe merit treptele didactice cuvenite.

De la începutul anilor ’70 a fost direct implicată în activitatea MINAC, trecând de la muzeograf la cercetător I și șef de secție cercetare. S-a impus, de altfel, încă de atunci prin pregătirea inițială de la Universitatea clujeană, unde avusese privilegiul unor mari profesori, ca acad. Constantin Daicoviciu, profesorii Nicolae Lascu, Kurt Horedt, Hadrian Daicoviciu, acad. Ștefan Pascu ș.a. Apoi, s-a impus prin propria

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 361–363

ținută și evoluție deosebită în cercetarea arheologică și epigrafică. În aceste domenii s-a remarcat prin lucrările proprii, nu doar în țară, ci și pe plan internațional.

A fost, la Constanța, cel mai bun cunoscător al fondului epigrafic din Scythia Minor, excelând totodată prin formația clasică și în cunoașterea surselor literare antice privind aria Dunării de Jos. Unul dintre primele rezultate a fost lucrarea de doctorat, susținută în anul 1991, privind viața rurală din Dobrogea romană în epoca Principatului, publicată în volum zece ani mai târziu.

Este autoarea a peste o sută de studii de specialitate, cu precizări noi privind viața din teritoriile orașelor antice și organizarea romană în regiune, de la administrație la economie și viață spirituală și culturală. Ne-a lăsat o operă remarcabilă, la care cu greu s-ar mai putea adăuga ceva. Amintim, în același timp, activitatea de colaborare, apoi și de conducere a unor cercetări arheologice, cu rezultate a căror publicare rămâne un reper nu doar bibliografic, ci și care nu va putea fi neglijat de istoriografie. Ne referim aici în primul rând la așezarea de la Albești, pentru care monografia, publicată cu colaborarea doamnei dr. Livia Buzoianu, reprezintă un exemplu de punere în operă a rezultatelor unor cercetări sistematice atente și bine coordonate.

Arheologia clasică românească și europeană a pierdut prin Maria Bărbulescu o personalitate în domeniu și, totodată, un om deosebit, cu suflet mare și apropiat colegilor și colaboratorilor, întotdeauna cu un ton apropiat, blând, desigur ferm pe poziții, dar nu fără un umor fin, la care se adăuga farmecul unei umbre delicate a accentului ardelenesc înnăscut.

Am avut privilegiul colaborării la ultimul articol scris și publicat de Maria Bărbulescu (în revista Pontica nr. 51).

Acesta este un semn al prieteniei și prețuirii care vor dura peste timp.

Dumnezeu să o odihnească în pace!

Alexandru Barnea[*]

LISTĂ SELECTIVĂ DE LUCRĂRI

VOLUME

Viața rurală în Dobrogea romană (sec. I–III p.Chr.), Bibliotheca Tomitana 3, Constanța, 2001.

Albești. Monografie arheologică. I, Bibliotheca Tomitana 4, Constanța, 2008 (în colaborare).

Tomis. Comentariu istoric și arheologic – Tomis. Historical and Archaeological Commentary, Constanța, 2012 (în colaborare).

Inscriptions de Scythie Mineure, vol. VI.2, București – Paris, 2018 (în colaborare).

[*] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: alex.barnea13@yahoo.com.

STUDII – ARTICOLE

Cu privire la organizarea administrativă a teritoriului capidavens (sec. I–III e.n.), Pontica 3, 1970, p. 211–222.

Despre magistraturi sătești în Dobrogea Romană (sec. I–III e.n.), Pontica 4, 1971, p. 125–136.

Observations sur les anthroponymes des Besses dans deux villages de la Dobroudja romaine, în *Actes de la XII-e Conférence d'Etudes Classiques, Eirene, Cluj-Napoca, 2–7 octobre 1972*, București – Amsterdam, 1975, p. 687–692.

Informații date de Ovidiu despre populația teritoriului rural al Dobrogei în comparație cu alte izvoare documentare, Pontica 5, 1972, p. 429–438.

Colonia Ulpia Zermizegetusa pe o inscripție din Dobrogea, Pontica 15, 1982, p. 153–159 (în colaborare).

Le stade des recherches concernant les installations hydrauliques sur le territoire de Roumanie pendant la période romaine et romano-byzantine (I-er – VI-e s.de n.è.), în *L'eau dans les pays méditerranéens et de la mer Noire dans l'antiquité, de l'époque micénienne (XVIe siècle avant JC) au règne de Justinien (VIe siècle après JC), Actes du congrès international, Athènes, 20–24 mai, 1988*, Athènes, 1992, p. 11–13.

Numele Dekebalos pe o inscripție descoperită în Dobrogea, TD 11, 1–2, 1990, p. 5–9.

Les villages attestés par des sources épigraphiques dans la Dobroudja romaine, în V.H. Baumann (ed.), *La politique édilitaire dans les provinces romaines : vici et villae*, Tulcea, 1998, p. 229–242.

A propos des pontarques du Pont Gauche, Ancient West & East 3, 2, 2004, p. 354–364 (în colaborare).

Amphores de provenance diverse découvertes à Albești (dép. de Constantza), în S. Conrad, R. Eincke, A.E. Furtwängler, H. Löhr, A. Slawisch (eds.), *Pontos Euxeinos, Beiträge zur Archaeologie und Geschichte des Antiken Schwarzmeer- und Balkanraumes*, Langenweissbach, 2006, p. 45–56 (în colaborare).

De nouveau sur le Koinon du Pont Gauche à partir d'une inscription inédite de Tomi, Dacia N.S. 51, 2007, p. 139–145.

Cuneus Equitum II Stablesianorum la Sucidava (Moesia Secunda), Pontica 51, 2018, p. 419–422 (în colaborare).

DRAGOMIR-NICOLAE (MIREL) POPOVICI

(1952–2019)

Întortocheate sunt căile Domnului și greu este omului a le descifra, a afla planurile Sale...

Într-o zi de joi, seara, discutând la telefon cu cei dragi, Dragomir-Nicolae Popovici, Mirel cum îi spuneau cei apropiați, se declara mulțumit și liniștit că poate lucra în voie pe unul dintre șantierele sale de suflet. Era pe Popina Bordușani, în mijlocul Bălții Ialomiței, dintre cele două brațe ale Dunării care se despart la Răsărit de Călărași și se reunesc la Miazăzi de Hârșova, pe *tell*-ul eneolitic atât de drag lui și transformat, de El, din reședința unui ocol silvic într-un șantier-școală cu toate cele necesare: dormitoare, bucătărie, depozit de materiale arheologice, bibliotecă, apă curentă și lumină electrică.

Iar în dimineața de vineri, 8 martie 2019, când sosi paznicul, era fără suflare. Era ajunul zilei dedicate celor „40 de sfinți mucenici din Sevastia”. La ora 5 dimineața, inima lui încetase a mai bate ... Cu un an și patru luni înainte, îl serbasem la Slobozia și Călărași pentru cei 65 de ani împliniți și începutul vieții de „tânăr pensionar”.

A repetat ceea ce făcuse, cu 16 ani în urmă, pe celălalt șantier de suflet, pe *tell*-ul de la Hârșova, Marea Doamnă, sfătuitoare, colegă și prietenă, Alexandra (Sanda) Bolomey.

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 365–376

Se născuse pe 10 noiembrie 1952 la Ianca, jud. Brăila, unde tatăl său era aviator. Apoi s-a mutat, cu părinții, la Bacău. Facultatea (1971–1975) a făcut-o la Iași, beneficiind de învățăturile unor reputați specialiști: Mircea Petrescu-Dîmbovița, Adrian Florescu, Nicolae Ursulescu, Anton Nițu ș.a. A lucrat la Muzeul Național al Bucovinei din Suceava (1975–1979), efectuând săpături în „cetățuile" de la Preutești, Merești, Suceava.

De 40 de ani eram în același birou – ca muzeografi, cercetători, directori adjuncți, pensionari, colaboratori, prieteni – la Muzeul Național de Istorie a României. Am făcut parte din aceeași Comisie Națională de Arheologie. În deplasări, de multe ori, date fiind condițiile vremurilor, am dormit în același pat, ne-au mâncat aceiași purici, am băut bere din pungă, am gătit pe același aragaz, ne știam unele secrete...

Cercetător al neoliticului – culturile Cucuteni (așezările de la Poduri, jud. Bacău, și Ariușd, jud. Covasna) și Gumelnița – a fost apreciat la nivel internațional ca un foarte bun specialist. Și-a dedicat întreaga pricepere și energie arheologiei, știința căreia i s-a dăruit fără rezerve o viață întreagă, până în ultima clipă. A fost un excelent profesor, oferind cu generozitate din timpul și competența sa, pentru a forma, atât de la catedra Facultății de Istorie și Arheologie a Universității „Valahia" din Târgoviște, cât și de pe șantierele de la Hârșova și Bordușani, generații succesive de arheologi.

În calitate de director adjunct al Muzeului Național de Istorie a României, și-a demonstrat calitățile de bun organizator și spiritul de inițiativă, contribuind decisiv la constituirea Centrului Național de Cercetări Pluridisciplinare „Alexandra Bolomey" și la realizarea unor proiecte expoziționale notabile, printre care : *„A l'aube de l'Europe : Les grandes cultures néolithiques de Roumanie"* (Olten, Elveția) și *„The Lost World of Old Europe"* (New York, SUA; Oxford, Marea Britanie; Atena, Grecia).

Prieten al Franței, colaborând cu reprezentanți ai Guvernului francez, cu care a întemeiat o apropiată prietenie, iar ei devenind prieteni ai României – Bernard Randoin și regretatul Yannick Rialland. Era mândru că i-a fost conferit titlul de „chevalier des Arts et Lettres".

Era, în același timp, copil, tată și bunic...

Acum, la despărțire, nu pot decât să-i spun un temporar „Adio", căci „mourir c'est partir un peu". Iar anticul „sit tibi terra levis" este specific arheologului căruia îi place țărâna ușoară (când mânuiește truela/șpaclul și pensula/măturica).

George Trohani[*]

---

[*] Muzeul Național de Istorie a României, București; e-mail: gtrohani@yahoo.com.

Evocarea a mai văzut lumina tiparului în CCA, campania 2018, Sibiu, 2019, p. 409–414. Am considerat, deoarece a fost făcută la rugămintea noastră, potrivit să o reproducem, cu completări biobibliografice, în amintirea celui care a fost, dincolo de un mare arheolog, și un coleg apropiat și un membru al colegiului redacțional al revistei *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* (nota redacției).

ACTIVITATEA ŞTIINŢIFICĂ[1]

1971–1975 – Facultatea de Istorie-Filosofie, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iaşi; stagii de formare profesională în cadrul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol”, Iaşi, pe șantierele arheologice: Foltești (jud. Galați), Cotnari (jud. Iași), Ștefan cel Mare, Fântânele şi Mărgineni (jud. Bacău), Risești (jud. Vaslui), Ștefănești și Mitoc – *Pârâul lui Istrati* (jud. Botoşani);

1975–1979 – muzeograf la Muzeul Național al Bucovinei, Suceava; membru în colectivele de cercetare ale şantierelor arheologice Ștefănești şi Mitoc (jud. Botoşani), Merești, Rădăuți, Ițcani și Preutești – *Cetate* (jud. Suceava);

1979–1993 – muzeograf la Muzeul Național de Istorie a României, Bucureşti; membru în colectivele de cercetare, şef de şantier, şantierele arheologice Preutești – *Cetate* (jud. Suceava), Poduri – *Dealu Ghindaru* (jud. Bacău), Mitoc – *Pârâul lui Istrati* (jud. Botoşani), Cârniceni (jud. Iaşi), Valea Șosii (jud. Bacău), Prohozești – *Siliște* (jud. Bacău), Valea Buzăului: Mlăjet, Valea Lupului, Pârscov, Albeşti, (jud. Botoşani), Roma (jud. Botoşani), Brănești – *Vadul Anei (S.A.I.)*; 1987–2000 – şantierul arheologic Bordușani (jud. Ialomița), 1986–2000 – şantierul arheologic Hârșova (jud. Constanta);

2001–2019 – şef de şantier: Hârşova – *Tell* (jud. Constanţa); Borduşani – *Popină* (jud. Ialomiţa);

1993–2003 – director științific la Muzeul Național de Istorie a României, București;

2003–2017 – şef secţie arheologie la Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti; redactor-şef al revistei *Cercetări Arheologice*; editor al seriei *Cercetări Pluridisciplinare*[2];

1996–2011 – comisar al părții române pentru organizarea de expoziții internaționale: *Vivre au bord du Danube il y a 6500 ans* (Franța,1996–1997); *L'Or des Princes barbares (*Franţa, Germania, 2000–2001); Guldskatter Rumanien under 7000 ar (Suedia, 2004–2005); Expediţia suedeză în Cipru (Bucureşti, 2005–2006); *L´Art neolithique en Roumanie* (Elveția, 2008–2009); *The Lost World of Old Europe. The Danube Valley, 5000–3500 BC* (New York, Ashmolean Museum Oxford, Museum of Cycladic Art, Atena, 2009–2011);

2018–2019 – membru în colegiul redacțional al revistei *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie.*

[1] Redacția mulțumeşte domnilor George Trohani şi Valentin Radu (Muzeul Naţional de Istorie a României) pentru sprijinul acordat în ordonarea documentarului biografic şi a listei de publicaţii.

[2] Serie în care au apărut lucrări precum: M. Cârciumaru, A. Tomescu, *Palinologia. Aplicaţiile ei în arheologie*, I, Bucuresti, 1994; A. László, *Datarea prin radiocarbon în arheologie*, II, Bucureşti, 1997; C. Haită, *Sedimentologie şi micromorfologie. Aplicaţii în arheologie*, IV, Târgovişte, 2003; I. Tomescu, *Studiul resturilor lemnoase în arheologie. Paleoecologie şi paleoetnografie*, VII, Târgovişte, 2004; M. Cârciumaru, M. Pleşa, M. Mărgărit, *Omul şi plantele. Manual de analiză carpologică*, VIII, Târgovişte, 2004; A. Bălăşescu, V. Radu, *Omul şi animalele. Strategii şi resurse la comunităţile Hamangia şi Boian*, IX, Târgovişte, 2004; A. Bălăşescu, V. Radu, D. Moise, *Omul şi mediul animal între mileniile VII–IV î.e.n. la Dunărea de Jos*, XI, Târgovişte, 2005.

ACTIVITATEA UNIVERSITARĂ:
FACULTATEA DE ŞTIINŢE UMANISTE – UNIVERSITATEA „VALAHIA”, TÂRGOVIŞTE:

1995–2002 – titular al cursurilor *Istorie universală antică*; *Bazele arheologiei*;
1997–2002 – titular al cursului special *Probleme actuale ale arheologiei contemporane*;
1998 – titular al cursurilor speciale *Evoluţia epocii neo-eneolitice pe teritoriul României în context sud-est european* și *Indoeuropenizarea sud-estului Europei – aspecte arheologice*;
2002–2004 – titular al cursului *Istoria veche a României*;
2005 – titular al cursului *Istorie universală antică*;
2008 – titular al cursurilor *Istorie universală antică*; *Bazele arheologiei*; *Muzeologie generală.*

PROGRAME DE CERCETARE:

INTERNAȚIONALE

1993 – Programul de cooperare româno-francez, director de program pentru partea română;
2002–2006 – Programul COST G8 al Comunităţii Europene, membru al comitetului managerial;
2005 – Programul EARTH al Comunităţii Europene, membru al grupului de cercetare român;
2006 – EU-ECONET, membru al grupului de cercetare român;

NAȚIONALE

1996–2000 – *Evoluţia comunităţilor umane în bazinul Dunării de Jos, tell-urile de la Hârșova, jud. Constanţa şi Borduşani – Popină, jud. Ialomiţa*, director de proiect;
2002–2005 – Programul CERES PP8 *Concepţii, metode şi tehnici de cercetare modernă în arheologia românească*, director de proiect;
2005 – Programul CERES-503, director de proiect;
2006 – *Amenajarea, organizarea şi utilizarea spaţiului la comunităţile eneolitice din bazinul Dunării de Jos*, director de program.

DISTINCȚII

– premiul naţional „Adrian Rădulescu” pentru patrimoniul cultural naţional (2001);
– premiul Naţional ICOM România pentru tematica expoziţiei „Cultura Gumelniţa, o civilizaţie necunoscută” (2002);
– diplomă de merit din partea Ministerului Culturii şi Cultelor pentru merite deosebite în domeniul cercetării arheologice (2003);
– premiul naţional „Emil Condurachi” pentru patrimoniul cultural naţional (2004);
– diplomă de recunoştinţă din partea Muzeului de Istorie şi Arheologie – Piatra Neamţ (2004);
– ordinul „Meritul cultural“ în grad de Cavaler clasa E (2004);
– diplomă de merit din partea Ministerului Culturii şi Cultelor pentru merite deosebite în domeniul cercetării arheologice (2007).

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE

VOLUME

Cultura Cucuteni (faza A), Universitatea „Valahia" Târgovişte, teză de doctorat şi rezumatul tezei.

Cultura Cucuteni. Faza A. Repertoriul aşezărilor (1), BiblMemAnt 8, Piatra Neamţ, 2000.

Corpus-ul descoperirilor, în D. Monah, Şt. Cucoş, *Cultura Cucuteni pe teritoriul României*, cap. V, Iaşi, 1985, p. 52–177 (în colaborare).

Cercetarea arheologică pluridisciplinară. Concepte, metode şi tehnici, Târgovişte, 2002 (în colaborare).

Archaeological Pluridisciplinary Researches at Borduşani-Popină, Târgovişte, 2003 (în colaborare).

Archéozoologie en Roumanie. Corpus de données, Târgovişte, 2003 (în colaborare).

Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective, Cercetări Pluridisciplinare 10, Târgovişte, 2006 (editor, în colaborare).

CATALOAGE DE EXPOZIŢII

Ceramica neolitică. Meşteşug, artă, tradiţie. Trei milenii de spiritualitate preistorică, Piatra Neamţ, 1995 (în colaborare).

Viaţa pe malul Dunării acum 6500 ani: Expoziţie româno-franceză 1996–1997 / Vivre au bord du Danube il y a 6500 ans : Exposition franco-roumaine 1996–1997, Paris, 1996 (în colaborare).

O lume regăsită. Satul cucutenian de la Poduri, Bucureşti, 2000 (în colaborare).

A refound world : The Cucutenian village from Poduri, Bucureşti, 2001 (în colaborare).

Guldskatter Rumanien under 7000 ar, Stockholm, 2004.

Naşterea unei mari expoziţii: A l'aube de l'Europe. Les grandes cultures nèolithiques de Roumanie. Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti, Octobre 2007 – Janvier 2008, Târgovişte – Bucureşti, 2008 (în colaborare).

STUDII – NOTE – RAPOARTE ARHEOLOGICE

Noi descoperiri de topoare de silex din judeţele Suceava şi Neamţ, Suceava 4, 1977, p. 65–73.

Figurine de lut din vechile colecţii ale muzeelor din judeţul Suceava (I), Suceava 5, 1978, p. 561–566 (în colaborare).

Figurine de lut din vechile colecţii ale muzeelor din judeţul Suceava (II), Suceava 6–7, 1979–1980, p. 643–656 (în colaborare).

Un mormânt în cistă descoperit la Şerbăneşti (com. Zvorâştea, judeţul Suceava), Suceava 6–7, 1979–1980, p. 657–662 (în colaborare).

Şantierul arheologic Preuţeşti – „Cetate", jud. Suceava. 1979. Raport preliminar, CA 4, 1981, p. 54–57 (în colaborare).

Date preliminare privind aşezarea Precucuteni III de la Chipereşti – Iaşi, CI S.N. 12–13, 1981–1982, p. 101–112 (în colaborare).

Cercetările arheologice din „Cetăţuia" de la Mereşti (com. Vultureşti, jud. Suceava), Suceava 8, 1982, p. 545–551 (în colaborare).

Determinarea pigmenţilor utilizaţi la decorarea ceramicii cucuteniene, Cercetări de conservare şi restaurare 2, 1982, p. 205–208 (în colaborare).

Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian „Dealul Ghindaru", com. Poduri, jud. Bacău, CA 5, 1982, p. 9–22 (în colaborare).

Şantierul arheologic Preuțești – „Cetate" jud. Suceava", CA 5, 1982, p. 23–27 (în colaborare).

Cercetările arheologice de la Poduri – Dealul Ghindaru, CA 6, 1983, p. 3–22 (în colaborare).

Câteva observații privitoare la metalurgia cuprului pe teritoriul României, MuzNaț 7, 1983, p. 5–16.

Începutul primei epoci a fierului în nordul Moldovei în lumina cercetărilor de la Preutești, (jud. Suceava), în *Documente recent descoperite și informații arheologice*, București, 1983, p. 25–32.

Şantierul arheologic Poduri – Valea Şosii, „Dealul Păltiniș", județul Bacău, CA 7, 1984, p. 45–62 (în colaborare).

Şantierul arheologic Poduri – Prohozeşti„Siliște", jud. Bacău, CA 7, 1984, p. 65–79 (în colaborare).

Cercetările arheologice de la Preuțești (jud. Suceava), CA 7, 1984, p. 81–84 (în colaborare).

Monostandard activation analysis of prehistoric copper objects, în *Procedings of First Balkan Conference on Activation Analysis, Varna (Bulgaria); 6–8 May 1985*, Sofia, 1985, p. 186–188 (în colaborare).

Cercetări arheologice din anul 1981 de la Mitoc – Pîrîul lui Istrati, jud. Botoşani, CA 8, 1986, p. 9–19.

Şantierul arheologic Preoteşti „Dealul Cetăţii" (jud. Suceava), *1983*, CA 8, 1986, p. 37–41 (în colaborare).

Noi date C14 din nivelurile aparținând culturii Precucuteni din stațiunea de la Poduri – „Dealul Ghindaru", CA 8, 1986, p. 137–142 (în colaborare)

Contribuții la cunoașterea ritului funerar din bronzul mijlociu în nordul Moldovei, SCIVA 38, 1, 1987, p. 72–75 (în colaborare).

Considerations about the Synchronism of the Cernavoda I Culture, Pontica 21–22, 1988–1989, p. 291–297 (în colaborare).

Cercetările arheologice din așezarea de pe Dealul Botoșanca (comuna Roma, județul Botoşani, Hierasus 7–8, 1989, p. 269–280 (în colaborare).

O inscripție inedită de la Carsium, SCIVA 40, 3, 1989, p. 241–247 (în colaborare).

Cercetările arheologice din tell-ul de la Hârșova, jud. Constanţa, *1988*, CA 9, 1992, p. 8–11 și pl. 1–6 (în colaborare).

Aşezarea cucuteniană de la „Balta lui Ciobanu" (com. Roma, jud. Botoşani), CA 9, 1992, p. 12–28 (în colaborare).

Cultura Cernavoda I în contextul descoperirilor de la Hârşova, Pontica 25, 1992, p. 15–44 (în colaborare).

Roumanie. Les pêcheurs du Bas-Danube du Ve au IIIe millénaire avant J.-C., Archeologia 10 (294), octobre 1993, p. 20–31 (în colaborare).

Borduşani „Popina”, jud. Ialomiţa, CCA, campania 1993, Satu Mare, 1994, p. 6 (în colaborare).

Hârşova-Tell, jud. Constanţa, CCA, campania 1993, Satu Mare, 1994, p. 29–31 (în colaborare).

Borduşani „Popina”, A., jud. Ialomiţa, CCA, campania 1994, Cluj-Napoca, 1995, p. 10–11 (în colaborare).

Hârşova-Tell, jud. Constanţa, CCA, campania 1994, Cluj-Napoca, 1995, p. 39–41 (în colaborare).

Poduri, „Dealul Ghindaru”/„Între Pâraie”, jud. Bacău, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983–1992*, Brăila, 1996, p. 88–89 (în colaborare).

Considérations historiques concernant les fortifications hallstattiennes anciennes à l'est des Carpates, în G. Simion (ed.), *Premier Age du Fer aux bouches du Danube et dans les regions autour de la Mer Noire”, Actes du Colloque International, Tulcea, septembre 1993*, Bibl. Istro-Pontică, Seria Arheologie 2, Tulcea, 1997, p. 51–65 (în colaborare).

Archaeological researches at Borduşani – Popină (Ialomiţa county). Preliminary Report 1993–1994, CA 10, 1997, p. 35–144 (în colaborare).

Observations about the Cucutenian Phase A Communies Behaviour Regarding the Human Body, I, AUVT–SAH 1, 1997, p. 25–38.

Note pentru o viitoare şi necesară istoriografie a arheologiei româneşti (I), BMJTAG 5, 1997, p. 17–22.

Borduşani „Popina”, A., jud. Ialomiţa, CCA, campania 1997, Călărași, 1998, p. 6–7 (în colaborare).

Hârşova-Tell, jud. Constanţa, CCA, campania 1997, Călărași, 1998, p. 28 (în colaborare).

Les recherches archéologiques du tell de Hârşova (dép. de Constanţa), *1997–1998*, CA 11, 1998–2000, partea I, p. 13–124 (în colaborare).

Metoda de săpătură şi înregistrarea datelor stratigrafice într-un sit pluristratificat – tell-ul neo-eneolitic de la Hârşova, CA 11, 1998–2000, partea I, p. 199–233 (în colaborare).

Cercetările preliminare din necropola tumulară de la Hîrşova (jud. Constanţa), CA 11, 1998–2000, partea a II-a, p. 425–456 (în colaborare).

Exchanges during the Eneolithic Period. Case study of the Cucuteni Culture, AUVT–SAH 2–3, 2000–2001, p. 87–99.

Spectrographic analysis of neo-eneolithic obsidian samples and several considerations about the obsidian supply sources, AUVT–SAH 2–3, 2000–2001, p. 117–127 (în colaborare).

Le tell néolithique et chalcolithique de Hârşova (Roumanie), în J. Guilaine (ed.), *Communautés villageoises du Proche-Orient à l'Atlantique (8000–2000 avant notre ère)*, Paris, 2001, p, 119–152 (în colaborare).

Poduri – Dealul Ghindaru un tell chalcolithique dans l' Est de la Roumanie, în *Actes du XIVème Congrès UISPP*, BARIntSer 1303, Oxford, 2001, p. 349–357 (în colaborare).

Borduşani, com. Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2000, Suceava, 2001, p. 43–44 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Hârşova Tell, CCA, campania 2000, Suceava, 2001, p. 98–99 (în colaborare).

Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru, CCA, campania 2000, Suceava, 2001, p. 190–198 (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2001, Buziaş, 2002, p. 61 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2001, Buziaş, 2002, p. 152 (în colaborare).

Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru, CCA, campania 2001, Buziaş, 2002, p. 242–246 (în colaborare).

Gumelniţa pottery from Borduşani – Popină. Case study, Cap. I, în D. Popovici, C. Haită, A. Bălăşescu, V. Radu, F. Vlad, I. Tomescu, *Archaeological Pluridisciplinary Researches at Borduşani-Popină*, Târgovişte, 2003, p. 9–34 (în colaborare)

Area organisation, arrangement and use in the Cucuteni phase A Culture (I), CA 12, 2003, p. 305–324

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2002, Covasna, 2003, p. 55–57 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2002, Covasna, 2003, p. 141–143 (în colaborare).

Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru, CCA, campania 2002, Covasna, 2003, p. 243–245 (în colaborare).

Cucuteni – en unik civilisation, în *Guldskatter Rumanien under 7000 ar*, Stockholm, 2004, p. 22–25.

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2003, Cluj-Napoca, 2004, p. 58–59 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2003, Cluj-Napoca, 2004, p. 134–135 (în colaborare).

Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru, CCA, campania 2003, Cluj-Napoca, 2004, p. 242–244 (în colaborare).

Study on Pigments for Ceramics and Glass Using X-ray Methods, în M. Uda, G. Demortier, I. Nakay (eds.), *X-rays for Archaeology. Proceedings of 1st International Symposium on X-Ray Archaeometry, Tokyo, June 2002*, Springer, 2005, p. 163–171 (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2004, Mangalia, 2005, p. 69–73 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2004, Mangalia, 2005, p. 171–174 (în colaborare).

Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru, CCA, campania 2004, Mangalia, 2005, p. 281–283 (în colaborare).

Observations about the pintaderas from the Cucuteni culture area in Romania, CA 13, 2006, p. 173–187.

Hârşova: un studiu de caz?, în D. Popovici, M. Anghelinu (eds.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Cercetări Pluridisciplinare 10, Târgovişte, 2006, p. 43–47.

Epilog: cercetarea pluridisciplinară şi arheologia românească / Epilogue: la recherche pluridisciplinaire et l'archéologie roumaine, în D. Popovici, M. Anghelinu (eds.), *Cercetarea arheologică pluridisciplinară în România. Trecut, prezent, perspective*, Cercetări Pluridisciplinare 10, Târgovişte, 2006, p. 116–136 / p. 137–159 (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2005, Constanţa, 2006, p. 89 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2005, Constanţa, 2006, p. 176 (în colaborare).

Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru, CCA, campania 2005, Constanţa, 2006, p. 275–277 (în colaborare).

Phase and chemical composition analysis of pigments used in Cucuteni Neolithic painted ceramics, Documenta Praehistorica 34, 2007, p. 281–288 (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2006, Tulcea, 2007, p. 77–79, 494 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2006, Tulcea, 2007, p. 173–177 (în colaborare).

Măriuţa, com. Belciugatele, jud. Călăraşi. Punct: La Movilă, CCA, campania 2006, Tulcea, 2007, p. 230–232 (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2007, Iaşi, 2008, p. 48–51, 494 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2007, Iaşi, 2008, p. 147–149, 374 (în colaborare).

A l'aube de l'Europe, în M. Wullschleger, J. Chamay, Fr. van der Wielen-van Ommeren (eds.), *L'art néolithique en Roumanie* [Ouvrage publié à l'occasion de l'exposition *Steinzeitkunst. Frühe Kulturen aus Rumänien*, au Historisches Museum Olten, du 3 juin au 5 octobre 2008], Napoli, 2008, p. 19–45 (în colaborare) [cu ediţii şi în engleză şi germană]

Investigation of Neolithic ceramic pigments using synchotron radiation X-ray diffraction, în Powder Diffraction, Internaţional Journal of Materials Characterisation 23, 3, September, 2008, p. 195–199 (în colaborare).

New data concerning the Gumelniţa culture to the north of the Danube in the light of recent research, în F. Draşovean, D.L. Ciobotaru, M. Maddison (eds.), *Ten years after. The Neolithic of the Balkans, as uncovered by the last decade of research*, *Proceedings of the Conference held at the Museum of Banat on November 9th–10th, 2007*, BiblHistArchBan 49, Timişoara, 2009, p. 323–328.

L'exploitation du bois dans l'habitat énéolithique de Borduşani – Popină (dép. de Ialomiţa), AUVT–SAH 11, 1, 2009, p. 53–68 (în colaborare).

L'utilisation du harpon dans la culture Gumelniţa. Etude de cas : l'habitat de Borduşani – Popină (dép.de Ialomiţa), CA 17, 2010, p. 35–54 (în colaborare).

Copper Age Traditions North of the Danube River, în D.W. Anthony, J.Y. Chi (eds.), *The Lost World of Old Europe. The Danube Valley, 5000 – 3500 BC*, New York, 2010, p. 90–111.

Production and function of barbed points from the Gumelniţa tell of Hârşova (Constanţa county), AnB S.N., Arheologie – Istorie 19, 2011, p. 33–49 (în colaborare).

Cercetările arheologice de la Mlăjet – Balastieră, Mousaios 15, 2011, p. 55–62.

Cercetările arheologice de la Valea Lupului, Mousaios 15, 2011, p. 147–158 (în colaborare).

Valea Buzăului. Schiţă a cadrului arheologic şi istoric al zonei Nehoiaşu – Chirleşti – Pătârlagele. Cercetări arheologice de suprafaţă, Mousaios 15, 2011, p. 33–49 (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2010, Sibiu, 2011, p. 19–22 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2010, Sibiu, 2011, p. 48–52 (în colaborare).

Another facet of the man – Red deer relationship in prehistory : Antler exploitation at the Eneolithic settlement at Hârşova tell (Constanţa County, Romania), Documenta Praehistorica 39, 2012, p. 325–344 (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2011, Târgu Mureş, 2012, p. 20–26, 299–301 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2011, Târgu Mureş, 2012, p. 63–68, 305–307 (în colaborare).

Sophisticated cattle dairy husbandry at Borduşani – Popină (Romania, 5th mill BC): the evidence from complementary analysis of mortality profiles and stable isotopes, World Archaeology 45, 3, 2013, p. 447–472 (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2012, Craiova, 2013, p. 22–28, 241–246 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2012, Craiova, 2013, p. 66–68, 247–255 (în colaborare).

Unraveling the complexity of domestication: A case study using morphometrics and ancient DNA analyses of archaeological pigs from Romania, Philosophical Transactions of the Royal Society B – Biological Scieces 370 (1660), December 2014: http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2013.0616, 8 p. (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2014, Piteşti, 2015, p. 36–40 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2014, Piteşti, 2015, p. 75–76 (în colaborare).

From block to finished object, the function of personal ornaments in the Eneolithic settlement of Hârşova-Tell (judeţul Constanţa, Romania), ActaArchCarp 47, 2012 (în colaborare).

Programul de colaborare româno-francez de la Hârşova-tell, jud. Constanţa. Campania 2013, CA 21, 2014, p. 25–54 (în colaborare).

Şantierul arheologic Borduşani – Popină, jud. Ialomiţa (2012–2014), CA 21, 2014, p. 55–118 (în colaborare).

Cercetări arheologice sistematice (2009–2014). I. Borduşani – Popină, CA 21, 2014, p. 471–474 (în colaborare).

Cercetări arheologice sistematice (2009–2014). I. Hârşova-tell, CA 21, 2014, p. 477–479 (în colaborare).

Food Supply Strategies in the Romanian Eneolithic: Sheep/Goat Husbandry and Fishing Activities from Hârşova Tell and Borduşani – Popină (5th Millennium BC), EJA 17 (30), 2014, p. 407–433 (în colaborare).

Programul de colaborare româno-francez de la Hârşova-tell, jud. Constanţa. Campania 2016, CA 23, 2016, p. 17–47 (în colaborare).

Harvesting mollusks in Eneolithic. Case study of freshwater bivalve accumulations from the tell settlements Borduşani – Popină and Hârşova tell (Romania, 5th millennium BC), Environmental Archaeology 21, 4, 2016, p. 334–350 (în colaborare)

From operculum to bead. Production of pearls from opercular bones of Cyprinus carpio in the Romanian Eneolithic, Environmental Archaeology 21, 4, 2016, p. 351–360 (în colaborare).

Wild, domestic and feral? Investigating the status of suids in the Romanian Gumelniţa (5th mil cal BC) with biogeochemistry and geometric morphometrics, JAA 42, June 2016, p. 27–36 (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2015, Târgu Jiu, 2016, p. 19–21, 257–258 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2015, Târgu Jiu, 2016, p. 36.

Investigating the scale of herding in Chalcolithic pastoral communities settled by the Danube river in the 5th millennium BC: a case study at Borduşani – Popină and Hârşova-tell (Romania), Quaternary International 436, Part B, 2017, p. 29–40 (în colaborare).

The experiment in the service of Archaeology. Pieces of osseous materials processed in the experimental workshop developed on the archaeological site from Bordusani – Popină (România), în R. Alonso, J. Baena, D. Canales (eds.), *Playing with time. Experimental archaeology and the Study of the Past. Papers of 41th International Experimental Archaeology Conferrence, 8–11 May 2014, Museo de la Evolucion Huma, Burgos, Spain*, Madrid, 2017, p. 67–72 (în colaborare).

Borduşani, jud. Ialomiţa. Punct: Popină, CCA, campania 2016, Bucureşti, 2017, p. 27–29 (în colaborare).

Hârşova, jud. Constanţa. Punct: Tell, CCA, campania 2016, Bucureşti, 2017, p. 64–66 (în colaborare).

RECENZII – CRONICI – OMAGII

M. Cârciumaru at 60 years, AUVT–SAH 2–3, 2000–2001, p. 8–16 (în colaborare).

M. Anghelinu, Evoluţia gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte şi modele aplicate în preistorie, Târgovişte, 2003, CA 13, 2006, p. 477–482.

Cercetarea arheologică dedicată epocii preistorice (paleolitic, epoca neolitică și epoca bronzului) în Dobrogea, Muntenia și Oltenia în perioada 1999–2007, Valachica 21–22 (= CCA, campania 2009, Târgovişte), 2010, p. 25–28.

Programe şi proiecte de cercetare (2009–2014). C. Proiecte de cercetare coordonate de MNIR cu finanţare UEFISDCI. IV. Modele de coevoluţie între om şi mediu în zona umedă a Bălţii Ialomiţei, CA 21, 2014, p. 523–525 (în colaborare).

Expoziţii (2009–2014). A. Expoziţii internaţionale. I. The Lost World of Old Europe. The Danube Valley 5,000–3,000 BC, CA 21, 2014, p. 531–532.

Expoziţii (2009–2014). C. Expoziţii naţionale. I.a. Comorile timpului, CA 21, 2014, p. 533–534 (în colaborare).

Expoziţii (2009–2014). C. Expoziţii naţionale. I.g. Istorii nescrise, CA 21, 2014, p. 536 (în colaborare).

Expoziţii (2009–2014). C. Expoziţii naţionale. I.h. Steaguri medievale imaginare, CA 21, 2014, p. 536–537 (în colaborare).

Expoziţii (2009–2014). C. Expoziţii naţionale. II.b. Dobrogea. Entre terre et mer, l'empreinte du temps et des hommes, CA 21, 2014, p. 539 (în colaborare).

OBITUARIA

Vladimir Dumitrescu, CA 9, 1992, p. 122–125.

Alexandra Maria Bolomey, CA 10, 1997, p. 455–457.

Radu Florescu, CA 12, 2003, p. 475–476.

Domnul Radu Florescu, în *De vorbă cu Radu Florescu. Amintiri și evocări*, Tîrgoviște, 2013, p. 46–48

Dan Monah (1943–2013), CA 20, 2013, p. 269–270.

Mircea Petrescu-Dîmboviţa (1915–2013), CA 20, 2013, p. 271–272.

Gheorghe Dumitroaia (1949–2016), CA 23, 2016, p. 215–220; SCIVA 67, 3–4, 2016, p. 377–379; CCA, campania 2015, București, 2016, p. 249–250.

BOGDAN CONSTANTINESCU

(1949–2019)

Bogdan Constantinescu s-a născut la 4 octombrie 1949 în Bucureşti. În perioada 1967–1972 a urmat cursurile Facultăţii de Fizică din cadrul Universităţii Bucureşti, secţia de fizică nucleară. Şi-a făcut lucrarea de diplomă la Institutul Unificat de Cercetări Nucleare (IUCN) de la Dubna, regiunea Moscova (laboratorul condus de academicianul Gheorghi N. Flerov), centru de cercetare cu o largă recunoaştere internaţională datorită rezultatelor ştiinţifice remarcabile, care dispunea încă de atunci şi de un bogat program educaţional dedicat pregătirii studenţilor. Imediat după absolvirea facultăţii, în 1972, a fost angajat cercetător ştiinţific la Institutul de Fizică Atomică, devenit, între timp, în urma mai multor reorganizări, Institutul Naţional de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică şi Inginerie Nucleară „Horia Hulubei". În anul 1987 a obţinut doctoratul în fizică, cu o teză având ca subiect aplicarea metodelor nucleare şi atomice în studiul materialelor.

Pe parcursul activităţii sale de cercetare, a fost mereu preocupat să-şi îmbogăţească cunoştinţele în domeniul fizicii. În acest sens, a efectuat cursuri şi stagii de specializare pentru studiul energiei atomice în institute renumite din lume, precum Institutul pentru Energie Atomică Kurchatov, Moscova, Institutul pentru Fizică

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 377–383

Atomică şi Tehnologie (NIIEFA Efremov) din Sankt Petersburg, Centrul de Cercetări Jülich (IFF/KFA Jülich), din Germania.

Pe lângă activitatea de cercetare desfăşurată în ţară, Bogdan Constantinescu a ocupat şi poziţia de reprezentant al României în coordonarea programului pentru reactoare de fuziune nucleară al ţărilor est-europene (CAER, 1982–1989). A reprezentat România şi în Comitetele de Management ale acţiunilor Uniunii Europene COST G1 – Folosirea metodelor IBA (*Ion Beam Analysis*) în artă şi arheologie (1996–2000), COST G8 – Folosirea metodelor fizico-chimice în studiul obiectelor muzeale (2001–2006) şi COST IE0601 – Studierea obiectelor din lemn aparţinând patrimoniului cultural prin metode ale ştiinţelor exacte (2007–2012).

Îndrăgind foarte mult istoria, fiind pasionat, în special, de studiul obiectelor vechi, a încercat să afle cât mai multe informaţii despre acestea cu ajutorul metodelor fizico-chimice (XRF – fluorescenţă de raxe X, PIXE – emisie de raze X indusă de particule încărcate, PIGE – emisie de raze gamma indusă prin iradiere cu protoni, FNAA – activare cu neutroni rapizi). Pentru că astfel de studii aveau nevoie şi de sprijin financiar, a depus cereri de finanţare şi a câştigat 25 de experimente prin evaluare internaţională în cadrul unor programe europene complexe care permiteau accesul la echipamente performante (Programele Cadru VI, VII şi HORIZON 2020): la Tandetronul FZR Rossendorf (Germania), acceleratorul AGLAE (Louvre, Paris), sincrotronul MAX II (Lund, Suedia), sincrotronul BESSY (Berlin), sincrotronul ANKA (Karlsruhe), acceleratorul AN2000 LNL (Legnaro, Italia), ATOMKI Debrecen, WIGNER CENTRE Budapest. De asemenea, a condus proiecte importante de arheometrie, susţinute cu finanţare naţională, obţinută prin competiţie: proiectul *Arheomet* (2005–2008; program de excelenţă), dedicat studiilor de arheometalurgie asupra obiectelor vechi de aur, argint şi bronz, folosind metode nucleare şi atomice, proiectul *Romarchaeomet* (2007–2010), dedicat studiilor de autentificare şi provenienţă ale obiectelor arheologice de aur, argint şi bronz, proiectul „Aurul şi argintul dacic" (perioada 2011–2016).

Rezultatele obţinute în urma investigaţiilor sale merită toată atenţia. A fost determinată compoziţia elementală a unor loturi semnificative de obiecte de cupru şi de bronz aparţinând neoliticului, epocii bronzului şi începutului epocii fierului din Muntenia, Oltenia şi Moldova, a unor obiecte de aur şi de argint din epoca bronzului, dintre care ar fi de amintit inelele de buclă de la Zimnicea, cele de la Ariceştii Rahtivani, pumnalul de la Poduri sau „armele" din tezaurul de la Perşinari. A expertizat aurul folosit la realizarea brăţărilor dacice recuperate de statul român (2007–2014). A examinat numeroase alte podoabe, ca şi monede de aur şi argint aparţinând antichităţii greco-romane sau perioadei medievale. Între preocupările sale ştiinţifice se numără şi investigaţiile asupra obiectelor preistorice din obsidian, încercând să determine sursele de provenienţă ale acestuia. O contribuţie importantă şi-a adus la studiul pigmenţilor folosiţi în preistorie, examinând, cu precădere, ceramică aparţinând culturii Cucuteni, dar şi pigmenţii folosiţi în perioada medievală pentru decorarea bisericilor (de exemplu, picturile murale ale bisericii din Urecheşti-Cicăneşti, jud. Argeş, sau cele din biserica Icoanei din Bucureşti).

Cele peste 130 de studii, bună parte dintre ele fiind axate pe examinarea obiectelor arheologice şi lăcaşelor de patrimoniu, au fost publicate în reviste renumite din ţară şi străinătate. Totodată, a participat la numeroase conferinţe internaţionale şi naţionale, pentru a face cunoscute comunităţii ştiinţifice rezultatele cercetărilor sale.

Bogdan Constantinescu a fost membru activ al *European Physics Society* şi membru al corpului de editori ai *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry* (editura Springer).

În semn de apreciere a activităţii sale de cercetare în domeniul fizicii, i-au fost acordate, în anii 1986 şi 1991, două premii „Dragomir Hurmuzescu" ale Academiei Române.

Ne-a părăsit, pe neașteptate, la 11 martie 2019.

Daniela Cristea-Stan*

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE

ARTICOLE IN REVISTE (SELECŢIE)

Obsidian provenance studies of Transylvanian Neolithic tools using PIXE, micro-PIXE and XRF, NIMPhR B 189, 2002, p. 373–377 (în colaborare cu R. Bugoi, G. Sziki).

Materials analysis in archaeometrical studies the cases of ceramics pigments and of gold objects, RJPh 48, 1–4, 2003, p. 347–354 (în colaborare cu R. Bugoi, V. Cojocaru, D. Grambole, F. Herrmann, D. Popovici).

Adulterations in First Century B.C.: the Case of Greek Silver Drachmae Analysed by X-Ray Methods, Spectrochimica Acta, part B: Atomic Spectroscopy 58, 4, 2003, p. 755–761 (în colaborare cu A. Sasianu, R. Bugoi).

Studies on Romanian archaeological objects using atomic methods: the cases of the Pietroasa hoard and Cucuteni ceramics, RJPh 49, 1–2, 2004, p. 125–133 (în colaborare cu V. Cojocaru, D.E. Dumitriu, R. Bugoi, D. Șecleman, D. Popovici, D. Grambole, F. Herrmann).

Potential of external IBA and LA-ICP-MS for compositional analysis of obsidian, NIMPhR B 226, 2004, p. 136–146 (în colaborare cu R. Bugoi, F. Constantin, C. Neelmeijer).

Un disc de tip Vălcitrăn descoperit la Călăraşi (jud. Dolj), SCIVA 54–56, 2003–2005, p. 279–289 (în colaborare cu D. Bondoc).

Tezaurul de groşi moldoveneşti din secolul al XIV-lea descoperit la Marmureni, com. Oniceni, jud. Neamţ, CN 9–11, 2005, p. 225–286 (în colaborare cu K. Pârvan).

Spre o abordare cât mai obiectivă în cercetarea numismatică prin analize compoziţionale folosind metode nucleare, CN 9–11, 2005, p. 389–404 (în colaborare cu V. Cojocaru, R. Bugoi).

Some considerations on X-Ray Fluorescence use in museum measurements – the case of medieval silver coins, RRPh 57, 4, 2005, p. 1015–1025 (în colaborare cu R. Bugoi, E. Oberländer-Târnoveanu, K. Pârvan).

* Institutul Naţional de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică şi Inginerie Nucleară „Horia Hulubei" (IFIN-HH), Departamentul de Fizică Nucleară Aplicată; e-mail: daniela@nipne.ro.

Romanian ancient gold objects provenance studies using micro-beam methods: the case of Pietroasa hoard, NIMPhR B 231, 2005, p. 541–545 (în colaborare cu R. Bugoi, V. Cojocaru, D. Voiculescu, D. Grambole, F. Herrmann, D. Ceccato).

Phase and chemical composition analysis of pigments used in Cucuteni Neolithic painted ceramics, Documenta Praehistorica 34, 2007, p. 281–288 (în colaborare cu R. Bugoi, E. Pantos, D. Popovici).

Micro SR-XRF and micro-PIXE studies for archaeological gold identification – the case of Carpathian (Transylvanian) gold and of Dacian bracelets, NIMPhR B 562, 2008, p. 2325–2328 (în colaborare cu R. Bugoi, V. Cojocaru, M. Radtke, T. Calligaro, J. Salomon, L. Pichon, S. Röhrs, D. Ceccato, E. Oberländer-Târnoveanu).

Investigation of Pigments from Cucuteni Neolithic Ceramics Using Synchrotron Radiation X-Ray Diffraction, Powder Diffraction 23, 3, 2008, p. 195–199 (în colaborare cu R. Bugoi, E. Pantos, D. Popovici).

Compositional studies on Transylvanian gold nuggets: Advantages and limitations of PIXE-PIGE analysis, NIMPhR B 562, 2008, p. 2316–2319 (în colaborare cu R. Bugoi, V. Cojocaru, T. Calligaro, L. Pichon, S. Röhrs, J. Salomon).

The geochemical signature of native gold from Roşia Montană and Musariu ore deposits, Metaliferi Mts. (Romania); Preliminary Data, Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences 4, 1, 2009, p. 49–59 (în colaborare cu A. Neacşu, G.C. Popescu, A. Vasilescu, D. Ceccato).

Medieval silver coins analyses by PIXE and ED-XRF techniques, RJPh 54, 5–6, 2009, p. 481–490 (în colaborare cu R. Bugoi, E. Oberländer-Târnoveanu, K. Pârvan).

Elemental analysis through X-ray techniques applied in archaeological gold authentication – the case of Transylvanian gold and of the Dacian bracelets, Spectrochimica Acta Part B: Atomic Spectroscopy 64, 11, 2009, p. 1198–1203 (în colaborare cu R. Bugoi, V. Cojocaru, R. Simon, D. Grambole, F. Munnik, E. Oberländer-Târnoveanu).

Concerning the Monetary Standards and the Metallic Sources of the Red-Ruthenian Silver Coins of Casimir III and Ladislaus of Opole in the Light of Recent XRF Analyses, WN 53, 2009, p. 187–212 (în colaborare cu E. Oberländer-Târnoveanu, K. Pârvan).

The Sarmizegetusa Bracelets, Antiquity 84, 326, 2010, p. 1028–1042 (în colaborare cu E. Oberländer-Târnoveanu, R. Bugoi, V. Cojocaru, M. Radtke).

Studies of Gold Minerals from Metaliferi Mountains using X-Ray Fluorescence Methods, Romanian Journal of Mineral Deposits 84, 2010, p. 51–54 (în colaborare cu D. Cristea-Stan, C. Păuna, A. Vasilescu, G. Popescu, A. Neacşu).

Consideraţii privind provenienţa pumnalului de la Poduri plecând de la datele sale compoziţionale, SCIVA 61, 1–2, 2010, p. 143–148 (în colaborare cu F. Constantin, C. Păuna, A.D. Popescu, D. Stan).

Some considerations on Dacian gold coins of Koson type in the light of compositional analyses, RN 166, 2010, p. 295–308 (în colaborare cu A. Vîlcu, R. Bugoi, C. Păuna).

Gold and Silver Coating Characterization Using an X-Ray Fluorescence Based Method – The Case of Archaeological Artifacts, RRPh 63, 3, 2011, p. 685–692 (în colaborare cu C. Chiojdeanu, D. Cristea-Stan).

A study on gold and copper provenance for Romanian prehistoric objects using micro-SR-XRF, Journal of Analytical Atomic Spectrometry 26, 2011, p. 917–921 (în colaborare cu A. Vasilescu, M. Radtke, U. Reinholz).

SR-XRF and micro-PIXE studies on ancient metallurgy of thirteen Dacian gold bracelets, Applied Physics A 109, 2, 2012, p. 395–402 (în colaborare cu A. Vasilescu, M. Radtke, U. Reinholz).

Archaeometallurgical Characterization of Ancient Gold Artifacts from Romanian Museums Using XRF, Micro-PIXE and Micro-SR-XRF Methods, Proceedings of the Romanian Academy, Series A, 13, 1, 2012, p. 19–26 (în colaborare cu D. Cristea-Stan, A. Vasilescu, R. Simon, D. Ceccato).

Câteva comentarii pe baza analizei compoziţionale a pumnalului de la Ocniţa, SCIVA 64, 1–2, 2013, p. 133–147 (în colaborare cu A.-D. Popescu, M. Iosifaru, I. Tuţulescu).

Elemental Characterization of Bronze Age Copper Objects by Micro-Beam Measurements, RRPh 65, 4, 2013, p. 1222–1233 (în colaborare cu A. Vasilescu, C. Chiojdeanu, D. Stan, R. Simon, D. Ceccato, A. Simon, Z. Kertesz, Z. Szislai, I. Uzonyi, L. Csedreki, E. Furu).

External milli-beam PIXE analysis of the mineral pigments of glazed Iznik (Turkey) ceramics, Periodico di Mineralogia 83, 2, 2014, p. 159–169 (în colaborare cu D. Cristea-Stan, I. Kovács, Z. Szőkefalvi-Nagy).

Studies on Ancient Silver Metallurgy using SR XRF and Micro-PIXE, Radiation Physics and Chemistry 117, 2015, p. 26–34 (în colaborare cu A. Vasilescu, D. Stan, M. Radtke, U. Reinholz, G. Buzanich, D. Ceccato).

Some applications of micro-PIXE in the study of ancient bronze, silver and obsidian artifacts, RJPh 60, 3–4, 2015, p. 452–465 (în colaborare cu D. Cristea-Stan, D. Ceccato).

XRF and Micro-PIXE as Investigation Tools for Ancient Metallurgy – The Cases of Pre-Monetary Signs Type, RJPh 61, 3–4, 2016, p. 445–456 (în colaborare cu D. Cristea-Stan, G. Talmaţchi, D. Ceccato).

XRF and micro-PIXE studies of inhomogeneity of ancient bronze and silver alloy, NIMPhR B 406, 2017, p. 302–308 (în colaborare cu A. Vasilescu, D. Stan, G. Talmaţchi, D. Ceccato).

A comparative study of two icons representing the "Coronation of the Virgin by the Holy Trinity": Walachia, 18th century and Transylvania, 19th century, Journal of Cultural Heritage 27, 2017, p. 175–180 (în colaborare cu D.C. Samoilescu, O.G. Duliu, M.M. Manea, D. Stan).

PIXE and PGAA – Complementary methods for studies on ancient glass artefacts (from Byzantine, late medieval to modern Murano glass), NIMPhR B 417, 2018, p. 105–109 (în colaborare cu D. Cristea-Stan, Z. Szőkefalvi-Nagy, I. Kovács, I. Harsányi, Z. Kasztovszky).

Ancient silver and bronze metallurgy studies by micro-PIXE and SEM-EDS, RJPh 63, 5–6, 2018 (în colaborare cu D. Cristea-Stan, P. Mereuţă, D. Ceccato).

SEM-EDS as Investigation Tool for Archaeological Artifacts, RRPh 71, 2019 (în colaborare cu P. Mereuță, D. Stan, D. Șerbănescu).

Studies on Ancient Roman Glass Using PIXE and SEM-EDS, RJPh 64, 2019 (în colaborare cu M. Straticiuc, D. Cristea-Stan, P. Mereuţă, I. Burducea, D. Ceccato, G. Talmaţchi).

Studies on pigments of religious mural paintings using a portable X-Ray Fluorescence spectrometer – the cases of Urechești-Cicănești, Argeș and Icoanei București churches,

Proceedings of the Romanian Academy Series A 20, 4, 2019, p. 347–352 (în colaborare cu D. Cristea-Stan).

Morminte Iamnaia într-un tumul redescoperit și salvat în localitatea Blejoi (jud. Prahova), BMJT 11, 2019 (în colaborare cu A. Frînculeasa, B. Preda-Bălănică, A. Simalcsik, O. Negrea, D. Stan), sub tipar.

CAPITOLE ÎN CĂRŢI ŞI ARTICOLE ÎN VOLUME COLECTIVE (SELECŢIE)

Study on Pigments for Ceramics and Glass Using X-ray Methods, în M. Uda, G. Demortier, I. Nakai (eds.), *X-rays for Archaeology*, Springer, Dordrecht, 2005, p. 163–171 (în colaborare cu R. Bugoi, Gh. Niculescu, D. Popovici, Gh. Mănucu-Adameșteanu).

Analizele nucleare ale unor obsidiane din Transilvania, în Z. Maxim, D. Bindea, L Săsăran (eds.), *Arheometrie în România*, vol. 3 (1991–2008), BiblMusNap 27, Cluj-Napoca, 2008, p.129–132.

Compositional analyses of some Golden Horde period copper coins, în A. Zanoci, T. Arnăut, M. Băţ (eds.), *Studia Archaeologiae et Historiae Antiquae: Doctissimo Viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiţă, anno septuagesimo aetatis suae, dedicatur*, Chişinău, 2009, p. 385–392 (în colaborare cu E. Nicolae, R. Bugoi).

Analiza compoziţională a tezaurelor de argint geto-dacice de la Agighiol, Peretu, Craiova şi Poroina, în S. Forţiu, A. Cîntar (eds.), *ArheoVest II: In honorem Prof. Univ. Dr. Gheorghe Lazarovici, Interdisciplinaritate în Arheologie*, *vol 2: Metode Interdisciplinare*, Szeged, 2014, p. 645–666 (în colaborare cu D. Stan, M. Babeş, C.I. Nicolae).

Analiza compozitională a unor artefacte geto-dacice de aur găsite în Muntenia şi Moldova, în S. Forţiu, A. Cîntar (eds.), *ArheoVest II: In honorem Prof. Univ. Dr. Gheorghe Lazarovici, Interdisciplinaritate în Arheologie, vol 2: Metode Interdisciplinare*, Szeged, 2014, p. 667–676 (în colaborare cu D. Stan).

New Data and Analyses on Gold Metallurgy during the Romanian Copper Age, în S. Hansen, P. Raczky, A. Anders, A. Reingruber (eds.), *Neolithic and Copper Age between the Carpathians and Aegean Sea. Chronologies and technologies from the 6th to the 4th Millennium BCE*, Bonn, 2015, p. 325–352 (în colaborare cu Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici).

Cronologia monedelor dacice de argint şi aur de tip Koson pe baza informaţiilor despre compoziţia lor elementală, în S. Forţiu, A. Stavilă (eds.), *ArheoVest III: In memoriam Florin Medeleţ, Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie, vol 2: Metode Interdisciplinare şi Istorie*, Szeged, 2015, p. 709–721 (în colaborare cu D. Cristea-Stan, C. Chiojdeanu, E. Oberländer-Târnoveanu, T. Martin).

Analiza compoziţională a celor trei plăcuţe de aur de tip Germisara scoase la licitaţie în decembrie 2014 de Casa ARTMARK, în S. Forţiu, A. Stavilă (eds.), *ArheoVest III: In memoriam Florin Medeleţ, Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie, vol 2: Metode Interdisciplinare şi Istorie*, Szeged, 2015, p. 723–730 (în colaborare cu D. Cristea-Stan, E. Oberländer-Târnoveanu, T. Martin).

Bronze Age silver artifacts from Romania – an archaeo-metallurgical study, în D. Delfino, P. Piccardo, J.C. Baptista (eds.), *Network of trade in raw materials and technological innovations in prehistory and protohistory. An archaeometry approach. Proceedings of the XVII UISPP World Congress (1–7 September 2014, Burgos, Spain)*, Oxford, 2016, p. 13–26 (în colaborare cu D. Cristea-Stan, A.-D. Popescu).

Prehistoric gold metallurgy in Transylvania – an archaeometrical study, în D. Delfino, P. Piccardo, J.C. Baptista (eds.), *Network of trade in raw materials and technological innovations in prehistory and protohistory. An archaeometry approach. Proceedings of the XVII UISPP World Congress (1–7 September 2014, Burgos, Spain)*, Oxford, 2016, p. 27–38 (în colaborare cu D. Cristea-Stan).

Piesele de metal din situl preistoric de la Costişa, în A.-D. Popescu (ed.), *Costişa. O perspectivă interdisciplinară*, Târgovişte, 2017, p. 115–156 (în colaborare cu A.-D. Popescu, R. Băjenaru.).

Consideraţii privind tezaurul compus din 12 monede de tip Răduleşti-Hunedoara recuperat în urma unor săpături ilegale din zona Dealul Muncelului, vest de Sarmizegetusa Regia / Some considerations on a hoard of 12 Răduleşti-Hunedoara type coins recuperated from some illegal excavations in Dealul Muncelului – west Sarmizegetusa Regia area, în S. Forţiu (ed.), *ArheoVest VI: In Memoriam Marian Gumă, Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie, vol 2: Metode Interdisciplinare*, Szeged, 2018, p. 667–681 (în colaborare cu M.-M. Ciută, N. Popa, D. Cristea-Stan, E. Oberländer-Târnoveanu).

Unfortuitous accidents – prehistoric metal artefacts recently detected in Northern Muntenia (Prahova County), în V. Sîrbu, A. Comşa, D. Hortopan (eds.), *Digging in the past of Old Europe. Studies in Honor of Cristian Schuster at his 60th Anniversary*, Brăila – Târgu Jiu, 2019, p. 321–340 (în colaborare cu B. Preda-Bălănică, A. Frînculeasa, D. Garvăn, D. Stan).

Archaeometry and Individual Biographies: Evidence from Radiocarbon Dating, Isotope-Based Diet Reconstruction and Metal Composition from the 14th–17th-Century Cemetery in Bărăşti (Southern Romania), în N. Palincaş, C.C. Ponta (eds.), *Bridging Science and Heritage in the Balkans: Studies in archaeometry, cultural heritage restoration and conservation*, Oxford, 2019, p. 16–28 (în colaborare cu N. Palincaş, C.A. Simion, G.O. Sava, O. Gâza, T.B. Sava, D. Stan, M.M. Manea).

Compositional Analysis of the Agighiol Hoard: Provenance and Possible Links to Pieces in the Detroit Institute of Arts and the NYC Metropolitan Museum of Art, în N. Palincaş, C.C. Ponta (eds.), *Bridging Science and Heritage in the Balkans: Studies in archaeometry, cultural heritage restoration and conservation*, Oxford, 2019, p. 72–80 (în colaborare cu D. Stan, A. Vasilescu, M. Babeş).

Bronze artefacts of the 3rd millennium BC: case studies from the Carpathian-Balkan area, în K. Leshtakov, V. Petrova (eds.), *Galabovo in Southeast Europe and beyond: Cultural interactions during the 3rd–2nd millennium BC*, Sofia, 2020 (în colaborare cu A.-D. Popescu), sub tipar.

DOINA BENEA

(1944–2019)

Profesoara Doina Benea s-a născut la 8 iunie 1944, în com. Moldova Veche, jud. Caraş-Severin. A urmat liceul la Moldova Nouă (1958–1962). A urmat studiile universitare la Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității „Babeş-Bolyai" din Cluj (1963–1968). Aici a urmat specializarea în istorie antică şi arheologie, iar, în vacanțele de vară, a participat la săpăturile arheologice de la *Sarmizegetusa Regia*.

La 1 septembrie 1968 a fost angajată la Muzeul Regiunii Porţilor de Fier din Turnu Severin, unde a parcurs pe rând treptele de îndrumător, muzeograf şi muzeograf principal. Cu pasiunea nedezmințită pentru activitatea de cercetare, pe care i-au insuflat-o magiştrii săi de la Universitatea napocensă, s-a dedicat antichităților Drobetei, prin cercetări de salvare sau investigarea necropolelor oraşului roman, cercetări în teritoriul rural al oraşului şi investigarea arhivei muzeului. A devenit, în ciuda obstacolelor „provinciale", un specialist reputat – cu preocupări în principal pentru epigrafia şi arheologia romană –, publicând, încă de acum, mai multe studii de referință.

La 1 septembrie 1974 s-a transferat la Muzeul Banatului din Timişoara; aici, ca şef de secție, a consumat mult timp şi energie la reorganizarea şi aducerea la zi a expoziției muzeale (1975, 1984–1986, 1996). În anul 1978 şi-a susținut doctoratul

în istorie, la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, cu o teză despre *Legiunea VII Claudia şi legiunea IIII Flavia*, sub îndrumarea prof. Nicolae Lascu; teza a văzut lumina tiparului la Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983 (vezi *infra*).

Încă de acum se implică în activitatea de cercetare arheologică a castrului roman de la *Tibiscum* (Jupa, mun. Caransebeş), al cărui şef de şantier devine în 1978 şi căruia i se va dedica, prin săpături şi studii, până la sfârşitul vieții.

Timpurile noi, care au debutat la Timişoara în 1989, i-au oferit oportunitatea de a promova în cariera universitară: conferențiar universitar (1 martie 1992), apoi profesor universitar (1 octombrie 1995), la Universitatea de Vest din Timişoara, Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie, ca titular al cursului de istorie veche universală; între 1991–1996, a fost şef al catedrei de istorie. Meritele ştiințifice şi didactice au recomandat-o pentru calitatea de conducător de doctorat la Universitatea din Cluj-Napoca (1996), iar ulterior (în 2002) la Universitatea de Vest din Timişoara.

Pentru a stimula activitatea de cercetare în cetatea universitară a Banatului, a înfiinţat, în 2001, *Centrul de Studii de Istorie şi Arheologie „Constantin Daicoviciu”* al Universităţii de Vest, al cărei director a fost până la sfârşitul vieţii. Pentru practica arheologică a studenților, a organizat şantierele-şcoală de la *Tibiscum* și *Praetorium*. Aici şi-au făcut ucenicia, apoi i-au fost colaboratori apropiaţi mulţi dintre foştii studenţi şi doctoranzi, acum deja nume de referință în cercetarea arheologiei şi istoriei Daciei romane. Roadele acestei inițiative se regăsesc în publicația pe care a înființat-o şi a condus-o: *Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis* (din seria *Arheologie* au apărut nu mai puţin de 11 volume).

Colegii, prietenii şi discipolii au gratulat-o prin publicarea a două volume omagiale: *Studia Historica et Archaeologica in honorem Magistrae Doina Benea*, Editura Eurostampa, Timişoara, 2004 (colegiul de redacție: Mariana Crînguş, Simona Regep-Vlascici, Atalia Ştefănescu); *Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, Timişoara, 25 noiembrie 2017: *In Honorem Doina Benea* (ed. Simon Forțiu *et alii*), ArheoVest, V/2, Szeged, 2017.

Această excepțională carieră ştiințifică s-a concretizat şi prin dovezi ale recunoaşterii sale pe plan extern, prin cooptarea în organisme ştiințifice şi profesionale dintre cele mai prestigioase: membră a Societăţii Internaţionale *Rei Cretariae Romanae Fautores* (RCRF) în 1994; *Association Internationale d'Étude sur le Verre* (AIHV) în 1996; membru corespondent al Institutului Arheologic German din Berlin (*Deutsches Archäologisches Institut*) în 2003. Acestora li se adaugă organismele ştiinţifice naţionale în care a fost cooptată: membru în Comisia Naţională de Arheologie (1983–2001, 2003–2007), arheolog-expert din 1983, expert al Consiliului Național al Cercetării Ştiințifice din Învățământul Superior (CNCSIS) între 2002–2011, expert al Asociației Române de Asigurare a Calității în Învățământul Superior (ARACIS) între 2006–2011.

În 2004, Preşedinţia României i-a conferit Ordinul „Meritul cultural” în grad de Comandor.

Activitatea sa ştiinţifică însumează circa 160 de studii şi articole (40 apărute în *Actele* unor manifestări ştiinţifice internaţionale)[1].

În continuare, reţinem numai cărţile publicate ca autor sau cele în care a fost principalul colaborator:

Din istoria militară a Moesiei Superior şi a Daciei. Legiunile a VII-a Claudia Pia Fidelis şi legiunea a IIII-a Flavia Felix, Cluj-Napoca, 1983, 265 p.

Dacia sud-vestică în secolele III–IV, vol. I, Timişoara, 1996, 306 p; 65 pl; 5 fig.

Dacia sud-vestică în secolele III–IV, vol. II: *Interferenţe spirituale*, Timişoara, 1999, 219 p., 29 pl.

Istoria aşezărilor de tip vici militares din Dacia Romană, Timișoara, 2003, 272 p.

Die römischen Perlenwerkstätten aus Tibiscum – Atelierele de sticlă de la Tibiscum, 2004, 287 p.

Edificiul de cult roman de la Praetorium (Mehadia), *Actes du congrès international*, Timişoara, 2008, 120 p.; 54 fig.; 12 pl.

Istoria Banatului în Antichitate, Timişoara, 2013, 472 p. (ediția a II-a revăzută şi adăugită: *Istoria Banatului. Antichitatea*, Bucureşti, 2016, 451 p.).

Castrul roman de la Tibiscum, Timișoara, 2018, 279 p.; 65 fig.; 8 pl.

Tibiscum, Bucureşti, 1994, 155 p. (în colaborare cu P. Bona).

Grădiştea de Munte (monografie), Timişoara, 2001, 460 p. (în colaborare cu St. Chişu, A. Păscuţă, D. Ilie, S. Pribac).

Damnatio memoriae în arhitectura romană târzie de la Dunărea de Jos, Timișoara, 2004, 191 p. (în colaborare cu I. Hica).

Arta și tehnica emailului în Dacia romană, Timișoara, 2006, 191 p. (în colaborare cu M. Crînguş, S. Regep-Vlascici, A. Ştefănescu).

Dacia în sistemul socio-economic roman. Cu privire la atelierele meșteșugărești locale, Timişoara, 2008, 484 p. (în colaborare cu M. Balaci, S. Regep-Vlascici, A. Oniţiu, C. Timoc, redactare proprie 253 p.).

Profesoara Doina Benea ne-a părăsit, pentru o lume poate mai bună, la 16 martie 2019. Pe cei care doresc să afle locul ei în *piorum sedes*, îi îndemn:

Vadite ad Superos
si vultis videre!

Constantin C. Petolescu[*]

[1] Lista completă (studii, articole, rapoarte de săpături, recenzii) este prezentată în cele două volume omagiale menționate.

[*] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: ccpetolescu@yahoo.fr.

SVETLANA REABȚEVA

(1966–2019)

Cunoscuta cercetătoare a podoabelor medievale din Europa de est și de sud-est, Svetlana Reabțeva, s-a stins din viață la Chișinău la 21 iunie 2019, după o îndelungată luptă cu o boală necruțătoare.

S-a născut la Leningrad (Sankt Petersburg) la 7 decembrie 1966, în familia unor profesori universitari. În paralel cu școala medie, a urmat cursuri la o școală de artă, ceea ce i-a permis să-și cultive aptitudinile pentru desen, care i-au fost de mare folos în viitoarea muncă de cercetare. În anii de școală a participat la cercul de arheologie organizat de Muzeul Ermitajului de Stat din Sankt Petersburg, condus de T.V. Čiukova. În alegerea profesiei au contribuit decisiv prelegerile susținute în fața tinerilor de către mai mulți cercetători consacrați precum D.A. Mačinskij, B.B. Piotrovskij și M.B. Ščiukin. În anul 1985, s-a înscris la facultatea de istorie a Universității din Leningrad, unde s-a specializat la catedra de arheologie, condusă de profesorul V.A. Bulkin, la îndemnul căruia s-a orientat spre studiul obiectelor de podoabă. Începând cu anul 1990, după absolvirea Universității, a activat în cadrul Expediției permanente de Arhitectură și Arheologie a Ermitajului de Stat și, datorită muncii asidue și aptitudinilor de cercetător, a fost angajată colaborator științific la această prestigioasă instituție. În intervalul 1993–2000 a lucrat în Secția de istorie

a culturii ruse a Ermitajului, având în custodie materiale arheologice provenite din orașe vechi rusești. Studiile de doctorat le-a făcut la Ermitaj, începând cu anul 1996, sub îndrumarea profesorului R.S. Minasjan. La 30 mai 2001 a susținut teza de doctorat privind *Podoabele feminine rusești din sec. IX–XIII în contextul relațiilor culturale eurasiatice (tendințele principale de constituire*), la Institutul de Istorie a Culturii Materiale al Academiei de Științe din Rusia.

În urma unui stagiu de cercetare (1998–2000) la Institutul de Arheologie și Etnografie al Academiei de Științe din Moldova, s-a stabilit la Chișinău. A fost angajată apoi membru titular al Institutului de Arheologie și Etnografie al Academiei de Științe din Moldova, în cadrul Secției de arheologie antică și medievală, parcurgând calea de la simplu cercetător științific până la cel de cercetător științific coordonator. După stabilirea în Republica Moldova, a continuat relațiile științifice cu instituțiile din Sankt Petersburg, participând la manifestările organizate de Ermitaj și de Muzeul Rus de Etnografie. Svetlana Reabțeva a fost membru al Consiliului Științific al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei pe parcursul multor ani. A activat în cadrul Școlii Antropologice Superioare din Chișinău, unde a susținut prelegeri dedicate istoriei artelor și istoriei costumului, publicând și o serie de lucrări metodologice cu tentă pedagogică.

Prin participarea la circa 20 de expediții arheologice și de istoria arhitecturii organizate de Ermitaj și de Academia de Științe a Moldovei, Svetlana Reabțeva s-a documentat temeinic asupra particularităților podoabelor din diferite regiuni, având posibilitatea de a cerceta artefacte provenite din orașele rusești, cum ar fi Pskov, Novgorod, Staraja Russa, Rostov, din localități din Siberia, iar ulterior și din Republica Moldova și Bulgaria. A efectuat deplasări de documentare nu numai în zone îndepărtate ale Rusiei, ci și în Ucraina, România, Bulgaria, Ungaria, Cehia și Polonia. A cunoscut bine arhitectura medievală rusească, iar după stabilirea la Chișinău și învățarea, surprinzător de repede, a limbii române, a ajuns să cunoască bine și arhitectura Moldovei medievale și pe cea a Europei de sud-est.

În cercetările sale, Svetlana Reabțeva a încercat să definească contextul cultural al apariției și al răspândirii diferitelor tipuri de podoabe, precum și perioada de utilizare a lor, pe baza datelor tehnologice, morfologice, stilistice și de istoria artelor. Experiența acumulată, precum și cunoașterea literaturii și izvoarelor i-au permis o analiză detaliată, complexă și argumentată a materialului cercetat. A participat la multe manifestări științifice, iar publicațiile sale însumează circa 200 de studii și materiale. Între acestea, se evidențiază două valoroase monografii. Prima dintre ele, *Podoabele feminine rusești. Tendințele principale de constituire* / *Drevnerusskij Juvelirnyj ubor. Osnovnye tendencii formirovanija*, a fost publicată în limba rusă, la Sankt Petersburg în anul 2005 (384 p.). Lucrarea tratează procesul de constituire a garniturilor de podoabe pentru cap și acoperământul capului din Rusia Veche. Printre podoabele pentru cap ale slavilor timpurii, dar și ale altor popoare vecine, a scos în evidență unele tipuri rămase în uz în secolele următoare. Constituirea vechilor podoabe rusești a fost urmărită de autoare apelând la o serie de analogii din alte regiuni, ceea ce i-a permis să observe contextul istoric de contopire a lor cu podoabele populare. Monografia

redă procesul de perpetuare a garniturilor de podoabă vechi rusești reflectat în contactele etnice și culturale ale Rusiei Vechi, precum și cel de schimbare a valorilor și priorităților populației.

A doua monografie, *Piese de podoabă și vestimentație din Moldova și Țara Românească în contextul relațiilor cultural-istorice (secolele XIV–XVII)*, a fost publicată în limba română (376 p.), în România (Brăila, 2014), grație energicului sprijinitor al colegilor de dincolo de Prut, directorul Editurii Istros și al Muzeului Brăilei, prof. univ. Ionel Cândea. Această istorie a podoabelor și accesoriilor vestimentare caracteristice Moldovei și Țării Românești a fost realizată în strânsă legătură cu materialul din Bulgaria, Ungaria, Serbia, Macedonia, Croația, Ucraina și Rusia. Foarte bine primită de specialiști, lucrarea are meritul de a contribui și la îmbogățirea terminologiei românești privind studiul podoabelor; foarte atentă la acest aspect, autoarea a colaborat la definitivarea textului cu cercetători de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române (Gh. I. Cantacuzino, Oana Damian, A. Ioniță, E. Nicolae).

Svetlana Reabțeva avea un extraordinar spirit de echipă, ceea ce explică investigațiile realizate împreună cu numeroși colaboratori (arheologi, numismați, colecționari), dintre care amintim pe Ecaterina Abâzova, Tatiana Reaboi, Ana Boldureanu, Lilia Dergaciova, R. Rabinovici, N. Telnov, O. Saveliev, O. Levițchi, V. Haheu și M. Ciocanu. Aici se cuvine să amintim, cu recunoștință, și statornicia discretă cu care a fost alături de organizatorii simpozioanelor de numismatică de la Chișinău, la care a ținut în permanență să fie prezentă cu comunicări. Studiul podoabelor din secolele IX–XI a ocupat un loc de frunte în preocupările sale; printre contribuțiile înnoitoare se află cele privind cultura materială a vechilor maghiari din regiunea dintre Nistru și Carpați. Pentru perioadele mai târzii, unele dintre publicațiile sale despre descoperiri din situri precum Orheiul Vechi, Costești (raionul Ialoveni) sau Cetatea Albă (Bilgorod-Dnistrovs'kij) depășesc problematica podoabelor, fiind esențiale pentru o evaluare mai nuanțată a rezultatelor cercetărilor arheologice și pentru istoria artelor minore în Moldova medievală. Pentru primul aspect, menționăm analiza resturilor de vestimentație provenind din mormintele din nartexul ruinelor bisericii de piatră de la Orheiul Vechi, realizată în colaborare cu Ecaterina Abâzova (Tyragetia 14, 2005, p. 116–119), care aduce argumente suplimentare pentru datarea bisericii la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, așa cum propusese Pavel Bârnea. Această intervenție a fost salutară, în condițiile în care părea să câștige teren o datare mult mai timpurie – a doua jumătate a secolului al XIV-lea, care ducea la stranii considerații istorice și arheologice. Pentru celălalt aspect, exemplificăm cu rezultatele captivante ale cercetării pieselor în formă de lotus sau floare arabă descoperite în spațiul Moldovei medievale, în colaborare cu Lilia Dergaciova și Ecaterina Abâzova. Svetlana Reabțeva are și meritul de fi atras atenția asupra unui sit arheologic foarte important, dar puțin cunoscut, cel de la Tarasova, com. Solonceni, raionul Rezina, prin publicarea unui bogat lot de descoperiri întâmplătoare, în colaborare cu colecționarul Mihai Ciocanu (în Stratum Plus 5, 2005–2009 [2009], p. 164–169).

Acest suflet nobil şi generos s-a stins cu graţia şi discreţia cu care se închide la venirea nopţii floarea de lotus, pe care a îndrăgit-o atâta, dar imaginea luminoasă a Svetlanei Reabţeva ne va însoţi întotdeauna.

Eugen Nicolae*, Nicolai Telnov**, Ana Boldureanu***

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE

VOLUME

Древнерусский ювелирный убор. Основные тенденции формирования, СПб., 2005.

Piese de podoabă şi vestimentaţie din Moldova şi Ţara Românească în contextul relaţiilor cultural-istorice (secolele XIV–XVII), Brăila, 2014.

STUDII – ARTICOLE – REZUMATE

Об одном кладе древнерусских ювелирных украшений, în Конференция, посвященная памяти Т.М. Соколовой. Тезисы докладов, СПб., Гос. Эрмитаж, 1995, p. 10–12.

Ювелирные украшения и предметы убора из раскопок Десятинной церкви в собрании Эрмитажа, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы Докладов участников первого коллоквиума, СПб., Гос. Эрмитаж, 1996, p. 45–46.

К вопросу о серьгах «волынского типа», în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников второго коллоквиума, СПб., Гос. Эрмитаж, 1996, p. 62–65.

Знахідки з розкопок Десятинноі церкви у колекціі Державного Ермітажу, în Церква Богородиці Десятинна в Києві, Київ, 1996, p. 193–201.

К вопросу о происхождении серег «волынского типа» (тип «В»), în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников третьего коллоквиума, СПб., Гос. Эрмитаж, 1997, p. 62–64.

О прототипах древнерусских колтов, în Страницы истории русской художественной культуры, СПб., 1997, p. 25–34.

Ювелирные украшения с зернью из Карпато-Поднестровья в контексте культурно-исторических процессов X–XI вв, în Stratum Plus Петербургский археологический вестник, СПб., Кишинев, 1997, p. 236–245 (în colaborare cu Р.А. Рабинович).

Некоторые замечания о древнерусских браслетах из калий-свинцово-силикатного стекла, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников пятого коллоквиума, СПб., Гос, Эрмитаж, 1998, p. 69–70 (în colaborare cu Я.В. Френкель).

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: eugenicolae@yahoo.com.
** Institutul Patrimoniului Cultural, Chişinău, Republica Moldova; e-mail: telnov_nikolai@mail.ru.
*** Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei, Chişinău, Republica Moldova; e-mail: anaboldureanu@yahoo.com.

Круглые полусферические подвески к ожерельям, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников шестого коллоквиума, СПб., Гос. Эрмитаж, 1998, p. 63–66.

Змеи и драконы. О продолжении одной античной традиции в ювелирном деле эпохи средневековья, Stratum Plus 3, 1999, p. 228–240.

The Kiev Russian "kolts". Their analogs and prototypes, SAA 6, 1999, p. 125–144.

Близнецы или двойники. О сходстве и отличии «волынских» и «прикамских» серег, Stratum Plus 5, 1999, p. 338–356.

Трехбусинные кольца от Вислы до Волги, Stratum Plus 5, 2000, p. 161–182.

Джурджулештская находка в зеркале ювелирной моды X–XI вв, Stratum Plus 5, 2000, p. 90–96 (în colaborare cu О.Г. Левицкий, В.П. Хахеу).

О территории распространения бусинных височных колец, în Тезисы докладов участников седьмого коллоквиума, СПб., 2000, p. 70–74.

Круглые полусферические подвески, în Культура степей Евразии второй половины I тысячелетия н.э. (из истории костюма), Самара, 2000, p. 121–125.

Bijuterii din secolele X–XI de la Giurgiuleşti, jud. Cahul, MemAntiq 22, 2001, p. 309–319 (în colaborare cu O. Levițki, V. Haheu).

Древнерусский женский ювелирный убор IX–XIII вв. в контексте евразийских культурных связей. (Основные тенденции формирования). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, С. Петербург, 2001, 24 p.

Ювелирные украшения из Войнештского клада, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников восьмого коллоквиума, СПб., 2001, p. 101–109.

О двух кладах ювелирных украшений из раскопок Д.В. Милеева в усадьбе Десятинной церкви в Киеве, în Ювелирное искусство и материальная культура, СПб., Гос. Эрмитаж, 2001, p. 103–107.

Княжеская диадема из Сахновского клада, Labirint 1, Кишинев, 2001, p. 18–25.

Ювелирные украшения Молдавии X–XI вв. и европейская мода. Labirint 2, Кишинев, 2001, p. 1–10.

Клад Рэдукэнень (Румыния) и кольцевые городища Карпато-Поднестровья, în *Ювелирное искусство и материальная культура.* Тезисы докладов участников одиннадцатого коллоквиума, СПб., Гос. Эрмитаж, 2002, p. 83–86.

Tezaurul Răducăneni (România) și cetățile circulare din spațiul carpato-nistrean, Tyragetia 11, 2002, p. 271–276.

Древнерусские женские парадные головные уборы (диадемы и очелия), Stratum Plus 5, 2001–2002 [2002], p. 334–354.

Древнерусские диадемы и венцы, în Ювелирное искусство и материальная культура: тезисы докладов участников 9-го и 10-го коллоквиумов (11–14 окт. 2000 г. и 9–14 апр. 2001 г.) / Гос. Эрмитаж; науч. ред. Н. Захарова, СПб., 2002, p. 159–161.

O piesă unicat din aşezarea medievală Costeşti, Tyragetia 12, 2003, p. 92–96 (în colaborare cu E. Abâzova).

Лунницы – античное наследие в средневековом уборе, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников двенадцатого коллоквиума, СПб., Гос. Эрмитаж, 2003, p.105–109.

О появлении на Руси двух типов металлических браслетов, în *Interferenţe cultural cronologice în spaţiul nord-pontic*, Chişinău, 2003, p. 347–363.

Piese din metale neferoase de la Orheiul Vechi, Tyragetia 13, 2004, p. 49–59 (în colaborare cu E. Abâzova, T. Reaboi).

Листовидные украшения. Подвески или копоушки?, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников тринадцатого коллоквиума, СПб., Гос. Эрмитаж, 2004, p. 78–79.

Лотосовидная бляшка с поселения Костешты (Молдова), în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников тринадцатого коллоквиума, СПб., Гос. Эрмитаж, 2004, p. 8–11 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

Два ювелирных украшения из раскопок городища Старый Орхей, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников тринадцатого коллоквиума, СПб., Гос. Эрмитаж, 2004, p. 6–8 (în colaborare cu Е.Н. Абызова, Т.Ф. Рябой).

О синтезе источников при изучении древнерусского женского ювелирного убора, în Этнографический источник. Материалы III Санкт-Петербургских этнографических чтений / РЭМ; отв. науч. ред.: В.М. Грусман, А.В. Коновалов, СПб., 2004, p. 255–262.

О создании информационной системы «Ювелирный убор Древней Руси», în Интернет и современное общество. Технологии информационного общества. Материалы докладов VII Всероссийской объединенной конференции, СПб., 2004, p. 140–141 (în colaborare cu Е.О. Феофанова, А. Борисова).

Vestimentaţie de gală din cea de-a doua jumătate a sec. XIV – încep. sec. XVII, Tyragetia 14, 2005, p. 112–120 (în colaborare cu E. Abâzova).

Западнославянские элементы в ювелирном уборе восточных славян, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников четырнадцатого коллоквиума, СПб., Гос. Эрмитаж, 2005, p. 69–73.

Древнерусские головные уборы с колтами и ряснами, în Тезисы докладов участников четырнадцатого коллоквиума, СПб., Гос, Эрмитаж, 2005, p. 74–77.

О византийском влиянии в сложении древнерусского женского парадного головного убора, în Мода и дизайн: Исторический опыт – новые технологи. Материалы международной научной конференции, СПб., 2005, p. 60–65.

Лотос из Костешт и Шапка Мономаха, Stratum Plus 5, 2003–2004 [2005], p. 363–369 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

Украшения головных уборов 13–16 вв. в Карпато-Дунайском регионе, Stratum Plus 6, 2003–2004 [2005], p. 453–472.

О листовидных украшениях - подвесках, копоушках и решмах, Revista Arheologică S.N. 1, 1, 2005, p. 350–358.

*Пальчатые фибулы Молдовы в контексте древностей сопредельных терри*торий, Revista Arheologică S.N. 1, 2, 2005, p. 360–370.

Noi piese medievale din metale neferoase din patrimoniul Muzeului Naţional de Istorie, Tyragetia 15, 2006, p. 89–95 (în colaborare cu E. Abâzova).

Изделия и инструментарий ювелиров из золотоордынских центров Карпато-Поднестровья, în Древнее Причерноморье. Сборник статей, посвященных 85-летию со дня рождения профессора П.О Карышковского, Одесса, 2006. p. 8–13 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

О некоторых изделиях из цветных металлов в собрании Национального Музея Истории Молдовы, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы участников 15 коллоквиума*,* СПб., 2006, p. 7–9 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

Украшения головных уборов в Карпато-Балканском регионе (XIII вв – XVI вв), în Мода и дизайн: исторический опыт и новые технологии. Материалы девятой научной конференции, СПб., 2006, p. 117–122.

Электронная коллекция «Ювелирный убор Древней Руси», în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы участников 15 коллоквиума, СПб., 2006, p. 100–101 (în colaborare cu Е.О. Феофанова).

Подвески-лунницы: происхождение и распространение в славянском мире. în Ювелирное искусство и материальная культура, în Сб. ст. / Гос. Эрмитаж; сост. и науч. ред. Н.А. Захарова, СПб., 2006, p. 128–137

Раннесредневековые ювелирные украшения Карпато-Дунайского региона, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников 15-го коллоквиума (10–16 апр. 2006 г.) / СПб., Гос. Эрмитаж, 2006, p. 77–80.

Ювелирные украшения Пруто-Днестровского междуречья в контексте этнокультурных связей региона в X–XI вв, Revista Arheologică S.N. 2, 1–2, 2006, p. 143–168.

Об источниках сырья для ремесленного производства на средневековом городище Екимауцы в Молдове, în Тезисы конференции. Производственные центры: источники сырья, «дороги», ареал распространения, СПб., СПБГУ, 2006, p. 117–127 (în colaborare cu Р.А. Рабинович).

Об *особенностях древнерусских бусинных височных колец и серег*, în Проблемы классификации, типологии, систематизации в этнографической науке. Материалы V-х Санкт-Петербургских этнографических чтений, СПб., 2006, p. 172–174.

Пряжки-пафты из собрания Национального музея археологии и истории Молдовы, Tyragetia. Istorie. Muzeologie S.N. 1 (16), 2, 2007, p. 95–105 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

О развитии одного типа поясных застежек в костюме населения Карпато-Балканского региона (XIV–XX вв.), în Мода и дизайн: исторический опыт и новые технологии. Материалы десятой международной конференции, СПб., 2007, p. 4–8 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

Un pandantiv din epoca Hoardei de Aur descoperit la Costeşti, raionul Ialoveni, Republica Moldova, în Simpozion de numismatică. Comunicări, studii şi note, Bucureşti, 2007, p. 161–167 (în colaborare cu E. Abâzova).

К вопросу о роли венгерского фактора в Карпато-Днестровских землях в IX–X вв, Revista Arheologică S.N. 3, 1–2, 2007, p. 195–230 (în colaborare cu Р.А. Рабинович).

Диадемы и венцы в памятниках нижнедунайского региона в IX–XIII вв, în Тезисы докладов участников шестнадцатого коллоквиума «Ювелирное искусство и материальная культура», СПб., Гос. Эрмитаж, 2007, p. 79–83.

О находках предметов ременной и сумочной гарнитуры средневекового времени с городища Екимауцы в Молдове, Tyragetia. Arheologie. Istorie Antică S.N. 2 (17), 1, 2008, p. 311–318 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

О находках деталей и аксессуаров мужского костюма в памятниках Карпато-Днестровского региона X–XIV вв. (наборные пояса и поясные сумки), în

Мода и дизайн: исторический опыт и новые технологии. Материалы одиннадцатой международной конференции, СПб., 2008, p. 4–9 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

О ювелирных украшениях с городищ типа Екимауцы-Алчедар в Молдове, în Музейні читання, Київ, 2008, p. 116–126 (în colaborare cu Р.А. Рабинович).

Драгоценные височные украшения – колты, Labirint 3, 2008, p. 19–28.

О византийских лунницевидных серьгах VI–VII вв., Revista Arheologică S.N. 4, 1, 2008, p. 31–39.

Парадный костюм населения Молдавии и Валахии второй половины XIV – начала XVII в., în Материалы международной научной конференции 7 этнографические чтения «Жилище и одежда, как феномен этнической культуры», СПб., Российский этнографический музей, 2008, p. 209–215.

К вопросу об археологической идентификации и наборе украшений уличей и тиверцев в Карпато-Днестровском регионе, în История и практика археологических исследований. Материалы международной научной конференции, посвященной 150-летию со дня рождения члена корреспондента АНСССР, профессора А.А. Спицына, СПб., 2008, p. 347–367 (în colaborare cu Р.А. Рабинович).

Случайная находка ювелирных украшений из окрестностей с. Погребены (Республика Молдова), în Материалы конференции «Случайные находки: хронология, атрибуция, культурно-исторический контекст», СПб., 2008. Государственный университет. Исторический факультет. Кафедра археологии, p. 268–272 (în colaborare cu Н.П. Тельнов).

Подунайские элементы в ювелирном уборе населения Восточной Европы в VII–XI вв., Stratum Plus 5, 2005–2009 [2009], p. 257–380.

Находки средневекового времени с поселения Тарасова в Молдове (по материалам частной коллекции), Stratum Plus 5, 2005–2009 [2009], p. 164–198 (în colaborare cu М.М. Чокану).

О кладе средневековых ювелирных украшений с поселения у села Алчедар (Молдова), în Тези Міжнародної наукової конференції «Східноєвропейські старожитності в добу середьовіччя» присвяченої 90-річчю з дня народження видатного вітчизняного археологога Б.О. Тимощука, Чернівці, 2009, p. 9 (în colaborare cu А. Болдуряну, Н. Тельнов).

Нашивные украшения для декорировки одежды и «броши» из археологических памятников Карпато-Балканского региона XIV – начала XVII вв., în Мода и дизайн: исторический опыт и новые технологии. Материалы двенадцатой международной конференции. СПб., 2009, p. 106–112.

Изделия из цветных металлов и инструментарий ювелиров в контексте золотоордынских древностей Пруто-Днестровского междуречья, în Золотоордынская цивилизация. Выпуск 2, Казань, 2009, p. 139–153 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

О находках деталей средневековых головных уборов в памятниках Карпато-Балканского региона, în *Материалы международной научной конференции «Сохранение культурного наследия в Странах Европы»,* Chişinău, 2009, p. 92–97.

О новом денежно-вещевом кладе с территории Молдовы, în Тезисы докладов участников семнадцатого коллоквиума «Ювелирное искусство и материальная культура», СПб., Гос. Эрмитаж, 2009, p. 142–145 (în colaborare cu Н.П. Тельнов, Л.В. Дергачева).

О некоторых украшениях и деталях декора одеяний населения Карпато-Дунайского региона в XIV–XVII в., în Sesiunea ştiinţifică a Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei, ediţia a XIX-a. Rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2009. p. 36–37.

Два перстня с городища Германарие в Молдове, în Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки». 10–12 листопада 2008 р., Київ, 2009, p. 132–144 (în colaborare cu P.A. Рабинович, Н.П. Тельнов).

Об одном типе средневековых ювелирных украшений XII–XVI вв., Revista Arheologică, S.N., 5 2009, p. 80–89.

Особенности развития древнерусской культуры в Карпато-Днестровских землях. Сложение русской государственности в контексте раннесредневековой истории Старого Света, în Труды Государственного Эрмитажа 14–18 мая 2007 г., XLIX, СПб., 2009, p. 292–308 (în colaborare cu P.A. Рабинович).

Парадные диадемы и венцы X–XV вв. в памятниках Восточной и Юго-Восточной Европы. Общие черты и моменты отличия, Revista Arheologică S.N. 7, 1–2, 2009, p. 72–95.

Итоги раскопок городища Германарие в свете исследования культуры кольцевых городищ в Молдове, în Краеугольный камень. Археология, история, искусство, культура России и сопредельных стран, Т.2, Москва, 2010, p. 200–214 (în colaborare cu P.A. Рабинович, Н.П. Тельнов).

О находке подвески «гнездовского» типа с поселения X – начала XI в. у с. Алчедар в Молдове, în Ювелирное искусство и материальная культура, СПб., Гос. Эрмитаж, 2010, p. 90–93 (în colaborare cu Н.П. Тельнов).

О находках так называемых «готических» поясов в памятниках Карпато-Балканского региона конца XIII–XVI вв., în Мода и дизайн: исторический опыт и новые технологии. Материалы тринадцатой международной конференции, СПб., 2010, p. 80–86.

Кресты-энколпионы на памятниках Карпато-Днестровского региона XI–XVI вв., în Память в веках: от семейной реликвии к национальной святыне». Тезисы докладов и сообщений 12 –й Международной Крымской конференции по религиоведению. Память в веках: от семейной реликвии к национальной святыне, Севастополь, 2010, p. 49–51.

О специфике набора ювелирных украшений в кладах XVI–XVII вв, в Пруто-Днестровском междуречье, în Пруто-Днестровский регион. Диалог культур», посвященный 650-летию молдавской государственности и 300-летию со дня рождения Антиоха Кантемира, СПб., 2010, p. 80–84.

Coroniţele în sistemul costumului din regiunea carpato-nistriana (secolele XIII–XV), în Al XI-lea Simpozion de numismatică, Chişinău, 3–4 septembrie 2010. Rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2010, p. 13–14.

Pectoral Reliquary Crosses in the System of Christian Antiquities in the Carpathian-Dniester Region in the XI–XVI cc., în *Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence, Cracow, 21–25 september 2010,* Book of abstracts, Cracow, 2010, p. 90–91.

Головные венцы в системе костюма населения Карпато-Днестровского региона, în Интеграция археологических и этнографических исследований: сборник научных трудов, ч. 1, Казань, Омск, 2010, p. 394–397.

О некоторых характерных чертах головных уборов населения Карпато-Балканского региона, în Sesiunea ştiinţifică a Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei (ediţia a XX-a). Rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2010, p. 32–34.

Алчедарский клад и центры ювелирного производства Восточной Европы конца IX – начала XI вв., Stratum Plus 5, 2010, p. 285–300 (în colaborare cu Н.П. Тельнов).

Tezaurul descoperit la Furniceni, raionul Orhei, Republica Moldova (începutul secolului al XVII-lea), SCN S.N. 1 (13), 2010, p. 97–112 (în colaborare cu L.V. Dergaciova, N.P. Telnov).

О новых находках с поселения Алчедар (Республика Молдова), în (акад. П.П. Толочко головний редактор) Археологічні студії. Выпуск 4. Чернівці 2010, p. 157–169 (în colaborare cu А. Болдуряну, Н. Тельнов).

Кресты – реликварии в контексте культурно-исторических контактов Пруто-Днестровского региона в XI – XVI вв., Revista Arheologică S.N. 6, 1, 2010, p. 89–107.

О некоторых украшениях и деталях декора одеяний населения Карпато-Дунайского региона в XIV–XVII, Tyragetia S.N. 4 (19), 1, 2010, p. 249–262.

Археолог. Учитель. Друг. К юбилею Николая Петровича Тельнова, Stratum Plus 5, Археология и культурная антропология, 2010, p. 15–19 (în colaborare cu Р.А. Рабинович).

О «гроздевидных» украшениях, în Славяно-русское ювелирное дело и его истоки Материалы Международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Гали Фёдоровны Корзухиной, 2010, p. 273–285.

О находках деталей оформления наборных ремней и поясных сумок в Карпато-Днестровском регионе, în Древнее Причерноморье, Т. IX, Одесса, 2011, p. 5–12 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

О находках подвесок и накладок в виде фигурок наездников в Карпато-Балканском регионе, în Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов участников 19 коллоквиума 18–21 апреля 2011 г., СПб., Гос. Эрмитаж, p. 94–97.

О находках «рясен с колоколовидным верхом» в памятниках Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы, în Археология Древнерусского города XI–XV веков. Проблемы источниковедения, становления государственности и культурогенеза. Тезисы докладов международной научной конференции. Рязань, 6–9 апреля 2011 года, Москва, ИА РАН, 2011, p. 57–59.

О специфических чертах ювелирных уборов древнерусского населения в X–XIII вв., în Мода и дизайн: исторический опыт и новые технологии. Материалы тринадцатой международной конференции, СПб., 2011, p. 25–32.

On the specific of dissemination of Pectoral Reliquary Crosses in the Carpathian Dnester Region in 11–16 cc, în *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies, Sofia, 22–27 august 2011*. Volume III. Abstracts of round table communications. (A. Nikolov), Sofia, 2011, p. 40.

Byzantine-Danube elements in Jewelry dress of East-European population on 8th–12th centuries, în *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies, Sofia, 22–27 august 2011*. Volume II. Abstracts of round table communications. (I. Iliev), Sofia, 2011, p. 175–176.

Об одном типе византийских украшений VI–VII вв., în Европейская Сарматия: Сборник, посвященный Марку Борисовичу Щукину. По материалам конференции,

проведенной в рамках XIV чтений памяти Анны Мачинской*,* Старая Ладога, 26–27 декабря 2009 г. (отв. ред. Д.А. Мачинский) СПб., 2011, p. 332–339.

О некоторых специфических чертах набора ювелирных украшений населения Пруто-Днестровского региона в IX–XI вв., în Женская традиционная культура и костюм в эпоху Средневековья и Новое время. Материалы международного научно-образовательного семинара 25–26 ноября 2011 г. (сост., ред. Ю.В. Степанова). М.; СПб., 2011, с. 145–150.

Святые Иоанн Сучавский и Петка Тырновская. О сложении образов святых покровителей Карпато-Балканских земель, în *VI* Международная конференция по Церковной археологии «Херсонес – город святого Климента». Тезисы докладов и сообщений (редактор-составитель Т. Яшаева), Севастополь, 2011, p. 28–29.

Coroane şi diademe în decorul preţios al icoanelor medievale, în Al XII-lea Simpozion de numismatică. Rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2011, p. 21–23.

О хронологических этапах и характере византийского влияния на сложение средневекового ювелирного убора населения Восточной Европы в VIII–XII вв., în Sesiunea Ştiinţifică a a Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei, ediția a XXI-a. Rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2011, p. 37–38.

Христианское и языческое (о находках некоторых предметов мелкой пластики с территории Республики Молдова), în Христианство в регионах мира (Христианская архаика), СПб., 2011, p. 303–318.

Лучевые кольца и византийская традиция, Stratum Plus 5, 2011, p. 165–174.

О находках украшений византийско-дунайских типов VIII–X вв. на территории Поднепровья и Поднестровья, în Древности Восточной Европы. Сборник научных трудов к 90-летию Бориса Андреевича Шрамкова, 2011, p. 252 –262.

Рецензия на сборник «Культуры степей Евразии второй половины I тыс. н.э. Вопросы межэтнических контактов и межкультурного взаимодействия» (ред. А.Ф. Кочкина, Л.В. Кузнецова, Д.А. Сташенков), Самара, Издательство ОФОРТ, 2010, 268 с., Revista Arheologică S.N. 7, 1–2, 2011, p. 291–298.

О некоторых специфических чертах набора ювелирных изделий из золотоордынских памятников Пруто-Днестровского междуречья, în Диалог городской и степной культур на евразийском пространстве. Материалы V Международной конференции, посвящённой памяти Г.А. Фёдорова-Давыдова (г. Астрахань, 2–6 октября 2011 г.), Казань, Институт истории им. Ш.Марджани АН РТ, 2011, p. 63–70 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

Парадные головные уборы населения Карпато-Балканского региона X–XV вв. Сложение местных типов на перекрестке традиций и влияний, în Кирилло-Мефодиевские чтения в Российском этнографическом музее. Санкт-Петербург, 2011, p. 149–167.

Проблемы исследования раннесредневековых кольцевых городищ в Пруто-Днестровском междуречье, în Badania Archeologiczne w Polsce Środkowowschodniej, Zachodniej Białorusi I Ukrainie w roku 2001. Streszczenia referatov XXVIII konferencji sprawozdawczej. (pod red.: U. Kurzątkowskiej, A. Zakościcienej, J. Libery), Lublin, 2012, p. 24–25 (în colaborare cu Р. Рабинович).

Pectoral Reliquary Crosses from the Carpathian-Dniester Region in the 11th – 16th centuries, în M. Salamon, M. Woloszin, A. Musin, P. Šepard (eds.), *Rome, Constantinople and*

Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence, T. II., Krakow – Leipzig – Rzeszw – Warszawa, 2012, p. 527–543.

Ювелирные изделия в системе декора костюма знати Карпато-Дунайского региона XIV–XVII вв, Stratum Plus 5, 2012, p. 297–308.

Despre un tip de podoabă medievală de cap sec. XII–XVI, Suceava 39, 2012, p. 135–140.

О находках поясных наборов XIII–XVI вв. в Карпато-Балканском регионе, Tyragetia S.N. 6 (21), 1, 2012, p. 269–280.

О морфологических и стилистических особенностях декора поясных наборов из Пруто-Днестровского междуречья в контексте древностей евразийского и Карпато-Балканского регионов IX–XI вв, în (В.А. Алекшин, Е.В. Бобровская, Г.В. Длужневская, М.Т. Кашуба, С.В. Красниенко, В.П. Никаноров, М.Н. Пшеницына, М.Б. Рысин, Д.Г. Савинов, Л.А. Соколова, В.Я. Стеганцева ред.кол.)*: Материалы международной научной конференции «Древние культуры степной Евразии и их взаимодействие с цивилизациями».* Книга 1. СПб., 2012, p. 323–329 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

*О нескольких поясных наборах из Карпато-Днестровского рег*иона, în Мода и дизайн: исторический опыт и новые технологии. Материалы пятнадцатой международной конференции, СПб., 2012, p. 356–361 (în colaborare cu Å.Í. Àáûçîâà).

Диадемы и венцы в системе древнерусского ювелирного убора, în Материалы второго научно-образовательного семинара «Женская традиционная культура и костюм в эпоху средневековья и новое время», 9–10. 11. 2012 г. Тверь, p. 123–149.

Coronițele din plăcuțe imprimate din regiunea carpato-dunăreană în contextul antichităților din Europa de Est si Sud-Est (sec. XII–XV), Revista Arheologică S.N. 8, 1–2, 2012, p. 93–104.

О своеобразии древнерусской культуры в Пруто-Днестровском междуречье, în (Н.А. Макаров, П.Г. Гайдуков отв. ред). Тезисы докладов международной научной конференции. «Русь в IX–X вв.: общество, государство, культура, ИА РАН Москва, 2012 (în colaborare cu Р.А. Рабинович),

Podoabe de tâmplă de tipul pandantiv-„kolt” din tezaurele carpato-dunăreane, în Al XIII-lea simpozion de numismatică, Chişinău, 5–9 septembrie 2012. Programul şi rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2012, p. 40–42.

Despre un detaliu al podoabei de cap medievale târziu la populaţia din regiunea carpato-balcanică, în Conferinţa ştiinţifică cu participare internaţională. Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei şi studiului artelor, Chişinău, 31 mai – 1 iunie 2012. Rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2012, p. 26.

О мотивах птиц и цветов в позднесредневековом головном уборе населения Карпато-Балканского региона, în Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии: материалы 16-й международной научной конференции, С.-Петербург, 28–31 мая 2013 г., СПб., 2013, p. 57–61.

О специфических чертах византийского ювелирного убора VI–VII вв, în Древнее Причерноморье, выпуск X, Одесса, 2013, p. 536–544.

О времени бытования, происхождении, функциональном назначении и культурной принадлежности городищ типа Екимауцы-Алчедар в Молдове, în Материалы конференции «ИНТЕГРАЦИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ И ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ», посвящённый 200-летию со дня рождения М.А. Кастрена и

85-летию со дня рождения Р.Г. Кузеева (И.А. Савельев, Б.А. Конников рецензенты), Иркутск, 2013, p. 270–274 (în colaborare cu P.A. Рабинович).

Garnitura de centură din tumulul de lângă satul Bădragii Vechi, raionul Edinet în contextul constituirii școlii de prelucrare a metalelor neferoase din Europa de Sud-Est, în Conferinţa ştiinţifică cu participare internaţională Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor (Editia a V-a). Rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2013, p. 30.

About the Moravian influences in the Eastern Europe, în Al XIV-lea Simpozion de numismatică, arheologie, istorie antică, Chişinău, 25–29 septembrie 2013. Programul şi rezumatele comunicărilor. Chişinău, 2013, p. 24–26.

О многобусинных кольцах, европейской моде и этнографическом уборе, Stratum Plus 5, 2013, p. 309–336 (în colaborare cu Ю.М Лесман).

О балканских связях населения Пруто-Днестровского региона. По материалам находок предметов цветной металлообработки, în Преслав 7, Велико Тырново, 2013, p. 171–183.

Pandantive de tâmplă şi cercei în formă de semilună şi mărgelate în monumentele arheologice din regiunea carpato-danubiană (sec. XII–XVII), Revista Arheologică S.N. 9, 2, 2013, p. 111–126.

Об одном типе византийских ювелирных украшений X–XI вв., în Мода и дизайн: исторический опыт и новые технологии. Материалы семнадцатой международной конференции. (Н.М. Калашникова отв. Ред), СПб., 2014, p. 56–60.

Образ сирин в древнерусском и малазийском искусстве, în Міста Давньої Русі. НАН України Институт Археологї. П.П. Толочко (наук. ред.), Київ, 2014, p. 140–150 (în colaborare cu С.А. Беляева, С.С. Рябцева).

О датировке и культурной атрибуции литейной формочки из раскопок 1946 г. в Белгород-Днестровской крепости, în Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei şi studiului artelor (ediția a VI-a). Rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2014, p. 39–40.

Некоторые предметы из цветных металлов и ювелирный инструментарий из раскопок Белгород-Днестровской крепости, Stratum Plus 5, 2014, p. 157–175 (în colaborare cu О.К. Савельев)

Перстни с полусферическими щитками и специфика престижного ювелирного убора X–XII вв. населения Восточной, Центральной и Юго-Восточной Европы, Revista Arheologică S.N. 10, 2014, p. 140–164.

К проблеме выделения древностей X–XIII вв. среди материалов из раскопок Белгород-Днестровской крепости, în Труды IV (XX) Всероссийского археологического съезда, Казань, 2014, p. 144–149 (în colaborare cu О.К. Савельев)

О возможности выделения венгерских древностей в Карпато-Днестровском регионе в IX–X вв, în Русь в IX–XII вв. Общество, государство, история. (Макаров Н.А., Леонтьев А.Е. ред.), Москва-Вологда, 2014, p. 269–279 (în colaborare cu P.A. Рабинович).

Сладкогласные девы-птицы. Античные реминисценции в христианской изобразительной традиции, în Tradiţie şi contemporanitate în arta vizuală. In honorem L. Toma, Chişinău, 2014, p. 245–260 (în colaborare cu С.А. Беляева).

О находках украшений Византийского круга X–XI вв. в Средиземноморском и Понтийском регионе, în VI Международный Византийский семинар. Империя и Полис. Севастополь, 2–6 июня 2014 г. Тезисы докладов и сообщений, Севастополь, 2014, p. 157–175.

The contact of Great Moravia with Eastern Europe, în P. Korel (ed.) *Catalogue of the exhibition "Great Moravia – 1150 years of Christianity in the heart of Europe",* Brno, 2014, p. 170–177.

О специфике декора престижных наборных поясов XIII–XV вв. из находок в Болгарии, în Богатство и престиж в традиционной культуре. Материалы Санкт-Петербургских этнографических чтений 25–27 ноября 2014 года, СПб., 2014, p. 200–207.

Денежно-вещевые клады и отдельные находки монет конца IX – начала XI вв. из Карпато-Днестровского региона, în Вторая международная нумизматическая конференция «Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII–XI вв.», СПб., Старая Ладога 2015, 3–5 апреля 2015 года: Материалы докладов и сообщений, СПб., 2015, p. 108–115 (în colaborare cu А.И. Болдуряну).

О древнерусских венцах из пластинчатых бляшек в контексте формирования уборов XII–XIV веков, în Ювелирное искусство и материальная культура: сб. ст. / Государственные Эрмитаж. Составители: В.В. Киджи, И.В. Поскачева, Н.В. Царев, редактор Е.В. Крутова, СПб., Изд-во Гос. Эрмитажа, 2015. – 314 с.: ил. + XXX с. цв. вкл., p. 236–245.

О великоморавском наследии в ювелирном уборе Древней Руси, în Мода и дизайн: исторический опыт - новые технологии: материалы XVIII науч. конф., С.-Петербург, 26–29 мая 2015 г. / М-во. и науки Рос. Федерации. ФГБОУ ВПО «С.-Петерб. гос. ун-т технологии и дизайна», Рос. этногр. музей; редкол.: С.М. Ванькович и др, СПб., 2015, p. 34–37.

Византийские створчатые браслеты XI–XIII вв., în II Свято-Владимирские чтения. Международная научная конференция, посвященная 1000-летию преставления святого равноапостольного князя Владимира. Тезисы докладов и сообщений. Ред. кол. Майко В.В. и др. Севастополь, 2015, p. 55–56.

Пряжки-пафты из Костешть и Белгород-Днестровского в системе женского костюма населения Карпато-Балканского региона, în Материалы международной научной конференции «Женская традиционная культура и костюм в эпоху средневековья и новое время», 24–25 сентября 2015 г., Тверь, 2015, p. 3–13 (în colaborare cu Е.Н. Абызова).

Дегтянский клад середины 11 века: состав и контекст, Stratum Plus 6, 2015, p. 143–180 (în colaborare cu В.М. Сидорович, Н.А. Плавинский).

К вопросу о функциональной принадлежности серии средневековых нашивок и накладок с территории Пруто-Днестровского региона и их возможной связи с одеяниями типа кафтанов, Revista Arheologică S.N. 11, 1, 2015, p. 190–208 (în colaborare cu Л.В. Дергачева).

О специфике декора престижных наборных поясов XIII–XV вв. из находок в Болгарии, în Богатство и престиж в традиционной культуре. Материалы Тринадцатых Санкт-Петербургских этнографических чтений 25–27 ноября 2014 года, СПб., 2014, p. 200–207.

Ювелирный убор населения Восточной Европы X–XI вв. в контексте связей между регионами Поднестровья, Поднепровья и Повисления, în *Polonezii în Moldova. Moştenire istorică şi contemporaneitate*. Culegere de studii şi documente, Chişinău – Poznań – Warszawa, 2015, p. 25–40.

Пруто-Днестровский регион в системе ближней и дальней торговли X–XI вв., în Материалы XIV Санкт-Петербургских этнографических чтений «Торговля в этнокультурном измерении» 8–10 декабря 2015 года, Санкт-Петербург, 2015, p. 63–67.

„*Створчатые браслеты из клада XIV века Буруйенешть (коммуна Должешть, жудецул Нямц, Румыния)*”, în Al XV-lea Simpozion de Numismatică, 29–30 octombrie 2015. Programul și rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2015, p. 14–17.

Despre trăsăturile specifice ale setului de podoabă bizantin sec. VI–VII, Revista Arheologică S.N. 11, 1, 2015, p. 117–122.

Masa rotundă *Arheologia evului mediu timpuriu în spaţiul Europei de Est*, Revista Arheologică S.N. 11, 1, 2015, p. 340–341 (în colaborare cu L. Dergaciova).

Centuri „gotice” în regiunea carpato-balcanică, în Conferinţa ştiinţifică cu participare internaţională *Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei şi studiului artelor* (ediţia a VII-a). Rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2015, p. 37.

Kontakty východní Evropy s Velkou Moravou, în Pavel Kouril (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno, 2015, p. 159–166 = *The contact of Great Moravia with Eastern Euro*pe, în Pavel Kouril (ed.), *Great Moravia and the beginning of Christianity*, Brno, 2015, p. 170–177.

Piese de podoabă şi de vestimentaţie de pe teritoriul Moldovei istorice, Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă 3 (38), Chişinău, 2015, p. 128–134.

Pins in the jewelry headdress of the population of Carpathian-Balkan region, Oltenia 20–21, 2013–2014 [2015], p. 174–180.

Casting mold with earring in the context of Balkan-Mediterranean and Old Rus' contacts of Belgorod in X–XI centuries, în *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Vasile Ursachi octogenarii*, ediderunt: Costin Croitoru et George Dan Hânceanu, Brăila, 2015, p. 143–158.

*The belts from medieval male burials in the Prut-Dniester re*gion, în Sesiunea internaţională de comunicări ştiinţifice *Arheologia mileniului I p. Chr.*, Ploieşti, 27–29 august 2015, Ploieşti, 2015, p. 16–17.

Brăţări cu capetele decorate cu granule din regiunea carpato-balcanică (secolele XIII–XV), în A XXV-a Sesiune ştiinţifică a Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei. Rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2015, p. 38–39.

Створчатые браслеты. Традиция до и после Нашествия, Stratum Plus, 5, 2016, p. 269–300 (în colaborare cu Н.М. Калашникова, А.И. Корниенко).

О некоторых характерных типах позднесредневековых бусинных украшений из Карпато-Балканского региона, în Стародавнє Причорномор'я, XI, Одесса, 2016, p. 461–469. *Одежные застежки с территории Молдовы и их связь с традиционным женским ногайским костюмом*, în Мода и дизайн: исторический опыт — новые технологии, Материалы XIX Международной конференции, СПб., 24–26 мая 2016, СПб., 2016, p. 475–480 (în colaborare cu Л.В. Дергачева).

О времени появления и тезаврации древнерусских ювелирных украшений с зернью, în Третья международная нумизматическая конференция «Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII–XI вв.», СПб., Старая Ладога 2016, 22–24 апреля 2016 года: Материалы докладов и сообщений, СПб., 2016, p. 7–12.

О ландшафтной приуроченности и функциональном назначении средневековых городищ Пруто-Днестровского междуречья, în материалы V Международной научной

конференции «ЭКОЛОГИЯ ДРЕВНИХ И ТРАДИЦИОННЫХ ОБЩЕСТВ». Тюмень, 7–11 ноября 2016 года, Тюмень, 2016, p. 217–220 (în colaborare cu Р.А. Рабинович).

О соотношении древностей Лука-Райковецкой культуры и памятников типа Екимауцы-Алчедар в Пруто-Днестровском регионе, în Od Bachórza do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego, red. Barbara Chudzińska, Michał Wojenka, Marcin Wołoszyn. język książki: polski, angielski, niemiecki, czeski, słowacki, ukraiński, rosyjski. Instytut Archeologii UJ / Instytut Archeologii UR., în *From Bachórz to Svantovit from Zbruch. The Making of Slav Europe – evidence from archaeology, history and linguistics. Source studies dedicated to Professor Michał Parczewski on his 70th birthday anniversary*, sub redacţia dr. M. Wojenka, M. Wołoszyn, Kraków / Rzeszów 2016, p. 323–341 (în colaborare cu Р.А. Рабинович).

О некоторых восточных орнаментальных мотивах в декоре украшений населения Карпато-Дунайского региона в XIV–XVII вв, în Материалы XV Санкт-Петербургских этнографических чтений «Орнаментика в артефактах традиционных культур». Российский этнографический музей 13–15 декабря 2016 г, СПб., 2016: ИПЦ СПГУТД, 2016, p. 106–111 (în colaborare cu Л.В. Дергачева).

Some Belt Sets and Separate Plaques of 9th –11th Centuries from The Prut-Dniester Region, în Arheologia Mileniului I p. Chr., vol. V, Ploieşti, 2016, p. 267–281.

Aplice în formă de lotus din spaţiul principatului medieval moldovenesc, Revista Arheologică S.N. 12, 2016, p. 215–222 (în colaborare cu L. Dergaciova).

Aplice în formă de „floare arabă" în vestimentaţia de gală din sec. XIV–XVI, în Conferinţa ştiinţifică internaţională *Patrimoniul cultural – cercetare, valorificare, promovare*, ediţia a VIII-a. Programul şi rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2016, p. 36.

О выделении древностей венгерского круга на территории Карпато-Днестровских земель, în Conferinţa ştiinţifică internaţională. "3rd International Conference on the Archaeology of the Early Hyngarian History – III Международный Мадьярский симпозиум по археологии". Programul şi rezumatele comunicărilor, Budapesta, 6–10 iunie 2016, p. 19 (în colaborare cu Р.А. Рабинович).

Diademe în monumentele arheologice din Europa de Est din sec. XII–XIII, în Sesiunea internaţională de comunicări ştiinţifice Arheologia Mileniului I p. Chr., ediţia a XV-a, Ploieşti, 25–27 august 2016, Rezumate, p. 21–22.

On the specific and periodization of Old Rus' reception of Byzantine traditions of jewelry making, în Conferenţa Internationala „23rd. International Congres of Byzantine studies. Belgrade, 22–27 august 2016. Sesion of Free Communications "Fashion in Transition: From Byzantium to the Byzantien Commonwealth", Belgrade 1016, 9–10. http://byz2016.rs/TematskeSednice/cetvrtak/TSFC_9_Fashion%20in%20Transition.pdf (în colaborare cu A. Musin).

К вопросу о датировке древнерусских украшений с зернью, în Conferinţa ştiinţifică internaţională *Al XVI-lea Simpozion de Numismatică*, Chişinău, 21–24 septembrie 2016, Chişinău, 2016, p. 23–25.

Бляшки в форме лотоса с территории Молдавского княжества: Типология, хронология и преемственность / *Findings of Lotus-Shaped Plaques in The Principality of Moldova: Typology, Chronology and Continuity*, în Conferinţa ştiinţifică internaţională VII Международная конференция АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И ИСТОРИИ

ИСКУССТВА. Артефакт, арт-объект, аргумент. Объект в изобразительном искусстве: задача, метод, результат. Санкт-Петербург, 12–15 октября 2016, СПб., 2016, p. 314–315 (în colaborare cu Л.В. Дергачева).

Recenzie la volumul: Жабрева А. Э. Письменные и изобразительные источники по истории русского костюма XI–XVII веков / Библиотека РАН; отв. ред. Н. А. Сидоренко, СПб., БАН, 2016, Археологические вести. Вып 23, СПб., 2017, p. 365–374.

Recenzie la volumul Стела Дончева. Калъпи и матрици от българското средновековие (IX–XIV в.) [Stella Doncheva. Moulds and dies from Bulgarian Middle Ages (IXth – XIVth c.)]. Veliko Tirnovo. Publishing house „Фабер“, 2015. 312 pages with 6 pages of English summary, 185 pages of catalogue, 15 pages of appendix, ISBN 978-619-00-0337-3, Revista Arheologică S.N. 13, 2017, p. 267–269.

Древнерусские женские головные уборы с рясами и колтами, în В Камне и бронзе. Сборник статей в честь А.А. Песковой. (редакторы составители А.Е. Мусин (отв. ред.), О.А. Щеглова), СПб., 2017, p. 499–510.

Перстни, декорированные зернью, как характерный элемент древнерусского ювелирного убора X–XI вв, în Ювелирное искусство и материальная культура. Сборник статей (составители В.В. Киджи, И.В. Поскачева, Н.В.Царев), СПб., 2017, p. 137–152.

Этнокультурная атрибуция серии находок из цветных металлов с территории Республики Молдова и Украины, în Культурний шар. Статті на пошану Гліба Юрійовича Івакіна, 2017, p. 362–376 (în colaborare cu Л.В. Дергачева).

О двух новых находках позднесредневековых кладов ювелирных украшений (в связи с вопросом о присутствии дериватов золотоордынских изделий в памятниках Молдавского княжества), Stratum Plus 6, 2017, p. 91–116 (în colaborare cu Л.В. Дергачева).

К вопросу об этнокультурной принадлежности и датировке группы одежных застежек с территории Пруто-Днестровского Междуречья, în Поволжская Археология, 4, Казань, 2017, p. 190–207 (în colaborare cu Л.В. Дергачева).

О находках крестов – энколпионов и крестовключенных подвесок с территории Пруто-Днестровского региона. Добрубжа 32/17, în Сборник в чест на 60 години проф. Дин Георги Атанасов. Регионален исторический музей – Силистра, 2017, p. 313–324.

О некоторых вариантах древнерусских головных уборов с ряснами/рясами и колтами In: Проблемы изучения и реставрации головных уборов традиционных костюмов народов России. Материалы международной научно-практической конференции (Н.М. Калашникова (отв. ред.), Архангельск 2017, СПб., 2017, p. 92–96.

О специфике юго-западной группы древнерусских створчатых браслетов, în (Духовное и историко-культурное наследие русских Молдовы, în Сборник материалов научной конференции, посвященной 25-летию создания сектора «Этнология русских» Центра этнологии Института культурного наследия АНМ (Кишинев 23 марта 2016 г.), отв. ред. Т.В. Зайковская), Кишинев, 2017, p. 81–85.

Новый клад древнерусских ювелирных украшений из окрестностей летописного Возвягеля. С. А. Горбоненко (відпивідальный ред.). Возвягль – Звягель – Новгород-Волынский, Харків-Київ, 2017, p. 34–47 (în colaborare cu А.В. Петраускас).

Древняя Русь – Моравия – Дунай (одно из исследовательских направлений на кафедре археологии ЛГУ), în Материалы Международной научной конференции «Университетская археология: прошлое и настоящее» Материалы Международной научной конференции, посвященной 80-летию первой в России кафедры археологии

19 –21 октября 2016 г., Санкт-Петербург. Отв. ред. д. и. н. И. Л. Тихонов, Санкт-Петербург, 2017: Издательство государственного университета, p. 41–48.

Cheutori duble de încheiere a hainelor de tip caftan din spaţiul carpato-nistrean, în Conferinţa ştiinţifică internaţională *Patrimoniul cultural – cercetare, valorificare, promovare*, ediția a IX-a, Chişinău, 30–31 mai 2017. Programul şi rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2017, p. 41–42 (în colaborare cu L. Dergaciova).

Об одной уникальной находке из окрестностей села Костешть (Яловенского района, республики Молдова), în Al XVII-lea Simpozion de Numismatică, Chişinău, 4–6 octombrie 2017. Programul şi rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2017, p. 12–14 (în colaborare cu А. Болдуряну).

Материалы из кочевнического захоронения второй половины IX – первой половины X вв. из окрестностей с. Бучулень (р-н Унгень, Республика Молдова), în Conferinţa ştiinţifică Arheologie, istorie, muzeologie a Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei, ediţia a XXVII-a, 19–20 octombrie 2017. Programul şi rezumatele comunicărilor, Chişinău, 2017, p. 39–41 (în colaborare cu И. Власенко).

Перстни XIV–XVII вв. с территории княжеств Молдова и Валахия. Основные типы и уникальные находки, în Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии: материалы 20-й междунар. науч. конф., Санкт-Петербург, 30 мая – 2 июня 2017 г., СПб., 2017, p. 51–55.

Obiecte medievale târzii din metale neferoase provenite din săpăturile de la cetatea Belgorod-Dnistrovski, în *Istorie şi civilizaţie de-a lungul Dunării de Jos*, Culegere de studii dedicate zilei internaționale a fluviului – 29 iunie (ediderunt: Costin Croitoru, Lilia Țiganenco), I, Brăila – Ismail – Cahul – Galați, 2018, p. 107–116 / *Пізньосередньовічні вироби з кольорових металів з розкопок у Білгород-Дністровській фортецію în Історія і цивілізація Нижнього Дунаю*. Колективна монографія, присвячена Міжнародному дню Дунаю – 29 червня (Редколегія: Костін Кройтору, Лілія Циганенко). Т. I, Браїла, Ізмаїл, Кагул, Галац, 2018, p. 117–134 (în colaborare cu O. Saveliev).

О Великоморавском и Подунайском влиянии на формирование древнерусского ювелирного убора X – начала XI вв. în Плиска-Преслав, Т. 13. В памет на професор Тотю Тотев (1930 –2015) (Под редакцията на Павел Георгиев и Янко Димитров) София, 2018, p. 495–508.

О новой находке медальона провинциально-византийского круга, în STUDIA ROMANA ET MEDIÆVALIA EUROPÆNSIA. *Miscellanea in honorem annos LXXXV peragentis Professoris emeriti Dan Gh. Teodor oblata. Civilizația românească Honoraria*, 13 Redigit: V. Spinei. D. Aparaschivei, G. Bilavschi (eds.), Bucureşti – Brăila, 2018, p. 61–80 (în colaborare cu А. Болдуряну).

Древности венгерского круга IX–X вв. Пруто-Днестровского региона (Предметы торевтики и ювелирные украшения, în III-Й МЕЖДУНАРОДНЫЙ МАДЬЯРСКИЙ СИМПОЗИУМ Будапешт, 6–10 июня 2016 г. Budapest, 2018, p. 429–465 (în colaborare cu Р. Рабинович).

К вопросу о выделении двух традиций в оформлении позднесредневековых женских головных венцов на основе материалов погребалных памятников Карпато-Балканского региона, în «Мужская и женская культура». Материалы Всероссийской с международным участием научной конференции. г. Уфа, 19–22 ноября 2018 г. (канд.ист.наук Я.В. Рафикова (отв.ред.), Уфа, 2018, p. 235–244.

Медальоны с хрустальными вставками в составе социально-престижного убора населения юго-западных регионов Древней Руси, Stratum Plus 5, 2018, p. 281–300 (în colaborare cu A.A. Пескова).

Спасибо, Учитель, Stratum Plus 5, 2018, p. 27–28.

Об особенностях морфологии и декора «волынских серег» с тиснеными подвесками, în Древности. Исследования. Проблемы. Сборник статей в честь 70-летия Н.П. Тельнова. (под ред. В.С. Синики и Р.А. Рабиновича). Библиотека Stratum. Кишинев-Тирасполь, 2018, p. 435–444.

О некоторых специфических чертах головных уборов населения Балканского региона в X–XIV вв, în Стародавнє Причорномор'я. Вип. XII. (І.В. Нємченко, ред.), Одеса, ОНУ, 2018, p. 470–480.

Поясные сумочки с металлическим декором из восточноевропейских археологических памятников IX – начала XI вв., în Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии = Fashion and design: historical experience – new technologies: материалы 21-й междунар. науч. конф., Санкт-Петербург, 29 мая – 1 июня 2018 г. , СПб., 2018, p. 36–40.

К вопросу об истоках формирования набора ювелирных изделий из захоронения знатной половчанки в Балотапуста (Кишкунхалаш, Венгрия), în АРХЕОЛОГИЯ ЕВРАЗИЙСКИХ СТЕПЕЙ № 6. Материалы IV Международного Мадьярского симпозиума Казань − Болгар, 15−19 октября 2018. (чл.–корр. АН РТ, док. ист. наук А.Г. Ситдиков Гл. Ред.), Казань, 2018, p. 194–201 (în colaborare cu A.A. Пескова).

«Племенные» или территориальныеуборы? К вопросу об ювелирных «провинциях» Древней Руси, în Провинциализм: сохранение самобытности или самоизоляционизм? Сборник научных статей и докладов. (проф. В.П. Степанов, С.М. Губаненкова ред.), Орёл–Кишинёв, 2018, p. 190–198.

Cercei din mediul Hoardei de Aur, descoperiți in regiunea carpato-nistreană, în Conferinţa ştiinţifică internaţională *Patrimoniul cultural – cercetare, valorificare, promovare*, ediția a X-a, Chişinău, 30–31 mai 2018, Programul și rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2018, p. 67–68.

О специфике древнерусского женского парадного ювелирного убора домонгольского времени/ On the specifics of the Old Russian women's ceremonial jewelery dress of the pre-Mongolian time, în Seminarul metodologic internaţional / International Methodological Seminar *Femeia în istoria universală. Noi abordări metodologice / Woman in Universal History. New methodological approaches*, 5 iunie 2018 / June 5, 2018. Program. Rezumatele comunicărilor / Programme. Abstracts, Chişinău, 2018, p. 15–16.

Materiale din mormântul nomad de la Buciumeni (raionul Ungheni, Republica Moldova) în contextul vestigiilor din secolele IX–X din regiunea carpato-nistreană, Revista Arheologică S.N. 14, 2, 2018, p. 108–115 (în colaborare cu I. Vlasenco).

О специфике древнерусских створчатых браслетов с гравированными изображениями, în Тезисы Международной конференции Археология Древней Руси: актуальные проблемы и открытия. К 100-летию со дня рождения Д.А. Авдусина. Москва 22–24 ноября 2018 г., Москва, 2018, p. 46–47.

О предметах декорировки головного убора, выполненных в золотоордынских традициях из памятников Восточной Европы XIII–XIV вв., în Мода и дизайн:

исторический опыт и новые технологии. Материалы XXII международной конференции. 28–31 мая 2019 г, СПБ., 2019, с. 38–41.

Ювелирные украшения и предметы венгерского круга из средневековых памятников Пруто-Днестровского региона, în Ювелирное искусство и материальная культура. Сборник статей. Вып. 5, СПб., Государственный Эрмитаж, 2019, p. 185–195.

О некоторых предметах декорировки костюма и украшениях конца XIII – начала XV вв., связанных с золотоордынской традицией, în М.Е. Ткачук, Г.Г. Атанасов (eds.), *В поиске сущности. Сборник статей в честь 60-летия Н.Д. Руссева*, Кишинев, în Stratum Plus 5, 2019, p. 291–306.

Три поясных набора IX–XI вв. с территории Пруто-Днестровского региона, în Четвертая международная нумизматическая конференция „Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII–XI вв.", СПб., Старая Ладога 14–16 апреля 2017 года: Материалы докладов и сообщений. СПб., 2019, p. 53–60 (сс. 0,6 с.а).

Шлем или шапка? О находках серебряных конусовидных наверший головных уборов в археологических памятниках X–XIV вв., Stratum Plus 5, 2019, p. 225–232.

(Клады Войнешть (Румыния) и Черемно (Польша) и некоторые специфические черты ювелирного убора населения Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы в XIII – начале XIV вв., Revista Arheologică S.N. 15, 2, 2019, p. 68–80.

NICOLAE GUDEA

(1941–2019)

De curând (5 iulie 2019) a trecut la cele veșnice profesorul Nicolae Gudea (n. 17 octombrie 1941), cel care și-a dedicat întreaga carieră profesională studierii epocii romane a Daciei. Aceste rânduri sunt prea puține pentru a exprima regretul pentru dispariția celui care mi-a fost deopotrivă profesor, coleg și prieten. Încerc aici doar să aduc un omagiu personalității celui care mi-a marcat profund evoluția, în a doua parte a vieții. Altfel, este un bun prilej să ne amintim de cei care au fost și care au contribuit, prin munca lor, la sporirea cunoașterii în domeniul arheologiei.

S-au scris deja articole care i-au subliniat parcursul profesional și opera științifică, astfel că nu este necesar să mai fie reluate aici. Ar mai trebui poate adăugat faptul că este imposibil să discutăm despre *Limes*-ul roman de pe teritoriul României fără a invoca numele profesorului Nicolae Gudea. Lucrarea dedicată castrelor din Dacia (*Der Dakische Limes. Materialen zu seiner Geschichte*, Mainz, 1997) rămâne una de referință. De asemenea, notorietatea sitului arheologic *Porolissum* i se datorează în cea mai mare măsură. Mai departe, Bologa, Buciumi, Feldioara, Râșnov, Gornea, Inlăceni, Brețcu, Mehadia, *Dierna* și lista poate continua.

O atenție deosebită a acordat răspândirii creștinismului la nordul Dunării, în epoca romană și romană târzie, ocazie cu care a repertorizat toate descoperirile de

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 409–410

acest gen cunoscute în Dacia. Din acest punct de vedere, arheologia creştină are de ce să-i fie recunoscătoare[1].

Pentru semnatarul acestei evocări, este deopotrivă o datorie și o onoare a pomeni cele două volume monografice, dedicate castrului roman de la Răcari, și încă unul, cel despre castrul roman de la Slăveni, toate realizate împreună cu domnia sa. În pofida faptului că ne separa o distanță considerabilă de vârstă, am lucrat „cot la cot" pentru redactarea lor. Un alt volum, *Cvmidava. Castrul roman de la Râșnov. II. Săpăturile din anii 1969–1974 (monografie arheologică)*, aşteaptă să vadă lumina tiparului, sperăm cât mai curând. Semnificativ este și faptul că ultima sesiune de comunicări la care a participat s-a desfășurat la Craiova, în anul 2019, în cadrul Muzeului Olteniei.

Atât cât l-am putut cunoaşte, era o fire deschisă, prietenoasă și amabilă. Cu deosebire, față de cei mai tineri, manifesta o infinită îngăduință și răbdare, încercând să le canalizeze, în mod constructiv, entuziasmul. Lungile discuții purtate, cu ocazia deselor întâlniri din țară sau în străinătate, ne-au dat posibilitatea de a dezbate diferite probleme ale epocii romane din Dacia, unele fiind lămurite, altele însă nemaiapucând să fie terminate.

Era înzestrat cu o energie și o putere de muncă ieșite din comun. Ziua de muncă începea dimineața foarte devreme, în compania unei deja faimoase mașini de dactilografiat, cu ajutorul căreia își redacta corespondența și rapoartele de cercetare arheologică. Se documenta permanent, căutând mereu să fie la curent cu noutățile din domeniu.

În domeniul cercetării castrelor romane, a fost unul dintre cei mai buni specialiști din Europa. Îl recomandă în acest sens mai multe monografii despre castre, studiile și articolele de specialitate, numeroasele recenzii, bursele de studii de care a beneficiat de-a lungul timpului, precum și calitatea de membru al Institutului Arheologic German din Berlin. Spirit critic și autodidact, aprecia eforturile care vizau îmbunătățirea tehnicilor de cercetare, mai cu seamă metodele non-distructive.

Fără îndoială, putem discuta mult despre opera științifică a profesorului Gudea. S-a impus în ochii contemporanilor drept unul dintre cei mai prolifici arheologi, din punctul de vedere al publicațiilor. Pe lângă studiile privind castrele romane, religia creștină și *limes*-ul roman, s-a manifestat și în alte domenii aferente arheologiei romane, precum ceramica, epigrafia, armamentul și echipamentul militar, viața rurală, numismatica.

Cei care l-am cunoscut și i-am fost apropiați, avem de ce să-l regretăm. O personalitate complexă, ce se alătură altora care au existat și care au făcut școala arheologică românească, așa cum o cunoaștem astăzi.

Dorel Bondoc[*]

[1] Colegii, prietenii şi discipolii i-au dedicat două volume omagiale (Călin Cosma, Dan Tamba, Aurel Rustoiu (eds.), *Studia archaeologica et historica Nicolao Gudea dedicata; Omagiu profesorului Nicolae Gudea la 60 de ani = Festschrift für Professor Nicolae Gudea gelegentlich des 60. Geburtstages*, Zalău, 2001; Călin Cosma (ed.), *Studies in Archaeology and History. An anniversary volume to professor Nicolae Gudea on his 70th birthday*, Cluj-Napoca, 2011), în preambulul cărora formația şi opera sa sunt pe larg prezentate; lista publicațiilor a fost ulterior reluată până la nivelul anului 2012, de către Dumitru Țeicu, *Profesorul Nicolae Gudea la 75 de ani*, Banatica 26, 2016, p. 11–49.

[*] Muzeul Olteniei, Craiova; e-mail: dorelbondoc@yahoo.com.

GREU DE UITAT! AMINTIRI DESPRE PETRE ROMAN

(1935–2019)

Pe data de 25 iulie 2019 s-a stins din viață Petre Roman (n. 29 iunie 1935). Înmormântarea a avut loc, două zile mai târziu, la cimitirul Bellu Catolic din București. La ceremonia funerară a participat un număr restrâns de persoane: membrii familiei, vechi prieteni (sau la fel de vechi rivali), foști colegi și colaboratori, precum și câțiva dintre discipolii săi. Printre aceștia din urmă m-am numărat și eu. Retrăiesc și acum dogoarea acelei amiezi toride, în care toți cei de față căutau un petic de loc umbrit, inhalând aerul fierbinte, recunoscători la cea mai slabă adiere de vânt. În mod cert, pentru unii a fost un efort să vină la ceremonie. Pentru un participant, ziua respectivă coincidea cu cea de naștere. Pentru alții, deși se suprapunea cu alte evenimente programate anterior, a fost un prilej pentru a păstra o clipă de reculegere și a-și lua rămas bun. Toți cei care au venit au făcut-o conștienți de faptul că trebuia!...

Dacă primele trei fraze dintre cele consemnate mai sus ar fi făcut obiectul unei știri de presă cotidiană, probabil că ar fi stârnit cititorului o emoție mai mult sau mai puțin reținută, urmată apoi de gestul (devenit, din păcate, pentru cei mai mulți dintre noi, mult prea) reflex, de a verifica informația pe telefonul mobil conectat la internet. Nu, nu era vorba de acel Petre Roman care, alături de mulți alții, a contribuit profund și ireversibil la destinul politic al României în plan european după 1989. Era vorba

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 411–414

de arheologul și profesorul Petre Roman, un neobosit truditor în studierea rădăcinilor preistorice ale Europei.

Precizez încă de la început că nu mi-am propus să scriu un necrolog pentru Petre Roman. Un asemenea demers va fi realizat de către Cristian Schuster în paginile revistei Dacia N.S. Acolo, cei interesați vor putea găsi date biografice, o succintă analiză a carierei științifice, precum și o listă selectivă a lucrărilor publicate. Umila mea strădanie se limitează la mult mai puțin: o însăilare de amintiri, discontinue și incomplete, despre Petre Roman, așa cum l-am cunoscut. Un asemenea demers, aparent mult mai simplu, implicând mai degrabă competențe narative decât științifice, este, însă, cel puțin la fel de dificil, presupunând asumarea unor afirmații fără posibilitatea salvării prin trimiteri bibliografice.

Pot împărți amintirile mele despre Petre Roman în două perioade distincte.

Prima ține de anii ’70, când vârsta mea era compusă dintr-o singură cifră. Pe vremea aceea, pasiunea arheologilor nu cunoștea stavile temporale, fiind o practică obișnuită aceea de a se lucra neîncetat, inclusiv duminica. Menționez că în acei ani nu exista în România noțiunea de „week-end”, sâmbăta fiind o zi de lucru obișnuită. Astfel, ca și alți copii de arheologi, am putut trăi duminicile experiențe unice. Eram îngăduiți pentru câteva ore în încăperi ticsite cu rafturi. Printre cărți și teancuri de texte, scrise de mână sau redactate la mașina de scris, recunoșteam cu uimire obiecte, știute până atunci doar din manualele de istorie. Foarte adesea, potrivit puterii noastre de înțelegere, ni se dădeau explicații. Și astfel, de pe rafturile prăfuite, vasele ceramice, cu urme de lipituri și părți completate din ipsos, începeau să ne spună povestea… Ca dintr-un vechi film alb-negru cu zgârieturi, recunosc chipurile istorisitorilor, colegi de-ai tatălui meu, Alexandru Păunescu, Petre Roman, Petre Diaconu, Eugen Comșa, Mihai Sâmpetru, Florea Mogoșanu și mai tânărul Mihai Șimon. Pe Petre Roman mi-l aduc aminte cel mai bine, iar acest lucru l-aș putea explica în două feluri. Primul, cel mai comod, ar fi să spun că, fiind în acea perioadă un apropiat colaborator al tatălui meu, aveam ocazia să îl văd cel mai des. Al doilea, poate cel adevărat, era vocea lui Petre Roman, baritonală, cu o tonalitate joasă, inducând senzația că poate fi autoritară și severă. Decenii mai târziu, am aflat că putea cu adevărat, îmbrățișând o paletă nebănuită de nuanțe.

Nu pot rememora aceste prime amintiri fără a încerca să creionez, timid, un arc peste timp. În acea perioadă, Institutul de Arheologie dispunea de două clădiri în București. Prima, Casa Macca, unde funcționează și în prezent sediul central al Institutului, se afla pe strada Henri Coandă, fostă I.C. Frimu. A doua, în prezent având altă destinație, se afla în imediata apropiere, pe strada Nicolae Iorga. Acolo, în sala de la parter, având intrarea în dreapta, sub scara în spirală care ducea la etaj, se organiza, an de an, „Crăciunul”. Retrăiesc cu emoție momentele de acum peste patru decenii, în care, copii pe atunci (îmi reamintesc, din păcate, doar câteva nume: Adina Boroneanț, Alexandra Comșa, Daniela Roman, Alexandru Babeş, sora mea și cu mine), așteptam cu nerăbdare darurile Moșului, „interpretat” de către Eugen Comșa ori Mihai Sâmpetru… Peste ani, în 2008, la o nouă „ediție” de Crăciun, de data aceasta ținută la Casa Macca, rolurile se schimbă: Adina Boroneanț este „maestrul de ceremonii”, iar unii dintre

copiii de odinioară își însoțesc proprii copii la întâlnirea cu Moșul, „jucat”, de această dată, de către Cristian Schuster. Emoționantă a fost și prezența regretatei Eugenia Zaharia, venită special pentru a vedea „copiii Institutului”!

A doua perioadă în care l-am cunoscut pe Petre Roman a început în anul 1997, când mi-a făcut o propunere care avea să-mi schimbe viața. Aflând de pregătirea mea anterioară, de geodez, mi-a sugerat abordarea unui domeniu practic necunoscut până atunci în România, „topografia arheologică”. Propunerea sa se circumscria unui proiect amplu, de pionierat la acea vreme, menit a crea o structură de cercetare arheologică profund interdisciplinară, reunind atât arheologi, cât și istorici, filologi, antropologi, arheozoologi. Deși lucrurile nu au evoluat așa cum și-ar fi dorit Petre Roman, eforturile sale au contribuit la formarea sau consacrarea unui număr însemnat de cercetători și la editarea unor publicații de prestigiu (revista *Thraco-Dacica* și colecția monografică *Bibliotheca Thracologica*).

Cele menționate în aliniatul de mai sus evidențiază una dintre cele mai puternice trăsături ale personalității lui Petre Roman, tenacitatea. Se regăsea în tot ceea ce făcea, până la cele mai neînsemnate detalii. Tenacitatea sa se evidenția în principal în activități organizatorice și administrative, domeniu în care excela. De exemplu, în urma tergiversării de către forurile tutelare a finanțării unor simpozioane, volume sau, mai recent, a repartizării unor spații pentru depozite arheologice, Petre Roman recurgea la un adevărat război al nervilor. Trimiterea consecventă de adrese, efectuarea de reveniri periodice la acestea, completate cu dese apeluri telefonice, dar și intervenții personale în audiențe, determinau factorul decizional să cedeze în cele din urmă. Această manieră de abordare, pe care cei mai mulți erau fericiți să o evite, a fost adesea benefică atât pentru Institutul de Tracologie, cât și, ulterior, pentru Institutul de Arheologie.

S-a spus adesea despre Petre Roman că ar fi fost autoritar cu subalternii. Afirmația nu este nici corectă, nici falsă, ci incompletă. El exercita mai degrabă un soi de afecțiune autoritară, care, recunosc, nu întotdeauna era și confortabilă. În situații în care, în viața unui subaltern apărea o problemă, nu era numai generos în a-i oferi un sprijin financiar, dar avea puterea de a convinge și pe alții să o facă. Prin anul 2001, dacă nu mă înșel, când la Institutul de Tracologie a existat o întârziere cu plata salariilor, a deschis o listă pe care a denumit-o „bani pentru pâine”.

S-a mai spus că nu accepta ideea cuiva decât dacă i s-ar fi indus faptul că ar veni de la el. De fapt, cred că lucrurile stăteau altfel. În primul rând, nu lua o decizie imediată, amâna întotdeauna răspunsul, cel puțin o zi. Dacă respingea ideea, îmi spunea, pe un ton blând-dojenitor, „fluturi, Alexandre, fluturi…”, din care trebuia să înțeleg că nu trebuie să mai insist. Însă, lucru mai rar, dacă o accepta, intervențiile sale o făceau mai viabilă sau, dimpotrivă, de nerecunoscut.

De-a lungul celor două decenii petrecute alături de Petre Roman, am avut ocazia să ascult mai multe aforisme. Pe unele dintre ele, repetate adesea, am ajuns să le știu pe de rost. Deși, așa cum menționa chiar el, nu toate îi aparțineau, faptul că se identifica cu ele mă face să reproduc două dintre acestea. În privința atacurilor virulent-vindicative ale unor arheologi tineri, apărute începând cu anii ’90, afirma: „cea mai scurtă cale spre celebritate este să ataci o celebritate”. Referitor la efemeritatea

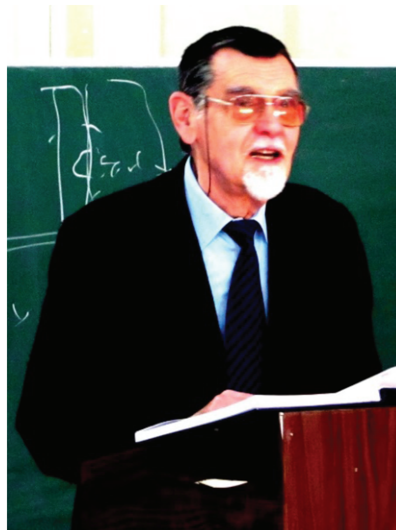
unui articol sau studiu, îi plăcea adesea să spună: „dacă în momentul în care ai pus stiloul jos, ești mulțumit de ce ai scris, înseamnă că este bun; dacă îți menții părerea în cele șase luni până la publicare, înseamnă că este foarte bun; dacă timp de cinci ani rezistă criticii, înseamnă că este genial!”

Cu Petre Roman iese din scenă ultimul supraviețuitor al perioadei marilor descoperiri preistorice din România. Era o vreme când, practic, deschiderea unui nou șantier arheologic conducea la definirea unei noi culturi, faze sau aspect cultural. Tot atunci au fost introduse și verificate metode de cercetare. Inerentele căutări de început, prea ușor criticabile retrospectiv, trebuie privite în contextul unei perioade în care totul era de făcut.

Se spune că un om nu moare cu adevărat decât atunci când nu se mai vorbește despre el. Dacă este așa, memoria lui Petre Roman va dăinui atâta vreme cât vor trăi cei care l-au cunoscut. De ce? Pentru că puternica sa personalitate i-a influențat mai mult sau mai puțin, într-un fel sau altul, făcându-l, astfel, greu, dacă nu chiar imposibil, de uitat.

Alexandru Morintz*

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: alexmorintz@yahoo.com.

GHEORGHE I. CANTACUZINO

(1937–2019)

Arheolog – în primul rând –, istoric şi om de cultură, Gheorghe I. Cantacuzino s-a născut la 13 septembrie 1937 la Bucureşti, într-o familie de veche tradiţie boierească cu ascendenţă domnească, bunica sa fiind faimoasa personalitate a scenei româneşti – Maria Filotti –, în locuinţa căreia a crescut şi a trăit până la sfârşitul vieţii. A urmat cursurile şcolii primare şi pe cele ale prestigiosului liceu „Sfântul Sava", după care s-a înscris, în 1954, la Facultatea de Istorie din cadrul Universităţii Bucureşti, cinci ani mai târziu obţinând licenţa în specialitatea „istorie universală veche şi arheologie". După absolvire, timp de mai bine de 50 de ani, şi-a dedicat întreaga energie cercetării monumentelor medievale în cadrul instituţiilor la care a lucrat.

Și-a început activitatea de arheolog la Muzeul din Tulcea (1959–1961) şi, pentru scurt timp, a fost muzeograf la Muzeul de Artă Populară „Nicolae Minovici" (1962–1963). Din 1963 a activat ca arheolog la Direcția Monumentelor Istorice, acolo unde, prin cercetările sale la o serie de monumente, s-a făcut cu adevărat remarcat. În 1977, în cadrul Institutului de Arheologie, a susținut teza de doctorat cu titlul *Cetăţi şi curţi domneşti din Ţara Românească în secolele XIII–XVI*, sub îndrumarea profesorului Gheorghe Ştefan, membru corespondent al Academiei Române. Lucrarea, deosebit de importantă şi de pionierat la acel moment, avea să fie publicată în 1981

sub titlul *Cetăţi medievale din Ţara Românească în secolele XIII–XVI*, fiind distinsă cu premiul Academiei Române. Valoarea şi actualitatea lucrării, în pofida scurgerii timpului, au fost confirmate şi de apariţia celei de-a doua ediţii, în anul 2001, volum care se diferenţiază de prima ediţie prin foarte mici şi inerente completări datorate progreselor înregistrate de cercetarea arheologică în domeniu.

După desfiinţarea abuzivă a Direcţiei Monumentelor Istorice, începând cu anul 1978, şi-a continuat activitatea în cadrul Muzeului Naţional de Istorie a României până în 1990, când a revenit ca membru de bază la nou înfiinţata Direcţie a Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice. Pentru scurt timp, în anii 1994–1996, a fost consilier în cadrul Direcţiei Monumentelor Istorice din Ministerul Culturii. În anul 1996 avea să fie integrat în calitate de cercetător ştiinţific gradul I la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", unde şi-a desfăşurat activitatea cu acribie până în momentul pensionării, în anul 2009. A fost perioada de maximă maturitate și fecunditate ştiinţifică, Institutul de Arheologie fiind a doua sa casă după perioada foarte rodnică petrecută la Direcţia Monumentelor Istorice.

Chiar dacă, din punct de vedere instituţional, a intrat relativ târziu în rândul membrilor Institutului de Arheologie, Gheorghe I. Cantacuzino a fost o prezenţă permanentă în viaţa ştiinţifică a instituţiei noastre, precum şi în activitatea unor comisii de specialitate ale Academiei Române sau pendinte de alte organisme ştiinţifice naţionale. S-a remarcat în mod deosebit în cadrul Comisiei de Istorie a Oraşelor din România a Academiei Române, a cărei activitate a sprijinit-o încă de la înfiinţare, fiind, din 1992, unul dintre vicepreşedinţii comisiei.

Specialist recunoscut şi apreciat în domeniul arheologiei Evului Mediu, Gheorghe I. Cantacuzino s-a impus atenţiei opiniei publice ştiinţifice româneşti şi din străinătate atât prin sobrietatea abordării tuturor problemelor de care s-a ocupat, cât şi prin evitarea statornică a formulării de ipoteze hazardate în interpretarea rezultatelor obţinute în urma săpăturilor arheologice pe care le-a efectuat. De-a lungul timpului, a participat la numeroase campanii arheologice ca membru în colectiv sau coordonator al cercetărilor în peste 30 de situri[1]. De fiecare dată ideile lui Gheorghe I. Cantacuzino

[1] Teliţa (jud. Tulcea) – 1959 (în colectiv); Histria – sectorul Capul Viilor – 1960 (în colectiv); sectorul necropola tumulară – 1963 (în colectiv); Mânăstirea Galata (Iaşi) – 1964 (în colectiv); Mânăstirea Dragomirna (jud. Suceava) – 1964; Mânăstirea Cetăţuia (Iaşi) – 1964–1965, 1967; Ansamblul fostei mânăstiri Mărcuţa (Bucureşti) – 1965; Mânăstirea Argeşului (Curtea de Argeş) – 1965; Schitul Brădet (jud. Argeş) – 1966; Mânăstirea Moldoviţa (jud. Suceava) – 1965–1967; Biserica Sf. Vineri din Curtea Domnească Târgovişte – 1966–1968; Mânăstirea Humorului (jud. Suceava) – 1968, 1970 (în colectiv); Cetatea Poenari (jud. Argeş) – 1968–1970; Cetatea Oratia – Podul Dâmboviţei (jud. Argeş) – 1968–1969 (în colectiv); Fosta mânăstire Vodiţa (jud. Mehedinţi) – 1970; Mânăstirea Tismana (jud. Gorj) – 1970, 1972, 1974–1975; Ansamblul Stelea; zona centrală Târgovişte – 1970–1973, 1980–1983 (în colectiv); Mânăstirea Putna (jud. Suceava) – 1971–1973 (în colectiv); Mânăstirea Mera (jud. Vrancea) – 1972 (în colectiv); Bisericile Sf. Nicolae Vechi şi Stamatineşti din Focşani – 1973; Mânăstirea Săraca din Şemlacul Mic (jud. Timiş) – 1973; Biserica lui Ştefan cel Mare din Războieni (jud. Neamţ) – 1974; Fosta Mânăstire Bradu din Tisău (jud. Buzău) – 1974; Biserica Sf. Gheorghe din Sânpetru (jud. Hunedoara) – 1975; Câmpulung Muscel – Ansamblul fostei curţi domneşti – 1975–1977, 1981–1982, 1984 (în colectiv); Târgovişte – Curtea Domnească – 1976, 1989 (în colectiv); Cetatea

au atras atenţia asupra unui aspect mai puţin luat în considerare în aprecierea activităţii ştiinţifice a unui cercetător – soliditatea culturii sale istorico-arheologice. Educaţia aleasă, eleganţa şi politeţea, întotdeauna cu un sfat şi cuvinte de încurajare pentru cei mai tineri aflaţi la început de drum, l-au caracterizat ca om şi coleg.

În cei aproximativ 50 de ani de activitate a abordat o largă paletă de probleme ştiinţifice – monumente istorice religioase şi laice, chestiuni de urbanism privind centrele orăşeneşti medievale, cu predilecţie din Ţara Românească, la care se adaugă diverse aspecte de civilizaţie şi artă medievală. Opera ştiinţifică numără peste 100 de titluri – cărţi, studii, articole, note şi recenzii. Se remarcă, pe lângă teza care l-a consacrat, două volume dedicate cercetării monumentelor din Târgovişte şi Câmpulung – poate cele mai dragi sufletului său şi unde şi-a petrecut lungi perioade de timp – *Atlas istoric al oraşelor din România. Seria B. Ţara Românească. Fasc. 1.* Târgovişte, 2006, şi *Începuturile oraşului Câmpulung şi curtea domnească. Aspecte ale civilizaţiei urbane la Câmpulung*, Bucureşti, 2011.

Plecarea sa dintre noi, la 27 iulie 2019, lasă un gol imens în rândul arheologilor specializaţi în cercetarea monumentelor medievale, şi aşa extrem de puţini. Conduita profesională şi ţinuta sa morală, în vremuri tulburi sau mai liniştite, au impresionat şi au impus respect şi apreciere, de-a lungul timpului aducându-i titulatura de „Prinţul”, atât grație calităților, cât și ascendenței sale ilustre. Pentru apropiaţi şi colegi, mai vârstnici sau mai tineri, a fost şi va rămâne cunoscut sub numele de Tamino (inspirat, poate, de personajul mozartian din opera *Flautul fermecat*), totdeauna un model uman şi profesional.

Adrian Ioniță*

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE

VOLUME

Biserica Stelea, Bucureşti, 1968 (în colaborare).
Mănăstirea Cotroceni, Bucureşti, 1968.
Cetăţi medievale din Ţara Românească (sec. XIII–XVI), Bucureşti, 1981.

Enisala (jud. Tulcea) – 1976 (în colectiv); Cetatea Turnu – Turnu Măgurele (jud. Teleorman) – 1978–1979; Biserica Sf. Nicolae din Leşnic (jud. Hunedoara) – 1984; Mânăstirea Govora (jud. Vâlcea) – 1985; Cetatea Făgăraş (jud. Braşov) – 1987; Ruinele fortificaţiei antice din Hârşova (jud. Constanţa) – 1988–1989; Oraşul de Floci – Piua Petrii (jud. Ialomiţa) – 1988 (în colectiv); ruinele curţii feudale din Mironeşti (jud. Giurgiu) – 1988; Valea Mânăstirii (jud. Gorj) – 1989; Cetatea Turnul Roşu (jud. Sibiu) – 1989 (în colectiv); Conacul Rosetti-Balş din Pribeşti (jud. Vaslui) – 1993; Mânăstirea Pângăraţi (jud. Neamţ) – 1993–1994; Mânăstirea Probota (jud. Suceava) – 1994 (în colectiv); Mânăstirea Snagov (jud. Ilfov) – 1996; Târgşor (jud. Prahova) – 1997 (în colectiv); Cetatea Voineşti (jud. Dâmboviţa) – 2001; Câmpulung Muscel – Ansamblul fostei curţi domneşti – 2000–2005; Curtea Domnească din Târgovişte – 2015–2018 (în colectiv).

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: aionita67@yahoo.com.

Fortificaţiile şi amenajarea teritoriului pentru apărare (în colaborare), în *Istoria militară a poporului român*, vol. II, Bucureşti, 1986, p. 85–93.

Sistemul de fortificaţii (în colaborare), în *Istoria militară a poporului român*, vol. III, Bucureşti, 1987, p. 81–97.

Cetăţi medievale din Ţara Românească în secolele XIII–XVI, Bucureşti, 2001.

Câmpulung. Vechi monumente şi biserici, Bucureşti, 2002.

Mănăstirea Tismana, Bucureşti, 2004.

Atlas istoric al oraşelor din România. Seria B. Ţara Românească. Fascicula 1. Târgovişte, Bucureşti, 2006.

Începuturile oraşului Câmpulung şi curtea domnească. Aspecte ale civilizaţiei urbane la Câmpulung, Bucureşti, 2011.

STUDII – ARTICOLE – RAPOARTE ARHEOLOGICE

Cercetările arheologice de la Teliţa, MCA 8, 1962, p. 373–382 (în colaborare).

Date arheologice asupra vechii mănăstiri a Humorului, SCIV 20, 1, 1969, p. 67–82 (în colaborare).

Date arheologice în legătură cu cronologia unor construcţii ale Curţii domneşti din Târgovişte, Monumente istorice. Studii şi lucrări de restaurare 3, 1969, p. 147–151.

Aspecte ale evoluţiei unui vechi monument din Târgovişte: biserica Sf. Vineri, Valachica 1, 1969, p. 61–70.

Cercetările arheologice de la biserica din Brădet – Argeş şi problema datării monumentului, BMI 39, 2, 1970, p. 66–68.

Date noi cu privire la un element din arhitectura cetăţii Poenari, recent descoperite, BMI 39, 4, 1970, p. 56–59 (în colaborare).

Probleme ale raportului dintre începuturile aşezărilor urbane şi curţile domneşti din Ţara Românească, Studia Valachica 2, 1970, p. 95–111.

Date preliminare asupra cercetărilor efectuate la ansamblul mănăstiresc Stelea (1969–1970), Studia Valachica 2, 1970, p. 173–178 (în colaborare).

Date noi cu privire la cetatea Poenari (Argeş), StComPiteşti 3, 1971, p. 201–216.

Cetatea Poenari, SCIV 22, 2, 1971, p. 263–289.

Probleme ale cronologiei ruinelor fostei mănăstiri Voditţa, SCIV 22, 3, 1971, p. 469–478.

Elemente de caracter bizantino-balcanic în fortificaţiile medievale din Ţara Românească, BMI 40, 3, 1971, p. 24–31.

Vechea mănăstire a Moldoviţei în lumina cercetărilor arheologice, BMI 40, 3, 1971, p. 79–84.

Biserica lui Ştefan cel Mare din Războieni, monument comemorativ, MemAntiq 4–5, 1972–1973, p. 231–235.

Unele aspecte ale cercetării arheologice la monumentele istorice, BMI 42, 2, 1973, p. 71–72.

Date arheologice privind trecutul unei mănăstiri bănăţene: mănăstirea Săraca, din Semlacul Mic, Mitropolia Banatului 24, 4–6, 1974, p. 299–309.

Consideraţii asupra ceramicii descoperite la mănăstirea Putna în anul 1971, SCIVA 25, 4, 1974, p. 527–544 (în colaborare).

Vechea biserică Stelea din Târgoviște, RMM–MIA 43, 1, 1974, p. 39–42.

Cronica săpăturilor arheologice – 1974 (m-rea Dobrovăţ, m-rea Bradu, biserica Stamatineşti Focşani, piaţa centrală din Târgovişte, m-rea Mera, casa Ion Zidaru din Bistriţa, ruinele bisericii catolice din Baia, biserica Sf. Nicolae din Rădăuţi, biserica reformată din Feliceni, cetatea Aiud, castelul din Criş, cetatea Târgu Mureş, biserica Sf. Nicolae din Brâncoveni, biserica fostei episcopii din Vad, biserica Sf. Margareta din Mediaş, biserica din Sadu, Catedrala romano-catolică din Alba Iulia), RMM–MIA 43, 2, 1974, p. 94–95.

Cercetările arheologice la biserica lui Ştefan cel Mare din Războieni, RMM–MIA 45, 2, 1976, p. 63–64.

Cercetări arheologice la biserica din Sânpetru, Sargetia 13, 1977, p. 285–292.

Cercetarea şi restaurarea unei case din ansamblul fostei Curţi domneşti din Câmpulung, RMM–MIA 47, 1, 1978, p. 71–76 (în colaborare).

Sondaje arheologice în orașul Focşani, CA 3, 1979, p. 251–260.

Ceramica medievală descoperită la Vodița prin săpăturile din anul 1970, CA 3, 1979, p. 439–451.

Raport preliminar de cercetare arheologică la Cetatea Turnu (1979), MCA (a XIII-a Sesiune anuală de rapoarte, Oradea 1979), Oradea, 1979, p. 413–417 (în colaborare).

Sondajele arheologice de la ctitoria lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeş (1965), StudComPiteşti 5, 1980, p. 239–244.

Cercetările arheologice din cetatea de la Enisala (1976), Peuce 8, 1980, p. 450–471 (în colaborare).

Cercetările arheologice de la Cetatea Turnu, MCA (a XIV-a Sesiune anuală de rapoarte, Tulcea 1980, București, 1981, p. 545–548.

Cercetări arheologice la Cetatea Turnu, Turnu Măgurele (jud. Teleorman), CA 4, 1981, p. 100–119.

Probleme ale secolelor XIII şi XIV la Câmpulung şi cercetările arheologice la fosta curte domnească, SCIVA 32, 1, 1981, p. 131–139.

Sistemul defensiv al statului şi lupta pentru apărarea independenţei Ţării Româneşti la sfârşitul sec. XIV şi în prima jumătate a sec. XV, MuzNaţ 5, 1981, p. 159–164.

Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la fosta curte domnească din Câmpulung din anii 1975–1977, StudComCâmpulungMuscel, 1981, p. 23–29 (în colaborare).

O mărturie arheologică privind viața economică a Câmpulungului medieval, StudComCâmpulungMuscel, 1982, p. 51–54 (în colaborare).

Aspecte ale cercetării arheologice privind începuturile urbane ale Târgoviştei, CA 5, 1982, p. 225–233.

Cercetări arheologice în zona centrală a orașului Târgoviște, MCA (a XV-a Sesiune anuală de rapoarte, Braşov, 1981), Bucureşti, 1983, p. 508–512 (în colaborare).

Vechi etape de locuire medievală în zona ansamblului Stelea din Târgovişte, CA 6, 1983, p. 225–230.

Unele probleme privind cercetările arheologice de la Câmpulung, CA 7, 1984, p. 199–206.

Date arheologice asupra unor vestigii medievale din zona centrală a orașului Târgoviște (zona ansamblului Stelea), RMM–MIA 15, 2, 1984, p. 35–42 (în colaborare).

Cercetările arheologice în zona fostei curți domnești din Câmpulung, MCA (a XVI-a Sesiune anuală de rapoarte, Vaslui, 1982), Bucureşti, 1986, p. 287–290 (în colaborare).

Cercetări arheologice în zona centrală a orașului Târgoviște, MCA (a XVI-a Sesiune anuală de rapoarte, Vaslui, 1982), Bucureşti, 1986, p. 291–293 (în colaborare).

Cercetări arheologice efectuate în anii 1982 şi 1983 la ansamblul Stelea din Târgovişte, CA 8, 1986, p. 113–126 (în colaborare).

Cercetările arheologice de la Leşnic, jud. Hunedoara, CA 8, 1986, p. 127–133.

O monedă de la Vladislav I Vlaicu, CN 6, 1990, p. 104–105.

Ruinele Curţii feudale de la Coiani (Mironeşti) – judeţul Giurgiu. Date arheologice şi arhitectonice, BCMI 1, 1–2, 1990, p. 62–69 (în colaborare).

Colocviul internaţional „Roma e le capitali europee dell'archeologia", BCMI 2, 4, 1991, p. 86.

Les vestiges archéologiques en Roumanie. Protection et valorisation, Eutopia, Roma I, 1992, p. 119–123.

Cercetări arheologice la fortificaţiile de la Hârşova, BCMI 3, 1, 1992, p. 58–67.

Cercetări arheologice la mănăstirea Govora, BCMI 3, 3, 1992, p. 21–34.

Aspecte ale cercetării arheologice a oraşului medieval din Ţara Românească, BCMI 3, 4, 1992, p. 29–33.

Cercetările arheologice din zona fostei Curți Domnești din Câmpulung, jud. Argeș, MCA. A XVII-a sesiune anuală de rapoarte, Ploieşti 1983, Bucureşti, 1993, p. 517–524 (în colaborare).

Cercetări arheologice din incinta fostei mânăstiri Mărcuţa, BCMI 4, 1–2, 1993, p. 26–34.

Sondajele arheologice de la conacul Rosetti-Balş din Pribeşti, BCMI 4, 3–4, 1993, p. 23–28.

Vestigii medievale la Valea Mănăstirii, pe Motru, SCIVA 44, 4, 1993, p. 359–374.

Date arheologice privind construcţiile specifice arhitecturii comerciale din Ţara Românească, AnBr S.N. 1, 1993, p. 351–361.

Aspecte ale dezvoltării urbane a Târgoviştei în prima jumătate a secolului al XVII-lea, Historia Urbana 2, 1, 1994, p. 71–78.

Cercetări arheologice la mănăstirea Polovragi, BCMI 5, 1–4, 1994, p. 11–18.

Cetăţile dunărene şi dezvoltarea unor centre urbane din Ţara Românească, Historia Urbana 4, 1–2, 1996, p. 113–122.

Consideraţii arheologice în legătură cu trecutul mănăstirii Tismana, SCIVA 47, 4, 1996, p. 343–368.

Cercetări arheologice la Făgăraș, CA 10, 1997, p. 239–248.

Cercetări arheologice la cetatea Turnul Roşu, CA 10, 1997, p. 291–308 (în colaborare).

Cercetări arheologice la mănăstirea Probota – Zona de vest a incintei, RMI 66, 1–2, 1997, p. 25–28.

Date arheologice si istorice privind Mănăstirea Pângărați, jud. Neamț, MemAntiq 21, 1997, p. 227–252.

Observaţii arheologice la Snagov, SCIVA 48, 3, 1997, p. 255–270.

Târgovişte – ville et résidence princière, Historia Urbana 5, 1, 1997, p. 5–15.

Unele aspecte ale culturii urbane medievale la Câmpulung, Historia Urbana 5, 2, 1997, p. 209–221.

Probleme ale cercetării meşteşugurilor în oraşele medievale din Ţara Românească, Historia Urbana 6, 1–2, 1998, p. 13–22.

Unele aspecte ale culturii urbane medievale la Câmpulung (Muscel), CI 17, 2, 1998, p. 425–438.

Consideraţii privind necropola din jurul bisericii vechii Curţi domneşti din Câmpulung, SCIVA 49, 2, 1998, p. 181–193.

Puncte de vedere privind evoluţia Curţii domneşti din Târgovişte în secolele XIV–XVI, SCIVA 50, 3–4, 1999, p. 127–154.

Certains problèmes concernant les vestiges médiévaux de Drobeta–Turnu Severin, Dacia N.S. 43–45, 1999–2000, p. 159–182.

Aspecte ale cercetării evoluţiei unor centre urbane medievale din Ţara Românească, Historia Urbana 9, 1–2, 2001, p. 3–11.

Voineşti, com Voineşti, jud. Dâmboviţa, CCA, campania 2001, Buziaş, 2002, p. 336 (în colaborare).

Imaginea unor oraşe medievale din Ţara Românească reflectată în izvoare literare şi rezultată din cercetări arheologice, Historia Urbana 10, 1–2, 2002 (2005), p. 45–61.

Descoperiri monetare la Curtea Domnească din Târgovişte, CN 8, 2002, p. 309–322 (în colaborare).

Vestigii din zona vechii reşedinţe voievodale de la Câmpulung, RMI, 70–72, 2001–2003, p. 41–57.

Probleme arheologice privind cea mai veche etapă de construcţie a cetăţii Turnu, în I. Cândea, V. Sîrbu, M. Neagu (eds.), *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Brăila, 2004, p. 589–600.

Archäologische Belege für die mittelalterlichen Städte verschiedener Gebiete. Walachei / Repere arheologice privind oraşele medievale ale diferitelor zone. Ţara Românească, în Paul Niedermaier (ed.), *Quellensammlung zur Frühgeschichte der Stadt in Rumänien (bis 1301) / Izvoare privind istoria timpurie a oraşelor din România (până în anul 1300)*, „Elenchus Fontium Historiae Urbanae, *Volumen Tertius, Pars Tertia*; Acta Collegii Historiae Urbanae Societatis Historicorum Internationalis", Bucureşti, 2005, p. 111–125 / p. 208–224 (= Historia Urbana 13, 1–2, 2005, p. 108–121).

Câmpulung, jud. Argeş. Punct: Mănăstirea Negru Vodă, str. Negru Vodă, nr. 64, CCA, campania 2004, Jupiter – Mangalia, 2005, p. 105–107 (în colaborare).

Observaţii arheologice privind pridvorul bisericii „Radu Vodă" din Bucureşti, BCMI 12–16, 2001–2005, p. 58–67.

Cercetări arheologice efectuate în 2002–2004 la ansamblul fostei reşedinţe domneşti – Mânăstirea „Negru Vodă" din Câmpulung, StudComCâmpulungMuscel 8, 2005, p. 19–43 (în colaborare).

Cercetarea arheologică a civilizaţiei urbane din Ţara Românească şi perspectivele sale, Historia Urbana 14, 1, 2006, p. 3–20.

Consideraţii privind cercetările arheologice de la Câmpulung, Argesis 15, 2006, p. 143–152.

Cercetări arheologice la Câmpulung, în zona vechii reşedinţe domneşti (2000–2005), MCA S.N. 2, 2000–2006, p. 95–141 (în colaborare).

Câmpulung, jud. Argeş. Punct: Mănăstirea Negru Vodă, str. Negru Vodă nr. 64, CCA, campania 2005, Constanţa, 2006, p. 123–124 (în colaborare).

Săpături arheologice la monumente din Câmpulung, SCIVA 57, 1–4, 2006 (2007), p. 71–89.

Unele consideraţii privind începuturile oraşului Câmpulung şi ale curţii domneşti, Historia Urbana 16, 1–2, 2008, p. 29–35.

Les églises dans les villes de la Valachie (XIIIe–XVIe siècles), Historia Urbana 17, 2009, p. 25–32.

În căutarea urmelor reședinței domnești de la Câmpulung, Argesis 19, 2010, p. 9–20.

MIȘU DAVIDESCU

(1930–2019)

Mişu Davidescu s-a născut la 16 martie 1930 în com. Prundeni (satul Călina), jud. Vâlcea. După şcoala generală în satul natal şi studiile liceale la Drăgăşani şi Râmnicu Vâlcea, au urmat studiile superioare la Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Istorie (1951–1956).

Începând cu anul al III-lea, a frecventat cursurile secției de *istorie veche şi arheologie*. În vacanțele de vară, a participat la săpăturile arheologice de la Sărata-Monteoru, sub conducerea profesorului Ion Nestor, şi la cele de la Grădiştea Muncelului, sub conducerea profesorului Constantin Daicoviciu; printre isprăvile arheologice, îşi aducea aminte cu plăcere că a participat la descoperirea vasului cu ştampila DECEBALVS – PER SCORILO.

După absolvirea facultății, a fost repartizat la Muzeul de Arheologie din Constanța (iulie 1956 – aprilie 1958). În această perioadă a participat la săpăturile arheologice (de salvare) de pe cuprinsul anticului Tomis, la săpăturile de la Capidava, conduse de Grigore Florescu şi la cele de la Păcuiul lui Soare, conduse de Petre Diaconu.

Pentru scurt timp (mai–octombrie 1958), a fost transferat director la Muzeul „Vasile Pârvan” din Bârlad; pe baza patrimoniului existent, a organizat secția de istorie,

SCIVA, tomul 70, nr. 1–4, Bucureşti, 2019, p. 423–426

ştiinţele naturii şi de artă plastică. Totodată, a făcut săpături într-un sit al culturii Noua din punctul *Fabrica de cărămidă* din zona oraşului Bârlad. A efectuat periegheze în com. Floreşti, unde a identificat o staţiune neolitică (Cucuteni B); tot de aici a adus la muzeu două topoare de cupru cu tăiş în formă de cruce.

În octombrie 1958, a fost transferat la Muzeul Regiunii Porţilor de Fier din Turnu Severin, unde a funcţionat ca director până în mai 1990. Temporar, a mai deţinut funcţia de şef al Oficiului pentru Patrimoniul Cultural Naţional, iar între 1968–1972 a fost Preşedinte al Comitetului judeţean pentru Cultură şi Artă Mehedinţi.

Între 1960–1964, a participat la săpăturile arheologice din castrul de la Drobeta, începute de Grigore Florescu († 1960), pe care le-a continuat împreună cu Radu Florescu, de care l-a legat o lungă prietenie.

Odată cu începerea lucrărilor marii hidrocentrale de la Porţile de Fier, având în proiect crearea marelui lac de acumulare, a fost cooptat în Comisia Naţională de cercetare şi salvare a monumentelor arheologice şi istorice, condusă de C.S. Nicolăescu-Plopşor. În 1960, a făcut săpături la Peştera Veterani şi Cuina Turcului.

În anii 1964–1966, a efectuat cercetări la cetatea Grădeţului (com. Izvoru Bârzii, jud. Mehedinţi); rezultatele cercetărilor au condus la concluzia definitivă că este vorba de o fortificaţie medievală, datând din secolul al XIII-lea. A descoperit şi a făcut cercetări (1964) în situl (epipaleolitic şi neolitic) de la Schela Cladovei (de pe cuprinsul municipiului Turnu Severin). În 1965, a cercetat monumentele romane târzii de la Ostrovul Banului.

În anii 1967–1969 a efectuat săpături la cetatea medievală a Severinului, care au adus importante precizări de ordin cronologic; de asemenea, a efectuat importante lucrări de conservare, punându-se în circuit public vizitarea monumentului.

A urmat un alt moment dramatic în zona monumentelor din bazinul Dunării: Hidrocentrala Porţile de Fier II, care urma să acopere sub luciul altui lac de acumulare numeroase situri arheologice. Astfel, a făcut săpături în staţiunile romane târzii de la Hinova (aici a salvat de la distrugere o parte dintr-un *quadriburgium* roman datând de la începutul secolului al IV-lea; descoperirea epocii a reprezentat-o marele tezaur de la Hinova de podoabe tracice de aur, în greutate de 5 kg, expus acum în Muzeul Naţional de Istorie a României din Bucureşti), Batoţi, Izvorul Frumos, Izvoarele, Ostrovul Mare (aici a descoperit resturile unei fortificaţii târzii şi ale portului roman). Împreună cu prof. Dumitru Tudor, a efectuat cercetări în castrul cu val de pământ de la Cătune (jud. Gorj). În Ostrovul Şimian a descoperit urmele unei aşezări dacice, iar la mânăstirea Coşuştea a făcut săpături şi a consolidat zidăria bisericii.

Nu mai puţin lăudabile sunt meritele sale de organizator, în calitate de director al Muzeului Regiunii Porţilor de Fier. Aici exista deja un muzeu, organizat de Alexandru Bărcăcilă într-o aripă a Internatului Liceului „Traian” (la venirea lui Mişu Davidescu, Şcoala medie mixtă nr. 3 – liceul de fete). A izbutit să obţină pentru muzeu întreaga clădire, inaugurând o perioadă de importante realizări culturale în oraşul Turnu Severin şi zona Porţilor de Fier.

Între 1966–1982 a reorganizat, pe baze moderne, expoziţia muzeului (secţiile de istorie şi arheologie, ştiinţele naturii, artă populară şi etnografie, precum şi un acvariu),

depozitele şi spaţiile de cercetare (laboratoare de restaurare şi conservare). S-a creat o bibliotecă de specialitate, care a beneficiat şi de unele donaţii ale oamenilor de ştiinţă olteni (precum buna bibliotecă de arheologie romană a profesorului Dumitru Tudor). S-a preocupat de punerea în circuit a monumentelor Drobetei antice (piciorul podului împăratului Traian, castrul şi termele romane); acestea au fost integrate într-un frumos parc arheologic, în care au fost „plantate” monumente semnificative ale epigrafiei şi artei sculpturale romane, pentru a satisface dorinţa de cultură a „maselor populare”, la insistenţele ultimative ale factorilor politici ai vremii (din păcate, după o jumătate de secol de expunere la intemperii şi factorii poluanţi, acestea au suferit degradări iremediabile: acum, „pietrele Drobetei plâng”).

De asemenea, în timpul direcţiei sale a fost organizat Muzeul de Artă Plastică, în care sunt expuse, între altele, tablourile unor pictori mehedinţeni (precum Dumitru Ghiaţă, reprezentat prin aproape 100 de opere).

O importantă expoziţie a fost organizată şi în incinta Hidrocentralei Porţile de Fier I, destinată prezentării acestui complex hidroenergetic, precum şi a zonei înconjurătoare.

Tot astfel, merită amintită restaurarea culei de pe dealul de la Cerneţi, unde s-a organizat un muzeu dedicat personalităţii şi revoluţiei conduse de Tudor Vladimirescu; din păcate, acum o ruină, din cauza nepăsării factorilor politici (actuali) şi culturali locali (în urma unor tertipuri avocăţeşti, cula a fost cedată unor pretinşi posesori, iar acum a ajuns în proprietatea comunei Şimian!). Din lipsă de fonduri, nu s-a putut realiza rezervaţia de arhitectură populară a judeţului Mehedinţi, care trebuia să fie organizată în jurul culei, iar patrimoniul s-a deteriorat şi s-a împrăştiat.

A luat măsuri pentru protejarea Peşterii Topolniţei, monument al naturii de importanţă naţională, prin închiderea intrărilor şi a iniţiat proiectul de electrificare a peşterii (acum *Rezervaţie speologică*, sub egida Academiei Române).

Muzeul Regiunii Porţilor de Fier s-a făcut remarcat şi prin participarea, alături de alte instituţii ştiinţifice din ţară (Muzeul Naţional de Antichităţi, Institutul de Arheologie din Bucureşti, Muzeul de Istorie a Transilvaniei), la organizarea unor expoziţii externe precum *Römer in Rumänien* (Köln, 1969), *Civiltà romana in Romania* (Roma, 1970), *Rezultatele cercetărilor arheologice din zona Porţile de Fier* (Belgrad, 1975). Ca membru al Comisiei mixte româno-iugoslave pentru studierea monumentelor româneşti din Iugoslavia şi a celor sârbeşti din România, a participat la întâlniri periodice la Belgrad, Bucureşti, Kladovo şi Turnu Severin. Printre alte proiecte culturale realizate, trebuie amintite bustul de bronz al regelui Decebal (amplasat în parcul Traian), precum şi cel al arhitectului Apollodor din Damasc (amplasat în parcul arheologic din faţa Muzeului).

În 1982 a marcat, printr-o manifestare oficială şi o sesiune de comunicări ştiinţifice, centenarul Muzeului Regiunii Porţilor de Fier.

Cu toate aceste obligaţii oficiale, a găsit răgazul să se dedice domeniului preferat – cercetarea ştiinţifică. A avut o largă deschidere istorică, pe măsura valorii patrimoniului istoric al zonei Porţilor de Fier – trecând prin preistorie, epoca romană

şi Evul Mediu; sunt de menţionat, astfel, un număr important de articole şi rapoarte arheologice, care au pregătit calea unor importante sinteze.

Principala realizare a fost teza sa de doctorat, *Drobeta în secolele I–VII*, susţinută la Universitatea din Bucureşti, în 1980; lucrarea a văzut lumina tiparului în acelaşi an, la Editura Scrisul Românesc din Craiova. De asemenea, merită amintite câteva lucrări de popularizare, dar scrise cu sobrietate şi spirit ştiinţific: *Monumente istorice din Oltenia* (Editura Meridiane, Bucureşti, 1964); *Monumente medievale din Turnu Severin* (Editura Meridiane, Bucureşti, 1969); *Turnu Severin. Ghid istoric şi turistic* (Editura Revista Muzeelor, Bucureşti), *Monumente medievale din nord-vestul Olteniei* (Editura Meridiane, Bucureşti, 1970); *Cetatea romană de la Hinova. Monografie* (Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1989).

Ca şef de instituţie, având în subordine un colectiv numeros, cu pregătire diversă, Mişu Davidescu a fost un personaj exigent, chiar inflexibil, îndeosebi faţă de colectivul de muzeografi şi de cercetare, în îndeplinirea obligaţiilor de serviciu; totuşi, în „umbra” sa, au crescut personalităţi ştiinţifice, acum nume de referinţă în cercetarea istorică şi arheologică. Pentru a crea un spaţiu de afirmare ştiinţifică a întemeiat, în anul 1974, publicaţia *Drobeta*, transformată cu timpul într-un anuar, în două serii (Arheologie-Istorie şi Etnografie).

S-a străduit (şi a reuşit) să menajeze orgoliul autorităţilor timpului, pentru a obţine sprijinul politic şi financiar în vederea îndeplinirii rolului cultural şi misionar al instituţiei muzeale. Evident, a trebuit să accepte şi situaţii incomode (chiar compromisuri), decurgând din hotărâri „superioare”, fără drept de replică.

Mişu Davidescu a trăit şi prilejul unor recunoaşteri oficiale ale meritelor sale, înainte şi după 1989. În anul 2000 a primit „Meritul cultural” în grad de Comandor. În anul 2010, revista *Drobeta* i-a fost dedicată ca volum omagial (XX), la împlinirea vârstei de 80 de ani.

În 1990, mandatul său de director a fost întrerupt, după principiul: „la vremuri noi, oameni noi”. În realitate, anii ce au urmat, în special ultimul deceniu, nu s-au dovedit deloc faşti; muzeul de altădată, cu expoziţiile sale remarcabile, se află de un deceniu în curs de „restaurare” şi reorganizare….

Mişu Davidescu s-a afirmat, prin realizările sale, ca o personalitate remarcabilă a arheologiei oltene şi a culturii severinene. Cei care păşiţi în rezervaţia arheologică a Drobetei, adresaţi-i pioasa urare înscrisă pe monumentele care păstrează memoria strămoşilor daco-romani: *Sit tibi terra levis*!

Constantin C. Petolescu[*]

[*] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: ccpetolescu@yahoo.fr.

ABREVIERI

AAeA	Archiv für Aegyptische Archäologie, Viena
AAR	Analele Academiei Române, Bucureşti
ACMI	Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti
ActaAntHung	Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
ActaArchCarp	Acta Archaeologica Carpatica, Cracovia
ActaMM	Acta Moldaviae Meridionalis, Muzeul Judeţean Vaslui, Vaslui
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă, Zalău
AÉ	l'Année Épigraphique, Paris
Aegyptus et Pannonia	Aegyptus et Pannonia. Acta Symposii I–V, Hedvig Győry Budapesti Történeti Múzeum, Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság, Budapesta, 2002–2016
AJPA	American Journal of Physical Anthropology, Willey
American Antiquity	American Antiquity, Society for American Archaeology, Washington D.C.
AnBr	Analele Brăilei, Brăila
AnD	Analele Dobrogei, Constanţa
AnSt	Anatolian Studies. British Institute at Ankara, Ankara
Antiquity	Antiquity. A Review of World Archaeology, Durham
Apulum	Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
Argesis	Argesis. Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti
ARMSI	Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti
AUVT–SAH	Annales de l'Université « Valahia », Târgovişte. Section d'Archéologie et d'Histoire
Banatica	Banatica, Muzeul Banatului Montan, Reşiţa
BARIntSer	British Archaeological Reports. International Series, Oxford
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti
BiblArh	Biblioteca de arheologie, Editura Academiei Române, Bucureşti
BiblIst	Biblioteca istorică, Editura Academiei Române, Bucureşti
BiblHistArchBan	Bibliotheca Historica Archaeologica Banatica, Timişoara
BiblMusAp	Bibliotheca Musei Apulensis, Alba Iulia
BiblMusNap	Bibliotheca Musei Napocensis, Cluj-Napoca
BHR	Bibliotheca Historica Romaniae, Editura Academiei Române, Bucureşti
BMA	Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamţ
BMI	Buletinul Monumentelor Istorice, Bucureşti
BMJTAG	Buletinul Muzeului Judeţean „Teohari Antonescu", Giurgiu
BMJT	Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman, Alexandria
Brukenthal. Acta Musei	Brukenthal Acta Musei. Muzeul Naţional „Samuel Brukenthal", Sibiu
CA	Cercetări Arheologice. Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti
Caiete ARA	Caiete ARA. Arhitectură, Restaurare, Arheologie. Asociaţia ARA, Bucureşti
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Bucureşti

CCDJ	Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos. Muzeul „Dunării de Jos", Călăraşi
CCGG	Cahiers du Centre Gustav-Glotz, Publications de la Sorbonne, Paris
CepR	Constantin C. Petolescu, *Cronica epigrafică a României*, SCIVA, Bucureşti
Chiron	Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, München
CI	Cercetări istorice (serie nouă), Iași
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863–
CIMRM	J.M. Vermaseren, *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae*, 2 vol. 1956–1960
CNA	Cronica Numismatică și Arheologică, București
CN	Cercetări Numismatice. Muzeul Național de Istorie a României, București
Crisia	Crisia. Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea
CSA	Current Swedish Archaeology, Swedish Archaeological Society, Stockholm
Dacia	Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, Bucureşti; Dacia N.S. (nouvelle série), Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Académie Roumaine, Institut d'archéologie « V. Pârvan », București
Documenta Praehistorica	Documenta Praehistorica. University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Archaeology
EJA	European Journal of Archaeology
Environmental Archaeology	Environmental Archaeology. The Journal of Human Palaeoecology, Taylor & Francis
EphemNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
GöttMisz	Göttinger Miszellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskution, Göttingen
Hierasus	Hierasus. Anuarul Muzeului Județean Botoșani
Historia Urbana	Historia Urbana – Historia Urbana. Comisia de Istorie a Orașelor din România, Sibiu
IDR	*Inscriptiones Daciae Romanae – Inscripțiile Daciei romane*, colecție coordonată de Dionisie M. Pippidi şi Ioan Iosif Russu, Bucureşti, I. *Introducere istorică şi epigrafică – Diplomele militare – Tăblițele cerate* (Ioan Iosif Russu), 1975; II. *Oltenia și Muntenia* (Grigore Florescu şi Constantin C. Petolescu), 1977; III/1. *Dacia Superior. Zona de sud-vest* (Ioan Iosi Russu, în colaborare cu Nicolae Gudea, Volker Wollmann şi Milena Dušanić), 1977; III/2. *Ulpia Traiana Dacica (Sarmizegetusa)* (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Ioan Piso şi Volker Wollmann), 1980; III/3. *Dacia Superior. Zona centrală (teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior, Valea Crişului)* (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Octavian Floca şi Volker Wollmann), 1984; III/4. *Zona răsăriterană* (Ioan Iosif Russu), 1988; III/5 *Inscriptions d'Apulum* (deux fascicules, Ioan Piso), Paris, 2001 (Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, XXIV); III/6. *Apulum – Instrumentum domesticum*, București, 1999 (Cloșca L. Băluță)
IDRE	Constantin C. Petolescu, *Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptions externes concernant l'histoie de la Dacie (Ier-IIIe siècles)*, I–II, Bucarest, 1996–2000
IG	*Inscriptiones Graecae*, Berlin
IJHA	International Journal of Historical Archaeology

ILD	Constantin C. Petolescu, *Inscripții latine din Dacia*, I–II, București, 2005–2016
ILS	H. Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae*, Berlin, I (1892), II/1–2 (1906), III/1 (1914), III/2 (1916)
ISM	*Inscriptiones Scythiae Minoris – Inscripțiile din Sythia Minor*, București, I. *Histria și împrejurimile* (Dionisie M. Pippidi), 1983; II. *Tomis şi teritoriul său* (Iorgu Stoian), 1987; III. *Callatis et son territoire* (Alexandru Avram), 1999; IV. *Tropaeum – Durostorum – Axiopolis* (Emilian Popescu), 2015 ; V. *Capidava – Troesmis – Noviodunum* (Emilia Doruțiu-Boilă), 1980; VI.2. *Tomis et son territoire* (Alexandru Avram, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu), 2018
JAHA	Journal of Ancient History and Archaeology, Cluj-Napoca
JDAI.AA	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Archäologische Anzeiger, Berlin
JFA	Journal of Field Archaeology, Taylor & Francis
JRAI	Journal of the Royal Anthropological Institute, London
Ktema	Ktema. Civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome antiques, Strasbourg
MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, București
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
Mousaios	Mousaios. Muzeul Judeţean Buzău, Buzău
MuzNaț	Muzeul Național, București
NIMPhR	Nuclear Instruments and Methods in Physics Research, București
Oltenia	Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
Peuce	Peuce. Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
Pontica	Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanţa
RCAN	Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice, Muzeul Municipiului București
Revista Arheologică	Revista Arheologică S.N., Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul de Arheologie, Chișinău
RevMuz	Revista Muzeelor, Bucureşti
RIAF	Revista de Istorie, Arheologie și Filologie, București
RI	Revista Istorică, Bucureşti
RJPh	Romanian Journal of Physics, Bucureşti
RMI	Revista Monumentelor Istorice, Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice, Bucureşti
RMD	Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, London: I. *Roman Military Diplomas 1954–1977*, 1978; II. *Roman Military Diploma*s *1978–1984*, 1985 ; III. *Roman Military Diplomas 1985–1993*, 1994; Margaret M. Roxan, P. Holder, *Roman Military Diplomas* IV, 2003; P. Holder, *Roman Military Diplomas* V, 2006
RMM – MI	Revista Muzeelor şi Monumentelor. Monumente Istorice, Bucureşti
RMM – MIA	Revista Muzeelor şi Monumentelor, seria Monumente Istorice şi de Artă, Bucureşti
RN	Revue Numismatique, Paris
RRPh	Romanian Reports in Physics, Bucureşti
Sargetia	Aragetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizatiei Dacice şi Romane, Deva
SCIV(A)	Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie), Bucureşti
SCN	Studii şi Cercetări de Numismatică, Bucureşti

SP	Studii de Preistorie, București
StCl	Studii Clasice, București
Stratum	Stratum. Vysshaya Antropologicheskaya Shkola, Chișinău
Stratum Plus	Stratum Plus. Археология и культурная антропология / Archaeology and Cultural Anthropology, Chișinău
StComPitești	Studii şi Comunicări, Piteşti
StudComCâmpulungMuscel	Studii şi comunicări. Muzeul Municipal Câmpulung Muscel
Studia Valachica	Studia Valachica, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște
Suceava	Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei, Suceava
TD	Thraco-Dacica, București
Tibiscum	Tibiscum. Acta Musei Carasebesiensis, Muzeul Judeţean de Etnografie şi al Regimentului de graniţă Caransebeş
Tyche	Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
Tyragetia	Tyragetia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Chișinău
Valachica	Valachica. Chronica Valachica. Studii şi materiale de istorie, Muzeul Judeţean Dâmboviţa, Târgovişte
WN	Wiadosmoci Numizmatyczne, Varșovia
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

REVISTE PUBLICATE
DE EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
EPHEMERIS NAPOCENSIS
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVELE OLTENIEI
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART – SÉRIE BEAUX-ARTS
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES

La publication „STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE" paraît 2 fois par an. Toute commande de l'etranger sera adressée à : **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, P.O. BOX 5-42, Bucarest, 050711, Roumanie, Tel. : +4021-3188146, +4021-3188106, Fax : +4021-3182444, E-mail: edacad@ear.ro, web: www.ear.ro; **ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L.**, P.O. Box 77-19, sector 3, Bucarest, Roumanie, Tel./Fax : +4021-6106765; +4021-2106787, Tel.: +4031-1044668, E-mail: office@orionpress.ro.

Adresse du Comité de rédaction : Str. Henri Coandă nr. 11, Bucarest, 010667, Roumanie, Tel. +4021-2128869, Fax: +4021-2128862, E-mail: oanadamian63@gmail.com et iab.redactie@gmail.com.

LUCRĂRI DE ARHEOLOGIE ŞI DE ISTORIE VECHE PUBLICATE DE EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, **O biografie a ceramicii neolitice de la Vădastra**, 2013, 168 p., 6 fig.

VASILICA LUNGU, **Histria XIV. La céramique de style West Slope**, avec la collaboration de Pierre Dupont, 2013, 307 p., 33 pl.

RADU VULPE, **Studii privind protoistoria Daciei**, ediție îngrijită de dr. Doina Olariu, 2013, 406 p.

ALEXANDRU VULPE, **Istorie și arheologie sau arheologie și istorie: Prima Epocă a Fierului în România (Discurs de recepție)**, 2013, 48 p.

CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Contribuții la istoria Daciei romane (I)**, 2014[2], 352 p.

CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Dacia. Un mileniu de istorie**, 2014[2], 384 p.

Colonne Trajane et Trophées romaines. Actes du Colloque franco-roumain « Études sur la Colonne Trajane. 1900 ans depuis l'inauguration (113–2013) », Bucarest, 28–29 octobre 2013, Recueillis et publiés par Constantin C. Petolescu, Martin Galinier et Florian Matei-Popescu, 2015, 289 p.

EMILIAN POPESCU, **Inscriptions de Scythie Mineure. Tropaeum – Durostorum – Axiopolis (ISM IV)**, Editura Academiei Române – Editura Basilica – Diffusion De Boccard, Bucureşti – Paris, 2015, 412 p., 246 fig.

CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Inscripții latine din Dacia (ILD)**, vol. II, 2016, 213 p.

ŞTEFAN OLTEANU, NINA GRIGORE, **Orașul medieval Gherghița, județul Prahova (secolele XIV–XVII) în lumina cercetărilor istorice și arheologice**, 2016, 70 p., 67 fig.

ŞTEFAN OLTEANU, **De la comunitatea obștească teritorială la constituirea statelor medievale românești de la mijlocul secolului al XIV-lea**, 2017, 115 p.

CARMEN MARIA PETOLESCU, **Daco-Moesica. Studii de numismatică și gliptică**, Constantin C. Petolescu, Ştefan Vasiliță (eds.), 2017, 364 p.

CONSTANTIN C. PETOLESCU, **La romanité daco-mésienne et l'ethnogenèse des roumains**, 2018, 228 p. și o hartă

Divus Traianus. Travaux du Colloque International de Drobeta-Turnu Severin, 16–17 juin 2017. Recueillis et publiés par Constantin C. Petolescu, Martin Galinier et Florian Matei-Popescu, 2018, 228 p.

ALEXANDRU AVRAM, MARIA BĂRBULESCU, LIVIA BUZOIANU, **Inscriptions de Scythie Mineure. Tomis et son territoire (ISM VI.2)**, Editura Academiei Române – Diffusion De Boccard, Bucarest – Paris, 2018, 708 p., 127 pl.

La Dacie et l'Empire Romain. Mélanges d'épigraphie et d'archéologie offerts à Constantin C. Petolescu. Edités par Mihai Popescu, Irina Achim et Florian Matei-Popescu, 2018, 354 p.

ISSN 1220-4781